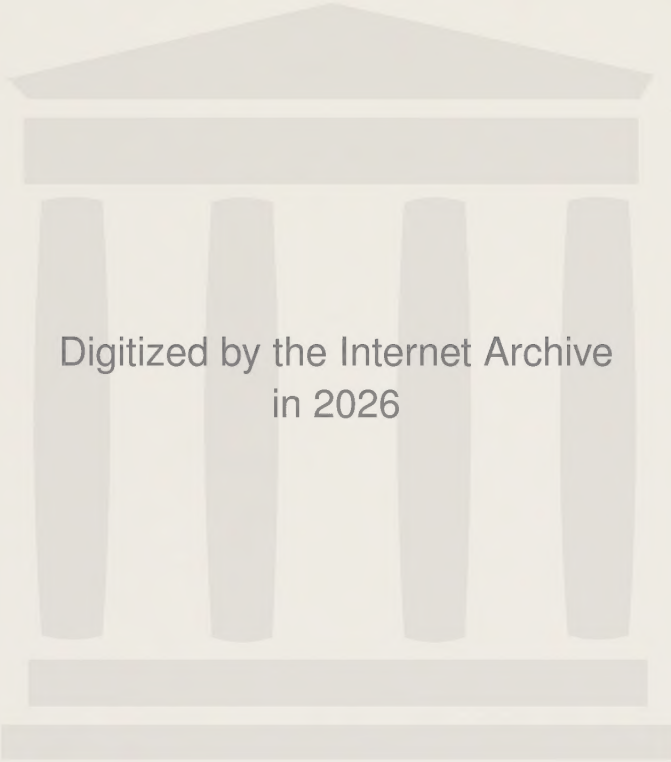

SVEND ERIK LARSEN

BIND 1

Diss. Odensee

1986: I

Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/IA41546312_0018

SPROGETS GEOMETRI

En analyse
af sammenhæng og perspektiv i
grundbegreberne i
Viggo Brøndals sprogfilosofi

Bind I

Af: Svend Erik Larsen

Et Sprog er nemlig, som en
Geometri, et System af Be-
greber, som vi fra vort Stade
og efter vor Evne anvender
paa en Verden, og hvorved vi
- hvem veed? - maaske ska-
ber denne Verden.

Viggo Brøndal

◦ Svend Erik Larsen

Odense Universitetsforlag
Pjentedamsgade 36
5000 Odense C

Trykt af Cavi Tryk og Kopiering, Odense

ISBN 87 7492 609 8 (bind I og II)

Omslag af Gunna Larsen

Udgivet med støtte fra
Statens humanistiske Forskningsråd
Marcus Lorenzens Legat
Ministeriet for Kulturelle Anliggenders Engangsstøtte

Denne afhandling er den 21. maj 1986 af Odense universitets
humanistisk-samfundsvidenskabelige fakultetsråd antaget til
forsvar for den filosofiske doktorgrad.

Uwe Helm Petersen
h.a. dec.

Forsvaret finder sted fredag den 23. januar 1987 kl. 13.15 på Odense
universitet i auditorium U110 (ved indgang A).

Forside: ordklassestrukturen (1948)

Bagside: exlibris for Rasmus Viggo Hansen, senere Brøndal (1907)

INDHOLDSFORTEGNELSE

BIND I

I	INDLEDNING	9-19
	A. Praktisk indledning	9-10
	B. Teoretisk indledning	10-19
	1. Baggrund og formål	10
	2. Læsestrategi	16
	Noter	19
II	FILOSOFISKE FORUDSÆTNINGER	21-137
	A. Indledning	21-22
	B. Aristoteles	22-55
	1. Materiale og afgrænsning	22
	2. Kategoritavlen	25
	3. Substanskategorien	28
	4. De ikke-substantielle kategorier	33
	5. Substantielle distinktioner	40
	6. Substratbegrebet	46
	7. Aristoteles' argumentationsform	49
	8. Opsummerende systematik	53
	Noter	55
	C. Kant	56-75
	1. Materiale og afgrænsning	56
	2. Kants program	58
	3. Kategoritavlen	60
	4. Den transcendentale deduktion	66
	5. Hinsides kategorierne	70
	6. Opsummerende systematik	72
	Noter	74
	D. Leibniz	76-103
	1. Materiale og afgrænsning	76
	2. Monade og kategori	77
	3. Monadernes relationer	80
	4. Den logiske dom	85
	5. Relationelle udsagn	88
	6. Logisk kalkyle	91
	7. Opsummerende systematik	98
	Noter	103
	E. Konklusion	104-137
	1. Definitionsgrundlagets heterogenitet	104
	2. To slags begrebskonstruktion	106

3.	Substans og relation hos Cassirer	107
4.	Illustrative analogier	115
5.	Symptomallæsningens tre antagelser	119
6.	Minimalsekvensen	127
7.	Kategoridefinition	133
	Noter	136
III	LOGIK OG STRUKTURALISME	139-292
A.	Indledning	139-145
1.	Materialevalg	139
2.	Brøndals forfatterskab og udvikling	139
	Noter	143
B.	Logik og sprog	146-197
1.	Brøndals målsætning	146
2.	Brøndals sprogfilosofiske præferencer	147
3.	Brøndals grammatiske niveauer	160
4.	Sprogfilosofiens opgaver og niveauer	171
5.	Folkementaltet	174
6.	Brøndals tre logiske aspekter	176
7.	Forholdet mellem grammatiske niveauer og logiske aspekter	183
8.	Opsummering	191
	Noter	195
C.	Strukturalisme og lingvistik	198-286
1.	På vej mod en strukturalisme	198
2.	Kontinuitet og diskontinuitet	200
3.	Videnskabsteoretisk grundsyn	205
4.	Forbindelse til Bachelard	211
5.	Induktion/deduktion	214
6.	Den effektive strukturalisme	228
7.	Brøndal og den effektive strukturalisme	235
8.	Niveaumodellen igen	238
9.	Diskursernes niveau	246
10.	Idealitet	251
11.	Indre og ydre	254
12.	Grundbegreberne og den grammatiske model	265
13.	Grundenheder og mindsteenheder	274
14.	Afhandlingens holdning til Brøndal	277
	Noter	280
D.	Konklusion	287-292
1.	Læsningens sammenhæng og relevans	287
2.	Afhandlingens videre forløb	289

IV KATEGORIER, STRUKTURERINGSPRINCIP OG UNIVERSEL GRAMMATIK 293-664

A. Indledning	293-295
Noter	295
B. Kategorier I	296-380
1. Brøndal og traditionen	296
2. Det dobbelte genstandsbegreb	300
3. De to funktionsbegreber	317
4. Limitativitet/non-limitativitet	324
5. Proprierne: et eksempel	328
6. Indefinable og analogi	344
7. Den rytmiske grundenhed	350
8. Den logiske konstant og fænomenologien	364
Noter	377
C. Kategorier II	381-421
1. Relationernes placering og funktion i Brøndals teori	381
2. Fire relationer	386
3. Ekstern affinitet	394
4. De to sidste relationer	396
5. Klassebegrebet	401
6. Relationernes nødvendighed og tilstrækkelighed	405
7. Foreløbig statusopgørelse	418
Noter	419

BIND II

D. Struktureringsprincippet (limitative kategorier)	431-550
1. Symmetriprincippet og kontinuitetsprincippet	431
2. Et binaritetsprincip som nødvendigt supplement	435
3. Variationer over binaritetsprincippet	440
4. Udvidelse af binaritetsprincippet	448
5. De to versioner af <u>Ordklasserne</u>	454
6. Binaritetsprincippet som generelt strukturingsprincip	469
7. Eksistens, værdi og diskursivitet	478
8. Ordklassestruktur og ledstruktur	488
9. Homologi: verbum og prædikat	493
10. Syntaktisk ombytning og udeladelse	497
11. Syntaktisk betoning	505
12. Syntaktisk kontekstrelation	508

13.	Syntaktisk udskiftning: led og underled	517
14.	Hypotakse	527
15.	Syntaktisk udskiftning: ledsætning	533
16.	Syntaktisk redundans	539
17.	Opsamling	544
	Noter	546
E.	Struktureringsprincippet (non-limitative kategorier)	551-642
1.	Induktion, reduktion og deduktion	551
2.	Reduktionen hos Greimas	555
3.	Reduktionen hos Brøndal	559
4.	Ordforrådets størrelse	561
5.	Non-limitative kategorier og relationsarter	564
6.	Relationsarter	568
7.	Struktureringsprincippet	573
8.	Orddefinition og værdi	576
9.	Proportionalitetsprincippet	580
10.	Anvendelsestyper: faste varianter	588
11.	Anvendelsestyper i anvendelser af 'efter'	594
12.	Anvendelsestyper: frie varianter	599
13.	Varianter og sproghandling	603
14.	Ordforrådet: en symptomal grænse	605
15.	Modalitet	608
16.	Anskuelsesformer	615
17.	Mentalitet og anskuelsesformer	624
18.	Anvendelser	627
19.	Rektion: en symptomal grænse	629
20.	Nuancer og tendenser	636
	Noter	641
F.	Kategorier III	643-659
1.	Materiale og synsvinkel	643
2.	Problemstillinger	644
3.	Generaliserende perspektiv	655
	Noter	659
G.	Konklusion	660-664
1.	Symptomale grænser	660
2.	Begrebskonstruktioner	662
V	SEMIOTISKE PERSPEKTIVER	665-788
A.	Indledning	665-669
	Noter	669
B.	Tegnteori	670-730
1.	Tegnrudimenter hos Brøndal	670

2.	Tegnet hos Brøndal	671
3.	Ordet hos Brøndal	678
4.	Saussure: det arbitrære tegn	684
5.	Husserl: tegnets udtryksfunktion	691
6.	Peirce: tegnet som proces	697
7.	Brøndal: konturerne af et tekstbegreb	704
8.	Substratbegrebet	722
9.	Tegn eller tekst?	727
	Noter	728
C.	Subjekt og person	731-768
1.	Subjektivitet og sprog	731
2.	Person og sprog, 1. forsøg	739
3.	Person og sprog, 2. forsøg: analyse	744
4.	Person og sprog, 2. forsøg: syntese	752
5.	Person og virkelighed	757
6.	"Forskellen indenfor det enkelte Individ"	763
	Noter	766
D.	Konklusion	769-788
1.	En dør på klem	769
2.	"Døren!"	771
VI	AFSLUTNING	789-800
A.	Mål og midler	789
B.	"Hvad skal det nytte?"	794
VII	APPENDIX: BRØNDAL OG LITTERATUREN	801-817
1.	Indledning	801
2.	Direkte aktiviteter	801
3.	Indirekte aktiviteter	805
4.	Afslutning	813
	Noter	817
VIII	RESUMÉ	819-825
IX	BIBLIOGRAFI	827-865
X	REGISTRE	866-875
XI	BILAG I - V	

I INDLEDNING

A. Praktisk indledning

Væsentlige dele af denne afhandling indgår i besvarelsen af en prisopgave, udskrevet af Odense Universitet i 1971: "Begrebet "grammatisk kategori" hos Brøndal". Bedømmelsen findes i universitetets årsskrift for 1972.

I bibliografien er anført titler der refereres til i tekst og noter. De er opført alfabetisk efter forfatter og efter 1. udgavens årstal. Hvis der er anført to årstal, fx 1951/1978, henviser det første til 1. udgaven, det andet til den anvendte udgave, hvis data bringes i den bibliografiske artikel. Ved henvisninger til bibliografien bruges forfatternavn, årstal på anvendt udgave og sidetal (fx Greimas 1966: 89). Hvis andet gælder, oplyses det i noterne ved første forekomst.

Brøndals efterladte papirer opbevares i Nye Kongelige Samling (NKS) eller i de utilgængelige papirer (Ut) på Det kongelige Bibliotek i København. I begge tilfælde henviser jeg blot med registreringsnummer og kapselnummer, fx henholdsvis 4297,13 og 409,5. Andre anvendte arkivalier oplyses fuldt ud ved anvendelsen. Dog skal jeg her oplyse at jeg har haft adgang til bedømmelsen af Brøndals disputats i Rigsarkivet og - via professor Tage Kaarsted - til hans autobiografi fra 1936 i Ordenskapitlet. Endvidere har professor Eli Fischer-Jørgensen skaffet mig Brøndals breve til Roman Jakobson i kopi fra modtageren (desværre findes kun brevene fra efter 1939) og har selv stillet sine notesbøger fra Brøndals undervisning til min rådighed. Videre har professor Peter Skautrup givet mig mulighed for at bruge et brev fra Brøndal om adjektivernes teori. Og jeg har haft adgang til Brøndals egne eksemplarer af Substrater og Laan og Ordklasserne, opbevaret ukatalogiseret på Romansk Institut, Københavns Universitet. Endelig har jeg, efter manuskriptets aflevering, fået fat i to italienske magisterkonferensspecialer (Vincenzi 1965-66; Scalise 1967-68), hvis resultater er publiceret i artikelform (Vincenzi 1967; Scalise 1969). Og til allersidst, under korrekturarbejdet, har Centralbiblioteket i Bukarest sendt mig Brøndals breve til Alexandre Rosetti på mikrofilm.

I citater stammer skarpe parenteser altid fra mig; understregningernes proveniens oplyses altid efter hvert citat, når de er mine. Krydshenvisninger internt i afhandlingen sker ved angivelse af del, kapitel og sidetal, fx II.B.: 98, eller del, kapitel og afsnit, fx VI.B.3., eller blot til del og kapitel.

Venner og kolleger, sekretærer og en del andre - ingen nævnt, ingen glemt - skylder jeg tak for mange former for hjælp undervejs: opmuntring og tilskyndelse til at holde ud, renskrift og korrektur, oversættelse og resumering af tekster og citater på sprog jeg ikke behersker eller behersker dårligt, fremskaffelse af kildemateriale. Statens humanistiske Forskningsråd takkes for finansiel støtte i flere

runder, og Marcus Lorenzens Legat samt Ministeriet for Kulturelle Anliggenders engangsstøtte takkes for et økonomisk løft undervejs. Mens de nævnte er medansvarlige for de dyder denne afdeling måtte have, hæfter jeg alene for de "Lakuner jeg bedre kender og mere beklager end nogen" (Brøndal 1928: IX).

B. Teoretisk indledning

1. Baggrund og formål

Som humanistisk videnskabsmand står man af og til i den situation, der måske er forårsaget af en vis forskningsmæssig forsømmelighed, at skulle gennemføre hele to arbejdsopgaver i forbindelse med de tekster og det emne man studerer.

For det første en helhedsetablering af et givet korpus af tekster, der ikke hidtil har været kendt eller kendt som en helhed. Det drejer sig typisk om et tekstologisk grundstudium (samling af varianter, fragmenter, kladder etc.) eller om en første samlet læsning af et forfatterskab, der ikke tidligere har været gjort til genstand for en sådan samlet behandling.

For det andet en perspektivering til samtid, fortid og fremtid i relation til forskerens egen tid. For at kunne spilles igennem i fuld orkestrering forudsætter denne perspektivering at den første helhedsetablerende forskningsopgave er gennemført, og den vil være de fleste humanistiske studiers udgangspunkt: nyfortolkning, fremanalysering af forbindelser mellem givne helheder og nye etc. I sin mest radikale form vil den komme til udtryk som en hel traditions opløsning eller opsummering i grundlæggelsen af en ny (fx kunne man pege på Galileis rolle i naturvidenskaberne, Leibniz' i logikken, Marx' i samfundsvidenskaberne, Freuds i bevidsthedsteorien, Hegels overskridende resumering af den klassiske tænkning frem til Kant, - en bevægelse der her etiketteres ved enkeltpersoner, som naturligtvis ikke er alene om at bevæge sig).

Når man står overfor et emne der kræver fuld realisering af et sådant dobbeltprogram, finder man hurtigt ud af - efter at have genvundet pusten efter det første overvældende indtryk af opgavens uoverkommelighed - at perspektiveringen jo ikke er helhedsetableringens lineære forlængelse, men er med til at specificere den, give dens resultater konturer. Og man finder ud af at man må pålægge sig nogle begrænsninger, hvis ikke opgaven skal vokse én over hovedet; - man må selekttere for at kunne accentuere.

Når jeg i denne afhandling skal behandle Viggo Brøndals (1887-1942) sprogteori, er der tale om en sådan start fra et nulpunkt. Ikke kun fordi Brøndals eget forehavende krævede mere end syv liv for at kunne gennemføres (Diderichsen 1943a: 96), men fordi den del der blev ført ud i det ene liv han havde, stort set er ubehandlet i den sprogvidenskabelige litteratur.

Jeg vil derfor her i den teoretiske indledning kort beskrive denne udgangsposition, opstille afhandlingens mål, præcisere de generelle temaer og tæse jeg vil tage stilling til, samt de områder jeg sætter parentes om, og endelig fremsætte et par almenne metodiske overvejelser om afhandlingens tekstbehandling.

I sprogvidenskabens historie har adskillige danskere tiltrukket sig international opmærksomhed. Man behøver fra den ældre forskning blot at nævne Rasmus Rask, Karl Verner, Vilhelm Thomsen, Otto Jespersen, Holger Pedersen, Kristian Sandfeld. Og da den moderne lingvistik indvarsledes med Ferdinand de Saussures *Cours de linguistique générale* (Saussure 1972) i 1916, fulgte dansk sprogforskning med ind i den nye tid. Særlig en enkelt forsker, Louis Hjelmslev, har været med til at præge den.

Men måske netop på grund af hans og dermed glossematikens fremtrædende position blev Viggo Brøndals indsats sat i skyggen, og den fik - og har endnu ikke fået - den bevågenhed den fortjener. Andre årsager til Brøndals beskudne plads er uden tvivl det faktum at værker der, som hans, først skal omarbejdes til hovedsprogene naturligt får en ringere gennemslagskraft, og at hans sprogteori ikke fremtræder som et hele, afbrudt som arbejdet blev af hans død i 1942. Disse forhold omtales hyppigt i anmeldelser og nekrologer (fx Dokulil 1944; de Groot 1944).

Endelig må man jo heller ikke lægge skjul på at hverken Brøndals tænke- eller fremstillingsmåde "paa nogen Maade var imødekommen-de" (Diderichsen 1943a: 93), men at hans søgen efter sproglige fundamenter i stedet bringer ham "in un'area teorica in cui la generalizzazione diventa genericità e l'astrazione astrattezza" (Scalise 1969: 143). Brøndal udtrykker det selv i breve til A. Højberg Christensen (4297,4): "undskyld min ubetvingelige Tendens til Deduktion" (18.6.1920), "Man kan - som Opfindere ofte maa - her gaa ganske empirisk frem, en i og for sig usikker og egl. foragtelig Vej [ved parallelisering mellem morfologi og syntaks]" (26.6.1920), "I og for sig (o: for en uendelig Intelligens) er disse Bindeled [ml. abstrakte begreber og konkrete fakta] maaske unødvendige. Men for Læsere, der vil kontrollere, maa jeg indrømme Nødvendigheden." (4.7.1919). Brøndal skriver galgenhumoristisk til A. Rosetti efter den tredje internationale lingvistikongres i Rom i 1933: "J'ai parlé de structure des systèmes morphologiques - communication que personne n'a comprise (sauf un fou hongrois)." (26.12.1933). Brøndals virke møder derfor "mere Sympati og Beundring end egentlig Forstaaelse" (Diderichsen 1943a: 93), når der da ikke er tale om indædt modstand, hvad sekundærlitteraturen om ham til fulde viser.

Den består af enkeltstående artikler, nekrologer, anmeldelser, spredte bemærkninger i større værker, når forfatteren nu alligevel taler om noget som osse Brøndal har ytret sig om, eller når man nu alligevel skriver om Københavnerskolen (se oversigten over Brøndals forfatterskab med tilhørende anmeldelser etc., III.A.:139ff). Idet P.

Diderichsen er en lysende undtagelse hvad angår indsigt i og overblik over Brøndals tænkning (se bibliografien og korrespondance med Brøndal (409,2 og 6)), kan man hævde at uanset om Brøndal er behandlet stykkevis og delt (fx Greimas 1966; Greimas 1970; Lepschy 1970), i specialafhandlinger (fx Tøgeby 1951; Akhmanova og Mikael'an 1969; Fischer-Jørgensen 1975), om han er blevet behandlet med sympati og sågar forståelse (fx Wolff 1929; Sechehaye 1941; Tøgeby 1944; Nilsson-Ehle 1944; Dokulil 1944; Greimas 1963; Vincenzi 1967), eller med reservation og sågar antipati (fx Jespersen 1937; Holt 1943, debatten mellem H. Frei og K. Tøgeby: Frei 1944; Tøgeby 1950 og Frei 1950; Zumthor 1951; Belić 1954; Ivić 1954; Wissemann 1958), om han er blevet behandlet i perspektiverende søgen efter ny muligheder (fx Egebak 1969), så savnes der i alle tilfælde en egentlig helhedsetablering af hans sprogteori med en klarhed over på hvilket niveau de konstitutive begreber befinder sig, og hvilken definition de har.

Jeg har ikke noget sted i min læsning af litteraturen om Brøndal fundet nogen tilkendegivelse af at man har bemærket at Brøndal søger at omfortolke Aristoteles (dog en antydning i Wolff 1929: 218). Enten repeterer man blot at Brøndal støtter sig til Aristoteles' kategorier, eller - når det går højt - at han overfører dem til grammatikken. Hvad jeg her vil argumentere for, er at der sker en egentlig revision af dem, at denne nyfortolkning er en forudsætning for at Brøndal overhovedet kan få plads til alle de øvrige sprogteoretiske begreber han opererer med, og at en forståelse af Brøndals læsning af Aristoteles er en forudsætning for at begribe hans værker. Da det er klart for enhver der blot bladrer Brøndals produktion igennem, at han ikke selv i fornøden grad er eksplicit om disse forhold, bliver afhandlingens overordnede mål derfor:

Mål: Mit overordnede mål er at bidrage til en forståelse af den særlige helhed som Brøndals værk udgør. Perspektiveringen bagud til hans forudsætninger og fremad til hans arbejdes udnyttede muligheder bliver derfor en integreret, men underordnet del af min arbejdsopgave.

Med denne målformulering har jeg samtidig angivet at hensynet til den brøndalske teoridannelses helhedsgestaltning selekterer de forudsætninger jeg vil inddrage; disse behandles altså ikke i sig selv som helheder (fx Aristoteles' filosofi) eller under ét som en samlet tradition (som fx Brøndal selv forsøger for ordklassedefinitionernes vedkommende (Brøndal 1928: indledning)). Det betyder i praksis at inddragelsen af et givet baggrundsmateriale standser på et punkt, hvor det bliver muligt at afgøre tilhørsforholdet/ikke-tilhørsforholdet for givne elementer i sprogteorien til den helhed som denne ex hypothesi udgør. For de aristoteliske kategorier er det nødvendigt med en læsning af filosofen selv. For de såkaldte relationsarters vedkommende, anvendt i ordbetydningslæren, er det tilstrækkeligt med sekundære oversigts-

værker (cf. Brøndal 1940a: 27). Samtidig søger jeg at leve op til det krav at en sådan selektiv detailfremstilling ikke er i modstrid med en fuldstændig fremstilling af de filosofiske værker eller skoler.

De fremadrettede aspekter af Brøndals sprogfilosofi bliver mere rammeformuleringer for nye teser end en egentlig detaljeret afprøvning af sådanne.

Men for at helhedsetablering og perspektivering, på deres hhv. over- og underordnede plads i min afhandling, ikke skal falde fra hinanden i to adskilte dele, er det vigtigt at det grundlag der konstituerer helheden, osse er det der tillader, ikke blot et eller andet perspektiv, men det mest omfattende og væsentligste perspektiv. Min tese om dette grundlag følger Brøndals egne intentioner:

Les caractères de cette doctrine [nml. Brøndals] sont aussi simples que généraux. Elle consiste à trouver dans le langage les concepts de la logique, tels qu'ils ont été élaborés par la philosophie depuis Aristote jusqu'aux logiciens modernes. (Brøndal 1943a: préface).

Min indledende og overordnede tese lyder derfor:

tese 1: Det er muligt at finde et konstitutivt kategorialt niveau, der gør Brøndals doktrin til en specifik helhed som en kategorial sprogteori.

For at gøre tesen operationel, dvs. lade den pege på hvad man skal gøre/ikke gøre for at efterprøve den, og for at gøre klart hvad kategori i almindelighed ikke betyder hos Brøndal, er det nødvendigt at gå lidt videre med det netop anførte citat. Det ligger nemlig snublende nært at antage (cf. "retrouver dans le langage") at Brøndal mener at kategorierne ikke er videnskabelige begreber, men at de er entiteter der er sproget - det lingvistiske objekt - iboende, eller at de logiske kategorier svarer til det man traditionelt i det lingvistiske metasprog kalder grammatiske kategorier (fx efter Lyons' inddeling i primære (ordklasser), sekundære (tempus, modus, kasus etc.) og funktionelle grammatiske kategorier (subjekt, prædikat etc.) (Lyons 1969: 270ff)).

Jeg ser på den sidste mulighed først. Glosen 'grammatisk kategori' findes kun fire steder i Brøndals produktion (Brøndal 1917: 22, 198; Brøndal 1928: 62; Brøndal 1932: 104) og anvendes her uden prægning. Men han skriver dog af og til 'kategorier', 'sprogliche kategorier', 'catégories simples', 'catégories linguistiques' i forbindelse med de grammatiske kategorier Lyons refererer til. Men det sker uden synderlig hyppighed eller præcision. Nogle steder gælder det alle Lyons' begreber under ét (fx Brøndal 1928: 60, 130; Brøndal 1940a: 121; Brøndal 1943a: 49, 117), andre steder - og det er hyppigst - drejer det sig om de primære alene (fx Brøndal 1928: 11, 20ff, 49, 58; Brøndal 1932: 47; Brøndal 1943a: 109ff), andre steder - men det er sjældent -

tænker Brøndal blot på de sekundære (Brøndal 1932: 44; Brøndal 1940a: 36, 38; Brøndal 1943a: 15), atter andre steder - men det er yderst usædvanligt - anvendes som en særlig brøndalsk specialitet termen 'kategori' plus et tillæg i forbindelse med fonologiske størrelser (Brøndal 1943a: 106, 109, 138). Ingen steder bruges glozen 'kategori' kun om de funktionelle grammatiske kategorier. (1)

Det vil altså ikke være en umulig, men måske endda en interessant opgave, at undersøge Brøndals sprogteori som en kategorial sprogteori ved at se på hans ordklassedefinitioner, hans opfattelse af tempus o.l. og belysende kontrastere hans doktrin til syntaktisk orienterede sprogteorier (fx Chomskys eller Šaumjans) eller til pragmatisk-kommunikative sprogteorier. En sådan undersøgelse ville have den uomtvistelige fordel at den blev indenfor lingvistikens havegærde, hvor den kunne anvende en række etablerede definitioner og deres variationer indenfor forskellige teoridannelser.

På denne måde ville jeg imidlertid ikke have verificeret tesen om at der skulle kunne findes et konstitutivt kategorialt niveau for sprogteorien, for de grammatiske kategorier jeg netop har nævnt er jo konstituerede. Derfor vil en sammenlignende analysestrategi af den omtalte type kun blive anvendt punktuelt og forbigående i afhandlingen.

Når Brøndal taler om filosofiske kategorier, er de altså ikke identiske med grammatiske kategorier, omend hans umiddelbart iøjnefaldende særpræg - der får de fleste til at lukke øjnene i lige så umiddelbar fortvivelse - er at han opbygger en grammatik på basis af filosofiske kategorier. Men han anbringer netop derved disse kategorier på et andet niveau end de grammatiske kategorier der måtte indgå i den således opbyggede grammatik. Selv om udtrykket "retrover dans le langage" og en lang række andre træk - vendinger, tankegange, argumentationer - forlener Brøndals værk med et stærkt idealistisk drag, er det min opfattelse at l. tese lader sig afprøve uden at disse drag indgår i helhedskonstitutionen (således finder Brøndal de facto ikke sine kategorier 'i sproget', men i sprogvidenskabens historie, hvilket er noget ganske andet).

Samtidig ligger den perspektiverende forlængelse af helhedsetableringen ikke blot i Brøndals valg af nogle grundlæggende størrelser til opbygningen af en grammatik, men i dette valgs tværhumanistiske intention. Han vælger nemlig nogle grundbegreber der kan fastholde sproganalysens epistemologiske aspekt - forholdet mellem sprog og tanke, kalder Brøndal det, hvad vi i dag snarere ville kalde forholdet mellem sprog og bevidsthed - sammen med og samtidig med den analytiske gennemslagskraft overfor den sproglige realitets brogede detailrigdom. I den bog hvor denne dobbelthed optræder mest tilspidset, Præpositionernes Theori, siger Brøndal:

Præpositionernes Theori, som den her fremstilles, er ikke tænkt alene som Vejledning i en ny sprogvidenskabelig Tek-

nik. Den stiller tillige Problemer og antyder Løsninger af sprogteoretisk og derigennem af logisk og erkendelsesteoretisk Interesse. (Brøndal 1940a: VI).

Her lægger erkendelsesteorien sig som en nødvendighed til analyseteknikken, mens han i det næste citat bygger den praktiske analyse ovenpå det logiske grundlag. Denne samme dobbelthed i begge citater, men anskuet fra hver sin side:

Det er imidlertid ikke tilstrækkeligt, at en Videnskabs Definitioner danner et harmonisk System, og at de hviler på logisk tilfredsstillende Begreber. Definitionerne maa tillige vise sig anvendelige paa de indenfor det paagældende Omraade foreliggende Fakta, hvor mangfoldige og individuelle disse end maatte være. (Brøndal 1928: 181).

Når mit hovedmål er helhedsetableringen og min 1. tese angår et konstitutivt kategorialt niveau, er det imidlertid klart at jeg ikke kun må afstå fra den sammenlignende lingvistiske analyse, men osse fra den systematiske gennemgang af alle Brøndals forsøg på detailanalyser af fakta. Det operationsområde som min tese implicerer, bliver den filosofiske baggrund i kategorilæren, således som den får konsekvens for selve opbygningen af hans grammatiske system, dvs. en undersøgelse af hvorledes Brøndal definerer og anvender kategorier til formulering af det sprogfilosofiske problem om forholdet mellem sprog og tanke, således at det formuleres som et grammatisk problem.

Når dette område rykker i forgrunden som et hovedproblem, skyldes det imidlertid ikke kun hensynet til helhedskonstitutionen, men osse det forhold at den selvfølgelighed hvormed Brøndal lancerer to rækker kategorier (de generiske og de relationelle), med reference til en samlet tradition fra Aristoteles til vore dage, og hvormed han erklærer at klarhed og harmoni har afløst relativ forvirring (Brøndal 1943a: préface), ikke modsvares af en detaljeret grundelse for at hele denne tradition afsætter netop disse to rækker begreber i et nødvendigt og tilstrækkeligt antal på en fællesnævner som basis for et grammatisk system. En eksplicit fastlæggelse af de grundbegreber som Brøndal - direkte eller indirekte - faktisk anvender som konstituerende for sin sprogteori, vil samtidig være den egentlige og principielle helhedsetablering af teoridannelsen, idet det er herigennem, og ikke gennem Brøndals forskellige detailanalyser eller definitioner af enkelte grammatiske kategorier, at teoriens grænser og gyldighedsområde kan bestemmes.

Trods denne selvvalgte og nødvendige begrænsning skal der dog ikke herske tvivl om at Brøndals egen ambition var mere omfattende: en samlet og sammenhængende analyse af sprogets konstitution - dets grundlæggende begreber, dets erkendelsesteoretiske placering -, af sprogets funktion - regler og rammer for opbygningen af den grammatik hvormed sproget fungerer som sprog, dets brug i faktisk betyd-

ningsproduktion og dennes rolle i den historiske udvikling - og af sprogets materiale - differentieret analyse af den manifesterede sprogbrug fra komma til kontekst. Denne totalambition på ét sammenhængende begrebsligt grundlag udvikles i Brøndals vist nok frodigste periode mellem 1919 og 1925, som man kan se af de efterladte papirer, men meddeles derpå som en lineær udvikling i serien af bøger og artikler fra Ordklasserne og frem. Selv om det er af praktiske grunde jeg lægger den største vægt på det første af de tre aspekter, mindre på det midterste og mindst på det sidste, vil jeg dog, i det omfang en inddragelse af de sidste aspekter har principiel interesse for forståelsen af begrebsgrundlaget, tage dem med i betragtning. Og lad mig da blot forudskikke at Brøndal sine steder ikke kun møder praktiske problemer i opbygningen af grammatikken og i analysen af den konkrete manifestations uendelige mangfoldighed, men osse støder mod principielle hindringer af konstitutiv interesse.

2. Læsestrategi

Har min 1. tese således nu fået et operationsområde, mangler den en operationsmåde, for det er åbenbart ikke kun på baggrund af hvad Brøndal faktisk siger man skal arbejde, men osse på baggrund af hvad han gør uden at meddele sig eksplicit derom. For nok arbejder Brøndal med skarp logisk stringens, men man mærker dog vaklen i terminologien sine steder, en rysten på hånden og visse selvmodsigelser (en hyppig Brøndal-formulering er således: 'dette eller hint synes at være sådan'). Disse uklarheder skyldes sikkert hans arbejdes uafsluttede karakter og hans søgende og spørgende holdning, og er symptomer på hans tvivl på eller manglende bevidsthed om forudsætningernes eller konklusionernes rækkevidde.

At etablere det konstitutive grundlag og arbejde videre med det, betyder derfor naturligvis at man drager den sammenhæng frem som Brøndal selv nedlægger i sine ræsonnementer, men osse - og ikke mindst - at de implicitte forudsætninger og muligheder, som Brøndal endnu ikke kunne overskue eller slet ikke havde øje for, og som bl.a. er aflejret i de nævnte uklarheder, må artikuleres.

Men hvordan skal man bære sig ad når man vil have fat på størrelser, i.c. de to rækker filosofiske kategorier, der i høj grad er implicitte, er konstitutive og virksomme overalt i definitioner, argumenter og bl.a. giver sig til kende i de usikkerheder som jeg har signaleret ovenfor? Der skal iværksættes hvad Louis Althusser under inspiration af Freud kalder en symptomallæsning:

une lecture que nous oserons dire "symptomale", dans la mesure où, d'un même mouvement, elle décèle l'indécelé dans le texte même qu'elle lit, et le rapporte à un autre texte, présent d'une absence nécessaire dans le premier. (...) À ce titre, [la science] tient moins sa vie de ce qu'elle sait que de

ce qu'elle ne sait pas: sous la condition, absolue, de cerner ce non-su, et de le poser dans la rigueur d'un problème. Or le non-su d'une science n'est pas ce que croit l'idéologie empiriste: son "résidu", ce qu'elle laisse hors de soi, ce qu'elle ne peut concevoir ou résoudre; mais par excellence ce qu'elle porte en soi-même de fragile, sous les apparences des plus fortes "évidences", certains silences de son discours, certains manques conceptuels, certains blancs de sa rigueur, bref tout ce qui d'elle, à toute écoute attentive, "sonne creux", en dépit de son plein. (Althusser e.a. 1973: I, 28f, 31).

Denne læseholdnings første antagelse er altså at en given teksts konstituerende sammenhænge er implicit til stede i den og giver sig til kende som visse brud o.l. i tekstens eksplicitte lag.

Dog må man ikke forudsætte at en kategoridefinition er implicit som helhedsskabende faktor kun i Brøndals værk. Man må samtidig forudsætte den som implicit i den tradition af filosoffer, logikere og sproggranskere fra Aristoteles over modistae via Leibniz, Kant og Husserl til Russell og Carnap, som Brøndal trækker på med navne mere end med citathenvisninger, og som ikke udgør en homogen forsamling med en homogen kategorilære, men som dog må have en fællesnævner for at kunne bruges som Brøndal bruger dem. Derfor må den citerede læseholdning osse iværksættes overfor de af Brøndals forudsætninger jeg inddrager i det følgende.

Selve den tekstlige inddragelse af forudsætninger kan ske på forskellige måder. Man kan rangere Brøndals personlige præferencer øverst, fx Aristoteles, Høffding, Meyerson. Eller - og det er hvad jeg vil gøre - sætte de tænkere forrest som Brøndals teori som kategorialt konstitueret helhed er strukturelt afhængig af. Dvs. at det bliver hensynet til denne helhed på både dens implicitte og eksplicitte niveau som selekterer de inddragne forudsætninger (med Aristoteles som en sikker genganger, uanset hvilket princip man hylder). Og overfor dem må man da, for atter at citere Althusser, påstå at Brøndal, med eller uden fuld bevidsthed derom, formulerer "une réponse sans question" (ib.: I, 29). Det aldrig stillede spørgsmål lyder: gives der en definitorisk fællesnævner i den kategoriale tradition? Brøndals svar er ja, og dette ja gemmer sig som forudsætningen for Brøndals eget eksplicitte udgangsspørgsmål, nemlig om den sproglige relevans af det grundlag som den forudsatte fællesnævner udgør (cf. citatet ovenfor fra Brøndal 1943a: préface, og Brøndal 1928: 2).

I konsekvens heraf må min 1. tese, for at blive operationel, stofmæssigt og metodisk deles op i to teser, én der henviser til det forudsatte spørgsmål om den grundlæggende fællesnævner, én der henviser til Brøndals eget udgangsspørgsmål:

tese 2: Det er muligt i den filosofiske tradition som Brøndal trækker på at finde en definitorisk kategorial fællesnævner.

tese 3: Denne fællesnævner er det konstitutive niveau for etableringen af Brøndals kategoriale sprogteori som en specifik helhed.

Således som problemet om læseholdning har været stillet indtil nu, har det været af praktisk art: den problematik Brøndals tekster rejser og måden de gør det på har fordret en symptomallæsning. Men det er naturligvis vigtigt osse at understrege det principielle aspekt i valget af denne læsemåde. For man kan ikke blot slå ned på vilkårlige udeladelser i en tekst eller andre skævheder; man må sidde inde med kriterier for at det er de centrale brudsteder i en tekst man står overfor, manifestationer af "des circonstances symptomatiques très particulières" (Althusser e.a. 1973: I, 26). Derfor skal der i afhandlingen ske en præcision af de betingelser hvorunder læsningen finder sted, dvs. en supplerig af læsemådens første antagelse (se II.E.: 119ff).

Endvidere skal der i efterprøvningen af 2. og 3. tese ske - som der skete da tese 1 afløstes af tese 2 og 3 - en yderligere specifikation, markeret som udeladelser eller inddragelser af emneområder der skal til nærmere debat i forbindelse med Brøndals sprogfilosofi, således at tese 2 angiver det problem som jeg skal tumle med i kap. II. De teser jeg formulerer lader sig altså ikke opstille som et færdigt system fra starten, men er indskrevet i en diskursiv proces, hvor en given teses formulering er impliceret af en analyse som den foregående tese afstedkommer. Efterprøvningen af en tese ender ikke i et færdigt svar, men forskyder undersøgelsesområdet.

NOTER

1. Man må dog ikke være blind for at Brøndal, i hvert fald i begyndelsen, i høj grad bygger sin kategoriopfattelse på A. Trendelenburg 1963: 162. "Kategorien sind abgelöste Prädikate", cf. Brøndal 1928: 66 note 1), en reference Brøndal formentlig har fra Høffding (Høffding 1910: 136; cf. Brøndal 1928: VIII; Brøndal 1940a: V).

II FILOSOFISKE FORUDSÆTNINGER

A. Indledning

Når J. Holt i sin nekrolog over Brøndal karakteriserer ham som en lingvist "doubleé d'un philosophe" (Holt 1943: 4), er det en korrekt iagttagelse af et forhold der har givet ekko i det meste af hvad der er skrevet om Brøndal. Hos Brøndal sammensmeltedes lingvistik og filosofi i en udelelig syntese, hvis fremstilling godt kunne vække anstød i begge lejre, hvad Brøndal godt vidste: "... en Fremstilling der utvivlsomt vil synes Filologer for filosofisk og Filosofer for filologisk." (Brøndal 1928: IX). Derfor må det være nyttigt for en undersøgelse som min at afpatruljere grænserne for de områder af filosofien som Brøndal udnytter i sin tænkning. Og det vil først og fremmest sige kategorilæren i dens forskellige aspekter, logiske såvel som ontologiske og epistemologiske.

Desværre fremtræder Brøndals forhold til den filosofiske tradition i hans værker mere som kildehenvisninger - og talrige sådanne - end som kildekritik eller blot citater, idet han ikke, modsat forholdet til de tidligere grammatikere, underkaster denne tradition en sammenhængende kritik. Jeg må derfor prøve at gøre Brøndals implicitte tolkning eksplicit.

Eftersom Brøndals sprogfilosofi bygger på et sæt kategorier, bliver det styrende princip i denne del af afhandlingen at udkrystallisere en kategoridefinition af den filosofiske tradition Brøndal angivelig har ladet sig inspirere af, og samtidig opstille betingelser for at de filosofer som Brøndal uden synderlige kommentarer selv peger på som sine forudsætninger, kan indgå i en sådan definition.

Skal Brøndals filosofiske underlag legitimeres, bliver netop den symptomale læseholdning væsentlig, idet det må være nogle hidtil upåagtede eller mindre påagtede momenter i kategoribegrebet der gør Brøndals sprogfilosofi mulig. "Everything of importance has been said before by somebody who did not discover it", kunne man lade Brøndal sige med Whitehead (Stebbing 1933: 476), og det er dette erkendelsesrum der skal fyldes.

Dog er man ikke efterladt i et totalt vakuum, for Brøndal angiver selv to orienteringspunkter: det ene er postulatet om den samtidige relevans af substans- og relationskategorier (fx Brøndal 1940a: 8); det andet er indsættelsen af forholdet mellem almen og speciel definition, mellem klasse og klasseelement (især ordklasse og ord), som fundament for opbygningen af en grammatik på kategorielt grundlag (det er således påfaldende at egentlige tegnteoretiske overvejelser er fraværende hos Brøndal) (fx ib.: 11). Det er omkring disse to punkter de relevante brudflader i kategorihistorien skal findes for Brøndals vedkommende.

Hans filosofiske triptykon udgøres af Aristoteles, Kant og Leibniz.

Her danner Aristoteles, fra hvem Brøndal har selve den kategoriale problemstilling om grundlæggende begrebs status og art, midterfeltet; Kant, der fastslår kategoriernes bevidsthedsnæssige karakter, og Leibniz, som skarpt markerer overgangen og modsætningen mellem substantielle og relationelle begreber, er fløjfigurer. Til felternes nuancerede udfyldning bidrager især logistikerne, som Brøndal endnu kalder dem (Russell, Carnap), og Husserl, hvad jeg kommer ind på i senere kapitler, hvor kategoriernes sproglige relevans træder i forgrunden. Bag og over den hele opstilling troner Høffding, "min første og kæreste akademiske Lærer" (Brøndal 1940a: V) der har "ført mig ind i den filosofiske Kategorilæres Historie" (Brøndal 1928: VIII). Med de her nævnte navne og retninger vil jeg søge at lægge en line om traditionen, stram nok til at det væsentlige kommer med, vid nok til at den ikke snævrer.

B. Aristoteles

1. Materiale og afgrænsning

Når jeg går så langt tilbage som til Aristoteles for at danne mig en forestilling om kategoriernes karakter, har det flere grunde (1). Dels former Brøndal selv det ene sæt af sine kategorier ud fra de aristoteliske uden nogen større markering af forskellen mellem ham og Aristoteles (Brøndal 1928: 63ff). Dels har en lang tradition med større eller mindre transformationer anvendt det aristoteliske begrebsapparat - og herunder især logikken og dens grundbegreber - indenfor forskellige områder (cf. oversigten, Düring 1968, og for den iberiske reception, Deely 1982). Den kategoridefinition der står øverst på mit program, kan derfor meget vel i tidens løb have oscilleret mellem forskellige betydningsområder, på en måde Aristoteles aldrig ville have kontrasteret.

Indleder man nu sin undersøgelse med selve kategorilæren, således som Aristoteles redegør for den i *Categoriæ* (2), vikles man hurtigt ind i nogle af Aristoteles-forskningens hovedproblemer. Dels knyttet til de fortolkningsmæssige gåder som selve skriftet rejser (cf. Ackrill's kommentarer i Aristoteles 1971). Dels knyttet til selve skriftets plads i Aristoteles' produktion: er det overhovedet - *Postprædicamenta* inklusive - ægte? (cf. Mansion 1969: 117f (nej) vs Vollrath 1969: 105ff; de Rijk 1951; de Rijk 1952: 67ff (ja)); hvordan falder det på plads i Aristoteles' udviklingshistorie? (cf. oversigtsartiklerne om den med Werner Jaeger påbegyndte moderne Aristoteles-forskning i Moraux (ed.) 1968)). Det forekommer mig at der her er argumenteret overbevisende for skriftets ægthed og dets plads som en del, om end en tidlig sådan, af Aristoteles' produktion.

Aristoteles beskæftiger sig direkte med kategorierne andre steder i sine arbejder, og reflekterer næsten overalt over kategoriernes

problemstillinger: det værende, dets erkendelighed og de måder det kan erkendes på. I *Analytica priora* (Aristoteles 1928: I, 49a7ff) og i *Analytica posteriora* (ib.: I, 83a21ff) beskæftiger han sig med de logiske domme, kategoritavlens elementers plads i disse og domsrelationernes, slutningernes endelige udtømmende karakter. Osse *Topica* trækker på kategoritavlen, repeterer den i forbindelse med de fem prædicabilia (eller fire hvis der ikke skelnes mellem klasse og art) (ib.: I, 103b7ff), og bruger den i øvrigt især i diskussionen om hvorledes man logisk præciserer hvad en substans virkelig er (fx ib.: I, 120b36ff, 127b36ff, 128a20ff), idet kategoritavlen, uanset dens konkrete bestanddele, som hovedopgave har at sikre argumentationskædens endelighed (cf. dog *Topica* (ib.: I, 142a27) og *Metaphysica* (ib.: VIII, 1039b20ff) (Wilpert 1969)).

Endelig interesserer *Metaphysica* sig for kategorierne, først og fremmest substansen, hvorfor Aristoteles her inddrager kategorierne for at få rede på problemet om hvorfor og hvordan substansen overhovedet skal studeres, og hvad det egentlig vil sige at være 'noget'. Særlig i bog Z, men fx osse i Δ 7 (Aristoteles 1928: VIII, 1017a8ff), betragtes disse 'værensformer' eller '-måder'. I det sidstnævnte kapitel omtales de tre første kategorier efter substansen fra *Categoryæ* nærmere (kvantitet, kvalitet, relation (ib.: VIII, 1019b7f)). Senere flere af kategoritavlens elementer uden relationskategorien (ib.: VIII, 1029b23ff), dog indskrænket andetsteds således at kvantitet og kvalitet er genkommende (fx ib.: VIII, 1034b10ff, 1045a36ff).

Nå jeg vælger *Categoryæ* som udgangspunkt, selv om overvejelserne over kategorierne andre steder måske er mere betegnende for den aristoteliske filosofi som helhed, skyldes det at det er her der primært analyseres en kategoritavle (i *Topica* nævnes den blot og i *Metaphysica* tages enkelte kategorier ud som de vigtigste), og at det er en sådan tavle Brøndal har som sin indfaldsvinkel til kategori-problematikken. I slutningen af min redegørelse kommer jeg ind på andre steder hos Aristoteles, idet jeg som Vollrath og de Rijk (Vollrath 1969: 106f; de Rijk 1952: 76ff) ikke finder at der er fundamentale modsætninger mellem de nævnte forekomster af kategori-begrebet. Jeg vil overalt interessere mig mindre for den enkelte kategoris definition eller rettere beskrivelse, end for de træk i kategoriopstillingen der peger på kategoriernes indbyrdes forbindelseslinier eller snarere sammenblandinger, på en sådan måde at der selvfølgelig ikke skal harceleres over eventuelle mangler i Aristoteles' argumentation der kun er synlige for vor erkendelseshorisont, men tværtimod sigtes mod nogle overordnede ordningsprincipper for kategoritavlen, principper der kan pege videre frem mod Brøndals udnyttelse af kategorierne.

Lad mig dog først ultrakort anbringe kategorierne indenfor det aristoteliske videnskabssystem og dermed præcisere deres generelle karakter, således som jeg - vist med de fleste Aristoteles-forskere i ryggen - ser den, nemlig deres logisk-ontologiske karakter (en kort forskningshistorie for kategoriernes status, se de Rijk 1952: 1-7;

Vollrath 1969: 1-5).

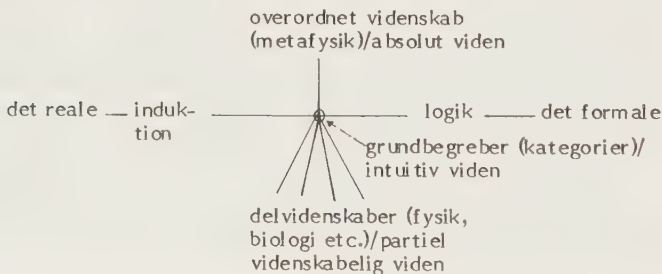
Ved siden af den overordnede videnskab, metafysikken, der har det værende i sig selv eller det værende qua værende som genstand (hvis termen 'genstand' her er passende), findes der delvidenskaber der har aspekter af det værende som genstand (fysikken, psykologien, politikken, etikken, biologien etc.). Disse videnskabers genstandsområder forudsætter det værende, mens metafysikken har denne forudsætning selv som sit genstandsområde. Derfor har de to typer videnskab ikke altid samme metodik og grundbegreber, men overalt må det logiske argument anvendes for at skabe sammenhængende erkendelse, dvs. erkendelse af hvad der er sandt eller falsk.

Først opstår grundbegreberne via en differentiering af sanseerfaringen:

Thus it is clear that we must get to know the primary premisses by induction; for the method by which even sense-perception implants the universal is inductive. (Aristoteles 1928: I, 100b4, cf. ib.: VIII, 980a 25ff)

Grundbegreber, med kategorierne som de mest grundlæggende, opstår gennem differentierende oplagring af sanseindtryk, for "The soul is so constituted as to be capable of this process", fastslår Aristoteles kort og godt (ib.: I, 100a14). Om denne konstitution har Kant som bekendt meget at sige i forbindelse med kategorierne. For Aristoteles er den sanselige realitet et bestandigt genkommende korrektiv for tænkningen.

Overfor denne intuitive viden, direkte affødt af naturen, står den egentlige videnskabelige erkendelse, der bygger på grundbegrebernes sammenkædede anvendelse i logiske argumenter. De intuitivt opnåede grundbegreber har mulighed for at give sand erkendelse, dvs. naturen har en erkendelig sandhed i sig, og hvis de faktisk kan fungere i en sådan proces, dvs. afgøre hvad der er sandt eller falsk, er de anvendelige grundbegreber. Denne ontologisk funderede logiske funktion er deres formål og eksistensberettigelse. Følgende skema, der modificeret er hentet fra Stigen 1966: 140, kan visualisere tankegangen (cf. osse fx Berry 1940: 411; Deely 1982: part I, passim):

Selv om kategorierne er de mest grundlæggende af grundbegreberne, er det ikke givet at de kommer på tale i alle eller i de samme videnskaber eller at de inddrages samtidigt. Derfor kan de meget vel optræde med indbyrdes uoverensstemmelse når de opstilles på ét geled og betragtes på én gang, som Aristoteles gør i Categoriæ. Samtidig kan man se at kategoriernes centrale placering kan forklare, hvorfor man snart har set dem som realverdens klassifikation, snart som rent logiske, evt. rent sproglige, størrelser, udsprunget af dommen som sætningsform, og snart som ontologiske størrelser, fastholdende det værendes grundformer. Der kan dog næppe herske tvivl om at man, hvis man spørger efter kategoriernes natur (fx i Moravcsik (ed.) 1968: 137) eller deres "Wesenherkunft" (Vollrath 1969: 5), ledes til en syntese af ovenstående skemas sider. Men hvis man ikke spørger efter hvordan kategorierne opstår i bevidstheden, men hvordan man finder ud af hvilke kategorier den anvender, når de altså so oder so er kommet 'derind', så må man vende sig mod den logiske side. Og Categoriæ er det logiske Organons indgangsportal.

2. Kategoritavlen

Efter at have sat denne ramme om kategorilæren, vil jeg nu betragte de kategorier Aristoteles arbejder med i Categoriæ og forsøge at nå frem til en kategoridefinition.

Expressions which are in no way composite signify substance, quantity, quality, relation, place, time, position, state, action, or affection. To sketch my meaning roughly, examples of substance are 'man' or 'the horse', of quantity, such terms as 'two cubits long' or 'three cubits long', of quality, such attributes as 'white', 'grammatical'. 'Double', 'half', 'greater' fall under the category of relation: 'in the market place', 'in the Lyceum', under that of place; 'yesterday', 'last year', under that of time. 'Lying', 'sitting', are terms indicating position; 'shod', 'armed', state; 'to lance', 'to cauterize', action; 'to be lanced', 'to be cauterized', affection.

No one of these terms, in and by itself, involves an affirmation; it is by combinations of such terms that positive or negative statements arise. For every assertion must, as is admitted, be either true or false, whereas expressions which are not in any way composite, such as 'man', 'white', 'runs', 'wins', cannot be either true or false. (Aristoteles 1928: I, 1b25-2a10)

Som det fremgår af citatet skelner Aristoteles mellem det isolerede begreb og det kombinerede. Med henvisning til mine indledende bemærkninger slutter jeg da, at et begreb er isoleret når det optræder udenfor en sætningsforbindelse, der kan være enten sand eller falsk,

som induktivt opnået udsagn (3).

Den særlige sætningsforbindelse der interesserer Aristoteles er, naturligvis, den der konstituerer den logiske dom, hvormed det hedder i De Interpretatione (4):

Every sentence has meaning, not as being the natural means by which a physical faculty is realized, but, as we have said, by convention. Yet every sentence is not a proposition; only such are propositions as have in them either truth or falsity. Thus a prayer is a sentence, but is neither true nor false.

Let us therefore dismiss all types of sentences but the proposition, for this last concerns our present inquiry, whereas the investigation of the others belongs rather to the study of rhetoric or of poetry. (ib.: I, 17a1ff)

Det der karakteriserer dommen er altså at den enten er sand eller falsk, og "truth and falsity imply combination and separation" (ib.: 16a11ff). Kategorierne kan altså foreløbig bestemmes ud fra deres status som elementer i logiske domme, der jo hos Aristoteles har subjekt/prædikat-formen eller subjekt-(copula)-prædikat. Men man kan ikke, som Trendelenburg, fastlåse denne foreløbighed i en definition: "Die Kategorien sind abgelöste Prädikate" (Trendelenburg 1963: 162, jeg fremh.) (cf. Husserls analyse af forholdet mellem syntaks og kategorier af aristotelisk tilsnit (Husserl 1974: 4. kap.)).

Selv om en kategoridefinition således muligvis skulle kunne indkredses via sætningen som den formes i den logiske dom, må det tilbagevendende empiriske grundlag dog atter fremhæves og dermed kategoriernes erkendelsesfunktion. Aristoteles finder sine grundbegreber ved intuitiv generalisation. Hvorvidt de er anvendelige og i hvor høj grad de er det, afsløres af deres funktionsduelighed i en logisk dom. Den udsiger noget om hvad der er sandt eller falsk om den virkelighed hvoraf kategorierne er udsprunget, og som er en empirisk kontrolinstans - enten direkte (det er sandt at du er bleg, for jeg kan se det) eller indirekte (det er sandt at der er en ubevæget bevæger, for ellers kunne dette eller hint fænomen ikke eksistere på den og den måde, men det kan jeg se at det gør). Vi, derimod, finder kategorierne ved at analysere den domsformede sætning.

Sammenspillet mellem empiri og subjekt/prædikat-dom ses tydeligt i fx disse to bemærkninger:

It is not because we think truly you are pale, that you are pale, but because you are pale we who say this have the truth. (Aristoteles 1928: VIII, 1051b7f)

Substance is of two kinds, the concrete thing and the formula. (ib.: VIII, 1039b20)

Kategorierne er, som Brøndal rigtigt bemærker i et komplekst udtryk, "Tilværelsens Prædikater" (Brøndal 1928: 65; Brøndal 1932: 101) for Aristoteles, og deres dobbeltfunktion som på én gang empiriske data ('Tilværelsens') og diskursivt ordnede led ('Prædikater') udspringer af selve den logik-opfattelse Aristoteles har. Det ses fx i Ackrill's oversætterkommentarer med denne terminologiske analyse:

The greek word logos here rendered by 'sentence' [De inter. 16b], is the verbal noun from a verb whose primary meanings are 'count', 'tell', 'say', 'speak'. Short of simple transliterating it the translator is forced to adopt different renderings for it in different contexts. As Aristotle defines it at the beginning of this chapter [De Inter. 4], it clearly covers both sentences and phrases. (...) Moreover, in some places neither 'sentence' nor 'phrase' can serve to translate logos. It is translated by 'account' (...); by 'definition' (...); by 'statement' (...); by 'reason' and 'reasonable' (...); by 'rational' and 'rationally' (...). In the Categories it has most often been rendered by 'definition', but by 'statement' at (...), by 'language' (...), by 'talking' (...), by 'speech' (...). (Aristoteles 1971: 124)

Den anførte dobbeltheds ses endnu tydeligere i den filosofiske begrebsanalyse hos fx Ernst Vollrath (Vollrath 1969: 6ff), der - tydeligvis Heidegger-inspireret - peger på 'lógos' som den menneskelige evne til at iværksætte en åbning mod tingene i betydningsgivningen gennem talen, en poetisk og en semantisk dimension:

die durch den poetischen Charakter des Logos gekennzeichnete Verfassung des Eröffnung wird durch den semantischen Charakter in der Weise erfüllt, dass die Eröffnung als ein Anzeigen in der Weise des Hingelangenlassens vor das Beredete gekennzeichnet wird.

Indenfor denne generelle lógos-horisont får den udsagnsformede lógos central betydning: "im apophantischen Logos zeigen sich die Sachen von ihnen selbst her" (ib.: 20). Den i udsagnet implicerede lógos-handling - 'légein' - kaldes 'katēgorein': at udsige noget om noget, prædicere; kategorierne er altså de elementer der gør at man i udsagnet kan skelne mellem sandt og falsk, kan adskille og forbinde, kan afgøre hvad der er nærværende, hhv. ikke-nærværende (ib.: 16). Vollrath opsummerer et sted på sin knudrede facon (cf. osse ib.: 46, 100):

Die Kategorien sind nicht anderes als das in der Aussage von den Sachen selbst her zum Vorschein gebrachte Vorliegen der Sachen. Sie können daher in doppelter Hinsicht betrachtet werden: einmal als die Aussageweisen, in denen das Vorliegen

der Sachen auftritt, und zum anderen als die in der Aussage auftretenden Weisen des Vorliegens, beides in eins und zumal. (ib.: 71)

Dette formuleres kortere af Husserl der oversætter 'lógos' med "Reden, Denken, gedachtes" (Husserl 1974: 22). Kategorierne bringer en sandhed, identitet om man vil, der er tingene iboende (empirisk/ontologisk side) til udtryk, således at dette udtryk har sine egne regler og lovmæssigheder (logisk side), men osse således at dette udtryk kun har berettigelse som udtryk for tingene, og således at disse kun bliver nærværende som sandhed i disse udtryk for så vidt de som udtryk er korrekte efter de lovmæssigheder de nu har. Denne modsætning og gensidighed undgår kun at blive konflikt og sammenblanding når det empirisk/ontologiske og logiske aspekt i sidste instans er identiske (cf. osse de Rijk 1952: Ch. I og p. 51). Denne sidste instans og vejen til den er derfor det altoverskyggende emne hos Aristoteles og grundlæggende for kategorilæren. Det er substansen.

3. Substanskategorien

Uanset hvilken side af kategoriernes empirisk-ontologisk-logiske natur man tager frem, er det uden videre klart at substanskategorien træder frem foran de øvrige, ja foran alt andet i Aristoteles' tænkning - "first in every sense" (Aristoteles 1928: VIII, 1028a32). Dette forhold kan give anledning til spørgsmål om hvordan denne privilegerede stilling forvaltes, hvorfor substansen har den, hvad det vil sige at have den, etc. - alle spørgsmål der er vigtige for Aristoteles-forskningen. Her er det centrale spørgsmål imidlertid 'kun' i hvilken forstand substansen har forrang frem for de øvrige kategorier, og hvilken betydning en sådan niveauforskydning har for en kategoridefinition.

Min kategorianalyse vil derfor starte med substanskategorien, idet jeg vil vise hvorledes Aristoteles forsøger ved stadige, lineært ordnede, dikotomiserende indkredsninger at finde det i substansen der er den 'rene', 'rigtige' substans; hvorledes disse distinktioner øver indflydelse på de ni øvrige ikke-substantielle kategorier, idet substans vs ikke-substans er den første dikotomi; og - endelig - hvorledes dette forsøg på at bevare substansens renhed slår fejl og hvilke konsekvenser det får for en kategoridefinition.

Glosen 'substans' er blevet den gængse oversættelse af det græske ord *ousía* siden middelalderen, men skjuler at *ousía* er en nominal afledning af 'at være' (cf. Owens 1960: 77; Mansion 1969: 115f; Aristoteles 1971: 77). Substans skal altså spænde over det der er i umiddelbar empirisk forstand, og det der er i egentlig forstand som *essens*, hvorved noget er i sig selv. De substantielle distinktioner og de distinktioner, herunder de ikke-substantielle kategorier, som er underlagt dem, skal tjene til at erkendelsesvejen fra den sanseligt afgrænsede individuelle ting kan gennemløbes (tilbage) til det i eller ved

denne ting, der gør den til netop denne ting og intet andet.

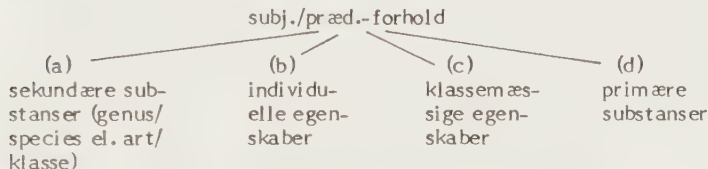
Efter en indledende konstatering af at her har vi en enkeltting, er begyndelsen på denne vej en domsanvendelse, hvor relationen subjekt/prædikat giver anledning til en systematisering, som sætter substanskategorien på plads i forhold til de øvrige kategorier, og som peger frem mod de videre substantielle dikotomiserende distinktioner. Denne systematisering findes kun i *Categoriæ*, men er i det væsentlige og med hensyn til de aspekter jeg skal bruge fremover i afhandlingen ikke i modstrid med den langt mere dybtgående og anderledes accentuerede substansanalyse i *Metaphysica*.

Substans kan

- a) prædiceres om subjektet, men ikke være i subjektet. At 'være i subjektet' vil sige ikke at kunne eksistere selvstændigt udenfor et subjekt, men nok udenfor et bestemt subjekt;
- b) være i subjektet, men ikke prædiceres om subjektet;
- c) både prædiceres om subjektet og være i subjektet;
- d) hverken prædiceres om subjektet eller være i subjektet.

Aristoteles mener med 'subjektet' tvetydigt referenten, altså ret beset det objekt domsindholdet er rettet imod (dette eller hint enkeltstående fænomen eller klasser heraf), og subjektet som moment i den logiske doms og dermed tankens diskursive proces. At Aristoteles derfor ikke skænker modsætningen mellem dommens ekstensionale og intensionale karakter mange tanker, er klart. Men samtidig er den intensionale karakter af hans logik osse indlysende.

På baggrund af den anførte systematik fremkommer der fire aspekter af subjekt/prædikat-forholdet:

Man kan nu ud fra subjekt/prædikat-forholdet angive nogle karakteristika for substansen. Først og fremmest må man nævne de primære substanser (d), der er de individuelt forekommende eksemplarer, fx 'denne mand':

Moreover, primary substances are most properly called substances in virtue of the fact that they are entities which underlie everything else, and that everything else is either predicated of them or present in them. (Aristoteles 1928: I, 2b 15ff, jeg fremh.)

Den primære substans indtager således en nøgleposition, idet den ved hverken at kunne prædiceres om noget andet eller være i subjektet, simpelt hen er subjekt og kun subjekt (i den tidligere anførte dobbelte betydning). Primær substans er altså ikke blot 'denne mand', men 'denne mand' - mand i sin denne-hed. På grund af den primære substans som et sine qua non for alt andet, må en kategoridefinition naturligvis først og fremmest tage hensyn til den. Det er den der som logisk-ontologisk sidsteinstans er Metaphysicas hovedanliggende, hvad jeg senere vender tilbage til. Blot skal det nævnes at problemet om hvorvidt der er andet der er 'underliggende' da skal behandles (substratet) (se II.B.: 46ff).

Demæst følger i opstillingen de sekundære substanser (a), som omfatter klasse (genus) og art (species) - fx hører den primære substans 'denne mand' til klassen 'dyr' og arten 'menneske'. Denne deling har, som det fremgår af Topicas gennemgang af prædicabilitierne, primært logisk-metodisk interesse for Aristoteles, når han i en lineær procedure skal sortere egenskaberne ved den enkelte konkrete substans frem mod bestemmelsen af dens 'denne-hed' eller primaritet. Altså: givet en konkret substans med en rad iagttagelige egenskaber, og spørgsmålet i den anledning lyder: 'hvad er denne substans egentlig for noget?'. På baggrund heraf prædiceres klassemærket (tilhørsforhold vs ikke-tilhørsforhold til klasse A eller besiddelse vs ikke-besiddelse af egenskab A) og artsmærket (tilhørsforhold vs ikke-tilhørsforhold til art Aa, dvs. art a indenfor klasse A, eller besiddelse vs ikke-besiddelse af egenskab a der specificerer egenskab A). Aristoteles skelner i almenbestemmelserne i Topica ikke mellem art og klasse, men medtager kun klasse. Eller rettere: artsbestemmelsen er allerede sket i udgangsspørgsmålet: 'hvad er denne mand, denne bog, dette samfund egentlig for noget?' (ib.: I, 102a31ff). Efter denne indkredsning i erkendelsesproceduren følger en sortering af den lange række egenskaber, som dækkes af de øvrige kategorier under stadig hensyntagen til det aspekt Aristoteles kalder differentia.

Differentia-aspektet af substansen udgør en parallel til (b) og (c) i min opstilling og peger mod (d). De to førstnævnte af disse punkter, (b) og (c), kan karakteriseres som hhv. primære og sekundære aspekter af de ikke-substantielle kategorier. Fx kan egenskaben 'sorthårethed' være individuel hos et bestemt menneske med en særlig sorthårethed som ingen andre har ('være i subjektet' (b)). Men den kan osse gælde almenbegrebet 'sorthårethed' som omfatter menneskers og andre væsners hårfarve ('prædiceres om subjektet' (c)). Nu er 'sorthårethed' dog blot en egenskab af den type der kaldes 'accidents' (ib.: I, 102b4ff), dvs. egenskaber som kan være i/prædiceres om subjektet eller det modsatte uden modsigelser (hår kan gråne eller farves).

Taler man derimod om 'tobenethed' eller 'forsynet med hænder' har man med den type distinktive egenskaber at gøre ('properties' (ib.: I, 102a17ff) der ikke er omfattet af denne modsigelsesfrihed: enten er de i/prædiceres om subjektet eller ej. Hvis der endvidere er tale om

klassedistinktion (klasse A fra klasse B) eller artsdistinktion (art Aa fra art Ab) hører egenskaberne til substansens differentia, der således er beslægtet med de ikke-substantielle kategorier. Den sidste differentia afgør substansens 'definition'/'formula' (ib.: I, 101b36ff), det den egentlig er, dvs. skelner indenfor arten. (Cf. om differentia som gennemgående skelnemærke ib.: I, 143a7f (genus/species); ib.: I, 144b1ff (species/individ)).

Hvad der er vigtigt at bemærke her er altså at to dikotomier er altafgørende for argumentationens substansfunderede karakter. For det første substans vs ikke-substans, for det andet primær vs sekundær der lægges ned over både substanskategorien ((a) vs (d)) og de ikke-substantielle kategorier ((b) vs (c)). Argumentationen er således baseret på en dobbeltdikotomi, hvis hovedformål er at bevare den primære substans i sin 'renhed' som et indiskutabelt og logisk gyldigt forskningsobjekt, mens de sekundære substanser og de øvrige kategorier godt kan have lidt flydende grænser. Heraf følger osse at dobbeltdikotomiens ene side - primær vs sekundær - tjener til at opretholde den anden - substans vs ikke-substans -, som således konstitutionelt men ikke funktionelt er overordnet. Idet de to typer sekundaritet (klasse/art) kun angiver grader af nærhed og fjernhed fra den primære substans, der under alle omstændigheder er i centrum, vil jeg i det følgende ikke skelne internt mellem klasse og art/genus og species, men anvender kun ét almenbegreb, 'klasse'.

Jeg har hermed undgået - eller måske snarere undveget - nogle centrale spørgsmål. Idet jeg blot indskrænker antallet af trin i en logisk-metodisk argumentationsrække, sætter jeg mig ud over den sammenkædede logisk-ontologiske status begreberne har hos Aristoteles, isolerer det logiske. Dette problem, samt problemet om forholdet mellem klasse og art, er ikke uden betydning for en forståelse af Aristoteles' forhold til fænomenet intension og ekstension i logikken (cf. kort og klart Joseph 1966: 136ff, bredere og mere filosofihistorisk Frisch 1969). Set fra den rent logiske side er der nemlig en metodisk parallel i den lineære fremadskriden i en klassedeling af ekstensional art og en prædikativ specificering af intensional (cf. Stebbing 1933: ch. IX og 428ff) (cf. osse den komponentielle semantik hos fx Greimas 1966). En sådan parallel vil udviske principielle forskelle mellem intension og ekstension, idet jeg dog finder at den intensionale synsvinkel, cf. differentia-aspektets rolle, er dominerende hos Aristoteles. Disse problemer ser jeg stort på nu, men kommer tilbage til dem senere (se III. B.: 179ff).

Det er nu netop distinktionen mellem primært og sekundært som viser sig central for analysen af de øvrige kategorier, men da denne dikotomi kun findes i *Categoriæ*, vil jeg indledningsvis og antydningvis pege på dens forenelighed med *Metaphysicas* substansanalyse. Her skal Aristoteles fx undersøge (Aristoteles 1928: VIII, 1038b1ff) om det universelle kan være substans (altså X i 'Alle A er X') og dermed have uafhængig eksistens som Platons ideer. Det afvises. Aristoteles forstår

her tydeligvis substans som primær substans, ting i sin denne-hed, og viser ved et indirekte bevis at det universelle ikke kan være en sådan substans. Hans eksempler på det universelle er nu netop forskellige klasse- og artskaraktistika. Det universelle bliver simpelt hen identisk med *Categoriæ*s sekundære substanser. Dikotomien primær vs sekundær eksisterer således fortsat som fundamental for substanskategorien, blot terminologiseret anderledes. Men indenfor denne ramme er nuancerne for substansbegrebet blevet større i forhold til den tidlige distinktion, der skulle bringe substansbegrebet ind i dommen så den primære substans kunne udskilles som indkredsningens mål (cf. de Rijk 1952: 73f).

Men selv med finjusteringen og nuanceringen af tankegangen, hvorefter det universelle ikke er substans - og altså ej heller kaldes sekundær substans -, består hovedproblemet stadigvæk i de facto og de jure at kunne isolere og afdække substansens, i.e. den primære substans', primaritet. Og faktisk er *Metaphysica* bog Z, hvorfra jeg har refereret, skeptisk overfor opnåelsen af denne erkendelse (cf. Wilpert 1969). Denne skepsis er imidlertid ikke enestående hos Aristoteles med hensyn til etableringen af definitionen på den primære substans ("for it is not possible to define such things" (ib.: VIII, 104a7)); det hedder således i *Topica*:

One must, however, observe that it is not possible to define some things in any other way [end relationelt], e.g. the double without the half, and all the terms that are essentially relative: for in all cases the essential being is the same as a certain relation to something. (ib.: I, 142a26ff, jeg fremh.)

Umuligheden der her er tale om i forbindelse med den essentielle definition af noget, er ikke en umulighed slet og ret, men en umulighed i at undgå sammenblanding mellem primær substans og de ikke-substantielle kategorier (i.c. relation).

Heraf følger altså at man på den ene side kan se dikotomien primær vs sekundær som overordnet dikotomien substans vs ikke-substans, samtidig med at det sidste citat antyder at ikke-substansen dog invaderer den primære substans' område. En konsekvens heraf kan være - men det kan Aristoteles næppe tænke uden at hans tænkning bryder sammen - at dikotomien primær vs sekundær er overordnet på en sådan måde at den primære substans synker ned i niveau med de øvrige kategorier. Ackrill's spørgsmål, om hvorfor Aristoteles ikke selv taler om primære og sekundære aspekter af de ikke-substantielle kategorier (Aristoteles 1971: 76), kan derfor ikke stilles af Aristoteles selv (de Rijk og Patzig synes at mene at Aristoteles blot ingen interesse har i at stille det (de Rijk 1962: 68ff; Patzig 1973: 70ff)). Dette forhold skal vi undersøge nærmere i analysen af de ikke-substantielle kategorier, efter nu at forsøge en første tilnærmelse til en kategoridefinition på basis af den primære substans som Aristoteles

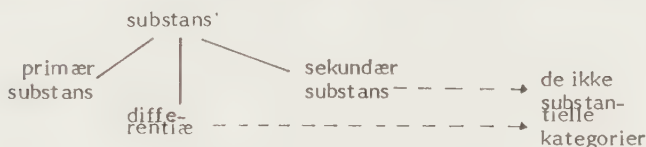
søger at holde frem foran sig:

Def. 1: En kategori er en irreducibel enhed, der er individuel for så vidt den omfatter én og kun én ting i naturen, samtidig med at den kun kan stå som subjekt i udsagn, der er enten sande eller falske, og er manifestationen af det værende i sig selv.

I denne definition forenes tre aspekter: et empirisk (objekt for sansningen) et logisk (substans som subjekt for prædikation, hvorved definitionen 'udskilt prædikat', som Brøndal er så glad for, umuliggøres), et ontologisk/metafysisk (substans som underlaget for det værendes manifestationer). På de to første niveauer er substansen kun nødvendig, ikke tilstrækkelig; den må suppleres med de ikke-substantielle kategorier som hhv. egenskaber og prædikater. Hvis man - som Brøndal - ønsker at give definitionen nødvendighed og tilstrækkelighed, og hvis man - modsat Brøndal - ønsker det skal ske ud fra substansen alene, skal dens placering i metafysikken med andre ord undersøges, dens status som sidste instans. Det vil jeg gøre efter at have inddraget de ikke-substantielle kategorier.

4. De ikke-substantielle kategorier

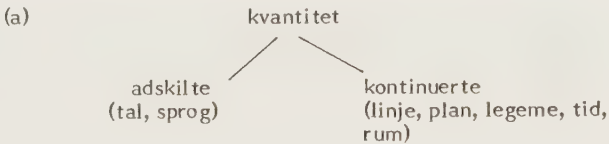
De ni ikke-substantielle kategorier som kategoritavlen rummer i Categoriæ får ikke alle en lige fylldig behandling. Men kvantitet, relation og kvalitet, som osse Brøndal fremhæver som særlig interessante, omtales dog udførligt og fremtræder som de mest væsentlige ved siden af substansen. De forbindelseslinier som jeg i det foregående har påpeget fra substans til ikke-substans, og som grafisk kan gengives som følger, gælder da osse disse tre kategorier:

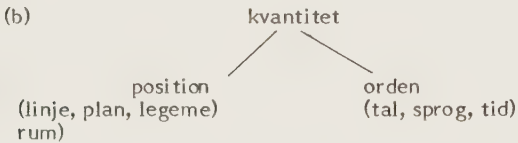
Aristoteles indleder sit kapitel om kvantitet således:

Quantity is either discrete or continuous. Moreover, some quantities are such that each part of the whole has a relative position to the other parts: others have within them no such relation of part to part. (Aristoteles 1928: I, 4b20ff).

De forskellige kvantitetsforhold kan opstilles grafisk:

Men de samme fænomener kan underlægges et andet kvantitativt synspunkt:

Efter denne tvedeling af kvantiteten rangerer tiden, der ellers er en kategori for sig, på linje med tal og sprog, modsat den forrige deling hvor sprog er adskilte stavelser og tal adskilte enheder. I stedet for at have en fast plads i relation til en anden enhed således at rækkefølgen er ligegyldig - den kategori der kaldes position -, konstituerer disse tre begreber nu en rækkefølge hvor et element kommer før et andet - det der kaldes orden. (Det er netop position og orden Brøndal senere slår ned på som centralt i kvantiteten).

Som man kan se, både her og i citatet ovenfor, er der involveret et relativt begreb i tvedelingene. Dette er imidlertid forskelligt fra relationskategorien fordi de kvantitative størrelser hver for sig kan eksistere selvstændigt - "each is separate and distinct from the rest" (ib.: I, 4b36). Tallet 4 er således individuelt betragtet ikke 4 i forhold til noget; men det kan betragtes i almindelighed, dvs. generelt, i forholdt til fx 5. Her er altså den substantielle skelnen mellem primær og sekundær på spil med henblik på at holde de ikke-substantielle kategorier fri af hinanden.

Aristoteles foretager bl.a. endnu en opstilling:

Forskelle der kan bestemmes som gradsforskelle er ikke kvantitative, men ikke desto mindre mener Aristoteles at lighed og ulighed i størrelse hører under denne kategori, selv om to lige/ulige store

kvantiteter jo må ses i relation til hinanden. Atter klarer Aristoteles problemet på samme måde ved henvisning til enkelttilfældet: de to størrelser kan opmåles uafhængigt af hinanden, ligesom 4 genstande kan optælles uden at der er 5 ved siden af dem.

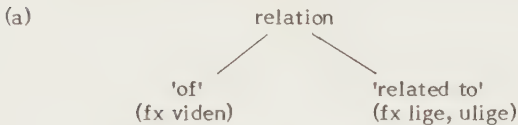
En del af de karakteristika Aristoteles her har givet for kvantitetskategorien, har helt klart et relativt islæt, som kun fjernes fordi han mener at selve opfattelsen af en substans' kvantitative egenskaber kan gøres uafhængigt af andre ting. Det resultat man kommer frem til kan derpå sammenlignes med andre kvantiteter. Deres fastlæggelse har derimod ikke relativ, men substantiel basis.

Relationen er, som man næsten allerede har kunnet ane, den kategori Aristoteles har sværest ved at få hold på. Dog kan han sætte den i forhold til substanskategorien, den væsentligste kategori, således at relation, alene i kraft af en negativ definition, er ikke-substans i højeste grad:

but what is relative is least of all things a kind of entity or substance, and is posterior to quality and quantity. (ib.: VIII, 1088a22ff, cf. ib.: VIII, 1070a31ff)

Om relationen hedder det nu (5):

Those things are called relative, which being either said to be of something or related to something else, are explained by reference to that other thing. (ib.: I, 6a36f)

Forbindelsen med kvantiteten, som jeg konstaterede ovenfor, og som kan vanskeliggøre en konsekvent adskillelse af de to kategorier, fremgår med endnu større tydelighed af denne passus:

It also appears that relatives can admit of variation of degree. For 'like' and 'unlike', 'equal' and 'unequal', have the modifications 'more' and 'less' applied to them, and each of these is relative in character: for the terms 'like' and 'unequal' bear a reference to something external [sc. i forhold til dem selv]. (ib.: 6b20ff)

Her gøres 'equal' og 'unequal' relative uden nærmere kommentarer, selv om de var kvantitative før, ja det anses endog for almindeligt at de relative gradueringer 'more' og 'less' bruges samtidig med de to

termer. Udover gradsforskel hører komplementære modsætningsforhold til 'related to'-typen (slave vs herre, ond vs god o.l.). Det komplicerede sammenfald mellem relation og kvantitet kan ses af dette eksempel: en slægtning kaldes 'a relative' på engelsk, og denne beslægtethed kan være mere eller mindre nær, hvilket i begge tilfælde er egenskaber der skulle falde under kategorien relation. Mens samme slægtnings større eller mindre vægt eller højde i forhold til andre slægtnings skulde falde under kategorien kvantitet. Osse hr. Petersen, der er min 'forbindelse' til de bedre kredse, falder i denne henseende under kategorien relation.

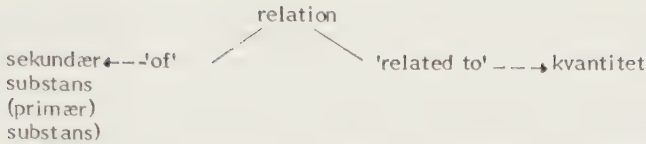
Med de genitiviske 'of'-relationer er det ikke blot afgrænsningen til kvantitet der vanskeliggøres, men til selve substansen:

But with regard to some secondary substances there is a difference of opinion; thus, such terms as 'head' and 'hand' are defined with reference to that of which the things indicated are a part, and so it comes about that these appear to have a relative character. Indeed, if our definition of what is relative was complete, it is very difficult, if not impossible, to prove that no substance is relative. (ib.: I, 8a25ff)

Fra sin marginale position som mindst af alt substantiel rykker relationen nu ind og truer substansens integritet, dvs. truer gyldigheden af dikotomien substans vs ikke-substans. Det sker osse et sted i *Metaphysica*, hvor Aristoteles rejser spørgsmålet "whether the principles and elements are different or the same for substances and for relative terms, and similarly in the case of each of the categories" (ib.: VIII, 1070a32ff). Svaret er et nej for så vidt angår de individuelle tilfælde (denne eller hin relation, denne eller hin kvantitet, denne eller hin substans), men ikke når man taler universelt eller analogisk. Det vil sige at dikotomien primær vs sekundær klarer problemet. Det samme sker i forlængelse af citatet fra *Categoriæ*: de eventuelt relativt inficerede substanser er kun de sekundære substanser, mens 'denne mand' (primær substans) vil være en mand med eller uden hånd (der er forbundet med mand i en 'of'-relation). Selve det at have hænder er et sekundært substantielt træk, evt. en differentia, for mennesker (hænder er 'property', måske 'genus', men på den ene side ikke 'accident' og på den anden ikke 'definition' - med betegnelserne fra *Topica*).

Men hvad værre er, der findes osse steder hvor Aristoteles må indrømme at selv dikotomien primær vs sekundær ikke kan holde relationen på plads og garantere den primære substans' integritet og renhed. Det hedder således i *Topica* at der er tilfælde hvor "the essential being is the same as a certain relation to something" (ib.: I, 142a27f) (6). Relationskategoriens slægtskaber kan føjes til min første tegning:

(b)

I spørgsmålet om kategoriernes indbyrdes afgrænsning, og dermed i sidste ende om kategoridefinitionen, bliver det af afgørende betydning at få hold på relationskategorien. Ikke så meget for at bringe orden i Aristoteles' begrebsverden, men for at søge at slå fast hvorfor netop denne kategori gør sig ud til bens og hele tiden befinder sig et andet sted end den burde. Hermed skulle det være muligt at få færtten af de betingelser der ligger som et skjult men bærende lag under Aristoteles' lærebygning, og som muligvis må forblive skjult for at de distinktioner som Aristoteles finder væsentlige, først og fremmest substansens udskillelse som det kategoriale overhoved, kan opretholdes.

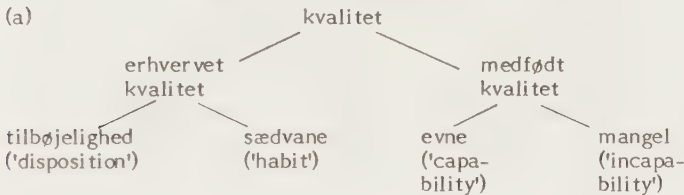
Ved kvalitetskategorien støder man nu atter på afgrænsningsproblemet.

By 'quality' I mean that in virtue of which people are said to be such and such.

Quality is a term that is used in many senses. (ib.: I, 8b25f)

Disse mange betydninger, en hel del temmelig obskure, kan som for de andre kategoriers vedkommende anskueliggøres i en tegning:

(a)

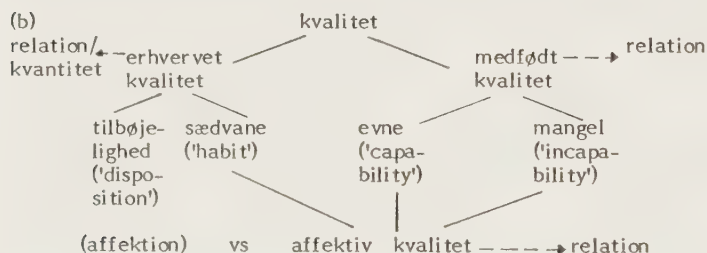
Aristoteles skelner mellem sædvane, som er en lang varig og fast kvalitet, fx en tillært dygtighed, og tilbøjelighed, som er af forbigående karakter, fx en sygdom. Begge er erhvervede kvaliteter, der kan være "acquired only in a moderat degree" (ib.: I, 8b30). Der er åbenbart osse her, nemlig med gradueringsens mere eller mindre, en forbindelse til relationen. Og langvarig og forbigående refererer til tiden, der er kvantitativ.

Af de medfødte kvaliteter findes osse to, evne og mangel. Fx betyder hårdhed modstandsevne, mens sygelighed betyder mangel på samme. Her må der imidlertid igen, selv om Aristoteles ikke nævner det, kunne være tale om gradsforskelle (cf. Kant 1976b: 67, noten).

Ved siden af den således antydede forbindelse til relationen, går der osse en forbindelse til de sekundære substanser, nemlig til differentia hvorigennem der sker en glidning fra 'property' over 'genus' til 'definition' med den sidste differentia.

Som for kvantiteten foretager Aristoteles mere end én sondring, hvilket kan illustrere kvalitetsens brogede mangfoldighed. Han opererer nemlig osse med hvad han kalder affektive kvaliteter, der kan give en påvirkning fra sig, som fx varme, og som tilsyneladende er indifferente overfor modsætningen erhvervet vs medfødt. Under alle omstændigheder må hårdhed, nævnt ovenfor, kaldes affektiv. Men dermed er både 'evne' og 'mangel' involveret, alt efter hvilken synsvinkel hårdhed betragtes under, ligesom 'sædvane' idet fx metal jo kan hærdes. Og med denne tilknytning til de erhvervede og medfødte kvaliteter kommer samtidig relationen igen ind i billedet, osse for de affektives vedkommende. Disse deles nu videre i varige og ikke-varige, hvoraf de sidste, som fx kortvarigt humørudsving, ret beset ikke er kvaliteter, mener Aristoteles. Men affektionerne, som de kaldes, kommer dog mistænkeligt til at ligne 'tilbøjelighed', hvad Aristoteles' eksempelmateriale osse indikerer. En lang række af kvaliteterne må henregnes til 'accidents'.

Kvalitetskategorien er således bestemt af et sæt interne distinktioner (medfødt vs erhvervet kvalitet) og en ekstern distinktion (affektive kvaliteter vs affektioner), der er indifferent overfor den interne, dog således at de eksterne affektioner synes nært beslægtet med de interne tilbøjeligheder:

Aristoteles slutter, efter flere yderligt komplicerende og skrøbelige distinktioner, med at sige:

There may be other sorts of quality, but those that are most properly so called have, we may safely say, been enumerated. (ib.: I, 10a25f)

Denne vilkårlighed er et centralt træk ved den induktive metode hvormed Aristoteles erhverver sig sine grundbegreber. En vilkårlighed med hensyn til antal: han danner så mange han kan komme i tanker om

og så mange han har brug for. En vilkårlighed med hensyn til afgrænsning: blot de konkrete anvendelser er klare, betyder det mindre om underafdelingerne i den teoretiske opstilling fremviser kategorielle sammenblandinger. Det er væsentligt at fremhæve kategoriernes karakter af "loose terms" (de Rijk 1952: 67) her, fordi Brøndals anvendelse af dem er stik modsat, uden at dette forhold er tilstrækkeligt fremhævet af ham selv.

Kvalitetskategoriens ophobning af underafdelinger og dens mangel på selvstændighed bekymrer dog osse Aristoteles så meget at han må retfærdiggøre sig:

We must not be disturbed because it may be argued that, though proposing to discuss the category of quality, we have included relative terms. (...) In practically all such cases the genus is relative, the individual not. (...) Further, if anything should happen to fall within both the category of quality and that of relation, there would be nothing extraordinary in classing it under both these heads. (ib.: 11a20ff, 11a35ff)

Som i andre tilfælde hvor relationskategorien har trængt sig på, kan problemet osse denne gang løses ved den substantielle skelnen, primær vs sekundær, således at den individuelle forekomst er egentligt kvalitativt bestemt, mens klassekarakteristikken er relativ. Et bestemt individ har en kvalitet eller har den ikke; indenfor dens klasse kan der være gradforskelle, idet ikke alle eksemplarer er lige vel forsynede med den pågældende kvalitet, evt. slet ikke udstyret med den. Men når Aristoteles derpå beroliger os med, at skulle vi alligevel blive nødt til at blande kvalitet og relation sammen så gør det såmænd ikke noget, giver han os kun en skinberoligelse. Den fortæller umiddelbart at de ikke-substantielle kategorier nu og da kan være uskarpt afgrænset. Men den fortæller implicit at den substantielle skelnen, primær vs sekundær, hvormed afgrænsningen er søgt foretaget, ikke rækker til. Og dermed er der i virkeligheden sat spørgsmålstejn ved kategori-tænkningens fundamentale dikotomi, substans vs ikke-substans, og dens vogter, dikotomien primær vs sekundær, idet det især er forbindelsen mellem individualitet eller primaritet og relation der bringer Aristoteles ud af balance.

Dels bestemmes den individuelle substans gennem en modsætning af typen positiv vs negativ, nærvær vs fravær i forhold til sin art gennem en relation til andre arter (dvs. individuelle substanser af andre arter): enten er det sandt at et bestemt forhold kan prædiceres om substansen eller osse er det falsk; tertium non datur. Ved siden af sådanne artsmæssige differentia gælder dette enten-eller jo osse en række accidentielle træk af større eller mindre betydning, samlet i de ikke-substantielle kategorier. Disse har blot ikke samme definitoriske interesse som det her fremhævede enten-eller.

Dels bestemmes substansen indenfor sin art, respektive klasse, i

forhold til dem for hvem det er sandt at denne prædikation gælder efter en modsætning af typen mere vs mindre: alle besidder egenskaben, evt. med ikke-substantielle kategoriale forbindelseslinier impliceret, i en eller anden grad, måske graden nul, og det er denne sidste type modsætning der endeligt lader individualiteten træde frem som en primaritet eller en denne-hed. 'Denne mand' er en mand modsat 'dette dyr', men han er 'denne mand' modsat 'denne anden mand'.

I intet af de to tilfælde kan relationen undværes, og den synes således at rumme to aspekter: et delimerende (enten-eller) og et modificerende eller individualiserende (mere-mindre), hvad jeg vil kalde hhv. relation 1 og relation 2 indtil videre.

De sidste seks kategorier får en meget pauver behandling. Det drejer sig om: tid, sted, stilling, tilstand, handling, påvirkning. Som man ser forekommer de alle at være mere eller mindre komplekse modifikationer eller gentagelser af de tre netop behandlede kategorier (se osse opstillingen i Deely 1982: 158). Med Aristoteles' empiriske udgangspunkt in mente kan man se at det alle er faktorer der har noget at gøre med ting der foreligger i tid og rum. Eller måske skulle man snarere sige at mens de fire første kategorier har med selve prædikationen i udsagnet at gøre, vedrører de sidste seks udsagnets situative forankring, dvs. dets indlejring i en udsigelsesstruktur. Brøndal betragter dem selv som varianter af relationskategorien (Brøndal 1928: 67) med henvisning til englænderen Grote, men Høffding er nok osse med i spillet (Høffding 1921: 5). En yderligere undersøgelse af dem bringer intet nyt for dagen i forhold til kategoridefinitionen: de ikke-substantielle kategorier er uklart afgrænsede indbyrdes, og relationskategorien er især intrikat, fordi den anfægter hele dobbeltdikotomien substans vs ikke-substans, primær vs sekundær.

Det er derfor klart at substansen og de ikke-substantielle kategorier i den hidtidige behandling ikke tilsammen kan give en kategoridefinition nødvendighed og tilstrækkelighed, ja i samme øjeblik de ikke-substantielle kategoriers tilstrækkelighed søges afgjort gennem klare afgrænsninger, trues substanskategoriens nødvendighed. Før jeg prøver at præcisere denne 'trussels' karakter nærmere, skylder jeg Aristoteles at undersøge om en yderligere analyse af substanskategorien alene som "first in every sense" (Aristoteles 1928: VIII, 1028a32) hinsides dobbeltdikotomien kan gøre substanskategorien nødvendig og tilstrækkelig, hvorved en eventuel tvivl om denne dobbeltdikotomi bliver af underordnet betydning. Dermed forskydes tyngdepunktet fra det empiriske og logiske mod det ontologisk/metafysiske.

5. Substantielle distinktioner

Selv om jeg nu - så kort som det overhovedet er mig muligt på forsvarlig vis - begiver mig ind på metafysiske geber i Aristoteles' filosofi, er det stadig i vores sammenhæng den logiske dom, hvori de aristoteliske kategorier fungerer, der står i centrum. Med de hidtil

analyserede kategorier har subjektets og prædikatets plads været besat og forbundet med hinanden, til afgørelse af om det nu var sandt eller falsk at en given substans havde visse egenskaber eller ej. Men det kunne ikke afgøres i hvilken grad eller på hvilken måde substansen havde de pågældende egenskaber, når de indledende afgrænsninger var foretaget og der sigtedes mod den sidste differentia. Sådanne overvejelser er knyttet til kopulas rolle i dommen (cf. Trendelenburg 1963: 101; Larkin 1971: 104; de Rijk 1952: 38, 74). Kopula er ikke en selvstændig størrelse der angiver en del af dommens indhold, dvs. det der kan være i subjektet eller prædiceres om det. Derfor hører kopula til den primære substans, idet det - som denne instans - følgelig hverken kan være i subjektet eller prædiceres om det. Mens man kort kan sige at prædikation beskæftiger sig med deskription og kopula dækker over 'modalitet', så angiver foreningen af disse to forhold værensmåder, dvs. måder de prædicerede egenskaber er på. Kopulas formelle plads i dommen er altså sammen med prædikatet, men den egentlige funktion af denne placering er at angive substansens værensmåder, dens væren-sådan-og-sådan. Og studiet af disse værensmåder er netop emnet for metafysikken i undersøgelsen af det værende som værende. (Modaliteter i strengere logisk forstand behandler Aristoteles i *De Interpretatione* (Aristoteles 1928: I, 21a34ff) og *Analytica priora* (ib.: I, 29b29ff); cf. Blanché 1969a: ch. V, og oversigt og bibliografi over den fortsat åbne modalitetsproblematik i Darrault (ed.) 1976). Samtidig er det klart at vi da strengt taget bevæger os udenfor kategoritavlen, der rummer visse men ikke alle udtryk for det værende og muliggør en tænkning om/af det værende, men jo ikke angiver det værende som værende - kun som værende sådan og sådan, dette eller hint. (Cf. Derrida 1972a: 209ff, og de Rijks grafiske opstillinger i de Rijk 1952: 87). Men med de begreber vi inddrager, vil bevægelsen til dommens og kategoriernes område hele tiden være åben.

Med et citat fra *De Anima* kan man se at Aristoteles forestiller sig generelt to dikotomiske værensmåder, en statisk dikotomi og en dynamisk:

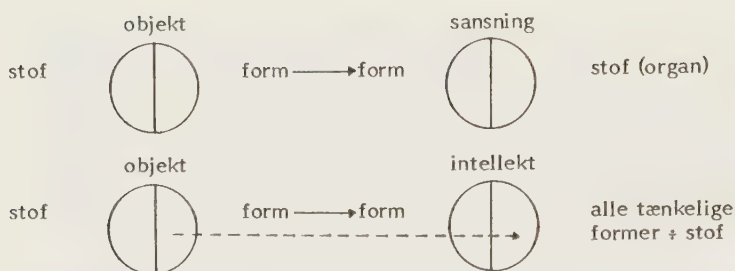
We are in the habit of recognizing, as one determinate kind of what is, substance, and that in several senses, (a) in the sense of matter or that which in itself is not 'a this', and (b) in the sense of form or essence, which is that precisely in virtue of which a thing is called 'a this', and thirdly (c) in the sense of that which is compounded of both (a) and (b). Now matter is potentiality, form actuality; of the latter there are two grades related to one another as e.g. knowledge to the exercise of knowledge. (Aristoteles 1928: III, 412a6ff)

har beskrevet, og som er begrebsliggjort med andre størrelser. Men da har vi sat os udover kategorisystemet og subjekt/prædikat-dommen, for dømmene 'primær substans a er X' og 'primær substans b er X' kan kun adskilles ved den graduerede aktualitet af 'X' i hhv. primær substans a og primær substans b, dvs. ved hjælp af modsætningen mere vs mindre, der hører hjemme i relationskategorien. Denne kategori følger substanskategorien som en skygge, når denne går sine egne veje hinsides kategoritavlen. Aristoteles må med andre ord reintegrere kategorierne og subjekt/prædikat-dommen under - og ikke blot ved siden af og ikke over - de eksklusivt substantielle distinktioner, form vs stof, dynamiseret til potentialitet vs aktualitet.

Det sker i forbindelse med Aristoteles' overvejelser over det menneskelige intellekt, der er menneskets form, mens legemet er dets stof (i en mere indsnævret betydning af 'stof' end ovenfor). De sanselige sjælsever (syn, hørelse etc.) har et organ som stofflig basis, hvori sansefunktionen aktualiseres som form under tilegnelse af de ydre objekters former, i det omfang disse kan løsrives fra deres stof, dvs. alt efter deres aktualiseringsgrad (cf. Aristoteles 1928: III, 417a2ff). Men tænkningen har ikke noget organ som sansningen har det, og den er derfor ikke identisk med sansningen, idet genstandsområdet er forskelligt (alt kan tænkes og ikke kun visse ting (ib.: III, 429a18)), men den er dog analog med den med hensyn til funktionsmåde. Når intellektet intet organ er knyttet til, er det ikke blandet med legemet, og det er følgelig ren form. Aristoteles ræsonnerer at intellektet

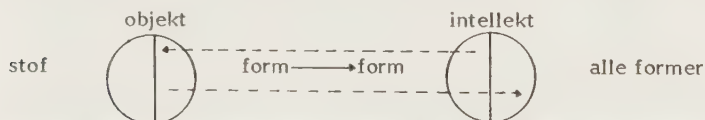
can have no nature of its own other than that of having a certain capacity. Thus that in the soul which is called the mind (by mind I mean that whereby the soul thinks and judges) is, before it thinks, not actually any real thing (...) Mind is itself thinkable in exactly the same way as its objects are. (...) And in fact mind as we have described it is what it is by virtue of becoming all things, while there is another which is what it is by virtue of making all things: this is a sort of positive state like light; for in a sense light makes potential colours into actual colours. (ib.: III, 429a21ff, 430a3, 430a14ff)

I citatet tales der om at intellektet tænker og dømmer, hvor tænker er dets første funktion. Derved optager det alle tænkelige former i sig, for så vidt de kan løsrives fra deres respektive stofflige bindinger. De udgør intellektets stofløse potentialitet. Sammenlignet med sansningen kan det illustreres således:

De faktisk foreliggende former - aktuelle i objekterne - er nu potentiel viden i intellektet, og der kan skabes viden om dem (form 1), en viden der struktureres af kategoritavlen forstået som samlingen af de typiske essenser; denne viden kan endvidere udnyttes (form 2). Men når Aristoteles siger at intellektet kan være objekt for sig selv, betyder det at denne vidensaktivitet osse kan gøres til genstand for viden (form 1') og at denne viden kan udnyttes (form 2').

Her er vi fremme ved intellektets anden funktion, ikke dets tænke men dets dømmen. Den kan udfoldes i hvad Vollrath kalder doxiske udsagn (der ikke tilkendegiver sandhed og falskhed med nødvendighed (Vollrath 1969: 40)), svarende til form 1, eller i kategoriale udsagn eller domsudsagn vedrørende primære substanser (form 2). Det er denne dømmen intellektet foretager når det har sig selv som objekt, dvs. betragter alle tænkelige former qua former eller aktualiseret substans (metafysik) og/eller betragter intellektets egen form som struktur (subjekt/prædikat-struktur på kategorial basis) (logik). Det må være via denne dømmen at intellektet kan siges 'to make all things', nemlig ikke i materiel forstand, men i erkendelsesmæssig forstand. Intellektet som det såkaldte 'andet intellekt' gør tingene til det de i sandhed er, til det de er i deres essens (cf. Owens 1960: 82 om 'being in reality' og 'being in the mind').

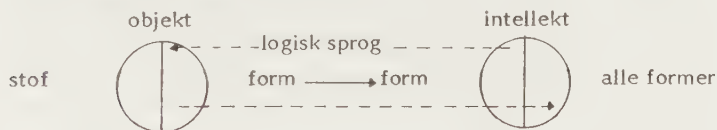

Når jeg opholder mig lidt mere udførligt ved disse sider af Aristoteles' tænkning end det strengt taget er nødvendigt for at etablere forbindelsen mellem dommen og kategorierne på den ene side og de rent substantielle distinktioner på den anden, og for at samle materiale til en kategoridefinition, skyldes det at vi her finder et træk hos Aristoteles som er uhyre vigtigt for hele Brøndals sprogranskning. Han henter det ganske vist fra skolastik og fænomenologi, og omtaler overhovedet ikke at osse Aristoteles berører dette emne (men Brøndals

og Aristoteles' valgslægtskab forklares sikkert delvis herudfra). Jeg tænker på intentionalitetsbegrebet, som jeg senere kommer mere detaljeret ind på (cf. III.B.: 163f).

Der kan således ikke være tvivl om at Aristoteles med karakteristikken af substans som enhed af stof og form, karakteriserer omverdenen som en for bevidstheden eller tanken foreliggende genstandsverden (cf. de Rijk 1952: 17). Og det synes osse korrekt at sige at den komplicerede redegørelse for intellektet som stofløst og rummende alle tænkelige former, er ensbetydende med en konstitutionel rettedhed mod genstandsverdenen. For Brøndal - og fænomenologerne - er sproget en integreret del af denne dialektik ("hvoredd vi - hvem ved? - måske skaber denne Verden" (Brøndal 1928: 15)). Det er osse til en vis grad tilfældet for Aristoteles.

Den proces hvori intellektet siges 'to make all things' kan ikke forløbe som en ren formproces, men kun som en formstyret proces. Intellektet må geniklæde de løse tvne tingsformer en stoflighed. Det sker i den symbolsk-sproglige iklædning (cf. Aristoteles 1928: I, 16a4ff), primært som tale (cf. Derrida 1967a). Ting og ord har ikke noget naturligt-stofligt fællesskab, men et arbitrært-formmæssigt. Sprog er forskellige, men de perciperede og bevidstgjorte former i dem er identiske. Derfor er det muligt indenfor sproget at reducere de dele af det væk som ikke tilkendegiver sandhed/falskhed med nødvendighed: "Let us therefore dismiss all other types of sentences but the proposition" (Aristoteles 1928: I, 17a5; cf. Aubenque 1967: 93). Igennem dommen iværksætter intellektet sin diskursive aktivitet i dens mest aktualiserede form, hvorfor det logiske sprog qua sprog stadig har et arbitrært forhold til tingene, men ikke til de i intellektet indprentede former og dermed heller ikke tingenes essens (cf. Larkin 1971). Den intentionalitet jeg har lagt ind i Aristoteles' tænkning, kan nu osse få sit klart metafysiske særpræg: intentionalitet som en rettedhed mod genstandsverdenen er hos ham et potentielt sammenfald mellem ting og tanke som en identitet i sidste instans (cf. de Rijk 1952: 51f, og bredere Derridas gennemgang af nærværstænkningen, se de i bibliografien anførte værker af Derrida).

Via begrebet om den maksimalt aktualiserede form i en særlig aktualiseringsgrad, i stedet for begrebet om den primære substans, er vi kommet tilbage til dommen og kategorierne som en effekt af denne (mens metafysikken selv fortsætter mod den ubevægede bevæger). Dermed har vi atter konstateret at kategoriernes vaklende stringens er af underordnet betydning, og vi har bevaret den primære substans

intakt, under forudsætning af at den forstås som ren aktualiseret form. Og dermed skulle det være godtgjort at substansen er den nødvendige og tilstrækkelige enhed på det højeste niveau af den videnskabelige tænkning, ikke blot nødvendig som på det empiriske niveau og på sætningens/dommens niveau (cf. Aristoteles 1928: 1029a32: substansen som enhed af stof og form er "posterior"). Denne konstatering kan da give anledning til en revideret kategoridefinition:

Def. 2: Kategorier er det nødvendige og tilstrækkelige antal elementer til at konstituere det øverste niveau i et givet logisk og ontologisk hierarki.

I Aristoteles' tilfælde er der én (cf. skemaet i de Rijk 1952: 87). Trendelenburgs karakteristik er ikke langtfra herfra:

Die Kategorien [darstellen] die höchsten und letzten Begriffe, die als solche allen andern festen Halt und sichere Ordnung geben. (Trendelenburg 1963: 2)

Her har jeg dog kun taget hensyn til den første halvdel af Trendelenburgs definition. Den sidste halvdel, der vedrører de sidste aristoteliske kategorier, de ikke-substantielle ('allen andern'), diskuteres her kun som momenter der underminerer kategoridefinitionen. I forbindelse med Kant (se II.C) vil jeg prøve at integrere dem i definitionen. Foreløbig understreger jeg blot at kategorierne skal være konstitutive for det øverste niveau, men ikke for de lavere, der dels omfatter empirien, dels sætningen.

Hermed har jeg valgt en løsning på definitionsproblemet der bygger på en solidarisk accept af Aristoteles' stadige forsøg på konsekvent at give substansen en eksklusiv stilling i forhold til de øvrige kategorier, således at den udelukkes fra disses fluktuerende rækker og alene danner basis for en definition. Man kunne osse, som Brøndal antyder i en passage hvor det er svært at se om han taler på andres eller egne vegne (Brøndal 1928: 65), omvendt have udelukket substansen fra definitionen til fordel for de øvrige. Men man havde da osse afskåret sig fra at formulere en nødvendighed og tilstrækkelighed, hvilket er Brøndal magtpåliggende. Under alle omstændigheder forekommer det rimeligt at kalde substansen en kategori af første orden, hvad min 2. definition er baseret på, og de resterende for kategorier af anden orden.

6. Substratbegrebet

Aristoteles' problemer er imidlertid ikke løst. Ligesom de ikke-substantielle og sekundært substantielle kategorier har udstrakt fællesskab, ja og ligesom endog den primære substans må se sig intimideret af relationskategorien, således finder man osse substansen på det

øverste ontologiske og logiske niveau indblandet i grænsestridigheder, efter at de dynamiske sidstebegreber er indført som primær substansielle præciserende distinktioner (potentialitet/aktualitet dynamiserer stof/form). Grænseproblemet opstår i forhold til substratet.

Substrat er den gængse betegnelse for det græske hypokeímenon, i.e. det underliggende. Jeg har allerede citeret (II.B.: 29) at primære substanser er substanser i egentligste forstand: de er enheder "which underlie everything else" (Aristoteles 1928: I, 2b17, jeg fremh.) (7). Og da primær substans i egentligste forstand er maksimalt aktualiseret form, skulle substratet altså være et form-fænomen. Men Aristoteles fastslår imidlertid at substans har to betydninger: "ultimate substratum" og "being a 'this'" (ib.: VIII, 1017b23), og da den sidste betydning er den maksimalt aktualiserede form, kan substratet altså ikke være det. Det fremgår da osse flere steder at substratet hænger sammen med stof og potentialitet, nemlig stoffet som formmæssigt potentiale (fx ib.: VIII, 1033a30ff).

Nu er det dog osse klart for Aristoteles at substans ikke kan have to adskilte betydninger, men skal være "individual and numerically one" (Aristoteles 1971: 3b11), dvs. være udelelig enhed i definition og være ental. Denne opfattelse afspejles i hans frygt for 'det tredje menneske': hvis 'dette menneske' er substans i egentlig forstand og klassen menneske osse er det, så må der være et overbegreb der osse må være 'menneske' - et tredje menneske (cf. Aristoteles 1928: VIII, 1038b34ff, 990b23ff). Substratet kan altså ikke være et andet substansbegreb, men må være en side af substansbegrebet der dukker op så snart dette skal forstås ud fra dikotomierne stof vs form og potentialitet vs aktualitet. Denne påstand er dog heller ikke uden vanskeligheder, da potentialitet er "originative sources of change in another thing or in the thing itself qua other" (ib.: VIII, 1046a10f). Den potentialitet der er knyttet til substratet som formmæssigt potentiale, må snarere være 'the thing itself as not yet itself' med en hjemmelavet parallelformulering til citatet. Det er den immanente form selv, og ikke stoffet, der folder sig ud som stoffets eidetiske imperativ.

Man kan nu iagttage at substratet som en given men ikke udfoldet og derfor stoffligt bundet formmæssig mulighed får to typer definition: en negativ absoluterende og en relativ, men ikke en positiv som for den primære substans, i.e. primær substans er maksimalt aktualiseret form.

I den negative definition er "the ultimate substratum neither a particular thing nor of a particular quantity nor otherwise positively characterized; nor yet is it negations of these, for negations also will belong to it only by accident" (ib.: VIII, 1029a24ff). Når substratet hverken er positivitet i nogen forstand eller nogen specifik negation, må det være absolut ikke-identitet. Og det er, skriver Aristoteles umiddelbart bagefter, umuligt at noget sådant kan være substans.

Den relative definition fremgår af dette eksempel hos Aristoteles:

For to make a 'this' is to make a 'this' out of the substratum in the full sense of the word. [i.e. including form as well as matter (cf. 1029a3) (oversætterens note)] (I mean that to make brass round is not to make the round or the sphere, but something else, i.e. to produce this form in something different from itself. For if we make the form, we must make it out of something else; (...). E.g. we make a brazen sphere; and that in the sense that out of this, which is brass, we make this other which is a sphere). If, then, we also make the substratum itself, clearly we shall make it in the same way, and the process of making will regress to infinity. (ib.: VIII, 1033a30ff)

Substrat forstås her relativt som substrat for noget andet, altså den potentielt foranderlige andethed der ovenfor indgik i definitionen på potentialitet. Denne relativitet betyder endvidere at ethvert substantielt niveau kan være substrat for et andet, og at ethvert substantielt aspekt kan være substrat (stof, form eller stof + form). På den måde bliver substrat ikke en enhed men en substantiel funktion. (Cf. oversætterens note til ib.: VIII, 1044a10: "the substratum of a substance is bare matter, but the substratum of an attribute is a determinate substance such as the moon").

Denne relative funktion får nu absolut status for den primære substans, men ikke for de øvrige substanser:

Thus everything except primary substances is either predicated of primary substances, or is present in them, and if these last did not exist, it would be impossible for anything else to exist (...). Now the same relation which subsists between primary substances and everything else subsists also between the species and the genus: for the species is to the genus as subject is to predicate, since the genus is predicated of the species, whereas the species cannot be predicated of the genus. (ib.: I, 2b3ff, 2b17ff)

Substrat-funktionen er altså en eksistentiel-essentiell forudsætningsrelation, der har den logiske doms form, således at subjektet er substrat og prædikatet det det er substrat for. Efter omvejen ud af kategoritavlen til de typiske værensmåder er vi nu atter tilbage ved det således uundgåelige interne kategoriale afgrænsningsproblem.

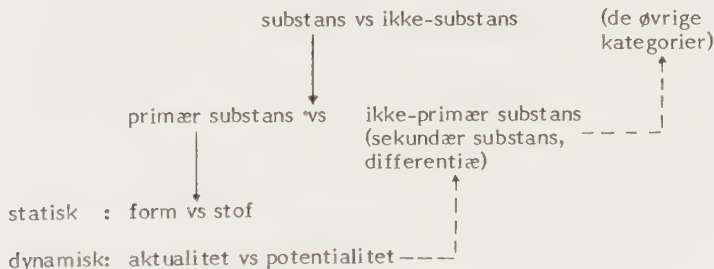
Substrat og substans har subjektfunktionen som fællesområde, men den rene negativitet på den ene side og primariteten, denheden, på den anden side som adskilte områder. Hvis den primære substans fortsat opfattes som aktualiseret form, vil kategoritavlen angive de mulige aktualiseringsområder for det eidetiske imperativ, og dommen udsiger noget om specifikke aktualiseringer. Men da primære substansers eksistens er aktualisering, må man - som Ackrill - til

citatets tre første linier gøre den bemærkning, at skønt primære substanser er forudsætning (nødvendig og tilstrækkelig) for alt andets eksistens, så "it may well be doubted whether (Aristoteles thinks that) primary substances could exist if secondary substances and items in other categories did not do so. But if the implication of existence holds both ways, from the rest to the primary substances and from primary substances to the rest, the statement in the last sentence of his paragraph fails to give a special status to the primary substances." (Aristoteles 1971: 83). Det er netop hvad jeg har peget på som en påtrængende vanskelighed for Aristoteles, især hvad angår relationen, men ikke desto mindre insisterer han de facto på den primære substans' 'special status'. Fx når han gentagne gange afviser Platons formlære, fordi dens konsekvens er at osse ikke-substanser skulle have en selvgyldig form.

To muligheder står derfor åbne når kategori skal defineres: enten er man solidarisk med Aristoteles og definerer kategori som jeg har gjort, eller osse må man pege på de modsigelser denne definition implicerer, og dermed angive ikke en definition, men en ny definitions-basis, hvor den primære substans er detroniseret og et gensidigt forhold mellem flere kategorier er en definatorisk realitet. Jeg skal, delvis resumerende, indkredse en sådan basis ved at se på Aristoteles' argumentationsstrategi.

7. Aristoteles' argumentationsform

Jeg skal kort skematiskse gangen i argumentationen frem mod den overordnede isolering af den primære substans som erkendelsens udgangspunkt (den sansede, afgrænsede individuelle ting) og afsluttede mål (essensen som maksimalt aktualiseret form). Det vil da blive klart at kategoritænkningens aksiomatiske grundlag, dikotomien substans vs ikke-substans, på én gang afstikker et objektfelt af ekstralmental art (cf. den skarpsindige analyse i Bertelsen 1974: kap. II) og en argumentativ strategi med henblik på en fastholden af substansens primaritet og dermed den fundamentale dikotomis fundamentalitet:

De fuldt optrukne pile i opstillingen skal angive den nødvendige linearitet i Aristoteles' tankegang: fra et rummeligt begreb på et lavere generalisationsniveau til et snævrere begreb på et højere generalisationsniveau; fra den konkrete analyse af en given substans' udenværker via klasse- og artstilhørsforhold og differentia mod den sidste differentia som en formmæssig aktualiseringsgrad. (Jeg er således enig med dem der finder at den aristoteliske logik i sin grundvold er intensional).

De stiplede pile gengiver de skjulte forbindelser der hersker mellem de privilegerede substantielle sider og det øvrige kategoriale virvar: mellem kvantitet, kvalitet og relation gik nogle spegede tråde der osse lagde sig om substansen. Aristoteles søgte at klare frisag ved at lægge dikotomien primær/individuel vs sekundær/klasse-mæssig ned-over de ikke-substantielle kategorier uden direkte at erklære at noget sådant var på færde.

Der er således sket en fundamental differentiering som en absolut afgrænsning (substans vs ikke-substans), hvorpå negationen integreres i den positive pol ved en fornyet differentiering af denne i en principielt uafgrænset række, hvor hver differentiering har til formål at bevare den positive pøls dominans. Aristoteles vil sikkert ikke benægte at den primære substans er ikke-substantielt inficeret, ja jeg har bragt klare citater der viser hans bekræftelse. Men han vil sikkert samtidig hævde, at hver gang fungerer den primære substans i den diskursive proces på det sted i det kategoriale felt, hvor uklarheden er bagude og den ordnede metafysiske indsigt forude. Derfor er afklaringen af forholdet mellem de øvrige kategorier indbyrdes og momentane brud på substansens hegemoni af underordnet betydning. Og derfor er selve tankegangens linearitet en nødvendighed, idet den afstikker de blot negativt afgrænsede halvdele af dikotomierne og overlader dem til deres egen skæbne. Uklarhederne afsikres og fratages deres boomerangeffekt. Når Aristoteles, som tidligere citeret, hævder at "If our definition of that which is relative was complete, it is very difficult, if not impossible to prove that no substance is relative" (Aristoteles 1928: I, 8a28f; II.B.: 36), er det underforstået at det kan være lige meget om definitionen af denne ikke-substantielle kategori er komplet eller ej; det er kun bevisførelsen for substansens særegenhed der er et påtrængende problem, men substansbegrebets aksiomatiske status drømmer Aristoteles ikke om at pille ved.

Forløbet har været det, at ved integreringen af de ikke-substantielle kategorier ved hjælp af dikotomien primær vs sekundær gjorde især relationen sig ud til bens. Ved den videre deling hinsides kategori-tavlen indenfor den primære substans i studiet af det værende som værende, optrådte substratet som et nabobegreb til substansen, snart fremmed for den som absolut negativitet, snart en del af den som en relationel størrelse med subjekt-funktion ('of'-relation).

Det synes da rimeligt at hævde at den primære substans kun kan bevares som særskilt enhed af overordnet karakter, hvis de øvrige

størrelser er uklare, og altså ikke blot tilfældigt er det på grund af Aristoteles' manglende omtanke; og at hævde at en klarhed kun kan opnås hvis den primære substans tages ned fra piedestalen. (Naturligvis en umulig tanke i Aristoteles' metafysik; hvis denne konsekvens opstod, ville opgaven ikke være at tænke den igennem, men at tænke om igen for at tænke den væk, for substansen er primær).

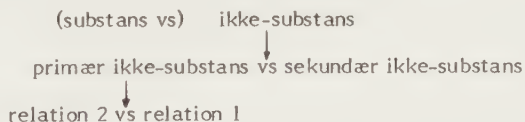
Man kan tage udgangspunkt i Ackrill's spørgsmål til Aristoteles:

Why does Aristotle not speak of primary and secondary qualities &c., as he does of primary and secondary substances? (Aristoteles 1971: 76)

Ackrill mener tilsyneladende blot at der er tale om en ubetydelig lapsus: Aristoteles kunne for fuldstændighedens skyld godt have foretaget en sådan distinktion i fuldt dagslys. Osse de Rijk er inde på spørgsmålet (de Rijk 1952: 68ff). Han forklarer hvorfor Aristoteles foretager delingen af substansen (hensynet til den logiske doms struktur), og peger i forlængelse heraf på at delingen er unødvendig for de øvrige kategorier, indenfor hvilke et aspekt der er subjekt og kun subjekt ikke skal findes. Men han kommer ikke ind på hvad der sker, hvis distinktionen dog gennemføres i de ikke-substantielle kategorier.

Men der er nok tale om en mere dybtgående forglemmelse fra Aristoteles' side, for hvis modsætningen individ vs klasse/primær vs sekundær lægges til grund for begrebsdannelsen som en tværgående tvedeling, så vil den primære substans blive bragt i niveau med de andre kategoriers primære aspekter, hvilket især vil sige relationskategoriens (cf. de tidligere citerede steder: Aristoteles 1928: I, 8a29f, 14a27f). Den fortsatte dikotomisering af substansen, grafisk afbildet II.B.: 49, vil da ikke være forskellig fra hvad der kunne udvikles ved en analog dikotomisering af de ikke-substantielle kategorier. Bortset fra ét punkt: den substantielle forbindelseslinie mellem individ og klasse hvor individet karakteriseres ved sin specifikke forvaltning af klassens essentielle karakteristik, befinder sig på det dynamiske niveau i underinddelingen af den primære substans: formmæssig aktualisering. Her forbindes det klassifikatoriske enten-eller med den individuelle 'modalitet' mere-mindre.

En parallel grafisk opstilling for de ikke-substantielle kategorier kan indlede en jævnføring af de to dikotome serier:

Den første ikke-substantielle tvedeling er fremgået af både diskussio-

nen af kvantitets- og af kvalitetskategorien for dér at skabe klarhed over hvad der er hhv. kvantitet og ikke-kvantitet og kvalitet og ikke-kvalitet, således at det primære eller individuelle aspekt udgør det egentligt kvantitative eller kvalitative. Forbindelsen mellem dette aspekt og det sekundære, generelle blev skabt ved brug af relationskategorien, hvor denne blev tildelt både enten-eller funktion (relation 1) og en mere-mindre funktion (relation 2), således at den sidste var individualiserende.

Den forskel der dog består mellem den substantielle og den ikke-substantielle dikotome række, ligger i at de to relationsaspekter og den modale tvedeling i potentialitet og aktualitet, skønt på samme niveau i de to serier, adskiller sig fra hinanden ved at være hhv. en statisk og en dynamisk modsætning. Men eftersom den dynamiske distinktion i den substantielle serie først sætter ind efter den statiske mellem stof og form (måske snarere samtidig med, men i hvert fald ikke før), skulle der ikke formelt være noget til hinder for at relationskategorien, der ligeledes logisk forudsætter delingen mellem stof og form, osse anvendtes på samme niveau som den substantielle dynamik.

Dynamikken ville i så fald ikke blive tillagt den selvvirkende substans' eidetiske imperativ, men vil karakterisere forholdet mellem modalitet (substans: potentialitet/aktualitet) og relation 2 (ikke-substans: mere-mindre). Modalitet og relation 2 (hvad jeg har kaldt 'modalitet') vil være redskaber for en refleksion over forholdet mellem individ og klasse, hvor relation 2 vil individualisere ved graduering (klassebegreberne vil knyttes til de sekundære substanser og relation 1 (cf. de Rijk der kalder differentia "connecting-link between the genres" (de Rijk 1952: 49, note 15)).

Imidlertid vil en sådan tankegang medføre nogle rystelser i Aristoteles' tankegang: den fortsatte lineære dikotomisering vil bryde sammen, substansens autonomi vil ophæves og species-begrebet centrale rolle vil blive reduceret. Der ville nemlig først ske det at Aristoteles samtidig skulle forestille sig en modsætning substans vs ikke-substans og en modsætning individ vs klasse/primær vs sekundær, og ikke som før successivt. Og derpå skulle hans tolkning af den sidste modsætning ske med begge sider af den første. Men derved ville sammenhængen mellem substans og ikke-substans skulle ekspliciteres fuldt ud, hvad Aristoteles ikke ville kunne gøre, da substansens overhøjhed i så fald vil blive noget anløben. Endelig vil arts-begrebet svæve som mellemstation mellem klasse og individ, hvor vægten snart kan lægges på forholdet mellem art og klasse, snart på forholdet mellem art og individ. Her forskydes interessen nu mod det sidste forhold, dvs. forholdet mellem et almenbegreb og dets individuelle instanser, hvad jeg tidligere har foregrebet ved at reducere arts- og klassebegrebet til ét begreb (II.B. : 31) (cf. Joseph 1966: 144 med tilslutning hos Frisch 1969: 4, 24) (8).

Med disse forskydninger ligger der en mulighed for en fremtidig

udnyttelse af de aristoteliske kategorier på ikke-aristotelisk grund. Denne mulighed udnytter Brøndal, for hvem netop forholdet mellem substans og relation og forholdet mellem klasse og klasseelement er vigtigt (cf. II.A. : 21).

8. Opsummerende systematik

Jeg får senere brug for at henvise til Aristoteles' sprogopfattelse og til substratbegrebet (se IV.E.: 637ff og V.B.: 722ff) i forbindelse med gennemgangen af Brøndals teori, men i det omfang Aristoteles' filosofi har umiddelbar relevans for den kategoridefinition jeg arbejder mig frem imod, kan den resumeres i et par punkter:

1. Definition:

Hvis man holder sig til Aristoteles' egne synspunkter vil en kategoridefinition for kategorier af første orden, i.c. én, lyde som min definition 2 (II.B.: 46):

Kategorier er det nødvendige og tilstrækkelige antal elementer til at konstituere det øverste niveau i et givet logisk og ontologisk hierarki.

De ikke-substantielle kategorier af anden orden kan på grund af deres indbyrdes overlappinger, især hvad angår relationskategoriens betydning for de øvrige kategoriers interne forhold, ikke indgå i definitionen.

2. Accent:

Definitionen er eksklusivt substantiel. Jeg vil sige at den har substantiel accent. Denne accent er for Aristoteles tilstrækkelig til at forklare forholdet mellem individ og klasse, et synspunkt der ikke kan føres igennem uden store vanskeligheder med de tiloversblevne kategorier, især relationen.

3. Specielt fundament:

Udgangspunktet for Aristoteles er sanseindtrykkene af de enkelte afgrænsede ting. Den sansediffusion som den umiddelbare omverdensperception giver, opklares gennem den af det logiske sprog styrede stigende indsigt i tingenes iboende orden. Jeg kalder denne bundethed til tingen for objektivt specielt fundament (cf. Larkin 1971: 104; Bertelsen 1974: kap. II). Den organisation som erkendelsesprocessens diskursive afvikling pålægger hans tankevirksomhed, vil jeg karakterisere som en lineær finalitet.

4. Alment fundament:

Det er nu netop tingenes essentielle orden og dermed det værendes natur i sig selv som den aristoteliske erkendelsesbestræbelse rækker efter. Hans eget intellekt er en tabula rasa (Aristoteles 1928: III, 430a2) som ikke i sig selv bidrager til opklaring eller

forplumring af erkendelsesindholdet, hvorfor tanken i sidste instans kan blive ét med det værende som den tænker. Denne stræben mod den absolut essentielle form vil jeg kalde det almene metafysiske fundament.

NOTER:

1. Fremstillingen støtter sig til Aubenque 1967; Berry 1940; Bertelsen 1974; Copleston 1965: I; Deely 1982; Derrida 1972a; Hager (ed.) 1969; Kapp 1968; Larkin 1971; Moraux (ed.) 1968; Moravcsik (ed.) 1968; Oehler 1981; Owens 1960; Patzig 1973; de Rijk 1951; de Rijk 1952; Stigen (ed.) 1964; Stigen 1966; Trendelenburg 1963; Vollrath 1969. Især må de Rijk fremhæves.
2. I værkangivelsen anvendes de latinske titler på Aristoteles' værker, og i citaterne bruges Oxford-oversættelsen (Aristoteles 1928). Jeg har osse gjort brug af Ackrill's kommenterede oversættelse af Aristoteles 1971.
3. Cf. Trendelenburg 1963: 16: "Symploke, Verflechtung ['combination'] ist schon bei Plato ein wiederkehrender Ausdruck für die Satzverbindung."
4. Aristoteles er altså klar over at 'mening' er mere end sand og falsk mening, som bekendt fortsat et emne for semantik og filosofi, lingvistik og logik.
5. Ackrill oversætter med 'of or than' og 'in relation to' og bemærker: "Of' and 'than' represent the Greek genitive." (Aristoteles 1971: 6a36ff, ib.: 98).
6. 'Essential being' efter de Rijks definition: "an essential unity of the predicate and the copula" (de Rijk 1952: 38). Om forholdet til primær substans' primaritet se senere II.B.: 42f).
7. Ackrill oversætter med "are subjects of all other things" (Aristoteles 1971: 2b17, jeg fremh.), hvilket ækvivalerer med Oxford-oversættelsen, cf. II.B.: 47f.
8. Cf. Owens 1960: 81: "The same object, according to the Stagirite, is known in two different ways. In so far as it is known actually, it is individual. In so far as it gives knowledge that can be applied to other individuals, it causes the indefinite and potential way of knowing that is called the universal." (cf. osse Goodman 1968: ch. I og II). Vi bliver her foreløbig stående ved et rent deskriptivt klassebegreb (ifølge Juilland og Lieb 1968). Det bygger alene på modsætningen 'element vs gruppe'. Men der er tilløb til et logisk klassebegreb i og med der skal inddrages et distinktivt træk (differentia) til brug for både klasseafgrænsning og elementkarakteristik. Og dette træk skal begrundes teoretisk, i.c. substans-metafysik. Vi står efter forfatterernes mening hermed endnu kun med noget der kan få men ikke har lingvistisk relevans. (Herom senere, se IV.C.5.).

C. Kant

1. Materiale og afgrænsning

Det er ikke kun Aristoteles der er stamfar til Brøndals kategoriale sprogfilosofi. Kant får etiketten "Kategorilærens Fornyer i moderne Tid" (Brøndal 1932: 101), og det vil derfor være naturligt osse at inddrage Kant i undersøgelsen af Brøndals forudsætninger. Atter står man med den vanskelighed at der er brug for en begrænset del af en filosofisk helhed, der endda er mere fasttømret end hos Aristoteles, og at denne del - kategorilæren i Kritik der reinen Vernunft - rummer den tankegang, den transcendentale deduktion, der har voldt Kant "die meiste, aber, wie ich hoffe, nicht unvergoltene Mühe" (Kant 1976a: 10). Hvis jeg under fremdragelsen af de i forbindelse med kategoridefinitionen relevante træk skal undgå at komme i konflikt med helheden, kan det derfor være nyttigt for det første at se på de generelle træk hos Kant der gør ham relevant for en brøndalsk kategoridefinition, og for det andet undervejs skele til kategorifremstillingens mest umiddelbare kontekst hos Kant (1).

Det er dog ikke kun hensynet til Brøndal der gør det rimeligt med et kort rids af nogle hovedlinier hos Kant. For hverken for Brøndal eller andre Kant-læsere er det hans enkelte kategorier, troen på deres nødvendighed og tilstrækkelighed i hans fremstilling etc. der påkalder sig interesse, men netop selve fremstillingen, den principielle argumentation omkring kategorierne. For Brøndals vedkommende synes det da osse helt indlysende at han henter definitorisk inspiration til enkeltkategorierne hos Aristoteles og ikke hos Kant, der bidrager med synsvinkler på kategoriproblematikken som helhed, synsvinkler som her skal søges omsat til en kategoridefinition med stadig hensyntagen til Aristoteles-analysen.

Et vigtigt moment i Kants tænkning er det man har kaldt 'den kopernikanske vending', en konsekvens af at Hume's skepticisme har vækket ham af den "dogmatische Schlummer" (Kant 1976b: 6). Kant blev derved ført til at stille det radikale epistemologiske grundspørgsmål, ikke om denne eller hin erkendelse er sand eller falsk - centralt for Aristoteles -, men om hvorvidt erkendelse overhovedet er mulig og på hvilke betingelser den har sin gyldighed - uvæsentligt for Aristoteles, for hvem verden er fuld af ting der kan erkendes og mennesker med et intellekt til dette formål, blot ting og intellekt skrues rigtigt sammen. Kants filosofi er derfor nok fasttømret, men ikke en egentlig lærebygning; snarere tænkt som et grundlag for eller en ramme om enhver filosofisk tænkning. (Beskedenhed er ikke Kants sag, cf. titlen: Prolegomena zu einer jeden künftigen Metaphysik, die als Wissenschaft wird auftreten können.)

Kants egen reference til Kopernikus lyder således:

Bisher nahm man an, alle unsere Erkenntnis müsse sich nach den Gegenständen richten; aber alle Versuche sie a priori

etwas durch Begriffe auszumachen, wodurch unsere Erkenntnis erweitert würde, gingen unter dieser Voraussetzung zu-nichte. Man versuche es daher einmal, ob wir nicht in den aufgaben der Metaphysik damit besser fortkommen, dass wir annehmen, die Gegenstände müssen sich nach unserer Erkenntnis richten, welches so schon besser mit der verlangten Möglichkeit einer Erkenntnis derselben a priori zusammenstimmt, die über Gegenstände, ehe sie uns gegeben werden, etwas festsetzen soll. Es ist hiermit ebenso, als mit den ersten Gedanken des Kopernikus bewandt, der, nachdem es mit der Erklärung der Himmelsbewegungen nicht gut fort wollte, wenn er annahm, das ganze Sternenheer drehe sich um den Zuschauer, versuchte, ob es nicht besser gelingen möchte, wenn er den Zuschauer sich drehen, und dagegen die Sterne in Ruhe liess. (Kant 1976a: 19f)

Umiddelbart ser det ud som om der er tale om en simpel omvending: før bestemte objektet erkendelsen med bevidstheden som Aristoteles' tabula rasa, nu determinerer subjektet erkendelsen af objektet; tilsku-er og objekt bytter plads. Men i stedet for at der er tale om en opretholdelse af forskellen mellem subjekt og objekt i en ny rollefor-delung, er der snarere tale om en transformation af denne forskel. Subjektet giver uafhængigt af objektet muligheden for erkendelsen af objektet, dvs. for erfaringsdannelsen (cf. 'ehe sie uns gegeben werden'); objektets empiriske fremtræden afgør om denne mulighed kan realise-res. "Det fundamentale skille mellem subjekt og objekt" i erkendelsen er ophævet (Ørmen 1977: 88). I stedet transformeres forskellen mellem subjekt og objekt til forskelle i hhv. subjekt og objekt, nemlig som den subjektive erkendelsesfunktion (forstand + anskuelse) og den subjektive fornuftsfunction (forstand ÷ anskuelse) på den ene side, og som den objektive fremtræden i anskuelsen og den objektive ikke-fremtræden (das Ding an sich) på den anden side.

Den kopernikanske vending medfører at Kant skal kunne oprette begreber for objektets fremtrædelsesmulighed og for erkendelsesmu-ligheden for det således fremtrædende objekt, men begreber der er uafhængige af objektet. Sådanne begreber er 'rene', dvs. uempiriske, og er knyttet til menneskets medbragte disposition for at opfatte gen-stande, dvs. anskue dem, og for at erkende dem, dvs. dømme om dem. Disse dispositioner udtrykkes i hhv. anskuelsesformerne og forstands-kategorierne, der kaldes "blosse Gedankenformen" (Kant 1976a: 164b). Herigennem bliver det "subjektet, som er det konstituerende moment i erkendelsesprocessen", idet "Subjektet sætter de almene former for al erkendelse", der består i "subjektets aktive bearbejdning og form-ning af objektets indhold". (Houe 1978: 20). Man kan sige at Kant går tilbage til Aristoteles, standser op foran det gærde Aristoteles satte over på det laveste sted, da han fastslog at "the soul is so constituted as to be capable of this process [induktiv dannelse af grundbegreber]"

(Aristoteles 1928: I, 100a14, cf. II.B. : 24). Kant spørger nemlig: hvordan er denne 'soul' egentlig konstitueret og i hvilken udstrækning gælder dens begreber? (2)

Der kan ikke herske tvivl om at Brøndal har interesseret sig for de rene videnskabelige konstruktioner, begreber, til forskel fra Aristoteles' induktive sansningsrelikter, og at hans hovedinteresse, forholdet mellem sprog og tanke, må accentuere interessen for kategorier der har status som tankeformer og ikke tingsformer - "Tankens Grundprædikater" (Brøndal 1940a: 26). Endvidere har det principielle i tankegangen om den menneskelige bevidstheds medbragte udstyr, hvad dets proveniens end er, som prædisponerende for erkendelsen og overhovedet opfattelsen af verden fængslet Brøndal. Problematikken er dog for ham knyttet til sproget, der ikke påkalder sig selvstændig opmærksomhed hos Kant. Hvad Brøndal endelig mere specielt finder inspiration til hos Kant, er nogle intuitioner eller anskuelsesformer (om end Høffding her er Brøndals hovedkilde) til anvendelse i Præpositionernes Theori, og elementer til en kategoridefinition som jeg skal prøve at udkrystallisere.

2. Kants program

Ved en kritik af fornuften forstår Kant en undersøgelse af dens evne til at danne begreber og begrebsanvendelsens berettigelse, og dermed en undersøgelse af erkendelsens grænser. For at kunne udmønte denne problematik i præcise spørgsmål er det naturligvis ikke nok at blive stående ved den kopemikanske vending. Selv om al erkendelse begynder med erfaring og for at være objektiv skal ende med erfaring, er det ikke givet at al erkendelse stammer fra erfaring (Kant 1976a: 38). Derimod er det sikkert at al erkendelse er knyttet til domfældelse, hvorfor Kant må spørge om der findes en apriorisk domstype der dog giver erkendelse om erfaringens genstande som nødvendig sand viden, dvs. en syntetisk (modsat en tautologisk analytisk) apriori (modsat en empirisk afhængig aposteriori) dom. Kant ser at sådanne domme faktisk findes i den rene matematik og naturvidenskab, og hans spørgsmål er derfor: "Wie sind synthetische Sätze apriori möglich?" (Kant 1976b: 26). Dette spørgsmål er transcendentalt, dvs. vedrører nogle aprioriske grundelementer der kan kaldes præ-empiriske, fordi de skal kunne vedrøre erfaringens genstande. Transcendente kunne de kaldes hvis de vedrørte erkendelse af genstande uden for enhver mulig erfaring, således som den klassiske metafysik fører sig frem, og således som fornuftens ideer, i Kants terminologi, folder sig ud med transcendentale begreber anvendt i transcendentale illusioner.

Kants forskningsprogram i Kritik der reinen Vernunft falder nu i fire dele: den transcendentale æstetik undersøger hvorledes ren matematisk erkendelse er mulig (æstetik anvendes her etymologisk korrekt i betydningen 'hvad der vedrører det sansede, hvad der påvirker vor receptivitet'). Dernæst leder Kant i kapitlerne om den transcendentale

analytik efter de forstandsbegreber eller kategorier der er betingelse for den rene naturvidenskabs nødvendige sandhed. Herpå følger en redegørelse for betingelserne og regler for anvendelsen af disse begreber på det anskuede. Og sluttelig undersøges i den transcendentale dialektik det illusoriske, eller rettere subjektive, i den erkendelse der overskrider grænserne for forstandsbegrebernes anvendelse i anskuelsen og producerer fornuftsider med dem. De tre sidste partier udgør den transcendentale logik.

Både i æstetikken og i analytikken bruger Kant to beviser for sine grundbegrebs nødvendighed og tilstrækkelighed eller almengyldighed for enhver mulig erfaring. Først den metafysiske deduktion der garanterer elementernes fuldtallighed, dernæst den transcendentale deduktion der godtgør deres almengyldige anvendelighed til fremskaffelse af erkendelse om erfaringens genstande. Den metafysiske deduktion udpeger (de eneste mulige) kandidater til dannelse af syntetiske domme apriori med objektiv gyldighed (cf. for kategorierne Bird 1965: 91). Den transcendentale deduktion afsluttes med at netop disse begreber og kun disse begreber giver objektiv erkendelse hvis de anvendes og kun anvendes på erfaringens genstande som de er givet for anskuelsen.

Udgangspunktet for den metafysiske deduktion er en abstraktion fra ethvert empirisk element i en given iagttagelse. Hos Aristoteles starter den induktive etablering af grundelementerne ikke med abstraktion men med generalisering. Den blanding af logik og ontologi og af dagligdags erfaring og videnskabelig erkendelse som man møder hos ham, er klart adskilt hos Kant.

For anskuelsens vedkommende bliver der to aprioriske træk tilbage efter en sådan abstraktion: rum og tid. Disse anskuelsesformer er uafhængige af den empiriske stofflighed i anskuelsen, og er ikke former ved eller i tingene som for Aristoteles, men de er en betingelse for at man overhovedet kan tale om at genstande træder frem i anskuelsen, og er således en del af vort bevidsthedsmæssige udstyr, bevidsthedens bidrag til sansningen.

Den transcendentale deduktion for anskuelsesformerne gennemfører Kant med matematikkens hjælp, idet han tager for givet at denne videnskab beskæftiger sig med anskuelsesformal eller intuitiv erkendelse. Han hævder at vise at matematikken er gyldig for erfaringens genstande, fordi den bevæger og kun bevæger sig inden for anskuelsens rene former, og de er de eneste forudsætninger for at der kan foreligge tilsynecomster i anskuelsen (om Brøndals brug af anskuelsesformer, se IV.E.16.).

Aristoteles kunne hævde at erkendelsen, i.e. den intuitive, er objektiv og almengyldig fordi genstandene, overalt hvor de forekommer, har samme immanente egenskaber der, logisk og tidsmæssigt, går forud for sansning og erkendelse. Kant ser derimod mennesket som logisk, men ikke tidsmæssigt, prædisponeret til at anskue tingene inden for ganske bestemte former eller rammer, der så at sige lægges ned over tingene og spærrer for ethvert udsyn til området udenfor anskuel-

sen, en opfattelse der i forbindelse med sprogets rolle i erkendelsen bearbejdes af alle sprogteorier i moderne tid. Aristoteles kunne principielt erkende alt, Kant kun det i anskuelsen fremtrædende. Jeg har kaldt den aristoteliske opfattelse for objektiv (objektivt specielt fundament), og man kunne kalde Kants for subjektiv på grund af subjektets rolle som formkonstituent. Kant selv ville sikkert sige objektiv: på basis af formerne opnås objektiv og almen gyldig erkendelse. En mere korrekt betegnelse ville dog nok være intersubjektiv (cf. Rohs 1976: 54, 140ff; Apel 1974; Apel 1975b). I det følgende bruger jeg dog, udenfor sammenligningssituationer, betegnelsen objektiv om den subjektbetingede erfaring af anskuelsens genstande (cf. Kant 1976a: 131) for ikke at bringe unødigt forvirring ind i selve Kant-gennemgangen. (Cf. osse II.C.: 66f og II.C.: 74, note 5).

Men med den afgrænsning af den erkendelige genstandsverden udskilles et område, noumen-verdenens das Ding an sich, om hvilket vi intet sikkert kan vide, hverken med hensyn til eksistens eller egenskaber. Det er logisk nødvendigt at das Ding an sich må sættes, og lige så logisk nødvendigt at vi intet ved om hvad det er; det er forestillingsløst.

En ikke ringe mængde sproglige problemer rejser sig heraf. For hvordan skal man overhovedet tale om das Ding an sich? Det kan kun ske i ren negation (cf. Hartnack (ed.) 1966: 34): das Ding an sich ikke-eksisterer i ikke-anskuelsen. En sådan talemåde ville unægtelig give en noget anstrengt sprogføring, og Kant er ikke for lige til i forvejen. Kant 'kommer da osse til' i Prolegomena at ytre at "ihnen [die Gegenstände der Sinne] ein Ding an sich selbst zum Grunde liege", og at "unsere Sinne von diesem Etwas affiziert werden" (Kant 1976b: 73). Das Ding an sich får således status som Aristoteles' substrat: på én gang absolut negativt og samtidig relativt forudsættende (tilgrundliggende for noget).

3. Kategoritavlen

Fra undersøgelsen af grundelementerne i den intuitive erkendelse fortsætter Kant til grundelementerne - kategorierne - i den rene diskursive forstandserkendelse, som eksemplarisk er den rene naturvidenskab. Et par spørgsmål der må besvares i det følgende med henblik på kategoriernes definition kan allerede nu hvirvles op: Er der tale om et hierarkisk forhold mellem anskuelsesformer og kategorier - de er jo begge aprioriske? Er kategorierne defineret i forhold til hinanden med nødvendighed og tilstrækkelighed? Skal kategoridefinitionen som Aristoteles har givet anledning til justeres?

Osse forstandsanalysen må starte med en abstraktion, men en abstraktion af en anden slags end ved anskuelsen, hvor formerne løsriveres fra den empiriske fremtrædelses stof. For Aristoteles er intellektet ikke andet end sådanne internaliserede former, hvorfor intellektets selvrefleksion kunne give metafysisk erkendelse. Ikke

således hos Kant, der skal have fat på et anskuelsesuafhængigt grundtræk hos forstanden, som samtidig kan tillade en empirisk abstraktion. Han fastslår at forstandens spontane udfoldelse er domsudsigelsen, hvori en syntese af forestillingerne finder sted. Med udgangspunkt i en komplet oversigt over domsarterne, under abstraktion fra deres empiriske indhold, skulle man altså kunne udlede de grundelementer som den rene forstand er opbygget af, og som, hvis en forstandserkendelse overhovedet er mulig, betinger denne. Alle domme som kategoriale synteseer er variationer af subjekt/prædikat-dommen, der således, som for Aristoteles, er logikkens grundlag ("die kategoriale Synthesis (in der Einzahl)", siger Rohs (Rohs 1976: 124)). Og Kant mener at disse tolv domme i fire grupper er det sidste ord i den sag (Kant 1976a: 110):

<u>Kvantitet</u>	<u>Kvalitet</u>
Allgemeine (universelle)	Bejahende (bekræftende)
Besondere (partikulære)	Vereinende (benægtende)
Einzelne (individuelle)	Unendliche (uendelige)
<u>Relation</u>	<u>Modalitet</u>
Kategorische (kategoriske)	Problematische (problematiske)
Hypothetische (hypotetiske)	Assertorische (assertoriske)
Disjunctive (disjunktive)	Apodiktische (apodiktiske)

Til hver af de tolv måder man ved hjælp af dommen kan forene det i rum og tid givne, svarer et begreb der garanterer denne syntese. Det er en kategori. Dette begreb er transcendentalt, apriorisk givet fordi det er udledt af domstavlen og ikke af tilfældige empiriske syntesedannelser. Det er kategorierne der betinger at forstandsaktiviteten resulterer i en syntese i enhver tænkelig domfældelse - altså både om Gud og kejseren, om kejserens skæg og om manden i månen -. Alle dommene tilhøre (mindst) én af de tolv domsarter, og på grund af transcendentaliteten er det ikke den mangfoldighed der fældes domme over som har enheden i sig, men - som ved anskuelsesformerne - den der fælder dommene som har den enhedsskabende evne i sig. Sådanne begreber vil aldrig kunne opstilles ved induktionens hjælp. Man ville i så fald "von deren Vollzähligkeit (...) niemals gewiss sein (...), da sie nur durch Induktion geschlossen wird" (ib.: 119), siger Kant med eksplicit bebrejdende henvisning til Aristoteles.

Det er nu muligt at overføre det konstitutive aspekt i den aristoteliske kategoridefinition til Kant:

Def. 3: Kategorier er det nødvendige og tilstrækkelige antal elementer til at konstituere forstanden.

Men dermed er endnu intet afgjort om forstanden som et givet hierarkis øverste top.

En klar modsætning viser sig dog straks mellem de to filosoffer, hvad angår forholdet mellem kategorier og domme. Kant ser kategorien som en enhed over eller i dommen i dennes sproglige udformning, ikke som subjekt eller prædikat i den eller på anden måde som en del af dommen. Den aristoteliske kategori, derimod, indgår som en del af dommen som denne foreligger som syntaktisk helhed der kan opløses i kategoriale elementer. (Begge er dog enige om subjekt/prædikat-dommen som dommen). Modsætningen hænger sammen med den kopernikanske vending: Kants kategorier giver orden til et disparat mangefold, Aristoteles' gengiver ordenen i et ordnet mangefold. Endvidere er Kants kategorier aprioriske, Aristoteles' qua induktive aposterioriske.

Forholdet til anskuelsesformene er endnu uklart. Det er dog indlysende at den receptive evne til at lade sig afficere af anskuelsens genstande og den spontane evne til at bruge begreber i domsudsigelsen begge er integrerede i den objektive erkendelse (fx ib.: 94f). Men derfor kan der godt tænkes en hierarkiserende logisk trindeling mellem dem. Jeg sætter foreløbig en parentes om denne problematik, som tages op igen i forbindelse med skemaerne (II.C.: 70f), og opstiller Kants kategoritavle:

<u>Kvantitet</u>	<u>Kvalitet</u>
Einheit (enhed)	Realität (realitet)
Vielheit (flerhed)	Negation (negation)
Allheit (totalitet)	Limitation (begrænsning)

Relation

Der Inhärenz und Subsistenz (substantia et accidens)	(substans)
Der Causalität und Dependenz (Ursache und Wirkung)	(kausali tet)
Der Gemeinschaft (Wechselwirkung zwischen dem Handelnden und Leidenden)	(fællsskab)

Modalitet

Möglichkeit-Unmöglichkeit	(mulighed)
Dasein-Nichtsein	(eksistens)
Notwendigkeit-Zufälligkeit	(nødvendighed)

Kant selv er ikke i tvivl om tavlens definitive karakter, eller om at erkendelsens videre fremgang behøver "keiner vorbereitenden Entdeckungen mehr" (Kant 1976b: 135). Om det nu er rigtigt eller ej skal ikke optage mig her, for Kants betydning ligger, som nævnt, ikke i de kategorier han anvender, men i selve den tankegang at tingenes enhed og sammenhæng får deres nødvendighed fra den forstand der udsiger dommene og ikke fra sig selv. Og videre i det forhold at erkendelsens og kategoriernes tilknytning til evnen til at udsige domme, fjerner de kategoriske dispositioner fra en psykologisk kontekst og anbringer dem i en logisk (cf. Hartnacks opsats i Beck (ed.) 1974).

Efter opstillingen af de tolv kategorier følger tre kommentarer til dem (Kant 1976a: 121ff), som jeg fremdrager fordi Brøndal i forbindelse med sine relationsformer senere gør brug af lignende ræsonnementer (se IV.D.: 439f). I den første kommentar tvedeles de fire grupper i to par, de matematiske (kvantitet, kvalitet) og de dynamiske (relation, modalitet). De første rettes mod anskuelsens isolerede genstande og bestemmer dem med hensyn til ekstensiv (kvantitet) og intensiv (kvalitet) størrelse (3); de sidste er rettet mod genstandenes eksistens, dvs. den tidsmåde de eksisterer under af disse tre: væren, følge, samtidighed. Indenfor hver af disse tre måder lader de sig naturligvis fastlægge matematisk (ib.: 214f, 230f; cf. Ewing 1965: 148).

Den anden bemærkning rummer en kommentar til det forhold at kategorierne er ordnet i grupper på tre, hvilket bryder det dikotomiske princip der i øvrigt behersker en inddeling apriori. Det skyldes "das die dritte Kategorie allenthalben aus der Verbindung der zweiten mit der ersten ihrer Klasse entspringt" (Kant 1976a: 122). Som et eksempel anfører Kant bl.a. "So ist (...) die [Limitation] nichts anderes als Realität mit Negation verbunden" (ib.: 122). Begrænsning er altså kompleks i forhold til realitet og negation. Man kunne forledes til at slutte at så måtte realitet kunne udvindes sammen med negation ved analyse af begrænsning, og i så fald ville de være afledte begreber og ikke kategorier. Omvendt ville man osse kunne formode at begrænsning er et begreb der er sammensat af realitet og negation, og derfor ikke en kategori. Men Kant hævder at således forholder det sig ikke. De er alle tre rene forstandsbegreber der befinder sig på samme niveau, "den die Verbindung der ersten und zweiten, um den dritten Begriff hervorzubringen, erfordert einen besonderen Actus des Verstandes, der nicht mit dem einerlei ist, der beim ersten und zweiten ausgeübt wird" (ib: 122). Problemet er næppe tilfredsstillende løst, men jeg bliver her ved Kants påstand om hvorledes det bør forholde sig med de tre gruppe-medlemmer. Senere (se IV.E.: 469ff) vender jeg tilbage til problemet om det komplekse elements plads i en triade som den foreliggende, idet en sådan strukturering har afgørende betydning for Brøndals opbygning af en grammatik.

Den tredje kommentar vedrører kategorien fællesskab blandt relationskategorierne. Da de to første kategoriale grupper, omfattende de kvantitative og de kvalitative kategorier, ikke har særlig principiel

interesse for kategorideinitionen eller for de problemer Brøndal tumler med omkring kategorierne, vil jeg derfor straks gå til relationskategorierne.

Det kan være lidt svært at sammenligne de enkelte kategorier hos Aristoteles med tilsvarende størrelser hos Kant på grund af deres fundamentalt forskellige tilgang til emnet. Fx er kvantitet og kvalitet hos Aristoteles prædikativiske elementer, mens Kants kategorier med samme benævnelser vedrører dommen som helhed. Ved relationskategorierne springer en forskel endog særdeles tydeligt i øjnene: substansen hører for Kant til i denne gruppe, mens substans og relation af Aristoteles anbringes eller søges anbragt længst muligt fra hinanden.

I den kategoriske dom af subjekt/prædikatform 'Alle krager er sorte' prædiceres nogle egenskaber om et subjekt, som ikke er disse egenskaber. Bæreren af egenskaberne kommer kun frem i den erkendelse som dommen gestalter, fordi den her kan tildeles egenskaberne, og disse indgår som prædikater fordi de kan tilordnes subjektet. Men man kan ikke, som Aristoteles, heraf slutte at så må substansen eksistere forud for og over alt andet. Domsudsigelsen er kun en forstandshandling og intet andet. Derfor fremkommer subjekt og prædikatum - substans og accidens, det bestående og det foranderlige og det ved dette der består og forandres - kun i indbyrdes relation hos Kant, en relation som substansen, der er kategorien for den kategoriske domstype, giver enhed. Det er nu netop denne relationalitet som hos Aristoteles hørte til den ene af substratets sider (den anden, den rent negative, har vi set dukke op ved *das Ding an sich*) (cf. ib.: 255). Men på grund af den kopernikanske vending er substanskategorien drænet for ontologi, er blevet et rent forstandsbegreb og er indlemmet i den relationelle gruppe.

Den anden kategori, kausaliteten, har en umiddelbart indlysende sammenhæng med de hypotetiske domme ('Hvis jeg skærer mig i fingeren, bløder det'). Der er ikke tale om faktisk stedfundne begivenheder, men om en nødvendig sammenhæng mellem to mulige begivenheder, hver for sig sande eller ej (ib.: 113).

Den tredje kategori, fællesskab, er den hvorom Kant fremsætter sin tredje generelle kommentar til kategoritavlen. Den skyldes at han - i det mindste her - kan se at kategoriens udspring af dens respektive dom, den disjunktive, ikke er umiddelbart iøjnefaldende. I den disjunktive dom sker der en sideordning, ikke en over-/underordning, en opstilling af et sæt samtidige muligheder, ikke af en rækkefølge. Delene i helheden eller aggregatet tænkes "koordiniert, nicht subordiniert" og bestemmer hinanden "nicht einseitig, sondern wechselseitig" (ib.: 123). Med fællesskab mener Kant da en relation mellem sideordnede led af en helhed, hvori de udelukker hinanden. Alle domme i en disjunktion udgør tilsammen en hel erkendelse, men udelukker hinandens hævde. Tilsammen dækker de alle muligheder, og selv om én fastholdes (fx via én af de andre 12 domstyper), må de derfor alle under ét tilhøre én kategori. Den kategoriale enhed er altså muligheds-

feltets enhed.

Hvad der karakteriserer relationskategorierne, er altså at ethvert moment der indgår kun eksisterer i en logisk forbindelse med et andet (cf. ib.: 284). Når noget foranderligt foreliggger, kan man slutte at det optræder i forhold til noget uforanderligt det kan måles med. Af fastholdelse af én mulighed i en disjunktion følger udelukkelse af den anden. Kant har dog ikke en egentlig relationel logik, og fx slet ikke nogen differentieret opfattelse af disjunktionen. Han skal, som i de andre grupper, have tre og kun tre kategorier og er ikke blind for "eine gewisse Schönheit" (Kant 1976b: 86, noten) i selve systematikken,

Efter den tredje og sidste af Kants generelle bemærkninger til kategoritavlen bevæger vi os til modalitetskategorierne, der osse rummer stof af relevans for Brøndals problematik. Modaliteterne hørte hos Aristoteles ikke hjemme blandt kategorierne, men blev inddraget til bestemmelse af de modifikationer - eller nogle af dem - som knytter sig til den primære substans. Kant er enig med Aristoteles i at modaliteterne vedrører kopula og altså ikke bidrager selvstændigt til dommens indhold (Kant 1976a: 113f), men angiver de måder hvorunder subjektet 'har' prædikatet. Men da Kant vil kortlægge hele forstandens aktivitet, og da denne kan reduceres til evnen til at fælde domme, må alle dommens momenter, osse modaliteterne, drages ind under kategoriernes område. De modaliteter som Kant fremdrager, adskiller sig i øvrigt ikke meget fra dem Aristoteles bruger i logikken og til skildring af den primære substans' dynamiske aspekt.

Nu er modaliteten imidlertid en særlig kategori, der i nogen grad adskiller sig fra de øvrige. De tre første sæt kategorier giver genstanden dens indhold, dens genstandslighed, mens modaliteten giver den en måde at være genstand på. Tilsyneladende forudsætter da modaliteten de første kategorier, men omvendt gælder det osse at i erfaringen er det genstandenes modalitet der er årsag til at man overhovedet afficeres af den. De kan ikke træde frem som genstande uden træk der som forestillinger syntetiseres af modalitetskategorierne. Der er en gensidig forudsættelse mellem modalitet og de tre andre grupper, som er noget forskellig fra disse tres indbyrdes forhold. Kategorierne synes snarere at falde i to end i fire grupper, som Kant jo selv har nævnt det. Her er relation og modalitet de dynamiske kategorier der angiver en genstands særlige måde at være på, særlige måde at have en egenskab på. De er som hos Aristoteles individualiserende, men kun for så vidt der foreligger et fænomen i anskuelsen og en erkendelse af det. Ser man omvendt ikke fra fænomenets men fra den rene forstands synsvinkel, er alle kategorierne enheder på samme hierarkiske trin der skanderer erkendelsen og enhver erkendelse. Der ligger altså osse hos Kant et problem der vedrører forholdet mellem det individuelle og det generelle i tilknytning til kategorierne, hvilket bliver tydeligere nedenfor ved skemaerne (se II.C.5.).

Nu skulle de tolv kategorier være frembragt via det tilsvarende antal domstyper, og på grund af domstypernes fuldtallighed udgør disse

kategorier altså for Kant det nødvendige og tilstrækkelige antal enheder til at konstituere forstanden.

4. Den transcendente deduktion

Indtil nu har jeg med Kant kortlagt forstandens konstitutive dispositioner i kategoriernes metafysiske deduktion, men intet sagt om begrebernes gyldighed overfor anskuelsens genstande. En sådan undersøgelse foretager han i den såkaldt transcendente deduktion, et af de mest kryptiske og mest omdiskuterede afsnit af hans filosofi der kan få mere end én filosof til at overveje at søge anden beskæftigelse. Når jeg dog med nogen tøven agter at forsøge at trække nogle hovedlinier op, skyldes det at jeg mener at den transcendente deduktion giver et nyttigt supplement til den endnu famlende kategoridefinition, der indtil videre i forbindelse med Kant kun har taget hensyn til de konstitutive omstændigheder.

Via anskuelser får man stillet en broget mangfoldighed af forestillinger til rådighed. Men alene ved abstraktion fra den empiriske stoflighed gives der ingen enhed (kun anskuelsesformer, der er forudsætninger for at vi overhovedet får givet forestillinger til genstand for refleksion). Denne forbindelse til en enhed er en forstandshandling der er givet med et forbindende subjekt, der så at sige gør den brogede forvirring til en mangfoldighed af objekter (denne enhedsdannelse må ikke forveksles med den kvantitative kategori enhed, men er knyttet til forstandshandlingen som sådan; men Kant henviser i forbindelse med denne dog til en kvalitativ enhed (ib.: 140b, cf. ib.: 124) (4). Problemet om de anskuede genstandes enhed er da blevet et spørgsmål om en enhed i subjektet - der foreligger genstande for mig (ib.: 148b) - og dermed om subjektets enhed som garant for at der dannes en erkendelig syntese af anskuelsens forestillinger.

Denne enhed i subjektet kan ikke være empirisk og knyttes til et subjekts bevidsthed om tingene og om sig selv i skiftende her-og-nu situationer. Der skal være tale om garanti for en enhed af enhver tænkelig forbindelse af forestillinger. Kant må sætte en ren apperceptions syntese, det berømte 'jeg tænker', der er ligeså nødvendigt for ham som et 'den er' er for Aristoteles' overvejelser om substansen. 'Jeg tænker' minder til en vis grad om Aristoteles' andet intellekt, der har intellektet med det værendes former som sit indhold, dvs. selve intellektets struktur; men 'jeg tænker' er indholdsløst, et ledsagefænomen som skyggen til en genstand ("begleiten" (ib.: 140b)). Den rent formale og uempiriske transcendente enhed er derfor garantien for jegets formale enhed bag alle dets skiftende tilstande. Forestillingerne ville slet ikke være mine, og det ville deres enhed derfor heller ikke være, hvis denne identitet fra situation til situation ikke fandtes. Den er tilkendegivelse af at jeg tænker uophørligt, osse i alle umiddelbare refleksbetonede situationer, men ikke hvad jeg tænker; for der dannes altid enhed i manglefoldet (cf. Wolff (ed.) 1968: 158). Selv om dette 'jeg

tænker' således går forud for selve tænkningen, er det dog ikke et quasi-psykologisk *Jeg an sich* som dermed føres frem, for det er ikke en enhed bag tænkningen Kant kredser om, men enheden i tænkningen. Men da denne er domsudsigelse og dermed kategorialt bestemt, er jegets formale identitet og forestillingernes objektive (5) forbindelse til enhed kategoriøle.

Dermed er det sagt om kategoriernes gyldighed, at uden dem gives ingen sand og almenfyldig erkendelse, og om deres gyldigheds-område, at der gives kun en sådan erkendelse hvis kategoriøerne subsummerer anskuelserns genstande og derigennem giver dem lovmæssig enhed:

Kategorien sind Begriffe, welche den Erscheinungen, mithin der Natur, als dem Inbegriffe aller Erscheinungen (...), Gesetze apriori vorschreiben (Kant 1976a: 183b)

Det interesserer mig ikke at slå fast om der er taget hensyn til alle finesser i Kants fremstilling - det er der ikke -, men på baggrund af ovenstående, således som det opsummeres i citatet, at konkludere at kategoriøerne har to sider der må indgå i definitionen. Dels konstituerer de med nødvendighed og tilstrækkelighed forstanden, dels instituerer de hvad der sker med nødvendighed og tilfældighed, hvad der hører sammen og er adskilt. Denne institution kan anskuelserformerne ikke foretage. Men de stiller så at sige forestillinger til rådighed for forstandens institution. Samtidig angiver subsumtionsforholdet at forstanden i erkendelsen er overordnet anskuelsern, således at problemet om det hierarkiske forhold mellem anskuelserformer og kategoriøer dermed er afklaret. Det samme indtryk giver dette citat: "Die oberste Gesetzgebung der Natur [muss] in uns selbst, d.i. in unserem Verstande liegen" (Kant 1976b: 78, jeg fremh.). Og det samme gælder når Kant skal drøfte de grundsætninger der skal regulere forbindelsen mellem kategoriøer og anskuelser, og dér vil man "von Begriffen zur Anschauung, nicht aber von der Anschauung zu Begriffen ausgehen" (Kant 1976a: 214). Den aristoteliske kategoriødefinition, der kan kaldes deskriptiv, modsat Kants præsriptive, indgår således som en del af den kantianske, idet den diskursive erkendelse osse her rangerer over den intuitive. Denne integration kan formuleres:

Def. 4.: Kategoriøer er det nødvendige og tilstrækkelige antal elementer til at konstituere det øverste niveau i et givet hierarki.

Men det er osse kun en sådan meget vidtfavnende formulering der lader dem være identiske ved at der ses stort på forholdet logik/ontologi.

Hos Aristoteles er substansen først i såvel logisk som ontologisk henseende, mens Kant som det øverste niveau sætter et logisk. Dette niveau har en præsriptive, regulerende funktion i forhold til anskuel-

sens mangefold. Det samler og ordner - subsumerer - forestillinger, og kategorierne på dette niveau er de eneste elementer der kan udføre disse funktioner og instituere en sådan orden i erfaringsmaterialet, og dermed blive forudsætning for enhver nødvendig sand erkendelse.

Men kategorierne har deres horisont, og udenfor denne grænse har de ingen gyldighed. "Sie dienen gleichsam nur, Erscheinungen zu buchstabieren, um sie als Erfahrung lesen zu können" (Kant 1976b: 71). Det er bogstavers funktion i skriften og fonemers i talen at sætte betydningsforskelle, men ikke at rumme betydning. Og disse forskelle kan ikke fremtræde, og derfor ej heller betydningen, uden disse elementers hjælp. Derved afgrænses to ting: dels det meningsfulde fra det meningsløse, dels indenfor det første område det sande fra det falske. Med denne valgte stavemetafor i Kants tekst ledes man da til en mere fuldstændig kategoridefinition, der inkluderer den sidstnævnte skelnen, og tager hensyn til det anskuelsesformales hierarkisk lavere placering:

Def. 5: Kategorier er det nødvendige og tilstrækkelige antal elementer til at konstituere det øverste niveau i et givet logisk hierarki, og til at instituere det nødvendige og tilstrækkelige antal forskelle på det(l) lavere niveau(er) som grundlag for udsigelse af alle nødvendigt sande og falske domme.

Hermed er osse inddraget sidste halvdel af den kategoridefinition som Trendelenburg har givet, og som de aristoteliske begreber alene ikke kunne få hold på: "die Kategorien [darstellen] die höchsten und letzten Begriffe, die als solche allen anderen festen halt und sichere Ordnung geben" (Trendelenburg 1963: 2, jeg fremh.; cf. II.B.: 46). Men for Kants vedkommende må det tilføjes at det lavere niveau er fænomenverdenen i anskuelsesformal fremtræden. Og det niveau kan kategorierne ikke selv afgrænse, idet de ikke selv er limitative med hensyn til deres gyldighedsområde. Anvendelse udenfor er meningsløs, indenfor meningsfuld, men muligvis falsk (cf. Walsh' artikel i Wolff (ed.) 1968 hvor kategorierne dog tilkendes afgrænsende evne).

Inden jeg kort ser på de relevante dele af afgrænsningsproblematikken, som Kant fremstiller i forbindelse med skematikken og grund sætningerne, vil jeg forsøge at indrullere de ikke-substantielle aristoteliske kategorier i en kategoridefinition ved hjælp af det nye moment i definitionen: institution. Hvis man betragter substanskategorien som et element der udelukkende tilhører det logiske niveau, hvor det kun er nødvendigt men ikke tilstrækkeligt, kan det sættes i forhold til det værende ved at institutionen vendes om. Det er da, som hos Aristoteles, tingene der instituere sine iboende forskelle i vore sanseorganer og vort intellekt, der derefter transformerer dem over i logikken, som derved, på trods af sprogets arbitrære karakter, fungerer som et adækvat aftryk af det værende. Man kan sige at substansen reinstituierer det værendes orden ved hjælp af sine prædikater. Og det er netop

de øvrige kategorier (herunder osse de ikke-primære substantielle aspekter), som således underordnes substanskategorien og derved i den logiske dom følger tilstrækkeligheden til den substantielle nødvendighed.

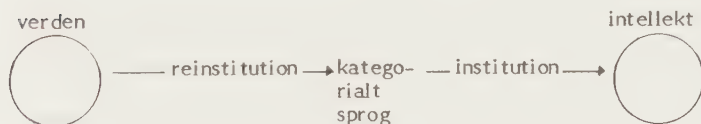
Reformuleringen af Aristoteles' kategoridefinition som den tidligere er formuleret (Def. 2, II.B.: 46, II.B.: 53) lyder da, idet subordinationsforholdet mellem kategorien af første orden og kategorierne af anden holdes i erindring:

Def. 6: Kategorier er det nødvendige og tilstrækkelige antal elementer - stadig én kategori - til at konstituere det øverste niveau i et givet logisk hierarki og reinstitutionere det nødvendige og tilstrækkelige antal forskelle fra de lavere niveauer - hhv. de sekundært substantielle og de ikke-substantielle kategorier - som grundlag for udsigelse af alle nødvendigt sande og falske domme.

Det er her understreget at det er det øverste logiske niveau substansen befinder sig på, og ikke det ontologiske hvor den 'reelle' substans hører hjemme. Men denne tillempling kræver at tilhørsforholdet til den logiske dom indgår i definitionen, og dermed osse forbindelsen til kategorierne af anden orden. Definitionen er for deres vedkommende idealiseret noget, idet det jo er så som så med deres nødvendighed og tilstrækkelighed.

Limitationen mellem meningsfuldt og meningsløst eksisterer ikke som problem for Aristoteles, for hvem logikken som et spejl skal danne basis for en totalerkendelse af det værende i dets ubegrænsethed, en metafysik som Kant netop bestræber sig på at undgå ved at sætte, eller i hvert fald undersøge, grænserne for den menneskelige erkendelses formåen.

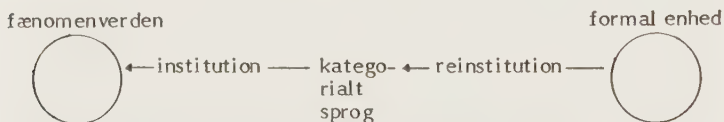
Aristoteles' opfattelse af forholdet mellem intellekt og objekt, dvs. de primære substanser, er tidligere fremstillet grafisk (II.B.: 44f). Det kan nu med institution/reinstitutionsbegrebet forenkles lidt, og derigennem tjene til sammenligning med Kant. Intellektet er en tabula rasa hvorpå tingsverdenen via sanseorganerne sætter sit præg. Men for at en definitiv erkendelse af det værende i sig selv kan etableres, må 'det andet intellekt' gennem logikken filtrere de af det værendes former som intellektet rummer, så de kan fremstå med det værendes immanente orden på bevidsthedens tavle. Man kan sige at logikken i bevidstheden instituerer den orden den reinstitutionerer fra det værende:

Hermed lader en interessant forskel mellem Aristoteles og Kant sig ride op, idet den kopernikanske vending osse her gør sig kraftigt gældende. Forudsætningen for Kant er jegets formale enhed der, da den er transcendent, kommer til udtryk i kategorierne, der giver erkendelsen objektiv gyldighed, når de anvendes på fænomenerne i tid og rum. Man kan derfor sige at kategorierne reinstitutioner jegets enhed, som udtrykkeligt er forud for den kategorialt determinerede dom, akkurat som tingenes orden hos Aristoteles:

Diese Einheit [jegets formale enhed], die a priori vor allen Begriffen der Verbindung hervorgeht, ist nicht etwa jene Kategorie der Einheit; denn alle Kategorien gründen sich auf logische Funktionen in Urtheilen; in diesen aber ist schon Verbindung, mithin Einheit gegebener Begriffe gedacht. Die Kategorie setzt also schon Verbindung voraus. Also müssen wir diese Einheit (...) noch höher suchen. (Kant 1976a: 139bf, jeg fremh.)

Illustrationen til Kants opfattelse bliver derfor:

Mens Aristoteles mente at stå på det værendes grund, er Kant ikke i tvivl om at han befinder sig på erkendelsens grund ("Die synthetische Einheit des Bewusstseins ist also eine objective Bedingung aller Erkenntniss" (ib.: 149b)). Således har de skabt en hhv. ontologisk og epistemologisk ramme som de hver for sig anser for definitiv. Begge bygger heri på antagelsen af en enhed udenfor og over kategorierne som kun disses anvendelse i det kategoriale sprog gør tilgængelig. Og begges tænkning præges da af den for metafysisk tænkning typiske linearitet - Aristoteles finalt styret mod indsigt i det værende; Kant initialt styret, fra indsigt i erkendelsens grundlag mod erkendelsens større og større renselse for spekulativ dogmatik.

5. Hinsides kategorierne

To udestående problemer har endnu relevans for kategoriproblematikken og -definitionen: det ene vedrører afgrænsningen af gyldighedsområdet for kategorianvendelsen, det andet angår spørgsmålet om der findes et højere hierarkisk trin end kategorierne, der jo spontant anvendes udenfor gyldighedsområdet i fornuftens rige.

Afgrænsningsproblemet løser Kant ved skemaernes betingelser for kategoriernes anvendelse på anskuelsens genstande, idet der sker en

temporal modifikation af kategorierne (hvorfor kun tidens og ikke rummets anskuelsesform er impliceret, er ikke klart). Betingelserne udmøntes i grundsætningernes regler for kategorianvendelsen. Det er især substans- og kausalitetskategorierne som Kant vier sin opmærksomhed, men jeg skal ikke gå i detaljer med Kants mange subtiliteter. Blot skal jeg fastholde grundsætningernes hovedpointe: Kant skal vise at kategorierne er adækvate (cf. Ørmen 1977: 87) for erfaringsverdenen, hvad der for Aristoteles' reinstitutionerende begreber giver sig selv. At kategorierne er empirisk uafhængige har Kant vist, men ikke at de ikke er irrelevante.

Kant tager det uden videre for givet at man i subsumtionsprocessen hele tiden har konkreterfaringen for sig som eksempel ("Beispiel" (Kant 1976a: 269)), dvs. enkelttilfælde, forud for den almene begrebs-subsumtion, som derpå giver erkendelsen af erfaringens genstande kategorial syntese. Denne dobbeltbevægelse mellem individuelt og alment er for Kant, modsat for den induktive Aristoteles, to principielt forskellige processer, hver med sin mentale evne: refleksionens dømmekraft bevæger sig fra det individuelle mod det almene, skaber så at sige almenbegreber der er passende i forhold til ny erfaringer ("a new unclassified thing" (Wolff (ed.) 1968: 388)); den bestemmende dømmekraft bevæger sig fra det kategorialt almene, formålsstyret af fornuften, gennem skemaernes nåleøje til anskuelsens genstande (cf. Løgstrups instruktive fremstilling i Løgstrup 1965: 28ff; Løgstrup 1970: 76ff; samt Wolff (ed.) 1968: Part 3. Se i øvrigt om 'exemplification' i Goodman 1968: Ch. II).

Hele dette formidlingsproblem mellem det individuelle og det almene i subjektiv, dvs. ikke-kategorial, og objektiv, dvs. kategorial, henseende er bl.a. Kants problem i undersøgelsen af dømmekraften. Og problemet er at der ingen dialektik er mellem kategoriernes autonome almenhed og fænomenernes individualitet uden om aposterioriske kendsgerninger, og dermed heller ingen dialektik der kan indgå i den rene erkendelses grundlag, således som Kant søger det i subjektet. Kants løsning, nemlig oprettelsen af en lang række adskilte mentale evner der træder i funktion i tur og orden, er en nødvendighed, for hvis en sådan dialektik trængte sig ind på kategoriernes gebet, ville kategorierne miste deres objektive og definitive karakter, og overbevisningen om den endelige kortlægning af grundlaget for en objektiv apriori erkendelse ville fordufte. Udspaltningen i evner skal, som Aristoteles' fortsatte dikotomiseringer, bevare erkendelsesgrundlagets renhed, opsamle og udskille et aposteriorisk residual, der atter opsamles og udskilles i et nyt mentalt evnemæssigt filter.

Idet afgrænsningsproblemet for kategoriernes gyldighedsområde har peget på en med nødvendighed skjult dialektik mellem de to bevægelser individuelt → alment og alment → individuelt, som osse Aristoteles havde vanskeligt ved at tackle på sin måde, vil jeg gå videre til det sidste af de to nævnte resterende problemer: gives der et hierarkisk højere trin end kategorierne?

I afsnittet om dialektikken i Kritik der reinen Vernunft beskæftiger Kant sig med fornuften, der gennem anvendelsen af kategorierne hinsides deres i anskuelsen bundne kompetence postulerer en erkendelse der ligger udover erfaringen. Kant omstøder fornuftens ideer ved at påvise deres modsigelser. Imidlertid kan forstanden i sin spontane udfoldelse slet ikke lade være at producere fornuftsider, hvorfor disse skal kaldes til orden og retledes. De får derigennem den funktion at angive en etisk dimension i Kants tænkning, idet fornuften skal give kategorierne retning i deres anvendelse på anskuelsens genstande.

Det kunne derfor være nærliggende at tænke sig at fornuften som en sådan forstandsregulator må anbringes på et højere trin i det logiske hierarki end kategorierne, og dermed kan fremtvinge ændringer i kategorideinitionen:

es bleibt noch immer eine Nachforschung würdige Aufgabe, die Naturzwecke, worauf diese Anlage zu transcendenten Begriffen in unseren Vernunft abgezielt sein mag, aufzufinden weil alles, was in der Natur liegt, doch auf irgendeine nützliche Absicht ursprünglich aufgelegt sein muss. (Kant 1976b: 130)

Det ses af argumentet for fornuftens formålstjenlighed, der altså bl.a. ligger i at den er forstandens retningsgiver, at der ikke er tale om et logisk argument der giver objektiv viden i ordets kantianske betydning. Således følges vendingen 'doch ... sein muss' ikke af endnu et 'weil ...'. Tværtimod er sætningen med 'muss' som finit verbal selv anvendt som begrundelse. Der må simpelt hen, bevisligt eller ej, findes en formålstjenlighed, ellers ville vor tænkning og øvrige adfærd være meningsløs. Det teleologiske princip er en fornuftsider og kan ikke logisk efterprøves. Det er et logisk marginalbegreb der befinder sig på grænsen mellem erkendelsens endelighed og den uendelighed man principielt er afskåret fra at gøre til gyldig erfaring. Derfor er fornuftsiderne ikke konstitutiv og peger ikke ordnende ind i verden som kategorierne, men peger udad i en illusorisk transcendens. Ideen hører ikke hjemme indenfor logikken og udgør ikke noget logisk niveau, altså heller ikke det øverste.

Men man kan i stedet sige at det højeste logiske niveau er en plan med to sider: aversen er forstandskategorierne der er konstitutive og institutive og giver anledning til objektivt gyldige domme - det er sådan og sådan -, mens reversen er fornuftsiderne der forårsager subjektivt gyldige domme - det må være sådan og sådan, men om det osse er det vides ikke.

6. Opsummerende systematik

Osse Kants tænkning lader sig i denne afhandlings sammenhæng resumere i fire punkter:

1. Definition:

Definitionen fra Aristoteles har måttet justeres en del, først og fremmest på grund af den kopernikanske vending. Def. 5:

Kategorier er det nødvendige og tilstrækkelige antal elementer til at konstituere det øverste niveau i et givet logisk hierarki, og til at instituerer det nødvendige og tilstrækkelige antal forskelle på de(t) lavere niveau(er) som grundlag for udsigelse af alle nødvendigt sande og falske domme.

Med denne justering kunne osse Aristoteles' definition tillempes og hans ni kategorier af anden orden inkluderes (Def. 6, II.C.: 69).

2. Accent:

Der var udpræget substantiel accent hos Aristoteles, hvilket gav vanskeligheder med at fikserer navnlig relationskategorien. Kant vil hævde at hans tolv kategorier ingen speciel accent har. Men vi har dog kunnet konstatere en faktisk hovedinteresse for substans- og kausalitetskategorien, begge henhørende under relationskategorierne: en vanskelighed med at udnivellere de indbyrdes forskelle mellem de tre begreber i hver af de fire kategorigrupper; og en partiel sammenblanding af kvantitet og kvalitet.

3. Specielt fundament

De aristoteliske kategorier reinstitutioner objektive fænomenimmanente forhold, mens Kants er subjektive og fænomentranscendente og reinstitutioner bevidsthedens orden og enhed (Kant ville, som tidligere nævnt, selv sige objektive og transcendentale). Kants tænkning er da lineær som Aristoteles', men er i stedet initialt determineret af erkendelsens forudsætning, der var umiddelbart og uproblematisk givet for Aristoteles, og ikke finalt af det atomfattende erkendelsesendemål.

4. Alment fundament:

Begge de kategoritavler som er blevet behandlet, befinder sig indenfor en metafysik, når man derved forstår en definitiv fastlæggelse af erkendelsen af det værende i sig selv - en ontologi -, eller af grundlaget for erkendelsen af det værende - en epistemologi -, hvor den definitive karakter beror på antagelsen af en transdiskursiv sidsteinstans. De forskelle i specielt fundament der hersker mellem Aristoteles og Kant, lader sig for det almene fundaments vedkommende sætte på en fællesnævner, det metafysiske almene fundament, ved at hensynet til den kopernikanske vending, der kun dikterer de indbyrdes forskelle i specielt fundament, elimineres. Tilstedeværelsen af et reinstitutionsforskel mellem kategoriniveauet og et andet niveau, således at kategorierne reinstitutioner dette andet niveau samtidig med at dette ikke reinstitutioner et tredje niveau, vil jeg kalde en metafysisk ramme eller erkendelseshorisont omkring en teoridannelse.

NOTER

1. Fremstillingen støtter sig for primærteksternes vedkommende til Kant 1976a og Kant 1976b; for sekundærlitteraturens vedkommende til Apel 1974; Apel 1975b; Beck (ed.) 1974; Bird 1965; Copleston 1965: vol. VI; Eisler 1972; Ewing 1965; Hartnack (ed.) 1966; Houe 1978; Løgstrup 1965; Løgstrup 1970; Rohs 1976; Wolff (ed.) 1968; Ørmen 1977.
2. Nu er Kant måske ikke helt forskellig fra Aristoteles hvad angår kategoriernes herkomst, for nok er de rene forstandsbegreber forstanden iboende, men er dog ikke medfødte. Artiklen 'angeboren' i Eisler 1972: 13f viser Kants æggedans: Kategorierne er ikke medfødte, men erhvervede, ikke fra de ydre ting, men fra den sjælelige tænkekraft. De ydre ting kan vel manifestere dem, men ikke indprente dem. Det lyder ikke overbevisende.
3. Modsætningen ekstensiv vs intensiv bringer modsætningen ekstensional vs intensional i erindring. De to modsætningspar har dog ikke umiddelbart noget med hinanden at gøre. Nok er forholdet mellem 'omfang' (extensive Grösse) og 'grad' (intensive Grösse) af betydning for forholdet mellem ekstension og intension. Men disse to begreber vedrører, som vi så ved Aristoteles i al korthed, snarere forholdet mellem alment og individuelt eller mellem former for almenbegreber (klasse/art), og sådanne forhold er hos Kant snarere på spil omkring skemaerne og grundsætninger (II.C.5). Hverken her eller andetsteds er Kant dog optaget af ekstension eller intension som særskilt problem. Hos Eisler findes termerne således ikke som opslagsord (Eisler 1972), men Frisch nævner dog at Kant kort omtaler begreberne i sin logik (intensiv og ekstensiv erkendelse) (Frisch 1959: 15).
4. Der findes således osse hos Kant indbyrdes grænsefægtninger mellem kategorierne. I B-udgaven af Kritik der reinen Vernunft indsatte Kant et afsnit om kvalitativ enhed, flerhed, totalitet, der vedrører alle domme eller domsudsigelsen som sådan og er forskellige fra de tilsvarende kvantitative kategorier. Måske er det en tilkendegivelse af den intensive erkendelse eller intensionaliteten som overordnet (cf. note 3).
5. Som stærkt understreget i Apel 1974 og Apel 1975b, sekunderet af Rohs 1976: 140, er der tale om intersubjektivitet og dermed om transindividuel kommunikerbarhed som det der i virkeligheden er forudsætning for kategoritavlen og den rene apperceptions syntetiske enhed. Herved knyttes Kants epistemologiske grundproblem om erkendelsens gyldighed i sidste instans til en sprogfilosofisk problemkreds - det sprog Kant ikke ænser, skønt domsudsigelsen

er snævert knyttet til kategorierne. Intersubjektiviteten optog ikke Kant i denne 'universalpragmatiske' forstand, men kun i forbindelse med fx moralens subjektivt gyldige domme der jo netop er intersubjektive og ikke snævert individuelle udsagn (cf. Houe 1978: 22ff). Jeg vil lade det stå hen - til Kantforskningen - hvilken tolkning af problemet der hos Kant er bedst og rigtigst. Apels læsning er en mulig sammenhængende, relevant og konsekvent opfattelse, og det er nok i denne sammenhæng.

D. Leibniz

1. Materiale og afgrænsning

Den sidste af de filosoffer jeg vil opregne fra Brøndals anerække er Leibniz. Særlig i Præpositionernes Theori får denne filosof Brøndal til at udtrykke sin beundring, fx:

Leibniz lægger den allerstørste Vægt paa dette Punkt [isolation af relation fra substans], som han illustrerer ved et geometrisk Exempel: "La raison ou proportion entre deux lignes L et M peut être conçue de trois façons: comme raison du plus grand L au moindre M; comme raison du moindre au plus grand L; et enfin comme quelque chose d'abstrait des deux." Saadanne rene Relationer, uafhængige af de Genstande de forbinder, og overhovedet af enhver Sammenhæng, real eller formal (derunder syntaktisk), har man i nyere engelsk Logik søgt at analysere og klassificere med Hensyn til Arter og Former. (Brøndal 1940a: 27; cf. Russell 1967: 13ff; Parkinson 1965: 41ff)

Af citatet fremgår det klart at det område af Leibniz' filosofi der har kaldt på Brøndals interesse er diskussionen af de relationelle begreber, der jo heller ikke var uden en vis prekær interesse for Kant og navnlig Aristoteles.

Imidlertid frembyder henvisningen til Leibniz adskillige vanskeligheder. Hos de to foregående tænkere har mit problem været at isolere kategorilæren fra deres filosofiske lærebygning, og kun inddrage det nødvendige af den filosofiske kontekst i forsøget på at fastslå hvad en kategori er.

En sådan arbejdsmetode lader sig dårligt realisere hos Leibniz. For det første foreligger størstedelen af hans værker ikke i udgaver han selv har publiceret som færdigredigerede, men de har, indtil eftertiden har befordret dem i trykken, foreligget i manuskriptform, enten som breve, raskitser eller næsten færdigtudarbejdede optegnelser. Hvad årsagen til disse forhold end måtte være, bevirker visse værkers provisoriske karakter at der er mange løse ender, og at de i terminologisk henseende fremviser stor inkonsistens. Man kan ikke uden videre sige at Leibniz mente dette eller hint. For det andet finder man hos Leibniz ikke nogen selvstændig gennemgang af kategorier, og når denne glose en sjælden gang anvendes sker det uden større prægnans (cf. Høffding 1910: 130ff).

Dog indtager substansbegrebet en uhyre central plads i Leibniz' tænkning ligesom hos Aristoteles, omend det kommer til ham gennem skolastikkens filter (cf. Düring 1968). Dog er det ikke substans- men relationsbegrebet Brøndal ifølge citatet finder spændende hos Leibniz. Tilsyneladende foreligger der her en eklatant selvmodsigelse: en substansfilosofi inspirerer til relationelle overvejelser. Aristoteles

gjorde ihærdige forsøg på at anbringe substans og relation så langt fra hinanden som muligt.

Men det er muligt at man, netop på grund af disse interne konflikter hos Leibniz, kan anvende ham i forsøget på at finde momenterne i en kategoridefinition, selv om der mangler en egentlig kategorilære i hans filosofi, idet en mulig sammenblanding af substans og relation uvægerligt vil profilere begge begreber yderligere på grund af deres spændte indbyrdes forhold.

Som bekendt udarbejdede Leibniz aldrig nogen relationslogik. Men hans analyser af substansen førte ham faktisk til dette begrebs grænse og - hvad Leibniz næppe ville tilslutte sig - måske dets ophævelse. Hvad der er interessant her er da også at Leibniz, når han støder på relationelle problemer, mener at kunne omforme dem til substantielle. Eller, da det udformes som et logisk problem, relationelle udsagn kan omformes til domme af subjekt/prædikat-formen.

Man kan derfor ved hjælp af Leibniz' problem, og netop fordi det ikke er definitivt løst, afdække en konflikt mellem substans og relation der kan tildele dem begge distinktive træk, hvorved det kan afsløres om relationen - med terminologien fra Aristoteles - hører hjemme blandt kategorierne af første eller anden orden.

Det tekstproblem der er affødt af manglen på en central tekst om kategorier er da løst. For når dette aspekt af Leibniz' filosofi, brydningen mellem substans og relation, vælges som mulighed for at bestemme relationens særlige kategoriale karakter, kan man betjene sig af en række tekster, der er specielt relevante i dette øjemed, uden at forpligte sig på at skulle redegøre for deres eventuelt modstridende forhold til andre Leibniz-tekster.

Gennemgangen bliver tvedelt: først en gennemgang af substansbegrebet og dets implicitte relationelle karakter; derpå en præsentation af Leibniz' forsøg på i logikken at reducere relationelle aspekter til substantielle (1).

2. Monade og kategori

Substansbegrebet behandles gennem hele Leibniz' forfatterskab, især i *Discours de métaphysique*, men da slutstenen på hans overvejelser over substansbegrebet er den afhandling man kalder *Monadologie*, er den bedst egnet til en belysning af Leibniz' anvendelse af substansbegrebet (for en mere nuanceret behandling af tværgående karakter, se Jalabert 1947 og Lenders 1971: 17ff). Værket indeholder groft sagt tre niveauer: på det første redegøres for den enkelte monade, på det andet bevises Guds eksistens og fremstilles hans funktion, og - endelig - på det tredje betragtes den samling monader der udgør hele universet og de enkelte legemer i dette.

Monadebegrebet kan betragtes som identisk med substansbegrebet i Leibniz' filosofi:

1. La Monade, dont nous parlerons icy, n'est autre chose, qu'une substance simple, qui entre dans les composés; simple, c'est à dire, sans parties.
2. Et il faut qu'il y ait des substances simples, puisqu'il y a des composés; car le composé n'est autre chose, qu'un amas, ou aggregatum des simples. (Leibniz 1961: 607)

Man kunne her blive vildledt af den danske oversættelse: "Monaden, som vi her taler om, er ikke noget andet end en simpel substans, der indgår i de sammensatte." (Pahuus (ed.) 1967: 210). Her må man uvilkårligt underforstå 'substanser' efter 'de sammensatte', mens den franske original klart i genusbøjningen, les composés, viser at feminimumsordet 'substance' ikke er underforstået kerne. Når monademe bestemmes som simple substanser, er de derfor ikke anbragt i en underafdeling af et mere omfattende substansbegreb, men monader og substanser er ét og samme og er af natur simple, dvs. udelelige. Følgelig er sammensætningerne ('les composés') eller aggregaterne ikke substanser, da de er delelige.

Allerede her i afsættet for sin ubændige universalisme er Leibniz uklar: det modsatte af det sammensatte er for ham det udelelige, mens det i virkeligheden blot er det udelte. Dog enig med Aristoteles i tankegangen: hovedbegreberne er det kombinerede og det isolerede (se II.B.: 25).

Leibniz' fastslår nu videre i Monadologie om disse sidsteinstanser og deres aggregater nogle karakteristiske træk, der alle - undtagen ét træk - for hver enkelt monade garanterer dens autonomi og dens selvstændighed i forhold til aggregaterne, som intet bidrager med udover hvad de integrerede monader selv har i sig. Monaderne er irreducible, dvs. kan hverken opstå eller forsvinde (uden ved guddommelig indgriben): "Les Monades n'ont point de fenêtres, par lesquelles quelque chose y puisse entrer ou sortir", som det hedder med det kendte citat (Leibniz 1961: 607, cf. Brøndal 1928: 70). At aggregaterne forsvinder eller nedbrydes eller opstår, er blot omrokering af den konstante monademængde i universet.

Monaderne rummer endvidere et indre princip for deres egen forandring - de er entelekiske -, således at enhver given tilstand opsummerer eller rummer enhver fortidig og fremtidig tilstand. Mekaniske ydre forandringer giver derfor ingen egentlig forklaring på hverken aggregaters eller monaders skæbne. Når Leibniz samtidig hævder at alle monader er forskellige - principium identitatis indiscernibilium -, er det mærkværdigt at han afviser at tale om andet end indre principper for forandring og hårdnakket afviser at de ydre, dvs. de monadiske relationer, skulle have en selvstændigg rolle. For den forandring det indre princip afstedkommer er jo underlagt den ydre forskelsrelation at den givne monade altid skal være forskellig fra alle andre.

Grundlaget for Leibniz' kortlægning af hver enkelt monades indre

struktur er nu kontinuitetsprincippet, som Brøndal senere tager til sig (se IV.D.: 432): "La nature ne fait jamais des sauts" (Leibniz 1960: 49). Det betyder at ingen monade kan være tom (det ville implicere springet fra tomhed til fylde, ikke-eksistens til eksistens o.l.), og at ingen kan være i absolut stilstand (det ville implicere springet fra hvile til bevægelse). De begreber hvormed Leibniz da kan lave en gradueret udvikling for monaderne er små perceptioner (virtuelle bevægelsesmuligheder), der i forskellig grad af klarhed og tydelighed aktualiseres af perceptionerne på grund af monadens immanente appetition eller bevægelsesdrift, således at perceptionsgraden nul er udelukket. Denne ordningsgrad som udtryk for selve den perceptoriske aktivitet kan reflekteres i apperceptionen, som menneskets intellekt kan foretage (cf. Aristoteles' 2. intellekt).

Nu hedder det imidlertid om perceptionen at den "représente une multitude dans l'unité" (Leibniz 1961: 608, jeg fremh.), dvs. at der dog er noget udenfor monaden som kan re-præsenteres i den. Da der ingen relationelle omstændigheder må være, og da der ikke kan være tale om noget monaden fremmed (diskontinuert), må dette 'udenfor' osse være af monadisk natur. Den sprængning af den monadiske autonomi som repræsentationen antyder, klarer Leibniz indenfor det monadiske begrebskompleks ved at forene et begreb om Gud, der så at sige opfører sig monadisk, med den opfattelse at det repræsenterede 'udenfor' er det totale univers af autonome monader.

Inden denne forening ses lidt nærmere efter i sømmene, vil det være på sin plads at gøre et kort ophold for at holde forbindelsen åben til de hidtidige kategoriske overvejelser. Selv om de virtuelle små perceptioner som en immanent bevidsthedsstruktur - der er som marmorets årer, siger Leibniz (Leibniz 1960: 45) - kunne pege mod Kant, er det klart at relationen til Aristoteles er mere markeret. Man finder således den ontologiske side af Aristoteles' substantielle kategoribegreb i monadelæren (men ikke den logiske og for os egentligt kategoriale som jeg senere tager fat på (II.D.: 85ff)):

Def. 7a: Monaderne er det værendes irreducibile mindsteenheder, nødvendige og tilstrækkelige til at rumme alle det værendes forskelle i sig [her skulle Aristoteles have kategorierne af anden orden til hjælp], og til at konstituere det værendes fundament.

Forskellene mellem de to filosoffer springer imidlertid klart i øjnene. Hos Aristoteles er eksistens og essens forenet (med en skolastisk formulering) i den primære substans som empirisk nærværende genstand i sin denne-hed, idet substansen bliver primær gennem essensens særlige 'modale' forening af stof og form som en formmæssig aktualiseringsgrad. Leibniz, derimod, har et spekulativt udgangspunkt i en immateriel 'korpuskel' som mindsteenhed, således at Aristoteles' primære substans hos Leibniz vil være et aggregat, hvis materialitet

forstås som en perceptorisk begrænsning hos visse af de i aggregatet indgående monader. Forholdet mellem individuelt og alment tager sig derfor forskelligt ud. Aristoteles' individbegreb er knyttet til den individuelle fysiske og begrænsede eksistens, der udover sine tilfældige egenskaber har en essentiel klassetilknytning (resp. artstilknytning) som er givet den som en evne. Leibniz modellerer forholdet mellem individuelt og alment efter kontinuitetsprincippet. Monaden er det individuelle, hvis forbindelse til det almene er en forbindelse mellem en begrænset essens og en uendelig essens, Gud. Det er en begrænsning i monadens perceptoriske kraft, altså i dens distinktive evne eller essens, som giver den fysisk fremtræden. Denne fremtræden finder dog ikke sted ved at monadens immaterialitet ophæves, men ved at den indgår i aggregater, der svarer til Aristoteles' eksistenser, de primære substanser. Kontinuitetsprincippet fungerer her både i kvantitativ og kvalitativ henseende, gælder både med hensyn til egenskaber og antal, dog i omvendt orden: Gud er én i antal men uendelig i evne; monaderne er uendelige i antal men begrænsede i evne, idet de dog er infinite i deres indre kontinuum. Monaderne udgør således en lang perlerække fra den mindste perciperende monade til Gud, en række uden diskontinuerede 'huller' i nogen henseende.

Denne konstruktion er naturligvis kun rimelig hvis Leibniz kan bevise at Gud eksisterer med nødvendighed, og at denne Gud indretter monaderne således som Leibniz beskriver dem. Det mener Leibniz at kunne, således at Guds nødvendighed som forening af essens og eksistens bliver tilstrækkelig grund til at det monadiske univers er som det er: fyldt, bedst muligt ('det bedstes princip') etc. I kraft af Guds monadiske karakter kan Leibniz da absolutere sit substansbegreb, dvs. forene begrebet om Gud og om det som er udenfor en given perciperende monade indenfor monadebegrebets rammer.

Men i samme øjeblik en sådan tankegang er anfægtet - og da Leibniz bruger et gudsbevis à la Anselms ontologiske er den anfægtet -, er en sådan begrebsmonopolisering det osse sammen med dens afledte principper (det bedstes princip, den tilstrækkelige grunds princip, kontinuitetsprincippet etc.). Og dermed får man lejlighed til at undersøge de ikke-substantielle begrebers kategoriale status på et nyt grundlag.

3. Monadernes relationer

Denne lejlighed indtræffer når Leibniz, ikke uden et apoteoserende sving i talen, søger at forklare relationerne mellem monaderne indbyrdes ved hjælp af Gud og monaderne selv. Monadernes særkende, har Leibniz fastslået, er deres perceptoriske, appetitive kraft, og den skaber forbindelsen mellem monaderne og dermed deres fælles virksomhed i universet:

49. La Creature est dite agir au dehors en tant qu'elle a de la perfection, et patir d'une autre en tant qu'elle est impar-

faite. Ainsi l'on attribue l'Action à la Monade en tant qu'elle a des perceptions distinctes, et la Passion en tant qu'elle a de confuses. (Leibniz 1961: 615)

Men grundene til disse påvirkninger er aprioriske, har Gud som tilstrækkelig og dermed osse nødvendig grund, og er af ham lagt ind i monaderne. Derfor er der tale om en "influence ideale" som kun sker ved "l'intervention de Dieu" (ib.: 615). Eftersom ingen monade er fuldkommen ud over Gud, vil der i enhver monade være både aktivitet og passivitet, og der vil derfor i alle monader være en perception, eller en række små perceptioner, der svarer til enhver fortidig og fremtidig begivenhed. Disse begivenheder vil på grund af den simultane aktivitet og passivitet udgøres af forbindelser med andre monader, og da mange forbindelser er bedre end få, ifølge det bedstes princip, rummer monaden altså forbindelser med alle andre monader. Den er "un miroir vivant perptuel de l'univers" (ib.: 616), dvs. rummer den tidligere nævnte perciperende repræsentation og dermed det fra Aristoteles og Kant kendte reinstitutionsforhold.

Men nu spejler ikke alle monader universet lige tydeligt. Det skyldes dog ikke at det objekt der spejles er diffust, men at kendskabet hos den spejlende er uklart, dvs. perceptionerne ikke er fornødent aktualiserede. (Spejlmetaforen skal tages med varsomhed. Den kan kun illustrere et øjebliksbillede af tilstanden i monaden, ikke dens evige dispositioner). En ydre forbindelse er igen gjort til en indre tilstand. Den eneste grund for Leibniz - men det er jo osse tilstrækkeligt for ham - til at der er orden og ikke kaos er det bedstes princip, der bevirker at der hersker "le plus grand ordre qui se puisse" (ib.: 616). Den præetablerede harmoni er for Leibniz en fundamental realitet. Som følge heraf er osse aggregaterne, hvori monaderne fremtræder, ordnede, idet hvert legeme vil have en ledermonade der er den stærkest perciperende og udtrykker legemets orden og sammenhæng, der således er en syntese og ikke et additivt sammenføjte hele. Russell udtrykker det præcist: "substantial unities [monader] are no parts, but foundations, of phenomena" (Russell 1967: 106). For den apperceptive monade vil den orden den reinstitutionerer være hele universets orden, dvs. den orden som alle monader afspejler, vil her reinstitutioneres netop som universets orden.

Denne fremstilling skaber et substansbegreb i en tilspidset tvetydighed: "toute substance exprime exactement toutes les autres par les rapports qu'elle y a" (Leibniz 1961: 616). Disse forbindelser i hele universet, aftrykt i alle monader, og i hver ledermonade på aggregatets vegne, er Guds mellemkomst ('intervention') mellem monaderne. Men forbindelserne, dvs. relationerne, gøres da på grund af gudsbegrebet monadiske eller substantielle. Både de endelige monader og de uendelige forbindelser er derfor paradoksalt nok monadiske, og ikke blot er aggregaternes dele men osse deres respektive enhed substantiel på grund af ledermonaden. Og da Gud er universets ledermonade, er

den præetablerede harmoni, dvs. enheden af alle relationer i universet, substantiel. E. Meyerson karakteriserer denne holdning således:

ceux qui croient à l'existence en soi le font parce qu'ils sont à tel point (inconsciemment bien entendu) persuadés de l'existence des choses, que même les rapports entre elles leur apparaissent comme réels. (Meyerson 1931: I, 255).

Der er således klart tale om et metafysisk reinstitutionsforshold hos Leibniz (cf. II.C.: 73): Gud eksisterer autonomt over alle substanser i kraft af sin nødvendighed og er ikke selv reinstitutionerende, og det er Gud som monaderne reinstitutionerer i deres spejling, ikke hinanden. Det sidste ville jo principielt have givet en reinstitution ad infinitum og Gud ville forsvinde som nødvendig eksistens - en umulig tanke for Leibniz.

Men hvis man nu betragter hver monade som et særligt synspunkt på universet og universet som bestående af lutter sådanne synspunkter (ib.: 616), ville der intet være i vejen for at vende hans fastlæggelse af monaderne ved indre bestemmelser 180° omkring, og sige at de udelukkende er bestemt af ydre forbindelser, nemlig deres position i forhold til de øvrige monader. De har intet andet indhold end de andre monader, et spejlkabinet af reinstitutioner uden final autonom ledermonade. Det ville forenkle Leibniz' opfattelse, der - i lighed med hvad jeg har gjort for Aristoteles (II.B.: 44f) og Kant (II.C.: 70) - kan illustreres i al sin paradoksalitet:

'univers' (små per- ceptioner i monaden)	reinsti- tution →	'monade' (percep- tioner i monaden)	/	'univers' (percep- tioner i monaden)	reinsti- tution →	'monade' (apper- ceptioner i monaden)
---	----------------------	--	---	---	----------------------	--

Lægger man således vægt på 'synspunkt' mere end på 'univers', er der intet til hinder for at operere alene med de enkelte monaders vekslende positioner. De er da snart universelt monadiske, nemlig når de selv spejler, og snart lokalt monadiske eller individuelle, nemlig når de bliver spejlet. Dette vekselforhold er angivet med skråstregen. Sålænge gudsbegrebet og de deraf følgende principper, med det bedstes princip og kontinuitetsprincippet som overordnede, opretholdes, vil en sådan relativitet af positionel karakter være umulig, eller rettere blive elimineret fordi individ og univers i sidste instans bliver identiske i Gud. Hævdes dette begreb ikke, og Kant har som nævnt sået tvivl derom, tømmer monaderne for indhold. Kun relationerne bliver tilbage. Og det vakuum ville afsætte to forskellige, dvs. diskontinuerte, begreber: det uendeligt ikke-substantielle og det endeligt substantielle. Den bærende enhed af gudsbegreb og eksternt monadiske relationer i monadebegrebet går i opløsning.

Hermed ses en væsentlig forskel mellem Aristoteles' primære substans og Leibniz' aggregat, som jeg hidtil har identificeret den med. Den primære substans defineres gennem begrænsning, dvs. som en essentiel grad af et klassetilhørsforhold i fysisk fremtræden; aggregatet gennem ikke-begrænsning, dvs. som forholdet mellem uendeligt mange monader.

Denne selvnegerende udvikling som den aristoteliske tænkning har gennemløbet før den nåede Leibniz, kan belyses ved to sidestillede citater, som umiddelbart giver de foregående overvejelser lingvistisk aktualitet:

56. Or cette Liaison ou cet accommodement de toutes les choses créées à chacune et de chacune à toutes les autres, fait que chaque substance simple a des rapports qui expriment toutes les autres, et qu'elle est par consequent un miroir vivant perpetuel de l'univers.

57. Et comme une même ville regardée de differens côtés paroist toute autre et est comme multipliée perspectivement, il arrive de même, que par la multitude infinie des substances simples, il y a comme autant de differens univers, que ne sont pourtant que les perspectives d'un seul selon les differens points de vue de chaque Monade. (ib.: 616, jeg fremmh. 'd'un seul')

Det annoncerede parallelcitat stammer fra Hjelmslev:

saavel undersøgelsesgenstanden som dens dele [har] kun existens i kraft af disse forbindelseslinier eller afhængigheder, [og] undersøgelsesgenstandens helhed [lader sig] kun definere ved indbegrebet af den, og hver af dens dele kun ved de forbindelseslinier eller afhængigheder som gaar fra den til andre sideordnede dele, (...) en totalitet [bestaar] ikke af ting men af sammenhænge. (...) [Saussure] søger overalt "rapports" og han hævder at sproget er form, ikke substans. (Hjelmslev 1966: 22).

Leibniz' substantielle tankegang sniger sig kun ind i vendingen 'd'un seul'. Ellers er der fuldstændig overensstemmelse mellem hans redegørelse for forholdet mellem del og helhed, det individuelle og det almene, og Hjelmslevs formulering af sin strukturalistiske grundkonception. Gennem Leibniz' absolutering af substansen og hans lige så vedholdende fornægtelse af relationens og de ydre forbindelsers selvstændige karakter, er der sket det paradoksale at substansen bag Leibniz' ryg har ophævet sig selv, og "one is left with a system of relations without any terms" (Parkinson 1965: 146).

Uden tvivl hænger miseren sammen med tesen om udeleligheden, hvor Leibniz forveksler det udelelige med det udelte. Forestillingen

om udelelige mindsteenheder hører sammen med forestillingen om disses autonome karakter, og slører blikket for at ikke (kun) delenes autonomi men (osse) deres sammenhæng bestemmer tingen.

Leibniz' eksklusivt substantielle standpunkt medfører således substansens transformation til relation, mens konsekvensen af Aristoteles' knap så rigoristiske synspunkt er at relationen invaderer de øvrige kategoriers område, herunder substansens tabuerede territorium, hvorfor den er vanskelig at holde styr på. Der bliver således hos Leibniz ikke tale om en modstilling mellem substansen og en lang række sidestillede kategorier - hos Aristoteles udtrykt i kategorierne -, men mellem substans og relation. Samtidig ændres modsætningen individ vs klasse, hos Aristoteles forenet i essens/den sidste differentia, til endelighed vs uendelighed, der forenes via det substantielle kontinuitetsprincip.

Der viser sig da her et lignende behov som hos Kant for at tage hensyn til et moment som man kunne kalde limitation:

Kant: meningsfuld (endelighed/ anskuelse)	meningsløs vs (uendelighed/ ikke- anskuelse)
sand vs falsk	

Den limitation som Kants kategorier magter er den interne mellem sand og falsk. Hos Leibniz er der imidlertid involveret ontologiske aspekter alene og ikke logiske i streng forstand, dvs. kategoriale. Det er det værendes endelighed og uendelighed der er på tale. Hverken for Aristoteles eller Leibniz eksisterer der noget der er meningsløst i ontologisk forstand. Uendeligheden - Gud - er nødvendig sand, endeligheden fremtræder som både sand og falsk (hvor det sande i sidste instans er identisk med den guddommelige nødvendige sandhed):

Leibniz: endelig (kontingent) vs uendelig (nødvendig sand)
sand vs falsk

Afgrænsningen mellem endelig og uendelig er hos Leibniz, modsat Kant, ikke fundamental, men overbygges af kontinuitetsprincippet. Men den nødvendige insisteren på relationen kan imidlertid fordrer en ændring i dette synspunkt, hvad jeg vil se nærmere på i næste afsnit om logikken, og en fastholdelse af limitationen som en uomgængelig problemstilling.

Foreløbig står man overfor to muligheder: Dels kan man forkaste substansbegrebets nødvendighed - som fx Hjelmslev i citatet ovenfor -, dels kan man supplere det med relationsbegrebet og undersøge hvilken status de to begreber skal have i forhold til hinanden. Leibniz' løsning må under alle omstændigheder forkastes: reduktion af relation til en

substantiel egenskab med påfølgende absolutering af substansen (konflikten substans/relation optager bemærkelsesværdigt lidt plads i Jalaberts monografi om Leibniz' substansbegreb, Jalabert 1947: 44ff, 58ff, 67ff, 81ff).

Jeg har anvendt Leibniz til at diagnosticere en problematik der lå i svøb i Aristoteles' kategorilære, men som er fuldt udviklet her. Men Leibniz' monadebegreb er dog ikke endnu bragt på en definitorisk form der tillader en sammenligning med kategoriernes logiske side. Monadologie er anskuet som en (næsten) rent ontologisk studie (2).

4. Den logiske dom

En naturlig forlængelse af de foregående afsnit er en undersøgelse af Leibniz' logik. Dels fordi Leibniz her mere eksplicit tackler det relationsproblem som hans metafysik er bebyrdet med, dels fordi det er her elementerne til en kategoridefinition ligger, og dels fordi Brøndal er stærkt inspireret af selve Leibniz' arbejdsmåde, især i De arte combinatoria. Derfor går jeg lidt mere i detaljer end på de foregående sider.

For Leibniz som for Aristoteles er logikken et hjælpemiddel til verificering og falsificering af udsagn, og til anbringelse af de sande blandt de nødvendigt sande eller de kontingent sande, hvor de nødvendigt sande adlyder kontradiktionsprincippet og har apriorisk status (cf. Leibniz 1970: 47f; Leibniz 1961: 612f). Logikken gengiver - i bogstaveligste forstand - det værendes immanente orden i sine udsagn.

(132) Every true proposition can be proved; for since (as Aristotle says) the predicate is in the subject, or, the concept of the predicate is involved in the concept of the subject when that concept is completely understood, then it must be possible for a truth to be shown by the analysis of terms into their values, i.e. those terms which they contain.

(133) A true necessary proposition can be proved by reduction to identical propositions, or by reduction of its opposite to contradictory propositions; hence its opposite is called 'impossible'.

(134) A true contingent proposition cannot be reduced to identical propositions, but is proved by showing that if the analysis is continued further and further, it constantly approaches identical propositions, but never reaches them. Therefore it is God alone, who grasps the entire infinite in his mind, who knows all contingent truths with certainty [dvs. som nødvendigt sande i sidste instans]. (Leibniz 1966: 77/Couturat (ed.) 1961: 388)

Den bærende opfattelse er at dommene gemmer en sandhed i sig selv om den ikke afdækkes helt, dog findes som sandheden i sidste

instans, fordi den er en sandhed om en guddommelig virkelighed som reinstitutioneres i logikkens sprog (cf. udtrykket 'præetableret harmoni'), hvorved tankegangen får sit lineære præg ('further and further').

Først skal begrebet 'proposition' indkredses. Leibniz mener næsten overalt kategorisk dom i den alment bekræftende form med en identisk dom som en kerne, der kan reduceres frem:

- (2) By 'propositions' I understand here categorical propositions, unless I make special mention to the contrary. However, the categorical proposition is the basis of the rest, and modal, hypothetical, disjunctive and all other propositions presuppose it. (ib.: 17/ib.: 49)

Dernæst forskellen mellem 'subject' og 'concept of subject'. Med ordet subjekt kan dels menes en doms emne, dvs. det faktum det udsiger eller postulerer, fx 'alle biler har fire hjul' har bilers firhulethed som subjekt; dels kan der menes det sproglige symbol der i den talte eller skrevne dom repræsenterer sætningssubjektet; dels - endelig - det begreb ('concept of subject') der er indeholdt i dette sætningssubjekt, altså begrebet 'bil' som det foreligger som en enhed af væsenskarakteristika, og i det begreb er muligvis 'firhulethed' indeholdt. I det følgende vil jeg ved subjekt forstå dette begreb, altså Leibniz' 'concept of subject'. Tilsvarende for prædikatets vedkommende.

Man må endelig bestemme, eller rettere vælge, en betydning af det noget vage ord 'terms':

Every categorical proposition has a subject, a predicate, a copula, a quality and a quantity. Subject and predicate are called 'terms' (ib.: 25/ib.: 77)

Med 'term' menes altså i dette citat de fra Aristoteles kendte kategoriale elementer i dommene, men de tillægges osse, i mit første lange citat, betydningen de irreducible mindsteenheder som subjektet kan deles ind i ved en begrebsanalyse. I den identiske dom 'A er A' eller 'AB er A', er denne forskel forsvundet, hvorfor den er sand med nødvendighed. Det er disse ultimative entiteter som her opfattes som 'terms' og som Leibniz osse kalder 'primitive terms', 'primary truth' eller 'first terms'. Jeg oversætter til 'første termer'. De øvrige anvendelser gengives blot med 'udtryk'.

Leibniz anlægger næsten overalt det intensionale syn på den logiske dom (cf. Schepers 1969: 46f): et prædikat kan kun tillægges et subjekt hvis prædikatet på forhånd er inkluderet i subjektet, dvs. hvis subjektets begreb er identisk med prædikatets eller mere sammensat end dette. I citatet på foregående side sker der i denne henseende en parentetisk henvisning til Aristoteles (cf. Couturat (ed.) 1961: 488, noten), men uden hensyntagen til om den intensionale 'indeholdthed' i subjektet vedrører et forhold mellem klasse og art eller mellem

art/klasse og individ (cf. II.B.: 29). Leibniz formaliserer: 'A er A', eller 'AB er A' hvilket er udlagt "the concept of B is contained in the concept of A" (Leibniz 1966: 57f/Couturat (ed.) 1961: 367), fx 'et menneske er et menneske', eller 'et menneske med fornuft er et menneske'.

Verifikation af prædikatets indeholdthed i subjektet i en given dom sker ved en reduktion af denne til en identisk dom, såfremt det er muligt. I denne proces substitueres en række domme med hinanden, og ved disse analytiske operationer må man have garanti for at udskiftningerne ikke ændrer sandhedsværdien af den oprindelige dom, da det jo er denne immanente sandhed der skal frem i lyset. Derfor må Leibniz have nogle identitetskriterier, og de viser atter hans tilknytning til en asubstantiel videnskabelig strategi, der igen bringer Hjelm-slev i erindring. I dette citat finder man en præcis beskrivelse af en glossematisk kommutationsprøve, hvis 'loss of truth' udskiftes med 'betydningsændring eller -tab':

Definition 1. Those terms are 'the same' of which one can be substituted for the other without loss of truth. Thus, suppose that there are A and B; that A is an ingredient part of some true proposition, and that on substituting B for A in some occurrence of A there a new proposition is formed, which also is true. If this always holds good in the case of any such proposition, then A and B are said to be 'the same'. (Leibniz 1966: 122/Gerhardt (ed.) 1961: 228)

Føres man ved en endelig række substitutioner til en identisk dom, er dommen nødvendig sand. Men er rækken uendelig er den identiske dom kun implicit til stede, og dommen er kontingent sand, hvorfor verifikation er overladt til erfaringen. Kun i Guds bevidsthed er den implicite identitet da eksplicit til stede (3).

Som subjekt i en dom der er verificeret kan kun en substans optræde, og substans er da det begreb der kan være subjekt og kun subjekt, som Aristoteles' primære substans (cf. Leibniz 1970: 43). Substans er hvad Leibniz kalder et fuldstændigt begreb, dvs. et der indeholder alle sine prædikater. Subjektet i en dom der er identisk, repræsenterer altså én monade og er da en første term, eller flere monader hvoraf alle er erkendt hvorfor subjektet består af et endeligt antal første termer.

Man kan derfor lave en kategoridefinition for Leibniz' og Aristoteles' hhv. første termer og kategorier (cf. II.B.: 46):

Def. 7b: Kategorier er det nødvendige og tilstrækkelige antal elementer til at konstituere det øverste niveau i et givet logisk hierarki.

(Det ontologiske aspekt varetages af monaderne, def. 7a, II.D.: 79).

At denne enighed er problematisk er indlysende, idet det værende i sig selv, som dommen reinstitutioner, ikke har samme status hos de to filosoffer: Aristoteles bestemmer gennem overbegreber, Leibniz gennem mindsteenheder.

5. Relationelle udsagn

Problemet med de relationelle udsagn er nøje forbundet med domssubstitutionsprocessen frem mod den identiske doms nødvendige sandhed, og vil herudfra kunne formuleres således: hvornår kommer subjekt/prædikat-dommen til kort overfor de relationelle argumenter, dvs. hvor er det ikke bare på grund af kontingensen praktisk men osse principielt umuligt at reducere en dom til 'A er A' eller 'AB er A'/'AB er B'.

At Leibniz har uhyre let ved at sætte af fra substansen, kan man se af det problem som påvisningen af de kontingente sandheder rejser for ham, idet analysen her er uendelig. I stedet for at stræbe mod en analytisk deling af substansen, dvs. dommens subjekt, i dens mindste-dele, laver han en kalkule over selve processen i den uendelighed, for så vil tanken "be freed from having to think directly of things themselves, and everything will turn out correctly" (Leibniz 1966: XVII/Couturat (ed.) 1961: 257).

Allerede Aristoteles og stoikerne anvendte symboler i deres logik, men Leibniz går et skridt videre til en total symbolisering, osse af dommens kvantitet og kvalitet. Det er derfor han er så interesseret i en forenkling af domsarterne:

If, as I hope, I can conceive all propositions as terms, and hypotheticals as categoricals, and if I can treat all propositions universally, this promises a wonderful ease in my symbolism and analysis of concepts (ib.: 66/ib.: 377).

Denne simplificering bliver imidlertid for de logiske domme, som for substansmonopoliseringen i *Monadologie*, til en faldgrube når de relationelle argumenter skal forsøges draget ind under den intensionalt betragtede kategoriske dom. Kendskabet til de relationelle argumenter har Leibniz fra Jungius, som mener at logikken må inddrage et nyt område for at klare disse problemer tilfredsstillende. Men det er Leibniz ikke enig med ham i (cf. Cassirer 1929):

For unless you analyse the oblique cases into several propositions, you will never escape without being compelled, with Jungius, to invent new ways of reasoning (...).

In a rational grammar, oblique cases and other inflexions are not necessary. [Leibniz tænker på sin grammatik for første-termer] (ib.: 14f/ib.: 287)

Fra det foregående ved man at der er to måder at afgøre en doms sandhed på: (endelig) reduktion til en identisk dom, eller beregning af (endelige) slutningsregler for en uendelig analyse. Der skal efter Leibniz' opfattelse ikke ny metoder eller begreber til, men ske en forfinelse eller modifikation af eksisterende begrebsapparat. De relationelle domme er nemlig ikke fejlagtige eller uforståelige efter den kendte logik, mener Leibniz, blot overflødige. Der skal altså ske en transformation af dem.

Man kan med Parkinson tale om to teser om relationer:

1. den svage der siger: hvis man har en relationel dom, kan den reduceres til en subjekt/prædikat-dom;
2. den stærke der siger:
enten:
hvis man har to udtryk, A og B, kan man opstille relationelle domme med disse udtryk ved udelukkende at kende prædikaterne til A eller B, -
eller:
hvis man har en relationel dom med udtrykkene A og B, kan den reduceres til en subjekt/prædikat-dom med A eller B som subjekt hhv. prædikat. (Parkinson 1965: 52ff, 147ff)

Den svage tese er mere omfattende end den stærke, og den stærke forudsætter gyldigheden af den svage. Falder den svage, kan den stærke ikke hævdes.

Selv om Leibniz således kun gør relationerne overflødige, men ikke meningsløse ved at sige at enhver ydre bestemmelse kan konverteres til en indre, men ikke omvendt, er han dog som i *Monadologie* klar over deres særstilling. De er "ideal things" eller "entities of reason", men har deres basis i substanserne, ligesom Gud har nedlagt monadernes indbyrdes forbindelser som små perceptioner i monaderne, Guds mellemkomst (ib.: 4 lf; Leibniz 1961: 615).

Når en relationel dom er reduceret, skal der ikke optræde andet ud over subjekt og prædikat end kopula 'er' eller 'er ikke' (hvis den totale symbolisering undlades), og hvis en sådan reduktion ikke har fundet sted, er det relationelle argument enten irreducibelt eller kræver, som en kontingent sandhed, en analyse ad infinitum for at verificeres eller falsificeres. Hvis irreducibiliteten er principiel, falder den svage tese og dermed Leibniz' substantielle relationsteori.

Med et par eksempler kan man se på hvorledes en sådan reduktion ikke går restløst op. Som det første eksempel tager jeg en genitivforbindelse (eksempel og citater i det umiddelbart følgende stammer fra Leibniz 1966: 47f/Couturat (ed.) 1961: 356ff).

Et udtryk kan være autonomt, svarende til hvad jeg har valgt at kalde en første term, men hvad Leibniz her kalder 'integral primitive simple term'. Og to sådanne første termer kan forenes direkte således at der skabes et nyt udtryk, der her kaldes 'primitive integral term'. Fx

kan 'fornuft' og 'dyr' - hvis disse, ganske vist ukorrekt, betragtes som førstetermer - sammensættes direkte til 'menneske = fornuftsdyr eller -væsen'. Og de kan atter fjernes fra hinanden og bringes tilbage til de oprindelige første termers skikkelse. Denne procedure kendes fra den komponentielle semantiks semiske analyse (fx hos Greimas 1966).

Men der kan osse skabes en oblik forbindelse, som det sker i genitivsforbindelsen: 'sværd' og 'Evander' forenes til 'Evanders sværd'. Splittes denne forbindelse ad igen, er sagen ikke så enkel som før. Det oblikke udtryk kan fjernes og 'sværd' er atter autonom ('integral primitive term'), men det modsatte er ikke tilfældet, 'Evanders' er ikke autonom, men kun en del af en helhed (er 'partial', ikke 'integral').

Det er altså Leibniz' opgave at gøre det partielle udtryk i en oblik forbindelse autonomt uden at andre autonome første termer bliver partielle. Leibniz prøver:

But it is possible for an integral term to be made from an oblique one which has been separated from an integral term; e.g. from the oblique 'of Evander' there can be made 'that which is the property of Evander', or, 'Evandrian'.

Ved således at erstatte 'Evanders sværd' med 'det sværd der er Evanders ejendom' mener Leibniz at have skabt to autonome første termer: 'det sværd' og 'der er Evanders ejendom'. Imidlertid ser man jo straks at der er skabt en ny genitiv ('Evandrian' er jo blot en verbal variant af det samme logiske forhold, cf. analogt hos Aristoteles, de Rijk 1952: 32f, 35f). Leibniz ville formentlig hævde at en analyse fortsat i det uendelige ville frembringe det ønskede resultat.

Men han har for det første ikke elimineret relationen, og for det andet ikke erstattet den med en ny relation der måske kunne elimineres. I stedet har han givet en gentagelse af den samme relation, og derfor er han slet ikke startet på den kontingente sandheds progressus ad infinitum mod den identiske dom, men marcherer på stedet. En egentlig substitution er ikke sket. (Forholdene er de samme på latin, som Leibniz anvender).

Imidlertid forsøger Leibniz osse i et andet eksempel at transformere de oblikke udtryk ved hjælp af en forøgelse af antallet af domme, og ikke blot som ovenfor ved analyse af dommens enkelte udtryk. (Dette eksempel stammer fra Leibniz 1966: 14/Couturat (ed.) 1961: 286f). Atter må Evanders væрге holde for: 'dette sværd er Evanders sværd' bliver til 'sværdet er en ejendel, for så vidt [in so far/eo ipso] Evander er en ejer'. Der er nu opstået to kategoriske domme i stedet for én, forbundet med en konjunktion. Men atter kan man, selv om Leibniz dog har forandret relationen (genitiv) til en anden (konjunktion), konstatere at det er en march på stedet.

Hvis man fjerner konjunktionen fra de to domme, ækvivalerer de nemlig ingenlunde med den første dom med det oblikke prædikat. Da de to domme er blevet gjort kategoriske uden andet indhold end

autonome første termer, skal de enten ikke reduceres yderligere eller kun reduceres ved intern analyse af de enkelte udtryk i dommene betragtet hver for sig. Konjunktionen, qua ekstern i forhold til dommene, forbliver derfor for steds hjemløs og dermed i princippet irreducibel. Leibniz kom i øvrigt heller ikke selv nogensinde udover anvendelsen af de to konjunktioner 'eo ipso' og 'quatenus' (Parkinson 1965: 49).

Af disse overvejelser kan man altså konkludere at i hvert fald nogle relationer ikke restløst lader sig opsuge i subjekt/prædikat-dommens subjekt eller prædikat, og at kopula derfor ikke kan reduceres til 'er' eller 'er ikke'. Og det er tilstrækkeligt til at vise reduktionens principielle umulighed; Leibniz repeterer relationens problem i sine substitutioner, ændrer det ikke.

Russell udtrykker Leibniz' hedeste ønsker udmærket:

All that can be validly said about a substance consists in assigning its predicates. Every extrinsic denomination - i.e. every relation - has an intrinsic foundation, i.e. a corresponding predicate. (Russell 1967: 58)

Med denne formulering af Leibniz' problem, sammen med analysen i det foregående, er det atter muligt at pege på en parallel mellem Leibniz og nyere sprogvidenskab. Ligner analysen i første termer en opdeling i semiske komponenter af et sprogligt indhold, så er relationsproblemet identisk med den komponentielle semantiks problem ved en generaliseret anvendelse i en narrativ grammatik. Her er problemet at reducere givne aktanters kvalifikationer og funktioner til prædikater i narrative udsagn, modelleret over subjekt/prædikat-dommen. Men funktionerne udtrykker nu netop relationerne mellem disse udsagn og vil derfor fortsat være et residual i reduktionsprocessen (cf. Greimas 1966), hvilket søges løst med performansbegrebet (Greimas 1970: 174ff).

På baggrund af dette resumé af dele af Leibniz' logik kan man således slutte at den svage tese om relationen er ugyldig og derfor osse den stærke. Og man kan følgelig her anføre det samme som efter behandlingen af Monadologie: en absolutering af substansbegrebet er umulig osse i logikken, men at det netop er gennem en sådan konsekvent understregning af dette begrebs eneret at relationens nødvendighed træder frem. Der er dog dermed ikke taget stilling til om relationsbegrebet skal monopoliseres og substansbegrebet elimineres (se II.E.: 107ff).

6. Logisk kalkyle

Ved hjælp af første termene er kategoridefinitionens konstitutive aspekt sat på plads. Men det reinstitutionerende aspekt, som Aristoteles klarede med sine ikke-substantielle kategorier, eller det institutionerende,

som gjaldt for hele Kants kategoritavle, er ikke blevet afklaret og kan øjnsynligt ikke afklares med substansbegrebet alene, da relationerne har vist sig irreducible, både fra den metafysisk/ontologiske synsvinkel og fra den logiske. Jeg vil derfor se lidt nærmere på Leibniz' brug af første termene i de kontingent sande domme, hvis reduktion skal transformeres til en infinitesimal kalkyle af en eller anden art, og pejle mig ind på kategoridefinitionens videre bestanddele ad den vej.

Leibniz kan i det store og hele tilslutte sig Aristoteles når denne, med udgangspunkt i det talte sprogs arbitrære forhold til den sprogligt afbildede virkelighed, eliminerede visse sproglige elementer for at stå tilbage med et rensat logisk sprog, ved hjælp af hvilket sande slutninger kunne drages om de tings essens som ordene er symboler for, og hvis orden reinstitutioneres i dommen. I dette essentielle transparente sprog er kategorierne grundelementer. Leibniz skriver på lignende vis, idet udtrykkene 'calculations' og 'connexions' dog antyder meningsforskelle mellem hans og den her i korthed gengivne opfattelse, hvad angår det relationelle aspekts placering:

The signs for these [tallene], and the decimal system also have been established arbitrarily; but the calculations derived from these signify absolute truths, namely the connexion between the symbols assumed and the formulae deduced from them, by which there are also signified the connexions of things (which remain the same, whatever the symbols assumed). (Leibniz 1966: 33/Gerhardt (ed.) 1961: 219)

Aristoteles nåede på induktiv vis et endeligt, men tilfældigt antal kategorier som grundelementer, hvorimod Leibniz som grundenheder har nogle immaterielle mindsteenheder der foreligger i et uendeligt antal som forskellige monader. Formodentlig vil Leibniz give Aristoteles ret i at det naturlige sprog mere eller mindre adækvat afbilder sanseverdenen, men ikke give ham ret i at det drejer sig om at få en korrekt gengivet orden af de sansede entiteters væsen. Leibniz holder altid aggregaterne som sekundære, idet det er de immaterielle mindsteenheder som aggregaterne er komponeret af han vil afspejle i deres essentielle forskellighed. Derfor kan han ikke nøjes med at dressere det naturlige sprog, men må lave et nyt sprog der ikke indeholder andet end logiske symboler, ideelt set uendeligt mange, ét symbol eller én første term for hver monade.

I forbindelse med etablering af et sådant 'den menneskelige tankes alfabet' hentyder Leibniz til kategorierne:

when the tables or categories of our art of complication have been formed, something greater will emerge. For let the first terms, of the combination of which all others consist, be designated by signs; these signs will be a kind of alphabet. (...) If these are correctly and ingeniously established, this

universal writing will be as easy as it is common and will be capable of being read without difficulty; at the same time a final mental knowledge of all things will be obtained. The whole of such a writing will be more of geometrical figures, as it were, and of a kind of pictures - just as the ancient Egyptians did, and the Chinese do today. (Leibniz 1966: 11, jeg fremh./Leibniz 1971: 202)

Gennem den viden som 'universal writing' eller *Characteristica universalis* giver, ville mennesket ved apperceptionernes hjælp have hævet sig til den rene apperception, dvs. Gud.

Men osse her ophæver den universelle substantielle præcision sig selv i relationen, for et uendeligt antal elementer kan jo ikke opregnes. Og det skal være en uendelighed, eftersom hver monade er unik. (Uendelighed er jo netop et begreb og ikke et antal). Hvis den skal forstås udfra hele sit indhold, må der uendeligt mange prædikater til, for den spejler hele universet der består af uendeligt mange monader, som igen alle er unikke og som spejler hele ... etc. Men når substans og uendelighed samtidig er på spil hos Leibniz, skifter han hest, som i forbindelse med de kontingente sandheder, og planlægger elementernes kombinationer, dvs. 'calculations', uden hensyn til hvilke elementer der indgår, altså et rendyrket relationelt synspunkt, der fikserer tingenes relationer, dvs. 'connexions', og ikke tingene i sig selv.

Man kan illustrere de sammenhænge som dette universelle sprog indgår i således (med det forbehold at selve den afbildede apperceptionsproces på grund af de små perceptioner allerede er indeholdt i den præetablerede harmoni) (cf. for Aristoteles og Kant, II.C.: 69f):

At Brøndal er bekendt med og sympatiserer med Leibniz' ideer, fremgår utvetydigt af *Præpositionernes Theori* og *Ordklasserne*, hvor han henviser til den afhandling, *De arte combinatoria*, som her skal behandles som eksempel på Leibniz' procedure i forbindelse med kalkylerne (Brøndal 1928: 77). Og han gør opmærksom på, som det allerede er antydnet ved henvisningen til Hjelmslev, at det er en relationel tankegang der er skjult i monadelæren og universalsprogsteorien (idet Brøndal med 'ligger ... bag' må mene ligger implicit i Leibniz' system):

Den Tanke at lægge almene Relationer til Grund ved Definitionen af Sprogets Elementer ligger allerede bag Leibniz'

Plan om et Verdenssprog. Dette skulle ikke (som hos Forgængere og hos de fleste af hans Efterfølgere paa dette Felt) være et Agglomerat af konventionelle Substitutter for vilkaarligt valgte Ord i Nationalsprogene, men et System af Symboler hvis Elementer umiddelbart viste Begrebets logiske Sammensætning (Brøndal 1940a: 29)

Da Leibniz' fremgangsmåde ikke er ulig den Brøndal senere med modifikationer anvender, kan det være nyttigt at fremstille den her (efter Leibniz 1966: 1-11 hvorfra citater og eksempler i det følgende stammer med mindre andet er anført, cf. IV.D.: 432ff).

Leibniz er ikke selv blind for umuligheden af sin deduktive strategi, der skulle give ham mulighed for at deducere alle nødvendige sandheder, eller rettere alle sandheder som nødvendige:

of propositions which are universal, but whose truth has its basis in existence, not in essence (...) there is no demonstration, but only induction.

Men induktionen var Aristoteles' trøstefulde udgangspunkt, som Leibniz netop vil overvinde. Og dog må han i sine indledende overvejelser nødvendigvis antage at han har et endeligt antal elementer at gå udfra, på trods af den kontingente sandheds uendelighed; ellers kan kalkylen ikke komme igang. Han tager så at sige det finale bevis for dens nødvendige sandhed på forskud som en art aksiom.

Det endelige antal elementer indgår i en kompleks helhed ('complexion'), fx bestående af fire elementer eller eksponenter ('exponents'): ABCD. Skrivemåden for denne helhed er kon⁴nation, og tilsvarende skrives kon²nation når helheden består af to eksponenter. Derpå indfører Leibniz udtrykket simpel kompleks helhed ('complexion simpliciter'): "Complexions simpliciter' are all the complexions computed for all exponents; e.g. for the number four, fifteen." Alt er udregnet efter matematiske kombinationsregneregler. Disse simple komplekse helheder vil atter kunne kombineres. Men jeg standser ved de simple, og man får da en opstilling som er helt identisk med den Brøndal giver af sine ordklasser, altså samtlige kombinationer af fire elementer er $2^4 \div 1 = 15$ (Brøndal 1928: 76f):

	A	B	C	D	
AB	AC	AD	BC	BD	CD
	ABC	ACD	ABD	BCD	
			ABCD		

Brøndal afviser at inddrage kombinationerne af de simple komplekse

helheder ($2^{15} \div 1 = 32767$), idet denne mangfoldighed vil være urealisabel på grund af sprogets opbygning i kontraster, dvs. diskontinuiteter, som netop ville udviskes i den ny kombinatorik. Denne kunne dog måske finde en plads i forbindelse med notationen af bøjning og afledning (se IV.D.: 465f).

Men begrundelsen der ligger bag en sådan numerisk kontinuert opregning, er hældelsen af kontinuitetsprincippet, som jeg har nævnt i forbindelse med *Monadologie*, dvs. udviskningen af kontraster. Og princippet har, som jeg osse har gjort opmærksom på, et skæbnefællesskab med Leibniz' metafysik: anfægtes gudsbevisets nødvendighed, sker det samme med kontinuitetsprincippet. Men da nu Brøndal overtager dette princip (ib.: 75) - der har de to nævnte karakteristika som Brøndal ikke vil vide af -, kan der være grund til her at gå det lidt nærmere på klingen som baggrund for min senere kritik af Brøndals anvendelse af det (IV.D.: 432ff).

Grunden til at Leibniz anvender det her, omsat til en kalkyle eller regneformel, er at det symbolsprog han vil oprette skal reinstitutionere den monadiske virkelighed på adækvat måde. Eftersom der intet vakuum findes, må der i symbolsprogets universalinventar ikke mangle noget symbol for nogen monade eller noget aggregat. Alle tænkelige kombinationer må kunne indgå. Symbolerne, enten de er tal eller bogstaver, er arbitrære i forhold til monaderne, men deres forbindelser er som tingenes forbindelser, 'connexions'.

Den kontinuitet der er tale om er en numerisk kontinuitet efter de naturlige tals princip: én eksponent på første trin, to på andet trin etc. Monadernes orden reinstitutioneres altså af tallenes orden. Men ind imellem de naturlige tal befinder der sig i vort talsystem en uendelighed af reelle tal, gengivet i decimalbrøker. Leibniz skulle derfor med sin henvisning til ikke blot tallene men osse til decimalsystemet, have fundet den ideelle symbolisering hvormed han kan nærme sig hårfint til den præsumptivt kontinuerligt ordnede virkelighed.

Men det betyder dog osse at enhver valgt talmæssig orden er en approksimation og derfor i virkeligheden diskontinuert. Fra 1 til 2 eller fra 2,4368 til 2,4369 er der et spring i talrækken, fordi der kan lægges uendeligt mange tal ind imellem. Leibniz kan kun opretholde kontinuiteten når han forbinder tallene med et aggregat eller en monade, altså med noget der eksisterer udenfor talrækken, det være sig materielt eller immaterielt (der sker i matematisk forstand en afbildning af monadeuniverset på talrækken). Hvis han så blot sørger for at alle tallene indenfor samme kalkyle har samme antal decimaler - nul, én, to etc. -, vil kontinuitetsprincippet kunne opretholdes (tallene er jo arbitrære, så 2,1 betyder ikke 2,1 monade). Der vil da ikke i den kalkulative anvendelse af talrækken på monaderne være noget spring fra et trin til et andet, det være sig det næste eller det foregående. I monadeverdenen vil der være et spring mellem de monader han symboliserer, fordi analysen og symboliseringen til en begyndelse er ufuldkommen. Men monadeverdenen i sig selv er kontinuert, og ved

interpolerende forøgelse af antallet af decimaler vil han kunne nærme sig denne virkelighed mere og mere gennem symbolsprogets perfektionering. Kontinuitetsprincippet anvendelse i den logiske kalkyle bygger på tallenes rekonstruerende karakter.

I samme øjeblik den tanke opgives at virkeligheden er en uendelig tællelig mængde som talrækken afbilder, og det på den ene side indses at uendeligheden er et begreb og på den anden side at talrækken fundamentalt er et digitalt system, dvs. opbygget efter det minimale antal elementer +, -, 0, bliver tallene en række ækvidistante punkter på en tallinje eller 'snit' mellem to vilkårligt på hinanden følgende tal. Derved bliver de bestemt som adskilte positioner og ikke som kohærent følge. Tallene eksisterer i indbyrdes afstand, en afstand der konstituerer dem og derfor ikke er fyldt med en kontinuert ordnet virkelighed. Kontinuitetsprincippet og et givet symbolsprogs rekonstruerende karakter er uløseligt forbundet (4). Uden denne sammenhæng er symbolsproget - talrække eller ej - diskontinuert.

Overtages nu kontinuitetsprincippet samtidig med at den metafysiske rekonstitution annulleres, som det er tilfældet hos Brøndal, vil der automatisk opstå vanskeligheder med de to funktioner som kontinuitetsprincippet varetager hos Leibniz: det angiver både det mulige og det nødvendige antal første termer og monader. Det metafysiske aspekt er indeholdt i nødvendigheden, og Brøndals teori vil da kræve enten en ny tolkning af kontinuitetsprincippet i henseende til nødvendigheden eller et nyt princip. Det er antydning ovenfor, i bemærkningen om at Brøndal ikke udnytter kontinuitetsprincippet fuldt ud i opstillingen af ordklassesystemet, at hans løsning er et nyt princip (symmetriprincippet, ib.: 75). Som vi skal se senere er denne løsning ikke tilfredsstillende (IV.D.: 433f).

Men lad os nu med Leibniz forudsætte at første termerne er fundet. Han starter som Aristoteles med en differentiering, men ikke af det empiriske mangefold, kun af tankens. "Let all first terms discovered be placed in one class and designated by certain signs; it will be most convenient for them to be numbered."

Hvert af trinene i den opstilling som kombinationen af første termerne efter kontinuitetsprincippet giver anledning til, kalder Leibniz en klasse. Klassen med én eksponent udgøres af første termerne og skrives med ét tal, klassen med to eksponenter skrives med to tal etc. Kommer man højere op i rækken af klasser, blive det hele temmelig uoverskueligt og en forenkling må til. Der må altså laves en symbolisering af symbolerne, termer af anden orden.

Leibniz' forslag til denne ny symbolisering kan kort illustreres med et eksempel fra et 24 klassers system, som dog ikke er fuldt udbygget hos Leibniz da det er baseret på 27 første termer, hver betegnet med ét tal.

Fra Klasse I tager jeg:

6. yderste grænse eller hvad der er på afstand
9. del

- 10. helhed
- 11. samme
- 14. tal
- 15. flerhed

Disse seks første termer fra Klasse I bruger jeg i det følgende. Men først må man bemærke det tvetydige forhold Leibniz har til sine symboler, der udtrykkeligt skulle være skrevne og ikke talte. Faktisk skrives fx 14 med to tal, men de henpeger for Leibniz på én helhed, idet de principielt reinstitutionerer én monade. Leibniz ville blive nødt til at opfinde en art ideogrammatisk system for at være konsekvent, hvad hans hentydning til Kina og Ægypten synes at bekræfte (se citatet II.D.: 93).

I Klasse II findes to elementer hos Leibniz:

1. kvantitet = 14 på 9 (15), dvs. tal på dele

2. omrids = 6.10, dvs. hele den yderste grænse

Leibniz definerer altså begreberne ved hjælp af sine første termer: 14 betyder 'tal', 9 betyder 'del' og (15) betyder 'flerhed' eller 'flertal', - sammenlagt bliver resultatet 'tal på del-e'.

I Klasse III finder man i klassens andet element, der som de øvrige i denne klasse burde defineres med tre eksponenter, et eksempel på symbolisering af anden orden, og det sker ved hjælp af brøker:

3. lige stor = A af 11. $\frac{1}{2}$, dvs. A af samme kvantitet

Simplificeringen ser ved første øjekast kryptisk ud. Den består i at antallet af eksponenter indskrænkes, her fra tre til to. 11 henviser til første termene i Klasse I og betyder 'samme'. Nævneren i brøken henviser til klasse og tælleren til nummer indenfor klassen, altså her Klasse II nr. 1, og det er 'kvantitet'. Brøken står således i stedet for første termerne 9 og 14.

Af denne procedure kan man se tre ting. For det første at relationerne slet ikke er symboliseret, og at numerusbøjningen i definitionen af 'kvantitet' indpasses kunstigt, idet der jo egentlig er tale om tre eksponenter og dermed om et Klasse III-tilhørsforhold. For det andet bemærker man den strengt deduktive fremgangsmåde, hvorefter Klasse II udledes af Klasse I og kun af Klasse I, Klasse III af Klasse I og Klasse II og kun af disse to klasser etc. Deduktionen gælder dog kun i ideel forstand, for eksempelmaterialet har tydeligvis indoptaget fremmedelementer ('på' og 'af' og 'A'). Og for det tredje ser man den største vanskelighed, nemlig at en sådan deduktiv metode kræver et endeligt antal elementer i et nødvendigt og tilstrækkeligt antal som udgangspunkt, og derfor har man i Leibniz' tilfælde ingen garanti for deduktionens korrekthed, fordi den blot er en tilfældig opremsning af udtryk, eventuelt første termer.

Men den praksis som kontinuitetsprincippet medfører i organisationen af klasser er ganske indifferent overfor termernes art og antal, blot det er endeligt. Dette endelige antal kan ved en symbolisering af anden orden, tredje orden, n'te orden formeres i en principielt uafslut-

tet lineær trinfølge af klasser.

Heroverfor står at hævdelser af princippet i metafysikken og logikken kræver, som følge af monadernes og første termernes uendelige antal, at ikke blot klasser, dvs. samlinger af aggregater, defineres i uendelig mængde, men osse at de tilgrundliggende første terms tal er uendeligt.

I en sådan lineær gruppering skal første og sidste klasse falde sammen i Gud, hvor initiale og finale årsager mødes, og et endeligt antal første termer og klasser er principielt inadækvat. Leibniz står uheldigt i en *contradictio in adjecto* og vil aldrig kunne komme fra Klasse I til Klasse II i deduktionen, fordi den første klasse skal rumme uendeligt mange første termer for at have metafysisk gyldighed. Og har den ikke det har den ingen interesse, selvom man transformerer den efter alle kunstens regneregler.

Derfor kan der næppe bygges en kategoridefinition op ud fra Leibniz' første termer. Men man kan forsøge:

Def. 8: Kategorierne er det nødvendige og tilstrækkelige antal elementer til at konstituere det øverste niveau i et givet logisk hierarki, således at deres indbyrdes relationer rekonstruerer det nødvendige og tilstrækkelige antal forskelle fra de lavere niveauer som grundlag for udsigelse af alle nødvendigt sande og falske domme.

Denne definition er en tillempning. For det første fordi nødvendighed og tilstrækkelighed er vanskelige at tale om her, idet monadernes antal er uendeligt, og idet tilstrækkeligheden afledes af nødvendigheden, nemlig af Guds nødvendige eksistens. For det andet fordi det er mindre heldigt at tale om reinstitution af de lavere niveauer, da det der ret beset rekonstrueres ikke er aggregaternes verden, men den præetablerede harmoni som - lige så ret beset - er identisk med det øverste niveau.

7. Opsummerende systematik

Det er ikke med noget større held jeg har forsøgt at udkrystallisere en kategoridefinition af Leibniz' filosofi. De konkluderende punkter, der som hos Aristoteles og Kant er fire, bliver mere problemkatalog end problemløsning.

1. Definition:

Man kan tilpasse Leibniz' første termer til den rekonstruerede aristoteliske kategoridefinition (Def. 6, II.C.: 69):

Kategorier er det nødvendige og tilstrækkelige antal elementer til at konstituere det øverste niveau i et givet logisk

hierarki og til at reinstitutionere det nødvendige og tilstrækkelige antal forskelle fra de lavere niveauer som grundlag for udsigelse af alle nødvendigt sande og falske domme.

Men den dækker imidlertid ikke entydigt Leibniz' opfattelse og markerer ikke forskellen til Aristoteles. Hvis man som Aristoteles antager at der er ét element øverst, nemlig substanskategorien, kommer man hos Leibniz i bekneb når man skal redegøre for det nødvendige og tilstrækkelige antal forskelle, for her mangler Leibniz grækerens ikke-substantielle kategorier. Der er kun andre substanser at indsætte i denne funktion, idet de reinstitutionerede forskelle er substantielt bundet i Gud. Antagelsen af ét element øverst fører altså for Leibniz til antagelsen af uendeligt mange af samme karakter.

Definitionen dækker således over to forskellige kategoriale systemer. Det problem som gennem denne tvetydighed præciseres, kræver tilføjelse af endnu et distinktivt moment i definitionen. Det er begrebet *limitation* som allerede er omtalt i forbindelse med Kant med to aspekter (II.D.: 84f; II.C.: 69ff). Dels krævedes der en afgrænsning af kategoriernes gyldighedsområde - det meningsfulde fra det meningsløse -, dels skulle der foretages en intern afgrænsning gennem den kategoriale institution indenfor fænomenverdens meningsfuldhed. Hos Aristoteles og Leibniz er der imidlertid tale om et institutionsforhold. Kants endelige antal kategorier kan kun give objektiv viden om en afgrænset virkelighed - *the rest is silence*. Men Aristoteles og Leibniz er ikke så nøjsomme, de vil lade deres kategorier udtrykke en uendelig virkelighed.

Vælger man forsøgsvis først sit udgangspunkt hos Aristoteles, ser man da at den primære substans af sig selv afgrænser sit gyldighedsområde, den sansede individualitet hvis forskellige egenskaber de øvrige kategorier i endeligt antal reinstitutionerer som prædikater i domme, pegende mod den essentielle denne-hed (antallet er ganske vist kun postuleret endeligt hos Aristoteles). Denne afgrænsning er imidlertid den der svarer til den interne afgrænsning hos Kant, for der er intet der er principielt meningsløst for Aristoteles. Hvad der ligger udenfor enhver afgrænsning er ikke det objektivt uerkendelige, men det endnu ikke erkendte. Hans problem opstår først når den afgrænsede primære substans skal angives som unik individualitet, og ikke i forhold til sine prædikater. Når denne-heden skal præciseres melder det relationelle problem sig.

Hvis man nu dernæst lader Leibniz udsige en dom om den primære substans, skal han bruge uendeligt mange første termer, fordi aggregatet kan sønderdeles i uendeligt mange udelelige monader, og fordi hver monade spejler hele universet. Gyldighedsområde og antal, og med antallet den interne afgrænsning, vil aldrig kunne indkredses, fordi hele universet er involveret i dommen. Forsøger man nu i stedet for den primære substans at anvende den enkelte monade som afsæt for dommen, stiller sagen sig ikke anderledes. For nu at lade Leibniz få

chancen først denne gang: en enkelt første term svarer til monaden, men skal monaden bestemmes individuelt, er den første term kun nødvendig men ikke tilstrækkelig. Monadens indhold, dens perceptioner af forskellige grader, er hele universet. Og atter er resultatet som før at første termene ikke kan afgrænse deres gyldighedsområde overfor den reinstitutionerede virkelighed, men altid alle er involveret i deres uendelighed. Leibniz' opfattelse af monaden som udelelig hjælper slet ikke til nogen afgrænsning, men er en skinafgrænsning.

Lader man nu derpå Aristoteles betragte Leibniz' mindsteenhed, ville han ikke anse denne immaterielle enhed for at være selvstændig, men for at være en del af den primære substans. Og den ville da indgå i domme som prædikat, evt. subjekt, ved hjælp af en ikke-substantiel eller sekundært substantiel kategori. Og resultatet for Aristoteles er som før: den primære substans afgrænser gyldighedsområdet og er basis for hvad der er sandt og falsk.

Aristoteles og Leibniz står ved hver sin ende af det substantielle spektrum, forenet med Kant i et limitationsproblem som denne løser provisorisk ved en skelnen mellem subjektive og objektive domme, mens de to første lader problemet uomtalt, forholdsvis uproblematisk hos Aristoteles (dog er der jo substratet i absolut negativ forstand), men tilspidset i en krise for substanstænkningen hos Leibniz. Netop ved den kriseagtige præcision, som er konsekvensen af at Leibniz' substansbegreb er søgt gennemtruffet så radikalt overalt i hans filosofi at det faktisk er ophævet i et relationsbegreb, forenes nu en række problemer: uendelighed og relation knyttes de facto sammen hos Leibniz, endelighed og substans ligeså (muligvis dog osse her relation når den enkelte monade fastlægges som synspunkt på universet).

Uendeligheden er substantiel hos Aristoteles, enten som den guddommelige form eller som samlingen af primære substanser (hvilket forudsætter et ekstensionalt domssyn). Det der gør denne uendelige samling substanser til et fællesskab overalt, er deres klasse/artstil-hørsforhold, et overbegreb der således knyttes til uendeligheden, muligvis beslægtet med et af relationskategoriens aspekter (kaldet relation 1). Derimod er endeligheden primær substantiel, idet det enkelte eksemplar afgrænses som primær substans i lyset af sin essens; men netop ved essensen som den sidste differentia blander relationskategorien sig ind i tænkningen, idet relation (kaldet relation 2) og modalitet (potentialitet/aktualitet) de facto havde individualiserende funktion, knyttet til angivelse af den specifikke substantielle værensmåde som den kommer til udtryk i en enhed af kopula og prædikat (cf. II.B.: 41, II.B.: 52). En kategoridefinition der skal trænge igennem disse modstridende opfattelser, må afklare forholdet mellem substans, relation og limitation.

2. Accent:

At Leibniz' kategoriale accent er tvetydig og er det i langt højere grad

end Aristoteles', er en umiddelbar følge af ovenstående betragtninger. Leibniz er eksplicit substantiel, implicit relationel. I dette skema angiver understregning eksplicit accent, mens parentes angiver en implicit tilbøjelighed til accent, og ingen understregning en implicit men de facto accent:

	endelighed	vs	uendelighed
Aristoteles:	<u>substans</u>		<u>substans</u>
	relation		(relation)
Leibniz:	<u>substans</u>		<u>substans</u>
	(relation)		relation

Kant falder lidt uden for denne modsætning i substansfilosofien, idet han fremhæver begge begreber via substans og kausalitet, nedlagt i hhv. den materielle og formelle naturopfattelse, men en sammenligning kan foretages via Ewings bemærkning:

In short, Kant's logic and modern mathematical logic are trying to do different things, though there is no necessary antagonism between them. For mathematical logic the form of proposition is what remains unchanged, although all the constituents of the proposition are altered. For Kant there can be no truer form of a proposition, unless every possible constituent can be fitted to it. (Ewing 1965: 143)

Hvis man paralleliserer Leibniz med citatets moderne logiker, kan man sammenligne. Kant viser klart behovet for både en relationel og en substantiel accent (cf. 'form' og 'constituent'), mens omvendt Leibniz som en konsekvens af sin logik burde absolutere den relationelle (formelle) accent, hvad hans ontologi hindrer ham i.

3. Specielt fundament:

Ejheller i denne rubrik kan Leibniz placeres entydigt. Hans tænkning er tvivlløst linær og finalt determineret som Aristoteles', men det gælder samtidig at

Både Leibniz og Kant kan således acceptere den aristotelisk -locke'ske påstand nihil est intellectu, quod non fuerit in sensu (...) i den udvidede form nihil est in intellectu, quod non fuerit in sensu, excipe: nisi ipse intellectus (Pahuus (ed.) 1967: 33)

Der tænkes naturligvis her på de små perceptioner som er i familie med Kants kategorier, men disse perceptioner er ikke institutive. De reinstitutionerer den præetablerede harmoni, og det forekommer således mest rimeligt at sige at Leibniz har objektivt specielt fundament som Aristoteles.

4. Alment fundament:

Om Leibniz' metafysiske ståsted kan der imidlertid ikke herske den mindste tvivl, og hans standpunkt stemmer udmærket med den definition på det almene metafysiske fundament der afsluttede Kant-afsnittet (II.C.: 73).

NOTER

1. Fremstillingen støtter sig til Jalabert 1947; Lenders 1971; Pahuus (ed.) 1967; Parkinson 1965; Russell 1967; Schepers 1966; Schepers 1969. Primærtekster er anført i bibliografien.
2. Jeg tager ikke stilling til striden om forudsætningsforholdet mellem Leibniz' logik og metafysik, hvor især Russell og Couturat har hævdet metafysikkens afledede status. Det forekommer mig dog at de overbevisende er blevet imødegået af de øvrige forfattere mere afbalancerede syn på heterogeniteten i Leibniz' produktion. Brøndal synes at have meget til overs for Russells og Couturats logiske Leibniz-fortolkning.
3. Jalabert tegner modsætningen mellem Leibniz og Aristoteles for skarpt med hensyn til den førstes intensionalitet og den sidstes ekstensionale domsopfattelse (Jalabert 1947: 75f). I hvert fald indebærer Leibniz' logik med opstilling af første termer i klasser, karakteristik af enkeltelementers klassetilhørsforhold og opstilling af substitutionsprocedurer, ekstensionale konsekvenser. Men atter er det selve hans vaklen mellem substantiel og relationel dominans der er vigtigst, og hvoraf forholdet mellem intensionalitet og ekstensionalitet i hans logik bestemmes. Gudsbegrebet sikrer i hvert fald en intensionalitet i sidste instans.
4. Kontinuitetsprincippet er således i mine øjne en af grundpillerne i Leibniz' filosofi, modsat Russell 1967: 63, cf. Leibniz 1960: 49: "Une de mes grandes maximes et des plus vérifiées."

E. Konklusion

1. Definitionsgrundlagets heterogenitet

Mine sonderinger i kategoriernes filosofiske historie har været præget af en vis omstændelighed, på trods af at jeg i behandlingen af hovedpersonerne så langt som muligt har holdt mig til de momenter der vedrørte selve kategoriernes definition. Men det noget retarderede fremstillingstempo har sine begrundelser. For det første skal jeg udforske et bagland for Brøndals tænkning som han selv stort set er tavs om. Når vi dog ikke kan nøjes med blot en henvisning til Brøndals kilder, således som det oftest sker hos hans kommentatorer, men må følge denne henvisning op med en egentlig læsning af kilderne, så hænger det sammen med at disse kilder, selv for et hurtigt blik, udgør en såre heterogen ansamling. Derfor må jeg for det andet søge at muliggøre dannelsen af en enhed i denne tradition som de enkelte tænkere ikke selv peger på. Og denne enhed er en skjult og nødvendig forudsætning for Brøndal. For det tredje er de begreber jeg er på jagt efter, kategorierne, ikke nogle begreber i de respektive teoris provins, der kan afsnøres fra helheden. Kategoriernes plads er ved disse teoris fundament, hvorfor der i fremstillingen må tages hensyn til denne helhed, osse til træk ved denne som kun ad omveje får betydning for kategoridefinitionen. Endelig har jeg for det fjerde inddraget nogle begreber fra kategoriernes nabolag som Brøndal eksplicit benytter (fx substrat, Leibniz' logiske kalkyle), og som jeg senere får brug for at vise tilbage til.

Inden jeg kaster mig ud i et forsøg på at rede de spegede tråde ud fra de foregående afsnit, gengiver jeg her i let forgrovet skikkelse resultaterne som de foreløbig ser ud. Skemaet må tages med en vis varsomhed. Det skal aflæses i to dimensioner hver gang, både lodret og vandret, idet kodeordet ikke kan være helt stabilt fra kolonne til kolonne på grund af de tre tænkere forskellighed. ('Ekstern limitation' hentyder til afgrænsning af gyldighedsområde (meningsfuld vs meningsløs), 'intern limitation' til afgrænsningen sand vs falsk).

KODEORD	ARISTOTELES	KANT	LEIBNIZ
A. Konstitutive kategorier:			
a. af første orden	1	12	∞
b. af anden orden	9	0	0
B. Institution/reinstitution:			
a. intellekt	institution	reinstitution	institution
b. omverden	reinstitution	institution	reinstitution
C. Limitation:			
a. ekstern	---	nej	---
b. intern	ja	ja	ja
D. Accent:			
a. eksplicit	substantiel	alle kategorier	substantiel
b. implicit	subst./rel.	subst./rel.	rel./ (subst.)
E. Fundament:			
a. specielt	objektivt	subjektivt	objektivt
b. alment	metafysisk	metafysisk	metafysisk

Det kan man roligt kalde en blandet familie af kategorier og kategori-ale egenskaber. Derfor er det ikke uden dristighed når Brøndal, uden nævneværdige komparative kommentarer, lader dem blande blød. Det kan ikke være udtryk for en direkte og naiv afbenyttelse, men der må forud for anvendelsen være gået en læsning, eller vagere have dannet sig en samlende opfattelse, han ikke har sat på prent. Den må ekspliciteres, hvis man vil kigge med over Brøndals skulder under hans læsning.

Det første spørgsmål der melder sig, må være om man med de tre filosoffer har kunnet omspænde den tradition, indenfor hvilken de logiske kategorier og logikken i almindelighed tages under behandling i en bredere filosofisk regi. At Brøndal ikke selv er blevet stående ved disse tre, vidner hans værker klart om: Descartes, skolastikerne - navnlig Duns Scotus (1) -, Husserl, Russell, Carnap, Spinoza, Cassirer o.fl. hørte osse til hans læsning.

Der er imidlertid i to henseender bestemt to poler, i hvis spændingsfelt de øvrige filosoffer må befinde sig i henseende til kategoriproblematikken. For det første med hensyn til accent, hvor det substantielle og det relationelle synspunkt, som demonstreret af Leibniz, betegner de absolutte yderpunkter, hvorimellem alle andre accentueringer må ligge. Og for det andet rummer det specielle fundament osse et non plus ultra i både det objektimmanente synspunkt og i det subjektimmanente, og udenfor disse to poler kan intet specielt fundament tænkes. Jeg har med yderpunkterne af to akser eller dimensioner, accent og specielt fundament, bestemt en plan eller et niveau, hvorpå de øvrige filosoffer må have deres plads, osse Brøndals læremester, Høffding, med sin i denne sammenhæng nærmest kantianske position. Inddragelse af flere tænkere ville således ikke tilføje noget radikalt nyt, men sikkert nok nuancere det hidtidige billede, og måske pege på andre punkter hvor grænserne kan overskrides end dem jeg har brug for at fremhæve i det følgende. Men til vort formål skulle materialet være dækkende: den videre diskussion af en kategoridefinition.

Den eneste grundlæggende overensstemmelse mellem de tre filosoffer findes i opstillingen opført som alment fundament. Selv om dette grundlag dog er grobund for så forskellige planter, må det alligevel være muligt med dette fællesskab i tænkesæt at bringe kategorieme nærmere hinanden. Det andet fællesskab, den interne limitation via den logiske dom, vil vise sig af mindre betydning, fordi den logiske dom er for snævert et grundlag for en almen sprogteori. Dog er det kategoriernes tilhørsforhold til et kategorialt sprog, i.c. logikkens, der gjorde de tre teoridannelser sammenlignelige med hensyn til institution/reinstitution (cf. II.C.: 69f; II.D.: 93).

Hvad der sker i det følgende er ikke at jeg laver en redegørelse for Brøndals læsning, men at jeg prøver at rekonstruere den. Derfor er fremstillingens gyldighed på dette sted ikke afhængig af forholdet til Brøndal, men kun til den filosofiske tradition som de foregående sider

har givet et rids af. Hvis og kun hvis denne rekonstruktion kan bestemmes i to henseender: med hensyn til læseprocedurens principielle træk (symptomallæsning) og med hensyn til begrebsopstilling (kategoridefinition), vil den kunne bruges som en ramme om læsningen af Brøndals arbejder. Kun da vil man, ikke blot ved hjælp af et fælles materiale men osse en fælles indfaldsvinkel til eller læseholdning overfor dette materiale, kunne verificere om min tese om nødvendigheden af en bestemt tolkning af traditionen giver ekko i Brøndals faktiske udnyttelse af en sådan tradition på det sprogvidenskabelige område. Resultaterne af min og Brøndals stipulerede læsning bliver kun kommensurable gennem en fælles fortolkningsprocedure, der kan spores i den praksis der ikke ekspliciterer den eller dens anvendelse på den filosofiske tradition. Og sådan er som nævnt Brøndals praksis (cf. tese 2 og tese 3, I.B.: 17f).

2. To slags begrebskonstruktion

De begrebsdannelser som de foregående kapitler har præsenteret demonstrerer to måder hvorpå et begrebsapparat kan opbygges (2). Med udgangspunkt i det sanseligt og i sig selv afgrænsede opbygges en logisk pyramide på ontologisk basis. Den gengiver en ting og dens egenskaber med stadig færre elementer på hvert trin, sluttende i den øverste og absolutte form. De begreber der står i centrum for en sådan intensional procedure er klasse- og artsbegreber (af mig set under ét som klassebegreber), og fremgangsmåden, den isolerede induktion, bevirker at det stoflige aldrig synes at forsvinde ud af de logiske begreber. Der er stadig forbindelse til udgangspunktet.

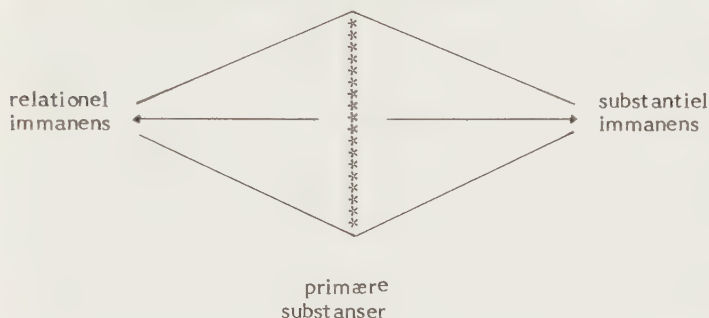
Selve sammenhængen på ét niveau er selv et element, dvs. en substans, på næste niveau etc. Forestillingen om den oprindelige enhed i virkeligheden bag mangfoldigheden styrer tænkningen, og de logiske begreber synes aldrig at blive fremmede overfor virkeligheden, men er selv en del af den, en af dens egenskaber. Derfor føles udvidelsen af begrebernes omfang, som stigningen i trinfølgen medfører, ikke som abstraktion, men som præcision, en indskrænkning af indholdet på vejen mod den definitive identifikation mellem virkeligheden og dens billede. For denne intensionale substantielle tænkning er springet ikke langt fra denne nærmest stoflige forudsætning til en spekulativ, som skolastikerne præsterer. De afgrænsede kategorialt bestemte enheder, der jo er afgrænsede i sig selv, forstås som væsensenheder, der i deres selvstændighed er bundet tilfældigt men ikke nødvendigt til et bestemt legeme. Essens og eksistens får en yderst trådløs forbindelse.

Imidlertid kan en anden betragtningsmåde anlægges. Udgangspunktet er da ikke en tilskrivning af egenskaber til et legeme og klassifikatorisk ordning af disse, men en opløsning af legemet i dets bestanddele. En korpuskulær metrisk-mekanisk betragtning, hvorefter egenskaber (osse såkaldt subjektive som varme, sødme o.l.) kvantificeres, gør sig gældende fra pythagoræerne og Demokrit og

frem. Ikke substans og accidens, væren og essens o.l. bliver centrale, men fx rum og tid og masse (Newton) bliver kvantitative kræfter eller forhold i det atomare rum. For den ekstensionalt inspirerede betragtningsmåde er det derfor ret beset heller ikke grundbestanddele med grundprocesser der kommer i fokus, således at deres universelle harmoni er det egentligt identitetsskabende.

Herfra er vejen kort til en anskuelse af atomer snarere som holdepunkter for tanken, i ekstension konvergerende mod nul, hvor ikke masse men energi bliver væsentlig. Den relationelle tankegang erstatter den materielle, og den konsekvente deduktion i en tilknytning til matematikken bliver et nærliggende metodevalg.

Hvis de her groft skitserede tankeganges fælles udgangspunkt siges at være Aristoteles' primære substanser, det umiddelbart sanseligt afgrænsede, kan de illustreres således:

Begge typer begrebsapparat bygger på en lineær argumentativ udviklingskurve, der styrer mod en endelig erkendelse af virkeligheden som relationel lovmæssighed eller substantiel enhed, og begge slipper i sidste instans det stoflige udgangspunkt. Begge begrebssæt gør krav på at reinstituere invariansen i det værende, men bag begge pyramiders indre forskelle ligger der visse logiske af reinstitutionen uafhængige momenter, der gør at de, som vi skal se i det følgende, kan anvendes til at indkredse kategoribegrebet, som den ikke-metafysiske størrelse som Brøndal har sendt os på jagt efter.

3. Substans og relation hos Cassirer

Bag det foregående vue har man sikkert kunnet ane arkitekterne Aristoteles og Leibniz og deres modsætning, men til en videreudvikling i forsøget på at forene de forskellige kategoriale tankegange vil det nu være gavnligt at inddrage E. Cassirer (Cassirer 1969). Hans brugbarhed her skyldes - udover at hans Substanzbegriff und Funktionsbegriff

indgår i Brøndals læsning - at han forener en nykantiansk tankegang og en tankegang med erklæret relationelt primat. Derved profileres der adskillige relevante og anvendelige træk, således at der med Cassirer som afsæt skulle være en chance for at få greb om det der nu efterhånden har aftegnet sig som det kategoriale hovedproblem: hvorledes er forholdet mellem relation og substans, og hvorledes er de to kategoriers eller kategorigrupperes definition afhængige af dette forhold? Hertil knytter sig som ledsagefænomener limitationsspørgsmålet og spørgsmålet om forbindelsen mellem individuelt eksemplar og klasse.

Med sit relationsbegreb vil Cassirer indføre et talbegreb, der skal kunne samle matematik og naturvidenskab under ét, således at rum, tid og masse - konverteret til energi - kan omfortolkes til matematiske rækkebegreber og substansbegrebet skydes ud.

I sin redegørelse for de matematiske begreber - hvis fortsatte aktualitet for matematikere jeg ikke kan afgøre - etablerer Cassirer en taldefinition der som primært formål har at bryde med ethvert substantielt og deskriptivt forhold. Tal er bestemt ud fra et ordningsprincip, ikke ved indhold eller successiv addition af enheder, egenskaber eller mængder. Hvert tals plads i ordenen er bestemt ved en relation, fx større end/mindre end. Tallene er mellemrum eller 'snit' der kun bestemmes af det konstruktionsprincip der opretter dem og giver hvert snit en entydig bestemmelse. Og når snittet eller forskellen således går forud for de enkelte tals plads, er tallenes bestemmelse ganske uafhængig af hvad de anvendes til (cf. Leibniz, II.D.: 95f). Uanset hvilke mere tilfredsstillende formuleringer af talbegrebet en matematiker ville kunne give, er det centrale at tal principielt ikke er kontinuerle og principielt ikke har tingslig reference (3).

Det substansbegreb som Cassirer skiller sig af med, har imidlertid en egenskab som nu må føres et andet sted hen. I sit udspring dækker substansen det stofligt afgrænsede, men selv gennem den klassificerende dannelse af overbegreber eller individualiserende indholdsspecifikationer er det dens hovedegenskab at markere bestemte inddelinger og grænselinier (tilhørsforhold vs ikke-tilhørsforhold til klasse A eller væren eller ikke-væren egenskaben a), idet hver forbindelse mellem de adskilte områder er et nyt substantielt aspekt. Det er sådanne forskelsmarkeringer som reinstitutioneres af kategorierne af anden orden som substantielle egenskaber hos Aristoteles.

Selv når den klassificerende fremgangsmådes abstraherende astoflige karakter erkendes, bliver dog den grænsesættende funktion tilbage som en begrebsmæssig nødvendighed, - den der bevirker at man kan sige: 'dette er en primær substans'. Ejendommeligt nok fastholder Cassirer i sin sprogbrug den oprindelige stoflige betydning af den forkastede substans. Han taler om "individuel Substanz" og afviser at kunne tale om negativ substans (ib.: 293, 72). Derfor bliver abstraktionen og afgrænsningen i kategorial forstand begrebsløse.

Selve abstraktionsprocessen er dog uundgåelig i enhver videnskabelig

begrebsdannelse. Man flytter sig til et andet niveau end objektet - i fysisk forstand eller ej - for derpå fra denne metaposition at nærme sig det igen ved hjælp af sit begrebsapparat. Kløften skabes for at overskrides, men den overskridende tilnærmelse forudsætter den. Det første moment kalder Cassirer induktivt eller associativt, det andet deduktivt, således at det deduktive moment blandt det førstes tilfældigt sammenføjede dele skaber en autonom relationel operationel lovmæssighed, hvis gyldighed er intern, idet momenterne dog gensidigt forudsætter hinanden.

Die Assoziation vermag (...) lediglich die Frage zum Ausdruck zu bringen; die Antwort dagegen liegt allein in den allgemeinen Reihenprinzipien, die die möglichen logischen Übergänge von Glied zu Glied im voraus determinieren und unter bestimmte Gesichtspunkte ordnen. (ib.: 379)

Det deduktive system er således udtryk for den nødvendige afstand mellem genstand og erkendelse, men er for Cassirer osse overvindelsen af den i en autonom relationel orden.

Den identitet og bestandighed som gennem substansen skabes som en stofligt bundet sum af egenskaber, bliver her i stedet det konstante sæt af relationer mellem leddene og helhederne. Identiteten er ikke en sum men en helhed, enhed af relationelle forbindelseslinier. Det stoflige fås tilbage, ikke "als Gegenstände" men "als gegenständliche" (ib.: 403). Derfor bliver de forskellige kvaliteter til kvantiteter, idet der hermed blot menes helheder der, som tallene, lader sig ordne i en leddelt relationelt bestemt orden (hvilket for Cassirer bliver muligt med introduktionen af energibegrebet). Den legemlige konkretion der forsvinder i abstraktionen, gives tilbage i relationen:

Indem die Konstitutionsformel diese Verbindung herstellt, ist sie freilich eben dadurch zugleich der echte wissenschaftliche Ausdruck der empirischen Realität des Körpers. (ib.: 285)

Relationen har foreløbig fået to funktioner: at være ordningsprincip der kan meddele en entydig orden til uendeligt mange led, og at være et synteseskabende helhedsdannende princip, en lovmæssighed der danner et "ideelles Ganzes":

Erst in dieser Synthese vollendet sich die blosse Folge der Ordnungszahlen zum einheitlichen, in sich geschlossenen System. (ib.: 55)

Men endnu et problem mener Cassirer selv at kunne klare med relationsbegrebet, nemlig uendelighedsbegrebet (der mig bekendt endnu sætter matematikere grå hår i hovedet). Så længe der tænkes på noget aktuelt uendeligt: tallene tæller 'noget uendeligt', er problemet

uløseligt, fordi der tænkes substantielt. Problemet drejes hvis en talrække, af Cassirer defineret relationelt, er uendelig - fx de naturlige tal - og dog skal betragtes som en helhed, der jo osse er relationelt fastlagt. Man skal da ikke alene betragte klasser med uendeligt mange medlemmer, men klasser med uendelige medlemmer, fx klassen af uendelige talrækker. Der bliver her tale om to forskellige måder at anskue uendelighedsbegrebet på, hvoraf den sidste hos Cassirer forudsætter den første (han har en talrække med uendeligt mange medlemmer). Der er ikke tale om nogen 'anden slags uendelighed'.

Cassirer tænker sig at en talrække bestemmes som en afgrænset helhed, ikke ved antallet af led men ved grænseværdien af deres sum. Denne kan, i fald der er en, fastlægges entydigt. Derved er der ved hjælp af disse 'nye' tal åbnet mulighed for at lave 'talrækker etc. Det svarer ganske til Leibniz' symbolisering af anden orden (II.D.: 97), og denne henvisning lader Cassirer og Leibniz spejle sig i hinanden med paradoksaltet. Den første klarer sig med relationsbegrebet alene, således at dette går forud for afgrænsningen og derfor kan definere den (4). Den sidste hævder i samme situation substansens primat og relationsbegrebets afledte og reducerbare status. For ingen af de to er substans og relation på samme niveau.

For Cassirers vedkommende kræver dette forhold, at den grundlæggende talrække med de naturlige tal udelukkende er defineret som relationel række, og ikke behøver at fastlægges som helhed eller system, idet en sådan afgrænsning, som det fremgik ovenfor, forudsætter en rækkedefinition på et logisk forudgående niveau. Der må være en basal rationalitet af relationel art, må Cassirer hævde. Han beskriver denne med en næsten lyrisk opstemthed som die "Urrealität selbst" o.l. (ib.: 248): intellektet fatter verden ved et "Entwurf" (ib.: 271) (5) af det intellektuelt dannede system efter matematiske principper, der giver den formale ramme for erkendelse (cf. ib.: 431). Cassirers nykantianisme er indlysende.

Selv om Cassirer absoluterer relationen, lader han dog to andre begreber forholde sig komplementært til hinanden, nemlig individualitet og almenhed, det særlige og det almene:

Hier kann keine unüberbrückbare Kluft zwischen dem "Allgemeinen" und dem "Besonderen" entstehen, da das Allgemeine selbst keine andere Bedeutung und keine andere Funktion hat, als eben den Zusammenhang und die Ordnung des Besonderen selbst zu ermöglichen und zur Darstellung zu bringen. Denkt man das Besondere als Reihenglied, das Allgemeine als Reihenprinzip, so ist alsbald deutlich, dass beide Momente, ohne ineinander überzugehen und sich inhaltlich irgendwie miteinander zu vermischen, doch in ihrer Leistung durchgehend aufeinander angewiesen sind. (ib.: 297f, første fremh. min)

Komplementariteten ('aufeinander angewiesen sind') mener Cassirer at kunne rumme indenfor ét overbegreb, relationen, samtidig med at det almene ikke er andet end det der bringer orden og sammenhæng i det særlige, som derfor forudsættes enten som begreb eller som fysisk realitet. Cassirer arbejder altså med den modsætning jeg har accentueret hos Aristoteles, individ vs klasse, men ikke med den jeg har underbelyst, klasse vs art (II.B.: 31).

Sammenligner man citatets to begreber, rækkeled og rækkeprincip, med de tre niveauer på hvilke Cassirer arbejder med relationer, ser man tvetydigheden og måske en relevant løsning (cf. ib.: 72):

1. relationsbegreb overhovedet, der skaber
2. relationer mellem enkeltled i en række, der tilsammen danner en ordnet klasse, der indgår i
3. relationer mellem klasser af led (fx i den analytiske geometri, eller mellem klasser af klasser), der indgår i ...

Der kan næppe være tvivl om at Cassirer bevæger sig på det andet niveau i citatet ovenfor. Den videnskabelige erkendelse er for ham en vekselvirkning mellem alment og individuelt. Når det individuelle er fattet som et sæt af lovmæssigheder, dvs. når det efter en på association følgende deduktion fattes som alment i den forstand at det tilhører en klasse eller et afgrænset område hvor lovmæssighederne gælder som princip, så kommer der uvægerligt en fortsættelse til det tredje niveau, og det transformeres igen til et fjerde etc. Derved dannes klasser af større og større omfang, og Aristoteles' substantielle begrebspyramide får således stor lighed med Cassirers. Det lineære princip i erkendelsen ligger osse under Cassirers analyser.

Hvis man skal bringe de tre niveauer i indbyrdes forbindelse, respekterende den komplementaritet mellem individuelt og alment som Cassirer har opstillet, må lineariteten brydes. Den eneste måde at gøre det på er at 'vende' det tredje niveau ned i det andet, dvs. antage at man på samme niveau må arbejde med to sideordnede forskellige begreber: et klasse/grænse-begreb og et række/uendelighedsbegreb. Et limitativt og et non-limitativt begreb.

De kommer til at stå i et særligt forhold til hinanden. Det limitative begreb er indifferent overfor om det afgrænser endelige eller uendelige tal (altså talrækker hvis sum har en grænseværdi), for når disse begreber ses under den limitative synsvinkel, er de afgrænsede via et logisk tilhørsforhold til et område. Det non-limitative begreb, derimod, er indifferent overfor hvilke afgrænsede størrelser det går på tværs af og kombinerer. Den indifferente begreberne således besidder hver for sig, ophæves i deres gensidige betingethed: Det limitative begreb sætter bestemte grænser som relationen overskrider, hvorved denne bestemmes, mens omvendt det limitative begreb fordrer, idet det jo sætter grænser mellem områder, relationer for at de afgrænsede områder ikke skal være vilkårligt men indbyrdes bestemt, og herved får limitationen sin særlige karakter. Uden gensidig påvirkning er begge begreber tomme.

Cassirer er faktisk klar over at den gensidige henvisning kræver to begreber og ikke kun ét, et logisk problem som skydes til side af frygt for et slægtskab med den aristoteliske begrebsverden:

Man mag entgegen werfen dass diese Verschiedenheit [mellem to områder (Inbegriffe) af elementer] durch den rein logischen Unterschied der Klassenbegriffe unmittelbar gegeben und somit keiner weiteren Ableitung fähig und bedürftig sei. Damit wären wir von den Klassen selbst zurückgeführt auf die erzeugenden Relationen, auf welchen sie beruhen, und denen sie ihre Abgrenzung und Bestimmtheit verdanken. Der Unterschied in den Inbegriffen reduziert sich auf den Unterschied der begrifflichen Gesetze, aus welchen sie hervorgegangen sind. (ib.: 68)

Citatet er et brudstykke fra Cassirers diskussion af klassebegrebets logiske overflødighed og medtages for at vise og uddybe at den gensidighed, som definitorisk er fastlagt i det foregående af mig, må tolkes dynamisk-dialektisk: fra klassen bringes man til de frembringende relationer, og klassen får sin afgrænsning af relationernes rækkevidde. Men denne dynamik forsvinder i samme øjeblik man som Cassirer slutter, at da kan klassebegrebet elimineres og relationen absoluteres.

Det forholder sig således at en konsekvent gennemførelse af limitationen til den yderste grænse af udelelighed, som i Leibniz' monadelære, ophæver selve limitationens begreb i relationen. Men omvendt vil osse en fortsat relationel binding af entiteter skabe et sammenhængende område, dvs. et limitativt felt. Men denne gensidighed må ikke betragtes som bestående af to operationer i lineær forlængelse. Det ville være at give Cassirer ret og dermed gøre den relationelle operation enerådende. De må begribes simultant, hvis man ønsker at fastholde det dynamisk-dialektiske aspekt som Cassirer introducerer og fjerner. De to begreber på én gang determinerer og negerer hinanden. Det limitative og det non-limitative begreb befinder sig på ét og samme logiske niveau, uløseligt og komplementært forbundet i en dialektisk gensidighed; afgrænsningen er ubegrænsethedens komplement, grænse for den, mens ubegrænsetheden med nødvendighed - da det første jo er et paradoks - må være det 'udenfor' der er markeret indenfor grænsen som dennes negation.

At denne cirkelbevægelse i begrebsdannelsen ikke nødvendigvis behøver at være en ond cirkel der resulterer i en cirkelslutning, kan jeg belyse med et par citater hvori cirklen bliver en dialektisk og ikke en tautologisk figur. Fx Heidegger skriver:

Die Erfahrung ist ein in sich kreisendes Geschehen, wodurch dass, was innerhalb des Kreises liegt, eröffnet wird. Dieses offene aber ist nicht anderes als das Zwischen - zwischen uns

und dem Ding. (Heidegger 1962: 188)

Cirkelns centrum, dvs. dens betingelse, afsløres af selve den cirkulerende bevægelse, men afsløres ikke som et centralt 'noget' men som et transcenderende 'mellem'. Og det er netop en relation eller et grænsbrydende non-limitativt begreb. Fx J.-L. Baudry giver forholdet en tydeliggørende understregning:

Le dehors, tel est peut-être le nom que l'on donne à ce qui, à l'intérieur du système, risque de changer le système. (...) Il ruine l'universalité de l'institution dont elle a besoin pour survivre en s'affirmant lui-même comme possibilité d'institution. (Tel Quel (ed.) 1968: 358, jeg fremh.)

Non-limitationen sprænger ikke slet og ret den limitation som den forholder sig gensidigt til, men den er muligheden for dens omorganisering, hvori non-limitationen selv indgår i limitationen - på et nyt niveau der giver gensidigheden en ny specificitet. Heri ligger gensidighedens dialektik.

Det er nu nærliggende at anse det limitative begreb for at være substansbegrebets arvtager, men det må for at bevare sin logiske status tømmes for ethvert stofligt og essentielt indhold, hæve sig over enhver nominalisme og realisme. Der skulle da ikke, som Cassirer hævder, være nogen logisk modsigelse i at arbejde med en negativ substans (omend det formentlig vil være uhensigtsmæssigt). Til gengæld vil det være umuligt at tale om en individuel substans, for i så fald må substansen bindes til en stoflig eller essentiel kerne (og centrum er et 'mellem', med Heideggers ord). I stedet må individualitetsbegrebet knyttes til det non-limitative relationsbegreb, og individualitet forstås da ikke som afgrænsning men som noget bestandigt dynamisk transformerende og transformeret.

Individualitetens tilknytning til det uafgrænsede (non-limitative) er egentlig osse konsekvensen hos Leibniz på grund af den substantielle fallit. Det samme kan man sige om Aristoteles, hvis primære substans, som vi har set, i realiteten er et overflødigt begreb: et individuelt særpræg fastlægges af modus (potentialitet/aktualitet) og grad (mære/mindre) (modalitet og relation, cf. Høffding 1921: 43). Den primære substans som et selvstændigt begreb gør derfor ikke individualiteten substantiel, men kun det faktum at der foreligger en individualitet, hvorfor den primære substans' status er lige så tvivlsom som den præetablerede harmonis substantielle karakter. Osse Kant lader sig inddrage i denne sammenhæng. Det subjektive gyldighedsområde er nemlig det der ikke kan skaffes endelig og objektiv viden om. Det er den objektive endelighed og den subjektive uendelighed der nu søges sammenknyttet i en dialektik.

Men den her skitserede integration af relation og substans som aspekter af hhv. et non-limitativt og et limitativt begreb, kan man

oprette et ækvivalensforhold mellem de oppositioner der nu har været bragt på bane flere gange:

$$\frac{\text{endelig}}{\text{uendelig}} \sim \frac{\text{limitation (substans)}}{\text{non-limitation (relation)}} \sim \frac{\text{klasse/almenbegreb}}{\text{individualitet}}$$

Her er det den sidste 'brøk' der omkalfatrer den traditionelle opfattelse af individualitet (der jo ikke nødvendigvis betyder person eller noget andet antropomorferet) som det fikserede og afgrænsede. Samtidig må jeg understrege at substansen ikke er identificeret med limitation og relation ikke med non-limitation. Det er umuligt alene af den grund at de klassiske begreber jo har vist sig flertydige. Jeg forsøger fortsat at finde nogle konsekvenser i de gamle begreber der kan samles i nye, og indtil jeg når så vidt, kan det være praktisk at beholde substans og relation som ækvivalenter for limitation og non-limitation.

Begrebernes indbyrdes forhold kan sluttelig sættes i forhold til Cassirers tidligere anførte tretrinsopstilling (II.E.: 111):

1. relationsbegreb overhovedet
2. relation transformeres til substans
3. substans transformeres til relation

Når de to nederste trin nivelleres i forhold til hinanden, tvinges man til at supplere det øverste med substansbegrebet, fordi lineariteten i Cassirers niveauforskydninger er brudt og fordi det grænsemærkende begreb da ikke længere er sekundært og reducerbart (cf. Cassirer om klassebegrebet):

1. relation overhovedet/substans overhovedet
2. relation og substans i et gensidigt cirkulært udvekslingsforhold, som jeg vil kalde en dialektisk cirkularitet. Den hersker naturligvis osse mellem de andre 'tællere' og 'nævnerne' i de ækvivalerende 'brøker'.

Hvad der indtil nu er sket er, at studiet af Cassirer har medført nødvendigheden af at der insisteres på en dobbeltaccent, både substans og relation må accentueres lige stærkt. Men konsekvensen heraf indskrænker sig ikke til at gælde accentforholdet alene, men rammer lige i centrum af fundamentforholdet. Det almene metafysiske fundament kan ikke opretholdes. Det viser sig for det første ved at den skitserede cirkelbevægelse som begrebsdannelsen medfører ikke kan være frugtbar i en metafysisk tænkning, der principielt er lineær. Og for det andet i det spring der er foretaget fra antagelsen af ét tilgrundliggende begreb, der være sig substantielt eller relationelt, til antagelsen af to. Der er ikke hermed sket en uskyldig kvantitativ begrebsudvidelse, men et spring fra forestillingen om én tilgrundliggende i sig selv hvilende enhed - i subjektet eller objektet, som final eller initial determinator, som ting eller orden - til forestillingen om en aldrig overbygget tvedeling eller forskel, og i dette spring er oprettet en ny forudsætning for kategorial tænkning. Der skulle da

være en mulighed for at det almene metafysiske fundament, beroende på at den reinstitutionerede enhed dukker op som specielt fundament, kunne skyldes til side.

Der kan være grund til, for at tråden til Brøndal kan bevares, på dette tidlige sted at fremhæve at med begreberne limitation og non-limitation har jeg til stadighed haft Brøndals to hovedinteresser i kategoritænkningen i fokus, forholdet mellem substans og relation og forholdet mellem individuelt og alment (cf. II.A.: 21), omend sprogteorien endnu ligger som det forjættede land bag de blå bjerge (6).

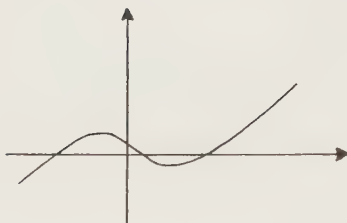
4. Illustrative analogier

Cassirer har været et enkelt eksempel på og vehikel for min opstilling af nogle mere almene videnskabsteoretiske problemstillinger, som jeg senere giver en bredere udførelse med direkte inddragelse af Brøndals arbejder (se III del). Men inden jeg allerede i nærværende kapitel giver en mere principiel formulering af det ametafysiske perspektiv, vil jeg med et par illustrative analogier - men altså som med Cassirer fortsat på det eksemplificerende plan - tydeliggøre forholdet mellem limitation og non-limitation i et ekskursagtigt anhang på et par sider, dels med en pseudomatematisk tegneserie, dels med en parallelisering til kodebegrebet. En sådan tydeliggørelse er naturligvis, så lidt som Heidegger- og Baudry-citaterne ovenfor, nogen verifikation af mine overvejelser, men en 'rimeliggørelse'. Verifikationen er knyttet til Brøndals kategoridefinition og -anvendelse og dermed til den specificerende overføring til det sprogteoretiske område. Og det vender jeg selvsagt udførligt tilbage til.

Vi tænker os en kurve:

Aristoteles ville med kurvens egenskaber (krumhed, længde etc.) som det iagttagelige udgangspunkt gå fra denne primære substans til dannelse af overbegreber, pegende fremad mod dens denne-hed, det hvorved kurven er i sig selv. Han ville så at sige uden om kurven bygge et koordinatsystem op der både kunne bestemme kurven og den uendelighed hvoraf den udspringer, i.e. planen eller det hvide papir. Kant, derimod, ville slet ikke kunne opfatte kurven uden koordinatsystemet, men kun et diffust uskelneligt mangefold. Heldigvis for ham medbringer han det selv, for hans anskuelsesformer og forstandskategorier ville udgøre det system som kunne lægges ned over mangefoldet og få det til at træde frem for ham og til at træde frem som netop denne kurve. Men planen - das Ding an sich - ville være utilgængelig for erkendelse.

Begge forudsætter imidlertid at der er en forskelsløs enhed, en plan, på baggrund af hvilken det hele udspilles, og hvis enkelte tilsynekomster det erkendende subjekt forsøger at kombinere og koordinere. Men forudsætningen for at både kurve og system kan eksistere er imidlertid at enheden er brudt, at der er en første forskelsmarkering. Det kunne illustreres med + og ÷:

$$\frac{+}{\div}$$

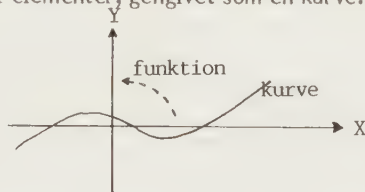
Men denne tvedeling er utilstrækkelig, for det er jo muligt at absolutere den ene halvdel. Derved rummes der en lineær transcendentmulighed, for fra den begrænsede halvdel at trænge frem til adskillelsen, genvinde enheden eller i hvert fald have forestillingen om muligheden for at omfatte begge 'halvdele'. Men denne operation ville reducere den initiale forskelsmarkering, ophæve den reelt eller begrebsmæssigt, og man ville atter stå med antagelse af at enheden producerer udfoldelsesmulighederne ved differentierende delinger. Det er dog ikke enheden der skaber system eller kurve og i øvrigt selv forbliver uforandret, men en forskelsmarkering der skaber planen som udfoldelsesrum.

Opgivelsen af den metafysiske forestilling om en oprindelig enhed som alment fundament kræver en dobbeltdikotomi, idet en enkelt dikotomi ikke suspenderer enheden totalt, men blot tilslører den. Heri ligger for så vidt en paradoksal ironi, idet dette resultat betyder at det eneste der er fælles for de tre klassiske filosoffer, må forkastes som forudsætning for at de lader sig forene i en kategoridefinition.

Dette system er ganske arbitrært i den forstand at der intet kantiansk inertialsystem findes, men kun en udfoldelse af selve forskelsmarkeringens princip, der ikke er andet end udfoldelse og ikke lader sig gribe eller begribe i andet end denne udfoldelses effekter.

De fire kvadranter er altså rum for udfoldelse, ikke som en 'ringere' delt udgave af den hele plan, og derfor heller ikke en mulighed for en udfoldelse der er rettet mod etablering eller erkendelse af en sådan enhed, men for en aktivitet af en anden art. Man kan betragte akserne, bestående af tal, punkter eller hvad man vil, som de afgrænsede begreber, fastlagt limitativt som klasse af bestemte enheder (substans). Kvadranterne mellem akserne er rum for et uendeligt antal relationer (eller funktioner). Vælges nu en funktion (der jo i matematisk forstand er en speciel relation), overskrides klassernes grænser, men resultatet bliver at funktionen producerer sig som en afgrænset klasse af elementer, givet som en kurve.

Denne kurve vil osse skabe et rum for en ny udfoldelse af uendeligt mange funktioner og relationer, fx mellem kurven og X-aksen, men de vil atter fikseres i en kurve, dvs. der er tale om en cirkulær transformationsproces. Det er således en tankebevægelse jeg illustrerer, hvori den individuelle kurve i det uendelige udfoldelsesrum fungerer som en afgrænset klasse og markerer kun sin individualitet ved en fortsættelse i det uendelige, dvs. ved en fortsat relationel (non-limitativ) aktivitet. Det er ikke en matematisk argumentation.

Men kan beskrive forholdet med ordet udtømme. Funktionen 'tømmer' X- og Y-aksen for elementer ved at tilordne hvert x til ét og kun ét y og 'føre dem over i' en kurve. Men derved 'tømmer' funktionen sig selv for transcenderende eller 'overførende' kraft, da den jo må udtrykke sig som en afgrænset mængde eller klasse, dvs. som en kurve der atter, analogt med akserne, afsætter muligheder for nye funktioner. Den cirkulære proces er gensidigt 'udtømmende' og negerende. Der sker ikke gradvis en udfyldning af planen frem mod en total 'opfyldning' eller totalerkendelse eller i hvert fald en mere omfattende erkendelse, som Aristoteles, Kant og Leibniz formodede, men en altid igangværende og aldrig afsluttet vekselbevægelse mellem limitativ fiksering i klasser og individuel non-limitativ produktion, hvor spørgsmålet om høne og æg ikke har mening.

Med denne højst uortodokse og umatematiske illustrative brug af matematikken har jeg ikke villet skabe græmmelse hos matematikere,

men på anden vis end før fremstille udviklingen fra de tre filosoffer til mine begreber om limitation og non-limitation og deres indbyrdes forhold. Velvidende at jeg hermed - uden at ideen helt er min egen (cf. Meyerson 1931: III, 746, note 89) - giver efter for en af Brøndal ikke påskønnet tendens til banalisering (cf. Brøndal "selv med en sjælden Fornemhed afholdt sig fra at angle efter Proselytter" (Diderichsen 1942: 4)), vil jeg dog fortsætte denne ekskurs et øjeblik endnu med en begrebslig parallel til kodebegrebet,

Dette begreb er et centralt begreb i kommunikationsteori, semiotik, lingvistik, informationsteori og kybernetik. Uden at jeg i den rent illustrative sammenhæng jeg her befinder mig i (cf. Larsen 1984a: ch.V), vil finjustere de definitoriske distinktioner for de respektive videnskaber, vil jeg hævde at en kode generelt er et regelsæt for udvælgelse og kombination af elementer fra et givet område (sprogligt, biologisk etc.) med henblik på dannelse af områdespecifikke objekter (fx sproglige betydninger) eller for udvælgelse og kombination af sådanne områder (fx det sproglige referensproblem: relation sprog/virkelighed) (cf. Eco 1976: 36f; Eco 1971: 49/ Eco 1968: 27; Lewandowski 1976: s.v.; Wilden 1972: ch. VII (inspireret af Bateson 1973)). Koden er altså en nøgle til identifikation af betydninger (A betyder faktisk A) og af kendsgerninger (A er i sandhed A) (cf. Eco 1976: 59).

Iværksættelsen af koden kan ske efter to principper: en digital kodning og en analog kodning. Udvalgelsen og kombinationen efter den første sker efter forskelsmarkeringer (en 0-komponent (nærvær vs fravær) er impliceret og ligesom en negativ og en positiv komponent (+ vs ÷, ja vs nej etc.)). Når der er tale om udvælgelse og kombination af områder, vil disse efter den digitale kode gestaltes som arbitrære systemer (fx kunstsprog, alfabetssystemer).

Mens den digitale kodning bygger på forskelle mellem kodede områder og indenfor det enkelte område, så forudsætter en analog kodning lighed mellem områder og en graduering indenfor området i udvalgelsen og kombinationen af elementer dér. Det betyder at de tre digitale grundkomponenter, 0, +, ÷, udskiftes med gradueringer af typen 'mere/mindre' (forbindelsen mellem lufttryk og kviksølvsnøjle sker efter en analog kodning: større eller mindre højde på kviksølvsrets højde og talrækken (76 mm kviksølv ved en vis temperatur = 1 atmosfæres tryk)). Metonymien i Roman Jakobsons teori og den ikoniske relation i Peirce's semiotik fungerer ligeledes efter analoge principper.

A. Wilden, der klart fremstiller forholdet digital/analog og generaliserer det, peger på at der i begge tilfælde er tale om relationer, at den digitale kodning indebærer et enten/eller-princip, den analoge et mere/mindre-princip, at den digitale kodning markerer grænser, den analoge overskrider disse ved at reducere disse forskelle gennem graduerede lighedsrelationer (ophæver forskellene, siger Wilden med henvisning til Hegel (Wilden 1972: 182)), at de to aspekter gensidigt

betingelser hinanden (i en lang række tilfælde), udtrykt ved at ingen af de to kodninger alene er nødvendig og tilstrækkelig betingelse for identifikation indenfor et område eller mellem sådanne (cf. atter ib.: ch: VII med appendix I; Thoma 1977).

Med andre ord: forholdet mellem digital og analog ækvivalerer med forholdet mellem relation 1 (enten/eller) og relation 2 (mere/min-dre) hos Aristoteles (II.B.: 40), og videre med forholdet mellem limitation og non-limitation.

Så meget for den illustrerende ekskurs, idet jeg dog vil tilføje at en mere præcis karakteristik af analogiens rolle i den videnskabelige erkendelsesproces må vente, til dens rolle i Brøndals begrebsdannelse bliver ureducerbar (IV.B.: 344ff), men da vil osse mere løst tilføjede jævnføringer som i dette afsnit få en partiel videnskabelig legitimation (cf. Leatherdale 1974, Høffding 1905).

5. Symptomallæsningens tre antagelser

Forsøget på, med Cassirer som medium, at forbinde Aristoteles', Kants og Leibniz' kategoriopfattelse, har foreløbig givet til resultat en påstand om at betingelsen for at denne forening kan finde sted er at de tre filosofers fælles grundlag, det almene metafysiske fundament, må opgives, og at den kategoriale dobbeltaccent er uomgængelig. Efter-som den epistemologiske ramme om læsningen dermed må ændres, vil det være rimeligt nu, inden en samlende kategoridefinition søges etableret på nye præmisser, at diskutere den læseprocedure som tilsyneladende har ført os til grænsen for den metafysiske epistemolo-gis ydeevne. Vi står med kravet om det man har kaldt et 'paradigme-skift' eller et 'epistemologisk brud' (7), men osse med en vis skepsis overfor muligheden af en sådan radikalitet i en nytænkning:

Je ne crois pas à la rupture décisive, à l'unicité d'une "coupure épistémologique", comme on le dit souvent aujourd'hui. Les coupures se réinscrivent, toujours, fatalement, dans un tissu ancien qu'il faut continuer à défaire, interminable-ment. (Derrida 1972b: 35)

Spørgsmålet bliver derfor: med hvilken ret postulerer min læsning nødvendigheden af et epistemologisk brud? Denne 'ret' bygger på, legitimeres af tre antagelser.

a. Når en given tekst underkastes symptomallæsningen, betyder det ikke blot at den skal læses omhyggeligt, men det betyder et ganske bestemt syn på en teksts måde at være tekst på. En tekst kan ikke sige alt, ikke eksplicitere alt, men der er forskel på hvorledes man betragter det en tekst ikke taler om i forhold til det den faktisk siger. Man kan opfatte det som noget der må bringes frem i dagens lys til berigelse og uddybelse af den allerede etablerede tekst, en supplerende knopskydning der ikke anfægter det der allerede er sagt, men gradvis -

dvs. lineært - bringer den egentlige betydning eller den sande erkendelse indenfor synsvidde.

Men man kan osse tænke sig et dialektisk forhold mellem en teksts stumhed, det den faktisk ikke taler om, og dens udsagn. Hos Aristoteles er det således en betingelse for opretholdelsen af substansens primat at relationsproblemet ikke blev debatteret færdigt. Hos Leibniz kan man på samme måde ikke diskutere relationen uden at den substantielle metafysik bryder sammen, men Leibniz bliver dog nødt til at give indrømmelser, da han ikke tager sit udgangspunkt i de primære substanser men i de immaterielle monader. Den skjulte ophævelse af substansen blander sig næsten direkte i den eksplicitte hævde af substansen, der ophæves *de facto*. Endelig kan man hos Kant ingen diskussion føre om en dialektik mellem subjektivt og objektivt erkendelsesområde, uden at det objektives objektivitet ville anfægtes.

Disse omstændigheder er ikke udtryk for de pågældende filosofers mangel på omtanke, tværtimod har de udnyttet deres epistemologiske rammer til det yderste, men de er et symptom på enhver teksts og tænknings betingelse: et implicit niveau er en nødvendig men ikke tilkendegivet betingelse for dannelse af et eksplicit udsagn, i hvilket det implicitte niveau manifesteres i lakuner, begrebssvigt o.l. Eller metaforisk udtrykt: der findes i enhver tekst en blind plet der er synets betingelse, og kun en ændring af synets vilkår gør at man kan se den blinde plet, men til gengæld ikke længere se i kraft af den. Denne tekstkonception er - som allerede anført (I.B.: 16f) - læseprocedurens første antagelse (cf. Larsen 1977; Larsen 1978).

b. Men for at symptomallæsningen kan praktiseres tilfredsstillende, må man have kriterier for hvornår et epistemologisk brud er nødvendigt. Det er jo sjældent vanskeligt at påpege hvad en tekst lader uomtalt eller at fremvise dens uklarheder, men hvornår er det den tavshed eller den mangel på afklaring der er dens implicitte betingelse man slår ned på. Det er problemet.

For metafysikerne var sagen klar: kontradiktionen angav den nødvendigt falske dom og dermed kravet om en omlægning af argumentationen. En dom må være enten sand eller falsk, kan ikke være begge dele. Tertium non datur. Modsigelsesprincippet og princippet om det udelukkede tredje er prøvestenen for Aristoteles.

Hos Descartes læser man:

cela même que j'ai tantôt pris pour une règle, à savoir, que les choses que nous concevons très clairement et très distinctement sont toutes vraies, n'est assuré qu'à cause de Dieu est ou existe, et qu'il est un être parfait, et que tout ce qui est en nous vient de lui. D'où il suit que nos idées ou notions, étant des choses réelles et qui viennent de Dieu en tout ce en quoi elles sont claires et distinctes, ne peuvent en cela être que vraies. En sorte que, si nous en avons

assez souvent qui contiennent de la fausseté, ce ne peut être que de celles qui ont quelque chose de confus et obscur, à cause qu'en cela elles participent du néant, c'est-à-dire qu'elles ne sont en nous ainsi confuses qu'à cause que nous sommes pas tout parfaits. Et il est évident qu'il n'y a pas moins de répugnance que la fausseté ou l'imperfection procède de Dieu en tant que telle, qu'il y en a que la vérité ou la perfection procède du néant. (Descartes 1967: 110)

Intetheden eller tavsheden har her intet med erkendelsens eller dens tekstlige udtryks betingelse at skaffe, men er deres hindring. Kontradiktionen, nævnt i citatets slutning, påviser denne intethed, hvorfor kontradiktionen ikke alene kan være instrument for symptomallægningen.

Der er så vidt jeg ved ingen der har givet svar på hvilket kriterium man da kan vælge, men et svar kan måske vristes ud af J. Derridas essay "La phénoménologie et la clôture de la métaphysique". Det hedder her på den ene side:

Une fois de plus, parmi les conditions de l'objectivité en général, de l'apparaître du monde en général, à "l'origine du monde" (Fink) on rencontre une non-réalité et une non-réellité, celles du noème qui n'appartient ni à la conscience ni au monde, qui n'est réellement ni de la conscience ni du monde. (...) la métaphysique ne pouvait rendre compte de cette énigme. (Derrida 1966: 11, jeg fremh.)

Og på den anden side:

Heidegger, (...) dit que la pensée de l'être s'est perdue, ou rétrécie, ou retirée quand, à la naissance de la philosophie, l'être a été déterminé par la métaphysique comme présence, comme proximité de l'étant devant le regard (eidos, phénomène, etc.) et par suite comme ob-jet. Cette détermination de l'être comme pré-sence puis de la présence comme proximité de l'étant à soi, comme conscience de soi (de Descartes à Hegel) dessinerait la clôture de l'histoire de la métaphysique. (ib.: 14, jeg fremh.)

Jeg skal ikke her komme ind på de træk der er genkommende hos Derrida, og som er til stede i disse citater (cf. Egebak og Larsen 1976), ligesom de fænomenologiske termer (real/reel, noëma) omtales senere (se IV.B.: 364ff). Hvad jeg vil hæfte mig ved er at begge citater drejer sig om en erkendelseshorisonts afgrænsning, om hvordan en tankegangs fundamentale betingelser viser sig i denne (som 'énigme', som 'clôture'). Denne manifestation har øjensynligt to sider. I det første citat

hævdes metafysikkens kontradiktoriske karakter. Metafysikken kan kun formulere sit spørgsmål så det bliver gådefuldt ('énigme') og tager derved, med Descartes ord, del i intetheden (disjunktionen 'ni...ni' vil, efter princippet om den udelukkede tredje, ikke kunne præcisere noget som helst om nogen genstandslighed, 'objectivité'): en betingelse for objektivitet eller genstandslighed er samtidig del af intetheden, ikke-objektiviteten, ikke-genstandsligheden.

I det sidste citat markeres metafysikkens grænse ('clôture') af en tautologi. Bestemmelsen af væren som objekt ligger efter og er sekundær i forhold til bestemmelsen af væren i sig selv, hvorfor en bestemmelse af det værende ud fra objektiviteten, hvis betingelser er på tale i det første citat, dvs. ud fra den instans der på forhånd er sat som sekundær, kun kan være en vendte tilbage til væren i sig selv, men da som selvnærvær. En selvfordoblende kredsgang, som vi allerede har mødt i Aristoteles' spaltning af intellektet i et første og et andet intellekt.

Metafysikkens kontradiktoriske grænsepæl og den tautologiske er på samme linie, idet betingelsen for den objektivitet, som er tautologiens nødvendige medium, er kontradiktorisk.

I et andet af sine tidlige skrifter - præ-grammatologiske om man vil - kommer Derrida ind på samme dobbelthed af kontradiktion og tautologi, uden at denne dobbelthed er hans hovedpointe. Problemet knytter sig til Husserls søgen efter sandhedserkendelsens entydige udtryk, og Derrida konstaterer at "L'univocité n'est en effet, imaginable que dans deux cas-limites" (Derrida 1962: 105). Det ene yderpunkt markeres af antagelsen af en objektivitet forud for enhver kulturel bestemmelse. Den skal bringes entydigt til udtryk som absolut objektivitet, og hertil fordres et entydigt og naturligt sprog. Men i og med sprogliggørelsen bringes denne objektivitet med nødvendighed - for den skal sprogliggøres - indenfor et kulturelt ikke-entydigt univers:

L'équivocité est la marque congénitale de toute culture. Cette première hypothèse d'une langue univoque et naturelle est donc absurde et contradictoire (ib.: 106, jeg fremh.)

I det andet yderpunkt finder man antagelsen af en trans-kulturel og ikke en præ-kulturel objektivitet, dvs. af en idealitet der som fx geometrien er indskrevet i kulturen som dens betingelse. Kan den bringes entydigt til udtryk i et videnskabeligt sprog? Det er jo selv en idealitet af samme art, nemlig en strukturel lovmæssighed. Kun er det ikke indlejret i kulturen som dens betingelse, manifesteret i kulturens mangetydige produkter, men er konstrueret udfra disse. Derrida konstaterer derfor:

Il y a là une sorte d'équivocité pure qui s'accroît au rythme même de la science. Aussi Husserl précise-t-il en note que

l'énonciation scientifique, sans être remise en cause dans sa vérité, reste toujours provisoire et que "la connaissance objective, absolument établie, de la vérité est une idée infinie" (...) L'univocité est aussi l'horizon absolu de l'équivocité. En lui conférant le sens d'une tâche infinie, Husserl ne fait donc pas de l'univocité (...) la valeur d'un langage soustrait à l'histoire par appauvrissement, mais la condition à la fois apriorique et téléologique de toute historicité. Elle est ce sans quoi les équivoques de la culture et de l'histoire empiriques elles-mêmes ne seraient pas possibles. (ib.: 107)

Hvad Derrida afdækker her hos Husserl er to ting: dels fastlæggelsen af den entydige erkendelse som en uendelig proces, hvori sproget altid er en ureducerbar mediator (cf. Derridas korte note, ib.: 106), og hvormed mere radikale semiotiske overvejelser muliggøres (cf. V.B.); dels at den logik processen er underlagt er styret af en tautologi som teleologisk finalitet, idet karakteristikkene af mangetydigheden, af erkendelsens stadi, af historiske muligheder etc. sker ud fra den norm der består i sammenfaldet mellem de ideale betingelser og disse betingelsers sprog: ikke en geometri og et sprog om den, men en geometri der er dette sprog, således at den klassiske tautologi $A = A$ gælder.

Kan disse betragtninger nu generaliseres således at de kan postuleres at være gyldige for en symptomallæsning? Jeg holder mig til det principielle i tankegangen og ser bort fra om Derrida isoleret betragtet har 'ret' eller ej i sine overvejelser. Jeg kan da slå fast at der i enhver tænkning er involveret to niveauer samtidigt: begrebsinventarets niveau som det ene, hvilket i vort tilfælde vil sige kategoriernes niveau; den epistemologiske ramme eller det almene fundament som det andet, hvormed inventarets anvendelsesmuligheder angives, således at det kan styres mod Descartes' klarhed og præcision eller mod Derridas gådefuldhed og kontradiktion og lukning eller 'horizon absolu'. Hver gang den kategoriale praksis anfægtes, fx gennem sin flertydighed, gådefuldhed etc., sættes der spørgsmålstejn ved det almene fundament der bliver synligt i denne flertydighed. Hvis nu den formulerede tvivl munder ud i en kuldcastning af fundamentet, er inventaret friskt med mulighed for at indgå i nye kombinationer og begrebsdannelser indenfor en ny epistemologisk ramme. Ethvert specielt spørgsmål rejser et principielt (cf. J. Holt om Brøndal der fuldender og dermed tømmer traditionen for udsagnskraft (Holt 1946: 30ff); om 'une coupure épistémologique' (se III.C.: 243); Kuhn om 'a paradigm change' eller 'a paradigm transition' (se III.C.: 245f)).

Lidt præcisere kan det formuleres således: en tilstrækkelig betingelse for omstødelse af det almene fundament er at begrebsinventaret, med de trin- og underinddelinger det måtte have (kategoriale og ikke-kategoriale trin), i sin anvendelse resulterer i enten en tautologi eller en kontradiktion (cf. fx Blanché 1969b: 136). Når Kant således,

uden at ændre det almene fundament, foretager sin kopernikanske vending sker det bl.a. på grund af en tautologisering af den dogmatiske metafysik.

Den nævnte betingelse er dog kun tilstrækkelig. Men med Derrida-citaterne in mente kan den osse gøres nødvendig:

En nødvendig og tilstrækkelig betingelse for en omstødelse af det almene fundament er at begrebsinventarets anvendelse resulterer i en samtidig tautologi og kontradiktion.

Det er den situation man bl.a. møder hos Leibniz. Han vil 'lukke' alle sine udsagn i tautologier, identiske domme der er nødvendigt sande, men kommer samtidig for skade at arrangere sine begreber således at substansen ophæves i relation, dvs. resultatet er kontradiktionen 'substans er relation' (eller omvendt).

Jeg vil kalde dette kriterium for nødvendigheden af et epistemologisk brud for symptomalprincippet. Med dette indkredses hvad jeg har citeret L. Althusser for at kalde "des circonstances symptomatiques très particulières" (Althusser e.a. 1973: I, 26, cf. I.B.: 18), og jeg forudsætter hermed - hvad Althusser næppe ville bifalde - at denne 'partikularitet' er af logisk karakter. Det epistemologiske bruds manifestation i teksterne i steder der kan indkredses af det logiske symptomalprincip er læseprocedurens anden antagelse (cf. Larsen 1984a: 164f; ikke i alle tekster er det den logiske manifestation der er vigtigst, tænk på symptomallesningens psykoanalytiske oprindelse (Larsen 1977) eller på æstetisk-ideologiske opbrud (Larsen 1984b)).

Den tekstmasse der giver anledning til en effektivering af den tilstrækkelige betingelse (enten tautologi eller kontradiktion) vil vise sig flertydig som signal for fx en omlægning af det specielle fundament (cf. atter Kant). Men den tekstmasse der muliggør iværksættelse af symptomalprincippet bliver principielt utydig, tømmes for meningsfyldte udsagn som signal for, ikke al tænkningens ophør, men for en ændring af det almene fundament som en betingelse for dens fortsættelse.

c. Med symptomalprincippet kan det epistemologiske brud altså læses symptomalt, men endnu et par bemærkninger må gøres med hensyn til bruddets radikalitet og de implicerede begrebers historicitet. Det spring som en tænkning forsøger at foretage som en konsekvens af at dens brudlinier er lokaliseret i teksterne efter symptomalprincippet er ikke absolut. Den lukning som tautologien skaber kræver et spring, ellers kan der ikke tænkes videre. Men den åbning som kontradiktionen implicerer ved at skabe et irreducibelt mellemrum mellem to begreber, fx. mellem substans og relation, bevirker at netop de kontradikterede elementer lader sig anvende igen på nye præmisser og dermed er brugelige til det spring som tautologiens lukning kræver. Der ligger i denne proces således på én gang en diskontinuitet og en kontinuitet, et forhold som J. Derrida, hvis overvejelser over dekon-

struktionen af en begrebssammenhæng jeg står i gæld til (cf. Egebak og Larsen 1976, Larsen 1981), understreger her:

Nous n'avons pas à mettre ces concepts [de metafysiske] au rebut et nous n'avons d'ailleurs pas les moyens de le faire. Il faut sans doute, à l'intérieur de la sémiologie, transformer les concepts, les déplacer, les retourner contre leurs présuppositions, les ré-inscrire dans d'autres chaînes, modifier peu à peu le terrain de travail et produire ainsi de nouvelles configurations. (Derrida 1972b: 35)

"Expérience" a toujours désigné le rapport à une présence, que ce rapport ait ou non la forme de la conscience. Nous devons toutefois, selon cette sorte de contorsion et de contention à laquelle le discours est ici obligé, épuiser les ressources du concept d'expérience avant et afin de l'atteindre, par déconstruction, en son dernier fond. (Derrida 1967a: 89, jeg fremh.)

Den dekonstruktion Derrida omtaler er en nedbrydning og fornyet anvendelse af en traditions begreber, for ham den metafysiske som han uafslutteligt bearbejder. Det er vendepunktet mellem gammel og nyt jeg her har prøvet at indkredse i logisk henseende med symptomalt-princippet. Derrida betegner dette omslag mellem gammel og nyt i den konceptuelle genbrug med glosen 'épuser'. Det der sker med symptomalt-læsningen, når den er ført til ende, er at en tradition tømmes for udfoldelsesmuligheder.

Det er her vigtigt at understrege at begrebernes tømning, den symptomalt manifesterede utydighed, er produceret som følge af selve den diskursive praksis indenfor det givne almene fundament som begreberne iværksætter og deltager i. Der er altså ikke tale om afdækningen af at på bunden er alting meningsløst, at vor viden i sidste instans er nul og nix, at kaos råder bag alt. Men der er tale om at fastslå at begreberne har en fundamental diskursiv historicitet (der naturligvis er indflettet i en mere omfattende tænkningens, handlingens og socialitetens historicitet, som jeg ikke berører i denne afhandling).

H. Høffding fremhæver netop "en sådan historisk Betragtning" i forbindelse med kategorilæren (cf. Faye 1979: 44):

At ingen Kategorilære kan være definitiv, følger netop af, at dette Grænsebegreb [det erkendelsesteoretiske subjekt] stedse kan og maa bestemmes paany, fordi det udvikler sig i Forhold til det objektive Indhold, der til enhver Tid er tilstede. (Høffding 1921: 61)

Kategorier er Grundbegreber, som indeholdes i de Forudsæt-

ninger, paa hvilke al videnskabelig Forsken hviler, og som kan paavises ved Analyse af disse Forudsætninger. Men til fuld Belysning af deres Natur er det ikke nok at gaa ud fra den til en vis Tid bestaaende Videnskab. Det maa ogsaa paavises, hvorledes de har arbejdet sig frem gennem Videnskabens Historie, - hvorledes de opstaar som Former for Tankearbejde, - og hvorledes de kan forsvinde igen, naar de ikke længere er Udtryk for den arbejdende Tanke. (Høffding 1917: 259)

Det er denne begrebernes relativt autonome historicitet jeg har villet fange ind ved at tale om en dialektisk cirkularitet mellem limitative og non-limitative begreber, hvor den historiske karakter ikke blot er udtryk for en almindelige relativisme, men for det forhold at begreberne ændres og tømmes i og med den diskursive praksis de er integreret i.

Og det er denne historicitet der er den positive formulering af det ametafysiske grundsyn. Brøndal kan være blevet konfronteret med den hos Høffding allerede i sin studietid: dennes analogi-artikel, baseret på den opfattelse at erkendelsen opstår i erfaringsbårne billeder og symboler der producerer nye billeder og symboler og dermed ny erkendelse og nye erkendelsesformer, er fra 1905 da Brøndal begyndte at følge Høffdings forelæsninger (Høffding 1905; cf. Brøndals vita i Ordenskapitlet). Og han kan have fået den bekræftet i sin senere læsning af Meyerson (cf. Meyerson 1931: I, 101). Men han har faktisk tidligt fæstnet sig ved disse tanker hos Høffding. I Substrater og Laan henviser han i en note til Den menneskelige Tanke §95 (Brøndal 1917: 15, note 1), hvor Høffding drøfter forholdet mellem lovmæssigheder og individuelle forekomster og den glidende overgang mellem natur- og humanvidenskaber, og hvor han slutter: "Det er stedse et faktisk, historisk Element, som giver enhver Anvendelse af en almindelig Lov dens Karakter." (Høffding 1910: 225f).

Ethvert begreb vil derfor rumme en vis ustabilitet, et art skrøbelighed ind til den symptomale endestation, udtømningen, er nået. Denne distraktion er ikke tegn på at sandheden er uopnåelig og at man følgelig må slå sig til tåls med det man trods alt har erkendt, eller at uroens overvindelse bringer den definitive erkendelse nærmere, et trin på den lineære vej mod dens opnåelse. Den angiver derimod et stadium på vej mod tømningen. Den forudgående utydighed, hvoraf begrebet er født, og den kommende utydighed, som begrebet er på vej imod, ligger som betingelse for ethvert diskursivt forløb (8).

Hermed kastes et sidelys på videnskaben, et træk kommer frem som metafysikken ikke kan få øje på. Problemet er ikke at gennembyrde bevidsthedens spejl og at nå hinsides reinstitutionen til en definitiv sandhed gennem udsigelse af nødvendigt sande domme. I stedet drejer det sig om en entydig udtømning af begreberne. Spørgsmål og svar arbejder ikke i lineær forlængelse af hinanden som et spørgende fravær og et svarende nærvær, men imod hinanden. Svaret gør spørgsmålet

overflødigt, tømmer det for aktiviserende mening i tautologien og sætter et nyt spørgsmål med kontradiktionen (cf. Kants svar på Anselms spørgsmål om Guds eksistens). En cirkulær dialektik hvor en begrebsomrokering er en start forfra på et andet niveau (cf. Johansen 1972: 89ff; Kuhn 1970: 90 og passim; III.C.3.,4.,5.).

Vejen ud af reinstitutionen og over i dialektikken løser eller rettere opløser Kants problem med at skelne det meningsfulde eller objektivt gyldige område for kategorierne fra det meningsløse, hvor subjektiviteten har frit spillerum (ekstern limitation), for det meningsfulde, herunder det objektivt sande, eksisterer ikke i absolut forstand, men i en proces så at sige mellem de to områder, et anvendelsesområde snarere end et gyldighedsområde.

Læseprocedurens tredje antagelse er altså begrebernes og dermed objektkonstitutionens diskursive historicitet. Disse tre antagelser bliver styrende for min gennemgang af Brøndals begreber i III, IV og V del, og for min forståelse af hvordan han selv bearbejder sine forgængere og deres begreber.

6. Minimalsekvensen

Jeg har i det foregående talt om begrebsdannelse og -udvikling og deres almene fundament. Men den videnskab hvori en samling begreber indgår, er jo ikke en videnskab slet og ret, men en bestemt sådan, i.e. en sprogvidenskab, dvs. har et genstandsområde for begreberne. Det er her, som en konsekvens af de foregående betragtninger, vigtigt at slå fast at objektet på intet tidspunkt, hverken som første eller sidste instans, er givet umiddelbart for en videnskabelig reinstitutionerende bearbejdelse. Objektet indgår altid i en konstitutionssammenhæng som et vidensobjekt, der oprettes indenfor et hierarki af ureducerbare niveauer, som her, da den epistemologiske ramme er en del af problemet, kan siges at være tre:

1. alment fundament
2. begrebsinventar (kategorier)
3. gyldigheds- eller anvendelsesområde (objekt)

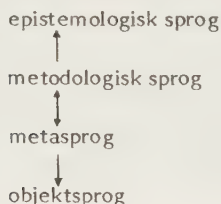
Når man nu som Brøndal vælger sig de sproglige fænomener som objekt, med det naturlige sprog som centrum, strammes problemstillingen. Det sprog hvori det kategoriale begrebsinventar sættes i værk, vil nemlig selv være udsprunget af de naturlige sprog (hvad Brøndal noterer sig som et problem på to små lapper i 1923 (4297,3)). Den vanskelighed som en sådan lukning afstedkommer kan overvindes som i den klassiske metafysik, hvor der henvises til en ikke-sproglig sidsteinans, en henvisning der indebærer en reduktion af de tre niveauer i sidste instans til ét, objektets. En sådan løsning gør for det første en samlet kategoridefinition umulig, som gennemgangen af Aristoteles, Kant og Leibniz har vist, og for det andet vil Brøndals erklærede ikke-metafysiske opfattelse af kategorierne ikke blive tilgodeset (Brøndal 1928: 66, 70).

Vanskeligheden kan osse overvindes gennem opbygningen af et hierarki af sprog, dvs. en videreudbygning af forholdet mellem objektsprog og metasprog, som Brøndal ikke ytrer sig eksplicit om, men som han utvivlsomt er stødt på i sin læsning af Russell og Carnap. Jeg skal her præsentere Greimas' af Hjelmslev inspirerede hierarki af sprog, en kritisk præsentation der lader sig forlænge over i en kategoridefinition.

Greimas' fremstilling findes i det korte indledningskapitel til *Sémantique structurale* (Greimas 1966) (cf. mere detaljeret i Berthelsen e.a. 1975: 136ff). Han arbejder her med fire trin:

1. Nederst i modellen ligger objektsproget, bestående af 'ensembles signifiants' (Greimas' betegnelse for tegnet i en hjelmslevsk regi).
2. Det sprog der taler om objektsproget er metasproget, dvs. det har objektsproget som indholdsplan. Forholdet mellem de to sprog er det at metasproget forudsætter objektsproget for at blive til. Det er metasprogets induktive aspekt. Men metasprog kan være af flere slags: videnskabelige og ikke-videnskabelige. Det videnskabelige metasprogs særpræg er at det er konstrueret således at dets termer udgør et kohærent hele.
3. For at kunne opretholde denne distinktion på det metasproglige niveau og insistere på det videnskabelige metasprog, må der oprettes et tredje sprog, et meta-metasprog. Dette metodologiske sprog, som Greimas kalder det, forudsætter altså metasprogenes niveau, ligesom dette omvendt forudsætter det metodologiske for at kunne specificeres som videnskabeligt metasprog. Det metodologiske sprog er ikke oprettet induktivt, dvs. udfra det foreliggende objekt, men deduktivt, dvs. udfra Greimas' krav om videnskabelighed.
4. Derfor forudsætter det metodologiske sprog et epistemologisk sprog, hvor forholdet induktiv vs deduktiv formuleres og hvor induktionen underordnes deduktionen, idet det er den sidste der garanterer videnskabeligheden. Det epistemologiske sprog formulerer altså betingelserne for det givne videnskabelige projekt, i.c. Greimas' semantik.

Den videnskabelige behandling af et objektsprog involverer altså samtidig tre andre sprog med disse afhængigheder:

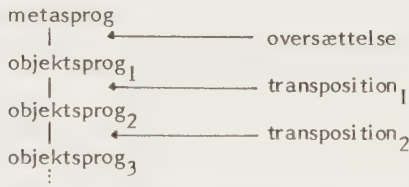

Greimas' egen fremstilling standser her, uden at han spørger om hvad der ligger hinsides det øverste og hinsides det nederste niveau, og om de fire trin lader sig reducere.

Niels Egebak har diskuteret problemet (Egebak 1972: 133ff) og fastslår at modellens fire niveauer osse er en model for en eventuel ændring af investeringerne på de fire trin. En kritik af modellen vil nemlig anbringe sig på det fjerde trin, og det epistemologiske sprog, der har befundet sig her, vil synke ét trin ned. Hinsides det epistemologiske sprog ligger der altså et andet epistemologisk sprog. På samme måde må man i fuld forståelse med Greimas hævde at før objektsproget ligger ikke tingene der reinstitutioneres i sproget, men det net af sprog hvori tingene altid er indspundet, og hvori de fremtræder som betydning. De fire trin har nødvendighed og tilstrækkelighed for modellen.

Osse Per Aage Brandt (Brandt 1969) drøfter i et notat ekstrapoleringer fra Greimas' model. Han tager sit udgangspunkt i Greimas' påstand om at de naturlige sprog indgår i et transpositionsforhold til hinanden og til andre sproglige udtrykssystemer (fx gestussprog). Transpositionen er altså en operation på objektsprogets niveau, hvorved en konstant indholdsstørrelse overføres til et variabelt sæt udtryksstørrelser. Fra objektsproget kommer man altså ikke længere end til et andet objektsprog der transponeres. Endvidere fungerer metasproget selv som en oversættelse af objektsproget til sine - i Greimas' tilfælde semantiske - beskrivelsestermer. Endeligt oversættes metasproget selv til det metodologiske sprog, hvorved det bliver et videnskabeligt metasprog. Oversættelsen må altså forstås som en operation mellem to hierarkisk ordnede sprog, hvor en indholdsstørrelse fra det laveste niveau overføres til en udtryksstørrelse på et trindhøjere niveau og dér danner tegn. Forholdet opad mellem niveauerne bliver en fortsat oversættelsesproces ad infinitum. Brandt påstår som Egebak at Greimas ikke drager de fulde konsekvenser af sine overvejelser. Lad os se lidt nærmere på det.

Greimas bemærker en passant at objektsprogene kan være hierarkisk ordnet i forhold til hinanden (Greimas 1966: 15). Det lader sig afbilde således:

Oversættelse og transposition har, som nævnt, videnskabeligheden til forskel, idet oversættelse er en overføring til et sprog der er indifferent overfor de naturlige sprog og bedst slet ikke er knyttet til noget

naturligt sprog overhovedet (ib.: 15). Men som min opstilling er lavet ovenfor, er metasproget imidlertid ikke nødvendigvis videnskabeligt. Det er blot, som de ikke-videnskabelige metasprog, en variant af de naturlige sprog, endnu ikke et kohærent hele uafhængigt af disse.

Den nødvendige skelnen sker ved indførelse af det metodologiske sprog, der skal skille videnskabelighedens hvide fra de ikke-videnskabelige avner. Imidlertid sættes metasproget da selv som et objektsprog (ib.: 15), hvilket betyder at forholdet mellem metasprog og metodologiske sprog er analogt med forholdet mellem objektsprog og metasprog, dvs. analogt med det upræcise forhold som det metodologiske sprog skulle præcisere. Vi er altså lige vidt.

Den gensidige forudsætningsrelation som Greimas lader gælde mellem metasprog og metodologisk sprog, men som ikke hersker mellem objektsprog og metasprog, skal imidlertid markere forskellen mellem de to ved første øjekast analoge relationer. Greimas kommer dog til alligevel at formulere gensidigheden så den kommer til at gælde i begge tilfælde:

Nous voyons maintenant quelles sont les conditions d'une sémantique scientifique: elle ne peut être conçue que comme la réunion, par la relation de présupposition réciproque, de deux métalangages: un langage descriptif ou translatif, dans lequel les significations contenues dans la langue-objet pourr^{ont} être formulées, et un langage méthodologique, définissant les concept, descriptifs et vérifiant leur cohésion interne. (ib. 15, jeg fremh.)

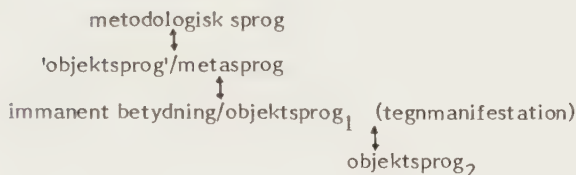
Dette citat kan sammenholdes med det sted hvor Greimas først definerer sit objekt:

Le but que se propose la sémantique consiste à réunir les moyens conceptuels nécessaires et suffisants en vue de la description d'une langue naturelle quelconque - du français, par exemple -, considérée comme un ensemble signifiant. (ib.: 15, jeg fremh.)

I det sidste citat er objektsproget de manifesterede tegn; i det første er studieobjektet objektsprogets betydning, dvs. det immanente betydningsunivers. I samme øjeblik metasproget gøres videnskabeligt, viser det sig altså at objektet ikke er de naturlige sprog, der er forudsætningen for metasproget, men selv er en konstruktion (for Greimas en komponentiel semantisk struktur) og følgelig forudsætter metasproget. Omvendt ser man osse at metasprogets forudsætning ikke blot er det manifesterede objektsprog, men i Greimas' tilfælde antagelsen af en immanent af manifestationen uafhængig betydning, dvs. et epistemologisk niveau hvor denne antagelse kan formuleres. Dette epistemologiske niveau forudsætter dermed det metodologiske niveau, hvor viden-

skabelighedskriteriet hører hjemme, for uden videnskabeligt metasprog er der ingen grund til at operere med antagelsen af en immanent betydning som vidensobjekt. Og omvendt forudsætter det metodologiske niveau det epistemologiske for at blive gyldig videnskabelighed, for uden denne gyldighed vil videnskabelighedskriterierne ikke kunne udskille et legitimt, specifikt vidensobjekt.

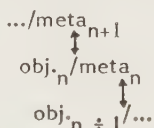
Samtidig med at man opdager en gensidig afhængighed mellem metasprog og metodologisk sprog, som Greimas gør fra starten, tvinges man til at indsætte denne relation mellem samtlige modellens fire trin (hvilket fremgår af Egebaks og Brandts diagrammer). Omvendt sætter da denne generelle afhængighed reciprociteten mellem disse to trin i et nyt lys. Indtegner man nemlig den analogi som Greimas selv opererer med mellem forholdet objektsprog/metasprog og forholdet metasprog/metodologisk sprog (men som han ikke anfører for forholdet mellem metodologisk sprog/epistemologisk sprog), ser de uafhængigheder som nu kan gøres gældende således ud:

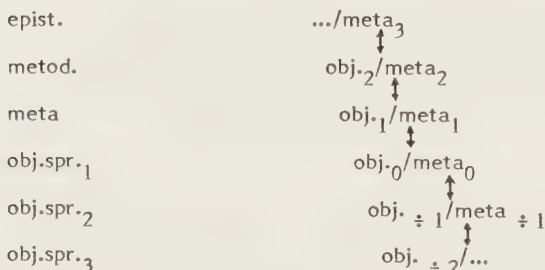
Den dobbelthed der nu via Greimas' analogi er indsat på to af modellens trin, sammen med den fremargumenterede gensidige afhængighed, lader sig fortolke således: På objektsprogets niveau markeres forskellen mellem objektets manifestation som tegn ('ensemble signifiant') og dets status som vidensobjekt, der som vidensobjekt er underkastet metasprogets særlige mål og synsvinkel hvorefter den immanente betydning fremstår (cf. "c'est le point de vue qui crée l'objet" (Saussure 1972: 23)). På metasprogets niveau fremhæves på samme måde et skel mellem metasproget som manifesteret objektbeskrivelse slet og ret, dvs. indifferent videnskabeligt og ikke-videnskabeligt metasprog, og metasproget som videnskabeligt metasprog, dvs. i besiddelse af en immanent begrebslig sammenhæng. Denne kvalitet opnår det ved at optræde i rollen som objektsprog i forhold til det metodologiske sprog.

Det forekommer mig derfor rimeligt at omtolke metasprog og objektsprog fra at være niveauer til at være positioner på alle niveauer, således at metasproget overalt angiver den position hvor det

specifikke vidensobjekt - hos Greimas den immanente komponenten-tielt analyserbare betydning - uddrages af et objektsprog, der selv på sin side i metasprogsposition manifesterer denne specificitet, der er immanent i et andet objektsprog. Fortsætter denne række af oversæt-telser - og ikke transpositioner - uendeligt (cf. Brandt) -, er der samtidig en kadence i denne proces (cf. Egebak), idet der overalt indgår minimalsekvenser af dette udseende:

Vælger man sig Greimas' objektsprog - de naturlige sprog - som nulpunkt, vil rækken af skiftende positioner se således ud, idet kolonnen til venstre angiver niveauer:

Accepterer man nu at lade sin videnskabelige fremstilling styre af denne model, skal man altså - uanset hvilket trin man vælger sig ind på - mindst tage hensyn til minimalsekvensens tre niveauer, således at det midterste niveau konstituerer sekvensen.

At vælge sig et sådant niveau som udgangspunkt kan karakterise-res således:

toute discipline scientifique s'établit à un certain niveau, précisément le niveau où ses concepts peuvent recevoir un contenu (sans quoi ils ne sont les concepts de rien, c'est-à-dire ils ne sont pas des concepts). (Althusser 1975: 127, jeg fremh.)

Lukningen af den uendelige række, dvs. investeringen i en minimalsekvens, er et metodologisk valg (Wilden 1972: 123), altså styret af hensynet til hvad der er relevant for den givne undersøgelses opstillede teser.

For arbejdet med Brøndal står de kategoriale problemer i centrum, med relation til tre niveauer (1. alment fundament, 2. kategorier, 3. objekt), hvilket lader sig føje ind i ovenstående betragtninger (se senere III.D.: 289):

epist./alment fundament	:	.../vilkår for den cirkulære dialektik
		↓
metod./kategorier	:	kategoride-/instituerende begrebs- finitioner / inventariering
		↑
meta/objekt	:	grammatik /...

Det brøndalske objekts status i vor undersøgelse er i Greimas' hierarki metasprogets. Der er tale om en grammatik - hvis særpræg skal behandles indgående i de følgende dele og kapitler -, der er konstrueret af kategorierne, der på deres side får deres interne sammenhæng og rækkevidde sat af det almene fundament. De naturlige sprog eller ét naturligt sprog får derfor ikke nogen fremtrædende eller selvstændig plads i objektposition i denne afhandling.

Når kategorierne instituerer eller konstruerer deres objekt, kan der ikke være tale om noget reinstitutionsforhold. Men eftersom institutionen indgår i en diskursiv praksis, er den samtidig underlagt det vilkår som blev formuleret i symptomalprincippet under betragtningerne over symptomallæsningen, nemlig udtømmningen som yderste og sidste konsekvens. Objektinstitutionen rummer altså hverken metafysisk-spekulative essenser eller træk af en gold konstruktivisme, fordi det almene fundament ledsager konstruktionerne som epistemologisk ramme, en ramme der, hvis den ekspliciteres, kan anfægtes og diskuteres, dvs. selv danne det midterste niveau i en minimalsekvens (obj._n / meta_n). Begrebernes diskursive historicitet (cf. II.E.: 125f) fastholdes, og videnskaben får vel derved sin fulde etymologiske betydning: den skaber viden med en vis effekt der - som et elektrisk batteri - taber sig i brug og må genoplades (cf. atter Høffding 1917: 259; Høffding 1921: 61). Denne udvikling sker indenfor minimalsekvensen i en diskursiv praksis efter symptomalprincippet.

7. Kategoridefinition

Det skulle nu være muligt at formulere en tentativ kategoridefinition, der ophæver divergenserne mellem de tre definitioner der har afsluttet II.B., II.C. og II.D. Hvorledes de tre niveauer i minimalsekvensen kan specificeres hos Brøndal og hvorledes relationerne mellem dem, af Greimas kaldet oversættelserne, skal opfattes og specificeres i hans

teori, bliver emnet for de næste mange sider.

Den foreløbige kategoridefinition skal fastsættes under hensyntagen til at kategorierne befinder sig på minimalsekvensens konstituerende niveau, dvs. både tage hensyn til det almene fundament (den subversive udtømningsproces i den cirkulære dialektik, knyttet til limitativiteten og non-limitativiteten med elimination af en absolut falskhed og en absolut sandhed) og tage hensyn til det videnskabelige objekt (kategoriernes institution af deres objekt, grammatikken).

Def. 9: Kategorier er det nødvendige og tilstrækkelige antal limitative og non-limitative elementer til at konstituere en minimalsekvens i et givet logisk hierarki og til at instituere det nødvendige og tilstrækkelige antal forskelle som grundlag for en entydig udtømmning af det instituerede objekt.

Hvis det instituerede objekt er en grammatik for naturlige sprog, kaldes kategorierne for grammatiske kategorier.

Denne definition er, i forhold til den tradition der er søgt fremstillet og kritiseret foran, den eneste der kan forene de modstridende synspunkter - med den pris at det almene metafysiske fundament opgives. Dermed skulle min 2. tese (I.B.: 17) være verificeret: det er muligt at finde en kategorial fællesnævner. Samtidig må jeg da hævde at hvis man, som Brøndal faktisk gør, støtter sig til den selv samme tradition, så er konsekvensen en accept af denne kategoridefinition.

Med denne påstand skulle udgangspunktet for en bearbejdning af min 3. tese være fundet: kategoridefinitionens konstitutive relevans for Brøndals sprogteori (I.B.: 18). Skal den gøres operationel, implicerer den efter indførelsen af minimalsekvensen at der tages stilling til disse tre krav, som jeg hidsætter som 4. tese, der afløser 3. tese, akkurat som 2. tese og 3. tese udsprang af 1. tese.

- tese 4a:
1. der kan etableres et kategorialt niveau i overensstemmelse med definitionen,
 2. dette kategoriale niveau kan instituere en grammatik,
 3. det epistemologiske niveau kan ikke blot alment erklæres for ikke-metafysisk (dvs. afvisende overfor antagelsen af en transdiskursiv sidsteinstans) eller alment knyttes til et grænsemarkerende princip (symptom-princippet), men kan osse omsættes til et formelt princip der kan styre den diskursive proces, så den ikke bliver lineær men dialektisk cirkulær i institutionsprocessen.

Jeg vil endnu engang gøre opmærksom på at isoleringen af den givne

minimalsekvens medfører, at jeg ikke konsekvent, men kun punktuelt og med illustrativ funktion, anbringer den instituerede grammatik i metaposition i forhold til et niveau med naturlige sprog - nationalsprog ville Brøndal nok have foretrukket at sige - i objektposition. I det følgende skal Brøndals egne begreber fremdrages i relation til de tre punkter der gør 4. tese operationel.

NOTER

1. Brøndal var vidende om identiteten af forfatteren til *De modis significandi*, men lader ham stadig være Duns og ikke Thomas af Erfurt. (Cf. Brøndal 1948a: 17). Henvisningen til Heideggers bog om Duns Scotus (Heidegger 1916) er, uvist af hvilken grund, udeladt i Brøndal 1948a.
2. Jeg benytter mig i det følgende delvis af Cassirers *Substanzbegriff und Funktionsbegriff* (Cassirer 1969), som Brøndal har læst. Formodentlig er Cassirers naturvidenskabelige betragtninger ikke up to date, men det er mig ligegyldigt, idet jeg kun interesserer mig for nogle logiske konsekvenser i begrebsdannelsen.
3. Cf. Brøndals notater om talord. "Begrebet Tal (cf. Russell) (...) 4. Bedre kan maaske Begrebet Tal (nær Pron.) bestemmes ved følg. Betragtning. - Med Tal maales, tælles der. Maalingen forudsætter dels en Maalestok (Mass), dels noget at maale: Maalestokken er altid vilkaarlig, kan vælges. Det der skal maales el. tælles er derimod givet. Dette givne, en tom Ramme, ogsaa kaldes [sic] den ubekendte (el. X) er egl. det karakt. for Tal og Math. - Den Vid. ved aldrig hvad den handler om." (4297, 3). Russell-henvisningen gælder formentlig *Introduction to Mathematical Philosophy* fra 1919 (Russell 1930: ch. II, 11ff), hvor Russell forbinder tal og mængde/klasse, hvad Cassirer selvsagt ikke er begejstret for (Cassirer 1969: 57ff).
 Det næste notat, som det første fra 1923, lyder: "Def. af Tal. 1) Opr. $1 + 1 + 1 \dots$ (rent kvantitativt), 2) Sum Del-Helhed (Leibniz' Ungdomsarb.), 3) Efterhaanden som Brøker, irrationale Tal og især uendelige Størrelser inddrages, bliver Tal mere og mere et Forhold. Proportion som Specialtilf. af Relation (Leibniz, se Cass. 140)." ['Cass. 140' må betyde E. Cassirer: *Leibniz' System in seiner wissenschaftlichen Grundlagen*, p. 140 (Olms, Hildesheim 1962, 1. udg. 1902): "Die Proportion gilt nur als ein Sonderfall des allgemeinen Begriffes der Relation"].
4. Cf. Høffding: "Relationsbegrebet er på én Gang en Grænse og en Opgave"; "Den allerede omtalte dobbelte Karakter af Relationen, som begrænsende og som videreførende, ..." (Høffding 1921: 7, 17).
5. Cf. en ejendommelig terminologisk overensstemmelse med Heidegger 1962: 71: "Das Mathematische ist, als mente concipere, ein über die Dinge gleichsam hinwegspringender Entwurf ihrer Dingheit. Der Entwurf eröffnet erst ein Spielraum, darin die Dinge, d.h. die Tatsachen, sich zeigen." (jeg fremh.). Hvor Cassirers "Entwurf" fuldender erkendelsen, åbner Heideggers for eksistensen.

6. Hvis jeg allerede her skulle være startet i sprogvidenskaben, havde forholdet mellem substans og relation/form hos Hjelmslev været et godt udgangspunkt. Der postuleres et over/underordningsforhold (form over substans), men der hersker, osse i beskrivelsen, et gensidigt sideordningsforhold (se fx Hintze 1949 i forbindelse med fonetikken).
7. Dette 'man' er ikke primært Althusser eller Derrida, men de franske 'epistemologer' Gaston Bachelard og Georges Canguilhem og - i den angelsaksiske sammenhæng - Thomas Kuhn.
8. Cf. Derrida 1967b: 115: "L'illisibilité radicale dont nous parlons n'est pas l'irrationalité (...) L'illisibilité originaire n'est pas un moment simplement intérieur au livre, à la raison ou au logos: elle n'en est pas davantage le contraire, n'ayant avec eux aucun rapport de symétrie, leur étant incommensurable. Antérieure au livre (au sens non-chronologique), elle est donc la possibilité même du livre et, en lui, d'une opposition, ultérieure et éventuelle, du "rationalisme" et de l'"irrationalisme". L'être qui s'annonce dans l'illisible est au-delà de ces catégories, au-delà, s'écrivant, de son propre nom." (Cf. Høffding om kategoriernes foreløbighed, Høffding 1918: 259; Høffding 1921: 14, 61).

III LOGIK OG STRUKTURALISME

A. Indledning

1. Materialevalg

Mit udgangspunkt for afhandlingens forrige del har været ønsket om at finde en kategoridefinition, ved at jeg fulgte og uddybede de henvisninger Brøndal selv giver til sine forudsætninger. I løbet af undersøgelsen er problemet vokset i omfang, idet man kun kunne finde en definitorisk fællesnævner for den kategoriale tradition ved en større omkalfatring af den filosofiske kontekst som kategorilæren befinder sig i. Det er nu opgaven at se om Brøndals egne værker legitimerer disse operationer.

Indtil nu har jeg gået bag ved Brøndal og har, halvt bortvendt fra ham, undersøgt hans grundlag. Nu vil jeg fortsætte ved siden af ham, men stadig med en skeptisk distance, idet min hidtidige analyses rigtighed ikke skal afgøres af dens overensstemmelse med Brøndals manifesterede standpunkter, men af dens evne til at oplyse dunkle punkter og modsigende træk i teoridannelsen og dermed se teorien som en helhed. Sluttelig vil jeg, primært i V del, forsøge at fremhæve de mest aktuelle og levedygtige sider af hans doktrin.

Det ville være en stor hjælp til en første afprøvning af tese 4a, og dermed af relevansen af den færdigtbehandlede tese 2, om man kunne finde en række principielle artikler fra Brøndals hånd med klar markering af hans tilslutning og afstandtagen i forhold til forgængerne. Det ville kunne skabe forbindelsen mellem min læsning, så at sige på Brøndals vegne, og hans egen. Men manifester er ikke hyppige hos Brøndal.

Imidlertid kan to artikler fungere som en slags brobyggere. Det er de to næsten samtidige essays "Langage et logique" fra 1937 og "Linguistique structurale" fra 1939, programartiklen fra *Acta Linguistica*s første nummer. De vil blive anskuet som de centrer hvorom en fremstilling af Brøndals forhold til lingvistikens forudsætninger, mål og midler kan gruppere sig.

2. Brøndals forfatterskab og udvikling

Inden jeg går i gang kan der være grund til en kort kommentar til min måde at blande tekstmaterialet på i forhold til dets kronologi. De fire hovedværker der optager mig mest er *Ordklasserne*, 1928, (anmeldelser: Marouzeau 1928; Ernout 1929; Wolff 1929; Lejeune 1931; Secheyne 1941) og dens stærkt ændrede franske version *Les parties du discours*, 1948 (1), (anmeldelser: Marouzeau 1948; Leroy 1949; Delgado 1950; Wrenn 1951; Belić 1954); *Morfologi og Syntax*, 1932, (anmeldelser: anonym 1934; Marouzeau 1933; cf. Jespersen 1937; Akhmanova og Mikael'an 1969); *Præpositionernes Theori*, 1940, (anmeldelse: Nils-

son-Ehle 1944) og dens let supplerede franske oversættelse *La théorie des prépositions*, 1950, (anmeldelser: anonym 1951; Lejeune 1951; Zumthor 1951; Gougenheim 1952; Klingenberg 1952; Leroy 1952; Brooks 1953; Ivić 1953; Pisani 1953; Lausberg 1954; Messing 1954; Wagner 1954; Frei 1955; Schmidt-Hidding 1955; Wissemann 1958; cf. Scalise 1967-68; Scalise 1968; Scalise 1969; Beccaria 1967); *Essais de linguistique générale*, 1943, der rummer tidligere publicerede artikler og nye tekster fra 1930 til 1942 (anmeldelser: anonym 1947; Diderichsen 1943b; Roques 1943; Tøgeby 1943b; Frei 1944 (cf. Tøgeby 1950 og Frei 1950); de Groot 1944; Ernout 1946; Leroy 1948; Marin y Peña 1948).

Det kan måske synes umiddelbart betænkeligt at lade principielle betragtninger fra især Brøndals senere år være gyldige for hele det centrale forfatterskab, at betragte forfatterskabet som én synkron tekst. En oversigt over hele Brøndals opus og hans realiserede projekter kan imidlertid godtgøre konsistensen og identiteten i hans tankegang helt fra de unge år, med disputatsen *Substrater og Laan*, 1917, som vendepunkt (anmeldelser: Wallenskiöld 1917; van Ginneken 1918; Meillet 1918; Hartmann 1920; Roques 1920; Lewy 1927) (uændret fransk oversættelse *Substrat et emprunt*, 1948, (anmeldelse: Tovar 1950)) (2). Forsøg på helhedskaraktistik af forfatterskabet findes i enkelte artikler og nekrologer samt i *Dansk Biografisk Leksikon* (og ubetydelige dagbladsnekrologer) (Sandfeld 1934; Diderichsen 1942; Iordán 1942; Rosetti 1942; Bolbjerg 1942; Diderichsen 1943a; Frei 1943; Hammerich 1943; Holt 1943; Rubow 1943; Secheyaye 1943; Tøgeby 1943a; Dokulil 1944; Tøgeby 1944; Sommerfelt 1948; Vincenzi 1967; Larsen 1972a; Larsen 1972b; Fischer-Jørgensen 1979; Larsen 1983) (3).

I den tidlige fase af sit forfatterskab, fra prisopgaven om Holberg, "Religionen hos Holberg" (4), til og med *Substrater og Laan*, lægger Brøndal grunden til den udfoldelse af en syntesedannende kombinationsevne i forbindelse med sprog-, kultur- og åndshistoriske analyser, der er konstant hele forfatterskabet igennem, osse i værker der ikke har umiddelbar berøring med kategoribegreberne (5), fx det trykte foredrag *Le français. Langue abstraite*, 1936 (anmeldelser: Jud 1938; Orr 1947). Men det eneste egentlige begreb som videreføres er substratbegrebet der osse optager Brøndal senere (Brøndal 1939b, en ikke-refereret diskussion i *Lingvistikredsen* (4297,24, cf. *Bulletin* 1936-46: V, 11); cf. Malmberg 1970: 22ff), især i *Præpositionernes Theori*.

Men samtidig med, dvs. helt fra 1917 (cf. Brøndal 1940a: V; Tøgeby 1943a), udformer Brøndal grundtrækkene af de større værker fra 1928 til 1940, baseret på kategorierne. Offentligt træder Brøndal frem med sine tanker om ordklasseteorien i et foredrag 5.3. 1919 (Brøndal 1943a: 159, manuskript findes ikke), og næsten samtidig præsenteres præpositionsteorien, i et foredrag 9.10. 1919 "Paa " og "i" (4297,9) og i en disputatsopposition *ex auditorio* 12.12. 1919 (Alf

Brahde: Studier over de engelske Præpositioner) (4297,9, ikke omtalt i oversigten over oppositioner i Brøndal 1943a: 164f). Brøndals mest ambitiøse projekt før Ordklasserne er "Det danske Sprogs Bygning. Studier over de grammatiske Grundbegreber og deres Anvendelse i Dansk" (4297,3). Brøndal planlagde en komplet dansk grammatik, baseret på de kategorier der senere udfoldes i monografier om grammatikkens delområder: ordklasser, syntaks, synonymik. Han ville i ét værk samle en komplet ordklasselære, en fuldstændig syntaks, en total synonymik for alle ordklasser, dvs. omfattende alle sprogets ord, samt en lydlære. Notaterne spænder fra 1919 til 1923, da projektet opgives som et samlet hele, hvorefter overvejelserne specialiseres i retning af de nævnte monografier, der så at sige er udspaltninger af dette totale projekt af leibnizske dimensioner.

Brøndal har dog allerede sideløbende hermed, hvilket fremgår af den for Brøndal uhyre frugtbare korrespondance med A. Højberg Christensen om almene lingvistiske og tyskorienterede problemer, forestillet sig delrealisationer af sit gigantprojekt. I et brev fra 18.6. 1920 omtaler Brøndal planer om "Præpositionernes almene Theori" og "Dansk Sprog. Systematiske Studier over de grammatiske Formers Funktion" (4298,4); endnu før findes et tilbud om samarbejde om værket "Das deutsche Beziehungssystem" med Brøndal som den der skriver de almene afsnit og Højberg Christensen de specifikt tyske (30.6.1919 (4297,4)). Hele korrespondancen med Højberg Christensen er fyldt med diskussioner af alle de kategorier som vedrører ordklasser, syntaks og synonymik, ekkoer fra det store grammatikprojekt. Korrespondancen går fra 1919 til 1925, vel den frodigste tid i Brøndals liv.

I 1924-25 begynder udspaltningen i delprojekter med Ordklasserne som første mål (4297,7), hvortil første kladde i meget rå form er fra 1926 (4297,8). Syntaksen udarbejdes umiddelbart efter med Morfologi og Syntax som andet mål. Men egentlige forarbejder, en kladde eller et manuskript findes ikke, hvorimod en mængde lapper fra Brøndals sidste tid, præget af en desperat arbejdsomhed, synes at være starten til en ny "Almen Syntax" ((cf. brev til Diderichsen af 30.6. 1942 (409,6); Tøgeby 1943a; cf. 4297,25) (6). I 30'erne tager Brøndal mere systematisk fat om fonologi og fonetik, der optager ham til hans død (4297,26) uden at afsætte et større værk (dog en disposition til "Etudes phonologiques" på et enkelt ark, dateret 16.6. 1942 (4297,26)), og om almene strukturelle problemer. Disse overvejelser er helt afgjort forudsætning for at de gamle tanker om en præpositionernes synonymik som et første skridt på vejen til en mere omfattende synonymik kan realiseres i Præpositionernes Theori som det tredje mål. Ikke blot Højberg Christensen blev tilbudt et samarbejde her, osse Diderichsen har Brøndal tænkt på (16.11.38 (409,6)) under sit sygeleje i 1938, måske af frygt for ikke selv at have kræfter til at fuldføre de første udgivelsesplaner, fattet i maj 1938 vedrørende en udgivelse af præpositionsskriftet på fransk i løbet af 1939 i en serie "Actualités scientifiques" (4297,9) (dog nævnes osse "Travaux" i det omtalte brev til Diderichsen, formentlig

Prager-kredsens). Men mellem 1919 og 1938-1940 har Brøndal anvendt sin tanker om ordbetydninger i talrige sammenhænge i foredrag, artikler og korrespondance (interessant her især brevvekslingen med Peter Skautrup om 'grov' og 'haard' hvorom Skautrup skulle skrive i ONS (fra Skautrup 18.4.24 og 7.5.24 (409,5) samt Brøndals svar fra 'Paasken 1924' som Skautrup har lånt mig).

Brøndals egen praksis viser med andre ord at man kan gå på tværs af kronologien og læse hans oeuvre som én tekst. Diderichsen giver i denne, som i så mange andre, sammenhæng den mest rammende karakteristik af Brøndals arbejde:

Brøndals Afhandlinger (...) er komponeret over et fast, harmonisk Skema. En tilføjelse paa eet Sted vilde straks kræve en tilsvarende Udfyldning af en anden Rubrik, og næppe nogen Passage kunde fjernes, uden at Helheden vilde føles brudt. (Diderichsen 1943a: 517f)

Hvad der gælder den enkelte tekst hos Brøndal, således som citatet fremhæver, gælder osse den hele teori. Den helhed hvortil Brøndal laver tilføjelser og hvori han foretager udfyldninger, er det system som projektet om den danske grammatik rummer. Hver bog er en ændring af projektet, med et nyt værk som konsekvens, et nyt værk der på sin side kræver ændringer i det foregående. Derfor de idelige planer om ændringer, tilføjelser og oversættelser af allerede skrevne værker. Brøndals værker fungerer i hans arbejde som samtidigt foreliggende dele af én tekst, ét værk. Det tager jeg til efterretning i det følgende.

Der er dog osse en anden grund til at jeg finder denne holdning til tekstkorpuset legal. I arbejdet med Brøndal er det nemlig ikke hensigten at yde ham historisk retfærdighed ved at redegøre for hans udvikling eller efterspore hans tanker, blot fordi de er hans. Intentionen er at bruge hans teori således som den foreligger for os, dvs. som en tekstmasse hvis enkeltdele er samtidige for os og samtidige med os. Ikke anbringe os på hans niveau, men ham på vores.

For det første vil jeg derfor drage de for mit synspunkt væsentlige sider frem og lade resten ligge, uanset om Brøndals ønsker nu osse gik i retning af en sådan prioritering, blot der er dækning for den i begrebsanvendelsen, dvs. dannelsen af den kategoriale helhedsstruktur i teorien. Og for det andet vil jeg gøre modsigelser signifikante uanset om de findes i ét værk eller fremtræder ved sammenstilling af synspunkter fra forskellige perioder af forfatterskabet, og uanset om Brøndal selv anså de pågældende standpunkter for selvmodsigende.

Derigennem kan man undersøge om doktrinen anfægtes totalt (dvs. om den efter symptomalprincippet anfægtes med hensyn til alment fundament og kategorialt niveau), eller om det blot er Brøndal der i en given situation ikke har tænkt tilstrækkelig radikalt. På den baggrund skal tese 4a efterprøves på de følgende sider, eventuelt med en nødvendig operationel omformulering af dens bestanddele.

NOTER

1. Oversættelsen af Ordklasserne har været en langstrakt affære. Efter ansøgning bevilger Rask-Ørsted fonden penge til oversættelse 18.12. 1929 (409, 7), og i 1932 foreligger der åbenbart et udkast, som ikke nyder Brøndals fulde tilfredshed, fra Mme de Quirielle, der har oversat for Brandes og Høffding og osse – uden Brøndals fulde tilfredshed – oversatte Vilhelm Thomsen-afhandlingen (409, 7 og 409, 3 (brevveksling med Lis Jacobsen)). Dernæst hører man ikke mere til sagen før i et brev til Diderichsen 17.9. 1941 (409, 6), ifølge hvilket Brøndal påtænker et genoptryk af det franske resumé, og oplyser at oversættelsesarbejdet er standset på grund af revision af ordklassesystematikken, en oplysning der gentages i brev af 30.6. 1942 og eksemplificeres for nominerne i brev af 16.8. 1942. Det eksemplar af Ordklasserne som Brøndal selv ejede (opbevares ukatalogiseret på Romansk Institut, Københavns universitet) peger ikke på de konkrete ændringer som han arbejdede med, og der findes ikke manuskript til den franske version. Men man kan sikkert slutte at oversættelsesarbejdet er standset efter Morfologi og Syntax, og samtidig med at de store principielle artikler fra 30'erne er ved at blive til, således at Ordklassernes ændring er en del af den samme udvikling som peger frem mod Præpositionernes Theori. I september 1946 søges atter om oversættelsestilskud fra Rask-Ørsted fonden med Pierre Naërt som oversætter, og denne gang kommer der et resultat (409, 7).
2. Disputatsen blev antaget efter en omarbejdning (4297, 5 og 6; cf. dekan Dines Andersens brev af 11.9. 1916 til bedømmerne K. Sandfeld, C. Sarauw og O. Jespersen (Kbh. Univ. Fil. Fak. journ. sager 1916 og 17 35. 02.59 i Rigsarkivet). Den endelige bedømmelse af februar 1917 ved de tre nævnte plus tre supplerende bedømmere H. Møller, K. Nyrop, H. Pedersen, udpeget ved fakultetsrådets foranstaltning (Kbh. Univ. Fil. Fak. 35.02.59.), er ikke overstrømmende positiv: Brøndals originalitet og dristighed fremhæves, men der ytres til overflod tvivl om hans egne teories holdbarhed; hans evne til at analysere og kritisere andres teorier på en perspektivrig måde roses stærkt (Kbh. Univ. Fil. Fak. 35. 02.60). Ved forsvaret var O. Jespersen og K. Sandfeld officielle opponenter, mens H. Høffding opponerede ex auditorio. Det skete 23.6. 1917 og graden konfereredes endeligt 31.8. 1917.
Osse her viser Brøndals privateksemplar tilskrivninger. Skønt der er flere end til Ordklasserne, har de ikke været i en sådan stand at oversætteren, først fru Brøndal senere Pierre Naërt, har kunnet bruge dem. Det fremgår dog af Brøndals hastigt nedkradsede udkast til svar til Rosetti bagest i sit privateksemplar,

at kapitlet om lånene helt skulle udgå (og der er næsten heller ingen noter i dette kapitel). Brøndal skriver:

"En fransk Oversættelse (ved Romanescu [skal nok være Nonanescu], foreslaaet Sept. 1942 af A. Rosetti, burde omfatte

1. Indl. p. 1-42
2. Substrater p. 43-122
3. Slutning p. 190-205

Tilføjelser sendes til Bukarest. Som Appendix kunde optages mit Indlæg bestemt for kongressen i Bruxelles 1939 [Brøndal 1939b]. 5/10 42 V.Br."

Endvidere er Rosettis brev indlagt i bogen, hvor sagen nævnes første gang (fra 20.9. 1942), og hvori han ikke forestiller sig ændringer. Bogen er da osse oversat uændret. Andre breve om sagen omtaler den lokale oversætter, nu tilsyneladende kaldt Nonanescu der må give op i første omgang (409,7; 409,5 (brev af 25.2. 1943)), hvorpå fru Brøndal tager over (brev fra Rosetti af 7.7. 1943 (409,5)). I korrespondancen til Rosetti fra fru Brøndal i årene efter Brøndals død handler de fleste om oversættelseskvaler: fru Brøndal ønsker ingen forkortelser; hun oversætter selv efter flugten til Sverige med de danske jøder, men de talrige fejl på forskellige niveauer i teksten kommer først på plads under Pierre Naërts medvirken. (Brevene er nu på mikrofilm i Brøndal-arkivet på Det kongelige Bibliotek).

Ved nytår 1948 planlagde fru Brøndal endvidere en engelsk oversættelse med den engelske orientalist R.A.D. Forrest, hvilket blev opgivet medio 1949, øjensynlig efter at oversættelsen er lavet og en aftale truffet med The Hafner Publishing Co., måske på grund af "serious paper shortage" (409,2)!

3. Der findes osse to samleanmeldelser: Kurylowicz 1950 (af Brøndal 1948a og Brøndal 1943a); Cohen 1951 (af Brøndal 1943a; Brøndal 1948b og Brøndal 1950).
4. Filologisk-historisk Samfunds prisopgave hed "Holbergs religiöse Anskuelser i Forhold til den samtidige engelske Filosofi", udskrevet 1.12. 1906, og blev besvaret af Brøndal, dengang Hansen, 30.6. 1907 i blandet renskrift og kladde under titlen "Religionen hos Holberg". Afhandlingen bedømtes til accessit af J.L. Heiberg og V. Dahlerup (4297, 1; Brøndals ridderbiografi i Ordenskapitlet, p. 16).
5. Brøndals forelæsninger (4297, 13-17) bærer ikke tydelige spor af de kategoriovervejelser der optager ham, men nok af hans tvær-

faglige bredde. Eli Fischer-Jørgensen har lånt mig sine notater fra Brøndals forelæsninger, og de viser at Brøndal heller ikke mundtligt, ved siden af sit forelæsningsmanuskript, har improviseret over sine fundamentale videnskabelige problemstillinger omkring kategorierne.

6. Togeby omtaler en påtænkt italiensk oversættelse af Morfologi og Syntax (Togeby 1943a). Osse Rosetti er inde på sådanne planer når han skriver:

"La traduction en français et en italien de vos deux importantes études est la bienvenue. A mon avis, il faudrait traduire en français aussi votre substrat" (brev af 20.9. 1942, indlagt i Brøndals privateksemplar af Substrater og Laan).

Da den sidste bemærkning omfatter Substrater og Laan og den første utvivlsomt Ordklasserne, kan den italienske oversættelse der er tale om kun være Morfologi og Syntax. Men jeg har ingen konkrete spor kunnet finde af planerne.

Der foreligger imidlertid en italiensk version af den franske oversættelse af Præpositionernes Theori fra 1967 (cf. Beccaria 1967), Teoria delle preposizioni. At en sådan skulle have været forberedt fra Danmark har jeg ikke kunnet konstatere.

B. Logik og sprog

1. Brøndals målsætning

Artiklen "Langage et logique" starter med en bemærkning der i en nøddeskal giver både det generelle og det specielle mål for Brøndals arbejde og det område hvor dette mål søges nået:

On a reconnu depuis toujours le rapport intime qui unit la langue et la pensée et par conséquent la grammaire et la logique (Brøndal 1943a: 49)

For det første angives her en speciel interesse, som Brøndal vel deler med andre lingvister, interessen for forbindelsen mellem sprog og tanke eller mellem sprog og bevidsthed. "Sprogfilosofiens centrale Problem om Forholdet mellem Sprog og Tanke" hedder det i Ordklasserne (Brøndal 1928: 183). Og samtidig anføres de to videnskabelige delområder der kan etablere denne sammenhæng begrebsmæssigt, grammatik og logik.

Men der ligger for det andet osse en generel stillingtagen til lingvistikens emneområde gemt i citatet, og det er interessen for overhovedet at reflektere over forholdet mellem sprog og ikke-sprog og forsøget på at skabe et begrebsapparat der netop sætter denne beskæftigelse i centrum. Ved lingvistik forstår Brøndal følgelig et meget vidt studieområde:

Par linguistique on comprendra la science du langage sous toutes ses formes et étudiée de tous les points de vue. (Brøndal 1943a: 135)

Uden naturligvis at et vidtfavnende program eller omfattende definitionsrammer i sig selv er kvalificerende, hverken for Brøndal eller for andre, må man indledningsvis slå fast at sprogstudiet for Brøndal uundgåeligt implicerer en karakteristik af forholdet til ekstra-sproglige felter, og at de begreber der indgår i en lingvistisk teoridannelse skal have translingvistisk relevans (1). Sproget som et immanent fænomen, osse i videnskabelige sammenhænge, er en fremmed tanke for Brøndal, ligesom tanken om at den maksimale indskrænkning af et undersøgelsesområde med henblik på maksimal præcision skulle være den maksimale videnskabelighed. Med alle de farer en sådan vidtløftighed indebærer – og alle de aspirationer den rummer og alle de inspirationer den giver – vil Brøndal hævde at den maksimale sammenhæng mellem fænomener med sprogstudiet som udgangspunkt er den maksimale humanistiske videnskabelighed. Visionen er konstant hos Brøndal, osse hvor resultaterne er mangelfulde.

Brøndal giver nu i sin artikel først en oversigt over hvem der har beskæftiget sig med sproget ud fra den opfattelse, at uanset hvordan dette fænomen end må defineres, involverer det ikke-sproglige forhold

og omvendt. Jeg vil prøve at fastholde nogle principielle hovedlinier i Brøndals korte redegørelse for stadier på lingvistikens vej, ikke for at give en selvstændig endsige ny fremstilling af dem, men for at se på kategoribegrebets placering i den grammatiske tradition Brøndal skatter til, for at se grammatikerne i lyset af de termer hvormed jeg har resumeret mine analyser af Brøndals referencefilosoffer, og for at anbringe nogle sætstykker i det scenerum hvor Brøndal fungerer. Først derefter vil jeg gå mere i dybden med hans egen opfattelse af begreber som 'sprog', 'grammatik', 'sprogfilosofi' og 'logik'. Det er altså ikke en generel, men en stærkt Brøndal-relateret fremstilling jeg giver af de her opridsede almene og vigtige problemer for lingvistikken. Der kan siges andet om forholdet mellem sprog og tanke, mellem sproglige og ekstra-sproglige områder, mellem grammatik og logik. Det sker blot ikke her.

2. Brøndals sprogfilosofiske præferencer

Brøndals logicogrammatiske anerække opstilles således (Brøndal 1943a: 49ff): oldtid (Platon, Aritoteles, stoikerne), middelalder (modistae), rationalisme (Port-Royal), romantik (Humboldt), nyere tid (Leibniz, Husserl, Russell, Carnap, Saussure). Disse rejser som et centralt problem forholdet mellem sprog og tanke, mens empirismen (Locke) og positivismen (komparative lingvister, junggrammatikere) ikke gør det. Sådan er frontlinierne efter Brøndals mening, og det er følgelig klart at Brøndal modtager egentlige synspunkter fra den første gruppe og eventuelt kun isolerede detaljer fra den sidste.

Med en lidt ferm men ikke ukorrekt firkantethed kan Brøndals positive referencer, altså den første gruppering ovenfor, deles i tre hold: oldtid og middelalder for sig, rationalisme og romantik for sig, og endelig det Brøndal kalder nyere tid for sig og som mere direkte og specielt og mindre gennemarbejdet og generelt indgår i Brøndals begrebsdannelse. Det bliver de første to hold jeg skal omtale i følgende korte oversigt (2).

Disse grupper beskæftiger sig på forskellig vis med sprogfilosofi - dvs. med relationen mellem sprog og ikke-sprog -, hver for sig med implikationer for opfattelsen af forholdet mellem logik og grammatik. Den investering af den sprogfilosofiske relation - sprog vs ikke-sprog - som Brøndal fremhæver, er relationen sprog vs tanke, en modsætning der ikke altid direkte træder frem hos reference-filosofferne. Det skyldes bl.a. at perceptionen ikke tematiseres som en selvstændig sprogligt determineret forskelsmarkering før med det 20. århundredes psykologer (fx gestaltpsykologer (cf. Pariente (ed.) 1969)) og semiotikere (fx Greimas (Greimas 1970: 39ff)): enten er de relevante enheder mentale eller osse er de ekstramentale, overgangen interesserer ikke de gamle. Den position indtager Brøndal osse i vid udtækning selv, en position som jeg, især i afhandlingens senere dele, vil prøve at flytte ham fra.

Oldtidens sprogfilosofiske problemformulering er i korthed følgende: under forudsætning af at tingene har egen autonom eksistens og har en iboende essentiel enhed som begrunder denne eksistens, og under forudsætning af at sproget er en samling ord der navngiver tingene, hvorledes kan sproget da være en hjælp til at tale sandt om tingene? hvorledes hæmmer og hvorledes fremmer sproget en genuin tankemæssig omgang med tingene? Ting og tanke med sproget som filter – det er grundstrukturen. Man ser klart det objektive og finale specielle fundament på baggrund af et alment metafysisk fundament. Idet sproget samtidig ses som et sæt ord, en nomenklatur, snarere end et system af ord, er den substantielle accent osse tydelig. Vi er altså indenfor samme epistemologiske ramme som ved Aristoteles' kategorier, men et andet sted indenfor denne. Kategorierne er knyttet til logik (hvad er sandt og hvad er falsk) og metafysik (hvad er sandt og falsk om det værende qua værende), mens sprogrefleksionen er knyttet til sprogets status som formidling og blokering af erkendelsen, bl.a. udtrykt i den gryende teori om sprogelementerne som tegn (cf. Rey (ed.) 1973-76).

I Platons *Kratylos* (Platon 1924) diskuterer Sokrates og Kratylos sprogets navngivningsfunktion udfra naturlighedstesen og udfra konventionstesen. Den sidste bygger på antagelsen af en oprindelig navn- eller lovgiver, der vilkårligt men hensigtsmæssigt har kaldt tingene ved (deres rette) navn. Forfuskes nu denne oprindelighed, kan man rekonstruere lovgiverens oprindelige indsats ved en rekursiv analyse af sprogets dele – lyd, bogstav, stavelse –, idet selve sammensætningen i ord og stavelse kan være årsag til forfuskningen.

Man ser tydeligt det lineære princip i tankegangen: bag den lydlige mangfoldighed af ord, hvori udtrykssiden har emanciperet sig fra det egentlige indhold og tilslører det, kan man ved vedholdende analyse med færre og færre enheder med større og større betydning nå frem til den genuine tale og erkendelsen af tingenes væsen. Rekonstruktionen er som sprogbrugens dekonstruktion et kontinuert fænomen – gradvis tilsløring og gradvis opklaring med et absolut – tingenes natur – som processens målestok. En filosofisk grammatik – grammatiké er menneskets evne til at tale og skrive, dvs. danne de bedst mulige ord – på dette grundlag bliver let til et normativt sæt regler for ord dannelse og sproglig praksis i det hele taget.

Det andet synspunkt i *Kratylos*, som sættes op mod arbitraritets-synspunktet, er naturlighedspostulatet. Ord er billeder af ting, og nogle er da falske og andre sande. Der er ingen mellemstadier. Det drejer sig da om at finde de sande ord, altså dem der umiddelbart har tingenes form i sig. Det giver anledning til etymologiske eksperimenter som før, men med en mere subtil undersøgelse af lydsymboler, en hel onomatopoetik.

Naturlighedspostulatet eller spejlingstankens konsekvens er ikke en normativ, men en deskriptiv grammatik, eller måske snarere en leksikografisk. Ordene er som de er, skabt ud af tingene én gang for

alle. Vi skal blot lære at tyde dem. Sprogudviklingen er således ikke lineær, men erkendelsen er det. Og som før forsvinder den filosofiske spænding mellem sprog og ikke-sprog, fordi ordene i sig rummer essensen af de ting de nævner.

Aristoteles' sprogsyn er konventionalistisk: ordet udtrykker eller materialiserer tankens billede af tingene, som ordet da forholder sig indirekte og ikke-naturligt til. Samtidig er hermed understreget de grundlæggende sprogelementers triadiske karakter: sprogreferent (= ting) vs sprogindre (= bevidsthedsbillede) vs sprogydre (= symbol). Den sproginterne modsætning (indre vs ydre) følger med sprogfilosofien helt frem til det 20. århundredes tegnbegreb (Saussure, Hjelmslev). Og hos Brøndal, der mangler et egentligt tegnbegreb, finder man stor lighed - større end hos de andre strukturalister - med stoikere og modistae (se V.B.: 672f).

Naturligheds- vs konventionstesens, implicerende modsætningen grammatisk deskription vs grammatisk normativitet, er parallel med modsætningen mellem anomalister og analogister, som refereret af Varro. Dog er vi her mere inde i de snævert grammatiske end de sprogfilosofiske overvejelser. Analogisterne knytter sig til konventionalisterne i ønsket om at gøre sproget normfast. Er sproget en menneskeligt produceret konstruktion, omend af dunkel oprindelse, må konsekvensen være udryddelse af uregelmæssigheder, som fx i bøjningsmønstre af samme art der skulle være analoge. Bliver end resultatet nemt vidløst pedanteri, er udspringet sprogfilosofisk.

Anomalisterne, som fx stoikerne, så på sproget som naturprodukt, der følgelig afspejlede naturen i sin tilsyneladende amorf mangfoldighed. Ordene skal accepteres som de er med flertydigheder o.l., og ordenen - for en sådan er der jo - findes ved forfinet deskription af de forvirrende semantiske forhold. Osse her møder man en overvejende deskriptiv sprogbeskæftigelse. Med en moderne terminologi kan man sige at diakrone og synkrone synsvinkler blandes, og at konventionalister og analogister beskæftiger sig med 'la langue', men naturalister og anomalister finder sammen om 'la parole'.

Som nævnt befinder den aristoteliske kategorilære og sprogbeskæftigelse sig forskellige steder indenfor samme epistemologiske horisont. Kategorierne er logisk-metafysiske grundbegreber, mens sprogelementerne gøres til genstand for klassificerende beskrivelse ud fra sprogbrugen. Men da ordene og deres bøjnings- og sammensætningsmuligheder er relateret til de samme ting som kategorierne er grundbegreber for, kan man se at ordklasserne beskrives med samme termer som indgår i kategorierne (fx verbum knyttet til tid, cf. kvantitetskategorien), men i en ikke-kategorial systematik. Den grammatiske beskrivelse er derfor et selvstændigt forskningsområde der tjener andre, fx logik og retorik. Men der er naturligvis en latent affinitet til kategorierne (3), en affinitet der tilsløres jo mere den sprogfilosofiske problematik trænges i baggrunden. Grammatikken kan højst siges at være identisk med logikken hvad angår den til den

logiske dom reducerede sprogbrug.

Den niveauforskelse der således er mellem kategorier og grammatiske enheder, hvor disse generelt (ydre vs indre; lyd, skrift vs indhold, bevidsthedsbillede) og specielt (nomen vs verbum) i en vis udstrækning kan forstås ud fra kategorierne men ikke omvendt, er ikke altid klar, hvad jeg vender tilbage til om lidt i forbindelse med *modistae*.

Uanset hvilke størrelser oldtidens grammatikere indlemmer i deres grammatiske systemer, hvad jeg ikke har opholdt mig ved her, møder man et forhold mellem sprog og ikke-sprog der nøje svarer til hvad man kender fra det kategoriale område. Man har en substantielt accentueret, metafysisk alment funderet sprogfilosofi med objektivt, finalt specielt fundament.

Introduktionen af Aristoteles betød en udfordring for middelalderens filosoffer, og et forlig kunne kun opnås ved at de befandt sig på samme almene fundament, dvs. accepterede den ontologiske substans-metafysik og dermed det objektivt-finale specielle fundament. Det er denne overensstemmelse der viser sig i betegnelsen 'spekulativ grammatik': spekulativ i slægt med 'speculum', en metafor der er yndet som udtryk for tanks virksomhed fra stoikerne til Leibniz.

Sprogets instrumentale karakter træder på grund af den øgede systematisering stærkere frem end i oldtiden. Sproget, og dermed grammatiske studier, er et redskab for filosofisk og teologisk indsigt. Og sprogstudiet bliver derfor på én gang immanent - der må i selve sproget findes splinter af en overindividuel logisk orden - og transcendent - denne orden er i sidste instans tingenes gudskabte orden, identisk overalt og derfor osse en identisk kerne i vore bevidsthedsperceptioner.

Denne universalitet blev nøje knyttet til latinen, og den allerede etablerede latinske grammatik af Donat og Priscian accepteredes stort set i uændret skikkelse. Modsat de naturlige vulgærsprog blev latinen en art idealt metasprog, et forhold der er beslægtet med grækernes forestilling om ordenes mere autentiske forhold til tingene i guldalder-sproget.

Man står altså i den, for os at se selvmodsigende, situation at ville skabe en universel, for alle steder, tider og sprog gældende adækvat grammatik - og knytter den straks til et nationalt sprog. Den latinske grammatik skulle 'blot' have en udvidet og nuanceret begrundelse. Men når latinen for middelalderens lærde var et overindividuel sprog som ingen nations borgere talte, og som anvendtes til international tanke-udveksling om metafysiske materier, fik dette sprog nemt en overordnet status. Endvidere har det været selvfølgelig for en middelalderlig realist, som *modistae* var, at et sådant sprog ikke blot kunne tænkes men at det osse måtte eksistere (Roos 1974: 207). Som for grækerne gælder det her at en, efter nutidig målestok, for snævert tænkt sprogfilosofi knyttet til et nationalsprog med tillagt universel status ikke anfægter den principielle berettigelse i refleksionen over sproglige universalier. Snæverheden i udførelsen miskrediterer ikke nødven-

digvis bredden i ambitionen.

Det er for de kategoriale overvejelser i forbindelse med sproget af afgørende betydning at afklare den ambivalens der ligger i de mulige betydninger i brugen af glosen 'kategori' hhv. 'grammatisk kategori' (cf. I.B.: 13f). Man står i så henseende med den spekulative grammatik i en gunstigere situation end med den deskriptive/normative. Den sidstnævnte er udarbejdet i detaljer efter at den sprogfilosofiske tænkning er stagneret, den lå blot som det glemte eller selvfølgelige underlag under de grammatiske overvejelser. Men nu reintegres denne grammatik i et filosofisk system hvor latinen som sådan har metastatus, og derved får de grammatiske enheder der er overleveret fra latin og om latin stor lighed med de klassiske kategorier. Alene sammenhængen mellem termer som 'substans' og 'substantiv' (Nomen substantivum), dannet af skolastikerne, viser en snæver forbindelse. Hos Aristoteles er kategorierne klart mere fundamentale end ordklasser og andre grammatiske grundbegreber, mens forholdet i skolastikken kan udtrykkes således, med en terminus technicus fra modistae: "die modi significandi sind die sprachlichen Parallelen zu den Kategorien im aristotelischen Sinne" (Roos 1947: 213) (4).

Disse forhold kan kort begrundes i modisternes tegnkonception. Tegnet (signum) som helhed er et suppositum, dvs. står i et forhold til tingen som portrætteret til den portrætterede, "quia dicitur signum per rationem signandi, vel repraesentandi aliquid absolute" ["because a sign is specified by means of the faculty of designating or representing something in absolute terms"] (Thomas of Erfurt 1972: 148 §11; jeg fremh. 'absolute'). For at denne denotative funktion kan blive til betydning, dvs. kunne udtrykkes materielt (som significatio) og syntaktisk (som consignificatio) tredeles tegnet internt:

1. lyd, stof (vox, udtryk)
2. specielt indhold (dictio, ord)
3. universelt, logisk indhold (pars orationis, ordklasse)

Vox er den nødvendige iklædning som det specielle og universelle indhold må have for at kunne opfattes i den sproglige ytring, og studiet af denne isolerede side af sproget hører rettelig hjemme under fysiologi eller fysik og ikke i selve grammatikken. Osse dictio isoleret betragtet ekskluderes af grammatikken. Dette aspekt er knyttet til vor evne, ratio significandi (cf. tegnet der er knyttet til ratio signandi), til at binde et bestemt indhold til lyden og gøre det erkendeligt og sorterer nærmest under psykologien eller hører i hvert fald til de enkelte sprog. Det egentlige grammatiske studium er studiet af partes orationis eller af ordenes statiske og universelle indhold. Her samler modistae's hovedinteresse sig.

Efter således at have skåret de dele af tegnet bort som ikke bærer en universel erkendelse i sig, men 'kun' bærer den, foretager man en tredeling af det resterende indhold, ordklasseaspektet, i en række modi (der igen underinddeles). Som der til en ordklassens måde at betegne en eller anden ting på - modus significandi - svarer en måde at fatte

tingen på - modus intelligendi -, således korresponderer denne igen med tingenes egen og egentlige måde at være på - modus essendi. Ordklasserne er tegnets egentlige tingsrelation og står gennem deres modi significandi i forbindelse med tingenes væsen. Thomas af Erfurt føjer hertil osse 'terminus', dvs. de særlige begrebslige former - som fx subjekt og prædikat - som muliggør den udtrykte erkendelses indplacement i en logisk slutning der peger mod den sande erkendelse. (ib.: 148 §11).

Ordklasserne defineres med nogle distinktioner der er nært beslægtede med Aristoteles' substantielt accentuerede kategoritavle (og med prædicabilia) (aktiv/passiv, essens/accidens, generel/speciel, substans/ikke-substans (kvalitet, kvantitet, relation)), og nominerne rykker derfor i centrum. Jeg fordyber mig ikke nærmere i udfyldningerne af grammatikkens enkelte delområder hos de forskellige modistae (cf. Bursill-Hall 1971; Thomas af Erfurt 1972), men konstaterer at substansens niveauplacering i kategoriernes hierarki og ordklassernes placering i tegndelenes hierarki og dermed i grammatikkens er identisk, således at det morfologiske studium næsten bliver enerådende. Deres funktion er fælles, nemlig at de i den reinstitutionerende metafysiske epistemologi har det prærogativ at være det nåleøje der giver passage til tingenes essens. Kategorierne og modi significandi befinder sig på et fælles metaniveau i forhold til det værende. Hvori dette fællesskab består, præciseres af J. Stéfaninis bemærkning i artiklen "De la grammaire aristotélicienne":

En délimitant ainsi le domaine de la grammaire [sc. til modi significandi] tout en élargissant ses bases ontologiques, ils [modistae] ont pu explorer toutes les possibilités de l'aristotélisme en ce domaine et notamment défendre, dans le cadre de la théorie modiste, aussi bien une conception mentaliste qu'une, purement référentielle du langage: les modes de signifier peuvent constituer aussi bien une construction de l'esprit pour appréhender l'univers, une vision originale et sui generis qu'un simple reflet du monde tel que les sens le livrent fidèlement à l'homme. (Joly og Stéfanini (eds.) 1977: 102f)

På den ene side må der skabes betydning efter nogle helt specifikke sproglige lovmæssigheder, på den anden side skal der være en tro gengivelse af tingene. Det første sørger sproget for, det andet den kategorialt baserede logik. Disse to sider kan ikke undvære hinanden, og netop fordi logikken skal sprogliggøres og sproget kan universaliseres, kan de gå hånd i hånd og bringe sandheden frem. Uden denne universalitet i de sproglige modi significandi ville logikkens sandhed ikke kunne udtrykkes, og udtrykket ville ikke have anden sandhed end sin egen 'vision sui generis'. (cf. Thomas af Erfurt 1972: 136 §§4, 5 og 6; Bursill-Halls kommentar, ib.: 22f).

Ved at gøre en dyd af at sproget er en struktur sui generis adskiller megen moderne sprogvidenskab betydningsfuldhed og sandhed på en sådan måde at referenceproblemet samtidig glemmes i sprogvidenskaben og sprogets ureducerbarhed i filosofien. Filosoferne glemmer sproget og lingvisterne filosofien. Selv om man, som Brøndal, ikke vil opgive forbindelsen mellem sprogvidenskab og filosofi, kan man dog ikke fastholde modisternes ontologiske hierarkisering af sprogets aspekter og kategoriers og ordklassers fælles metastatus i dette hierarki, alment metafysisk funderet som det er. Både ordklasser og kategorier skal bevares, men i et andet indbyrdes forhold mellem kategorier og sproglige enheder.

Der er dog ikke skygge af tvivl om at Brøndal er stærkt influeret af sin læsning af og om skolestikere. Selve den plads de grammatiske studier får i hans universelle vision af sprogets funktion vidner derom, selv om hans tanker om menneskeåndens universalitet er under stærkere indflydelse af Descartes og Humboldt, for så vidt angår denne universalitets sproglige binding. H. Arens kalder direkte Brøndal for neoskolastiker (Arens 1974: 502). Den prioritering Brøndal giver sine lingvistiske interesseområder viser modisternes betydning, og undertitlen til Ordklasserne: 'Studier over de sproglige Kategorier' viser at den terminologiske forvirring siver ind i hans sprogbrug, samtidig med at titlen viser at netop ordklasser interesserer ham. Endelig er han påvirket af tegnkonceptionen (se V.B.).

I forbindelse med opbygningen af Brøndals grammatiske system bliver det således vigtigt at udnivellere grammatikkens interne hierarki, således at ordklasselæren bliver et delområde på linie med og ikke over andre. Er det ikke gør ligt, kan Brøndal ikke løsrives fra skolastikken, og H. Arens' karakteristik må endda strammes yderligere.

Så længe den objektive specielt funderede reinstitutionerende metafysik af skolastisk tilsnit hævdes, er både kategorier og ordklasser irreducible mindsteenheder, fordi de afspejler tingenes essenser som jo er irreducible, omend de gør det som hhv. sandhed og betydning. Og den spekulative grammatik anbringer dem - med eller mod sin vilje (cf. Bursill-Hall 1971: 88f) - på samme niveau. Men når grammatikkens funktion som virkelighedens metaplan - i.e. ordklasselæren i morfologien - forsvinder, må osse kategoriers og ordklassers kongruens i denne henseende forsvinde. Da er det ikke kategorier og partes orationis der defineres ens, fordi tingene er identiske overalt og begge begreber afspejler denne identitet. Men da må ordklasserne defineres ved hjælp af kategorierne, der jo er de egentlige grundbegreber, og det kategoriale niveau indtager derved en metaposition i forhold til det grammatiske, samtidig med at ordklassedefinitionernes almene og specielle fundament afhænger af kategorilærens, men ikke omvendt. Og dermed er et andet forhold mellem kategorier og sproglige enheder etableret.

Man kommer ved opgivelsen af den reinstitutionerende metafysik og bevarelsen af en selvstændig kategorilære således i et terminologisk

dilemma. Enten må man vælge at kalde grammatikkens enheder for kategorier - sproglige eller grammatiske kategorier -, eller man må kalde definitionens elementer for kategorier (med mindre man helt opgiver at bruge filosofiske kategorier som definitoriske grundelementer). Det er sikkert valget af den første mulighed der har afstedkommet den terminologiske forvirring jeg indledningsvis har berørt (I.B.: 13f). Nok er den spekulative grammatiks filosofiske kontekst forlængst passé som aktuel filosofisk mulighed, men i samme øjeblik man beskæftiger sig med Brøndal, der griber tilbage til netop denne kontekst for at revidere den, bliver dens problemer atter påtrængende.

Som det er fremgået af min kategoridefinition vælger jeg den anden vej ud af dilemmaet. Da grammatikkens enheder er konstrueret ud fra visse begreber, i.c. de logiske kategorier, vil de kunne opløses i disse begreber. Disse er følgelig irreducible i den givne teoridannelse og må kaldes kategorier. Sålænge denne terminologi bevares, må termer som 'sproglig kategori' eller 'grammatisk kategori' gældende de i grammatikken definerede enheder undgås.

Der er naturligvis den udvej tilbage helt at kassere 'kategori' som faglig terminus og degradere den til en betegnelse for grundbegreb i al almindelighed, sådan som det er sket i daglig tale. Men det efterlader blot behovet for en ny præcis begrebsdannelse, både på de definerede og definerende enheders plan. Jeg har fundet det rimeligt at bevare glosen 'kategori', eftersom Brøndal faktisk går tilbage til de oprindelige logiske kategorier, og jeg understreger at kategorier og grammatik ikke befinder sig på samme niveau, når det fælles centrum i tingenes essens er borte.

Når man vender blikket fra den spekulative grammatik til den rationelle grammatik, den cartesianske grammatik med N. Chomskys ikke helt pålidelige ord (cf. Joly og Stéfanini (eds.) 1977: 165ff), møder man store ændringer i det filosofiske syn på sprogets genesis. Der skiftes specielt fundament fra det objektivt-finale til det subjektivt-initiale. På dette grundlag søger rationalisterne, og her tænkes især på Port-Royal, at skabe en universel grammatik, ud fra en opfattelse af at ikke tingene og dermed sanseimpressionerne og bevidsthedsbillederne er identiske overalt, men at den menneskelige bevidsthed og dens tankefunktion er identisk for alle mennesker. Sprogproduktionen er således tankens rene udtryk, dvs. uafhængig af sansestimuli (cf. Descartes' uudstrakte substans). Følgelig interesserer man sig for sprogets initiale forudsætninger i bevidstheden, der 'ser' på tingene og fatter dem i kraft af disse universelle egenskaber.

Bevidsthedens autonome kraft ligger som en særlig sprogskabende evne bagved og over enhver sprogdøvelse og ethvert moment i en grammatik. En generel eller universel grammatik bliver altså udtryk for tankens evner, og den bliver ræsonneret eller forklaret, når den forbindes med en teori om sprogets dannelse og funktion, nemlig som udtryk for tankens iboende kraft til universel erkendelse. En universel erkendelse gennem introspektion ved hjælp af sproget, der bærer det

individuelle i sig ved at blive talt af én person, og det universelle ved at være den menneskelige tankes genuine fremtræden. Sproget bliver dobbeltinstrument som udtryk for og indsigt i den universelle logik.

De universelle begreber som de rationalistiske grammatikere er på sporet af er ikke grammatiske eller grammatisk-logiske, men rent logiske. Det skyldes naturligvis at intet enkelt sprog realiserer den ideelle eller fuldkomne grammatik. Samtidig arbejder man dog stadig på snæver europæisk grund med de traditionelle ordklasser, men de peger nu ikke som skolastikernes *modi significandi* på tingene; de signalerer eksistensen af et alment logisk niveau. Det er ved hjælp af dets enheder de grammatiske enheder defineres, og det får status som et kategorialt metaniveau. Stadig i et klart reinstitutionsforhold til tankens natur, men klart adskilt fra enhver grammatik. Allerede på Port-Royals tid er betegnelsen 'grammatisk kategori' uheldig.

Selv om man er optaget af tankens diskursive aktivitet, er det dog stadig ordklasser og ikke syntaks der har hovedinteressen - syntaksen får 7 sider i *Grammaire generale et raisonnée*. Ordklasserne er de traditionelle, men defineres af rent abstrakte begreber - tankeobjekter og tankeformer (Port-Royal 1966: 29f) - som ligger på et trindhøjere niveau end grammatikkens ordklasser. Vejen fra disse objekter og former til grammatikkens eller sprogets praksis er udtryk for tankens natur. Den enkelte ordklasse forsøges osse defineret rent logisk, fx præpositioner som generelle forhold fælles for alle sprog, en definition som Brøndal er meget optaget af (ib.: 83; Brøndal 1928: 33; Brøndal 1940a: 5).

Med skiftet fra objektivt til subjektivt specielt fundament er der således i den rationelle grammatik sket væsentlige ændringer fra den deskriptive/normative grammatik og den spekulative grammatik. Chomsky ser den generative grammatik i svøb hos Port-Royal, men i så fald en logisk-universel grammatik. Koblingen sprog-tanke er direkte og har ikke som i oldtiden en nødvendig - omend naturligvis en faktisk - relation til tingen. De logiske grundbegreber, parallelle med kategorierne eller ej, befinder sig på et metaniveau i forhold til enhver grammatik og ikke indenfor grammatikkens eget system. Samtidig sker der en vis, men ikke fuldstændig opløsning af de tidlige grammatikkers statiske præg. Der bevares stadig som et symptom på den skolastiske prægning et statisk drag i sprogfilosofien. Nok er bevidstheden en autonomt producerende kraft med en særlig sproggenererende evne, men bag den individuelle kreative udfoldelse ligger det værende som en i sig selv hvilende oprindelig enhed som mål for erkendelsen ("l'estre, la durée, la pensée, Dieu" (Port-Royal 1966: 28)). Men den menneskelige fornuft bærer den universelle logik i sig og i al sin udfoldelse, hvori den da kan spores i sin uforanderlighed, således som den er reinstitutioneret i sproget. Heraf følger endvidere at et egentligt tegnbegreb som en binær sammensætning af lydbillede og tingside à la Saussure opstår med tingsrelationen som et faktisk men ikke konstituerende moment (cf. Donzé 1967: 51).

Rationalisternes synspunkter undergår en forskydning hos romantikkens sprogfilosoffer med Humboldt som centralfigur. I oldtid og middelalder er ordet bærer af tankens billede af tingens form - som selvstændig essens eller ej -, og hos Port-Royal er ordet bærer af tankens ideer, men i begge tilfælde er der tale om en ensidig påvirkning fra ikke-sprog (tanke eller ting) mod sproget. Tankens og tingenes universelle logik erkendes nærmest på trods af sproget. Humboldt viderefører, bl.a. via sit ophold i Frankrig, den rationelle grammatiks forestilling om den rene sprogproduktion, men sprog og tanke - ånd siger han - står snarere i et gensidigt forhold: tanken skaber sprog og sproget skaber tanke. Eller med et berømt citat: "ihre [folkets] Sprache ist ihr Geist und ihr Geist ihre Sprache" (Humboldt 1876: 52).

Man kunne kalde Humboldts grammatik, i modsætning til de tidligere omtalte, for en kreativ eller ekspressiv grammatik, ifølge hvilken sprogets nærmest er en i sig selv vældende og af sig selv strømmende kilde der sætter menneskets udvikling i gang, fylo- og ontogenetisk. I denne udvikling findes en for Humboldt meget vigtig treklange: først en menneskelig åndskraft overhovedet, og "(die) Offenbarwendung der menschlichen Geisteskraft ist das höchste Ziel aller geistigen Bewegung, die letzte Idee, welche die Weltgeschichte klar aus sich hervorgehen zu lassen streben muss." (ib.: 17). Dernæst en national åndskraft, der gennem et specielt nationalsprog besidder en særlig ejendommelighed. Endelig det enkelte individ, for hvem sproget tjener til "Selbstschöpfung" (ib.:49). Det er sproget der binder disse tre led sammen, "denn so wundervoll ist in der Sprache die Individualisierung innerhalb der allgemeinen Übereinstimmung, dass man ebenso richtig sagen kann, dass das ganze Menschengeschlecht nur eine Sprache, als dass jeder Mensch eine besondere besitzt." (ib.: 62).

Som man ser har Humboldt stærkt accentueret et nyt moment i sprogfilosofien, nemlig nationalsprogene, hvis centrale placering han ganske vist ikke selv er den første til at påpege men den største til at plædere for (Aarsleff i Joly og Stéfanini (eds.) 1977). Man er nu i komparatismens æra, og sproglægtsskabet som udtryk for universalitet bevirker automatisk at det nu er gennem sin tilknytning til et sprog og en national mentalitet den enkelte har part i den universelle totalitet, og ikke gennem sin rene fornuft. Der er tale om "die ursprüngliche Sprachanlage" (ib.: 36), mere end om en oprindelig rationalitet. Samtidig er nationalismens opkomst i romantikken ikke uden indflydelse på interessen for nationale særpræg, med - som hos Humboldt - eller uden - som hos de rene lydhistorikere - sprogfilosofisk tilknytning.

Den udvikling som sproget gennemløber er en udvikling indenfor en totalitet, som sproget er fra sin oprindelse. Udviklingen består i en stadig større differentiering af denne totalitet i en glidende kontinuitet som - modsat hos oldtidens folk - betragtes som et fremskridt, hvor den oprindelige åndskraft som sprog anlæg gennem en stadig sproglig forfinelse træder tydeligere og tydeligere frem.

Det nævnte sproglige grundanlæg udgøres af produktive principper der svarer til "die Anwendung gewisser allgemeiner logischer Kategorien des Wirkens, des Gewerktens, der Substanz, der Eigenschaft u.s.w." (ib.: 59). Svarer altså til anvendelse af kategorierne, mere end til kategorierne. Men med dette halvt tilhyllede sproglige grundlag anskuet kategorialt, ser man klart en parallel til Port-Royals rene logiske definitioner for tankens egenskaber som de udtrykkes i sproget. Men de kategoriale principper er nu kreative. Sproget er for Humboldt udelukkende produktion, ikke produkt.

Derfor er Port-Royals og Humboldts syn på det universelle niveau i den sprogfilosofiske doktrin ikke ens. Port-Royals er væsentligst morfologisk, og de begreber der hos denne gruppe tænkere svarer til kategorierne er begreber til at definere morfologiske enheder. Humboldt interesserer sig for sprogbrug, nærmest under en diakron synsvinkel, og derfor for samlingen af nationalsprog i al dens mangfoldighed med refleksioner over deres slægtskaber og under dannelsen af mulige typologier. Man kan sætte differencen op i et skema, hvori hvert af de lavere trin er impliceret af og indeholdt i de højere. Højre side i hver af de to hovedkolonner reinstitutionerer kolonnens venstre side.

Port-Royal		Humboldt	
tankens natur	rene logiske grundbegreber	menneskeånd	rene logiske produktionsprincipper
- - -	universel grammatik	folkeånd	national grammatik
individ	nationalt og personligt sprog	individ	personlig sprogbrug

Port-Royal har sprunget det nationale mellemled over, mens Humboldt har sprunget det universelle niveau over, betragtet som en grammatik der indeholder elementerne for alle grammatikker. I stedet retter han sin interesse mod nationalsprogene ud fra den anskuelse at de, ligesom hos rationalisterne individet, latent indeholder samtlige de universelle grundbegreber, der eksplicit adskilles fra de grammatiske former, altså fra morfologien (ib.: 59). De er knyttet til sprogudviklingens egen indbyggede intentionaltet, rettet mod en stadig mere og mere direkte fremtræden af menneskeånden. (Humboldt siger ikke verdensånd, og er vel nærmest en udognatisk hegelianer).

Den indre regelbundne aktivitet er sprogets enteleki eller "innere Sprachform". Denne bekendte men vage term må forstås som en,

gennem individets sproglige praksis, mod begivenhederne rettet ændrende virkning, "nicht erzeugend, aber umgestaltend" (ib.: 57), og denne ændring griber da selv ændrende og forædlende tilbage til den enkelte og hans sprog og, ifald den enkelte har format, osse tilbage til nationen. På denne måde får sproget en selvstændig, hos Humboldt næsten magisk, stilling som et tertium quid mellem individ og omverden.

Denne status smitter af på Humboldts opfattelse af sprogets udtryksside, den 'ydre sprogform', der som materialitet er en hæmmende indramning af sprogets indre, der udgør det egentlige sprog. Dog er udtrykssiden som systematisk form osse menneskets mulighed for at påvirke sig selv og hinanden ved en sproglig totalitets påvirkning. Sprogindret er primært udvikling, sprogydret er primært sproghandling (ib.: 103f).

At Humboldts almene fundament er metafysisk er indlysende, men derimod kan hans specielle fundament ikke rigtigt identificeres med et af de to jeg hidtil har beskæftiget mig med. Hans tænkning er lineær, og man skulle da kunne finde det specielle fundament som udgangspunkt eller slutpunkt. Slutpunktet er som i den aristoteliske ontologi den universelle form, men den er ikke tingsbundet - givet i en denhed - og betragtes snarere i forhold til sit udgangspunkt i mennesket. Humboldts specielle fundament er bundet til selve den sproglige proces, og man kunne kalde fundamentet for neutralt specielt fundament med fremhævelse af at Humboldts metafysik er en sprog-metafysik.

Når jeg har opholdt mig lidt ved Humboldt, skyldes det at triaden: menneskeånd, folk, individ flettes til en rød tråd gennem Brøndals produktion som en art overbegreber med Humboldt som kilde (med rette eller urette, cf. Aarsleff i Joly og Stéfanini (eds.) 1977: 217ff), og fordi osse den humboldtske fremskridtstanke i forbindelse med menneskeåndens fremtræden i stadig mere fuldkommen form i sproglige differentieringer kan findes hos ham, dog oftest noget modvilligt (se III.B.: 174f). Derfor er det væsentligt, som ved skolastikken, at se hvilke farer der lurer i disse synspunkter. Hos skolastikerne møder vi en metafysisk funderet intern hierarkisering i det grammatiske system og et sammenfald mellem ordklasser og filosofiske kategorier i det logisk-ontologiske hierarki. Men hos Humboldt er faren snarere overtagelse af en lidt overskruet sprogmetafysik med indbyggede forhastede antropologiske konklusioner.

I min opsummering af dette sammendrag af nogle træk i lingvistikens historie, for så vidt den har vedrørt filosofiske grammatikker (den deskriptive/normative, den spekulative, den rationelle og den kreative), vil jeg søge at lade resultaterne pege frem mod Brøndal, der selv har angivet de dele af historien jeg har inddraget. Han har fra skolastikken og Humboldt fået blik for et sprogstudiums nødvendige universelle konsekvenser, og samtidig har han fra rationalisterne fået på den ene side den portion nøgternhed der kan beskære det mest

uholdbare i de store udsyn, og på den anden side blikket for det direkte forhold mellem sprog og tanke. Og fra oldtidens forskere de begreber af filosofisk art hvormed studiet kan gennemføres. Men som i slutningen af II del om filosofien må man osse her konstatere at Brøndal står med et par inhomogene referencerammer, der kun kan fungere sammen ved en nydefinering af det almene fundament.

Fælles for de fire hovedgrupper er deres koncentration om et universelt metaniveau, implicit eller eksplicit svarende til filosofferens kategorier. I den substantielt accentuerede og objektivt funderede metafysik i skolastikken og kun dér er ordklasserne klart parallelle med kategorierne. Begge planer er reinstitutioner af tingenes essens, og er således metaplan i forhold til det værende. Ordklasser og kategorier får en parallel og ultimativ funktion i erkendelsen. Derimod har de rationelle grammatikere et andet forhold til metaniveauet. Deres tænkning er via sproget rettet mod erkendelsens grundlag i tanken, og den bliver derfor subjektivt-initial funderet. De definitivriske grundbegreber, fx 'almene forhold' for præpositionernes vedkommende, er ikke i niveau med grammatikken, og de er de egentlige reinstitutioner af tankens sprogskabende evne, som er evnen til at omsætte disse grunddispositioner til sprog. Endelig bygger Humboldt på kategoriale grundelementer der ligger bag enhver grammatik, hvis man kan tale om en sådan i Humboldts stærkt diakront orienterede sprogstudium. Den optimale betingelse for at finde disse fundamentale restriktive elementer er studiet af samtlige nationalsprog. Forholdene kan angives således, idet pilen viser erkendelsens vej:

oldtid/skolastik	rationalisme	Humboldt
sprog/(kat.) ↓ ting	tanke/(kat.) ↑ sprog	menneskeånd/(kat.) ↑ alle nationalsprog

Et andet punkt der hersker enighed om blandt de fire typer grammatikere er det almene metafysiske fundament, men det er set gennem forskellige specielle fundamenter. Et interessant mellemstandpunkt mellem de allerede kendte subjektivt-initiale og objektivt-finale fundamenter indtager Humboldt der - som en slags neutralt fundament - gør sproget til medium for en selvstændig menneskelig universel åndskraft, der på forskellige udviklingstrin er nationalt og individuelt sprog iboende, formende mennesker og nationer i et aldrig standset udviklingsforløb. Det er næppe muligt at forene disse synspunkter uden videre, idet det kategoriale plan da ville få højst forskellig status. Der

synes da atter kun at være den mulighed tilbage at redefinere det almene fundament.

På grund af forskellen i specielt fundament ligger der et forskelligt syn på sprogets eksterne relationer, forholdet til det ikke-sproglige. Alle er enige om at de er knyttet til den selvstændige indholdsside af reinstitutionerende karakter. Sprogssynet bliver mimetisk, hvad enten nu produktionsårsagen er sanseaffektationer, en mennesket eller en sproget iboende selvstændig tilskyndelse. Udtrykssiden - lydlig eller grafisk - er den for indholdet principielt overflødige bærer eller vejviser, og den er overalt først og fremmest lydlig, og tillægges dermed en reducibilitet, som især J. Derrida (Derrida 1967a) har peget på som en væsentlig ingrediens ved det metafysiske tegnbegrebs udtryksside. Redefineringen af det almene fundament i lingvistisk lys, og ikke kun i logisk og filosofisk lys, vil være knyttet til tegnbegrebet, som derfor uvægerligt må tages op (se V.B.). Det vil i den sammenhæng være et forsøg værd at bidrage til denne redefinering ved at forskyde interessen mod tegnets udtryksside, sådan at forså at det bliver udtrykshandlingen eller udsigelsen - deixis og ikke mimesis, den pegende gestus og ikke det udpegede indhold - som bliver fundamental.

Humboldts særstilling til trods viser der sig dog osse mellem filosoffer og lingvister et fællesskab, nemlig i den linearitet deres tænkning er gennemtrængt af. En lineært hierarkiserende, oftest kontinueret, intentionalitet præger erkendelsesprocessen, dvs. på grund af den reinstitutiv metafysik både det emne der er under lup og den argumentative diskursive praksis hvori det er indskrevet. Der ligger en endegyldig - omend for Kant ikke uendelig - indsigt gemt bag alle slørene, en ikke-reinstitutioneret sandhed der er tilgængelig for Gud eller mennesker når alle syv slør er faldet gennem en regressiv eller progressiv analyse af lingvistisk og/eller logisk art. Der har således vist sig en intim korrelation mellem reinstitution og metafysik på den ene side og kontinuitet, linearitet og hierarkisering, gerne i positivt valoriserede sammenhænge, på den anden. Disse momenter må derfor diskuteres samlet når man støder på dem, og forekomsten af de sidste momenter indicerer et uafklaret forhold til de første, et forhold der følgelig må afklares.

3. Brøndals grammatiske niveauer

Efter denne panorering udover lingvistikkens landskab vil jeg forsøge at præcisere Brøndals forhold til de sprogfilosofiske problemer der er rejst, eller i hvert fald angive en position hvorfra de vil kunne gøres til emne for behandling. Det drejer sig i første række om Brøndals sprogvidenskabelige intentioner, dvs. forbindelsen mellem sprog og logik, og dernæst om hans metodiske overvejelser, dvs. i hvilken forstand han er strukturalist. I resten af dette kapitel vies opmærksomheden det første spørgsmål.

Det kan passende ske ved en præcision af nogle termer der har

været lidt flydende indtil nu i referatet af forskellige lingvistiske positioner, særlig begreberne sprog og logik og deres indbyrdes forhold. Man kan først med Brøndal selv, i "Langage et logique", konstatere behovet for en sådan præcisering (Brøndal 1943a: 52f). Brøndal bemærker her at sprog ('langage') kan betyde:

1. en generel evne
2. en fundamental adfærd
3. et givet sprogsystem
4. en individuel anvendelse af et sprogsystem.

Og logik dækker et lignende flertydigt spektrum og betyder:

1. en generel teori om tanken, dens elementer og disses kombinationer
2. en særlig teknik til verifikation og falsifikation af et udsagn om et givet emne, altså en tankekunst.

Lad mig ordne 'langage' først, terminologisk og begrebsmæssigt. Sproget betragtes af Brøndal under tre synsvinkler. Først som 'parole', hvorved Brøndal i dette essay forstår den amorfe uanalyserede skrift eller tale, sproget som materiale:

Il s'agit d'une totalité vécue, d'un fait immédiatement donné, de la réalisation, à la fois externe et interne, de possibilités linguistiques. Fait expérimental et toujours complexe; il est déterminé de très nombreux facteurs, généraux et particuliers, et, en plus, par des nuances fines dues à la complexité de la situation donnée. Un phénomène de ce genre est forcément de caractère à la fois momentané et individuel (ib.: 53)

Andetsteds kaldes 'parole' for 'usage', og denne term beholder jeg her, altså sprogbrug (ib.: 96, Brøndal 1936a: 26). Dette aspekt af sproget, inspireret af Saussures distinktioner, har relation til hele den situation som sprogbrugeren og sprogproduktionen indgår i. Denne situation er ikke dermed analyseret og der er heller ikke stillet begreber til rådighed for en sådan analyse, men hvis sprogbrugen skal indgå på linie med andre sprogaspekter, og ikke underordnet som hos Saussure, skal den begrebsliggøres så den åbner for denne analyse, som man i dag vil henregne til den pragmatiske lingvistik.

Udover sprogbrugen ser Brøndal i 'langage' to teoretiske abstraktioner som fordres af sproganalysen, 'langue' og 'discours'. Med dem reduceres sprogbrugens totale kompleksitet. 'Langue'-planet svarer nøje til Saussures brug af denne term, og Brøndal citerer ham som belæg for sin egen brug. I "Langage et logique" afviger Brøndal lidt fra sin anvendelse andre steder af 'langue'- eller systembegrebet, idet han benytter Saussures tegnkomponenter, signifiant og signifié, til en distinktion mellem ydre og indre på 'langue'-planet. Derved tager han anledning til at udelukke fonologi og fonetik fra undersøgelsen og til kun at koncentrere sig om de morfologiske aspekter. Der ligger ikke heri en principiel prioritering, men den er bestemt af essayets emne,

sprog og logik, (og måske osse af den generelle indflydelse fra skolastisk tegntænkning). Jeg skal i IV.F og i V del prøve at udrede de vanskelige forhold mellem ydre og indre hos Brøndal. Men på dette sted konstaterer jeg foreløbig blot at indholdssiden for Brøndal her er knyttet til logikken, og at denne igen er forbundet med grammatikkens termer, uden at de restitutive spejlmetaforer er impliceret. Når adskillelsen mellem ydre og indre således gemmes, kan man tage en anden Brøndal-glose for 'langue' op, sprogssystem eller bare system (Brøndal 1932: 6), og osse lade den inkludere fonologien. Definitionen på sprogsystemet lyder da:

En ce sens, une langue est essentiellement définie par sa structure, ce qui veut dire: par le nombre et le caractère de ses termes. De la définition complète des termes on pourra déduire leur solidarité ou non-solidarité, c'est-à-dire le degré de cohérence du système. (Brøndal 1943a: 54)

Man befinder sig efter udgangspunktet i sprogbrugen endnu ikke med sprogsystemet på et universelt plan, men stadig på et givet sprogsystems niveau, dvs. et nationalsprogs system der altså er fastlagt ved antal termer, arten af termer og deres indbyrdes sammenhæng. Dette system er i forhold til brugen placeret udenfor tid og rum som en potentiel norm, en ideal norm siger Brøndal endda, som hører hjemme i en social kontekst som konvention, dvs. som betingelse for de sproglige praksisformer, som den dirigerer med større eller mindre restriktivitet og sammen med andre reguleringsfaktorer for den sproglige praksis.

Den atemporale og aspatiale idealitet som Brøndal tillægger sprogsystemet drøftes senere (III.B.: 185; III.C.: 251ff), men jeg vil dog for at forebygge misforståelser foruddiskontere at den ikke, hvor nærliggende det end måtte være med Brøndals forgængere in mente, skal forstås platonisk eller skolastisk som ide eller essens (dog Brøndal 1936: 44). Positionen udenfor tid og rum må ikke forstås absolut, men i relation til den konkret manifesterede sprogbrug, hvis tid og rum realiseres i forhold til systemets normer. Systemets position angiver således en metaposition indenfor den videnskabelige diskurs, der jo osse er indflettet i en tidslighed og rumlighed, men en anden end den systemet er system for i sprogbrugen.

Mens brugen er knyttet til den mangesidede individuelle adfærd, gælder det for systemet at det "détermine nécessairement l'esprit, ou la génie, qui domine la société donnée - sa mentalité" (Brøndal 1943a: 54f). Sprogsystemet i et givet sprog determinerer en særlig national eller folkelig evne med hensyn til åndeligt adfærdsmønster. En af Brøndals kongstanker, som jeg senere behandler (se III.B.: 174f og IV.E.: 624f) - Humboldt spørger i kulissen.

Sprogbrug og sprogssystem er i almindelighed og i den fremstilling de får hos Brøndal velkendte begreber i den klassiske strukturalisme fra Saussure til Greimas. Anderledes med det tredje og sidste aspekt

af sproget, 'discours'. Her foretager Brøndal en kompleks sammenstilling - eller snarere sammenblanding - af en række forhold hvis udrødning i høj grad er med til at give hans doktrin dens karakteristiske profil. Mens sprogsystemet bestemmer tankens sproglige muligheder, afgør 'discours' dens aktivitet. Men 'discours' er altså ikke denne aktivitet selv, dvs. sprogbrug, men afgør den ved at være en ramme for den bevidsthedsaktivitet der udfoldes i sprogbrugen. Osse her opererer Brøndal i almindelighed med en indholds- og en udtryksside som ved sprogsystemet, karakteriserende hhv. sætningled og fonemers stavelsespositioner. Men i det foreliggende essay vælger Brøndal igen at se bort fra det sidste aspekt de fleste steder.

Le discours, en ce sens, est une totalité rythmique, un ordre dans le temps (donc irréversible) où chaque élément, (phonique, ou sémantique) prend sa place et joue le rôle qui dépend de cette place. (ib.: 55)

Brøndal foretrækker oftest, som citatet antyder, betegnelsen rytme for 'discours', og den vil jeg fastholde (fx Brøndal 1932: 6). Og denne rytme er ideal som systemet, dvs. udenfor sprogbrugens tidslighed og rumlighed, men med den særlige funktion at styre dennes tidslige ordning.

Det er på dette sted Brøndal hentyder til et begreb som Brentano og Husserl genoptager (Brøndal 1943a: 55), dvs. finder et andet sted, nemlig i skolastikken: intention. Selve begrebet er svært at håndtere, og selve arvefølgen skolastik-Brentano-Husserl rummer nuancer (se Spiegelbergs klare fremstilling, Spiegelberg 1936), men Brøndals hovedkilde er Husserl, hvis Logische Untersuchungen han var meget optaget af (som andre strukturalister som Jakobson (cf. Holenstein 1976: 13ff), Bühler (Bühler 1965), Greimas (cf. Egebak 1972)). Hvad der umiddelbart fanger ham hos Husserl er forsøget på at se sprog og logik under ét med perspektiv i retning af en logisk grammatik, og interessen for en generel betydningsteori (og ikke blot en snævrere erkendelsesteori for sand/falsk-erkendelse), byggende på et fundamentalt forhold mellem bevidsthed og omverden således at dette forhold frugtbar-gør et grammatisk studium (cf. Holenstein 1976; Edie 1976).

Jeg vender senere mere detaljeret tilbage til forholdet mellem Brøndal og Husserl (i IV og V del), men hvad Brøndal aktualiserer i forbindelse med rytme-begrebet er forbindelsen til bevidsthedens intentionalitet og i sammenhæng hermed dens aktkarakter, således som disse forhold har sproglig relevans. At bevidstheden er intentionel vil sige at den er genstandsrettet, peger udover sig selv mod en genstandslighed. Denne egenskab er osse knyttet til sproget som betydningsfænomen, de sproglige grundenheder betyder noget. Med intentionalitet i forbindelse med rytmen forstår Brøndal det faktum at sproget ikke blot er et forløb i tid med en eller anden mere eller mindre tilfældig skansion, men at dette forløb er orienteret, nemlig

mod en genstandslighed i en betydende bevægelse. At tanken udfolder sig intentionalt betyder for Brøndal at den er en betydende bevægelse, og at denne er artikuleret i en sproglig rytme (hvis begreber følgelig må rumme relevante genstandsbegreber, bl.a.). (Cf. den ældre Husserls analyse af sammenhængen mellem formal logik og formal ontologi i forbindelse med en øget interesse for syntaksen (Husserl 1974: 4. og 5. kap. samt Beilage I)). Da denne intentionalitet er et generelt fænomen i det sammenhængende sprog-tanke kompleks, må vi følgelig støde på den flere steder i Brøndals sproganalyse (se IV.B.: 315f, 356; IV.C.: 386f; IV.E.: 622f).

Jeg bemærkede ovenfor at rytmen afgør men ikke er identisk med sprogbrugsaktiviteten. Man kan nu, med et Husserl-begreb, tale om rytmen som en sprogets aktkarakter. Når bevidstheden er intentional betyder det at den har akterfaringer, hvor akt ikke er en konkret aktivitet - fx en sprogbrug der udtrykker en bestemt praktisk hensigt, et ønske, en vilje - men er intentionaliteten som en strukturel egenskab ved bevidstheden (cf. Husserl 1913: 168; Husserl 1974: 187), der implicerer at dens genstandsrettethed er en kompleks sammenhæng af udgangspunkt og slutpunkt. Aktbegrebet hentyder til et prætidsligt - snarere end atidsligt - konstitutionsprincip for det der kan udfoldes i tid som intentional bevægelse. (Cf. Husserl 1968: II, 1, Kap. V).

Mens sprogsystemet indeholder grammatikkens morfologi, er det syntaksen som Brøndal tilforordner til det rytmiske afsnit. Syntaksen skal altså begrebsliggøre intentionalitetens aktkarakter i sproget (cf. Schérer 1967: 250f). Det bliver hermed klart at for Brøndal hører morfologi og syntaks hjemme under hvert sit sproglige aspekt, og derfor under ingen omstændigheder kan anvendes til hinandens definition. Et givet sprog kan ikke få sine morfologiske forhold fastlagt ved sine syntaktiske muligheder på entydig vis og omvendt. Denne gensidige definitoriske autonomi - der jo ikke udelukker funktionelle forbindelser - er et helt uomgængeligt grundstandpunkt for Brøndal i hans opbygning af en grammatik. Hele Morfologi og Syntax er gennemtrængt af dette standpunkt, kraftigst markeret i slutningskapitlets programatiske formuleringer. Denne holdning rejser kravet om en fælles definitorisk basis udenfor grammatikken. Brøndal opsummerer foreløbig:

Différentes et distincts l'un de l'autre, la langue et le discours sont des aspects autonomes et opposés de la parole. Ce sont des abstractions nécessitées par nos études, produits de cette analyse sans laquelle il n'y a pas de science. (Brøndal 1943a: 57)

Det gremgår her tydeligt at system og rytme i fællesskab udgør ét niveau som de begge er forskellige aspekter af, og som står i modsætning til sprogbrugens niveau ved at være en abstraktion i den

videnskabelige diskurs. For systemets vedkommende bevæger Brøndal sig i artiklen klart på et nationalsprogsniveau, mens det på dette punkt er mindre indlysende hvor rytmen egentlig befinder sig. Her er vigtige ting flettet sammen som må redes ud fra hinanden.

Rytmen er tilsyneladende mere universel end systemet, således som den fremstilles her:

le discours [rytmen] doit constituer un moule commun et nécessaire au fonctionnement d'une langue quelconque, un invariant qui ne pourra jamais dériver du système symbolique qu'on choisit. (ib.: 56, jeg fremh.)

Med 'système spécifique symbolique' mener Brøndal et nationalsprogs-specifikt udtrykssystem.

Men et andet sted læser man derimod osse dette om rytmen med henvisning til Saussures 'parole':

Medens Normen eller Sprogets System er social og af rent ideel eller formel Natur, er Talen eller Sprogets Rythme individuel og af reel eller funktionel Natur. (Brøndal 1932: 6, jeg fremh.)

Hvis rytme ikke her, i en mindre velvillig fortolkning, skal falde sammen med sprogbrugen som tidligere defineret, må der, i en mere velvillig fortolkning, med 'individuel' og 'reel' hentydes til den sproglige praksis hvorfra alt andet end strengt sproglige aspekter er fjernet, fysiologiske, psykologiske og andre situative træk. Dermed bliver rytmen et eksempel på forvaltningen af et bestemt nationalsprog, og kan således her hverken befinde sig på et universelt niveau over systemet (som i første citat) eller på sprogbrugens niveau under systemet (som én mulig fortolkning af sidste citat), men på et nationalsprogligt niveau sammen med systemet (som en anden mulig fortolkning af sidste citat), et synspunkt der osse synes at ligge i overvejelserne over nationalsproglige "ressources syntaxiques" og deres sideordnede og uafhængige forhold til de morfologiske ressourcer (Brøndal 1943a: 56). Og det samme synspunkt udgør osse en forudsætning for spørgsmålet om hvorvidt præpositionernes syntaktiske anvendelse kan være regionalt/nationalt præget: "Hvilke Træk [syntaktiske] - fx Valg af visse Begreber eller et Begrebsniveau - er fælles for Kredse og Omraader?" (Brøndal 1940a: 89).

Man kan sige at på trods af henvisningen til Husserl forveksler Brøndal rytmen som akt og som aktivitet (hhv. det første og det andet citat), en sammenblanding der spores i hele forfatterskabet og gør dets rytme-begreb tvetydigt, hvad alene Kurylowicz er opmærksom på (Kurylowicz 1950: 106). Identificeringen mellem 'parole' og 'rytme', især gennemført i Morfologi og Syntax, i en tilstræbt loyal efterligning af Saussure, må anses for at være et sidespor, både i forhold til

Brøndal selv - med følelige følger for fonologi og fonetik (se IV.F.) - og i forhold til Saussure (6). Modsætningen system vs rytme svarer langt snarere til Saussures modsætning paradigmatiske vs syntagmatik (cf. Egebak 1969: 184; Fischer-Jørgensen 1975: 367; Niderichsen accepterer uden videre 'parole'-identifikationen, Niderichsen 1943b: 516, dog ikke i Niderichsen 1943a).

Kan således både system og rytme anbringes indenfor nationalsprogenes rammer, står dog stadig problemet om det universelle stratum tilbage, idet rytmen ifølge det første citat stadig hører hjemme her. Problemet er allerede formuleret overfor A. Højberg Christensen i oktober 1924 (4297, 4) ved en skelnen mellem almen syntaks "fælles for alle Sprog", rummende samlingen af alle mulige led (idet Brøndal dog glemmer selve sætningsdefinitionen), og en speciel syntaks hvori forholdet mellem ordklasser og led undersøges sammen med den nationalsproglige variabilitet i udnyttelsen af de syntaktiske muligheder. Det universelle niveau må være den fælles basis for alle nationalsprog ('une langue quelconque') med samtlige deres systemiske og rytmiske muligheder. (Til system dannes adjektivet systemisk (ikke systematisk), til rytme adjektivet rytmisk). Pointen er altså at system og rytme altid er på samme niveau enten dette er universelt eller nationalsprogligt:

De logiske Begreber er derimod de Elementer der ligger til Grund for Tankens almene Kategorier; de muliggør paa den ene Side de logiske Systemer der udgøres af Ordklasserne, paa den anden Side de Operationer hvori enhver Tankebevægelse [rytmen] bestaar. (Brøndal 1932: 6)

Det fremgår af disse betragtninger at Brøndal ikke har rede på den individuelle sprogbrugs forhold til begreberne system og rytme. Hvis man tolker dem som jeg har gjort, som et uadskilleligt par, skal de altid befinde sig på samme niveau som abstraktioner, mens sprogbrugen, den konkrete individuelle praksis, ikke kan forstås ud fra denne modsætnings ene pol endsige identificeres med den, men udfolder sig på én gang indenfor systemets og rytmens logiske rammer, dvs. sprænger i og for sig distinktionen.

Imidlertid fører introduktionen af et universelt fællesstratum som et alment logisk niveau, hvorudfra det universelle plan defineres og som er det niveau der rummer begreberne, til en redegørelse for de i sprogets struktur indbyggede ekstra-sproglige relationer ('Tankens almene Kategorier' og 'enhver Tankebevægelse'), for Brøndal først og fremmest forbindelsen mellem sprog og tanke. Og det er tilsyneladende antagelsen af sådanne to niveauer, et universelt systemisk og rytmisk og et logisk-definitorisk, der ligger i Brøndals omtale af 'langage'.

'Langage' er ikke blot et navn for en addition af systemiske og rytmiske invarianter, sådan som fx den aristoteliske substans er en

term for foreningen af stof og form fordi de, som Aristoteles sikkert ville sige, hører 'naturligt' sammen. Hvilket jo ikke er naturlighed men en teori om sammenkædningens naturlighed.

Au lieu de réunir ainsi concrètement la langue et le discours, on pourra rechercher leur base commune (...) à la base des deux on cherchera la faculté générale (...) la faculté générale de créer des signes et de les utiliser. (Brøndal 1943a: 57, jeg fremh.)

'Langage' er ikke opsummering af begreber men grundlaget for deres brug og genese. Ikke et system bag system og rytme, men et niveau i en teori om deres anvendelse. Og det kræver osse et sæt begreber - "ces éléments derniers du langage" (ib.: 57) - som kan definere 'langage'-niveauet. 'Langage' er centrum for beskrivelse og forklaring af alle sproglige fænomener i deres sproglighed.

Man nødes således til at antage fire planer af sproglige aspekter: sprogbrug (SB), nationalsprog eller den nationale grammatik, dvs. naturligt sprog og naturlige sprogs grammatik (NG), 'langage' eller den universelle grammatik (UG) og grundbegreberne, 'de sidste elementer'. Brøndals grammatik indgår således i et begrebshierarki der er baseret på en sprogfilosofisk refleksion over forholdet sprog vs ikke-sprog - i.e. sprog vs tanke - og er både som UG og som NG en filosofisk grammatik ifølge hans intentioner. Den nærmere indkredsning af hans begreber i de følgende dele skal følge denne intention op.

Brøndals egne definitioner på grammatikbegrebet er ikke ganske klare, dog må definitionen i essayet "Les oppositions linguistiques" (i Brøndal 1943a) betragtes som en undtagelse, idet grammatik her kun dækker studiet af sprogets logiske side, dvs. alene indholdssiden (ib.: 42). Andre steder, her i "La structure des systèmes vocaliques" (Brøndal 1936b), tages hele UG i betragtning:

On rapprochera (...) la phonologie, ou études des phonèmes, de la morphologie, ou étude de formes et des mots. On réunira par l'intérieur ces disciplines dans une grammaire générale. On aura ainsi montré que le linguiste digne de ce nom n'est pas restreint à rechercher en pur technicien de simples rapports de succession et de similitude, qu'il peut atteindre la nature intime des faits, le mode essentiel de la production des phénomènes. (ib.: 73, jeg fremh.)

I "Délimitation et subdivision de la grammaire" læser man denne definition:

Enfin, par grammaire on comprendra la description et l'explication d'un seul état de langue. (Brøndal 1943a: 135, jeg fremh.)

Af det sidste citat ser man bag formuleringen behovet for en universel eller generel grammatik, cf. første citat, for hvis man ikke blot vil beskrive men osse forklare en sprogtilstand (NG), har man med selve denne intention bevæget sig udenfor sprogtilstanden og over i 'la production des phénomènes', cf. atter første citat; ellers vil en forklaring ikke kunne etableres. I dette sidstnævnte essay, rekonstrueret af K. Togeby og fru Brøndal efter et foredragsmanuskript, er grammatikdefinitionen da osse kædet sammen med en "théorie de langage" eller "la recherche des concepts et principes fondamentaux du langage" (ib.: 135), hvor 'concepts' peger mod beskrivelsen og 'principes' mod forklaringen. Brøndals projekt kræver altså en universel grammatik, der er det niveau i det lingvistiske begrebshierarki der inkorporerer en teori om sprogets brug og dets genese, under *ét* sprogsproduktionen eller 'la production des phénomènes'.

Da forestillingen om en generel eller universel grammatik, ligesom intentionalitetsbegrebet, har mødt Brøndal som en fornyet inspiration hos Husserl, med Leibniz og Port-Royal som frugtbar jordbund (cf. Husserl 1968: II/1, 366ff), kan der være grund til her på dette punkt at præcisere Brøndals standpunkt i relation til Husserls, osse ud over Brøndals egen læsning af Husserl. Brøndal har læst 1. udgaven af *Logische Untersuchungen* (1900-01), men angiver osse at have kendt 2. udgaven, dog først i bibliografien til *Præpositionernes Teori* (Brøndal 1940a: XI). 2. udgaven er udarbejdet i forlængelse af arbejdet med *Ideen I* (1913), som Brøndal derfor må have kendt eksistensen af men aldrig refererer til, lige så lidt som han afslører kendskab til Husserls øvrige arbejder, herunder især *Formale und transzendente Logik* (1929), der har de relevante trin i en logisk teori som hovedanslgende, men osse ofrer en del plads på de aristoteliske kategoriers status (Husserl 1974: 4. Kap.). Jeg citerer her og ellers i afhandlingen dels fra 2. udgaven af *Logische Untersuchungen* - med mindre der er tale om citatverificering af Brøndals egen læsning, dels fra de to andre nævnte Husserl-tekster, idet det er to tankegange og ikke to kilder jeg vil konfrontere.

I forbindelse med den universelle grammatik foretrækker Husserl selv at sige 'renlogisk grammatik', rettet fra 'ren grammatik' i 1. udgaven af *Logische Untersuchungen*. Hovedformålet med denne grammatik er ikke at danne "eine "allgemeine" Grammatik im Sinn einer allgemeinen Wissenschaft (...), die alle besondere Grammatiken als zufällige Spezialitäten in sich fassen" (Husserl 1968: II/1, 340). Husserl ønsker at samle de, i forhold til de enkelte sprogs grammatikker, aprioriske lovmæssigheder for deres dannelse af betydning, dvs. lovmæssigheder hvorefter intentionaliteten som bevidsthedsakt bliver sproglig, og for hvorledes sproget fastholdes som intentionalt fænomen i sin betydningsdannelse, i.e. med ikke-sproglige implikationer; han fikserer primært kriterier for afgørelse af 'Sinn' og 'Unsinn' eller semantisk meningsløshed. Der er for Husserl tale om "ein ideales Gerüst" med en formlære eller morfologi og en syntaks eller en lære

om sætningsgrundformer, et skelet, "das jede faktische Sprache teils allgemein menschlichen, teils zufällig wechselnden empirischen Motiven folgend, in verschiedener Weise mit empirischem Material ausfüllt und umkleidet." (ib.: 338). Den universelle grammatik, som jeg kalder den, er altså ikke et katalog men derimod en art struktureringsinstans for de enkelte nationalsprogsgrammatikker, der med denne 'Fundierung' (cf. ib.: 261ff) ikke blot alment sættes i forhold til betydningsintentionaliteten, men således at denne gennemtrænger de enkelte systemiske og rytmiske enheder i den pågældende grammatik (7).

Senere - i første omgang ca. 1910, dvs. næsten samtidig med Ideen I, i opsatsen om syntaks (Husserl 1974: Beilage I), i anden omgang i Formale und transzendente Logik fra 1929 med angivelse af logikkens niveaudeling - specificerer Husserl denne renlogiske grammatiks plads i et mere omfattende logisk hierarki og dens syntaktiske accentuering. Han vender i den forbindelse hele tiden tilbage til Logische Untersuchungen som den foreløbige og partielle udformning af de logiske grundproblemer. Den heri omtalte 'renlogiske grammatik' udgør et første trin i hvad man kunne kalde et objektivt logisk hierarki, hvor alene de formelle principper for betydningen som sådan er placeret. Men i og med de artikuleres i en sætning med domsform, dvs. i en syntaktisk form, åbnes vejen for de to næste trin, konsekvenslogikken og sandhedslogikken. Hermed er de formallogiske muligheder for karakteristikken af sand og falsk betydning til stede.

Men denne formallogiske side, koncentreret om dommen som syntaktisk form, kan ikke isoleres fra den formalontologiske side, koncentreret om dommen som udsagn om sagforhold. Mens den klassiske logik har sammenblandet disse to aspekter (fx i de aristoteliske kategorier), vil Husserl skelne dem som samtidigt nødvendige sider af logikken ved at understrege ontologiens formale karakter, dvs. dens operationer med tomme genstandsligheder. Det sker i matematikken.

Via dette ontologiske perspektiv i den objektive, formale logik kommer Husserl til den subjektive, transcendente logik. Her reflekterer han over grundbegrebernes fundamentale subjektive betingethed, dvs. genstandslighedens binding til bevidsthedens intentionalitet. For det er kun herigennem at den formale ontologi kan rettes mod genstandsverdenen, dvs. den førprædikative erfaringsverden der ligger før det trin i hierarkiet som Husserl karakteriserer som det grammatiske, det laveste på den formale logiks rangstige. Først ved at hele det logiske - objektive og subjektive - hierarki rettes mod dette felt, kan man forstå domshandlingens plads i betydningskonstitutionen. Og det er jo ikke underligt at Leibniz' mathesis universalis indgår i referencerne. I Husserls fænomenologi er det noesis/noema strukturen der bidrager til at artikulere denne rekurs til det førprædikative, hvad han ikke berører her hvor selve det logiske hierarki er i fokus (cf. Husserl 1913).

Hvad der er Brøndals hovedinteresse er ikke den trinfølge der dukker op i Husserls fremstilling til artikulation af den sande betyd-

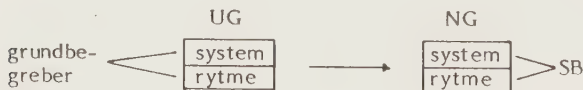
ning og dens konstitution, men det problem der dukker op i hans rekurs via den subjektive intentionalitet til den almene - dvs. førprædikative såvel som prædikative - betydningsdannelse. Derfor er det det laveste niveau hos Husserl, den renlogiske grammatik eller den rene formlære for domsformen, der har hans hovedinteresse, mens konsekvenslogikken og sandhedslogikken ikke påkalder sig selvstændig interesse. (Og derfor er netop Logische Untersuchungen det mest relevante af Husserls skrifter for Brøndal (cf. III.C.: 283, note 14; Brøndals forhold til Høffding IV.E.: 566f)).

Og derfor kan Brøndal ikke - modsat Husserl - forstå den kollektive, intersubjektive erfaringsakkumulation via dommen, som sætter sig som "kategoriale Gebilde" (Husserl 1974: 122), uden eksistensen af en sproglig struktur til at artikulere og binde denne erfaring. Og derfor kan han heller ikke, som Husserl, give syntaksen forrang for morfologien, dvs. rytmen for systemet i grammatikken, og heller ikke undvære en grammatik for de enkelte naturlige sprog.

Endelig skal de grundbegreber som denne grammatik skal opbygges med følgelig, ligesom Husserls, betone såvel en objektiv genstandsrettethed (den formale ontologi) som subjektiv (den transcendente logik), men ikke i en trinfølge, da en sådan tjener analysen af den sande betydning. Derimod skal de sammen danne grundlaget for en forståelse af hvorledes den "Urteilende in seinem aktuellen Denken" (ib.: 122) i en sproglig praksis gestalter en omverdensrelation i en betydningsproduktion, for denne 'aktuelle tænken' er indkapslet i en sprogbrug. Det er derfor, som jeg senere skal vise, disse grundbegreber lader sig forbinde med noesis/noema strukturen (se IV.B.: 371).

Brøndals Husserl-reference er således ikke en flothed, men heller ikke en dogmatisk kalkering eller et isoleret lån af enkeltstående begreber; der er tale om en drejning af en tankegang således at den bliver frugtbar for en specifik videnskab ud fra en grundlæggende fælles problemstilling. Brøndal opererer med ét niveau for grundbegreber, ét niveau for den universelle grammatik, ét niveau for sprogbrug - og endelig en grammatik for nationale eller naturlige sprog, det niveau Husserl slet ikke kører sig om (med noget til følge der i Brøndals øjne vil være forviklinger mellem morfologi og syntaks, mellem alment sproglige og enkeltsproglige træk (Husserl 1974: 373ff)).

De niveauer jeg mener at kunne fremanalysere af Brøndals tekst ser således ud:

(De anførte forkortelser bruges i den løbende tekst fremover i afhandlingen, idet glosen 'sprog' anvendes om sproglige fænomener i almindelighed når ingen nøjere distinktioner er nødvendige).

4. Sprogfilosofiens opgaver og niveauer

Et blik på essayet *Le français. Langue abstraite* kan sandsynliggøre at den her udestillerede opstilling af niveauer i Brøndals videnskabelige hierarki er rimelig. Essayet er et forsøg på ved hjælp af sproglige særpræg at bestemme "les traits essentiels de l'esprit français" (Brøndal 1936a: 15). For at realisere dette projekt gennem en sproglig analyse skal to ekstremer undgås: på den ene side den rent logiske analyse hvis begreber er for abstrakte og for almene til en karakteristik af denne art, og på den anden side den nærmest psykologiske der rummer for komplekse og syntetiske træk til formålet. Den første yderlighed hører under studiet af sproget som universelt menneskeligt, og den sidste kædes sammen med studiet af den individuelle sproghandling. Brøndal er på vagt overfor utidig psykologiseren. Det må fortsat indskræpes at 'tanke' eller 'bevidsthed' for Brøndal ikke er noget psykologisk endsize psykoanalytisk begreb, men et filosofisk begreb for den instans hvormed mennesket erkender og begriber en verden og dermed konstituerer en omverden, og at sproget er konstituerende for denne begribelsesproces.

Man kan nu, på baggrund af de her refererede træk af essayet og på baggrund af de foregående afsnit, stille de sproglige aspekter op i forhold til de ekstra-sproglige omstændigheder som disse aspekter skal forbindes med, og i forhold til de begreber som er platform for en udsigt til beggesider:

1.	UG	-	logik	-	"den menneskelige Tankes Natur" (Brøndal 1928: 63)
2.	NG	-	?	-	folkementalitet
3.	SB	-	psykologi m.v.	-	"la complexité de la situation donnée" (Brøndal 1943a: 53) ('Momentet' kaldes det osse (Brøndal 1940a: 116) - romanisten Brøndal kender jo H. Taine). Jeg vil tale om <u>Situationen</u> .

Leddene i anden kolonne angiver på hvert niveau den instans hvorigennem eller ved hjælp af hvilken der skabes sammenhæng mellem første og sidste led på det pågældende niveau, dvs. mellem sprog og ikke-sprog, hvor sprog omfatter de niveauer som er analyseret frem i foregående afsnit, og hvor ikke-sprog omfatter tanke- eller bevidsthedsartikulationer på niveauer mellem det individuelle og det universelle. Det er hermed kun sagt at sådanne niveauer skal skelnes og forbindes, men ikke hvordan det skal ske eller hvilket indhold de enkelte niveauer og deres led skal have (8).

Spørgsmålsteget i anden kolonne er anbragt fordi de etablerede videnskaber efter Brøndals mening mangler teorier, metoder etc. til at udtale sig om denne forbindelse, og dermed få hold på et begreb som

folkementalitet (hvor folk forstås mere som et sprogsamfund end som en geografisk enhed).

Her mener Brøndal at den sproglige analyse er af allerstørste vigtighed. Han forener på dette punkt strømninger fra romantik og rationalisme. Humboldts stærke fornemmelse for nationaliteternes specifikke karakter i snæver relation til sproget overtages, men Humboldts standpunkt at sprog er en bestandigt foranderlig strøm i positiv transformation, altså rytme, erklæres for at være for snæver (Brøndal 1928: 52) (9). Dermed ledes interessen automatisk mod systemet, altså i grammatisk henseende mod morfologien, hvilket netop er rationalisternes, og i øvrigt osse skolastikernes, foretrukne domæne. Det er for Brøndal i tilknytning til ordklasselæren at mentaliteten kan studeres.

Det er nu, mener Brøndal, den anvendte lingvistik's opgave at forsyne videnskaberne med de begreber de mangler til at fuldstændiggøre sociologiske, etnologiske, antropologiske studier indenfor mentalitetsområdet, idet lingvistikken spørger "om det trods alt ikke skulle være muligt, at opbygge den "Folkenes almene Fysiognomik af deres Sprog", som allerede Herder efterlyste" (Brøndal 1922: 85). Men for at dette mål, romantisk og rationalistisk inspireret eller ikke, kan nås, må samtlige sprogets muligheder lægges frem, hvorved den særlige nationale typus kan fremtræde som et udtryk for et valg, ubevidst eller konventionelt påtvunget, mellem disse dispositioner, således som det lader sig studere i det pågældende sprogs system. Forbindelsen mellem folkementalitet og nationalsprog bliver altså en forbindelse mellem mentalitet og nationalsproglig grammatik, med særlig fremhævelse af dennes system, via den universelle grammatik. Det lader altså til at spørgsmålstegnet i anden kolonne skal erstattes af leddet på første niveau i første kolonne, UG, hvorved der optræder denne korrespondance mellem første og anden kolonne:

1.	UG	-	logik	-	tanke
2.	NG	-	UG	-	mentalitet

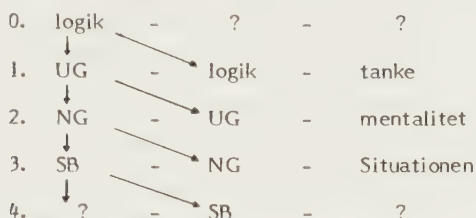
Der er hermed antydnet et generelt udvekslingsforhold mellem de tre niveauer:

1.	UG	-	logik	-	tanke
2.	NG	-	UG	-	mentalitet
3.	SB	-	NG	-	Situationen

I det komplekse midterste led på nederste niveau er sproget dog kun et enkelt element, idet sprogbrugen forankres i Situationen af andet end grammatiske faktorer: psykologiske, sociologiske etc.

Hvis disse forbindelseslinier er generelle, må den model hvorefter generaliteten skal sandsynliggøres udvides, idet nogle supplerende

forbindelseslinier kan stipuleres fra den her stratificerede model, som jeg vil kalde niveaumodellen:

Ved denne stipulering dukker det grundbegrebernes niveau op der er indkredset i gennemgangen af "Langage et logique", som et niveau for sig - det logiske - der tillader at alle de øvrige niveauer ses som logiske (angivet af de lodrette pile). Det er sprogfilosofiens beskrivende moment. Alle niveauer i venstre kolonne skal kunne beskrives ved hjælp af de logiske grundbegreber, der således skal være nødvendige og tilstrækkelige til at beskrive ethvert sprogligt aspekt (men jo ikke alle psykologiske, sociologiske sider af en ytring). Selv den mest kringledede ytring vil kunne beskrives som værende i overensstemmelse med en systemisk og rytmisk norm.

Samtidig indtræder det beskrivende niveau i venstre kolonne, hvor hvert beskrivende niveau set fra et andet trindhøjere niveau er beskrevet, som forklarende moment på det underliggende niveau midterplads ved der at skabe forbindelsen til ikke-sproget. Her skal det igen tilføjes at NG som forklarende moment på det tredje niveau kun er nødvendigt men ikke tilstrækkeligt. På det andet niveau er det Brøndals opfattelse, i hvert fald i Le français. Langue abstraite, at UG er nødvendig og tilstrækkelig til kortlægningen af folkementaliteter, særlig med det systemiske aspekt i fokus.

Man kan sige at det er sprogfilosofiens opgave som sprogteori at finde de grundbegreber på 0-niveauet der kan bruges til opbygning af en beskrivende og forklarende UG, idet selve opbygningen af denne er en lingvistisk opgave. Samtidig er sprogfilosofiens opgave som sprogfilosofi at undersøge om disse begreber er nødvendige og tilstrækkelige til at forklare forholdet mellem sprog og tanke, dvs. fungere som midterled på 1. niveau. 0-niveauet og første niveau hører således til den teoretiske lingvistik og til den egentlige sprogfilosofiske refleksion, mens de øvrige niveauer, med UG som vendepunkt, hører til den anvendte lingvistik (ren lingvistik vs anvendt lingvistik siger Brøndal et sted (Brøndal 1917: 37)). Men for begge sider af en sådan 'total sprogvidenskab' gælder det at der både hører en beskrivelse og en forklaring til (hhv. modellens første og anden kolonne), hvor beskrivelsen er forudsat i forhold til forklaringen, der skal skabe forbindelsen mellem sproget (første kolonne) og ikke-sproget (tredje kolonne). (Cf.

Orth 1970; Holenstein 1976: 147).

Tolkes konsekvenserne af Brøndals betragtninger i "Langage et logique" således, via *Le français. Langue abstraite*, rejser der sig omgående et problem. Der synes nemlig med denne fremgangsmåde at følge muligheden for en principiel fortsættelse ad infinitum med dannelse af nye niveauer. Hvorfor er netop trinene 0 til 4 skåret ud af uendeligheden? Hvis denne indskrænkning ikke skal være vilkårlig, kræver det naturligvis at man ekspliciterer hvad der ligger forud for eller over 0-niveauet, og hvad der ligger efter eller under 4. niveau, altså det samme problem som jeg tidligere har drøftet i forbindelse med Greimas' sproghierarki (se II.E.: 127ff).

Inden dette spørgsmål afklares under strukturalismediskussionen i det følgende kapitel, og inden de logiske momenter Brøndal opererer med i "Langage et logique" undersøges, vil jeg kort og ekskursagtigt kommentere Brøndals beskæftigelse med folkementalitetsens national-typologi.

5. Folkementalitet

I den meget personlige nekrolog over Lucien Lévy-Bruhl (Brøndal 1939c) berømmer Brøndal hans indsats for at undersøge den primitive mentalitet og i den forbindelse at have påpeget den sproglige analyses relevans. Lévy-Bruhl finder kongruens mellem moral og sprogligt system der begge er sociale institutioner, og Brøndal mener at særligt analysen af det sproglige system har perspektiv i retning af en bestemmelse af en nationalitets åndelige muligheder. Til en karakteristisk af 'la pensée sauvage' bruger Lévy-Bruhl udtrykket 'prælogisk'. Hermed mener han at den er forskellig fra den occidentale tanke i logisk henseende, men ikke nødvendigvis at den er amorf. Men det er nok underforstået at den befinder sig på et tilbagestående udviklings-trin (cf. Lévi-Strauss 1974: 332). Men ved at definere samtlige de sproglige forudsætninger for betydningsdannelse, altså opbygge en UG, mener Brøndal at han med de samme logiske grundbegreber hvormed den 'civiliserede' tanke karakteriseres, kan bestemme i hvilken forstand den primitive tanke er logisk.

Brøndal er på vagt overfor banale folkepsykologiske generalisationer, og yderligere på vagt overfor vage forestillinger om folkedybet, naturlig udvikling etc. Se således denne opsang:

Det hævdes i denne Sammenhæng [med lydlovene] at "der gives spontane fonetiske Forandringer, som fremgaar af en naturlig Ændring af Systemet og som selve Brugen af Sproget fremkalder og retfærdiggør". [Joseph Vendryes: *Le Langage*, Paris 1921, p. 61]. Skønt Meningen af det sidste Ord ikke er ganske klar, synes dog Ordene *spontan* og *naturlig* her kun at kunne betyde eet af to. Enten menes der "uden Årsag" (sml. den stadig opblussende Diskussion i Etiken om den "frie

Vilje"); men dette er et Begreb, hvormed der i Videnskaben ikke kan forbindes nogen Mening. Eller der menes "fremkaldt af visse almene, ikke nøjere præciserede Aarsager"; men i saa Tilfælde maatte det aabenbart være Opgaven at give denne nøjere Præcision. Hvilket imidlertid netop ikke sker. Som Udtrykkene anvendes, kommer de da til at smage alt for stærkt af Uklarhed og Mystik. (Brøndal 1922: 84).

Udover skepsis over for en vag naturlighed er Brøndal osse stærkt kritisk overfor opfattelsen af det prælogiske stade, som Lévy-Bruhl benævner det, som uudviklet og tilbagestående. Han parafraserer med tilslutning Vendryes:

Hvis Overgangen fra et primitivt til et barbarisk Samfund og derfra til et saakaldt civiliseret kaldes Fremskridt, hvem borger saa for, at dette ikke er en Vilkaarlighed, opfundet af de civiliserede? (ib.: 87).

På dette tidspunkt har Brøndal næppe endnu læst E. Meyersons Høffding-inspirerede skrifter, men senere bliver hans *Du cheminement de la pensée* fra 1931 i høj grad det skrift der syntetiserer logik, bevidsthedsteori, filosofi etc. for Brøndal (cf. Brøndal 1932: XII). Og i Meyersons diskussion af Lévy-Bruhls tanker kan han fx læse:

Ainsi le primitif, en liant les phénomènes selon ce mode [partiel identifikation med objektet], ne sort pas pour cela du moule général de notre intellect. (Meyerson 1931: I, 83).

Og Brøndal fastslår et andet sted, nu uden polemisk gnist, men med samme sigte: "La justesse du raisonnement ne dépend jamais de la langue même" (Brøndal 1943a: 61).

Det er allerede antydnet, med analogien til 'la pensée sauvage', at der ikke er kun Lévy-bruhlske træk men osse Lévi-strauss'ske træk i disse overvejelser. Men Brøndals resultater om åndstyper og mentalitet er mildt sagt uhyre sparsomme. Hans karakteristik af fransk sprog og mentalitet som præget af klarhed, præcision og elegance (Brøndal 1936a: 23) hæver sig for en velvillig bedømmelse ikke over det kvalificeret populærvidenskabelige, men virker snarere som efterrationaliseringer af folkespsykologiske mytedannelser (cf. de to skeptiske anmeldelser: Jud 1938; Orr 1947). Det skyldes ikke at Brøndal er naiv, måske lidt altmodisch på dette punkt, men at han arbejder på for snævert grundlag med antagelsen af UGs nødvendighed og tilstrækkelighed i forklaringen af mentaliteten som den knyttes til sprogets sociale norm. Lévi-Strauss betragter som etnolog adfærdsmønstre i bredere forstand end de sproglige og ser derfor mere på sociale normer uden nationalt overbegreb. Dog er heller ikke Brøndal blind for, fremgår det af Lévy-Bruhl-nekrologen, sammenhængen med moralnor-

mer, dvs. et givet samfunds ideologiske værdihierarki.

Et andet særdeles betænkeligt træk i Brøndals overvejelser er at han, på trods af sin udtalte uvilje mod at tale om sproglige fremskridt, dog har en faibles for de stærkt abstrakte sprog, som fx kinesisk og fransk, ja kinesisk kaldes endda 'definitivt' (Brøndal 1928: 215) (10). Omvendt kan man måske ikke frikende Lévi-Strauss for en forkærlighed for primitiviteten. Han taler om grader af autenticitet (Lévi-Strauss 1969: 400ff; Lévi-Strauss 1974: 32f), Brøndal om grader af abstraktion. Dog er Lévi-Strauss som etnolog langt mere nuanceret og kvalificeret i disse anliggender (cf. fx "Race et histoire" i Lévi-Strauss 1973).

Skulle denne diskussion have været fortsat, skulle naturligvis Brøndals Humboldt-inspiration have været inddraget i detaljer, ligesom E. Sapirs og B.L. Whorfs nyformuleringer af sammenhængen mellem mentalitet og sprogstruktur skulle have været gjort til genstand for nærmere behandling (se fx den korte men instruktive Penn 1972). Brøndal var fascineret af Sapir (Brøndal 1943a: 26) og havde fået et meget imødekommende tilsagn fra ham om at medvirke i det tidsskrift Brøndal planlagde, *Revue Internationale de Linguistique Générale*, men som blev forenet med planerne om *Acta Linguistica* (409,5 og 7).

Det væsentlige er imidlertid ikke så meget at konstatere at den anvendte lingvistik i Brøndals hånd bliver for hårdt belastet, men at der forud for denne anvendelse i forklarende øjemed går opstillingen af en sprogfilosofisk refleksion over forholdet mellem sproget og de sammenhænge det indgår i i dets forskellige aspekter, og at der herudaf udspringer en sprogteoretisk opstilling af et begrebsligt grundlag for en udformning af de sproglige aspekter, således at disse kan træde i forhold til den menneskelige bevidsthedsdannelse, set individuelt, nationalt eller socialt og universelt. Er den perspektivering Brøndal giver med hensyn til åndstyper diskutabel, så er det en indiskutabel nødvendighed for Brøndals tænkning over sproget at en perspektivering finder sted. Det er denne intention der fortsat må fastholdes, hvorfor jeg forlader Brøndals helt uaktuelle mentalitetsbetragtninger her (se senere IV.E.: 624ff).

6. Brøndals tre logiske aspekter

Jeg vil nu se på Brøndals opfattelse af logikken ved siden af og overfor hans sprogopfattelse udfra essayet "Langage et logique". Det skal både defineres hvad logik er, og hvilke dele af logikkens områder der kan relateres til en sprogopfattelse, hvis provisoriske ramme er lagt frem ovenfor.

Logikken kan ifølge Brøndal defineres i forhold til tre modsætningspar.

a. normativ vs generel logik

Den normative logik angiver et regelsæt for tankevirksomheden, og

den fremtræder som en tankekunst med definitionsregler, slutningsregler etc. Derimod er den generelle logik betydeligt mere omfattende, idet den beskæftiger sig med alle tankevirksomhedens områder, altså ikke kun den logiske dom og sand/falsk-erkendelsen, og den får dermed en vis affinitet til psykologien. (Brøndal henviser til Hegel; nogen egentlig Hegel-læsning har jeg dog ikke kunnet finde spor af, ejheller i de efterladte papirer. Det er langt snarere Høffding der er på spil (forholdet mellem generel logik og psykologi (Høffding 1910)) sammen med Husserl, (hvis rene logik svarer til Brøndals generelle og hvis 'Kunstlehre' svarer til Brøndals normative logik, men hvis normative logik, eller enhed af teori og metode for specifikke videnskaber, falder udenfor (Husserl 1968: I)).

Sammenblandingen mellem generel logik og psykologi mener Brøndal at kunne undgå ved at knytte psykologien til SB og logikken til UG. Skellet er bl.a. markeret i understregninger og marginnoter i Brøndals privateksemplar af Heideggers bog om Duns Scotus, som jeg har haft adgang til (11). Brøndals tilskrivninger er meget fåtallige, og de der er, må da være signifikante. Samtlige de steder, ialt 7, hvor Heidegger markerer skillelinien mellem normativ og generel logik og mellem psykologi og generel logik har Brøndal foretaget understregninger, formodentlig bifaldende (Heidegger 1916: 11, 15, 100, 149, 160, 162, 207).

Det der for den generelle logik karakteriserer tankevirksomheden, er at den overalt er logisk. Den skal ikke som i den normative logik gøres logisk korrekt. Den normative logik er en praktisk færdighed, den generelle er en videnskab ved at være en teori om tankens aktivitet og fordrer følgelig andre begreber end den normative for at kunne realiseres.

Brøndal er her helt på linie med en moderne logiker som R. Blanché. Han opstiller en modsætning mellem formel logik og modal eller refleksiv logik. Den første lægger vægt på "la régulation des pensées", hvorfor "La logique n'est plus seulement formelle, elle est devenue formaliste" (Blanché 1967: 25, Blanché 1969a: 7). Den anden derimod har som emne "Les structures, que se manifestent dans notre logique opératoire, telle que la présupposent non seulement l'ensemble des procédures scientifiques, mais, plus généralement encore, la totalité de nos démarches intellectuelles" (Blanché 1969a: 8f). Dette fællesskab i grundsyn mellem Blanché og Brøndal vil vi trække veksler på i den videre bearbejdelse af Brøndals begreber. (Se IV.E.: 611f).

Modstillingen er ikke ny hos Brøndal. I en note fra det store grammatikprojekt, dateret 1923, hedder det: "Logik i normativ Forstand (ars cogitandi, Læren om Slutning, Syllogistik) maa udskiftes. Derimod Læren om Begreber og deres Forbindelse (Kategorilæren) er af største Værdi for Sprogfilosofi; ja egl. ident. dermed." (4297,23).

Det må allerede nu bemærkes, før jeg fortsætter fremstillingen af Brøndals opfattelse af logikken, at hans opdeling af logikken med henblik på at forbinde sprog og logik så forbindelsen kan udmøntes i en

grammatik, naturligvis ikke er den eneste mulige til dette formål (eller den eneste mulige overhovedet). I det øjeblik man ikke som Brøndal ønsker at arbejde med en generel logik som forudsætning, hvorefter enhver ytring i sin sproglighed lader sig bringe på begreb af den generelt logisk funderede grammatik, men med en partiel logik - der er normativ i Husserls ovenfor refererede forstand men ikke nødvendigvis i Brøndals - hvorefter det drejer sig om at finde en logik i sproget uden at alle sprogets fænomener over et vist niveau nødvendigvis subsumeres denne logik, og uden at den i alle henseender er identisk fra sprog til sprog, er der talrige muligheder for skarpsindige undersøgelser af forskellig slags. Man kan undersøge semantiske slutningsregler (fx præsupposition (Ducrot 1969)) eller syntaktiske (fx rektionsforhold, ledsætningstilslutninger); man kan fremstille problemet om objektsprog og metasprog skarpt, forholdet mellem de naturlige sprogs konjunktioner og den formelle logiks logiske konstanter (disjunktion etc.), begreber som modalitet og diatese, sammenhængen mellem ytring og Situation ('sous-entendu' (Ducrot 1969) - hvornår betyder svaret "Det er, fordi jeg steger Hanekyllinger!" 1. at prinsessen faktisk steger hanekyllinger, 2. at Klods-Hans er dum, 3. at Klods-Hans opfordres til at deltage i madlavningen, 4. at der er stillet et spørgsmål, 5. at den talende kan sine klassikere, etc.). (Se fx de tre udmærkede antologier Courmet, Ducrot, Gattegno (eds.) 1966; Zuber (ed.) 1973; Darrault (ed.) 1976).

Brøndals inddeling har imidlertid heller ikke til formål at rumme alle mulige logiske betragtningsmåder i forhold til sproget, men at muliggøre en forbindelse til fænomenologien - som Hegel-henvisningen antyder -, dels til diskussionen om substans- eller genstandsbegrebet, dels til drøftelsen af intentionalitetsbegrebet, hvormed han kan koble tilbage til oldtid og skolastik (cf. Schérsers korte bemærkning om foreneligheden af Brøndals og fænomenologiens sprogopfattelse (Schérsers 1967: 250ff)).

b. deskriptiv vs relativ logik

De to indtil nu behandlede aspekter af logikken angiver snarest en holdning til logikkens mål og muligheder. Men de begreber der skal opereres med i realiseringen heraf, skaffer man sig fra den deskriptive og relative logik. Den første type arbejder med subjekt/prædikat-dommen og er altså substantiel. Det er prædikationen som tilskrivning af tingsegenskaber der gør at Brøndal kalder den deskriptiv (her er altså ingen fænomenologiske hentydninger). Alle domme skal principielt bringes på subjekt/prædikat-dommens form, således som vi har set Leibniz forsøge. Men netop hos denne filosof så vi osse vanskeligheder med at integrere relative udsagn, hvorved den deskriptive logiks og subjekt/prædikat-dommens utilstrækkelighed afslørede. Der må derfor ske en supplerende med eller ligefrem en udskiftning med en relativ logik. De to her anførte modsætninger svarer nøje til hvad jeg har kaldt substantiel og relationel accent, og vi har tidligere citeret

Brøndal for at ville insistere samtidig på begge (II.A.: 21; Brøndal 1940a: 8).

c. komprehensiv og ekstensional logik

Denne modsætning, som Brøndal med forkærlighed benævner komprehensiv og ekstensiv logik, angiver en forskel i synsvinkel på det logiske udsagns indhold. Denne logik angiver med et sådant syn på indholdets status en epistemologisk ramme om begrebernes anvendelse i enten den normative eller den generelle logik.

Den opstillede dikotomi har en broget og alt andet end entydig historie. Jeg gengiver først Brøndals fremstilling, og derpå ser jeg på et par andre synspunkter med henblik på at præcisere Brøndals yderligere. (Cf. tidligere II.B.: 31; II.D.: 86).

Brøndal støtter sig stærkt til E. Meyerson i sin fremstilling (cf. Meyerson 1931: I, 194 vs Brøndal 1943a: 59). Meyerson ridser begrebshistorien op fra Aristoteles og frem (cf. Frisch 1969: 165, 199), og han anskueliggør sin opfattelse med den ikke ukendte domsformede sætning: 'Sokrates er dødelig'. Fra den komprehensive synsvinkel er der tale om en tilskrivning af et prædikat til et subjekt, en kvalificering af et subjekt som udtryk for dette subjekts natur. Prædikat er indeholdt (cf. lat. 'comprehendo') i subjektet (Leibniz' 'inesse'-standpunkt). I en analyse vil subjektets egenskaber kunne udfoldes i prædikaterne, der følgelig vil definere subjektet, eller rettere hvoraf de distinktive vil definere subjektet.

Hvis det modsatte synspunkt, det ekstensive, gøres gældende, subsummeres subjektet under et klassebegreb. 'Sokrates er dødelig' betyder at Sokrates hører til i klassen af dødelige. Han hører formentlig til i andre klasser osse og er slet og ret summen af disse klassetilhørsforhold. I det første tilfælde gives en uendelig individualitet, Sokrates, der nemlig har uendeligt mange prædikater, en præciserende begrænsning gennem sine definerende prædikater. I det sidste tilfælde indlemmes et begrænset individ, Sokrates, i en uendelig klasse, uendelig ved at omfatte uendeligt mange medlemmer.

Vi bevæger os med Brøndal foreløbig indenfor det han selv har kaldt den normative logik og den deskriptive logik. Her er der, udover hvad der gælder den gode mand Sokrates, åbenbart tale om et forhold mellem begrænsning eller præcision (komprehension) og udvidelse og fællesskab (ekstension). Brøndal anvender her tre størrelser: klasse, individuelt eksemplar og definerende egenskab eller i sidste instans individuel forvaltning af artsspecificitet. H.W.B. Joseph gør opmærksom på at man må skelne den relation der gælder mellem art og klasse, hvor art er en classes intension og klassen er artens ekstension, fra den relation der består mellem individuelt eksemplar og klasse eller andet generelt overbegreb (den sidste relation indgår for ham i modsætningen denotation vs konnotation). Han påviser endvidere at det er den første relation, der er vigtig hos Aristoteles, som Brøndal via Meyerson trækker på. Hos Brøndal er der imidlertid et moment mere med,

udover Josephs redegørelse for nogle relationstyper i et rent logisk univers, nemlig nogle erkendelsesmæssige og metodiske konsekvenser, der retfærdiggør hvad der for Joseph må se ud som en sammenblanding. (Cf. Joseph 1966: Ch. VI).

I forbindelse med det komprehensive syn på dommen slutter Brøndal "que toute prédication légitime aurait quelque fondement dans la nature des choses" (Brøndal 1943a: 59). Og på det ekstensive synspunkts vegne bemærker han at det "conduit nécessairement, paraît-il, à la supposition antimétaphysique que rien n'est fondé dans la nature des choses et que, par conséquent, toute vérité est purement empirique." (ib.: 60). Hermed kan modsætningen komprehension vs ekstension placeres et andet sted end i den formelle relation, via subjekt/prædikat-dommen, mellem klasse, art og individuelt eksemplar indenfor logikken. Nu drejer det sig primært om en relation mellem den genstandsverden som logikken er logik om og som den forholder sig erkendende til, og denne logik under ét ('toute prédication'; 'toute vérité').

Den legitimitet som Brøndal taler om for prædikationen under den komprehensive synsvinkel, og som altså er forudsætning for at man overhovedet kan afgøre om en dom er sand eller falsk, beror på den klassiske metafysiske perceptions- og erkendelsesteori: tingene har en natur, et formmæssigt væsenskendetegn, der som bevidsthedsbillede udgør det nævnte 'fondement' for prædikationen. Denne modsætning døbes i skolastikken til modsætningen mellem 'res' og 'intentiones', hvor de sidstnævnte både kan være et statisk bevidsthedsbillede og kan anskues som en side af den bevidsthedsakt hvormed tingene begribes (se Spiegelberg 1936).

Henry Veatch (Veatch 1950) insisterer på, som et vigtigt logisk fundament, at den logiske dom er rettet mod noget der på forhånd er forudsat som en identitet, og at den i markeret adskillelse fra denne identitet - markeret ved adskillelsen mellem subjekt og prædikat - artikulerer denne identitet i logiske udsagn, der således har den identiske dom som øverste ratio. Undlader man at gøre denne forhåndsantagelse, en undladelsessynd han bebrejder den formelle logik, medfører det at logikken bliver formalistisk og får en quasi-platonisk hypotaseret status. Den aristoteliske logik, der er intensional, og den formelle logik er væsensforskellige. Den første bygger på en filosofisk realisme, dvs. bygger på at en ikke-logisk realitet er forudsat på en ekspliciterbar måde, mens den sidste ikke gør det og derfor let sammenblander logiske og ikke-logiske forhold.

Nu fremgår det ikke af Brøndals omtale af tingsnaturen som logisk forudsætning, eller af Veatch' påstand om en forudsat identitet, hvorledes disse instanser er givet, med mindre tankegangens oprindelige metafysiske grundlag accepteres: da er de jo givet i og af sig selv. For matematikeren Robert Tragesser er tankegangen frigjort fra denne binding (Tragesser 1977). Han opererer med modsætningen mellem en formel logik og en informel logik, der svarer til den

komprehensive eller intensionale. Forsvaret for den sidste bygger på at den er område- eller genstandsspecifik, mens den første er indifferent overfor den behandlede genstand. Metafysikkens 'intentio' eller tingsbilledet i bevidstheden er hos Tragesser i stedet en 'prehension' af et genstandsområde, dvs. en teori om genstandsområdets særart der er forudsætning for at opstille kriterier for valg af en områdespecifik logik for den videnskabelige erkendelse, kriterier der ikke på forhånd - som i den formelle logik - er underlagt økonomiprincippet. Tragesser formaliserer på forskellig vis for at garantere 'prehensionens' intersubjektivitet, og understreger at genstandsområdet indifferent kan være fysisk eller abstrakt, reelt eller idealt. Det vigtigste er en forudsat genstandrettethed, således at der i dette comprehensive syn på dommen samtidig er indbygget nødvendigheden af en teori om et subjekt på hvilket genstandsrettetheden beror. Dette grundsyn ville Brøndal have kunnet få bekræftet hos Husserl (cf. hele II afsnit i Husserl 1974 om domshandlingens subjektive side), men det er langt snarere hos Høffding og E. Meyerson han selv er stødt på sådanne synspunkter (fx Meyerson 1931: I, 46), hvilket i forbindelse med logikken især for Brøndal har betydet betoningen af at det er uomgængeligt, på trods af logistikken, at fastholde nødvendigheden af et objektbegreb (cf. Brøndals henvisninger på dette punkt til Meyerson, Brøndal 1932: XII, hvor især henvisningen til 'p. 767', dvs. Meyerson 1931: III, 767, note 48, i tilknytning til Meyersons gennemgang af den moderne fysik, er prægnant).

Trods den lidt uvante terminologi på dansk foretrækker jeg at tale om den komprehensive dom fremover i afhandlingen, fremfor at bruge udtrykket den intensionale som hidtil. Det skyldes at komprehensivitet både dækker forståelsen, dvs. genstandsrettetheden, og indbefattelsen, dvs. den logiske operation (cf. lat. 'comprehendo', fr. 'comprendre' (cf. Meyerson 1931: I, 128)). Herved undgår jeg osse sammenblanding med det begreb om intensionalitet som i nyere tid har vundet indpas i den formelle logik (cf. McCawley 1981: 401ff) og derfra videre ind i semantikken (cf. Kutschera 1976; Smith og McIntyre 1982: 21ff). McCawley placerer dette intensionsbegreb midt mellem de traditionelle begreber for betydning og referent ('meaning vs reference', 'Sinn vs Bedeutung', etc.). Nu er denne mellemposition så rigeligt besat i traditionen, så denne karakteristik siger jo ikke meget.

Hovedsagen er at nuancere sammenhængen mellem udsagns ekstension, forstået som deres sandhedsværdi i den formelle logiks domslogik, og deres betydning, der stort set kun har interesse når man totalt underordner den ekstensionen, dvs. tildeler domme samme betydning når de har samme sandhedsværdi i "alle[n] Satzkontexten" (Kutschera 1976: VIII). Intensionen er et bredere begreb:

die Intension eines Ausdrucks wird durch seine Extensionen unter allen möglichen Umständen [bestimmt], oder wie man auch sagt: in allen möglichen Welten. Wir kennen also z.B. die

Intension eines Satzes, wenn wir nicht nur seinen tatsächlichen Wahrheitswert kennen, sondern seine Wahrheitsbedingungen; wenn wir wissen, unter welchen Umständen er wahr und unter welchen er falsch ist. Man kann dann die Intension eines Satzes als jene Funktion bestimmen, die für jede mögliche Welt seinen Wahrheitswert in dieser Welt angibt. Und diese Idee lässt sich so verallgemeinern, dass man die Intensionen aller Ausdrücke als Funktionen definiert, die ihnen in jeder Welt eine Extension zuordnen. (Kutschera 1976: IX)

Selv om interessen for sandhedsbetingelser er mindre rigid end betoningen af sand/falsk-afgørelser i forbindelse med sproganalysen, er det klart at den intensionale semantik forudsætter en reduktion af det naturlige sprog og dets betydningsbetingelser til ikke et metasprog for dette naturlige sprog, men til et egentlig formaliseret kunstsprog, hvis interne sandhedsbetingelser derpå alene studeres. Hvorvidt og i hvilket omfang disse sandhedsbetingelser bagefter og ikke samtidig med den intensionale semantiske analyse (hvis formaliseringer i detaljer er udenfor min kompetence) lader sig forbinde med de naturlige sprogs betydninger og deres funktioner, forbliver et åbent spørgsmål (cf. Kutscheras afsluttende bemærkninger, Kutschera 1976: ch. 8). Det er imidlertid klart at det er netop dette spørgsmål som er Brøndals udgangsspørgsmål og ikke et eventuelt vedhæng til hans undersøgelse, hvorfor jeg lader intensionalitet i denne bemærkelse ude af betragtning.

Det andet logiske synspunkt, det ekstensive, har ikke en indbygget forudsætning om en genstands eller et genstandsområdes identitet, umiddelbart givet eller teoretisk ekspliciteret. Dommens subjekt er simpelt hen defineret ved summen af sine prædikater, forstået som klassetilhørsforhold, og disse klasser er defineret som summen af deres medlemmer. Heraf følger i første omgang denne logiske synsvinkels formelle karakter (opstilling af logiske kalkyler med substitutionsregler og med den intensionale semantik som en videreudvikling og nuancering) og i anden omgang dens empiriske karakter: tingsklassifikation ud fra enkeltegenskaber af umiddelbar iagttagelig karakter.

Jeg foretrækker her at suffigere analogt med 'intensional' og taler om en ekstensional dom i resten af afhandlingen, for derved at undgå en sammenblanding med den syntaktiske dannelse Brøndal kalder extensiv eller extensivum (Brøndal 1932: 66).

Forholdet mellem overbegreb og enkeltteksemplar, der indgår i begge domsvarianter, har under den komprehensive synsvinkel form som en relation mellem helhed og del, mens det under den ekstensionale synsvinkel har form af en relation mellem sum af dele og del (cf. Enerstvedt 1970: 46ff, se osse den udmærkede oversigt Klaus og Buhr (eds.) 1973: s.v.). Jeg skal senere give Brøndals klassebegreb en yderligere præcision (se IV.C.: 401ff).

7. Forholdet mellem grammatiske niveauer og logiske aspekter

De seks logiske aspekter jeg nu har stillet op efter Brøndals artikel, er i deres anvendelse ikke bundet af den parvise modstilling, men kan kombineres efter deres anvendelsesformål. De kompletterer hinanden snarere end udelukker hinanden. Når de sammenstilles med de sproglige niveauer, således som disse er udvundet af samme artikel, "Langage et logique", må visse sider af logikken skæres bort, der må ske over-og underordninger o.l. Modsætningernes enkelte komponenter må de-absoluteres og integreres i en mere omfattende tankegang.

Brøndal gør opmærksom på at den rent normative og den rent deskriptive logik er bundet til de europæiske sprog. Lægges de til grund for en sproganalyse, vil de europæiske sprog, altså på NG-niveau, blive bedømt efter deres egnethed til intellektuelle operationer og overordnet ikke-europæiske sprog. Endvidere fokuseres der alt for stærkt på nominer og verber og ikke andre ordklasser. Endelig vil de rytmiske muligheder blive betragtet på en ganske inadækvat måde, idet subjekt/prædikat-dommen som idealstruktur er ude af stand til at rumme mere subtile sproglige ytringer, ligesom en syntaktisk analyse af kopulaelementet bliver stærkt reduktiv.

Osse den rent ekstensionale logik er sprogfremmed for Brøndal. Når han skal fremhæve dette synspunkt, ser man at det ikke, som man kunne tro af hans Sokrates-eksempel, er den domsinterne relation mellem subjekt og prædikat der er vigtigst for karakteristikken af det ekstensionale standpunkt, men relation til den verden som sproget under denne logiske synsvinkel er rettet imod. Efter denne inddeles en given verden i individer og klasser, men en sådan synsvinkel beror ikke på sprogets inddeling i ord og klasser. 'Hus' kan ikke defineres efter samlingen af huse, deres antal, størrelse etc., lige så lidt som sprogets begreber i øvrigt kan få lingvistisk relevans efter et sprogs udbredelse eller bestemte sproglige fænomeners hyppighed. I dag er forkastelsen af det rent ekstensionale standpunkt, efter den moderne semantiske teori (efter Frege) og efter oparbejdelsen af en strukturalistisk lingvistik, ikke en vanskelig eller usædvanlig sag. Men Brøndal er ofte på krigsstien efter de positivistiske konsekvenser, her i forbindelse med nomendefinitionen:

Dette fører over til den Anskuelse, hvorefter baade Substantiver og Adjectiver betegner Genstande, Substantiver blot et mindre Antal, Adjectiver et större. (...) Den [teorien] beror paa Muligheden af nöje at angive Antallet af Genstande for ethvert Nomen; man maa med andre Ord kende Verden, ja alle virkelige og tænkte Verdener til Bunds, för man kan afgöre, om et Nomen er substantivisk eller adjectivisk. Dette er ikke blot (...) ofte umuligt; det er i Grunden Sproget uvedkommende. Et Sprog er nemlig, som en Geometri, et System af Begreber, som vi fra vort Stade og efter vor Evne anvender paa en Verden og hvorved vi - hvem veed? - maaske

skaber denne Verden. Et Sprog er derimod ikke en Nomenklatur, et sæt Etiketter, som vi udefra anvender paa en een Gang for alle given, ja endog tællelig Verden. (Brøndal 1928: 14f)

Dette centrale sted i Ordklasserne tager jeg senere op (se III.C.: 256f; V.B.: 680, 713; V.C.: 731; VII: 813). Her hidsættes det blot som læsestykke og med det formål at pege på at Brøndal her giver elementer af den teori - Tragessers 'prehension' - om sit genstandsområde, som gør valget af arbejdsredskaber muligt: sproget skal undersøges som intentionalt fænomen.

Som mod den rene objektivisme gør Brøndal osse front mod den rene psykologiske subjektivisme, den antagelse at tingen kun foreligger som faktum for den enkelte. Til denne ekstensionale variant bemærker han at

man undgaar Metafysikkens Skylla for at falde i Psykologiens Charybdis; de alene for den Enkelte eksisterende Genstande [= Psykologiens Charybdis] er i Virkeligheden Sprogets Logik lige saa uvedkommende som de i sig selv bestaaende Substanter [= Metafysikkens Skylla]. (...) Man har her, som ofte ellers, betragtet Ordene ikke fra Samfundets og selve Sprogets Stade, men fra Talens og den Enkeltes. Men kun ved at anlægge et rent logisk Synspunkt - og det vil samtidig sige et socialt og normativt - vil det lykkes at definere Sprogets System og dermed de Klasser, hvori det er delt. (ib.: 66, 48)

Brøndal afviser altså at anskue, endsige definere, sproglige fænomener (det være sig ordbetydninger, ordklasser, syntaks, forholdet mellem ord og ordklasser etc.) udfra en ikke-sproglig virkelighed, forstået som en udenfor sproget eksisterende og uafhængigt af dette givet verden, umiddelbart tilgængelig for det iagttagende blik og umiddelbart forbundet med enkeltelementer i sproget.

Hvad Brøndal omvendt fastholder er at de sproglige fænomener skal fastlægges udfra deres relation til en ikke-sproglig virkelighed som de i en bevidsthedsproces er rettet mod. Tingene er for sprogbrugeren, herunder fænomenet sprog for sprogforskeren, til stede som et givet faktum i en etableret betydningssammenhæng, dvs. altid impliceret i den nævnte relation, under en given men foranderlig synsvinkel. Med denne erstatning af det ekstensionale med det komprehensive synspunkt, eller i hvert fald overordning af det sidste, afviser Brøndal

en vis, ikke mindst i vor Tid raadende Tilbøjelighed til at betragte Situation og Sammenhæng, med andre Ord det concrete, som den egentlige Virkelighed og altsaa ikke de abstracte Elementer som ligger bag og alene gør den givne Situation mulig. (Brøndal 1932: 12, jeg fremh.)

Den empiristiske holdning bygger altså osse på en 'betragtning', altså på en 'prehension' og ikke på en umiddelbarhed. En ren ekstensionalitet er en illusion (cf. Meyerson 1931: I, 203: "la compréhension prime l'extension"). Denne 'Situation' vil Brøndal heller ikke se bort fra, men han vil se den i et betingelsesfelt, ud fra det der gør den mulig som foreliggende og erkendelig situation. Med 'abstracte Elementer' menes ikke metafysiske essenser, men de begreber der er mulighedsbetingelsen for at situationen er givet, dvs. indgår i relationen virkelighed/bevidsthed/sprog. Det kan næppe være uvelkomment for Brøndal hvis 'abstract' identificeres med 'ideal' hos Husserl. Ideale er de størrelser der konstituerer en videnskab som en objektiv enhed, dvs. med et genstandsområde der kan være givet for erkendelsen. De er mulighedsbetingelsen for genstandsområdets givethed (cf. Husserl 1968: I, 160ff, Husserl 1968: II/1, 2. Unters.), og det er disse forholds sproglige tilknytning Brøndal vil analysere. Denne funktion udtrykker han således:

De [ordklassestrukturerne] repræsenterer vor Tankes Fangnet og de Genstande vi indfanger; ved dem skabes det Givnes Verden (om hvis Realitet der dermed naturligvis intet er sagt). (Brøndal 1928: 95)

Efter denne opgivelse af den rent normative, den rent deskriptive og den rent ekstensionale logik, bliver der de tre øvrige logiske operationsområder tilbage til at redegøre for forholdet mellem sprog og logik. Den generelle logik giver således ifølge Brøndal frugtbare muligheder:

Une langue, dans cette hypothèse, devra être considérée comme une cristallisation particulière de possibilités inhérentes à la logique universelle; cristallisation qui dépend d'un choix systématique d'intervalles ou quanta logiques. Le nombre des éléments d'un tel système sera grand ou petit, les éléments eux-mêmes (...) pourront être de nature plus simple ou plus compliquée: le tout déterminera une vision arbitraire du monde (...) ou une mentalité. (Brøndal 1943a: 61)

Man kan prøve at læse de tidligere fremanalyserede sproglige niveauer ind i dette citat. Med 'langue' menes her utvivlsomt systemet i en NG, opstået som et valg mellem logiske elementer. Man må da med disse befinde sig i UGs system, dvs. det samlede logisk-systemiske mulighedsfelt, i forhold til hvilket 'le choix systématique' træffes. Men hvis dette felt udgøres af intervaller og kvanta - med en metafor fra den moderne fysik -, så må sådanne forskelle og de elementer de er forskelle imellem være konstrueret ud fra nogle logiske grundbegreber, 'la logique universelle', hvorudfra de forskellige elementer i UG oprettes. Man får altså 1. en række universelle logiske begreber, 2. UG

med en almen morfologi, og 3. NG med en speciel morfologi.

De cette conception de la nature logique d'une langue, on pourra deduire le principe que tout élément morphologique aura toujours une signification ou valeur spécifique - sans quoi il n'aurait pas d'existence; dans une système de cette nature, existence sera, en effet, synonyme de valeur. Il n'y aura donc pas de classe vide si l'on entend par là "sans définition distincte". (ib.: 61f)

Det fremgår af dette citat at hvert element har en specifik værdi som er ensbetydende med dets eksistens i det grammatiske system, og at intet element kan defineres rent negativt - være tomt eller uden distinkt definition. De rent negative definitioner, beroende alene på et givet elements forskellighed fra (alle) andre, kan finde sted på elementernes eget niveau. Men ikke når der er tale om positive definitioner: altså 'A er abc og derfor forskellig fra B', samtidig med at 'A kan være abc, fordi B ikke er det'; men ikke 'A er A alene fordi A er forskellig fra B'. Dette andet niveau, som der her indirekte peges på i forhold til systemet, er imidlertid ikke syntaksens eller rytmens, idet selv de mest betydningssvage ord "ne seront jamais à considérer comme de simples *consignificantia* ou *synsémantiques*" (ib.: 62). Man må da atter acceptere et logisk niveau over UG.

Osse for rytmens vedkommende finder Brøndal at den generelle logik rummer store muligheder. I stedet for subjekt/prædikat-dommens restriktive forløbsstrukturer foreslår Brøndal en universelt gyldig logisk forløbsmodel for tankens virksomhed, inkluderende subjekt/prædikat-relationen: udgangspunkt eller ramme - overgang - mål eller udfyldning. En sådan model er ikke bundet til bestemte sætningsled eller visse NG, men er "le cheminement de la pensée dans sa généralité" (ib.: 66; Brøndal 1936a: 17), siger Brøndal med et skjult citat fra E. Meyerson (sc. titlen på Meyerson 1931).

Der er til denne logiske skitse foreløbig to ting at bemærke: rytmen bliver på denne måde en intentionalitet der konstant fungerer i alle sprog, og denne rytmiske konstant må selvfølgelig høre hjemme i UG og konstrueres udfra de logiske begreber på det trindhøjere niveau. Som de systemiske begreber i teoridannelsen til definition af disse led, idet de her anførte gloser jo blot er antydende navne. Manifestationen af rytmen i syntaksen, og dermed af det almene diskursive forløb og dets led, "n'est que la logique extériorisée dans le langage", en eksteriorisering der netop består i konstruktionen af de syntaktiske led i UG - og osse i NG, fremgår det af Brøndals eksempler - udfra de almene

logiske begreber (Brøndal 1943a: 66f). Brøndal skriver atter, mere eller mindre konsekvent, over en tredeling af begrebsplanerne: 1. en række universelle begreber for rytmen, 2. UG med en almen syntaks, og 3. NG med en speciel syntaks.

Den generelle logiks opgave bliver med andre ord at muliggøre en bestemmelse af sproget som konstitueret af et morfologisk system og en logisk syntaktisk rytme på alle relevante niveauer (UG, NG og til dels SB hvor den logiske bestemmelse ikke er enerådende), uanset hvilke ord, ordklasser og led der anvendes eller udvælges. Udnyttelsen af den generelle logiks grundsyn: at sproget er logisk og ikke skal tilpasses et logisk normativt skelet, medfører for den lingvistiske anvendelighed at dens funktion skal være dannelsen af et generelt eller universelt konstruktions- eller struktureringsprincip, hvorefter de rytmiske og systemiske afsnit i UG og NG dannes. Dette princip bliver et formelt princip, dvs. indifferent overfor hvilke elementer det konstruerer men ikke overfor at der er ikke-formelle elementer at konstruere. Det formelle princip må altså ikke være formalistisk (cf. atter Veatch 1950), og det skal gennemtrænge hele det lingvistiske genstandsområde, hvorved det får sin generalitet (12).

Den rent deskriptive logik er blevet forkastet som brugbar til lingvistisk arbejde, men hvis den kombineres med den relative logik, giver en sådan deskriptiv/relativ logik efter Brøndals opfattelse løfte om resultater. Dette forhold svarer ganske nøje til min konstatering i de filosofiske kapitler om nødvendigheden af en samtidig substantiel og relationel accent, omtolket til limitativitet og non-limitativitet (se II.E.: 109ff). Brøndal selv gør udtrykkelig opmærksom på den begrebsmæssige ligestilling mellem "*la relation ou rapport et, corrélativement, son point de référence ou relatum*" (Brøndal 1943a: 63). Han er således på den ene side på vagt overfor den formelle logiks absolutisering af relationelle begreber og på den anden side helt klar over nødvendigheden af at inddrage dem. Især Præpositionernes Teori markerer dette synspunkt stærkt. Denne dobbelthed gælder såvel i systemisk som i rytmisk henseende. Uden relationelt supplement til et deskriptivt-substantielt grundlag vil kopulative elementer være unddraget analyse, og sætningernes hypotaktiske forhold vil heller ikke kunne behandles tilfredsstillende uden relationelle begreber.

Den generelle logiks forestilling om, at tankevirkomheden overhovedet eller diskursiviteten er logisk, omsættes til et generelt formelt konstruktionsprincip for det lingvistiske genstandsområde. Dette princip suppleres via den deskriptive og relative logik med et begrebsapparat der rummer de konceptuelle elementer, hvormed det formelle princip kan foldes ud og den generelle logiks teori iværksættes indenfor lingvistikken.

Disse konceptuelle elementer er imidlertid ikke identiske med UGs enheder. Således får man at vide at "*tout verbe renferme un rapport*", og at præpositioner ikke udtrykker andet end "*de purs rapports*" (ib.: 63). Er UGs enheder molekyler, er den deskriptive og

relative logiks elementer atomer - eller kvanta - i disse, i.c. er 'rapports' at forstå som sådanne atomer og verber og præpositioner som molekyler. Det atomare niveau er det grundbegrebernes niveau som jeg antog eksistensen af i analysen af de sproglige niveauer.

Det sidste logiske moment er den komprehensive logik, der indirekte er blevet behandlet i kritikken af det rent ekstensionale synspunkt. Den komprehensive logik angiver det synspunkt hvorunder de relationelle og substantielle begreber af den generelle logiks principper gives generel gyldighed. Eller med Brøndals formulering: "c'est-à-dire le point de vue [cf. komprehensiv] des idées ou concepts [cf. deskriptiv/relativ] qu'on applique aux choses [cf. general]." (ib.: 64, jeg fremh.). Den komprehensive synsvinkel fastholder altså den sprogfilosofiske dimension i sprogbetragtningen (forholdet sprog vs ikke-sprog) som overordnet ramme for begrebskonstruktionen eller -anvendelsen efter den generelle logiks principper. Den komprehensive logiske synsvinkel er således hævet over de to andre som en epistemologisk ramme om deres funktion.

Osse her kan man i Brøndals komprimerede fremstilling se kontourerne af de niveauer jeg tidligere har fremanalyseret som nødvendige for teoridannelsens videnskabelige behandling. Men klart fremstår de ikke, for på hvilket niveau befinder sig 'idées ou concepts'? Er det orddefinitioner, ordklassedefinitioner i NG? eller i UG? eller er det almene logiske grundbegreber?

Brøndal taler i samme åndedrag om "des catégories les plus indispensables" og fortsætter:

On trouvera partout des classifications de structures harmonieuses reposant sur certains concepts génériques fondamentaux. L'étude de ces concepts et de leurs combinaisons possibles sera de valeur évidente pour la philosophie comparée et pour l'étude de la variabilité de l'esprit humain. A l'intérieur de chaque classe on trouvera partout une synonymie fondée sur l'application - variable, mais à y regarder de près, souvent très semblable - de concepts relationnels dont le nombre, bien que non encore défini complètement, semble pourtant relativement restreint. (ib.: 64f, jeg fremh.)

Klassifikationer - Brøndal holder sig som i øvrigt i essayet "Langage et logique" til sprogets logiske indholdsside, her i systemisk henseende - findes overalt i harmoniske strukturer. Denne harmoni må have sin rod i UG og ikke i NG. Ellers ville fx en snæver europæisk ordklasseteori udelukke forståelse af eksotiske sprog, således som lingvistikens historie til overflod viser. Udgangspunktet for hvad der findes 'partout' er altså de mulige begrebskombinationer i UG. Disse kombinationer fastlægges ved hjælp af klassebegreber, der på grund af deres fundamentale karakter (cf. 'reposant') må udgøre et selvstændigt niveau. Men de mulige kombinationer kan referere til flere ting: med studiet

af disse kan Brøndal mene hensyntagen til deres fungeren i UG som ikke-sproglige universelle overbegreber, eftersom han antyder et arbejdsfelt for ikke-lingvister. Med menneskeåndens rigt differentierede karakter hentyder han da til dens realisation af både sproglige og ikke-sproglige systemer. Men Brøndal kan med studiet af begrebernes mulige kombinationer osse tænke på at alle mulighederne kun udspilles i UG, og variationsrigdommen peger da enten på dens latente indhold af utallige NG eller til variationsbredden mellem de allerede kendte NGs systemer.

Det står ikke ganske klart hvad Brøndal mener her, men på indeværende stadium af min undersøgelse er det kun nødvendigt at slå to forhold fast. For det første tvinges man for sprogsystemets vedkommende til at regne med disse adskilte niveauer: 1. universelle logiske begreber der består både af generiske begreber, hvorunder hører både deskriptive og relative ('relatum'/'rapport' (ib.: 63)), og af relationelle der, skønt endnu ufuldkomment kortlagt, formodes at kunne definere de enkelte ords betydning; 2. UG med de mulige systemiske kombinationer; og 3. NG. Endvidere kræves der, for at man kan komme fra de logiske begreber til de andre niveauer, nogle kombinationsregler til at danne de mulige begrebskombinationer citatet omtaler. Her spørger med andre ord det struktureringsprincip som er strejft som et behov under den generelle logik, for at den kan omsættes til et lingvistisk relevant logisk aspekt.

For det andet må jeg allerede nu, på grund af den hyppige indføring af almene, generelle og/eller universelle begreber og principper men på trods af at konkretiseringen af disse postulerede nødvendigheder endnu ikke har fundet sted i forhold til Brøndals teori, markere Brøndals position i forhold til diskussionen om sproglige universalier. Denne er styret af to modsætningspar: universalier vs generalisationer, sproglige universalier vs lingvistiske universalier. Den første dikotomi har berøring med forholdet mellem komprehensiv og ekstensional logik, den sidste med forholdet mellem objektsprog og metasprog, mellem fænomenet sprog i sin konkrete mangfoldighed og de videnskabelige distinktioner som studiet af det kræver.

Det første modsætningspar kan hurtigt præciseres med et citat af H. Seiler, således at Brøndals position bliver klar:

I think (...) that a clear distinction should be made between universals and generalizations. While I would vividly agree that we do not want to invent universals, I think that mere "discovery" is not sufficient. In other words, we need a hypothesis which organizes and directs the course of our research. (...) The occurrence of certain properties in all languages of the world, or in a great number of them, represents a consequence or a result, and not a primum datum. If this is correct, then we must search for the determining factors of which these generally occurring prop-

erties are the consequence or the result. We have called this an organizing hypothesis, (...) It seems clear to me that the notion of "Human Language" cannot be defined by drawing the class product from the properties that are common to all the languages of the world. (Seiler 1974: 75, 76, 77)

Det synspunkt Seiler afviser til sidst, er det Brøndal har karakteriseret som tilhørende den ekstensionale logik, der skaber overbegreber som induktive generalisationer. Dette standpunkt præger J.H. Greenbergs antologi Universals of Language (Greenberg (ed.): 1966), som er gennemtrængt af det bloomfieldske diktum: "The only useful generalizations about language are inductive generalizations".

Universalier på den anden side opstår udfra en forhåndshypotese om det sproglige fænomens definition: "est universel ce qu'on peut déduire du concept même de la langue" fremhæver J. Kurylowicz med støtte hos E. Coseriu, som osse Seiler refererer til (Kurylowicz 1974: 39). Universalier er således de grundelementer der muliggør at sproget fremtræder som identificerbart fænomen i forhold til en forhåndsantagelse om dette fænomens særart. Kurylowicz afleder fx universalier udfra en forståelse af sproget som udsigelsesfænomen (uden dog at drøfte det universalpragmatiske standpunkt). Universalierne hører derfor hjemme indenfor en komprehensiv logisk horisont, hvis deduktive - og ikke induktive - konsekvenser Brøndal osse fremhæver (Brøndal 1943a: 59), og de bliver de ideale størrelser som Brøndal med en skjult Husserl-reference anser det for nødvendigt at operere med i sprogteorien (III.B.: 185). Idet jeg her blot generelt vil slå fast at Brøndals grundbegreber er universalier og ikke generalisationer, vil jeg senere specificere disse begreber nærmere (cf. osse Coseriu 1974: 48f; samleværket Seiler (ed.) 1978).

Det andet modsætningspar - sproglige vs lingvistiske universalier - kommer skarpest frem hos E. Coseriu, men modsætningen er næppe så skarp som han gør den til. De sproglige universalier er almene og specifikke trække ved lingvistikken som videnskab og som specifik videnskab (Coseriu 1974: 57ff). Coseriu mener fx at TG-grammatikkens dybdestruktur bygger på lingvistiske universalier, at visse forudsætningsforhold for fonemers opdukken i et fonologisk system er lingvistiske universalier, at videnskabelige hierarkier - som fx distinktioner SB, NG, UG - er lingvistiske universalier. Disse er nødvendige dele af en videnskab for at den kan fungere overfor ethvert sporgligt objekt, men er ikke træk ved dette objekt.

Brøndal er selv, på en anden måde, inde på det samme i sin anmeldelse af R. Jakobsons Kindersprache, Aphasie und allgemeine Lautgesetze, hvor han indskærper forskellen mellem analytiske afhængigheder, knyttet til det fonologiske system som videnskabelig konstruktion, og syntetiske afhængigheder, knyttet til dette systems realisation i en individuel (SB) og kollektiv (NG) sprogpraksis (Brøndal 1940b). Nu forholder det sig imidlertid sådan at netop i lingvistikken er

sproget fordoblet ved at være objekt i et videnskabeligt sprog, men immervæk et sprog (cf. Greimas 1966: 15). Derfor vil lingvistikken være præget af begge de to typer universalier. Der bliver altså ikke her, modsat det første modsætningspar, tale om at vælge mellem to former for almenbegreber, men om at være sig modsætningen bevidst og foretage distinktioner indenfor den sprogvidenskabelige helhed. Det skal osse ske i Brøndals tilfælde, og kan ske som Jakobson-anmeldelsen antyder.

Afslutningsvis i gennemgangen af Brøndals fremstilling af forholdet mellem sprog og logik skal jeg kun bemærke at han er fåmælt om den komprehensive logiks forhold til rytmen. Men da dette sproglige aspekt netop er kendetegnet ved sin intentionale aktkarakter, er det oplagt at den komprehensive logiske synsvinkel er forbundet med rytmen. Den orientering af systemets muligheder som syntaksens forløbsstruktur betyder, defineres af de samme deskriptive og relative grundbegreber som systemet. Forløbsorienteringen er altså styret intentionalt af sproglige eller logiske genstande, ikke reale.

Til allersidst skal jeg tilføje at selv om "Langage et logique" er totalt tavs om sprogets udtryksside, indgår denne osse i Brøndals sprogteori, omend som dennes Askepot. Hvordan de logiske begreber forholder sig til dette felt, der aldrig gennemgår Askepots forvandling til prinsesse, vender jeg kort tilbage til (IV.F.). Dette er osse bygget op over modsætningen mellem system og rytme, således at denne opposition derved bliver fundamental for både indholds- og udtryksside.

8. Opsummering

Vi kan nu resumere hvilke dele af logikken der efter Brøndals opfattelse kan give anledning til at man betragter sproglige fænomener som logiske, altså etablerer en lingvistisk givende relation mellem sprog og logik:

+ relation sprog/logik	÷ relation sprog/logik
generel logik deskriptiv/relativ logik komprehensiv logik	normativ logik deskriptiv logik ekstensional logik

Denne tvedeling af de logiske stofområder, som Brøndal foretager for at indkredse de relevante dele, udelukker naturligvis ikke at den højre kolonne, alene eller i andre kombinationer, kan have relevans i andre sammenhænge. Blot ikke i sprogfilosofien.

Ved hjælp af Brøndals bestemmelser af logikken har jeg søgt at indkredse nogle af hans lingvistiske intentioner, forsøgt at præcisere nogle terminologiske forhold i forbindelse med opstillingen af en

niveaudelt model for det sprogvidenskabelige studium og prøvet at ridse nogle metodeproblemer op som det endnu står tilbage at løse: hvordan kombinere de logiske områder i praksis? hvordan bygge videre på den niveaudelte model?

Kort kan man sige at den generelle logik afstikker grænserne for en refleksion om sprogets genesis og brudflader, om sprogets betingelser. Denne refleksions sprogfilosofiske dimension vedrører forholdet mellem sprog og ikke-sprog, hos Brøndal sprog og tanke eller sprog og bevidsthed. Den sprogteoretiske dimension indeholder de grundbegreber ved hjælp af hvilke sproget kan fastholdes som logisk på alle sine niveauer - UG, NG, SB -, således at hvert af disse niveauer kan beskrives og forklares med de pågældende begreber, dvs. at de pågældende niveaues betingelser kan sættes på plads i forhold til de sammenhænge den sproglige praksis fungerer i og dermed blive forbundet med den filosofiske dimension. Opsøgningen af disse begreber hører hjemme under den deskriptive og relative logiks ressort, under ét den konceptuelle logik. Anvendelsen af disse begreber til konstruktion af UG sker ved en sammenkædning af den konceptuelle logik og den generelle logik, hvis grænser er det struktureringsprincip den stiller til rådighed for begrebsanvendelsen på alle niveauer. Den generelle logik i Brøndals anvendelse er en formlogik.

De særlige forklaringer Brøndal er interesseret i, dvs. de ekspliciterede relationer til det ekstra-sproglige, fremgår af denne opregning af relevante ekstra-sproglige relationer:

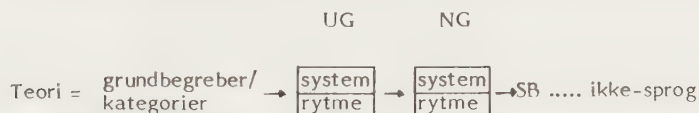
Thi selve Sproget - dets Betydningssystemer og Kategorier - turde være det dybest gaaende Vidnesbyrd om en given Psyche: som ethvert Individ har sin Stil, har hvert Folk sit Nationalsprog og hver ethnisk Gruppe sin Sprogtype. (...) Er dette rigtigt - det er i hvert Fald det Princip der har inspireret den følgende Undersøgelse -, maa Mentalitetsproblemet bedst kunne belyses ved en Analyse af de fundamentale Kategorier der gör sig gældende i et givet Sprog og i Sproget overhovedet. Disse Kategorier turde være de Begreber ved hvis hjælp det hele Ordforraad klassificeres. En Undersøgelse af Sprogenes Klassifikation og klassifikatoriske Grundbegreber bliver med andre Ord nødvendig; og den maa antages at kunne føre til Resultater af en vis filosofisk Interesse. (Brøndal 1928: VIII, jeg fremh.)

Man genkender for det første de niveauer jeg har udkrystalliseret af "Langage et logique": logiske grundbegreber eller 'de fundamentale Kategorier', UG eller 'Sprog overhovedet', NG eller 'Nationalsprog' og 'et givet Sprog' og SB eller 'hvert Individ har sin Stil'. For det andet ser man at den filosofiske dimension ikke er en luksus ved siden af eller bagefter en lingvistisk analyse, men det forklarende perspektiv der giver denne beskrivelse af sproglige niveauer et relevant perspektiv.

For Brøndal består dette perspektiv stadig i en relation til bevidstheden - 'Psyche' -, og han ser særlige anvendelsesmuligheder for de lingvistiske resultater i en, væsentligst morfologisk, undersøgelse af NG med henblik på en mentalitetsbestemmelse, et område andre videnskabsgrene ikke rigtig kan få hold på. Selve dette konkrete projekt har jeg allerede taget afstand fra (se III.B.: 174ff), og uanset om det filosofiske perspektiv måske er for snævert, og uanset om det kan rulles op med lingvistiske begreber alene - problemer jeg vender tilbage til -, så er det her vigtigt at understrege Brøndals principielle ikke-immanente sprogsyn: de begreber hvormed den sproglige beskrivelse skal finde sted på de afstukne niveauer skal på forhånd være integreret i den filosofiske dimension.

Vi er hermed ved at inddrage den sidste side af logikken, den komprehensive logiske synsvinkel på de sproglige fænomener, konform med den intentionalitet som Brøndal, cf. rytmebegrebet, tillægger den sproglige betydningsdannelse. Ved valget af denne logiske synsvinkel er der mulighed for dannelsen af en objektivt specielt funderet metafysik der udforsker et objekts immanente natur (cf. om den comprehensive logiks metafysiske 'panlogisme' (Brøndal 1943a: 59)). Men Brøndal forkaster eksplicit denne konsekvens. Grundbegreber "maa afklædes enhver metafysisk og absolut Karakter", de er "blot en art logiske Punkter eller Atomer, der kan göres til Genstand for vor Tanke" (Brøndal 1928: 68f). Denne afvisning afstedkommer jo ikke af sig selv en adækvat praksis. For at opnå en sådan skeler Brøndal dels til fænomenologien ved at karakterisere grundbegreberne som 'ideale', dvs. med en position i en videnskabelig forskningsstrategi og ikke som reinstitutioner af immanente væsensenheder; dels til den formelle logik: i et udkast (4297, 25) til foredraget "Hvis jeg var Alexander" (4297, 22, cf. Brøndal 1943a: 163) og i et samtidigt brev til N. Bohr (409, 6) opregnes logistikkens positive sider: antimetafysisk holdning, videnskabeligt grundlag for en ny filosofi på ikke-eksklusivt substantielt grundlag, dvs. ved forening af relativ og deskriptiv logik, inspirerende for videnskaben i almindelighed. Der kan næppe være tvivl om at Brøndal bl.a. tænker på hierarkiet mellem objekt- og metaniveauer. Den ametafysiske grundholdning bliver for Brøndal knyttet til en videnskabelig strategi som vi skal folde ud i det følgende.

Begyndelsen hertil bliver konstateringen af at den comprehensive anskuede teori i kraft af sin generalitet gennemtrænger alle niveauer i det videnskabelige hierarki, hvilket kan noteres således:

(Den ikke-sproglige kompleksitet er for den grafiske enkelheds skyld

anbragt til sidst).

O. Ducrot drager denne konsekvens:

L'autonomie de la langue, qui avait dû être conquise pas à pas dans une linguistique de la représentation, se trouve donnée tout d'un coup dans une linguistique de la communication. (Wahl (ed.) 1968: 53).

I denne passus ækvivalerer 'langue' med UG, idet det betyder sprog overhovedet, og 'représentation' med det jeg har kaldt reinstitution som grundlæggende metafysisk karakteristik. Idet jeg ser bort fra pludseligheden i forandring af synspunkt, og idet jeg tolker 'communication' i videste forstand - i overensstemmelse med ordets franske semantik -, kan jeg fastslå at en opgivelse af metafysikken og den autonome sproglige immanens, medfører nødvendigheden af en teori om sprogets ikke ensidige men gensidige forbindelse med ikke-sproget.

For afhandlingens videre forløb får ovenstående resumerende bemærkninger konsekvenser: under forudsætning af at den skitserede niveaudeling i niveaumodellen holder, kan en nøjere afgrænsning af det allerede stipulerede undersøgelsesområde foretages (se III.B.: 173) indenfor minimalsekvensen (se II.E.: 133). Tese 4a (se II.E.: 134) indebærer en redegørelse for de filosofiske aspekter på grundbegrebernes niveau, de begreber vi endnu tøvende har kaldt kategorier, og for UG. NG og SB lades ude af betragtning som selvstændige undersøgelsesområder. Og de konkrete anvendelser af teorien på forholdet mellem sprog og ikke-sprog tages der ikke stilling til, hvorfor Brøndals forældede mentalitetsundersøgelser er blevet affærdiget lidt kort. (Se dog om deres mulige transformerede reintegration IV.E.: 624ff). Derimod må de epistemologiske problemer der knytter sig til forholdet mellem sprog og ikke-sprog have en lidt grundigere behandling, eftersom det vedrører selve den sproglige og diskursive praksis.

Endelig må der, da Brøndal ikke selv gør det, redegøres for konsekvenserne af valget af komprehensiv logisk synsvinkel på den generelle teori for den status de lingvistiske resultater får, og dermed hvilken erkendelseeffekt de giver ved applikation på translingvistiske forhold. Man savner hos Brøndal en ekspliciteret radikal gennemtænkning af den videnskabelige teoridannelses plads indenfor den valgte epistemologiske horisont. Dette problem må søges overvundet før vi tager stilling til kategorierne og UG i Brøndals fremstilling.

NOTER

1. Cf. denne formulering om Brøndals sprogfilosofi: "enhver virkeligt dybtgående refleksion over sproget og dets funktioner [må] før eller senere, hvis den skal være konsekvent, føre til betragtninger over disse funktioners funktion i den større sammenhæng, hvori de indgår: den menneskelige virkelighed." (Egebak 1969: 84)
2. Detaljer og nuancer kan fås i den litteratur jeg støtter mig til: Arens 1974; Bursill-Hall 1963; Bursill-Hall 1971; Chomsky 1966; Deely 1982; Descartes 1967; Donzé 1967; Ducrot og Todorov 1972; Düring 1954; Forbes 1933; Heidegger 1916; Humboldt 1876; Joly og Stéfanini (eds.) 1977; Koller 1958; Lyons 1969; Martinet (ed.) 1969; Mounin 1970; Parret (ed.) 1975; Platon 1934; Port-Royal 1966; Rey (ed.) 1973-76; Robins 1968; Roos 1947; Stéfanini 1976; Thomas of Erfurt 1972; Wahl (ed.) 1968.
3. Kun Trendelenburg fører overensstemmelsen strengt igennem, og Brøndal bifalder delvis (cf. Brøndal 1928: 66; cf. osse Brøndal 1943a: 49); at kategorier er grammatiske størrelser nyder ingen tilslutning blandt Aristoteles-forskere i dag (cf. Benveniste vs Aubenque ("Catégories de pensée et catégories de langue" IN Benveniste 1966 vs Aubenque 1967: note annexe)).
4. Cf. Heidegger 1916: 135, hvor det hedder at de forskellige modi giver et 'afbleget' billede af den reale virkeligheds kategorier, dvs. de aristoteliske, men ordklasserne kaldes dog stadig "Bedeutungskategorien" (ib.: 170).
5. Det er så vidt jeg kan se på dette punkt Brøndal adskiller sig afgørende fra læremesteren Høffding som har introduceret ham til kategorilæren (cf. IV.E.: 566f). Høffding giver ikke sproget nogen selvstændig funktion for tankevirksomheden - kategorierne alene fæstner tankens skelneevne og kombinationsmuligheder overfor stoffet (Høffding 1910: 4, 7ff, 16, 37, 48). For Brøndal er det sproget der sætter rammerne for tankens udfoldelse, dvs. er medkonstituerende for skelneevne og kombinationsmuligheder, og kategorierne virker gennem sproget og kun gennem sproget, hvori sprogsystem og kategorisystem er niveauforskellige. En lignende forskel skal jeg påpege mellem Brøndal og Husserl (III.B.: 168ff).
6. Det er ikke lykkedes mig i Brøndals efterladte papirer at finde afklarende notater på dette punkt, men han var i sine allersidste år næsten hektisk optaget af ideen om en almen syntaks (cf. Togeby 1943a), og han efterlod en mængde lapper med notater og eksempler (4297, 22 og 25).

Endvidere er det værd at gøre opmærksom på at Brøndal nok

strammer Saussures distinktion en kende. For Saussure er syntaks og morfologi ikke adskillelige (Saussure 1972: 186), og de syntaktiske fænomener som helhed hører hjemme på grænsen mellem 'langue' og 'parole' (ib.: 173), - dog således at den egentlige sætningsanalyse - som Brøndal siger - hører hjemme i 'parole' (ib.: 172), mens andre syntagmatiske dannelser tilhører 'langue' (sammensætninger, afledninger, stående vendinger (ib.: 172) (cf. Engler 1968: s.v.; Deulofeu 1976). Det er ukorrekt at hævde at Brøndal totalt misforstår Saussure, dennes vaklen taget i betragtning, således som det generelt sker i Freis vrede udfald mod Brøndal (Frei 1943, Frei 1944 (cf. Togeby 1950), Frei 1950, Frei 1955) (Cf. Saussures egen tøven, se Godel 1957: 168ff). En anden Geneverlingvist, S. Karjevskij, tager osse afstand fra Brøndals ideer i "L'autonomie de la syntaxe" i et langt brev af 19.7.1933 (409, 3).

7. Husserls betydning for lingvistikken, og ikke blot sprogrefleksionen i bredere forstand, kom især til udtryk hos forskerne i og omkring Prager-cirklen (fx Jakobson, Bühler), idet jordbunden var forberedt af Marty (cf. Parret 1975; Aschenberg 1978). 'Fundiebegrabet' stod her centralt. (Cf. Holenstein 1976; Edie 1976). Brøndal havde tæt kontakt til Prager-cirklen, især Jakobson, som opholdt sig 4 måneder i Danmark straks efter sin flugt fra Tjekoslovakiet. I denne periode - indtil sensommeren 1939 - drøftede de helt givet fænomenologi (men især fonologi), idet Jakobson tilkendegiver: "Et gardez en attendant mon Brentano" (brev fra Olso 10.9.1939 (409,3)).
8. Cf. denne bemærkning om en sprogvidenskabelig nødvendig bevidsthedsstratificering: Det er tydeligt, "dass der blosser Rückgang auf das Bewusstsein als solcher noch nicht genügt. Vielmehr muss den differenzierten Nuancierungen des Gegebenen und der Art seiner Evidenz im Bewusstsein nachgegangen werden; gleichzeitig sind die im Laufe der Untersuchungen sich ergebenden Differenzierungen des Bewusstseins selbst zu berücksichtigen. Das bedeutet, dass das Bewusstsein eine metatheoretische Struktur hat, die allerdings eine sehr verschiedene Würdigung erfahren kann." (Orth 1979: 8)
9. I en anmeldelse af Karl von Ettmayers Das Ganze der Sprache und seine logische Begründung bebrejdes forfatteren denne meget humboldtske passus: "Das Ganze der Sprache ist eine sich aus Sprechakten zusammensetzende Entwicklung des Menschengeschlechtes." (Brøndal 1939a: 59).
10. Paul Rubow har læst korrektur på Ordklasserne, og arkene fra kapitel III er bevaret og rummer en del spydige marginkommentarer til Brøndals mentalitetsovervejelser, bl.a. "Racehovmod à la

Kejser Wilhelm" (4297, 8). Rubow var heller ikke begejstret for de stilistiske afsnit på grund af at de umuliggjorde en forbindelse mellem stil og litterær værdi. Dog er Brøndal på sin side heller ikke tiltalt af Edgar Glässer: Einführung in die rassenkundliche Sprachforschung (Brøndal 1940c).

11. Bogen tilhører Filosofisk Institut, Københavns Universitet.
12. Cf. "Dans le langage, il faut distinguer trois niveaux: le niveau universel de l'activité de parler, le niveau historique des langues, et le niveau particulier du discours (ou du "texte"). Les universaux linguistiques peuvent concerner chacun de ces niveaux". (Coseriu 1974: 55, jeg fremh.). Universalierne er integreret i en generel logik for alle niveauer, der svært minder om Brøndals UG, NG og SB.

C. Strukturalisme og lingvistik

1. På vej mod en strukturalisme

Efter nu at have betragtet Brøndals forhold til den lingvistiske tradition, for så vidt den udmøntes i en sprogfilosofi, og set på hvilke afdelinger af den der i særlig grad fanger hans opmærksomhed, må man nødvendigvis overveje og uddybe ikke blot teoridannelsens hensigt og dens mulige begreber, men osse de metodiske og epistemologiske konsekvenser.

Mens det første moment blev accentueret i det foregående kapitel, vil hovedvægten nu blive lagt på det sidste problemkompleks. At der kan være grund til at eksplicitere sådanne problemer, så man af behandlingen af "Langage et logique": et klart og veldisponeret essay dækkede over niveauer for de sproglige fænomener som Brøndal glider imellem uden klar markering af deres egenart, der nærmest skulle hentes ved essayets bagdør.

Som tekstgrundlag for den foreliggende del bruger jeg osse fortrinsvis et enkelt essay, "Linguistique structurale" (anmeldelse: Damourette 1939). Her erklærer Brøndal at han er strukturalistisk lingvist. Men denne oplysning er i virkeligheden et uhyre med syv hoveder, for siden Brøndals dage har strukturalismen bredt sig fra de snævre videnskabelige - og endnu snævrere sprogvidenskabelige - gebeter til snart sagt alle forskningsområder. Denne udbredelse, både som et modefænomen og som et seriøst udviklingsdygtigt videnskabeligt metode- og erkendelsesfelt, har resulteret i at strukturalisme er blevet et særdeles diffust og til tider slagordsagtigt begreb. Hovedspørgsmålet for de følgende betragtninger kan derfor formuleres således: i hvilken forstand er Brøndal strukturalist?

Det har vist sig mest bekvemt at koncentrere opmærksomheden om et enkelt programagtigt essay, men jeg er naturligvis osse her nødsaget til at skele til andre af Brøndals værker for at samle nogle af de få principielle overvejelser af metodisk-epistemologisk art sammen. Det giver af og til, som i analysen af "Langage et logique", tolkninger på et beskedent tekstmateriale. Men da materialet i denne sammenhæng de facto er begrænset, må vi affinde os med denne kendsgerning.

Brøndal starter "Linguistique structurale" på en måde der er typisk for ham. Først må man tage et kritisk vue over traditionen, og derefter kan hans egne forslag og ny fortolkninger præsenteres. Intet af hans værker starter uden videre med de nye lingvistiske aspekter han vil introducere, men hans fremgangsmåde vidner om at han med sin stærke traditionsbevidsthed allerede føler sig som en del af en tradition, og at denne binding først må klargøres i kritisk distance, således at de muligheder der overvintres i den overleverede videnskab bliver lagt åbne for ham til at tões op i nye konstellationer.

De gamle koryfæers resultater tages ikke frem af mølposen som uforanderlige argumenter - så vil historien blot opsluge forskeren -

men brugen af dem skyldes en viden om at alle disse retninger på godt og ondt har afsat deres mærker og ar i dagens tænkning og altså osse hans egen. Det gælder hvad enten tænkningen er snævert faglig eller ej, og enten man vil være ved det eller ej. Og så kan man jo lige så godt være ved det. Derved bliver traditionen for Brøndal ikke et monstrem der må forkastes totalt eller godtages pietetsfuldt, men et simpelt faktum der udgør et reservoir af muligheder og umuligheder, hvor udnyttelse af de første og omgåelse af de sidste kræver indtrængende reinterpretation af begreber og sammenhænge der må brydes op og brydes om. Selv når Brøndal er programmatisk lader han aldrig, modsat en tilbøjelighed hos mange der vil føre en ny teori eller metode i marken, som om han starter på bar bund, umiddelbart konfronteret med en ny aksiomatik eller med den nøgne fakticitet. Traditionen behandles altid hos Brøndal som en integreret del af hans refleksion med en blanding af veneration og skepsis, som jeg ovenfor har prøvet at give begrebslig form i symptomalprincippet og i konstateringen af begrebernes fundamentale diskursive historicitet (II. E.: 125). I forbindelse med karakteristikken af Brøndals strukturalisme skal osse disse to fænomeners relevans for Brøndal undersøges (med inddragelse af G. Bachelard og L. Althusser).

Brøndal lægger ud i essayet med at ville forvise historismen og positivismen fra lingvistikens enemærker for at erstatte dem med strukturalismen. Brøndal peger på tre kritisable positivistiske træk i historismen: overbetoning af "l'importance de l'histoire, du concret et des lois" (Brøndal 1943a: 91). Det betyder at sprogets diakrone aspekt isoleres; at der manifesteres en overdreven interesse for "les petits fait vrais" (ib.: 90), de isolerede iagttagelser af ren empirisk art (fysiologisk, fysisk, psykologisk); og at man tilskriver sine resultater en illusorisk legalitet ved, med baggrund i naturvidenskabernes, at søge at identificere undtagelsesløse lovmæssigheder mellem de iagttagne fakta, udlagt som "expression directe de la réalité et même des choses" (ib.: 91). Det er altså den rent ekstensionalt logiske indfaldsvinkel Brøndal angriber, fortsat i et forsvar for den komprehensive:

une loi isolée n'a qu'une valeur toute relative et provisoire;
une simple loi, même générale, n'est jamais qu'un moyen pour
la compréhension, pour l'explication de l'objet étudié. (ib.: 91)

Denne holdning præger osse et udkast til en bestilt artikel "Sprogrøgt og Lydlove" (cf. ib.: 168, hvor den mod manuskriptet er tituleret "Lydlove og Sprogrøgt"), der foreligger som et svarbrev af 27. 2.1941 til redaktør Sven Clausen (409,1). Heri fastslås at lydlove ikke er quasi-naturlove og ikke kun er empirisk bundne, dvs. fysiologisk bundne, love. De er kulturelle komplekser der - ligesom andre 'sproglove' - kan virke med forskellig effekt og ikke undtagelsesløst indenfor sprogstrukturen, og som altid hænger sammen med den sproglige praksis. Deres delvis uforudsigelige karakter bevirker at der kan

træffes bevidste kulturelt betingede valg blandt sprogbrugerne for den retning som lovenes virkning, i.e. lydlovene, skal tage. Og hertil bidrager teoretisk indsigt om sprogets struktur.

Brøndal kritiserer osse positivismens metode, den induktive: "la seule méthode valable est l'induction ou passage du particulier au général" (ib.: 91). Man adderer sig til sandheden gennem en mere og mere omfattende inddragelse af umiddelbart tilgængelige og i sig selv afgrænsede empiriske fakta. Ved absolutering af de enkelte lovmæssigheder dannes en fast rekursbasis som uforandret afsæt for det videre arbejde. Fejler man, kan man vende tilbage til det uforandrede udgangspunkt, på det niveau dette måtte befinde sig, og prøve igen, indtil den 'naturlige' og rigtige vej frem er fundet. Ved at isolerede delområder klarlægges helt - fx en lydudvikling - skulle deres umiddelbare sammenføjning kunne skabe en udvidet og dybere erkendelse. Atter er det ekstensionaliteten der spøger i denne linearitet, som Brøndal osse har taget fat om med sin kritik af den evolutionistiske forestilling om sproget, ifølge hvilken sproget - dvs. nationalsprogene - skulle udvikle sig i én retning, kontinuert ændre sig fra konkret mod abstrakt, fra 'lavere' mod 'højere' former (cf. III.B.: 174f). Denne linearitet af kvalitativ og ofte teleologisk karakter har vi bemærket som et gennemgående træk ved hele den filosofiske og lingvistiske metafysiske tradition, og den kan nu med positivismen siges at få to aspekter der er uløseligt sammenknyttet: Dels betones objektets eller emnets egen iboende udvikling, dels påpeges videnskabens egen gradvise ekspansion mod større indsigt og 'sandhed'. Begge forhold er underlagt samme kontinuitet.

Brøndals afvisning af en sådan sammenhæng mellem videnskabelighed og objektivitet er (stort set) klar, men modstanden mod evolutionismen og dens forbindelse med den videnskabelige indsichts progression lader sig kun i ringe omfang læse ud af "Linguistique structurale". Den må opspores mere indirekte og tolkes ind i essayets sammenhæng. At holdningen ikke er ganske entydig ser man af denne passus fra "Structure et variabilité" fra 1933, hvor han taler om "Le progrès de l'esprit humain - et l'on peut définir ce progrès par progrès en abstraction" (ib.: 23), dog formuleret med nogen forsigtighed ('peut définir').

2. Kontinuitet og diskontinuitet

Det er mere rimeligt at tage de afsluttende sider af Præpositionernes Theori til indtægt for Brøndals endelige standpunkt. Det er i hvert fald det eneste sted han har ytret sig samlet om det historiske problem. Som i den tidlige artikel fra 1922, der blev citeret i forbindelse med mentalitetsdiskussionen, kritiserer han her i 1940 teorien om den menneskelige åndsforms udvikling. Antagelsen af en kontinuerlig fremdrift mod højere og ædlere former fordrer en påstand om:

1° en stadig Udvikling i een Retning. 2° Definition af en bestemt Værdi (som Udviklingens Maal) og 3° Muligheden, ja Nødvendigheden af denne Værdis stadig intensere Realisation. (Brøndal 1940a: 108)

Men et kriterium for kvalitet er jo et valgt kriterium, og er som sådant et udtryk for at antagelsen af udviklingens linearitet, er et syn på forandringen og ikke et udtryk for dennes i en eller anden forstand givne natur (cf. omtalen ovenfor af "Sprogrøgt og Lydlove"). Man er atter ved komprehensivitets problem.

Man kan vælge - og man har faktisk valgt [cf. det sidste franske citat ovenfor] - Evnen til Abstraktion som den afgørende Værdi, som Kriteriet for Fremskridt (...) Hvor er Garantien for, at en Forandring i en bestemt Retning (som vi faktisk ofte konstaterer for sproglige Systemers vedkommende) stadig vil fortsættes? Man kan med samme Ret tænke sig en stadig Vexlen af Fremskridt og Tilbageskridt - eller et evigt Kredsløb (som Nietzsche og de Gamle antog) - eller en Række af en hvilken som helst Art eller slet ingen Række (ud over den ved direkte Erfaring konstaterede). (ib.: 108f) (1)

Med et sådant syn på kriteriernes arbitraritet følger naturligvis et opgør med det eksklusivt kontinuerede historiesyn, men - og det må understreges - det forkastes ikke, søges blot sat på plads.

Der kan ikke være Tvivl om, hvad enten Naturen selv, herunder Menneskenaturen, gør Spring eller ikke, maa Konstateringen af discontinueerlige Forandringer være Forsknningens første Maal (...) de continueerlige kan først komme i anden Række, og den absolutte Continuitet vil aldrig kunne naaes, da den ville forudsætte en Uendelighed af Trin. (ib.: 192; cf. Brøndal 1917: 294)

Kontinuitet bliver som konsekvens heraf snarest at skildre som et forhold. I sproglig henseende dels forholdet mellem SB og NG, hvor den sidste danner den kontinuerede baggrund for den første, dels forholdet mellem NG og UG, hvor det samme gør sig gældende. Derimod vil to versioner af NG være diskontinuerede, ligesom to former af SB vil være det. Denne diskontinuitet vil træde frem i det sproglige materiale lingvisten har for sig, og i arbejdet med dette opstår der mulighed for en ny diskontinuitet af radikal art, nemlig hvis kravet til de videnskabelige grundbegreber, hvorpå indkredsningen af de omtalte kontinuitets/diskontinuitetsforhold hviler, og hvoraf UG, NG og SB er opbygget, fremtvinger en ændring af grundbegreberne (cf. atter Høffdings historicitet (Høffding 1918: 159; Høffding 1921: 14, 61, og videre Meyerson 1931: I, 101). Kontinuiteten er altså ingenlunde uvæsentlig,

blot i lingvistisk sammenhæng mindre interessant, og under ingen omstændigheder forbundet med udvikling.

Opgøret med den kontinuerede tankegangs primat er nøje kædet sammen med Brøndals antipositivisme og antiempirisme:

Love og Regler bør derfor vejes og sigtes, idet man søger at adskille: 1° Empiriske Formler der sammenfatter overfladiske Fluktuationer - uden dybere Forankring i Historie af nogen Art og 2° Love, der repræsenterer dyberegaende Mutationer - historiske Forskydninger der skyldes et virkeligt Systemskifte (Brøndal 1940a: 107)

De empiriske love og regler anfægtes ikke som love og regler, blot som relevante og fundamentale sådanne. De kan anvendes i andre sammenhænge, fx psykologiske, idet psykologien for Brøndal - beklageligvis - hører til det rige individuelle variationsfelt, men de må ikke derudover udtrækkes til generaliseringer uden en mere omfattende begrebsinventariering.

Synspunktet får yderligere et par konsekvenser. Når nemlig forandrings diskontinuitet bliver central, kommer de enkelte trin i serien af forandringer til at få selvstændig karakter, dvs. NG_{1a} vs NG_{1b} eller NG_1 vs NG_2 . Diakroni og synkroni bliver derfor to synspunkter som muligvis nok kan betragtes autonomt, men hvoraf blot ingen må absoluteres som det væsentligste for sprogforskningen. På denne måde accepteres to samtidige dikotomier:

Ud over oprettelsen af disse distinktioner følger der sig for Brøndal en anden nødvendighed til opgøret med den positivistisk farvede evolutionisme. Når sproget ikke har en udvikling i sig selv, nytter det ikke blandt de sproglige fænomener at isolere enkelte kendsgerninger, altså væsentligst i SB, og ad den vej gradvis vinde indsigt i sproglige fænomeners natur. Men det nytter lige så lidt - efter at man er nået til den modsatte opfattelse: at sproget skal ansues som en helhed - at hævde denne helheds autonomi i forhold til andre helheder. Det fører blot til en ny opfattelse af - omend knap så forenklet - at sproget ændrer sig selv, og at det isolerede sprogstudium giver kundskab herom, eller det fører til en total forkastelse af diakroniens relevans. Men når dobbeltheden synkroni vs diakroni først er indført, lader den sig ikke negligere igen. En antagelse af sprogets immanente karakter fører automatisk til hævvelse af det postulat at sproget, eftersom det jo ikke praktiseres ens til alle tider og på alle steder, må ændre sig (af

sig) selv på forunderlig vis. Diakronien tildeles altså en afledt, underordnet plads. At bevæge sig fra positivismens isolerede enheder til isolerede helheder, som immanensforskeren må arbejde med, kan næppe kaldes en bevægelse.

Når Hjelmslev skriver at han

antager, at sprogbygningen [cf. systemet] følger sine egne love, og at en sprogbygningsforandring ikke skyldes tendenser hos den talende befolkning, men dispositioner i det system der forandres; en sprogbygning af en given struktur må tænkes at være disponeret til at bevæge sig i visse retninger og ikke i andre. (Hjelmslev 1963: 127, jeg fremh.),

så ville Brøndal sikkert have protesteret, osse mod ovenstående, selv om Hjelmslevs stilling jo er en væsentlig modifikation af den mere banale som Brøndal kritiserer i dette citat:

Den dogmatiske Fremskridtstro forudsætter endelig en konstant Tendens mod et Optimum, altsaa mod en absolut Norm, en definitiv Rationalitet. Men selve Begrebet om en absolut Norm turde være en ren Utopi. Ingen Norm - den være sig rig eller fattig, abstract eller concret - er privilegeret. Enhver Norm er ifølge sit Væsen sit eget Optimum. (Brøndal 1940a: 109)

Med norm mener Brøndal hvad jeg tidligere har kaldt system, hvilket igen korrelerer med Hjelmslevs sprogbygning. Et sprogsystem udvikler sig ikke, det er sit eget optimum. Men nogen eller noget udvikler det. (Dog kan man lidt maliciøst konfrontere citatets 'definitiv Rationalitet' med Brøndals påstand om at kinesisk er på et 'definitivt Stade' (Brøndal 1928: 215)). Der synes ikke at være nogen anden mulighed i opgøret med positivismens isolering af lovmæssigheder. Det kan, lidt mere formelt, udtrykkes ved at der hos Brøndal altid mærkes en stædig fastholdelse af dobbeltsynspunkter: først system vs rytme og synkroni vs diakroni; dernæst, da modsætningen system vs rytme bliver insignifikant når kun systemet betragtes, optræder en ny dobbeltdikotomi: synkroni vs diakroni og intern vs ekstern - systemets forandring kan kun forstås ved et sammenspil mellem sproglige og ikke-sproglige faktorer, men ikke rent internt eller immanent. Synspunktet er til stede allerede i Brøndals disputats, med dens stærke betoning af sprogets sociale og kulturelle karakter, og det hedder aforistisk: "Intet System bliver helt fuldkomment, før en Forskydning begynder at bryde det ned" (Brøndal 1917: 40).

De to modsætningsforhold og deres komponenter forenkles aldrig i et over-/underordningsforhold, der kan legitimere en entydig insistens på den overordnede modsætning, evt. en absolutering af et overordnet element. Og i fald der sker en afsnøring - alt kan jo ikke

siges på én gang -, da sker den ikke uden forudgående forsøg på præcision af forholdet mellem det foreløbigt udeladte og det behandlede materiale eller synspunkt gennem fastlæggelse af et fælles grundlag. Således satte Brøndal først kontinuitet og diskontinuitet på plads i forhold til hinanden, inden han valgte diskontinuiteten, ikke som den eneste gyldige men den eneste relevante til hans formål: en sprogfilosofisk orienteret lingvistisk undersøgelse. Denne omhu for ikke at give slip på et perspektiv er sikkert en væsentlig årsag til at Brøndal aldrig formulerer sig enøjlet skarpt og programmatisk - og desværre heller ikke altid entydigt - men snarere søgende.

Brøndal antager nu følgende at "Stødet til en Ændring da nødvendigvis [maa] komme udefra, eventuelt altsaa fra et andet Sprog." (Brøndal 1940a: 111). Når dette 'stød' er indtruffet, vil ændringens retning kunne studeres, eventuelt forudsiges, internt indenfor sprogsystemet. En simpel lineær kausalitet er en utænkkelig fortolkningsmodel, eftersom selve 'stødet' ikke kan forudsiges eller dirigeres. (Det er her Brøndals positive anvendelse af substratbegrebet, som Hjelmlev ikke yndede, kommer ind; se senere IV.E.: 637f, V.B.: 722ff). Kombinationen af forsigtighed og dristighed optræder på en tilspidset måde i en tilføjelse i den franske oversættelse af Præpositionernes Theori:

Par des recherches de fréquence on a souvent voulu constater la mort de telle préposition. Or, des pertes véritables se réalisent seulement lors de catastrophes linguistiques énormes. Ainsi, après la chute de l'empire, le latin a perdu des séries entières de prépositions: ob, propter, præter, penes, coram. Il faut pourtant qu'on hésite à enregistrer de telles pertes aussi longtemps que les prépositions s'emploient encore dans certaines régions ou dans certaines styles. La mort véritable d'une préposition entraînera le changement du système entier. (Tilføjelse til ib.: 91, Brøndal 1950: 96).

Ak, hvad er bortfaldet af et kejserdømme mod bortfaldet af en præposition!

Lingvistik må for Brøndal nødvendigvis være sprogfilosofi, dvs. bygge på en teori om forholdet mellem sprog og ikke-sprog. En immanent sprogbetragtning er, selv om Brøndal aldrig har polemiseret mod den (og som sagt vist aldrig har polemiseret på prent overhovedet (måske bortset fra Brøndal 1936d)), et totalt ukendt fænomen i hans tænkning. Først at betragte positivismens løsrevne iagttagelser som en umulig vej til en helhedsopfattelse af sproget, og dernæst - som forkastelse heraf - at anse det for et gyldigt arbejdsgrundlag at betragte sproget isoleret og derpå herigennem nå til en erkendelse af sammenhæng mellem sprog og ikke-sprog, ville for Brøndal være at gentage positivismens fejltagelse på et højere niveau.

3. Videnskabsteoretisk grundsyn

Den afvisende holdning over for troen på sprogets og historiens egen lineært kontinuerede gang mod større og større fuldkommenhed må osse smitte af på hans opfattelse af den viden der kan erhverves om sproglige forhold, den sprogvidenskabelige erkendelse. Er videnskaben efter Brøndals mening hævet over diskontinuiteterne? Kan videnskaben finde et arkimedesisk punkt der modstår historiens spring og sprogenes springvise udvikling? Rummer videnskaben selv en gradvis og kontinueret fremadskridende sammenhængende viden om det der i sig selv er diskontinueret, relativt og ikke selvberørende? Netop fordi Brøndal ikke tror på muligheden af at man med rimelighed kan isolere lingvistikken, som han søger at sætte i relation til andre videnskaber i "Délimitation et subdivision de la grammaire" (se bilag V), er det af stor betydning at fastslå hvorledes Brøndal stiller sig til videnskabelighedsproblemet. For da bliver det ikke bare hans syn på lingvistikken i modsætning til andre videnskaber, fx en 'objektiv' naturvidenskab, men på den videnskabelige erkendelses problematik overhovedet der kommer på tale.

Indledningsvis kan Brøndals videnskabsteoretiske standpunkt signaleres ud fra hans modstand mod den rent induktive empirisme, mod hvilken han med eksplicit reverens for E. Meyerson hævder:

Ici il importe de faire remarquer que toutes les études de philosophie scientifique ont fait ressortir avec une évidence croissante que l'expérience et surtout l'expérimentation reposent toujours sur des hypothèses, sur des commencements d'analyse, d'abstraction et de généralisation; que par conséquent l'induction n'est au fond qu'une déduction déguisée; et qu'il est indispensable (et d'ailleurs absolument courant dans toutes les sciences) de supposer une réalité, objet spécifique de la science donnée, derrière les purs rapports qu'on constate entre les observations. (Brøndal 1943a: 92, jeg fremh.)

Heri hævdes at den empiriske realitet ikke er videnskabens udgangspunkt, men at en række hypoteser er forudsætning for at den overhovedet kan indgå i erfaring og eksperiment; at induktion og deduktion ikke er alternativer, men er flettet ind i hinanden i et induktivt/deduktivt kompleks med deduktiv dominans; at det videnskabelige objekt ikke er det umiddelbart foreliggende, og jo ejheller en metafysisk substans, men er et specifikt produkt af den videnskabelige praksis. At undersøge Brøndals videnskabsteoretiske og erkendelsesteoretiske ståsted indebærer altså en formulering af hvorledes dialektikken mellem objekt og erkendelse/videnskab ser ud, og hvilken rolle det empiriske objekt tildeles; af hvorledes induktion og deduktion er forbundet, eftersom i hvert fald induktion må skulle have en anden tolkning end den vanlige (cf. 'au fond'); og af hvorledes hypoteserne dannes, hvilken status de har, dvs. hvilke 'commencements' der er tale om.

Selv om der her er tale om et tilløb til en præcisering af Brøndals

afstandtagen fra positivisme og metafysik, fremsætter han dog mange foruroligende formuleringer, som godt kan få én til at afstå fra at samle fragmenterne af hans videnskabsteori. Blandt flere dubiøse sekvenser kan man i flæng anføre disse:

1. Elle [den strukturelle lingvistik] évite de façon heureuse les difficultés inhérentes au positivisme étroit en reprenant consciemment les idées d'identité, d'unité et de totalité qui ont toujours joué, qui jouent encore un rôle décisif dans les progrès des sciences.

2. Sproget (...) fungerer dels som praktisk Meddelelsesmiddel, der egentlig er en Hindring for Tanken, dels som et Udtryk for Sindets Bevægelse og Skaben.

3. ... Indtrængen i selve Tankens Natur.

4. Det bør dog her fremhæves at Love aldrig er primære for videnskabelig Erkendelse, men altid kun afledte i Forhold til det der er Forklaringens eller Forstaaelsens egentlige Grundlag.

5. ... Sproget er Tankens vigtigste Instrument.

6. ... en Videnskab nærmer sig sin definitive Form.

7. Til Grundlagets Enkelhed svarer derimod Logos: Menneske-aanden, eller Fornuften, der overalt er identisk med sig selv eller med Descartes' Ord: "toute entière en vn chascun". (ib.: 94; Brøndal 1940a: 3, 5; Brøndal 1928: 72, 86, 219).

Man genkender her let en lang række af metafysiske og positivistiske kendemærker; de vigtigste er understreget. Dog må man være opmærksom på at nogle vendinger her og andre steder kan skyldes Brøndals af og til let patetisk farvede stil. Men man finder altså tanken om videnskabens fremskridt, enheds- og simpelhedsprincippet, sprogets instrumentalitet overfor den suveræne tanke, sprogets binding af og hindring for samme tanke, menneskeåndens selvidentitet etc. Under ét dog således at det objektive specielle fundament afskrives lettere end det subjektive.

Det er imidlertid min påstand at disse, ganske vist ikke enestående fragmenter fra Brøndals forfatterskab, kun er overfladefluktuationer, spor fra den tradition som Brøndal søger at komme ud af med det bedste i behold. Grunden til forekomsten af sådanne passus er at Brøndal ikke har ekspliciteret sit videnskabsteoretiske og overhovedet epistemologiske grundlag tilstrækkeligt klart. Man er derfor nødsaget til at afveje forskellige formuleringer og påstande mod hinanden, ikke

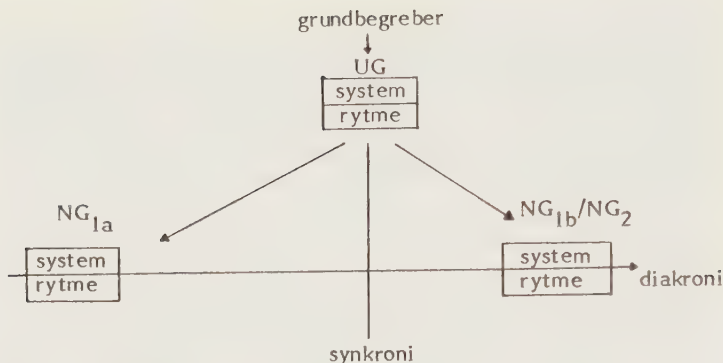
målt efter deres hyppighed men efter deres funktion for Brøndals praksis. Jeg vælger at tage Brøndals erklærede hensigt alvorligt: han vil ikke være metafysiker og han vil ikke være positivist, og jeg tolker derfor Brøndals uklarheder mere som ærlighed end som forvirring. Den endelige prøve på denne opfattelse af holdbarheden og sammenhængen i Brøndals tænkning bliver naturligvis hele min fremstilling (hvorudfra eventuelt nogle af ovenstående citater kan gives en mere perspektiverende tolkning).

I det følgende vil jeg derfor prøve at fremdrage andre og efter min mening væsentligere bemærkninger at bygge på end de syv ovenstående, idet der samtidig ikke kan være nogen tvivl om at selve mit anliggende nu - at afklare nogle fundamentale positioner - har Brøndals sympati. Han ville med sikkerhed have hilst et værk som fx L. Jäger (ed.): Erkenntnistheoretische Grundfragen der Linguistik (Jäger (ed.) 1979) velkommen, omend hans egen fænomenologiske orientering ikke er tilgodeset i dette værk. Alene ophævelsen af den ufrugtbare spænding Brøndal oplevede i sin samtid, med positivismens erkendelsesteoretiske askese på den ene side og metafysisk vanetænkning på den anden, ville have bekommet ham vel.

Uanset om hypotesen er dannet på den ene eller den anden måde, uanset om den forudgående eller efterfølgende procedure skal betegnes som induktiv eller deduktiv, og uanset om objektet har den ene eller den anden status, så vil der i alle disse sammenhænge indgå de grundbegreber, ved hvis hjælp der gennem en filosofisk grammatik skal kunne etableres beskrivelse og forklaring af sproglige fænomener (se figuren II.B.: 173). Problemet om deres absolutte eller relative status må derfor betragtes først. De befinder sig, i forhold til NGs synkrone og diakrone aspekt, på et akront niveau:

Dans cet ordre d'idées on posera également la question de savoir si, à côté du diachronique et du synchronique, il ne faut pas admettre une panchronie ou achronie, c'est-à-dire des facteurs universellement humains qui persistent à travers l'histoire et se font sentir à l'intérieur d'un état de langue quelconque. (Brøndal 1943a: 96)

På dette akront niveau må naturligvis osse UG befinde sig, idet NGs synkrone og diakrone aspekt er at betragte som forskydninger inden for et totalt mulighedsfelt. Grundbegreberne fra den konceptuelle logik og UG er akronte:

Nu er Brøndals formuleringer imidlertid egnet til at give det indtryk at der er tale om absolutter. Dog har han i en anden sammenhæng anvendt tidsbegreberne på en måde der leder til en anden opfattelse:

Systemet (og overhovedet Normen) er efter sin Natur en Ligevægt hævet over Tiden, en Harmoni, der af de Talende kun kan betragtes synchronisk eller rettere achronisk, dvs. som bevarende sin Gyldighed saa længe Forstaaelse under de givne Forudsætninger skal være mulig. (Brøndal 1940a: 110f, jeg fremh.; cf. Brøndal 1943a: 19, 44).

Akroni refererer her til et aspekt af NGs system i forhold til SB. Den synkrone (cf. 'givne Forudsætninger') og den diakrone (cf. 'saa længe Forstaaelse ...') karakteristisk opstår ved sammenligning mellem tilstande af NG (NG_{1a} vs NG_{1b} eller NG_{1a,b} vs NG₂). NGs system er altså kun akront i forhold til SB, ikke i absolut forstand. Denne relative forståelse af akronien må kunne overføres til forholdet mellem den videnskabelige diskursive praksis og de deri investerede grundbegreber. Grundbegreberne og UG er akroner i forhold til NG og SB. Men ligesom NG forandres ved at bruges, alstå gennem SB, således må osse den videnskabelige praksis forårsage at de akroner elementer forandres.

Brøndal synes da at kunne tages til indtægt for den opfattelse at den videnskabelige praksis er analog med SB, ja er et særligt aspekt af den, og at de akroner størrelser derfor ikke blot er foranderlige på grund af fejlagtig anvendelse eller utilstrækkelighed hos en videnskabsmand, men at de principielt, i kraft af selve det faktum at de indgår i en videnskabelig praksis, er underlagt forandring. Denne analogi bekræftes af en parentes i "Langage et logique":

Les langues données et aussi le discours que nous pratiquons tous (même toutes les langues possibles, y compris les sciences, et tous les arts de penser) en seront considérés comme autant de cas particuliers. (Brøndal 1943a: 69, jeg fremh.)

Videnskab er en særlig, men ikke overordnet sprogbrug med hensyn til gyldighed, og må derfor være underlagt den fundamentale diskontinuitet som osse gælder sproget i øvrigt. En eventuel afgrænsning til andre diskursive fænomener i SB er dog ikke blot et internt anliggende - hver diskursiv praksis sine identitetskriterier -, men er osse af ekstern art - selve situationen i sin socialitet sætter institutionelle rammer om de forskellige SB-praksisser.

Akronien er altså ikke en absolut supratemporal realitet, men et begebskompleks i en videnskabelig teoridannelse der markerer en distance til, og vel egentlig osse mellem, synkroni og diakroni. Og de akroni begreber kan selv, under anlæggelse af en anden synsvinkel, betragtes på en synkron og en diakron akse, nemlig når 'forståelse under de givne forudsætninger ikke længere er mulig' (cf. Larsen 1972a: 4ff). En sådan opfattelse skinner osse igennem i denne parallel til matematikkens aksiomer (normen er jo akroni i forhold til SB):

Normen er for et Sprog hvad Axiomerne er for en Geometri: det Grundlag hvorpaa man trygt og dogmatisk bygger - indtil det Øjeblik hvor det opdages at et nyt Grundlag er muligt og under nye Forhold mere formaalstjenligt. (Brøndal 1932: 107)

En yderligere underbygning af den relativiserende justering af den saussureske triade pankroni-synkroni-diakroni, som der jo er tale om, finder man i et indlæg Brøndal holdt ved Lingvistikredsens møde 7.5 1942 (Brøndal 1970b), og hvortil der findes et notatagtigt manuskript til oplægget (4297, 23 og 24; 409,7). Brøndal peger på faren ved at identificere diakroni med historisk tid (sprogets afsnit og delstrukturer kan udvikle sig forskelligt) og med 'la parole', idet dikotomien synkroni vs diakroni kun vedrører 'la langue'. (Cf. Sommerfelt 1938).

Med denne modsætning som udgangspunkt og på baggrund af sit polære struktureringsprincip med seks former (se nærmere IV.D.: 439f) argumenterer Brøndal for pankronien som en neutral form, en akroni (studiet af "les lois générales de la structure linguistique" (Brøndal 1970b: 101)), og for forekomsten af en kompleks form (diasynkroni) med to kompleks-polære muligheder (diaSYNkroni vs DIAsynkroni) (cf. Berthelsen e.a. 1975: 25; Larsen 1984a: 45). Ifølge mødereferatet fastslår Brøndal at diasynkroni er "une médiation entre la linguistique interne et externe par l'étude des forces et des tendances toujours actives à l'intérieur d'un état de langue." (Brøndal 1970b: 101, jeg fremh.). I manuskriptet hedder det:

2. Spørgsmalet kan stilles om Muligheden af en complex

form, en Enhed af S. og D., altsaa en Diasynchrone, - indenfor hvilken Vægten atter kunne lægges snart paa Diachroni, snart paa Synchrone. Ved Diasynchrone maatte man da forstaa Studiet af de Kræfter eller Tendenser der gør sig gældende naar et Sprogssystem (ev. flere Systemer) fremtræder i Tid og Rum, altsaa hos givne Samfund og Individer - og det hvad enten disse Kræfter fører til Nydannelser el. ikke.

NB. a) Disse Kræfter maa ikke opfattes som liggende i selve Systemet (el. selve Rytmen)

b) De maa ikke forveksles med Archaismer (el. Neologismer) der blot er (mere eller mindre isolerede) Virkninger af disse Kræfter.

3. Forbliver Systemet intakt (trods alle Variationer, ogsaa kronologiske) kan man tale om Diasynchrone (modsat ren Synchrone). Der inddrages de Kræfter (el. det Substrat i videste Forstand [?]) der muligvis [?] til sidst fører til Brud paa Normen.

4. Ændres Systemet derimod (idet Variationen ophobes i bestemte Retninger) kan man tale om Diasynchrone modsat ren Diachroni. Her studeres den Maade hvorpaa et nyt System bliver til en Nyordning el. Omorganisation af det gamle efter bestemte Strukturregler. (4297, 23)

Det er her meget tydeligere end i mødereferatet at det Brøndal primært vil bruge differentieringen af tidsbegreberne til, er effektivt at undgå den rent immanente sprogbetragtning.

Man kan nu med god ret tolke hans skitse sammen med den tidligere påpegede analogi mellem SB og videnskabelig diskursiv praksis, således at det sprogfilosofiske studium med henblik på opbygningen af en grammatik får seks dimensioner (cf. Larsen 1984a: 47):

1. et diakront sprogstudium på NG-niveau med ekstern begrundelse for forandringerne, baseret på
2. en synkron beskrivelse af intern art på samme niveau, en beskrivelse der er
3. akront afgrænset af en kategorial, epistemologisk dimension ('les lois générales de la structure linguistique'), der giver
4. den diasynkrone mediering mellem intern og ekstern lingvistik (sprog vs ikke-sprog), som fæstnes på UG-niveau i den kategorialt definerede UG (cf. '... toujours actives ...'), der tillader skellet mellem synchrone og diakrone i objektet på NG-niveau, således at det kan betragtes
5. diaSYNkront, hvor det synkrone dominerer det diakrone, eller
6. DIAsynkront, hvor det omvendte er tilfældet.

Alle dimensioner er relateret indbyrdes, dvs. alle positioner er relative (men ikke på samme måde, hvad gennemgangen af de seks former vil

viser, se IV.D.: 439f), hvilket medfører at grundbegrebernes foranderlighed gennem deres anvendelse i den videnskabelige praksis ikke blot må blive stående som en isoleret erkendelse eller et isolerbart faktum, men må kunne spores i deres anvendelse ved selve opbygningen af de grammatiske strukturer og i reglerne for denne opbygning. Denne nødvendige sammenhæng mellem grundbegrebernes epistemologisk funderede relativitet og de metodiske problemer i deres anvendelse vender jeg udførligt tilbage til i afhandlingens IV del.

Her vil jeg blot resumerende fastholde at vi ved at undersøge grundbegrebernes status har skitseret Brøndals opfattelse af forholdet mellem videnskaben og dens objekt - cf. citatet III.C.: 209 - på en måde der kan sætte Brøndals standpunkt, i al dets fragmentariske manifestation, i relief af Gaston Bachelards videnskabsteoretiske synspunkter.

4. Forbindelsen til Bachelard

Bachelard konstaterer at den moderne fysik med sine uendeligt små korpuskler ikke længere kan baseres på en "foi empirique" (Bachelard 1974: 10), at det empiriske objekt mister sin basale karakter for fysikken som videnskab:

Inutile de pousser l'analyse jusqu'à isoler à tous les points de vue un objet unique, car il semble bien que dans le monde de la microphysique l'unique perde ses propriétés substantielles. Il n'y a alors de propriétés substantielles qu'au-dessus - non pas au-dessous - des objets microscopiques. La substance de l'infiniment petit est contemporaine de la relation. (ib.: 11)

Betoningen af substansens relative karakter, som vi allerede har set hos Cassirer (se II.E.: 109), nødvendiggør for det første at substans- og relationsbegreber har samtidig nødvendighed, hvad Brøndal tidligere har konstateret (III.B.: 187). For det andet betyder det at det videnskabelige objekt bliver et fænomen i den videnskabelige diskurs: "nous sommes en pleine épistémologie discursive" (Bachelard 1975: 102), "Tout va s'éclairer si nous plaçons l'objet de connaissance dans une problématique, si nous l'indiquons dans un processus discursif d'instruction" (ib.: 55).

Dette synspunkt betyder en oprettelse af et skel mellem et empirisk objekt som et "objectif immédiat" og et videnskabeligt objekt (Bachelard 1980: 239; Bachelard 1975: 50ff) og en formulering af et syn på erkendelsens historicitet. Disse to problemer må konciperes samtidigt, ellers bliver det videnskabelige objekt blot en idealistisk konstruktion der hører hjemme i en metafysisk begrebsrealisme. En titel som "Sound and Phoneme" (Brøndal 1936) viser klar respekt for den strukturalistiske fonologis skelnen mellem de to typer objekter (cf. Vion 1976). Men allerede Brøndals formuleringer i forbindelse med

lydlovene viser denne bevidsthed: "De er vort eget Værk, ikke Naturens (...) Lydlovene virker overhovedet ikke, de resumerer kun. De er ikke Faktorer i Udviklingen, men korte Udtryk for det, Forskeren foreløbigt mener at kunne betragte som eensartede Processer." Og derfor er erkendelsens historicitet - den "sociale Vej" taler Brøndal om her - og erkendelsen af objektet knyttet nødvendigt sammen (Brøndal 1917: 15f).

Hvilken rolle det empiriske objekt skal tildeles, vender vi tilbage til. I første omgang konstaterer Bachelard blot negativt at den empiriske evidens ikke er noget pålideligt udgangspunkt ("une marche vers l'objet n'est pas initialement objective" (Bachelard 1980: 239)). Det der er det givne for videnskaben er derimod resultater ("les données sont ici des résultats" (Bachelard 1975: 103), konstruktioner ("l'immédiat doit céder le pas au construit" (Bachelard 1974: 119)). Det videnskabelige objekt er altså et produkt af og i den videnskabelige diskurs, og her stilles dets eksistensbetingelser, dels ud fra den komprehensivt logiske forhåndsantagelse om objektets særart ("La perspective théorique place le fait expérimental où il doit être" (Bachelard 1975: 2), dels ud fra de begreber hvormed det frembringes (hvor fx de temporale dimensioner jeg foran har opstillet for Brøndals begrebskonstruktioner er sådanne).

Bachelard opsummerer:

Dans ces conditions, toute expérience sur la réalité déjà informée par la science est en même temps une expérience sur la pensée scientifique. Et c'est cette expérience doublée du rationalisme appliqué qui est propre à confirmer discursivement une existence, à la fois dans l'objet et dans le sujet. (ib.: 54)

Objektets eksistensbetingelser, og dermed objekterfaringens, er knyttet til den videnskabelige diskurs, og objektets forandringer er derfor forankret i dennes historicitet. I den forbindelse formulerer Bachelard sig i frapperende overensstemmelse med Brøndals overvejelser over kontinuitet og diskontinuitet. Det hedder således: "L'esprit a une structure variable dès l'instant où la connaissance a une histoire." (Bachelard 1934: 173). Denne passus må betyde at alle aspekter af den videnskabelige diskurs - fra det konstruerede objekt til de stabile grundbegreber - er relative, en relativitet der ikke må forstås som en gentagelsesstruktur, hvori en aksiomatisk konstant blot udtrykkes i deduktionernes gentagelse af deres grundbetingelser. Eller med Brøndals begreber: det til enhver tid oprettede akron niveau har principielt selv en plads i en diskontinuert udvikling. Kontinuitet er for begge B'er det der ikke er fundamentalt, for Brøndal knyttet til overfladekrusninger, for Bachelard knyttet til en videnskabs konserverende, vanedannende elementer (Bachelard 1974: 192). Diskontinuiteten er dermed fundamental for erkendelsesprocessen, hvilket betyder

at den videnskabelige diskurs skal fokusere på sine brudflader, og at de konstruerede objekter skal konstrueres med henblik på at kunne forandres.

Diskontinuiteten manifesterer sig derfor ved at "L'esprit scientifique ne peut se constituer qu'en détruisant l'esprit non scientifique" (ib.: 120), og ved at "incorporer les conditions d'application d'un concept dans le sens même du concept" (Bachelard 1980: 61). Den sidste konstatering betyder at de epistemologiske refleksioner over objektets status, diskursiviteten, diskontinuiteten etc. ikke må isoleres på et eller andet epistemologisk niveau, men skal gennemtrænge den videnskabelige diskurs på alle niveauer: fra opstilling af grundbegreber til objektkonstruktion.

Den videnskabelige diskurs er altså ikke blot domineret af den komprehensive logik, som tidligere bemærket, men osse af hvad jeg hos Brøndal har kaldt den generelt logiske synsvinkel. Parallelt hermed skelner Bachelard (Bachelard 1975: 131ff) mellem en generel rationalisme med universaliserende tendens og én med integrerende sigte. Den førstnævnte søger ved simplificerende reduktion at finde konstante, universelle fællesnævner mellem sammenlignelige videnskabelige objekter, hvorved jo alle bliver sammenlignelige efterhånden. Overfor denne kontinuitetssøgende rationalisme, som Bachelard selv sagt afviser, sætter han en "rationalisme intégral" der integrerer heterogene videnskabelige diskurser - regionale rationalismer, siger han - for gennem denne integration af fremhæve diskontinuiteten og foranderligheden i én eller flere af disse. Men hvilende på samme princip om videnskabelige diskursivitet og et konsensusprincip der må opfattes som en - skjult eller ubevidst - henvisning til en Peirce-inspireret pragmatik ("on est amené à considérer des consensus limités à la société savante des consensus hautement spécialisés" (ib.: 132)).

Men hvis de her nævnte forhold er diskontinuitetens manifestat-ion, hvad er det så som fremkalder de diskontinuerte spring? Brøndal taler om anledningen til en ændring kommer udefra, eventuelt fra et andet sprog (Brøndal 1940a: 111). Dette 'udefra' kan altså både stamme fra en anden diskursiv sammenhæng og et 'udefra' i mere radikal forstand, dvs. den empiri eller det empiriske objekt vi indtil nu har sat parentes om. Det er nu osse den rolle Bachelard tildeler det empiriske objekt: det er ikke videnskabens genstand, men det der giver denne genstandslighed sin foranderlighed. Det betyder at den videnskabelige objektkonstruktion skal indrettes med henblik på at kunne bearbejde det empiriske "obstacle" (Bachelard 1980: 14ff), at kunne se dets manifestation som "un vide" (Bachelard 1974: 15) i sin diskurs. (Bachelard opererer osse i Bachelard 1980 med andre typer "obstacle").

Vi er hermed ved at bevæge os over mod rammerne for selve begrebskonstruktionen - hypotese, induktion/deduktion - hos Brøndal. Sideblikket til Bachelard har indtil nu skullet godtgøre at selv om ansatserne til en samtænkning på dette område er meget spredte hos Brøndal, kan de sammensættes og er hos andre blevet sammensat

til en sammenhængende tankegang, har en plads i en gennemarbejdet videnskabsteori. (For en ordens skyld: Brøndals talløse bibliografiske småsedler i de efterladte papirer henviser ingen steder til Bachelard).

5. Induktion/deduktion

Induktionen forkastes, som tidligere nævnt, ikke af Brøndal, men deabsolutes ligesom kontinuiteten og rives dermed ud af den positivistiske sammenhæng, hvor Brøndal er stødt på begrebet:

l'induction n'est au fond qu'une déduction déguisée (...) pour se lever de la variété à l'unité et des variantes aux types, une simple induction, même amplifiante, ne suffit pas, il faut là un véritable instinct scientifique où les opérations dites inductives se mêlent inextricablement à la déduction inconsciente. (Brøndal 1943a: 92, 97)

At sige, som her (med et skjult citat fra E. Meyerson, der igen citerer B. Russell (Meyerson 1931: I, 42. ib.: III, 750, note 107)), at induktionen er forklædt deduktion, af og til anvendelig men uløseligt forbundet med deduktionen, er i lige så høj grad at sætte deduktionen på plads, således at den rene deduktion som formalistisk-aksiomatisk afledningsprocedure heller ikke accepteres, for her har en 'déduction inconsciente' bestemt ingen plads. Induktion og deduktion er to uadskillelige sider af det teoretiske arbejde. Men det betyder ikke at de er sammenblandet. Det må betyde at Brøndal, med sin tidligere omtalte konsekvente anlæggelse af dobbeltsynspunkter, vil anvise dem hver sin rolle i arbejdet og derfor må formulere en anden forståelse af dem, end den der bygger på deres optræden som 'rene' og alternative metodologiske principper.

Induktionen giver sig, for den vanlige betragtning, til kende som en subsumtion af et givet empirisk materiales elementer under færre og færre enheder med mere og mere omfattende betydning ('de la variété à l'unité'), således at disse enheder er konstanter i forhold til de empiriske elementer ('des variantes aux types'). I en metafysisk sammenhæng svarer disse overordnede generalisationer til mere og mere omfattende realiteter, der således bliver syntetiske i forhold til de særtilfælde der danner udgangspunkt. Men selve begreberne bliver singulære. Fx har begrebet 'form' hos Aristoteles et uhyre omfattende referencefelt, men er ét usammensat begreb. Substans, derimod, er et sammensat begreb som enhed af stof og form, men osse med et vidtstrakt referencefelt. Disse to aspekter må nøje adskilles, men forudsætningen for at adskillelsen kan finde sted så man kan fastslå karakteristika for denne eller hin form og kan adskille substanser fra ikke-substanser, er antagelsen af at form er et grundbegreb og at substans er et grundbegreb. Og hvor kommer den fra? Brøndal taler, let ironisk må man tro, om 'un instinct'. Forudsætningen for induktio-

nen i denne forstand er derfor, ikke et instinkt, men et analytisk ekspliciterbart forarbejde der opstiller en hypotese og begrebsliggør den (fx med begreberne 'form' og 'substans'), et forarbejde der følgerig ikke som materiale kan have den umiddelbart givne empiriske mangfoldighed. Derved skydes generalisation og empiri hen i anden række, og det komprehensive synspunkt kommer til at dominere over det ekstensionale.

Deduktionen på sin side er i vanlig forstand bestemt således at man udfra et overordnet helhedssyn – fx et sæt aksiomer – konstruerer sit emnes forskelligheder ved hjælp af et sæt grundbegreber – fx udmøntet i definitioner og læresætninger. Resultatet bliver derfor molekylært (cf. Brøndal 1928: 110) i forhold til de atomare grundbegreber der er indgået som det hypotetiske udgangspunkt. Men den deduktive syntese må ikke forveksles med noget der fører frem til objektets 'virkelige' sammensatte 'natur', for det pågældende undersøgelsesobjekt kan meget vel tage sig anderledes ud, eventuelt usammenSAT, udfra en anden udgangsposition. Hypotesen og deduktionen er bundet til de opstillede grundbegreber. Empiriens status i en verifikationsprocedure melder sig derpå, som ovenfor i forbindelse med adskillelsen mellem videnskabeligt eller teoretisk objekt og umiddelbart objekt, som et selvstændigt problem. Herom senere (III.C.: 221 ff).

Et citat kan opklare hvorledes Brøndal forestiller sin induktion og deduktion flettet ind i hinanden:

Længe søgte jeg Bekræftelse herpaa [på sprogteorien] ved Krydstogter i Sprogenes Verden og i Grammatikens Historie. Det opsamlede Stofs Mængde, Spredthed og Ufuldstændighed saa vel som de fleste nyere Forskeres lokale Bundethed og positivistiske Angst for Analysen lagde mig dog alvorlige Hindringer i Vejen; først gradvis vandt jeg – og enkelte Venner med mig – Tillid til den fundne Methode. (ib.: VIII)

Det fremgår her – og af de lange indledningskapitler til Ordklasserne – at Brøndal opstiller sin sprogteori, dvs. sin hypotese og dens begrebsapparat, ved analyse af den videnskabelige diskurs således som den foreligger for ham ('Grammatikens Historie', 'det opsamlede Stof'). Det givne materiale er den tradition eller den videnskabelige praksis som i næsten alle Brøndals værker indledningsvis underkastes kritisk bedømmelse. Det givne er ikke, som hos Aristoteles eller hos empirister, i denne arbejdsfase en ting eller et tænkende subjekt, men en given betydningsmængde eller et givet videnskompleks. Endvidere fremgår det at de steder hvor Brøndal sætter ind, er dér hvor denne tradition selv og dens forvaltere ikke selv har erkendt dens mangler. Hertil bemærker Bachelard:

l'esprit scientifique (...) juge son passé historique en le condamnant. Sa structure est la conscience de ses fautes

historiques. (Bachelard 1980: 173, jeg fremh.)

Mais on ne détruit pas les erreurs une à une facilement. Elles sont coordonnées. L'esprit scientifique ne peut se constituer qu'en détruisant l'esprit non-scientifique. (Bachelard 1974: 120, jeg fremh.)

Den traditionsanalyse der er tale om er ikke en søgen efter isolerede mangler, der eventuelt kan skyldes mindre tænksomme forskere, men en møjsommelig bearbejdelse af strukturerede problemkomplekser - problematikker med Bachelards ord (Bachelard 1975: 51) - i deres (videnskabs)-historiske mangelfuldhed, dvs. en overskridelse af en horisont der på et givet historisk tidspunkt har været adækvat.

I den centrale tyske positivisme-debat, opsamlet i Der Positivismusstreit in der deutschen Soziologie (Adorno e.a. 1970), skilles vandene osse omkring denne problemstilling. Habermas hævder som udgangspunkt bearbejdelsen af "einer vorwissenschaftlich akkumulierten Erfahrung", "Erfahrungsdaten sind Interpretationen im Rahmen vorgängiger Theorien; sie teilen daher selbst deren hypothetischen Charakter" (ib.: 157, 239). Heroverfor påpeger hans modpart Hans Albert en cirkelslutning i forholdet mellem deduktion og induktion (ib.: 201), og karakteriserer traditionsrelateringen hos Habermas som "das induktivische Moment im Habermasschen Denken" (ib.: 338, jeg fremh.).

Vi kan med samme ret her tale om det induktive moment i den af Brøndal 'fundne Methode': analyse af det givne, som er sprogene som de belyses i grammatik og sprogforskning, i dets strukturelle mangelfuldhed med henblik på opstilling af en hypotese med et sammenhængende begrebspæ.

Den hypotese der fremstår ved dette induktive analysearbejde, udgør således en kontinuert fortsættelse af den givne tradition (hvorfor Albert tilskriver Habermas et stærkt drag af konservatisme i hans tænkning (ib.: 337)). Eftersøgningen af grundbegreber der kan beskrive og forklare sproglige fænomener munder ud i en stipulativ hypotese ved redefinering og/eller eliminering af irrelevante etablerede begreber. Denne side af Brøndals arbejde bidrager sikkert til det lidt altmodiske præg der kan være over hans glossarium. Det er præget af den sammenhæng som han er ved at skrive sig ud af og som han søger at sætte sit stempel på. Men denne bagudvendte udgangsposition gør dog ikke Brøndals arbejde til ferm kompilation; den er en integreret del, men altså kun en del, af hans 'fundne Methode'. Og dens forudsætning er en opfattelse af at hverken begreber eller objekter blot løsrevet står til disposition, men indgår i "our structure of knowledge", hvori de tildeles en bestemt position (Bernsen 1978: 50), hvorfor

à chaque idée nouvelle reste attachée une perspective d'ac-

quisition, une structure-approche qui se développe dans une sorte d'espace-temps des essences. (Bachelard 1975: 50).

Bachelard gør opmærksom på at han ikke med 'erhvervelse' sigter til en psykologiserende redegørelse for oplevelse af væsentlighed, men til en analytisk nødvendighed. Han er her helt på linie med Husserl der afviser de blot psykologiske "Evidenzbedürfnisse" og rene oplevelser af begrebernes fomyede evidens. Der er tale om en kritik der har karakter af konstitutiv analyse, idet kritik

ist aktive Erfüllung in den verschiedenen Erfüllungslinien auf dem Grunde der systematischen Scheidung der in der Einheit der Synthesis verwobenen intentionalen Richtungen. Das heisst aber hier, solche Kritik ist schöpferische Konstitution der betreffenden gegenständlichkeiten in der Einheit einstimmiger Selbstgegebenheit und Schöpfung ihrer Wesen und Wesensbegriffe. Auf Grund der dazu gehörigen Leistung der terminologischen Fixierung sollen diese Begriffe dann als habituell erworbene verharren.

Jede konstitutive Analyse ist in dieser Hinsicht schöpferisch; die schöpferisch erworbenen konstitutiven Einheiten sind Normen, und ihr schöpferisches Erwerben ist selbst thematisch gewordene Methode und als solche Norm für die künftige habituelle methodische Praxis. (Husserl 1974: 188f, jeg fremh. 'verwobenen' og 'konstitutive Analyse')

I Husserls knudrede ordrigdom vil jeg her kun fastholde betegnelsen for Brøndals 'fundne Methode': konstitutiv analyse. Herigennem udvindes begreber og de fikseres terminologisk, således at den måde begreberne er udvundet på knyttes uløseligt til begreberne selv og den praksis, dvs. diskursive praksis, hvori de indgår, og således at den 'habitualitet' de betegner i denne praksis selv på et givet tidspunkt vil skulle underkastes en konstitutiv analyse i kraft af netop den praksis der er iværksat.

Er nu selve opstillingen af teorien i hypotesens form således led i en nødvendig kontinuitet, ligger der dog osse heri en reinterpreterende indsats der kan betegnes som arbejdets diskontinuerte moment. De genanvendte/nydefinerede begreber skal nemlig have indbyrdes kohærens, og de må derfor - som Brøndal ofte fremhæver - defineres med nødvendighed og tilstrækkelighed (fx Brøndal 1928: 72; Brøndal 1932: 101; Brøndal 1940a: 32; Brøndal 1943a: 43, 106). Opnåelse heraf kræver ikke kun en løsrivelse af begreber ét for ét, men en ompostering af de afhængighedsforhold de indgår i. Der er tale om en omstrukturering (cf. 'structure of knowledge', 'structure-approche', 'verwobenen') og derfor en diskontinuitet.

Er man nu kommet så vidt at induktionen har udskilt en række begreber ved traditionsanalyse med udgangspunkt i denne traditions

ikke-erkendte mangler, og er hypotesen udkrystalliseret i begrebslig form med nødvendighed og tilstrækkelighed, så er der hermed alene sagt noget om begrebernes mulige anvendelighed i begrebskonstruktioner med henblik på det intenderede objekt i en diskontinuert domineret relation til traditionens objektforståelse. Der er opfyldt én betingelse for en vellykket anvendelse. Kan man ikke komme så vidt, er induktionen ikke gennemført. Eller rettere, så har den induktive fase kun påvist at de traditionelle sammenhænge endnu ikke lod sig overskride. Men den deduktive fase er under alle omstændigheder den hvor de opstillede grundbegreber kombineres med henblik på beskrivelse og forklaring af objektet, i.e. de sproglige fænomener ('Sprogenes Verden'). Den deduktive proces er altså syntetisk og ikke analytisk, og udmøntes i konstruktioner af grammatikker på de niveauer jeg tidligere har fremkonstrueret af Brøndals tekster.

Det teoretiske arbejde som det indtil nu er fremstillet, falder i to adskilte sektioner, der under ét udgør rammen for den 'fundne Methode' (cf. indledningen i Bachelard 1975: ch. I). Dem stiller jeg op før jeg fortsætter med overvejelserne over deduktionens begrebsinventar i hypotesen og det empiriske objekts rolle.

1. induktion/analyse: opstilling af grundbegreber i kontinuert forlængelse af den videnskabelige tradition, og formulering af hypotese, dvs. etablering af den generelle komprehensive ramme og af de deskriptive/relative begreber med nødvendighed og tilstrækkelighed i diskontinuert omstrukturering;
2. deduktion/syntese: konstruktion af det videnskabelige objekt med henblik på beskrivelse og forklaring af sproglige fænomener.

Nu kræver deduktionen ikke kun deskriptive/relative begreber som mulige byggeklodser i beskrivelse og forklaring, men osse nogle konstruktive retningslinier for deres kombination i den deduktive syntese (cf. Husserls 'Operationsgesetze', Husserl 1974: 57). Brøndal noterer:

l'étude des catégories réelles, contenu ou base des systèmes. sera non moins importante que celle de la structure formelle. (...) Il s'ensuit que la manière d'être de chaque élément dépend de la structure de l'ensemble et les lois qui le régissent. (Brøndal 1943a: 91, 94, jeg fremh.)

Brøndal fastholder den sideordnede nødvendighed af 'elementer' og 'love', af 'kategorier' og 'formelle strukturer'. Kun at tage hensyn til formelle strukturer er en tanke han, modsat Hjeltslev (Hjeltslev 1966: 22), afviser som "trop rigoreuse", dvs. hvis

ébloui quelque peu par la beauté éclatante des lois de solidarité, on voudrait définir un système de façon purement

formelle, rien que par la corrélation de ses éléments. (Brøndal 1943a: 105)

Samtidig kræver deduktionen for at fungere - det hører under teoriens generelle komprehensive aspekt - at objektet på forhånd er betragtet indenfor en forståelsesramme der gør at de opstillede begreber lader sig anvende meningsfuldt. Objektet, i.c. de sproglige fænomener, er allerede anskuet som enhed eller system, idet man da naturligvis må kræve at den specificitet som deduktionen giver objektet, ikke lader sig reducere til en sådan anticipation: "une langue, dont on aura déjà reconnu l'identité et l'unité, (...) il est indispensable (...) de supposer une réalité, objet spécifique de la science donnée." (ib.: 95, 92, jeg fremh.). En sådan forhåndsantagelse, såvel som opfattelsen af at 'elementer' og 'love' er sideordnet nødvendige, og såvel som de mere specificerede præciseringer af hvilke grundelementer og hvilke basale strukturelle lovmæssigheder deduktionen skal bygge på, er resultater af det induktive analysearbejde. Det er altså begrebsligheder der har været fraværende, været implicit til stede, været manifesteret anderledes etc. i den etablerede videnskabelighed. Det fremgår tydeligt af samlebåndet Language Universals (Seiler (ed.) 1978) at alle der arbejder med universalieproblematikken gør sig beslægtede antagelser, opstiller beslægtede procedureovervejelser, møder de samme problemer (se især Seilers, Holensteins, Thoms, Keenans og Parrets bidrag).

De tre logiske momenter jeg har opstillet i sidste kapitel, lader sig nu adskille med øget præcision. Den generelle logik sætter kravet om et generelt organisations- eller struktureringsprincip for grundbegreberne og deres sammenhænge. Sproget er for Brøndal i alle sine manifestationer logisk, og denne universalitet må opfattes som en strukturel identitet (cf. i øvrigt Keenan, ib.: 89ff). Et sådant struktureringsprincip er således upåvirket af hvilke elementer det organiserer, men ikke af at der er nogle at organisere. Et rent formalt princip - som Brøndal ovenfor afviser for dets 'façon purement formelle' er derimod indifferent overfor om det har nogen stoflig basis eller et element-grundlag overhovedet. Dette problem beskæftiger J. Brunschwig sig med i forbindelse med Aristoteles, hvis logik er formel men ikke formalistisk. Han samler sine overvejelser således:

Rien n'empêche en principe de faire du langage naturel un usage formaliste; mais ce serait au prix d'une ascèse constante, difficile et fort peu économique, puis qu'il faudrait, faire abstraction de la signification des termes, et leur réinventer une grammaire naturelle; l'entreprise s'apparenterait à celle de cet inventeur qui s'était donné tout mal pour retirer au caoutchouc son élasticité. Aristote, lui, n'emploie pas de langage naturel avec un tel luxe de précautions. Visant toujours le signifié à travers le signifiant, il s'autorise constamment des substitutions qui paraissent intuitivement évi-

dentes, parce que substitut et substitué "veulent dire la même chose", mais qui ne sont pas explicitement légitimées par des définitions et des règles ad hoc. (Brunschwig 1969: 4)

Osse Lévi-Strauss kommenterer dette problem:

On (...) résume toute la différence entre formalisme et structuralisme. Pour le premier, les deux domaines Eform og indhold $\S$ doivent être absolument séparés, car la forme seule est intelligible, et le contenu n'est qu'un résidu dépourvu de valeur signifiante. Pour le structuralisme, cette opposition n'existe pas: il n'y a pas, d'un côté de l'abstrait, de l'autre du concret. Forme et contenu sont de même nature, justiciable de la même analyse. Le contenu tire sa réalité de sa structure, et ce qu'on appelle forme est la "mise en structure" des structures locales, en quoi consiste le contenu. (Lévi-Strauss 1973: 158, jeg fremh.).

Form er forstået udfra den udialektiske modsætning stof vs form, mens struktur(eringsprincip) er forstået udfra den dialektiske struktur vs struktureret. Her er struktur eller struktureringsprincip det generelle og det strukturerede det særlige ('structures locales'). Men da de to poler er 'de même nature', er det strukturerede osse at betragte som et logisk aspekt, nemlig den konceptuelle logiks deskriptive/relative begreber. Endelig angiver den komprensive logik den synsvinkel på objektet der lader valget af ét princip gå frem for andre, evt. tillader supplerende principper, og som lader valget af visse grundbegreber og ikke andre være muligt.

I ét af de syv intrikate citater af Brøndal jeg anførte nogle sider tilbage, anvendte Brøndal udtrykket 'le progrès des sciences'. Den hidtidige drøftelse ville måske ikke give anledning til andet end en tolkning som både de positivister og de metafysikere, hvis selskab Brøndal ikke bryder sig om, kunne have afleveret: Brøndal reviderer og finpudser, og måske revolutionerer, traditionen, opstiller sin nye hypotese og deducerer sine resultater. Videnskaben er følgelig blevet bedre og sandere, hvis han ellers har båret sig skikkeligt ad. De mindre gunstigt sindede ville måske i stedet pege på en circulus vitiosus (cf. Albert om Habermas i Adorno e.a. 1970: 201): når deduktionen bygger på de induktivt opstillede kohærente begreber, bekræfter den egentlig ikke andet end denne kohærens' immanente struktur. Og da den tradition der bearbejdes i den induktive fase, selv må være opstået ved deduktiv konstruktion, enten den nu vil vide af det eller ej, så bider induktion og deduktion hinanden i halen.

Men her kommer Brøndals syn på deduktionens principielle utilstrækkelighed ind i billedet og giver, som antydnet hos Bachelard, det empiriske objekt dets funktion ('obstacle') for den videnskabelige praksis og dennes objekt. Induktionens materiale er ganske vist den

givne videnskabelighed, men anledningen til at induktionen kan sætte ind på traditionens uerkendte mangler og frembringe en diskontinuitet, dvs. fastholde "l'insuffisance manifeste de la pratique et surtout de la théorie traditionnelle" (Brøndal 1943a: 96), er den sproglige empiri. Og da Brøndal, som nævnt, afviser det rent immanente sprogstudium, ligger hensynet til empiriens funktion ikke udenfor og efter selve sprogstudiet, men er overalt tilstede i begrebskonstruktionerne.

Han anfører om de deduktive synteser:

Il ne s'ensuit aucunement que nous méconnaissons la valeur de l'empirie: des observations toujours plus minutieuse, une vérification toujours plus complète seront au contraire exigées pour remplir et vivifier les cadres posés par la construction théorique. Des schémas forcément abstraits de celle-ci nous ne prétendons nullement déduire toute la diversité des faits linguistiques.

On a fait ressortir ici l'impossibilité de dériver un état de langue de son histoire, et même de tout le détail (rarement connu) de son histoire. (...) On aurait tort d'autre part à vouloir attribuer à un état de langue donné une seule destinée possible; ce serait fermer les yeux à la réalité et à la multiplicité des facteurs historiques.

Nous avons admis que l'unité d'une langue ne dérive pas de façon automatique de sa variété dialectale (...) D'autre part la réalisation dont la forme essentielle est déterminée par les types, ne peut être considérée comme dérivée de ceux-ci dans toute sa complexité vivante; c'est là que l'expérience, point de départ indispensable de toute recherche, gardera toujours son droit imprescriptible. (ib.: 96f)

På overfladen har vi her en udpræget på-den-ene-side/på-den-anden-side argumentation: nok er jeg abstrakt, siger Brøndal, men jeg underkender skam ikke empiriens betydning; nok er empirien og den historiske og lokale variationsrigdom uendelig og uforudsigelig, men den 'essentielle form' kan dog deduceres frem. Men der siges alligevel lidt mere. For det første fastholdes en skelnen mellem et empirisk objekt ('la réalisation') og et videnskabeligt objekt ('la forme essentielle'). Her er det sidste deduceret ud fra grundbegreber af en eller anden art ('types'), mens det første er uforudsigeligt og underkastet en flerhed af historiske faktorer, der kan udløse flere udviklingsforløb. Empiriens ikke-deducerbarhed knyttes altså ikke primært til empirisk mangfoldighed slet og ret, en massiv stofflig uendelighed, men til den ikke-deducerbare foranderlighed, dvs. til dens evne til at frembringe diskontinuiteter.

Derfor er verifikation/falsifikation af teorien ikke, som citatets indledende linier lader formode, det definitive slutstadium i empirien, således at teori og empiri gradvis bringes til at dække hinanden.

Verifikation/falsifikation er kun tilsyneladende definitive på NGs og SBs niveau, men begge aspekter indebærer primært et krav om nye overvejelser både med hensyn til den givne NG og med hensyn til UG. Det hedder således:

Ici une vaste vérification ou confrontation avec les faits s'impose. Par ce travail certainement fécond la théorie qui est rigide, pourrait être ou bien réfutée, ou bien confirmée. Ce sera pour le grammarien d'une langue particulière l'occasion de reviser les définitions des formes grammaticales et notamment de poser la question si celles-ci correspondent vraiment à l'état de la langue actuelle, analysée sans préjugé et surtout indépendamment de toute considération des concepts obtenus par l'analyse d'une langue traditionnelle ou "classique". (ib.: 18, jeg fremh.)

Igen må man skrabbe lidt i overfladen for at se hvad Brøndal mener. For det første taler han ikke om verifikation og falsifikation, men om verifikation eller konfrontation, dvs. jævnføring og sammenstød. For det andet er det kun teorien i streng forstand han sigter til, dvs. den teori der udgøres af kohærente begreber, induktivt oprettet ad modum Brøndal. For det tredje - og det er nok det mest mærkelige - må 'ce' referere til både det at blive afkræftet og det at blive bekræftet. Skulle dette 'ce' kun henvise til det ene forhold, måtte det være til det sidstnævnte i den forudgående sætning. Og det er 'confirmée'. Og den reference kan ikke holde i resten af citatet. Både bekræftelse og afkræftelse er altså primært anledning til videre overvejelser på NG- og UG-niveau. At en afkræftelse på NG-niveau (cf. 'grammarien d'une langue particulière') medfører at revisioner er indlysende (cf. Brøndals ændringer af fx pronominerne fra 1928- til 1948-udgaven af Ordklasserne). Bekræftelsens krav om vidererefleksion er mindre klar. Men slutningen af citatet må betyde at isolerede verifikationer skal ses i forhold til hele den givne synkrone grammatiske struktur for den givne sprogtilstand. En bekræftelse på at fx analysen af de danske præpositioner er korrekt, muliggør ikke primært opnotering af en 'sandhed', men undersøgelse af den effekt opstillingen af et præpositionssystem får for resten af grammatikken (cf. Brøndals udkast til en rektionsanalyse i slutningen af Præpositionernes Teori). Men det er empirien der skaber mulighed for undersøgelse af sådanne effekter. Og slutningen af citatet implicerer endvidere at en verifikation skal have prøvet sin virkning på de grundbegreber på UG-niveau som har uddyddet fordomme og vanetænkning, dvs. er frembragt ved distancering til traditionen: Bekræfter de traditionen eller kritikken? Brøndal lader i et notat fra 1923 (4297,23) en videnskabs succes afhænge af tre ting: "1. Analysens Dybde" (cf. induktionen/den konstitutive analyse), "2. Konstruktionens Konsekvens" (cf. deduktionen), "3. Verifikationens Fuldstændighed", hvor 'fuldstændighed' må betyde at der er tale om en

- konfrontation i den netop omtalte forstand.

Empirien er altså ikke deduktionens endestation, men anledning til nyovervejelser, både i verifikationens og falsifikationens - under ét konfrontationens - tilfælde. Den principielle uerkendelighed Brøndal dermed tilskriver empirien, hænger samtidig sammen med opgivelsen af det ekstensionale syn.

Et Ords fineste Betydningsnuancer maa opfattes som concretissima, dvs. som definerede ved Combination af alle overhovedet tænkelige Omstændigheder i den givne Situation. (...) De fineste Afskygninger er nu for det første aldeles ikke - som man ofte antager - umiddelbart givne; (...) De er efter deres Væsen uendelige baade i Antal og Complexitet, og den fulde Erkendelse af dem er derfor ikke menneskelig mulig. (Brøndal 1940a: 22, jeg fremh.)

Af uerkendeligheden følger nødvendigheden af en komprehensiv synsvinkel, som mine understregninger viser (endda med en ironisk pointe i indskuddets 'antager'). Deduktionens fallit indgår således i selve teoriens epistemologiske grundlag som et aspekt ved ét af de tre logiske momenter som Brøndal arbejder med. Derfor må den deduktive utilstrækkelighed have sin plads i teoridannelsen, ikke blot som et ubehageligt ledsagefænomen eller en opgivende konstatering af menneskelig uformåenhed, men med en central funktion i den: den empiriske realitet har som effekt - både i verifikation og falsifikation - genrefleksion af NG-strukturen og af UG-strukturen.

Brøndal står her med en konstatering af at "la raison veut l'identité et que, d'autre part, elle sait qu'il y a diversité", hvad E. Meyerson benævner 'la contradiction intime' (cf. én af grænsemarkeringerne i symptomalprincippet) (Meyerson 1931: I, 101) og andet sted (ib.: I, 180) kalder 'la cohérence insuffisante': "la cohérence [sc. af attributterne], supposée implicitement par la raison, fait en réalité défaut, ou du moins est insuffisante." Denne erkendelsesgrænse sættes af det mål som Meyerson henfører til Høffding (ib.: I, 35; ib.: III, 746f, note 89), nemlig at forklaringen af det individuelle konkrete tilfælde er deduktionens uopnåelige mål, givet dettes uendelighed af egenskaber og relationer (cf. Faye 1979: 44f). Selve den mistrøstige eller utopisk-fremadskuende konstatering af utilstrækkeligheden i deduktion - som citaterne gengiver - behøver imidlertid ikke stå alene hos Brøndal. Den kan gives en funktion i erkendelsesprocessen, ikke som isoleret markering af et erkendelsesresultat eller mangel på samme, men som markeringen af det moment, der bringer processen videre:

Dans la pensée scientifique, la méditation de l'objet par le sujet prend toujours la forme du projet. (Bachelard 1934: 11)

Denne aforistiske formulering af Bachelard peger på at der er endnu

en årsag til at forsøgene på at få den fuldkomne kontrol over den sproglige variationsrigdom slår fejl, udover den grund som den særlige relation mellem videnskabeligt og empirisk objekt er. Men denne årsag opholder Brøndal sig næsten ikke ved, selv om han åbenbart strejfvist er klar over dens realitet: subjektet.

I Le français. Langue abstraite gør han rede for de momenter der indgår i den videnskabelige abstraktionsproces, ikke blot med hensyn til objektet men osse til det iagttagende subjekt. Dog er han nok en kende spøgelfuld, når han om dette hævder at problemet er at "oublier si je suis francophile ou gallophobe" (Brøndal 1936a: 15). Men at problemet er reelt, viser essayet selv, idet det om franskens fortræffeligheder hedder i absolut forudfattede frankofile og lidet gallofobe vendinger

que le français, langue abstraite, produit et héritière et symbole d'une brillante tradition spirituelle, est un instrument merveilleux d'intellectualité universelle (...) c'est une moyen de communication, d'expression et même de pensée à la fois incomparable et indispensable. (ib.: 39)

I den kompleksitet som deduktionen ikke kan bestemme fuldkomment indgår, som en medvirkende årsag til og uden at Brøndal andet end ved en lidt ufrivillig demonstration vil vide af det, det forhold at videnskabsmanden som subjekt selv er part i sagen med sit valg, sine tænkevaner og andre dispositioner. Deduktionens mangelfuldhed bunder såvel i den empiriske mangfoldighed som i den subjektive meddelagtighed. At nægte begge disse faktorerers betydning for teoridannelsen og funktion i arbejdet, vil være at 'fermer les yeux à la réalité et à la multiplicité des facteurs historiques', hvad Brøndal tidligere er citeret for at mene at man ikke skal.

Der er selvfølgelig ikke her tale om en fordring om inddragelse af individuelle stemningssvingninger eller biografiske detaljer som sygdomme o.l. - Brøndal vender sig over alt mod en plat psykologisering af subjektinstansen -, men om en konsekvent behandling af subjektproblemet som giver det en intersubjektiv kontrollabel placering i forskningsprocessen. Der er som sagt yderst få direkte belæg for at Brøndal ofrer denne problemstilling mange tanker, men dog antydninger nok til at placere ham i forhold til de to muligheder der foreligger for formulering af subjektproblemet.

Den ene mulighed er knyttet til værdifrihedsdiskussionen, således som den blev formuleret især af J. Habermas i 60'erne, og således som man kan møde den i den heftige debat i bogen om den tyske positivismestrid (Adorno e.a. 1970). Påstanden er at videnskaben som en social aktivitet er gennemtrængt af de typer af interesser, manifesteret som erkendelsesinteresser, som styrer den menneskelige handlen i samfundet som helhed. Videnskaben er derfor altid i sin rod determineret af ideologiske faktorer, der følgelig bør ekspliciteres som

videnskabelig målsætning med konsekvenser for de videnskabelige arbejdsprocedurer. Videnskab afstedkommer ikke blot social stillingtagen, men er i sig selv en sådan, dvs. er ikke værdifri.

Den anden mulighed placerer videnskaben uden for det ideologiske lirumlarum, hvorfra den i kraft af almenhed og af sin gennemførte eksplicitering kan virke ind i det øvrige univers, hvor dens resultater da vil have værdi, netop i kraft af at de ikke fra starten er præget af politiske og andre ideologiske forhold. Subjektpositionen er her ikke primært opfattet ideologisk, men snarere logisk: hvilke konsekvenser får det for subjekt/objekt-relationen at subjektet er placeret udenfor det sociale værdiunivers, men kun i denne position får mening ved herfra at relatere sig til netop dette værdiunivers (fx som analytiker af dets betingelser, fremstiller af dets almene normer). Det er helt klart at Brøndal ser sin rolle som humanist i lyset af den sidste mulighed, hvorfor han under fascismens og nazismens fremmarch i Europa i 30'erne deltog i Folkeforbundets kulturarbejde og dér betragtede humanismens almene frihedsideer som aktive bestanddele af en kulturel offensiv (Brøndal 1933; Brøndal 1934; Brøndal 1937). Denne aktivitet smitter af på hans analyse af totalitetskategorien (Brøndal 1943a; 29ff; cf. Brandt 1986). I 1942 motiverede han valget af professor Jens Nørregaard som Københavns Universitets rektor med henvisning til hans brede fortrolighed med klassisk, kristen og jødisk kultur og betragtede det som en manifestation overfor den nazistiske tilstedeværelse i landet. Derfor renskrev han sit indlæg og rundsendte det til venner og kolleger ("Tale i den akademiske Lærerforsamling, 29. oktober 1942" (4297,27)). Reaktionen var på den ene side indforstået beundring (bl.a. hos Bohr (409,1)) og på den anden side et skuldertræk overfor alment-humanistisk sniksnak. Hans motivering af Paul Valéry til Nobelprisen i litteratur i 1935 (409,6) har samme grundpræg, ligesom hans tidligere interesse for Holberg i prisopgaven fra 1907 (4297,1) og hans tale til Georg Brandes på vegne af Studentersamfundet i 1908, af hvem han vil "vække til Kritik, ægges til Kamp, fornyes i Kultur" (4297,27). Ikke underligt at han ikke kunne vedblive at hedde Hansen.

Men når Brøndals personlige position anbringer ham dér hvor det primært er de almene, ikke-ideologiske idealer der fremstår som social værdi, kan han ikke herudfra integrere subjektet principielt i den videnskabelige arbejdsproces. Tværtimod. Skal subjektet indskrives logisk mere end ideologisk, må han skele til anden side. Han henviser nogle gange (fx Brøndal 1928: 75; Brøndal 1943a: 44) til Bohrs komplementaritetsteori (han har sikkert læst Bohrs universitetsprogram fra 1929). Bohr peger på hvorledes operationelle begreber og forsøgsordninger ophæver deres funktionsmuligheder ved at udnyttes konsekvent. De iagttagne og behandlede objekter fremtvinger en komplementær iagttagelsessituation, der kræver andet logisk og eksperimentelt apparatur for at kaste resultater af sig. Og det er ikke en tilfældig anden iagttagelsessituation som opstår, men er netop én der

er komplementær med den oprindeligt indtagne og en konsekvens af denne (cf. fx Bohr 1957: 19, 32, 75f, 90). Det er altså ikke objekterne der i sig selv er komplementære, men komplementariteten er det logiske udtryk for at de er bundet i en subjekt/objekt-relation eller, med Bohrs terminologi, en iagttagelsessituation (2).

Men hvilken logisk eller epistemologisk konsekvens kan der nu drages af denne parallel? Så vidt jeg kan se denne: når det empiriske viser sin realitet som anledning til ombyrdbning af den videnskabelige diskurs - subjekt/objekt-relationens objektive side -, sker det ikke som en anarkistisk marodørvirksomhed, men ved en så at sige rationel negation af traditionen - subjekt/objekt-relationens komplementære aspekt -, hvormed der sættes et nyt videnskabeligt objekt gennem etableringen af en ny komprehensiv bestemmelse - subjekt/objekt-relationens subjektive side -. Subjektpositionen er altså primært indarbejdet hos Brøndal via den komprehensive logiske dimension i teorien. Eller med Bachelards ord:

Et c'est cette expérience doublée du rationalisme appliqué qui est propre à confirmer discursivement une existence, à la fois dans l'objet et dans le sujet. (Bachelard 1975: 54, sidste fremh. min)

Brøndal synes således, ved at måtte forudsætte en uopløselig subjekt/objekt-relation i det teoretiske arbejde, at have forudsætninger for at undgå problemet omkring det specielle fundament, det finale eller objektive og det initiale eller subjektive definitive område, som er et sikkert integreret aspekt af en metafysisk tænkning. Deduktionens utilstrækkelighed skyldes derfor ikke en objektiv komplicerethed der gradvis går sin opløsning i møde, eller en subjektiv begrænsning der skridt for skridt lader sig overvinde. Der er tale om et strukturelt træk ved teoridannelsen.

Skulle det således være godtgjort at Brøndal ikke opfatter videnskabens fremskridt i absolutte termer, kan der være grund til at trække et problematisk punkt frem som osse findes i de dubiøse syv citater, som blev bragt en del sider tilbage. Det står tilbage i definitiv entydighed at forklare hvad Brøndal kan mene med 'enhed', 'enkelt grundlag' o.l. Disse termer kan ikke hentyde til det videnskabelige grundlag som udgøres af traditionen, som jo netop er en kompleks helhed med mange - osse en del produktive - modsigelser. Det kan lige så lidt være det studerede emne, objektet, der tænkes på, for det var netop for komplekst til at blive forklaret og beskrevet adækvat. Der synes da kun tilbage at se på de videnskabelige resultater og udsagn.

Den klassiske metafysiks enhedsbegreb var i så henseende nøje knyttet til modsigelsesprincippet, som Aristoteles introducerer. Dets berettigelse bygger naturligvis på den antagelse at den universelle idealitet i tingen eller bag tingen ikke kan være andet end den simplest tænkelige. Dommene om tingens væsen må derfor udtale sig om denne

simpelhed, og anvendelsen af modsigelsesprincippet er således detektor for at det udsagte er, om ikke absolut gyldigt, så dog i hvert fald i besiddelse af en nødvendig betingelse for at være gyldigt.

Men Brøndal hævder nødvendigheden af en kompleksitet, "hvis Godkendelse synes at støde paa Modsigelsens fundamentale Grundsætning" (Brøndal 1940a: 38; cf. Brøndal 1943a: 16). Og det hedder om de systemdannende grundbegreber i Ordklasserne, at "Dette Krav [om systemdannelse] betyder ingenlunde, at de alle defineres ud fra eet Udgangspunkt, saa at de danner en Række" (Brøndal 1928: 70; cf. Brøndal 1932: 5). Lineariteten, som er snævert forbundet med den metafysiske enhedstanke, har altså heller ikke Brøndals sympati. I Ordklasserne sker der osse en forkastelse af et forenklet grundlag der bygger på en enkeltdikotomi (stof vs form eller statisk vs dynamisk), der er for almen til at være anvendelig (Brøndal 1928: 64 - hentydning til Cassirer 1969).

Forkastelsen af simpelhedens princip i traditionel forstand spores osse i interessen for at integrere ikke-europæiske sprog under en mere omfattende logisk synsvinkel, en generel logik, der ikke blot udskiller dem som præ-logiske eller uudviklede på grund af deres i europæiske øjne mere komplekse karakter (fx Brøndal 1928: VI f; Brøndal 1939b). Denne skepsis overfor simpelhedens og økonomiserings reduktionisme deles klart af fænomenologien som Brøndal skatter så meget til (cf. Spiegelberg 1976: II, 657; Tragesser 1977: 9f, 25f).

Det grundlag der går igen overalt hos Brøndal er dobbeltdikotomien (cf. III.C.: 203). Ethvert element kan altid anskues og skal altid anskues i et dobbelt modsætningspar. Indre vs ydre og system vs rytme er man stødt på i "Langage et logique", system vs rytme og synkroni vs diakroni ligeså. Alle fire poler i en dobbeltdikotomi er sideordnede.

Når Brøndal taler om enkelhed, simpelhed, enhed etc., må det ikke forstås i metafysisk eller positivistisk forstand. At noget er simpelt og enkelt vil sige at det er simplest muligt i forhold til den givne komprehensiv ramme, ikke simplest tænkeligt overhovedet. Og at det er simplest muligt vil sige at det egner sig til operationer indenfor deduktionens rammer. Her er da, som Brøndal konstaterer under arbejdet ifølge ovenstående citat, modsigelsesprincippet en reduktiv forenkling, og der må da sættes et nyt kriterium for enkelhed og simpelhed. En enhed er kun simpel og enkel når den egner sig til beskrivelse og forklaring i den givne deduktive syntese, og det er da tilsyneladende kun den tetrapolære dobbeltdikotomi der da er simplest mulig (cf. Bachelards "épistémologie non-cartésienne", Bachelard 1934: ch. VI).

Der kan for mig ikke være tvivl om at Brøndal deler den her skitserede opfattelse, selv om den kun sporadisk dukker frem i hans tekster: man må betænke hans gentagne distanceringer fra positivisme og metafysik, hans erklærede interesse for Bohrs tankegang, hans valgslægtsskab med fænomenologien, hans interesse for E. Meyerson der om ikke er nærmeste nabo til Bachelard (cf. ib.: 176f) dog tilhører

hans franske omgivelser.

Så meget skulle i hvert fald indtil nu ligge klart, omend det ikke udgør en helhed, opsporet som det er fra flere hjørner af Brøndals værk: Der foreligger et akront videnskabeligt niveau med nogle irreducible grundbegreber der skal defineres med nødvendighed og tilstrækkelighed, og et diasynkront niveau med UG; der foreligger ansatser til en videnskabsteori der inkluderer et komplementært sammenspil mellem induktion og deduktion, kontinuitet og diskontinuitet, subjekt og objekt, og som bygger på en ametafysisk generel teori, komprehensivt perspektiveret, der dels udtrykkes i det nødvendige og tilstrækkelige antal grundbegreber der kan tjene til beskrivelse og forklaring af et objekt, i.e. sproglige foreteelser, der på forhånd antages at være et systematisk hele; dels udtrykkes i et generelt organisationsprincip - eller sæt af principper - for disse grundbegreber.

Om den videnskabelige proces siges det endvidere at dens resultater ikke er en absolut erkendelse eller en definitiv tilbagelæggelse af partielle eller ufuldkomne erkendelser, fordi den har det overleverede materiale og de etablerede betydninger i den videnskabelige diskurs som sit udgangspunkt og ikke den umiddelbare kontakt med et empirisk objekt, og fordi deduktionen er principielt utilstrækkelig. Det akroniske aspekts relative gyldighed er fremgået af analogien mellem videnskabelig praksis og SB: det har gyldighed så længe teorien opretholdes, dvs. så længe betingelserne er til stede for at den giver anledning til en hensigtsmæssig og meningsfuld praksis, afsætter en erkendelseseffekt.

At prøve at samordne disse detaljer til en mere sammentømret helhed er opgaven.

6. Den effektive strukturalisme

Indtil nu har jeg prøvet, for ikke at tage forskud på glæderne, at undgå et sæt nærtbeslægtede glosor, uden det dog helt er lykkedes: struktur, strukturalisme, strukturalistisk, strukturel etc. Det er med velberåd hu, for netop bestemmelsen heraf kan bruges til at anbringe de opstillede brikker på deres pladser i en helhed. Men eftersom jeg her igen er i nogen nød ved kun at have Brøndals værker i hånden - en egentlig strukturdefinition har på det tidlige stadium af strukturalismen som Brøndal befinder sig på ikke været så akut et problem - træder jeg lidt udenfor deres rammer. Jeg har derfor først, dvs. i de foregående afsnit, måttet tappe Brøndal for relevante oplysninger for at undersøge om de spørgsmål jeg ønsker at drøfte virkelig er spørgsmål hos ham - i eller mellem linierne. Først da er jeg klar til at se på i hvilken forstand Brøndal er strukturalist.

Et træk som man måske overser i første omgang eller måske blot anser for at være en stilistisk omstændelighed, er den (ganske vist ikke konsekvent) gennemførte adskillelse mellem system og struktur. Det hedder således "dette Systems Struktur", et essay kaldes "La structure

des systèmes vocaliques", en undersøgelse gælder "et Prépositionssystem og dets Struktur", eller Brøndal taler med endnu større tydelighed om at "dans la Structure (ou totalité d'une langue, dont on aura déjà reconnue l'identité et l'unité) on établit entre les éléments identifiés et unifiés toutes les corrélations constantes, nécessaires et donc constitutives" (Brøndal 1928: 29; Brøndal 1936b; Brøndal 1940a: 53; Brøndal 1943a: 95) (3).

Struktur er ikke det samme som system eller – som i sidste citat – enhed (unité, 'unifié'), men er den måde et system er system på, en enhed er enhed på, dvs. den beskrivelse og forklaring som man ved hjælp af teoriens begrebsapparat kan give af det pågældende som enhed eller system allerede betragtede emne, således at det bliver til et specifikt videnskabeligt objekt (cf. Benveniste 1966: 22f; Bastide (ed.) 1968: 36; Pariente (ed.) 1969: 150f). Mest eksplicit om forholdet mellem system og struktur er Brøndal i et brev til A. Rosetti. Her hedder det: "On peut ajouter (...) au Principe (général) de Système un Principe (plus spécial) de Structure." (4.12.1931). Det er teoridannelsens komprehensive aspekt der lader Brøndal på forhånd sige at objektet er et system, og det er den konceptuelle logik der specificerer dette system som struktur ved at indgå forbindelse med den generelle logiks organisationsprincip(er), som kan anvendes i deduktionen for alle sproglige fænomener (4).

Herved kommer der en tvetydighed ind i brugen af termen system. Den kan klares grafisk således: på den ene side har leksetet en betydning der fremgår af modsætningen system vs rytme, på den anden én der fremgår af modsætningen System vs struktur.

På baggrund af denne konstatering af at leksetet 'struktur' således har en mere speciel betydning, kan man med støtte i Raymond Boudons A quoi sert la notion de structure? forsøge at bestemme den brøndalske udgave af strukturalismen (5). Bogen er en systematisk oversigt over den forskellige videnskabelige brug og misbrug af strukturbegrebet.

Boudon konstaterer indledningsvis at strukturalisme- og strukturbegrebets strikte videnskabelige betydning, så lidt som den dagligdags, er entydig, men at denne flertydighed kan reduceres til en tvetydighed, idet han mener at der kan opstilles to typer strukturbegreber: ét der hører til i en "intensional kontekst" og ét der hører til i en "effektiv kontekst". Dette begrebssæt vil jeg se lidt nærmere på (6).

Selv om den første måde at omgås strukturbegrebet på affærdiges af Boudon, sker det ikke fordi de resultater der er nået i lyset af dette strukturbegreb er ubrugelige. Men det sker fordi struktur i denne kontekst er et overflødigt begreb, og på sin vis et farligt begreb som følge af de ufordøjede metafysiske rester Boudon finder det rummer. Brugen af leksetet struktur kan i den intensionale kontekst reduceres til at være et spørgsmål af rent terminologisk karakter, hvorfor man lige så godt kunne finde et andet navn. Der er intet specifikt ved strukturbegrebet. Glosen melder sig på grund af hvad Boudon kalder de synonymiske associationer som den vækker: enhed, organisation, gensi-

dig afhængighed mellem elementer, helhed der forstås som andet end/mere end summen af delene etc. Og struktur forstås ofte alene som en negativt, oppositionelt defineret term, nemlig som navn på det der er forskelligt fra det amorf, det additivt sammenføjede etc. På grund af karakteren af navngivning og på grund af den rent negative indkredsning svinger begrebsindholdet fra gang til gang, alt efter hvilken association og opposition det sættes i forbindelse med.

I anvendelsen afslører strukturbegrebet sit metafysiske underlag, idet den eneste måde man kan konstatere strukturnavnets berettigelse eller modsætningsparrenes realitet på, er at gøre strukturalistiske træk til iagttagelige objekttegenskaber. Disse skal fremtræde systematisk, og strukturen bliver da en orden af interne afhængigheder bag en spredt og kaotisk overfladerigdom på variationer, en orden der derpå får essentiel status som objektets egentlige sammenhæng eller natur. Objektet kan nu siges at være en struktur eller at have en struktur, når de videnskabelige undersøgelser bekræfter de synonymiske associationer og ad hoc oppositionerne. Den rent terminologiske og negative begrebsfastlæggelse går i videnskabelig strategisk henseende hånd i hånd med den immanente sprogbetragtning, hvor objektet afsnøres fra sine sammenhænge i en essenssøgen, som Boudon ligefrem kalder "magisk" (Boudon 1968: 86; cf. Parret 1970: 144ff).

Den anden definition på strukturbegrebet, den såkaldte effektive, er af en ganske anden karakter. I lyset af den kan man stille spørgsmål som ikke kan formuleres på basis af den intensionale konteksts strukturbegreb. Man kan spørge: hvorfor hersker der overhovedet orden i objektet? og hvorfor denne orden? Iagttagelserne må rummes indenfor en teori om sådanne spørgsmål, og det kan en rent immanent og dermed deskriptiv analyse ikke klare. Den kan kun henvise til empiriske forhold der afstedkommer generalisationer med essentiel status. Boudon pointerer at han ikke ønsker at kritisere de resultater en bloc der nås med et såkaldt intensionalt begreb, eller at komme med indsigelser imod at visse iagttagelser fremtræder ordnet og visse ikke. At foretrække det ene begreb for det andet er for Boudon et spørgsmål om relevans. Det er ikke tilstrækkeligt at standse ved de 'intensionale' konstateringer, men ikke nødvendigvis forkert, og det er illusorisk at tro at man kan bevæge sig fra en immanent analyse til større sammenhænge, uden at en teori er etableret derom før den immanente analyses gennemførelse.

Der må en teori til om objektet og disse sammenhænge, og om hvorfor det emne der drøftes netop fremtræder på denne måde. De interne forhold hører til beskrivelsen, de eksterne til forklaringen. Derfor er udgangspunktet stadig at objektet konciperes som System og ikke som kaos, dvs. konciperes som analyserbart emne. Men strukturbegrebet kan ikke reduceres til de associationer eller oppositioner der indgår i objektets indramning som System. Strukturbegrebet er ikke associativt, men konstruktivt - heraf betegnelsen 'effektiv kontekst' - og objektet specificeres som konstruktion eller produkt.

la notion de structure est, dans ce type de contexte [den effektive], associée à une construction logique. C'est cette construction qui, appliquée à un objet-système, définit la "structure" de cet objet. (Boudon 1968: 87)

Den logiske ramme om disse konstruktioner er den teori som stipulerer de sammenhænge som den intensionale definition forsømte, således at strukturen er "le produit d'une théorie apriori destinée à expliquer un objet-système en tant que système" (ib.: 189).

En sådan apriorisk tese om emnet rummer ingen mulighed for en bekræftelse på hvad objektets essens er, lige så lidt som en hypotese selv er en foreløbig bekræftelse. Den er ikke apriorisk i absolut forstand, men apriorisk i den forstand at den går forud for den strukturelle konstruktion som en nødvendig forudsætning for dennes meningsfuldhed og relevans. Den vil være forbundet med bestemte verifikations- og falsifikationsbetingelser, hvilket ikke vil sige at en definitiv erkendelse om et eller andet er opnået, eller på den anden side at en sådan indsigt foreløbig er unddraget os gennem falsifikation. Det indebærer blot en konstatering af om en given tese har relevans og effektivitet på de betingelser den er oprettet. Apriorisk teoridannelse er et spørgsmål om relevans og ikke om umiddelbar eller intuitiv skuen. De begreber der indgår i den hypotetisk-deduktive teoris indramning, skal da være af en sådan art at verifikations- og falsifikationskriterier lader sig opstille. Den effektive strukturalismes objekt er et metaobjekt, et videnskabeligt artefact, der er konstrueret med erhvervelse af effektiv viden, og ikke definitiv erkendelse for øje.

Disse synspunkter hos Boudon møder dog visse vanskeligheder på grund af en homonym anvendelse af strukturbegrebet i den effektive kontekst i forskellige verifikationsssammenhænge. Nogle teorier kan verificeres direkte eller empirisk ved eksperimenter, og begrebskonstruktioner skal da foretages med dette forhold in mente. Men de kan osse være indirekte verificerbare, idet der kan vise sig kun at være en vis korrespondance mellem empiriske målinger og teoriens konstruerede sammenhænge. Det ytrer sig ved at negative udslag i den empiriske kontrol ikke, modsat i det direkte tilfælde, falsificerer teorien. Men osse en anden homonymisk tvedeling foretager Boudon. Undersøgelsesobjektet kan betragtes som sammensat af et endeligt antal komponenter eller et uendeligt antal. Denne strukturtypologi har Boudon omsat i et skema med fire strukturtyper (ib.: 103):

	endelig	uendelig
direkte verificerbar	type 1	type 2
indirekte verificerbar	type 3	type 4

Sproglige fænomener vil henhøre under type 4, selvom delanalyser af fx fonetisk art kan tilordnes en anden type.

Boudon formaliserer nu sin hypotetisk-deduktive teoridefinition - altså et sæt begreber der kan anvendes til beskrivelse og forklaring af et 'objet-système' der da bliver til struktur, ledsaget af verifikations- og falsifikationsprincipper for teoridannelsen. Denne formalisering kan fremstilles således: I en given teori, T_1 , har man en samling aksiomer, A_1 og man har en beskrivelse af Systemets struktur, $Str_1(S)$. Ved hjælp af $T_1 = A_1 + Str_1(S)$ kan man definere en kalkyle der kan forklare en fremtrædelse af Systemet, $App_1(S)$ (App står for fransk 'appearance'). Altså

$$A_1 + Str_1(S) \xrightarrow{\text{kalkyle}} App_1(S)$$

Ved et valg mellem to teorier, T_1 og T_2 , der er således indrettet at T_1 er indeholdt i T_2 , dvs. at T_2 's funktionsmuligheder er mere omfattende end T_1 's, foretrækkes T_2 som den mere generelle. Har man endvidere en række teorier, fra T_1 til T_n , således at beskrivelsen, $Str(S)$, er identisk for alle, gælder det at

$$T_n = A_n + Str(S) \quad \text{og} \quad A_n + Str(S) \xrightarrow{\text{kalkyle}} App_n(S)$$

Denne teori kalder Boudon mere komprehensiv end den hvorom ovenstående ikke gælder, altså end

$$T_p = A_p + Str_p(S)$$

Disse to betegnelser er ikke identiske med Brøndals anvendelse af de samme termer. Den generelle teori giver en teori der omfatter alle sproglige formationer og ikke kun dem som den normative logik giver plads for. Hvilket her vil sige at Boudons standardformel gælder overalt og ikke kun for strukturtype 1 eller 2. Den komprehensive logik lægger - ligesom hos Brøndal - en bestemt synsvinkel på objektet, giver det en bestemt status; hos Brøndal anses det på forhånd for at være System indenfor en ametafysisk epistemologi, specificeret af strukturkarakteristikken. I Boudons formel fastholdes objektets Systemkarakter under skiftende aksiomsæt og fremtrædelser, dvs. under forskellige ekstensionale omstændigheder (hvorfor generaliteten netop er en komprehensiv sådan) (cf. pkt. 3 i van den Booms bidrag i Seiler (ed.) 1978: 69).

Med den generelle formel, $A + Str(s) \longrightarrow App(S)$, koder en afsender, fx en videnskabsmand, et System, og en vending af formlen, $A + App(S) \longrightarrow Str(S)$, fremstiller modtagerens dekodning af tilsyneladende. Kodningen er altså konstruktion af strukturen som tilsyneladende, og dekodningen er opdagelsen af den 'bagvedliggende' struktur. Tilsyneladende er struktur og System da i sidste instans identiske som i den intensionale kontekst, idet modtageren jo kommer tilbage til det System som afsenderen gik ud fra. Men den fælles referenceramme er ikke objektets quasi-essentielle eller strukturelle natur, men en aksio-

matik, A, der er fælles i de to vendinger af den generelle formel. Str(S) og App(S) er begge fjernstyret af A, der således sikrer den intersubjektive konsensus.

På denne måde kommer man uden om den reduktion af strukturbegrebet til associationer og oppositioner, således som det var karakteristisk for det Boudon kaldte den intensionale kontekst. Associationer og oppositioner er blot sekundære elementer i tilknytning til teorien. Samtidig umuliggøres de eksklusivt negative definitioner og den eksklusivt immanente betragtning. Man kommer nemlig ikke hinsides aksiomerne, A, i den teori der ud fra dem kan eksplicitere en beskrivelse og forklaring af det givne fænomen. Strukturbegrebet er for Boudon for alle Systemer knyttet til en sådan kodning og dekodning i forhold til A, hvorfor man - hvad han ikke gør selv - kunne samle formlerne i denne (7):

For alle systemer gælder: $A + \text{Str}(S) \longleftrightarrow \text{App}(s)$

Det er derfor klart at en undersøgelse af det producerede objekts kvalitet, altså om det er sandt eller falsk i overensstemmelse med teoriens verifikationskriterier, både kan henvise til teoriens aksiomer, A, og til den kodnings- og dekodningspraksis der forbinder Str(S) og App(S), gengivet med pile. Boudon strejfer kun problemet, idet hans tanker kun vedrører Str(S) og App(S), dvs. kodning og dekodning, men ikke A, dvs. forholdet mellem en given teori og en anden mulig, hvilket ville kunne udspringe af at en given undersøgelse kom til at berøre en given teoris grundlag overhovedet. (Det er bl.a. her han synes Poppers falsifikationsprincip fungerer (cf. Boudon 1968: 192, 220f)) (8).

Dog er han klar over at han kommer i klemme netop ved de indirekte verificerbare teorier, hvortil sprogteorien er henregnet (type 3 og 4 i Boudons skema). For de direkte verificerbare teoriers vedkommende kunne man arbejde med de empiriske verifikationskriterier ad modum Popper. Men Boudon ser med nogen skepsis på denne mulighed for de indirekte verificerbare teorier. I stedet fremhæver han at man kunne tage hans egne tanker om generalitet og komprehensivitet i anvendelse for at karakterisere disse lidt uhåndterlige teoriers kvalitet. Boudons vaghed på dette punkt hænger sammen med at han ikke finder anledning til at tage vilkårene for oprettelsen af den aprioriske hypoteses postulat og begreber op til overvejelse. Man har en fornemmelse af at hypotesen er givet uden videre, at den bare er der. Dog indrømmer han at hans udgangspunkt er associationer og oppositioner, men at hypotesens konstruktive struktureringsbegreber ikke lader sig reducere til sådanne. De er irreducible i forhold til deres oprindelse eller tilskyndelse. Det betyder med andre ord at der er et spring, en diskontinuitet, mellem associationerne og teoriens komponenter, der jo skal være defineret med nødvendighed og tilstrækkelighed. Associationerne kan imidlertid ikke skyldes objektet i sig selv, for så ville Boudon alliere sig med den intensionale kontekst (og introspek-

tionen har næppe hans sympati). Det eneste sted hvorfra associationerne om objektet kan rejse sig, bliver da de udsagn der normalt leveres om objektet som konstrueret vidensobjekt, i tilstræbt videnskabelig stringens eller i daglig tale - kort sagt fra dets etablerede betydning. Etableringen af en ny teori, her en effektiv strukturalistisk, er altså en reaktion på en inadækvat, teoridannelse, her de intensionale strukturalisters teori med metafysiske relikter.

Når dette er konsekvensen af Boudons refleksioner, forekommer det mig rimeligt at opretholde det symptomalprincip jeg tidligere har introduceret (II.E.: 124). En verifikation bekræfter både A og Str(S), mens en falsifikation sætter spørgsmålstegn ved dem begge og således giver mulighed for at adskille de to niveauer, ja tvinger forskeren til samtidig at vende blikket mod begrebsetableringen, A, og begrebsanvendelsen, Str(S). En teori, T, forkastes ved en fundamental falsifikation efter symptomalprincippet som funktionsudygtig.

Det vil hos Boudon, der som nævnt ønsker at inddrage generaliteten og komprehensiviteten i drøftelsen af verifikation/falsifikation for de indirekte verificerbare teories vedkommende, svare til at man under arbejdet med en optimal teori, der er både generel og komprehensiv, støder på områder hvor generaliteten og/eller komprehensiviteten ikke slår til. Hvis denne restriktion ytrer sig ved at det emne der udfordrer teorien ikke entydigt lader sig beskrive og forklare, dvs. enten er kontradiktorisk eller tautologisk, så er der brug for et nyt Str(S), altså $A + \text{Str}(S)$ udskiftes med $A + \text{Str}(S)$. Men hvis beskrivelse og forklaring er uigennemførlig ved simultan^a at være kontradiktorisk og tautologisk, er det et signal for at både A og Str(S) må erstattes med andre enheder.

Den ny teori skal altså være mere generel end den gamle, idet den foruden det uafklarede problem, som har givet anledning til kontradiktion og tautologi, osse skal sætte det allerede kendte på plads, men ikke på samme plads som før. Denne øgede generalitet må ikke misforstås, således at man tænker sig at der er tale om en udvidet eller større erkendelse i banal forstand. Hvad der sker er at retningen for den viden der skabes ændres. Teorien er opbrugt og udtømt ved at konfronteres med nogle fænomener, App(S), den ikke kunne mestre. Boudons formel må da revideres endnu engang, således at denne vekselvirkning mellem A og Str(S) og App(S) inkorporeres i T som helhed. Boudon har gjort rede for den konstruktive bevægelse ($\longrightarrow$), men ikke for den tilbagekoblende forandring ($\longleftarrow$):

$$T = A \longleftrightarrow \text{Str}(S) \quad \text{og} \quad A \longleftrightarrow \text{Str}(S) \longleftrightarrow \text{App}(S)$$

Med introduktionen af dette dobbeltsynspunkt skulle det nu være muligt at forbinde Brøndals tankegang med Boudons redegørelse. Ikke blot skal enhver sprogteori være dobbelt i den forstand at den skal betragte både interne og eksterne relationer, Str(S) og App(S), men selve arbejdet i den videnskabelige praksis er dobbelt, idet praksis skal

være i overensstemmelse med sit grundlag, A og Str(S), angivet således: $\longrightarrow$, og dette grundlag skal være i overensstemmelse med sig selv - intern sammenhæng i definitioner etc. - ellers ændres grundlaget, angivet således: $\longleftarrow$.

Ingen af forfatterne har en helt klar erkendelse af forholdet mellem videnskaben og dens objekt, men begge er klart skeptiske overfor metafysiske og positivistiske tendenser, uden dog at være blinde for udnyttelsen af træk herfra i andre sammenhænge. Og begge står i fare for at gøre den videnskabelige objektivitet til et absolut grundlag i ly af en apriorisk-deduktiv hypotese, Brøndal dog mindst.

• 7. Brøndal og den effektive strukturalisme

Det er hævet over enhver tvivl at Brøndal må katalogiseres som effektiv strukturalist. Den intentionale definition - i Boudons terminologi - de immanente tendenser, de rent negative definitioner, den associative sidestiling af System og struktur, alt det hører ikke hjemme hos Brøndal. Hvis man endvidere finder det rimeligt, og det finder jeg med Boudon, udover at skelne mellem de to definitionsarter - den intentionale og den effektive - osse at underindele den sidste i fire strukturtyper, da finder Brøndal her sin strukturtype som nummer fire, det indirekte verificerbare, uendelige 'objet-système'. Alene den sprogbrug der søger at definere sprog, bidrager til uendeligheden ved at producere nye glosser og foretage andre modifikationer (cf. det tidligere behandlede problem hos Greimas om sprogets fordobling i objektsprog og metasprog (II.E.: 127ff)).

Dette typologiske tilhørsforhold til strukturtype fire hos Boudon medfører nu osse at symptomalprincippet skal kunne finde en plads indenfor Brøndals doktrin, og at de boudonske formler i mere eller mindre suppleret stand skal kunne bringes i nær forbindelse med den viden der hidtil er erhvervet om Brøndal, især med hensyn til videnskabelighedsproblemet. Dette melder sig som en uundgåelig følge af opgøret med metafysik og positivisme, idet et sådant opgør må integreres i den effektive strukturalismes grundbegreber. Med tilslutning til F. Wahl kan man sige at "une reflexion sur le structuralisme est inséparable d'une reflexion sur la science" (Wahl (ed.) 1968: 377).

Den niveaudelte brøndalske 'formel' (III.B.: 193) er ikke ulig Boudons:

$$T = Gr + UG \xrightarrow{NG} SB$$

Det betyder så meget som: T er, med Brøndals termer, den generelle og komprehensive teori, Gr dækker grundbegreber fra den konceptuelle logik. UG, NG, SB er de sædvanlige forkortelser. Disse størrelser modsvarer hos Boudon af hhv. T (teori), A (aksiomer), Str(S) (Systemets struktur), kalkyle for dannelse af tilsynekomster, og endelige App(S) (tilsynekomsternes manifestation).

En forskel må man dog notere som viser den boudonske models ufuldstændighed og Brøndals muligheder. De to strukturalister har et forskelligt syn på den status teorien, T , har, hvilket giver sig udslag i at aksiomer, A , og grundbegreber, Gr , skønt anbragt på samme plads i formlen, jo ikke er identiske. For Brøndal omfatter teorien, T , alle kædens led. For Boudon derimod er T og $A + Str(S)$ synonyme, begge kan anvendes i flæng, hver for sig praktiske i hhv. løbende tekst og i formelsprog, hvorfor T altid er udeladt i notationen når $App(S)$ indgår i formlen.

Men denne fri anvendelighed gælder ikke Brøndals T i formlen. Lighedstegnet betyder ikke her mulighed for synonymvariation, lige så lidt som System og struktur kunne bruges efter forgodtbefindende. Teorien er opstillet som generel og komprehensiv på grund af SBs mangfoldighed, og SB i den givne komplekse situation, Situationen, er logisk alene indenfor teoriens rammer. SB vil naturligvis være lige så real under andre omstændigheder end disse teoretiske, men den vil ikke optræde med en fundamental logisk status.

For Boudon er teorien, T , så at sige sat uden for verifikation og falsifikation, som er processer der foregår med aksiomer, A , etc. Teorien, T , bliver blot et navn for alle disse omstændigheder, en anden måde at sige det samme på. Og derved er Boudon kommet ud i den rene terminologisering som han anklager de intensionale strukturalister for at ligge under for i deres forhold til anvendelsen af strukturbegrebet. Derfor interesserer Boudon sig ikke synderlig for hvordan T opstår eller forkastes, men kun for hvordan den fungerer, hvordan strukturer indenfor det aksiomatiske gærde omrokeres. Teorien i Brøndals forstand har derimod sat sit mærke i alle rækkens led, således at ingen af de andre implicerede begreber kan optage disse træk fuldstændigt i deres definition og derved overflødiggøre T i formlen. T er ikke blot et navn for summen af formlens led, men er det der gør at formlens højre side overhovedet har teoretisk status, dvs. kan gives epistemologisk præcision, og ikke blot er en arbejdsproces: fra A til $Str(S)$ og videre til $App(S)$. Den korrigerende returbewægelse fra $App(S)$ til A og $Str(S)$, som jo Boudon ikke tager hensyn til, er nu netop udtryk for at teoriens status som (gyldig) teori er sat på spil i og af den praksis den implicerer.

Dette mere fundamentale forhold til den teoretiske dimension hænger sammen med den logiske differentiering i Brøndals teoretiske grundlag, nemlig adskillelsen af de tre logiske aspekter. Hvor A hos Boudon opsuger alle tre aspekter i sig, lader hos Brøndal T sig fortolke som det generelle og komprehensiv aspekt og Gr som det konceptuelle logiske aspekt, og denne forskel bliver vigtig netop ved strukturtype fire af indirekte verificerbar, uendelig karakter, som er relevant ved studiet af sprog som struktur.

Hvis man nu tænker sig at man med NGs kalkyle vil konstruere SB, kommer man til kort på grund af den strukturtype. Man kan højst sætte nogle nødvendige ingredienser i SB, men der må yderligere

kalkyler til da SB indgår i Situationen, dvs. ikke blot NG men en række andre, osse ikke-sproglige, 'grammatikker' er virksomme ($G_1 - G_n$):

$$T = Gr + UG \quad \xrightarrow{*} \quad \begin{array}{c} NG \\ G_1 \\ G_2 \\ G_3 \\ \vdots \\ G_n \end{array} \quad \longrightarrow \quad SB$$

I den individuelle og variable sprogmanifestation indgår langt flere elementer end nogen enkelt NG kan beskrive og forklare. Man kan måske afkode en SB, men en fuldstændig kodning kræver henvisning til vaner, sindstilstand etc., og alt efter hvilken forklaring man sigter på, kan en hvilken som helst G på kalkylens plads accentueres, idet den ikke behøver at være snævert lingvistisk. Det er naturligvis én sådan - en NG - jeg betoner, men det sker dog med bevidstheden om at denne betoning fordrer en afklaring af forholdet mellem de forskellige 'grammatikker' for at man ikke skal antage en ren analogi, eller have i den modsigelse på én gang at hævde at sproget ikke er isoleret og dog på samme tid betragte det således. Ingen enkelt NG er både nødvendig og tilstrækkelig til kodning og afkodning af SB.

SB kan derfor ikke betragtes som en simpel henvisning til sprogsystemet, men som en modificerende henvisning. At denne modifikation, hvis den bliver tilstrækkelig radikal, ikke kan forkastes som ugyldig eller forkert, skyldes netop teoriens generalitet, hvormed man fastholder at enhver sproglig praksis er logisk, uanset om en normativ (og kausal) logisk tænkning derved sprænges. Hvis den revision som SB kan forårsage er tilstrækkelig dybtgående, sker en omlægning af NG. Den oprindelige er udtømt for konstruktionsmuligheder i den givne situation (cf. om diasynkroni, III.C.: 210) (9). Men naturligvis kan man stadig anvende den til konstruktioner. Man kan principielt godt lære at konversere dronning Cleopatra. Enhver NG er logisk, selv om den ikke bliver brugt.

Det er nu netop denne udtømmende og reviderende bevægelse der er den tilstedeværelsesmåde den generelle teori, T , har på de øvrige niveauer. Den har en funktionsmodus, er ikke kun et navn. Formlen bliver da mere en forskydelig balance end en ligning, hvorfor de to dobbelpile der blev indføjet som en konsekvens i Boudons formel osse gælder for Brøndal. I forbindelse med det kemiske notationssprog karakteriserer E. Meyerson på samme måde hvad det lighedstegn, der netop senere erstattes af pile, egentlig betyder: "en remplaçant le signe d'égalité [i formler for kemiske processer] par la forme verbale donent, on pouvait ainsi traduire l'énoncé en paroles" (Meyerson 1931: I, 276ff, cf. Egebak og Larsen 1976: 45f). For Boudon selv, derimod, er teorien T blot en formulering, et navn og ikke en funktion, en bekvem

udtryksmåde for en begrebsstyret arbejdsproces, ikke en specifik tilkendegivelse af epistemologisk satte grænser. Og derfor synes hans aprioriske teori blot at være opfundet, at opstå, ikke at være fremanalyseret i en konstitutiv analyse. Og det er hvad fx Hjelmslev kalder apriorisme (Hjelmslev 1966: 8). En tænkning der bygger på en apriori hypotese behøver imidlertid ikke, som tidligere antydte, at være hjemfalden til denne karakteristik. Hos Brøndal kan man således, navnlig i traditionskritikken, tydeligt se at en teori for ham opstår som en modifikation af en bestående teoridannelse, at apriori hypotesedannelse er en modificerende praksis med udspring i og affødt af en etableret tænkning, en videnskabelig SB, - og måske delvis fanget af den.

Den boudonske model er derfor ikke tilstrækkelig til at redegøre for denne teoriens omkalfatring som et moment i dens anvendelse, en subversion der ikke kommer fra grundbegreberne i sig selv, da de jo er defineret med nødvendighed og tilstrækkelighed. Man må derfor i modellen have indarbejdet den relation mellem teoriens niveau og SB som Boudon - selv om den er en konsekvens af hans egne ideer - går uden om ved at anvende en udialektisk kodning/afkodning og et lighedstegn. Forbindelsen mellem teori og SB er tidligere omtalt som analogi (se III.C.: 209) og er indeholdt i hvad vi har sagt om deduktionens utilstrækkelighed (se III.C.: 221ff).

8. Niveaumodellen igen

For en videre drøftelse af dette forhold vil jeg atter tage niveaumodellen frem, som tidligere er blevet efterladt med en del spørgsmålstegn. Jeg vil i de følgende afsnit (III.C.8., 9., 10. og 11.) kommentere og udfylde dens enkelte pladser i forhold til hvad der mangler fra den tidligere gennemgang, og jeg vil afslutningsvis supplere den grafiske opstilling (se bilag I) med et resumé af den (III.C.: 263ff):

		sprogteori		sprogfilosofi	
		beskrivelse	forklaring	ikke-beskrevet/forklaret	
teoretisk lingv.	0. logik		- ?	-	?
	1. UG		- logik	-	tanke
anvendt lingv.	2. NG		- UG	-	mentalitet
	3. SB		- NG	-	Situationen
	4. ?		- SB	-	?

Som man kan se, har jeg gentaget den tidligere opstilling og indsat de betegnelser i diagrammet som denne opstilling gav anledning til (III.B.: 173). Og som man videre kan se, hvad jeg har antydnet ovenfor, udviser venstre kolonne stor lighed med Boudons model, således som den i revideret form har kunnet paralleliseres med Brøndals tankegang. Trinene 0. og 1. er kaldt teori (cf. T), som er knyttet til logikken, mens trinene 2., 3. og 4. er kaldt anvendelsen (cf. App(S)). De to aspekter overlapper hinanden på første trin. Og dermed har vi i modellen fået givet udtryk for den omstændighed at den boudonske afgrænsning af problemfeltet ikke er tilstrækkelig hos Brøndal, og at denne utilstrækkelighed ytrer sig ved at de enkelte synspunkter (teori vs anvendelse, teori vs filosofi) og de begreber de rummer ikke kan isoleres (cf. Brøndals tidlige udfald mod dem der vil isolere beskrivelse eller begrebskonstruktioner, Brøndal 1917: 16).

For at redegøre for disse sammenfletningers placering i den diskursive erkendelsesproces og for at skifte spørgsmålsteget med bestemte begreber, vil jeg drage en parallel til Louis Althusser, hvis opfattelse af videnskabelighed forekommer mig på mange måder at vise overensstemmelse med Brøndals. Og der er her ikke blot tale om en udvendig lighed, men om et dybere traditionsfællesskab, som jeg her kan trække veksler på, idet han stiller problemerne op på en mere skarpskåret måde, mere i slægt med den modelopstilling jeg har foretrukket at anvende end den tradition jeg hentyder til. L.-H. Schmidt har peget på Althusseres forankring i den franske epistemologiske skole, et familieskab som G. Canguilhem selv har fremhævet (Schmidt 1977; Canguilhem 1979: 19, note 15). En vigtig anledning til Michel Vadées bog om Bachelard er, i polemik mod Althusser-eleven Dominique Lecourt, og dermed indirekte mod mesteren selv, at rive forbindelsen over mellem marxisten Althusser og epistemologen Althusser (Vadée 1975: 11-34). Men der er en forbindelse, og dermed osse en historisk forbindelse fra Althusser til Bachelard og fra Brøndal til Brunschvicg og Meyerson ind i den samme franske kontekst.

Althusseres skarpe empirismekritik og opfattelse af erkendelsens udvikling som en fortsat diskontinuert omvæltning af teoriihistoriens begreber (Althusser e.a. 1973; Althusser 1975) minder stærkt om Brøndals retningslinier for sit arbejde, fra bemærkningen om systemet der bliver fuldkommet ved at blive nedbrudt (Brøndal 1917: 40) til de afsluttende sider i *Præpositionernes Theori*. Og osse en del af den heftige kritik mod Althusser (som det ikke her er stedet at komme ind på) for at autonomisere teorien i forhold til de øvrige bevidsthedsmæssige og ikke-bevidsthedsmæssige praksisser han opererer med, kan rettes mod Brøndal. Hans let patetiske syn på videnskabens overhøjhed i den fri tanks udvikling og udveksling af erkendelse og dermed udvikling af den menneskelige virkelighed bliver tydeligere op gennem 30'erne (fx Brøndal 1933; Brøndal 1934; slutningen af foredraget "Mellem Krigene" ved Lingvistkredsens 10 års jubilæum 24.9.1941 (4297,24)). Mens kritikken mod Brøndal kunne sigte mod hans lidt

forsinkede rationalistisk inspirerede fornuftstro, så har kritikken mod Althusser været rettet mod teoriens isolering fra en politisk praksis.

Men det afgørende og oplysende ved Althusser i denne sammenhæng er imidlertid hans lære om de tre 'generaliteter' (især Althusser 1975: 186ff). Udgangspunktet for videnskabeligt arbejde er ikke en umiddelbar erfaring, kompleks eller ikke, men videnskabeligt begrebsliggjort erfaring, som er blevet hvad Althusser kalder "idéologies", dvs. erfaring hvis betingelser og forandringsmuligheder er forsvundet af syne (Generalitet I). Og videre

La Généralité II (qui travaille) n'est pas le moins du monde le simple développement, le passage (aussi complexe qu'on voudra) de l'en-soi au pour-soi de la Généralité I (qui est travaillée); car la Généralité II est la "théorie" [= begrebskorpus] de la science considérée, et comme telle, le résultat de tout un processus (histoire de la science à partir de sa fondation), qui est un processus de transformations réelles au sens fort du terme, c'est-à-dire un processus qui n'a pas la forme d'un simple développement (sur le modèle hégélien: le développement de l'en-soi en pour-soi), mais la forme de mutations et restructurations provoquant des discontinuités qualitatives réelles (ib.: 192).

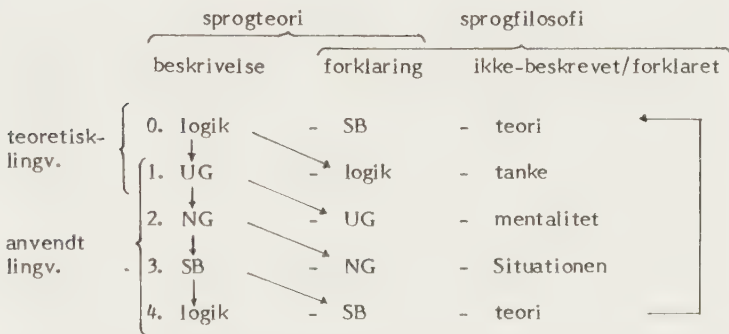
Det aktive begrebskompleks, Generalitet II, er på sin måde indskrevet i den fortid, hvis udmærkede del er Generalitet I (= den ideologiske strukturering af begreber), idet disse aktive begreber indgår i en radikal omfortolkning af den tradition der osse rummer Generalitet I. Selve transformationen af Generalitet I kalder Althusser Generalitet III, hvormed han mener en ny videnskabelighed med hensyn til objektstrukturering, en såkaldt problematik (med Bachelard som uomtalt kilde) hvor denne objektstrukturerings eksistens- og forandringsbetingelser er eller kan gøres eksplicite.

De tre generaliteter angiver en principiel udviklingslinje for videnskabelig praksis, men angiver osse mulige samtidige aspekter af en given tekst, hvori de kan optræde med forskellig dominans. Derved danner de tre Generaliteter baggrund for den symptomallæsning som Althusser praktiserer i forhold til fx Marx' værker. Derfor må man for Generalitet III tilføje at den, udover at fremstå som en transformeret Generalitet I, osse er en potentiel 'ex-Generalitet III', dvs. helt eller delvis en mulig ideologisk Generalitet I. Det væsentlige her er altså at den videnskabelige udvikling er en produceret cirkulær transformationsproces i en kontekstuel forskydning - en "doute récurrent" (Bachelard 1934: 165) hvor den teoretiske praksis ideologiseres gennem en anvendt praksis, der sørger for forandringens diskontinuitet og gentagelsens umulighed, uden at den nye teoretiske praksis er en naiv negering, dvs.

On obtient une science à la condition d'abandonner le domaine où l'idéologie croit avoir affaire au réel, c'est-à-dire en abandonnant sa problématique idéologique (la présupposition organique de ses concepts fondamentaux, et avec ce système la plupart de ces concepts eux-mêmes) pour aller fonder "dans un autre élément" [citat fra Nouvelle Critique, dec. 1960, p. 36], dans le champ d'une nouvelle problématique scientifique, l'activité de la nouvelle théorie. (Althusser 1975: 196)

Udgangspunktet for den teoretiske praksis er ikke nogen umiddelbar erfaring, de virkelige objekter e.l., men råstoffet er den hidtidige begrebsdannelse, der reformeres og tildeles en ny logisk organisation. En hændelse der ikke sker af valg eller lyst, men af nødvendighed. Bachelard er helt tydeligt Althusssers sufflør.

Rettes nu atter opmærksomheden mod niveaumodellen, vil man kunne se på hvilken måde en generel og komprehensiv teori, der beskriver og forklarer forandringer og tilstande, selv bliver en del af forandringen. Spørgsmålstegnene vil kunne konverteres til eksplicitte begreber, og man kan komme den tidligere udtalte frygt for at modellen lod sig forlænge i en skok af niveauer og spørgsmålstegn til livs. (Se osse bilag I).

Hvad der især påkalder sig opmærksomhed er integreringen af 'teori' i selve modellen i konsekvens af analysen af Boudons effektive strukturalisme-formel, og gentagelsen af 0. trin som 4. trin som omvendt. Jeg vil uddybe disse forhold med Althusser-referencen in mente og med et afsluttende udblik til Thomas Kuhns paradigme-teori.

På 4. niveau er SB indsat i forklaringskolonnen, men med en anden funktion end investeringerne på kolonnens øvrige niveauer: dér er logik, UG og NG - hver på deres niveau - for Brøndal de mest

fundamentale og måske eneste forklaringsmodeller der er til rådighed (skønt de for os jo klart har supplerings behov). Men SBs nødvendighed og utilstrækkelighed er af en anden art. SB er for Brøndal sprogproduktionen i den totale situationale kontekst - Momentet - uden mulighed for at udtømme den, ej heller når den tidligere anførte analogi mellem SB og en videnskabelig praksis erindres (III.C.: 209). Derfor bliver SB den ideologiske dimension i Althusser's bemærkelse (10) -, både genetisk (SB er en organisk del af det levede omverdensforhold), strukturelt (SB står i modsætning til metaniveauerne) og funktionelt (SB tilslører sine betingelser og forandringsmuligheder). Når vi nu alene ser på den videnskabelige praksis' udvikling, er det det strukturelle aspekt der rykker i centrum (11), og derudfra vil jeg begrunde Althusser-parallellen nærmere. SB optræder i forklaringskolonnen som den principielt utilstrækkelige forklaring (cf. Generalitet I), der sætter behovet for en anden videnskabelig struktur, et andet sæt begreber (cf. Generalitet II) og en anden teoretisk problematik (cf. Generalitet III).

De to momenter i hhv. 1. og 3. kolonne der knyttes sammen af det forklarende midterled er netop Brøndals konceptuelle logik, dvs. deskriptive/relative logik - i modellen kaldt logik - og den generelle komprehensive logiske ramme - i modellen kaldt teori. I SB i denne position artikuleres altså en begrundelse for de logiske begreber under henvisningen til teorien og omvendt. Men da henvisningen til teorien er henvisningen til forhåndsopfattelsen af objektet som System, og da henvisningen til logikken er henvisningen til begreber der er udvundet ved den induktive analyse, er det en henvisning der ikke omfatter det Brøndal kaldte konfrontationen (dvs. verifikation/falsifikation) og derfor utilstrækkelig. Hvad vi har med at gøre her er alene den samtidige tilstedeværelse i en given begrebsstruktur af Althusser's tre generaliteter, men vi har endnu ikke taget hensyn til deres karakter af proces. Begge betragtningsmåder er nødvendige, osse ifølge Althusser, og nødvendigheden er her erkendt i konstateringen af at der mangler den konfrontationsproces, som modellen afbilder i sin vertikale orientering men ikke på det enkelte niveau som jeg indtil nu har betragtet (0. niveau/4. niveau).

I denne proces indgår netop de logiske begreber, dels i venstre kolonnes konstruktive/deduktive sprogbeskrivelse, dels som forklaringsfaktor i midterkolonnen. Denne proces er en SB-aktivitet, og den skal osse omfatte SB og teori (0. niveau). Derfor er de genindsat på 4. niveau, hvormed modellen samtidig kan bruges til at drøfte den cirkulære dialektiske diskursivitet, der jo osse er et aspekt af den generelle komprehensive teori (ved siden af den netop nævnte forhåndsbetragtning af objektet som System). De horisontale trin i modellen angiver altså samtidige aflejringer - til symptomal aflæsning - af de tre generaliteter (eller hvad man vil lade svare hertil), mens den vertikale trinfølge angiver den proces hvormed de tre generaliteter griber forandrende ind i hinanden. Horizontaliteten og vertikaliteten er flettet sammen.

Set under den processuelle synsvinkel vil selve det teoretiske arbejde med begrebskonstruktioner, struktureringer etc. være det arbejde - Generalitet II - hvorigennem den etablerede videnskabelighed, den hvis principper og problematikker man retter sig efter i den givne situation, udføres og afvikles, dvs. vejen fra Generalitet III-funktion til Generalitet I-funktion (de nedadgående pile til venstre). Det er her netop SBs funktion på 0. niveauet at sikre denne sammenhæng sålænge som muligt.

Men netop denne proces slutter på 4. niveau på en sådan måde at deduktionens principielle utilstrækkelighed på et givet tidspunkt, i kraft af det teoretiske arbejde, skaber strukturer (SB), der er af en sådan art at de kan underkastes symptomalprincippets samtidige tautologi og kontradiktion, og dermed i forklaringskolonnen markere den adskillelse mellem logik og teori der muliggør en ny teori, dvs. etableringen af en ny videnskabelighed på 0. trin. SB på 4. trin vil altså manifestere sig som relikter af gamle resultater, usammenhængende resultater, gådefulde konstateringer, lakunefyldte - for nu at bruge et ord der lever op til SBs funktion på dette niveau - strukturer, etc. Logik og teori på dette niveau er således nok 0. trinnets termer igen, men de optræder nu som udtømte og dermed som anledning til en nydannelse, dvs. vejen fra Generalitet I til Generalitet III (opadgående pil i højre side). Og dette skift er hvad man har kaldt et epistemologisk brud: "La coupure épistémologique sépare une idéologie de la science qui se fait à sa place, qui se fait nécessairement à ses dépens." (Wahl (ed.) 1968: 381). Denne betoning af rekursiviteten, denne "doute récurrent" (Bachelard 1934: 165), har Brøndal som nævnt osse karakteriseret i konstateringen af at systemets fuldkommengørelse er dets begyndende sammenbrud (cf. Holts hermed identiske karakteristik af Brøndal selv, Holt 1946: 30). Men ingen påstår naturligvis at der er tale om andet end en proces, ikke et enkelt hug. Inden jeg i en kort omtale af T. Kuhns teori skal eksemplificere denne bemærkning, vil jeg komme en anden indvendig i forkøbet som direkte kan knyttes til modellen.

Tilsyneladende har jeg dermed dementeret mit eget udsagn om teoriens anfægtelighed, herunder jo osse modellens anfægtelighed, idet den grafisk fremstiller sin egen ændring ved at være en bestanddel af det teoretiske apparat (logik og/eller teori). (Cf. Egebaks Greimasfortolkning, II.E.: 129): det vil ikke anfægte modellen at den ændres, men tværtimod bekræfte dens gyldighed! Brøndal kan imidlertid belære os om noget andet.

I Ordklasserne kredser han et sted om sit yndlingsemne, mentalitetsspørgsmålet, og forsøger at nuancere sin opfattelse af den primitive, ikke-europæiske eller komplekse mentalitet, hvis særpræg ikke er mangel på logik men besiddelse af en anden logik:

Det er bl.a. karakteristisk for denne [den primitive mentalitet], at den umiddelbare Erfaring her i en vis Forstand er rigere end vor. Det oplevede tydes nemlig strax efter visse i Forvejen givne Forbindelser af Relationer med Kvaliteter og

Ting, af Ting med Kvaliteter og Relationer, osv. Medens vor Erfaring - f.Ex. den en Videnskab bygger paa - kan bestaa af forholdsvis faa og simple lagttagelser, hvoraf vi ved Analyse og Combination skaber rige Systemer, vil det primitive Menneskes Erfaring ofte bestaa af mange og meget rige umiddelbare Oplevelser - Oplevelser, som saa til Gengæld uvilkaarligt og uden Tvivl tydes paa ganske faa, paa Forhaand givne Maader (som vi ville kalde vilkaarlige). Analyse og aktiv Combination spiller her saa at sige ingen Rolle; thi virkelige analytiske Begreber kender Sprog og Tanke ikke paa dette Trin, og de Combinationer der kan og skal foretages, foreligger i Almindelighed fuldt færdige i Traditionen. (Brøndal 1928: 154 (cf. Brøndal 1933: 91, og bilag V hvor logikken placeres blandt de historiske og sociale videnskaber), jeg fremh.).

Den videnskabelige tænkning er kun én mulighed, men en typisk mulighed, for at forholde sig til erfaringsverdenen. Den står i modsætning til det Brøndal kalder den primitive omverdensrelation, hvis umiddelbarhed helt klart ikke er en umiddelbarhed i egentlig forstand, men en anden form for middelbarhed end den videnskabelige. Den videnskabelige tænkningens særkende er analyse og kombination, hvis konsekvens - fremstår det ved modsætningen til den primitive tankevirkksomhed - kan forstås som revision af traditionen, altså en proces som er fremstillet foran. Men en sådan tænke måde, der er af generel karakter og blot har videnskaben som sit typiske og mest koncentrerede udtryk, er netop hjemmehørende på et bestemt kulturtrin og er derfor historisk bestemt. Men den primitive tanke er ikke en særlig form for den videnskabelige tænkning. Begge de i citatet modstillede kultursammenhænge er hver for sig totale og i sig selv fuldkomne systemer. Og derfor kan osse det videnskabelige kulturkompleks bevæge sig, sprænges, hvorfor min model gennem selve sin konstruktion, gennem selve det at jeg har kunnet komme på den tanke at udtrykke en begrebslig sammenhæng i en model, er hjemmehørende i et kulturelt og socialt miljø, en særlig sprogverden lader citatet forstå, således at en dybtgående ændring kan umuliggøre eller overflødiggøre modelopstilling overhovedet (cf. Larsen 1984a: ch. 2).

Man kan altså ikke foretage en universalisering af videnskabeligheden, uanset hvilke verifikations- og falsifikationskriterier der ledsager den. Det ville være at ideologisere den. Videnskabelighed i vor forstand er et lokalt og ikke et globalt fænomen, et tidsbestemt ideal og ikke et evigt, hvilket må tages til efterretning og aktivt integreres i begrebsverdenen i en prætenderet ametafysisk teoridannelse som Brøndals. Brøndal må i hvert fald erklære sig klart uenig når fx Greimas med positivistiske overtoner formulerer "un principe de portée générale: nous dirons que cette métalangue transcriptive ou descriptive sert non seulement à étudier n'importe quel ensemble

signifiant, mais qu'elle-même est indifférente au choix de la langue naturelle utilisée." (Greimas 1966: 15, jeg fremh.). Brøndal ville afvise en sådan påstand som uholdbar, idet nogle sprogs brugere overhovedet ikke ville kunne tænke med Greimas' metasprog, uden at de af den grund er dårligere tænkere. Hermed skulle der være givet en eksemplarisk illustration af den relative akroni, som jeg tidligere har beskrevet (se III.C.: 208).

Uden at kunne følge Brøndal så langt - ganske vist med mig som håndfast cicerone - kan Thomas Kuhns videnskabssteoretiske og -historiske refleksioner give en vigtig supplerende og konkretiserende kommentar til den ombyrtningsproces som videnskabeligt arbejde er. Men det er ejendommeligt at konstatere at den franske skole (Bachelard, Althusser) og den amerikanske (Kuhn) intet kendskab afslører til hinanden eller hinandens traditioner. Lad dette være et beskedent forsøg på at knytte en tråd mellem dem. Kuhns omdrejningspunkt er ikke så meget deduktionens utilstrækkelighed i kraft af dens udførelse, men mere den anden side af samme mønt: det uventedes opdukken, fundet og dets uintegrerbarhed.

I det øjeblik der foreligger et videnskabeligt paradigme, dvs. et konsensusbestemt sæt af forudsætninger for hvad videnskabelighed i almen og specifik forstand er og indebærer, vil dette afsætte et mere eller mindre sammenhængende, men i hvert fald operationaliserbart sæt af begreber og procedurer for spørgsmål, hypoteser, eksperimenter, identifikationer etc. Hermed garanteres at "discovering that and discovering what occur effortlessly, together, and in an instant" (Kuhn 1970: 56). I det øjeblik disse to aspekter ikke falder sammen, står man med en mere eller mindre radikal anomali. Og spørgsmålet melder sig: "Grant now that discovery involves an extended, though not necessarily long, proces of conceptual assimilation. Can we also say that it involves a change in paradigm? To that question, no general answer can yet be given" (ib.: 56). Det er det spørgsmål jeg har prøvet at besvare med symptomalprincippet, og som Kuhn belyser med eksempler, bl.a. iltens opdagelse i 1700-tallet.

Ved et eksperiment der indebærer forbrænding, blev der isoleret en luftart som phlogistonteori som foreliggende paradigme intet kunne stille op med. Flere opdagede at der var noget nyt her uden at kunne præcisere hvad, på anden vis end negativt: 'dephlogistoneret' luft. Lavoisier fastslår at han har noget "air itself without alteration [except that] ... it comes out more pure, more respirable" (ib.: 54). Han konstaterer med andre ord en tautologi: luft er luft selv om der har været et processuelt forløb. Det er det samme som han kender i forvejen, ingen grund til at ændre hverken paradigme eller enkeltbegreber. Og dog er der den usikkerhed, der først bliver klar, når en kontradiktion kan konstateres: ilt kræver en absorptionsteori og phlogistonteori er en udskillelseteori, men det samme objekt kan ikke samtidig forstås som absorberet og udskilt. Og da er punktet kommet, hvor et nyt paradigme kan give anledning til et nyt sammenfald af at-

viden og hvad-viden (hvad er ilt, hvad er forbrænding etc.). Og før dette sammenfald foreligger, kan man ikke tale om at der er et videnskabeligt objekt, for før er man ikke i stand til at drage sammenhængende konklusioner af erkendelsen: "discovering a new sort of phenomenon is necessary a complex event, one which involves recognizing both that something is an what it is." (ib.: 55).

De faser Kuhn forestiller sig erkendelsens udvikling løber i, idet han understreger den langstrakte, ja permanente proces mere end Althusser og Bachelard, er tre: der foreligger et givet paradigme (cf. Generalitet III) der implicerer et sæt af begreber og procedurer (cf. Generalitet II). Denne sammenhæng brydes, dvs. Generalitet III underkastes en begyndende ideologisering. Uden at Kuhn helt ekspliciterer det, sker det oprubr der flytter om indenfor et paradigme når der enten er tale om en tautologi (fx i forbindelse med ilt), idet "anomalies (...) may seem very much like tautologies" (ib.: 78), eller er tale om kontradiktion (fx ilt vs phlogiston), "a particular discrepancy" (ib.: 68). Er der tale om simultanitet (som fx ved ilt) sætter paradigmeskiftet ind (Generalitet III reduceres til Generalitet I og en ny Generalitet III dannes).

I denne omstillingsproces er der overlapninger mellem paradigernes problemer og problemløsninger (ib.: 85) (cf. samtidigheden mellem Althusser's generaliteter) og der er tale om en "circularity" (ib.: 90) i den videnskabelige udvikling, som jeg tidligere har kaldt dialektisk fordi den udvikler sig i dialog med den eksisterende viden og dens struktur, og diskursiv fordi objekt-dannelsen er bundet af sammenhængen af en at-viden og en hvad-viden, og fordi paradigmet's eksistens er knyttet til at det er i stand til at initiere arbejdsprocesser, udvikling af teser etc. Det er derfor jeg har bestræbt mig at klargøre denne afhandlings udvikling gennem en fortsat operationaliserende reformulering af de opstillede udgangshypoteser.

9. Diskursernes niveau

Der er hermed lagt op til det særligt interessante niveau i modellen, det 3. niveau. Her er SB placeret som en del af Situationen, dvs. osse den videnskabelige praksis. Det er det historiske niveau, forandringens, diskontinuitetens og aktualitetens niveau, hvor den individuelle sprogbrug og anden brug i sin intersubjektive kontekstualitet udfolder sig i Situationen. Osse niveauet hvor Kuhns anomalier dukker op, men ikke niveauet hvor denne opdukken griber transformerende tilbage til udgangspunktet (det er 4. niveau). 3. niveau er niveauet for alle former for praksis.

Jeg vil kalde dette niveau for diskursernes niveau. Der er to grunde til denne betegnelse. Den ene vedrører objekt-dannelsen, den anden selve praksisudfoldelsen eller -forløbet.

1. Objekterne foreligger aldrig rent og umiddelbart for håndgribelig eller erkendende virksomhed. Og en sådan virksomhed resulterer

heller aldrig i frembringelse af en sådan ren objektivitet eller materialitet eller af en oprindelig enhed, det i sig selv hvilende grundlag for erkendelsen. Objektet er – med en kendt vending – 'altid allerede givet'; 'altid allerede' refererer til den første af de netop foretagne konstateringer, nemlig at tabula rasa aldrig er udgangspunktet, 'givet' refererer til den sidste, nemlig at oprindeligheden altid er frembragt, dvs. ikke er oprindelig.

En begrebsliggørelse – og det er jo det der har interesse her – kan da aldrig bygge på en overordnet enkeltdikotomi (fx subjekt vs objekt eller form vs indhold). Den enkle dikotomi rummer altid mulighed for en mediering, dvs. etablering af én overordnet sidste instans. Den begrebsmæssige modsætning til den således delte enhed, som enkeltdikotomien altså i virkeligheden er, er derfor den altid udelte enhed (ikke udelelige enhed, cf. Leibniz II.D.: 78). Og af selve denne modsætning – delt vs udelte enhed – fremgår det nu videre at der må gå mindst én deling forud for enhver deling: begrebet om den udelte enhed forudsætter modsætningen til den delte enhed, og delingen og enheden vil da være logisk efterstillet denne modsætning. Derfor vil der i en begrebsdannelse altid være modsætninger i indbyrdes modsætning som et irreducibelt grundforhold. Dobbeldtikotomien er derfor den simpleste grundfigur. Denne erkendelse dækkes fuldstændig af Lévi-Strauss' strukturalisme, dels i hans anvendelse af korrelationsbegrebet i myteteorien (fx. Lévi-Strauss 1973: ch. VII), dels i artiklen "Les organisations dualistes existent-elles?" med den lapidariske konstatering: "le point important, pour nous, est que ce dualisme soit lui-même double" (Lévi-Strauss 1969: 154). Og hos én af de åndsbeslægtede som jeg flere gange har fremhævet, Gaston Bachelard, hedder det i opgøret med den grundlæggende cartesianske simpelhed: (hvis konsekvens han i øvrigt beundrer):

elle [intuitionen] est précédée par une étude discursive qui réalise une sorte de dualité fondamentale. Toutes les notions de base peuvent en quelque manière être dédoublées; elles peuvent être bordées par des notions complémentaires. Désormais toute intuition procédera d'un choix; il y aura donc une sorte d'ambiguïté essentielle à la base de la description scientifique et le caractère immédiat de l'évidence cartésienne sera troublé. (Bachelard 1934: 142).

Ethvert objekt vil derfor være til stede i en kompleks helhed, hvis kompleksitet ikke kan reduceres hinsides en dobbeltdikotomi. Og dets udvikling eller forandring vil derfor aldrig være retlinjet, kausal etc., men vil være underlagt en flerhed af påvirkningsfaktorer, der giver den givne struktur i objektet dens specificitet, således at en eksplicitering af denne muliggør en retningsbestemmelse hvis en ændring indtræffer:

le tout complexe possède l'unité d'une structure articulée à dominante (...) Nous n'avons donc plus, (sous quelque forme que ce soit) d'unité simple originaire, mais le toujours-déjà-donné d'une unité complexe structurée (...) il est, à l'intérieur même de la réalité des conditions d'existence de chaque contradiction, la manifestation de cette structure à dominante qui fait l'unité du tout. Cette reflexion des conditions d'existence de la contradiction à l'intérieur d'elle-même, cette reflexion de la structure articulée à dominante qui constitue l'unité du tout complexe à l'intérieur de chaque contradiction, voilà le trait le plus profond de la dialectique marxiste, celui que j'ai tenté de saisir naguère sous le concept de "surdétermination". [henvisning i note til lingvistik og psykoanalyse]. (Althusser 1975: 208, 204, 211f)

Når jeg drister mig til at citere Althusser for hans tanker om objektets givethed i en kompleks determinations- og dominansstruktur, skyldes det at Brøndal følger lignende tankebaner, og at Althusser faktisk henter sine begreber fra lingvistik (og psykoanalyse) - hvad man har bebrejdet ham hårdt, men hvad jeg, der her befinder mig på området for begrebernes proveniens, noterer med tilfredshed.

Overensstemmelsen mellem de to træder klart frem når man ser på Brøndals betragtninger over præpositionelle strukturers dispositioner og historiske udviklingsmønstre (Brøndal 1940a: 109f). Der kan i et givet sprog, anfører Brøndal, være solidaritet mellem de enkelte grupper af præpositioner og internt mellem medlemmerne af de forskellige grupper, og der kan efter visse kriterier herske harmoni mellem grupperne. Men er der en disharmoni, betyder dette forhold ikke at systemets struktur går i opløsning, blot at hvis en ændring indtræffer kan dens retning indiceres. Man har ikke mulighed for at skabe ændringen, eftersom en enkelt påvirkning af strukturen med ændring for øje kun ville være tilfredsstillende efter et lineært-kausalt tankemønster. Påvirkning sker fra et bredt spektrum af omgivende strukturer (se nærmere IV.E.: 613f, 636ff).

Videre bemærker Brøndal i Præpositionernes Theori (der i det hele taget er det værk hvor han tænker med størst finesse og subtilitet):

Et System som Præpositionernes udgør ganske vist et sluttet Hele. Men det eksisterer jo ikke isoleret, det indgaar i Sprogets Totalitet. Det flankeres indenfor den givne Norm af andre Systemer, dels af parallelle Klasser (som Conjunctioner, specielt Situativer), dels af morfologiske Elementer (som Præfixer). Ogsaa i Forhold til saadanne Systemer kan det være vigtigt at undersøge et Præpositionssystem og dets Struktur. Ogsaa her kan en gensidig Tilpasning og altsaa Variation gøre sig gældende. (ib.: 53).

Med variation mener Brøndal en vis differentiering i anvendelsen af strukturens elementer. Hvis visse muligheder er uudnyttede i en ordklassers ordbetydninger, kan det skyldes andre synonymiske Systemers realisation af netop disse betydnings-elementer. Systemerne indvirker på hinandens strukturer gennem markering af lakuner, dvs. 'modsætningens eksistensbetingelser indenfor sig selv'. Det betyder osse at visse ordklasser har ord hvori der kan accentueres betydnings-elementer der helt falder udenfor de pågældende klassers struktur (såkaldt frie varianter), men de er netop egnede til at udfylde lakuner i andre ordklassers synonymik, hvis mangler således har fremtvunget dannelsen af de frie varianter. "Herved skabes for hver Enhed et Perspektiv med flere Horisonter, den ene bag den anden" (ib.: 63). Denne perspektivdannelse finder sted i hver enhed, hvis eventuelle huller, overskud eller andre disharmonier således ikke blot beskrives men osse kan forklares som den omliggende komplekse strukturs påvirkning, dens indirekte manifestation eller - udtrykt mere subtilt og præcist - dens fraværs materialiserede nærvær (cf. Boudons struktur-type 4 (III.C.: 231)). Denne spidsfindige påvirkningsteori ligner slående overdeterminationen, og det forklarende aspekt udvikles ved hjælp af det Brøndal kalder princippet for kompensation og variation (se nærmere IV.E.: 580ff.).

Det objekt der nu er givet på diskursernes niveau vil jeg kalde en tekst. Tekstobjektet er altså anskuet som System, der kan specificeres som en struktur. Objektets afgrænsning (fx. et præpositionssystems struktur) finder sted i en dobbeltdikotomisk modsætningsstruktur, der manifesterer sig i teksten som dens eksistensbetingelser, dvs. angiver dens specifikke - strukturelle - indskrevethed i et komplekst hele (cf. 'Sprogets Totalitet' i citatet ovenfor).

2. Nu hedder det i Althusser-citaterne at der er tale om 'une structure articulée', dvs. leddelt og ordnet, og diskursniveauets andet vigtige moment, ved siden af objekt-dannelsen, er praksisudfoldelsen eller -forløbet. Hvis altså tekster er den diskursive praksis' manifestation, vil disses eksistensbetingelser, knyttet til diskursen, samtidig give sig til kende i et diskursivt forløbsprincip der regulerer den alineære overdeterminations effekter (cf. Brøndals 'discours'-begreb fra "Langage et logique"). Dette ordningsprincip må da være regulator for en cirkulær dialektisk proces der frembringer tekstobjekter, dvs. et struktureringsprincip baseret på en dobbeltdikotomi og iværksættende denne dialektik. Diskurs kan derfor defineres som et regelstyret felt i første omgang (Krause-Jensen 1970: 70), hvor tekststrukturer frembringes således at den fortsatte frembringelse medfører strukturerens omlejring. Teksten er den afgrænsede, materielle frembringelse, hvis struktur er den dobbeltdikotomiske manifestation af de diskursive betingelser.

Krause-Jensen taler samme sted om at diskursen er et regelstyret felt for mulige subjektivitetspositioner. Det betyder at regelstyringen ikke, som de foranstående formuleringer kunne give indtryk af, er

et formalistisk tiltag, men er en regelstyring indenfor et - i fænomenologisk forstand - intentionalt felt (cf. Holenstein 1976: 54ff), hvor objektet på forhånd er underlagt den 'subjektive indstilling' at det er System.

Den afhængighed mellem tekster som afsløres i overdeterminationen, dvs. de omgivende teksters manifestation i en given tekst som dennes eksistensbetingelse, er radikalt forskellig fra den man finder i Boudons intensionale strukturalisme. Indenfor denne strukturalistiske konception er delene alene defineret ved deres forhold til hinanden, ved deres indbyrdes position. Kun forskellen mellem delene konstituerer dem. Den helhed der således konstitueres i en rent forskelsbestemt afhængighed kaldes da struktur.

Ikke sådan her. Det der interesserer i en overdeterminationsafhængighed er ikke helheden som en enhed af delene, men delene som aftryk af helhedens kompleksitet. Modsætningen er derfor ikke enhed vs flerhed eller helhed vs del, men hersker snarere mellem forskellige kompleksitetsgrader og mellem eksplicit og implicit kompleksitet. Herved afsløres et dybt slægtskab med den Leibniz som Brøndal nærede så stærk veneration for. I hans monadelæres spejlingsteori er den komplekse helhed ikke blot defineret ved forskelle, men osse ved ligheder, idet hver komponent, dvs. monade, har samme overdetermination, nemlig deres indre som jo spejler hele universet der er den komplekse helhed. Men det er den komplekse helheds specifikke struktur der giver monaderne deres individualitet. De er unikke ved at spejle universet på en bestemt måde. At Leibniz så selv anså hele universet for at være en monade, dvs. en simpel enhed, er en anden sag. (Cf. Høffdings analogi mellem del og helhed (Høffding 1905: 205f), se IV.B.: 347f).

I Boudons formel for teorideinitionen, $T = A + \text{Str}(S)$, er T, som tidligere nævnt, blot et navn eller et ikke-formaliseret udtryk for helheden på lighedstegnets højre side. T er for så vidt en overflødig størrelse, ved blot at være navn på en indholdsstørrelse som skal fremdrages af praksis og hvis gyldighed skal eftervises. I den klassiske metafysik havde en sådan statisk terminologisk bestemmelse stor betydning, for man stræbte jo efter den absolutte og irreducibile invariants. Var den betegnet eller udtrykt var målet nået (Gud = universets ledermonade).

Men i en ametafysisks kontekst, eller en tilstræbt sådan, bliver begrebernes intensionale strukturering - i Boudons bemærkelse - derimod en klods om benet på videnskabsmanden, fordi den effektive struktur implicerer hele min model for videnskabelig praksis, hvis begrebsinventar er størrelser til konstruktion af strukturer. Herved underkastes de visse betingelser, nemlig at de uundgåeligt i og med denne praksis vil blive ideologiseret. Tekststrukturen er således dynamisk, og de terminologiske bestemmelser af den ovenfor anførte art er ikke slutsten men snublesten.

For nu at enhver tekststruktur og enhver diskursiv praksis ikke

skal blive et *einerlei*, altså i sidste instans identiske ved at være underlagt samme struktureringsprincip eller ved at være udspaltninger af samme oprindelige enhed, må man undgå den intensionale strukturalismes rene forskelsbestemte relationalitet der alene positionsbestemmer objekter.

Hos Brøndal er positionsbestemmelsen knyttet til struktureringsprincippet, sat af den generelle og komprehensive logik, mens den samtidige tilstedeværelse af en deskriptiv/relativ konceptuel logik sikrer at alle enheder lader sig bestemme både i indbyrdes forskel og lighed. To tekstelementer - eller tekster - kan anskues som forskellige i forhold til struktureringsprincippet's forskellige positioner og ens hvad angår kompositionen af konceptuelle elementer; eller omvendt: ens hvad angår strukturel positionsbestemmelse og forskellige i henseende til konceptuelle bestanddele. Det vigtige er blot at ethvert element skal bestemmes både positionelt og konceptuelt.

Tekststrukturens materialisation på det diskursive niveau kan da ekspliciteres, såfremt den generelle logiks struktureringsprincip kan defineres (hvad vi senere skal gøre, se IV.D. og IV.E.), og såfremt de nødvendige og tilstrækkelige deskriptive/relative begreber kan opstilles (hvad vi skal gøre som kategorier, se IV.B., IV.C. og IV. F.). Den afgrænsede tekststruktur indskrives således i en uafgrænset tekstlig funktionssammenhæng (intertekstualitet i streng forstand (se V.B.: 718ff)), nemlig de kategorielle positioner som den forholder sig til i forskel og lighed, og som manifesterer sig i den givne tekststruktur som dens ekspliciterbare betingelser, cf. ovenfor om variationen i præpositionssystemet. Det er derfor det er NG der er forklaringsinstans på det 3. niveau, idet den netop alene er opbygget af struktureringsprincip og elementer fra UGs niveau.

Afsluttende om det 3. niveau i modellen for den videnskabelige aktivitet, diskursernes niveau, kan man da sige: diskurs forstås udfra modsætningen struktureret (kategorier) vs strukturerende (struktureringsprincip), hvis dynamiske interaktion afsætter eller manifesterer sig i tekster. Disse igen forstås udfra modsætningen afgrænset enhed af struktureret og strukturerende vs uafgrænset funktion (intertekstualitet), hvis dynamiske interaktion afsætter en specifik struktur. Det egentlig studieobjekt for den videnskabelige undersøgelse bliver da tekststrukturen. Og da den skal ekspliciteres i sine betingelser, rettes blikket samtidig mod den modsætning der definerer diskursen og denne modsætnings komponenter (princip/kategorier). (For en grundig konkretisering, se IV del og V.B. 7.).

10. Idealitet

Efter at de forskellige trin i modellen for den videnskabelige aktivitet er undersøgt, med særligt henblik på det 3. niveau hvor det modellen skematiserer faktisk foregår, kan vi begynde at sætte Brøndal mere i centrum af billedet igen, som optakt til de egentlige konkretiseringer i

de følgende deles kapitler. Jeg vil først i den fortsatte kommentar til modellen undersøge et par af de kildne begreber som tidligere er skubbet lidt til side: idealitet, indhold/udtryk, eller indre/ydre.

Om fonemer og foner, hvor fonerne skal være udtrykssidens paralleller til indholdssidens logiske grundelementer, skriver Brøndal med relevans for begrebet 'idealitet':

Units may be ultimate, structural, permanent, and in this case to be found neither in the individual experience nor in social convenience, but presupposed by these and discovered by analysis. Phonic elements of this kind (...) might be called phones (...) A phoneme is an ideal or a standard, i.e. an abstraction resulting from analysis, a necessary means of scientific research. (...) A phoneme, being an ideal entity, must (...) be regular, rational and previsible. It is always an element of a system. (Brøndal 1936d: 42)

Jeg skal her interessere mig for hvad ideal/idealitet betyder, ikke for Brøndals analyse af udtrykssiden. Fonemerne hører som ordklasserne til UGs og NGs system, mens fonerne hører til på samme niveau som de logiske grundbegreber. Begge disse niveauer er som tidligere nævnt akroner i forhold til de underliggende niveauer. Eftersom idealiteten netop knytter sig til det akron aspekt ('ultimate', 'permanent' etc.), må fonerne og dermed de logiske grundbegreber kunne betegnes som ideale. Hvad vil det så sige?

Brøndals svar er jo ikke klart, men kan tilsyneladende opløses i tre dele: ét moment vedrører ideale begrebers opståen, ét vedrører deres funktion når de er fundet, ét vedrører deres status i erkendelsesteoretisk forstand.

Ideale begreber, i.e. foner og fonemer, er udvundet ved analyse og abstraktion, siger Brøndal. Deres opståen er altså knyttet til den induktive side af Brøndals arbejdsproces, dvs. bearbejdningen af den foreliggende videnskabelighed således som parallellen til Bachelards og Althussers antiempirisme har præciseret.

Samtidig skal de fungere som forudsætninger for individuel erfaring og social vane, dvs. konkret sprogproduktion. Det karakteristiske ved idealiteten i denne sammenhæng er dens permanens, dens forudsigelighed - dvs. dens duelighed til at indgå i deduktionens konstruktioner - og dens Systemkarakter - dvs. dens evne til at blive til en struktur. Idealiteten skal altså fungere som intersubjektiv gyldig garant for forskel og lighed, identitet og differens - kort sagt forståelighed og meningsfuldhed - i konkret sprogproduktion, det være sig videnskabelig og dagligdags.

Denne permanens kan nu tillægges forskellig status:

1. Idealiteten er en statisk efterstræbelsesværdig norm, noget man bør stræbe efter at realisere. Denne betydning findes ikke hos Brøndal, der har kastet de normative begreber overbord sammen med

den normative logik (se dog Brøndal 1933).

2. Forsøger man dernæst at lade idealitetens tre funktionskarakteristika, som angivet i citatet, definere dens status, bliver idealitetens centrale egenskab dens gentagelighed: det ideale element som identisk med sig selv til enhver tid og på ethvert sted, uanset hvilke sammenhænge det indgår i. Det er den metafysiske identitet i sig selv, karakteriseret således af J. Derrida:

c'est [det der karakteriserer den 'degenererede' metafysik] toujours une cécité devant le mode authentique de l'idéali-té, celle qui est, qui peut être répétée indéfiniment dans l'identi-té de sa présence pour cela même qu'elle n'existe pas, n'est pas réelle, est irréelle non pas au sens de la fiction mais en un autre sens qui pourra recevoir plusieurs noms, dont la possibilité permettra de parler de la non-réalité et de la nécessité de l'essence, de noème, de l'objet intelligible et de la non-mondanité en général. (Derrida 1967c: 4)

Formålet med anvendelsen af ideale begreber af denne art, hvoraf flere kendetegn er fælles med dem Brøndal opregner i sit citat, er at finde det værendes essens, en metafysisk garanti for permanensen i det ideale. Da Brøndal er erklæret ametafysisk, kan det ikke være hans hensigt at lægge sig fast på begreber med denne status, uanset hvor meget et citat som det anførte kan give anledning til at tro det. Men kan vi ikke finde andre tolkningsmuligheder, er Brøndal anbragt i en blindgyde hvad angår fundamental karakteristik af hans begreber.

3. Vi må altså kaste os ud i tredje tolkningsforsøg. Når Brøndal hævder at det ideale begreb er opstået gennem analyse af traditionen, dvs. af den måde hvorpå en given genstandslighed eller et givet genstandsområde er givet på, betyder det at der forud for oprettelsen af det ideale begreb er foregået en udskillelse fra det allerede givne, er iværksat en diskontinuitet. Følgelig kan begrebet aldrig reinstitutionere en identitet i sig selv. Gentagelsen har derfor en dialektik:

Gjentagelsens Dialektik er let; thi det, der gjentages, har været, ellers kunde det ikke gjentages; men netop det, at det har været, gør Gjentagelsen til det Nye. (Kierkegaard 1963: 131)

Idealitetens manifestation i gentagelighed rummer altså en irreducibel diskontinuitet mellem det allerede givne og det endnu ikke værende, og denne diskontinuitet sætter idealitetens struktur. Hermed er vi atter fremme ved Brøndals Husserl-inspiration (cf. III.B.: 168ff). Idealiteten er knyttet til genstandskonstitutionen i en intentional akt. Diskontinuiteten betyder at denne konstitution er historisk foranderlig, dvs. at den er mulighedsbetingelse for en diskursiv praksis der kan forrykke konstitutionsgrundlaget. For struktureringen betyder nemlig

at genstanden eller genstandsområdet - cf. Husserls 'Fundierung' - får en ekspliciterbar struktur med nødvendighed og tilstrækkelighed.

Idealiteten som konstitutionsgrundlag knyttes således på den ene side til diskursens cirkulære dialektik og på den anden side til de ideale begreber der er bestemt til og kun bestemt til at indgå i konstruktionen, dvs. struktureringer, i den deduktive del af Brøndals arbejdsproces. Brøndal bemærker i en anden artikel således at a-fonemet /a/ forkastes som grundlag, dvs. objektdannende konstitutiv basis, for en fonologisk teori, men at det forlades "pour y arriver plus tard par voie de construction", en konstruktion indenfor "une conception purement idéale" (Brøndal 1936b: 63f (med henvisning til Brøndal 1936d), jeg fremh.).

For at summere med henblik på tilpasning til en kategoridefinition, kan vi sige at grundbegrebernes idealitet betyder at de, eftersom de skal have systemtilknytning og skal fastlægges med nødvendighed og tilstrækkelighed, er konstitutive. Heri ligger deres permanens, der som akronien i øvrigt hos Brøndal er relativ, har forudsætningsstatus. At de er oprettet med konstruktioner for øje, fx af fonemer som netop citeret, betyder at de er institutive. Og her er det nu det omtalte struktureringsprincip der, på diskursivitetsens betingelser, sikrer at denne permanens sætter sig igennem og tillader de ideale begrebers funktion. Og det er en gentagelighed i konstruktionsprocessen, ikke i forhold til en essens (cf. "Jedes Operationsgesetz trägt also in sich ein Gesetz der Iteration" (Husserl 1974: 57f)). I denne foreløbige tilnærmelse til min kategoridefinition er det endnu ikke afgjort, hvilket niveau de begreber som Brøndal kalder ideale konstituerer - vi henviste både til UG og NG - og følgelig heller ikke hvilket de instituerer. Lad mig dog forudskikke at analysen af udtrykkssiden forbliver et kors for Brøndals teori. Her slæber han på uløselige og invaliderende problemer i distinktionerne på næsten alle niveauer (se IV.F.).

11. Indre og ydre

Derpå vil jeg søge at pejle mig frem til hvad Brøndal mener med 'indhold' eller sprogets 'indre'. Det er allerede nævnt i forbindelse med "Langage et logique" at Brøndal deler sproget i en ydre del og en indre del. Det ydre blev skilt fra som foreløbig irrelevant for ham, og det indre var primært af logisk art (med forbindelse til mentalitetsbetragtninger og psykologiske forhold, alt efter hvilket trin man befandt sig på blandt sprogets niveauer). Endelig blev det fastslået at ikke-sproget i almindelighed - fysisk eller psykisk - var del af Situationen. Disse begreber er indtil nu blevet behandlet som en slags etiketter og er blevet anbragt i modellens tredje kolonne som ikke-beskrevet/ikke-forklaret. Denne placering har givet anledning til udsagn som fx 'et givet folk har en mentalitet som kan forklares ved at man sammenholder systemet i dets NG med systemet i UG'. Men dermed er intet

opklaret om sprogets indholdsside og om dets referenceforhold. Den tredje kolonne er ikke blevet struktureret indenfor den diskursive praksis af teoretisk art. Men at det skal ske, er markeret ved at kolonnen optræder i modellen.

Når Brøndal har sagt at UG er evne og ikke skyldes evne (se III.B.: 167), må det kunne fortolkes således at tankens manifestation i den lingvistiske diskurs er at finde i de ideale begreber og deres konstellationer, og at det er det eneste der kan beskrives og forklares som tanke. Bevidsthed vil man i dag snarere sige i en lidt bredere opfattelse af begrebet tanke, der som bevidsthedskategori stadig har stærke rationalistiske overtoner hos Brøndal. Vigtigst er imidlertid her at slå fast at der ikke er nogen evne - tankemæssig, bevidsthedsmæssig - bag sproget eller forud for sproget; den er altid indlejret i den sproglige praksis.

Når derfor Brøndal skriver at "Sprogfilosofiens centrale Problem [er] Forholdet mellem Tanke og Sprog" (Brøndal 1928: 63, 183), er det klart at det er dette forhold der skal bestemmes, ikke sproget for sig eller tanken for sig, ikke sproget som instrument for tanken, ikke sproget som vej til erkendelse af den ekstra-sproglige men mentale realitet som man kunne kalde tanke. Sprogteoriens begreber skal redegøre for dette forhold som ureducerbart, og det er netop tankens struktur i sproget og ikke en tankens essens. Konstruktionen af den almene rytme og det almene system i UG bliver da beskrivelsen af tanken (modellens første kolonne) og forklaringen bliver den konceptuelle logiks begreber (modellens anden kolonne). Eftersom det netop er ved hjælp af disse begreber UG skal institueres, bliver tankens strukturelle egenart - og i det hele taget det ikke-beskrivne, ikke-sproget - at forstå som forklaringens tilstedeværelse i beskrivelsen, et aspekt ved den givne beskrivelse, ikke en isoleret tilføjelse bagefter eller ved siden af den. Beskrivelsen vil selv rumme redundante træk i forhold til forklaringsinstansen på samme niveau, men denne redundans vil forsvinde når beskrivelsen indgår på forklaringsinstansens plads i anden kolonne på et trin længere nede i modellen, fordi de redundante træk netop er en funktion af relationen til instanserne i tredje kolonne.

Disse omstændigheder understreger endnu en gang to ting. Det er en umulighed at lave en immanent analyse og karakteristik af sproget uanset på hvilket niveau det sker. Forklaringen vil altid være, omend muligvis implicit, til stede indlejret i beskrivelsen som ikke-sprogets tekststruktur, som jeg med Brøndal søger at eksplicitere. Og det er osse en umulighed at operere meningsfuldt med negative begreber andet end som en foreløbig forholdsregel. Ikke-sprog er ikke længere det der ikke er sprog, men er dette eller hint bestemte træk i sproget, beskrevet og forklaret med grundbegreberne og deres strukturering, evt. som brud på denne.

Brøndal adskiller sig her fra de skolastikere, rationalister og romantikere han i øvrigt drager nytte af. De isolerer det moment i beskrivelsen af sproget som tjener den forklaring de sigter mod og

lader resten ligge. Skolastikerne, fx, interesserer sig således stort set kun for morfologiens ordklasselære, men lader den øvrige universelle grammatik næsten urørt. Brøndal søger i stedet at opbygge UG i sin helhed, således at forskellige afsnit af den kan sættes i relief, alt efter hvilken forklaring der skal opspores, dvs. alt efter hvilken relation sproget skal indsættes i med relationen sprog-tanke som den mest fundamentale. Det er denne relation der præger de eftersøgte grundbegreber, men disse skal kunne anvendes indenfor hele UG. Og omvendt adskiller han sig fra deskriptivt og positivistisk orienterede sprogforskere, der ikke sammenbinder beskrivelse og forklaring af de sproglige enheder, men supplerer beskrivelsen af disse med udvendige forklaringsrammer. Der er således ingen af disse retninger der ekspliciterer den diskursivt integrerede ikke-sprogligheds strukturelle egenart.

De øvrige elementer i modellens højre kolonne må naturligvis osse gives en - forhåbentlig - ekspliciterbar strukturering. Men den anvendte lingvistik's område, i.e. folkementaltitet og Situationen, har jeg skilt ud fra denne afhandlings undersøgelsesfelt, ikke fordi de ikke er interessante i sig selv, men fordi Brøndals indsats her er mindst interessant og under alle omstændigheder ikke kan stå alene. De skal imidlertid berøres, ikke mindst fordi det tredje trin er diskursernes niveau, der er uhyre væsentligt osse for den videnskabelige praksis. Det er her teorien skabes, omsættes og opbruges, gennem udtømmning gøres til ideologi.

Brøndal selv mente at en given folkementaltitets struktur på adækvat måde lod sig eksplicitere, ved at beskrivelsen af NGs morfologi blev set i lyset af UGs komplette almene morfologi. Særprægede valg af morfologiske muligheder, udeladelser, stærke betoninger af visse dispositioner etc. ville karakterisere den mentale struktur. Jeg har tidligere peget på begrebet folkementaltitets tvivlsomme status, og Brøndals overvejelser her er klart utilstrækkelige (III.B.5.).

Om Situationen gælder det at forholdene ikke blot i almindelighed er komplicerede, men at man her specielt til komplikationerne kan føje at på dette niveau møder man ikke rene indholdsstørrelser som på de to øvrige abstraherede niveauer. Sprogets ydre og indre er ét i SB. Ikke kun den videnskabelige diskursive praksis, men den menneskelige praksis overhovedet hører hjemme i Situationen. Det er det erfarings område overfor hvilket Brøndal hævder deduktionens principielle utilstrækkelighed, og det er her denne utilstrækkelighed skal gøres meningsfuld ved at anvendes til revisioner, specielt i denne sammenhæng af den videnskabelige praksis spændt ud mellem den forhenværende og ideologiserede og den endnu ikke ideologiserede praksis.

Om disse forhold formulerer Brøndal sig overmåde forsigtigt:

Et Sprog er nemlig, som en Geometri, et System af Begreber, som vi fra vort Stade og efter vor Evne anvender paa en Verden, og hvorved vi - hvem veed? - maaske skaber denne

Verden. Et Sprog er derimod ikke en Nomenklatur, et Sæt Etiketter, som vi udefra anvender paa en een Gang for alle given, ja endog tællelig Verden. (Brøndal 1928: 15)

Dette citat viser til fulde med sine forbehold og sin kompleksitet det delikate i diskussionen af Situationens struktur. Det ekstensionale synspunkt forkastes ufortøvet i slutningen, med særlig fremhævelse af en kvantitativ omverdensbetragtning. I det andet synspunkt, som Brøndal med nogen tøven lancerer, indgår derimod et historisk perspektiv: folkementalitet, dvs. den kollektive bevidsthedshorisont indtræder ('vort Stade'), det individuelle, måske psykologiske moment ('vor Evne') og endelig verden der er en omverden ('skaber denne Verden'). Denne gives en struktur i og med sproget der gør at man kan handle med den og i den.

Man bemærker at Brøndal ikke opererer med verden som en negativ størrelse, et *das Ding an sich* som man kun kender skyggen af (12). Selvfølgelig anerkendes det at der er en realitet udenfor bevidstheden ('paa en Verden'), men at den ikke er 'een Gang for alle given'. Det betyder at bevidstheden ikke er konfronteret med en én gang for alle gyldig og uflyttelig tingsverden, men at grænsen mellem den fysisk-stofflige realitet i 'verden' og den perciperbare, koncipierbare og manipulerbare side af den uafslutteligt flyttes. Det er artikulationen af denne grænse som foregår i den sproglige proces hvormed vi 'skaber denne Verden' (cf. Apels henvisning til C.S. Peirce når han peger på det pragmatiske indhold som det egentlige indhold i Kants begreb om '*das Ding an sich*' (Apel 1975a: 66f)). Menneske og verden er indskrevet i en dialektik der simpelt hen er verden. Det betyder da at 'vort Stade' altid allerede er en position i en sådan skabt verden. Det er ikke en transcendent position, hvorfra et sæt begreber gør verden intelligibel. En sådan enkelt-dikotomi mellem aktiv (bevidstheden) vs passiv (verden) forkaster Brøndal klart som en grundlæggende forenkling (Brøndal 1928: 64). Forholdet mellem menneske og verden er en historisk dialektik i en diskursiv praksis, idet sprog og verden skal ses fra "Samfundets og selve Sprogets Stade" (ib.: 48). Den 'referentens semiotisering' som Eco taler om et sted, betyder altså at en genstands-reference ikke kan knyttes til genstanden som referent uafhængig af de diskursivt satte betingelser for at referere. Det er den omstændighed som diskursbegrebet skal fastholde, og som Brøndal bl.a. prøver at fastholde ved at indføre et dobbelt genstandsbegreb til at give forholdet mellem sprog og verden begrebslig form, under stadig fænomenologisk inspiration (se senere IV.B.).

Hos Høffding har Brøndal kunnet finde denne næsten peirce'ske passus til beskrivelse af forholdet:

Truth requires, then, no relation of identity, but only a relation of analogy between principles (ideas, axioms) and phenomena (perceptions, experiences). Analogy is likeness of

the relations of different objects, not likeness of single qualities. The critical or dynamical concept of truth is then also a symbolic concept. It requires a system of images or signs which make it possible for us to read the relations of phenomena and to be led to new phenomena. (Høffding 1905: 200, jeg fremh.)

Denne holdning betegnes af Høffding selv som i slægt med en metafysisk idealisme, og N.O. Bernsen ville uden tvivl betegne den som et klarere eksempel på 'language-reality idealism' end de tendentielle idealister han selv regner med i Knowledge (Husserl, Gadamer, Kuhn (Bernsen 1978: 98, 254)), hvortil han sikkert osse ville have regnet Bachelard hvis denne havde indgået i hans overvejende tysk-engelske referencefelt. Da nu disse tænkere er blevet omgærdet af en del sympati i denne afhandling, dels på egne, dels på Brøndals vegne, vil jeg opholde mig et øjeblik ved den påståede idealisme eller eventuelt maskerede sådanne (ib.: 125).

Der er ikke tale om en grundlæggende uenighed mellem Bernsens grundholdning og min (og næppe heller Brøndals og Høffdings), men derimod tale om forskellige erkendelsesinteresser. Ingen vil vel drømme om at benægte den ydre verdens eksistens, eller at vi har en objektiv viden om den (om at jeg skriver på maskine nu, at jeg er sulten, at det ville hjælpe at spise, at jeg skal dø, at jeg er et hankønsvæsen etc.). I Bernsens grundholdning, "ostentative certainty absolutism" hvorefter vi har en sikker viden uden at vi altid kan retfærdiggøre eller forklare hvorfor (ib.: 51 og passim), indgår at vi har en sådan common sense viden, der ikke principielt er i konflikt med en videnskabelig erkendelse, at vi indgår i konkrete kognitive situationer og at vi har en vidensstruktur (der giver epistemiske begreber). Disse forudsætninger kan stilles op som en række punkter (ib.: 539), hvoraf kun pkt. 7 om den principielle adskillelse mellem en sprog-virkeligheds realisme og sprog-virkeligheds idealisme giver mig anledning til dissens.

Den viden som Bernsen kredser om er en at-viden eller "unqualified knowledge" (ib.: 50) (cf. "I know that ..." er anført som den relevante standardformulering, ib.: 90). Men som han flere steder gør opmærksom på, giver den sig jo altid til kende som en hvad-viden (specificeret i beskrivelse, i tro, i holdninger, i sproglige former etc., fx ib.: 50, 124, 200, 261, 576). Sprog-virkelighedsidealismen består nu i heraf at udlede at der ikke findes en at-viden overhovedet i den samlede videns- og betydningsdannelse. Bl.a. sprogvidenskabsmænd ses at have en tilbøjelighed til at ligge under for denne illusion (eksemplerne er Whorf og Hjelmslev). Men netop efter et Hjelmslev-citat er Bernsen tvunget at præcisere sin egen snævrere erkendelsesinteresse:

In contradistinction to Hjelmslev we are still talking only of

the fundamental descriptive or assertive part of language.
(ib.: 198)

Med andre ord: forudsætningen for at kunne oprette et principielt skel (ib.: 125) mellem idealismen og realismen i sprog-virkelighedsforholdet er at udgangsspørgsmålet på forhånd er indskrænket til kun at omfatte den deskriptive viden (ib.: 11). Har man ikke dette udgangsspørgsmål - og dermed den erkendelsesinteresse der således netop er sat diskursivt - så er selve den uopløselige sammenknytning af de positioner som Bernsen skiller som idealisme og realisme den fundamentale realitet (cf. om Kuhn, III.C.: 245f), således at deres gensidige forbundethed indgår i min at-viden:

Our language or conceptual structure cannot be characterized or understood independently of reference to the nature of existing reality, and non-linguistic reality, in some of its fundamental aspects cannot be characterized or understood independently of language or our conceptual structure. (ib.: 576)

Når erkendelsesinteressen ikke er erkendelsesteoretisk (hvad ved vi egentlig?) eller perceptionsteoretisk (hvad erfarer vi egentlig?), men betydningsteoretisk (med hvilke begreber redegør vi for det forhold at vi altid - osse når vi forholder os til en at-viden - deltager i et betydningsunivers?), så bliver idealismen/realismen (i Bernsens forstand) en uomgængelig sammenfletning, som osse omfatter de begreber hvormed en videnskab med denne erkendelsesinteresse producerer sin viden i en tegnformidlet diskursiv proces. Brøndals forskning har fra sin begyndelse været dikteret af den uopløselige sammenhæng mellem sprogets "Sociale Funktion" og dets "Systemdannelse" (Brøndal 1917: 4, 19, 21). Retter man sin opmærksomhed mod det der i sidste Bernsen-citat hedder "fundamental aspects" og ikke kun mod det der i det første kaldes "fundamental", vil erkendelsens og begrebernes diskursive historicitet da være et vilkår. (Høffdings erkendelsesinteresse i det nys anførte citat er igen en anden: hvordan kan vi udtale os om verden eller virkeligheden som helhed? (Høffding 1905: 207)).

Hermed er hverken fjernet omverdenens realitet, kognitive situationer, en vidensstruktur eller realiteten af en common sense viden (cf. om sidstnævntes rolle i forbindelse med sætningen (IV.B.: 353) og stavelsen (IV.F.: 650f)). Der er præciseret en erkendelsesinteresse. Og sprogvidenskabsmanden frygter ikke idealismen og dens medfødte ideer eller solipsismen for enden af den idealistiske vej: han ved at sproget som arbitrært er historisk, at sproget som strukturelt er socialt og at sproget som kommunikativt er intersubjektivt. Bag om dette fundament får han ikke (cf. Penn 1972).

Jeg forlader nu diskussionen i almindelighed om forholdet mellem ydre (verden) og indre (bevidstheden og dens struktur) og gemmer den til senere (se V del), idet jeg dog forudskikker at diskussionen dér

fortsat vil forløbe i forhold til en sprogligt konstitueret helhed hvori den deskriptive viden ikke isoleres. Uden dermed at blive idealistisk.

Tilbage på dette sted bliver nu at indskrænke betragtningen af diskursernes niveau til blot at omfatte den videnskabelige praksis. Situationen - dvs. det moment der er placeret i niveaumodellens 3. kolonne på dette niveau - kan da i denne sammenhæng bestemmes funktionelt som det moment i den diskursive praksis, hvor subversionen af ideologi til teori og vice versa finder sted. Denne omvendning finder sted på grund af deduktionens principielt utilstrækkelige karakter og spores gennem symptomatprincippets konstatering af den simultane kontradiktion og tautologi. Denne utydighed - kunne man kalde det - er da Situationens strukturelle egenart, og dermed positive bestemmelse, i den videnskabelige praksis (men jo ikke i den diskursive praksis overhovedet), og er altså manifestationen af den grænse mellem verden som ikke-begrebsliggjort faktum og som virkelighedskoncept, der altid er til stede men ikke samme sted. "Le Réel scientifique est déjà en rapport dialectique avec la Raison scientifique", hedder det hos Bachelard (Bachelard 1934: 8), og jeg skal senere i fremstillingen af Brøndals syntaks vise hvorledes Brøndal fundamentalt konfronterer sine to genstandsbegreber og dermed disse to aspekter af virkeligheden med hinanden i den diskursive proces (se IV.B.: 360).

Netop derfor kan de konstruktioner som deduktionen består af, aldrig forfalde til konstruktivisme og den diskursive praksis degenerere til operationalisme, lige så lidt som niveaumodellens venstre kolonne - den deskriptive side - kan isoleres. Der er tale om en strukturering, og den er en del af Situationens dialektiske totalitet. Det betyder at følgende karakteristik af de kategorier der skal bruges i den deduktive proces, osse dækker hvad der gælder hos Brøndal. Holenstein skriver:

Das System der Kategorien [de husserlske der fastholder at der foreligger en genstandslighed] darf nicht als ein selbstständiges Ganzes verabsolutiert werden. Es ist uns nie anders gegeben als in einer unauflösbaren Korrelation mit Bewusstseinsakten [der specificerer hvad genstandene er] in denen es eine phänomenale Existenz erhält. Der spezifische Beitrag der strukturalen Semiotik und Linguistik zur Transformation der Transzendentalphilosophie besteht darin, dass sie einen Ansatz zu einer semiotischen Konzeption auch von noetischen Phänomenen bietet, deren Definition bis anhin der Psychologie überlassen worden war. Es handelt sich um die Akte der Zeichensetzung und des Verstehens. (Holenstein 1976: 146).

Jeg har nu konverteret tre af de begreber der er negative begreber ved at tilhøre ikke-sproget, det ikke-beskrevne (tanke, mentalitet, Situationen), og har angivet rammerne for deres positive formulering. Det fjerde er knyttet til teorien - elementet i højre kolonne på 0-trinnet og 4. trin i niveaumodellen - der kaldes ametafysisk. Denne negative

karakteristiks positive formulering som angivelse af en eksplicit tekstlighed knytter sig til at teoriens to aspekter, generaliteten og komprehensiviteten, er kædet nøje sammen: som Brøndal har redegjort for det i "Langage et logique", må teorien for at være generel og ikke normativ eller restriktiv være bundet til en komprehensivitet, der på sin side lader sig løfte ud af den klassiske metafysik ved at knyttes til generaliteten og ikke indskrænker sig til de rammer som den logiske dom eller substansbegrebets distinktioner afstikker. På den baggrund skal teorien udmøntes i en hypotese om forholdet mellem sprog og tanke, et forhold der – som vi netop har set i drøftelsen af den diskursive 'viden' – ikke kan redegøres for uden at dets diskursive fremtrædelse indgår i redegørelsen.

Med den opgivelse af forestillingen om den oprindelige enhed, der følger heraf, til fordel for antagelsen af det altid allerede givnes realitet som kompleks helhed, bindes tanken til overdeterminationen, dvs. samvirke mellem modsætninger og sammensætninger af modsætninger uden enkel kausalitet bag virkningerne af dette samvirke og dets måde at fungere på. Den ametafysiske komprehensivitets særpræg er da ikke enheden, men dobbeltdikotomien, som skal spores i modellens første kolonne på 0-trinnet (og 4. trin), dvs. blandt den konceptuelle logiks begreber.

Men teorien er samtidig generel. Det betyder at dens struktur sætter sig igennem på samtlige niveauer i modellen, hvilket konkret betyder at de dobbeltdikotomisk ordnede grundbegreber med den generelle logiks struktureringsprincip indgår, alene eller med andre begreber, i beskrivelsen og forklaringen på alle trin (cf. atter Husserls operative love der går "durch das ganze Urteilsgebiet hindurch" (Husserl 1974: 58)). Dermed kommer de da ind under den diskursive praksis' cirkulære dialektik, idet begreberne via struktureringen integreres i et forløb, der ved en subversiv transformation gør teorien til ideologi og omvendt. Denne cirkularitet er, sammen med den ametafysiske komprehensivitets struktur (dobbeltdikotomien), teoriens struktur. Teorien bliver da på én gang velafgrænset på grund af det cirkulære struktureringsprincip (vel at mærke hvis det lader sig opdrive) og samtidig latent diffus på grund af sin vej mod ideologiseringen.

Man kan nu i modsætning til den ametafysiske struktur opregne nogle særpræg ved den metafysiske struktur, der jo for en metafysisk tankegang vil være implicit, vil være 'naturlig'. Den metafysiske generalitet er ikke cirkulær, men lineær, eventuelt tillige som i den klassiske metafysik teleologisk. Og linearitetsprincippet par excellence er Leibniz' kontinuitetsprincip, der ligger bag mange begrebspyramider og hierarkiseringer, der bevæger sig fra det sammensatte mod det enkle, men almene og universelle, mod de definitive grundelementers hypostase, det definitive grundlag i en enhed, noget 'een Gang for alle given', som Brøndal sagde ovenfor i citatet om forholdet mellem sprog og verden (cf. Bernsen 1978: 100ff; Bachelard 1934: 142ff). Det er hvad jeg har kaldt et specielt fundament. Forekomsten af et

specielt fundament er et sikkert indicium på et metafysisk islæt, hvad enten det forefindes som en definitiv udgangsposition, en oprindelig igangsætningskraft eller som et definitivt slutpunkt.

Her rejser sig naturligvis straks spørgsmålet om hvor sådanne størrelser forsvinder hen i en tilstræbt ametafysisk komprehensiv teori, idet afvisningen af en given teori og en eventuel afskaffelse af dens begrebers terminologi ikke nødvendigvis betyder en aflivning. Spørgsmålet om de specielle fundamenteres funktion eller deres reviderede struktur (i sidste instans problemet om forholdet bevidsthed vs omverden eller om forholdet mellem ydre og indre), som blev skubbet til side i indkredsningen af Situationens struktur, vender jeg senere fyldigere tilbage til i kapitel V.C.

To andre træk hænger sammen med den metafysiske komprehensivitis struktur. Når formålet, vedgået eller ikke, er at isolere en omfattende grundenhed (kvantitativ minimal (mindsteenhed), indholdsmæssig maksimal), da bliver en rent immanent analyse legitim og en rent negativ afgrænsning af forskellige eksterne størrelser berettiget. De er blot bestemt ved ikke at tilhøre det afgrænsede undersøgelsesfelt. Negativitet og immanens er dele af en metafysisk struktureret videnskab.

Et andet træk der osse er karakteristisk for en metafysisk teksts metaforiske dimension er den tredimensionale spatialmetaforik byggede på enkelt dikotomier: udtryk vs indhold, overflade vs dybde, overordning vs underordning, bagvedliggende (system) vs ydre (forløb), etc. Brøndal er meget på vagt overfor de uhensigtsmæssige forenklinger som sådanne indirekte forklaringer giver anledning til (Brøndal 1940a: 106f). Det rum som benævnes i metaforerne kan fungere blot som måske for en forklaring i en argumentation. Men samtidig er rummetaforikken et uudryddeligt træk ved sproget, hvad vore 'døde' metaforer og præfikser vidner om (cf. Leatherdale 1974).

På grund af bestræbelsen på at betragte begreber i deres struktur bliver symptomallæsningen derfor ikke i første omgang et dybdefænomen men et overfladefænomen (der var de igen, de metaforer!). Tekststrukturen, tænkningens materielle manifestation, skal indkredses i sin faktiske funktion, dvs. de steder hvor metafysiske og ametafysiske tendenser krydses, eventuelt på trods af og på tværs af antimetafysiske besværgelser.

Det er vel mere indlysende at sprogets såkaldte udtryksside må have en tekststruktur. Denne side af sproget har altid forekommet mere konkret og funktionel. Det er meget småt - såvel i omfang som i tyngde - hvad Brøndal har begået af fonologiske og fonetiske artikler, lidt og let. Men det fremgår af dem (se bl.a. Brøndal 1936d) at han arbejder med begreber og begrebsniveauer der er analoge med dem der bruges til en kortlægning af sprogets såkaldte indre. Svarende til de logiske grundbegreber (0-trin, 4. trin) findes der foner, der i forskellige kombinationer danner det universelle foneminventar, fonologiens område, og danner de universelle rytmiske muligheder der hører under

fonetikken. En udtrykssidens almene morfologi og syntaks (1. trin).

Med denne analogi mellem udtryksside og indholdsside, ydre og indre, angiver man samtidig det højst dubiøse i en kategorisk skelnen mellem udtryk og indhold med alt hvad en sådan skelnen indebærer af associationer: udtrykket bærer indholdet, er dets iklædning eller fængsel etc. Det vil være rimeligere at tale om to tekstarter af (en vis) isomorf tekststruktur. Det der bliver interessant er da ikke at se hvad udtryk og indhold er, men i stedet at se hvorledes de fungerer sammen. Deres sammenkobling fremtræder ikke som en simpel addition, en 'naturlig' samhørighed. Således understreger Brøndal at den evne han kalder sprog, ikke er evnen til at bruge tegn, men evnen til at danne og bruge tegn. Man bliver derfor nødt til, når man ønsker at redegøre for forholdet mellem ydre og indre i sproget, at operere med et 'dannende' eller produktivt mellemed, en intertekstuel instans. Denne påstand peger frem mod en radikal revision af tegnbegrebet, der da mås ses som en dynamisk funktion. Det er kun i denne semiotiske sammenhæng at Brøndals rudimentære analyse af udtrykssiden kan få et perspektiv (se nærmere IV.F. og V.B.).

Den stærkt forgrenede fremstilling af niveaumodellen er nu tilendebragt. Fremstillingen er blevet langstrakt og stedvis digressiv. Det skyldes at modellen er søgt fremstillet på basis af Brøndals egne videnskabsteoretiske tilkendegivelser. Da disse optræder spredt omkring i hans tekster uden alle at være bragt i indbyrdes forbindelse, har modellen samtidig skullet være et bidrag til at skabe en sådan forbindelse mellem elementer i Brøndals tekstunivers. Modellen har derimod ikke som en apriorisk systematik skullet lægges ned over Brøndals tekster, hvilket - som al dogmatik - havde været kortest og lettest. Sammen med det grafiske resumé i bilag I vil et kort verbalt resumé af modellens fundament, principper og begreber derfor være på sin plads her.

Fundamentet er et antiimmanent syn på sproget. Det skal overalt fastholdes i relationen mellem sprog og ikke-sprog. Hos Brøndal specificeres denne modsætning til at være relationen mellem sprog og tanke eller sprog og bevidsthed, hvilket betyder at såvel sprogets interne strukturer som forholdet til omverdenen skal betragtes udfra denne relation.

Modellen fastholder denne samtidighed af interne og eksterne aspekter ved at hvile på tre principper.

1. Beskrivelsen og forklaringen af sprogfænomenerne optræder ikke adskilt men sammenflettet, fordi de implicerede begreber fungerer i en niveauforskydning. Beskrivelsesfunktionen på ét niveau suppleres af forklaringsfunktionen på et andet, således at begrebernes nødvendighed og/eller tilstrækkelighed - eller manglen på samme - på de enkelte niveauer kan fastlægges.

2. Modellen er selv en del af det 3. niveau, diskursernes niveau, idet den indgår i den videnskabelige diskurs. Dermed gøres denne så at sige refleksiv igennem modellen, der således eksemplificerer diskursen

(cf. Goodman).

3. Afgrænsningen af modellens niveauer er såvel bestemt af objektet (sproget i sine interne og eksterne aspekter) som af synsvinklen på det, af den erkendelsesinteresse som styrer min undersøgelse: helhedsetableringen af grundlaget i Brøndals teori. Interessen samler sig derfor om niveauerne for den teoretiske lingvistik og disse niveaues bidrag til de øvrige niveaues begrebsdannelser (hvori de følgende ikke kan være tilstrækkelige).

Af disse tre punkter følger da at de begreber der indgår på de enkelte pladser i modellen både skal indrettes efter den dobbelthed der ligger i beskrivelses- og forklaringsfunktionens samtidige tilstedeværelse, og skal indrettes efter det diskursive niveaus dialektik, dvs. hensynet til at begreberne skal indgå i en strukturering og skal opstå af begreber der er udtømte, en proces hvori de selv deltager i og med struktureringen.

Hvad nu først beskrivelses- og forklaringsfunktionen angår, optræder disse begreber på modellens pladser: Logikken er den konceptuelle logik med de relevante deskriptive og relative begreber til instituering af UG, den universelle grammatik, der er de grammatiske betingelser og muligheder overhovedet. I forhold til denne optræder NG, et naturligt sprogs grammatik eller en nationalsprogsgrammatik, som en konkret specifikation af disse muligheder og betingelser. Disse realiseres i en individuel sprogbrug i et intersubjektivt rum, i SB. Ved hvert af disse beskrevne og beskrivende begrebskomplekser skabes en forklaringsrelation til det ikke-sproglige. Den universelle grammatik set gennem logikkens filter karakteriserer tanken eller bevidstheden, således at den kan ses som en bevidsthedsfunktion. NG set gennem UGs filter angiver - for Brøndal - den nødvendige og tilstrækkelige betingelse for karakteristik af en national bevidsthedsform eller mentalitet og for bestemmelse af et givet sprogs særegenhed herudfra. Via NG placeres SB i Situationen, dvs. sprogbrugens sociale, historiske og diskursive kontekst og determinerer arten og omfanget af dens sproglighed. Idet SB indskrænkes til en videnskabelig diskursiv praksis skaber den forbindelse mellem den generelle og komprehensiv logiske teori og de logiske begreber (kategorier) hvormed institueringen foregår. Disse forbindes således på diskursive betingelser: teorien afstikker via den diskursive praksis rammerne for de relevante begreber, og deres iværksættelse i struktureringer i en diskursiv praksis præciserer art og omfang af den erkendelse som opnås på det givne teoretiske grundlag. Hermed præciseres dettes grænser og dermed dets generelle historicitet og dets mulige konkrete overskridelse.

Hvad nu dernæst angår den diskursive dialektik, forholder det sig i forlængelse af det foregående således at en del begreber optræder på såvel 0. som 4. niveau. På den ene side angiver tilstedeværelsen af logik, SB og teori på samme niveau den samtidige tilstedeværelse af grundbegreber, diskursive betingelser og teoretisk ramme. Og på den anden side angiver tilstedeværelsen af denne triade på to af niveauer-

ne at der i denne samtidighed er impliceret en proces. I og med den gennemførte forklaring og beskrivelse 'oppefra og ned' i modellen bliver SB den utilstrækkelige sammenkobling af logik og teori, og SB bliver dermed stedet hvor kravet om ny begrebsdannelse rejses med større eller mindre radikalitet, således at en ny beskrivelses- og forklaringsproces kan gennemføres på mere eller mindre kraftigt ændret grundlag.

12. Grundbegreberne og den grammatiske model

Når jeg derfor afsluttende skal undersøge hvilke grupper af grundbegreber Brøndal arbejder med, og hvilke definitioner de qua grundbegreber må have, må jeg - hvis den ovenfor skitserede tanke skal være frugtbar - kræve (mindst) tre grupper: en udtryksgruppe, en indholdsgruppe og en forbindende eller producerende gruppe. Når jeg her understreger at jeg søger grupper af begreber uden differentiering af grupperne, skyldes det at jeg vil gøre opmærksom på at jeg endnu ikke har taget stilling til om de fundne grundbegreber er deskriptive og relative som Brøndal kræver (eller limitative og non-limitative som jeg kræver). Derfor ser jeg foreløbigt på de begrebsgrupperinger som indgår i Brøndals grammatiske model. Indenfor den skal da de ønskede enkeltbegreber, af hvad art de end måtte vise sig at være, med nødvendighed findes.

Som for enhver lingvist indtager osse for Brøndal sprogstudiet en central rolle blandt videnskaberne. Men det er ikke i første række fordi sproget er universelt menneskeligt - det ville kun gøre det centralt i visse videnskaber - men fordi lingvistikken bygger på en dobbeltdikotomi som videnskaberne lader sig organisere efter. Lingvistikken er ikke central på grund af sprogets 'natur', men på grund af den måde den definerer sig som videnskab. De ikke-sproglige discipliner kan tilknyttes sprogets forskellige aspekter i denne dobbeltdikotomi: system vs rytme og ydre vs indre. Det er ikke fire tilfældigt adderede tekstområder der ligger 'foran' eller 'bagved' hinanden, 'over' eller 'under' hinanden. De er sideordnede. Systemet studeres ikke gennem rytmen, indholdet ikke gennem udtrykket.

Le langage présente quatre aspects. Le signe linguistique est à la fois intérieur et extérieur, signifié et signifiant. Le langage est à la fois système et rythme, langue et parole. On peut ajouter que les deux premiers aspects sont complémentaires, comme sont les deux derniers. En combinant ces quatre aspects du langage, tous les quatre également nécessaires pour le constituer, nous pourrions établir un tableau où entrent à la fois les différentes disciplines de la grammaire, de la théorie du langage et des sciences voisines. (Brøndal 1943a: 135)

Det er værd at pointere, selv om jeg ikke skal fordybe mig i det her, at Brøndal har 'les sciences voisines' med. Han nøjes ikke med at påstå at lingvistikken er central, og at den er et værktøjsmagasin der kan låne ud af sine metoder og resultater til andre videnskaber. Han søger at give lingvistikken og nabovidenskaberne et fælles struktureringsgrundlag. Hvis videnskaberne skal fungere sammen, og hvis lingvistikken fundamentalt skal forholde sig til det ikke-sproglige, så må de defineres i en indbyrdes forbundethed i en fælles epistemologisk ramme (som Brøndal altså mener at sprogfilosofien kan levere), ikke i isolation, immanent selvbeskuelse og tilfældig udvendig berøring. Brøndals skitse (se bilag V) er et sådant forsøg på en tværfaglig defineret almen semiotik.

Med denne viden om at Brøndals grammatik i snæver lingvistisk forstand finder sig en plads i en "Délimitation et subdivision de la grammaire", kan man roligt betragte den isoleret uden frygt for at den er tænkt eller defineret isoleret, hvorfor dens resultater heller ikke kommer til at svæve i luften. Denne baggrund må osse med for at Brøndals bemærkning i *Morfologi og Syntax* om at hans grammatiske model "synes fuldstændig" kan forstås rigtigt (Brøndal 1932: 8) (13). Den er ikke fuldstændig i absolut forstand (og skal sikkert osse revideres på samme måde som Ordklasserne ændres i *Les parties du discours*; et par usikre detaljer har jeg udeladt nedenfor). Men den er fuldstændig i den forstand at den er den eneste grammatik der kan rummes inden for den givne teori, og den eneste måde hvorpå UG kan undgå at miste sin karakter af videnskabelig konstruktion, dvs. sin status som effektiv strukturalistisk objekt (i Boudons betydning):

	symbolsk	symp./log.	logisk
system	fonologi	synonymik	ordklasselære (almen morfologi)
	m o r f o l o g i		
rytme	fonetik	semantik	ledlære (almen syntaks)
	s y n t a k s		

De grundbegreber der opretter denne fuldstændighed, skal selvfølgelig være nødvendige og tilstrækkelige til at instituere den krævede dobbeltdikotomi, system vs rytme og ydre vs indre, og til at udfylde de seks felter med operationelle enheder der kan beskrive og forklare

sproglige fænomener, kort sagt nødvendige og tilstrækkelige til at instituere enhver forskel i grammatikken.

Denne formulering er et ekko af en del af kategorideinitionen, def. 9, fra slutningen af II del (se II.E.: 134), men kan nu ændres lidt: 'enhver forskel' eller 'det nødvendige og tilstrækkelige antal forskelle', som det hed umiddelbart ovenfor og i definition 9, dækker det strukturbegreb der er blevet indført. Vi er altså på udkig efter de nødvendige og tilstrækkelige elementer til at instituere strukturen i grammatikkens System i UG. Denne grammatik er, som næsten altid hos Brøndal, opstået gennem en bevidst analytisk bearbejdelse af overleverede grammatiske Systemer, som svar på deres sammenblanding af system og rytme, ydre og indre (se Brøndal 1932: 1ff; Brøndal 1943a: 1ff).

En kort kommentar til de enkelte rubrikker. System og rytme er allerede indført som begreber, og jeg vil blot her atter understrege deres indbyrdes autonome stilling i definitorisk henseende. Det kræver naturligvis et fælles definitionsgrundlag udenfor UG, et systemisk-rytmisk felt, og det er netop de logiske grundbegreber. Logikken som selvstændig disciplin har Brøndal da osse anbragt i et systemisk-rytmisk område i sin 'fællesgrammatik' (se bilag V).

Med hensyn til modsætningen symbolsk vs logisk, en omlægning af modsætningen ydre vs indre, er sagen vanskeligere. De symbolske og logiske delområder af grammatikken er ligesom system og rytme definitorisk uafhængige af hinanden, men de må osse defineres med den intertekstuelle funktion mellem ydre og indre for øje. Autonomi betyder osse her komplementaritet. Uden større klarhed siger Brøndal:

Paa den anden Side [i forhold til system og rytme] er der en vigtig Modsætning mellem Lyd (eller mere alment: Symboler) paa den ene Side - hvad enten de fremtræder systematisk [dvs. systemisk] og normativt og studeres af Fonologien eller rytmisk og funktionelt og studeres af Fonetiken - og 'Ord' (i videste Forstand, cf. lógos) paa den anden Side - hvad enten de, som System, betragtes af Morfologien eller, som Rythme, af Syntaxen. Denne Modsætning - som er radikalt forskellig fra Distinktionen mellem System og Rythme - beror paa, at Sproget er bygget op af to Arter Elementer: Udtryk eller symbola og Tanker eller lógoi. De symbolske Begreber, der er Udtryk for simple Relationer, fremtræder klarest (dvs. relativt mest isoleret) i de abstrakte Ords Betydning; de studeres bedst i Præpositioners og andre Partiklers eller i Hjelpeverbs Synonymik. De logiske Begreber er derimod de Elementer der ligger til Grund for Tankens almene Kategorier; de muliggør paa den ene Side de logiske Systemer der udgøres af Ordklasserne, paa den anden Side de Operationer, hvori enhver Tankebevægelse bestaar (Brøndal 1932: 6).

Helt oplagt svarer de her omtalte 'almene Kategorier' til hvad jeg har kaldt deskriptive og relative elementer, og de skal som før nævnt instituere ('muliggøre') både system og rytme, morfologi og syntaks, og de klasser og led der indgår heri. Men derudover er citatet overmåde indviklet uden mange dagklare momenter. En del af forvildetheden skyldes tankegangens principielle kompleksitet: Brøndal skal holde alle fire modsætningspoler sammen samtidig i en dobbeltdikotomi. Derfor deles første linies 'Paa den anden Side' yderligere i et 'paa den ene Side' og 'paa den anden Side'. Og hver af disse 'sider' henvises i et indskud til både et systemisk og rytmisk aspekt. Men hele citatets knudrede opbygning hænger nok osse sammen med at tankegangen ikke er klar: på den ene side (for nu at repetere citatets kontrapunktik) hævdes det at symboler er lyd eller udtryksstørrelser, men på den anden side - og i tilsyneladende modstrid hermed - påstås det at de fremtræder klarest i de abstrakteste ords betydning. Og hvad vil det sige at de er 'mest isoleret' her? Fra hvad? De kan enten være isoleret fra andre symboler, idet de anbefalede ord alle er småord uden synderlig lydlig kompleksitet og måske egnede til den glossematiske kommutationsprøve. Det betyder dog nok snarere at de er isoleret fra de logiske begreber, der er svagt repræsenteret i småordene, hvorfor symbolerne skulle fremtræde med større selvstændighed. Men jo da ikke i ordenes betydning. Men under alle omstændigheder ligger der for en velvillig betragtning den opfattelse bag formuleringerne, at der er en funktionel sammenhæng af nærmest kompensatorisk karakter mellem symbolsk og logisk, således at de to typer elementer i hvert fald ikke blot adderes i ordene. Hvordan denne funktionelle sammenhæng så i øvrigt skal se ud. Videre kan man undre sig over at udtryksiden først i citatets start gives både et systemisk og et rytmisk aspekt ligesom indholdssiden, mens det i citatets slutning kun er de logiske begreber der bevarer denne dobbelthed, idet de symbolske her henvises til synonymikken der alene er systemisk.

Hvad angår selve sammenhængen mellem symbolsk og logisk, udtrykker Brøndal sig lidt klarere i forarbejdet til det indledningskapi-
tel til *Morfologi og Syntax*, hvorfra jeg netop har citeret. Dette forarbejde er optrykt i *Essais de linguistique générale* og stammer fra 1930. Der står:

Une phonétique qui ne traite des sons et ses syllabes qu'au point de vue purement extérieur, serait une partie de l'acoustique ou de la physiologie; elle n'est pas une discipline linguistique. Une morphologie qui n'étudie la flexion (et la formation des mots) que sous l'aspect exclusivement formel, c'est-à-dire extérieur, ne serait qu'une sorte d'index à une partie de la grammaire - instrument purement pratique sans caractère scientifique (Brøndal 1943a: 2)

Brøndals intention fremtræder her i negativ belysning gennem påpeg-

ning af positivistiske fejltagelser. Disse ytrer sig dels ved en isolation af empirisk-eksperimentelle aspekter, dels giver de sig til kende gennem en total adskillelse af områder der funktionelt hører sammen, omend de definitorisk er autonome. Fonologi og fonetik (idet Brøndal her nu husker både det systemiske og rytmiske aspekt ('sons et syllabes')) er ikke isolerede akustiske målinger, og morfologi ikke et normativt eller deskriptivt sæt oplysninger (idet Brøndal så til gengæld her nu glemmer det rytmiske aspekt, syntaksen!). Det er for Brøndal ikke et spørgsmål om hvorvidt det er muligt at abstrahere fra den nødvendige indbyrdes sammenhæng, men om det er hensigtsmæssigt. Det er realistabelt, men uinteressant. Eller rettere uvidenskabeligt, fordi de omtalte analyser er teoriløse i deres afhængighed af den umiddelbare empiri og manglende forbindelse til en helhedsopfattelse af sproget.

Derfor er symboler nok lydlige eller ydre fænomener, men de må fastlægges med henblik på en funktionel sammenhæng med det logiske indhold. Og dette indhold skal omvendt ved hjælp af de logiske grundbegreber defineres med hensyntagen til dets sammenkobling med udtrykket. Det betyder ikke at de symbolske og logiske sektioner i grammatikken skal have defineret deres begreber ved disses funktioner, men at definitionerne er ubrugelige hvis de ikke kan anvendes til at gøre rede for de sproglige funktioner.

Dog synes det som om Brøndal selv antager at der er tale om en primært på de logiske indholdsbegreber funderet funktionel sammenhæng, en antagelse der bidrager til uklarheden. I et efterladt notat, dateret februar 1924, fra et større manuskriptudkast "Sprog og Tanke" hedder det fx.:

Der maa altsaa (for enhver Norm) dannes et rationelt fonetisk System, hvor hver Lyd svarer til en vis (meget abstrakt) Betydning. (4297,22)

Som vi senere skal se er det netop i forholdet mellem de to typer begreber ét af de dramatiske sammenbrud i Brøndals egen tænkning finder sted (se IV.F.: 648ff)

Foreløbig slår vi for egen regning fast at det er den centrale funktion, intertekstualiteten, der hører ind under den grammatiske models symbolsk/logiske område, hvor ydre og indre forenes i synonymikken og semantikken eller under ét betydningslæren. Ordet eller det lingvistiske tegn, der er ét og samme hos Brøndal, er ikke en statisk enhed af ydre og indre, men en dynamisk, hvorfor der må være særlige begreber for dette produktive mellemlid mellem symbolik og logik. Derved bliver UG en filosofisk grammatik, en del af sprogfilosofien, idet den ikke giver regler for ordenes anvendelse eller en beskrivelse af deres brug, men inkluderer en forklaring på sprogfunktionerne, selve betydningsproduktionen, i sin beskrivelse af sproget. Det bliver altså her Brøndals påstand om at sproget overalt er logisk skal stå sin prøve

(14). Det er derfor samtidig her man skal være på vagt over for at man ikke formulerer sig som om sprogets natur er på nippet til at blive fundet. Og gerne mere vagtsom end Brøndal selv. Forklaringen er nemlig ikke absolut erkendelse, men en tildeling af betydning, et udsagn om hvad man indenfor en given teori vil forstå ved et givet begreb, i.c. betydningen.

To detaljer i Brøndals sprogbrug forekommer måske lidt uvante og kan være værd at henlede opmærksomheden på allerede her. For det første at semantik er en syntaktisk disciplin om "de syntaktiske Dannelsers Betydningsvariation" (Brøndal 1932: 7). For det andet at man ved synonymik forstår den teoretiske betydningelære, modsat leksikografien, der er den praktiske. Synonymikken er altså ikke en underafdeling af leksikografien, hvor den i så fald skulle udgøre en oversigt over ord med 'samme' betydning. Problemet om 'samme' betydning (ækvivalens) er netop et praktisk problem, en praktisk illusion om man vil. At antage at der skulle være et indhold der er identisk i sig selv selv bag forskellige udtryk, ville være at acceptere udtryks og indholds funktionelle og ikke blot definitoriske autonomi. Og det ville medføre en tilbøjelighed til at overtage den klassiske opfattelse af udtrykket som sekundær dannelse, egentlig en hæmsko for indholdet.

Ethvert ord har derfor indenfor teorien en unik plads i det pågældende ordklassesystems interne struktur. Leksikografien bliver derfor i stedet en underafdeling af synonymikken. I en ikke-brøndalsk synonymik vil man sige at et givet indhold er tilordnet et udtryk, hvorigennem dette indhold kan studeres og sammenlignes med andre indhold, og deres eventuelle identitet kan opspores som en identitet i sig selv bag udtrykkets varians. En synonymik i Brøndals forstand ville vie selve tilordningen sin interesse og dermed tekststrukturen: et indhold tilordnes et udtryk og kan ikke løsrides fra den udtrykshandling der producerer det som indhold. I Brøndals synonymik defineres en given ordbetydning som en identitet med sig selv og ikke som en identitet i sig selv. Identiteten i sig selv er absolut, identitet med sig selv er en identitet under visse omstændigheder og skyldes en begrebskonstruktion, en strukturering. Det hedder udtrykkeligt;

En Reduktion af alle Anvendelser af et Ord til een Definition vil altid være mulig og nødvendig. Denne Grundbetydning er af rent begrebmæssig Art (cf. Irmén) og maa aldrig sættes lig med nogen af Anvendelserne (som den formentlige 'Kerne'), specielt ikke med den rumlige. (Brøndal 1940a: 120, jeg fremh.)

De tre begrebsgrupper må følgelig være således indrettet, at de definitorisk adskiller sig på den ene side i ordbetydningsbegreber (synonymik, semantik), på den anden side i indholdsbegreber (almen morfologi, almen syntaks) og på den tredje side i udtryksbegreber

(fonologi, fonetik). Funktionelt skal de være sammenhængende.

Denne fundamentale sammenhæng fremhæver Brøndal kraftigt. Således mellem ordbetydningernes og de alment morfologiske/alment syntaktiske begreber:

De to Arter af Begreber - de relationelle og de generiske - synes saaledes i lige Grad nødvendige. (...) En vigtig lagttagelse kan her tilføjes: Relationer forekommer aldrig alene, men kun med et Artsbegreb som Ramme; man har ikke Specialbetydning uden Klasse (...) og en Relation tænkes aldrig undtagen i en Sætning. Omvendt har man 'tomme' Ord, der er definerede alene ved Klassens Definition. (ib.: 122, 123f)

Foreløbig vil jeg blot konstatere den definitoriske uafhængighed ('to Arter (...) i lige Grad nødvendige') og den funktionelle sammenhæng ('forekommer aldrig alene', 'ikke Specialbetydning uden', 'tænkes aldrig undtagen'). Jeg skal senere vende tilbage til de konkrete begreber der omtales i citatet: relationelle begreber for ordbetydning, artsbegreber eller generiske begreber for ordklasser og led, og vil modificere Brøndals udtalelser (se IV del).

Forbindelsen til symbolerne, dvs. forholdet mellem ydre og indre, lades heller ikke ude af betragtning, selv om dette emne ikke betones så stærkt i Brøndals værker. Udover det allerede bragte citat fra Morfologi og Syntax, hvor symbolerne ikke klart skilte sig ud fra ordbetydningernes sfære, finder man i samme bog denne bemærkning:

Man kan, som Paul Valéry (i sin Afhandling om Edgar Poe) med Rette har bemærket, i Virkeligheden ikke skelne Aandeligt og Materielt. Jespersen har da også i Sproget antaget en fast Synthese af Indre og Ydre og vil blot - ved en Skiften af Synspunkt - snart gaa fra det Ydre til det Indre ('Morfologi'), snart fra det Indre til det Ydre ('Syntax'). Ved en ejendommelig Inkonsekvens antager nu Forfatteren af Philosophy of Grammar alligevel Muligheden af en Betragtning af det blot Indre ('Symbologi') - hvortil egentlig maatte svare Muligheden af en Betragtning af det blot Ydre (Fonetik?, men her spiller jo, netop ifølge Jespersen, ogsaa Betydningen, det Indre, en Rolle).

Man bør i Sproget konsekvent fastholde Antagelsen af en ubrydelig Synthese af Indre og Ydre; et linguistisk Studium af et Indre uden et Ydre vil da være lige saa uberettiget som et Studium af et Ydre uden et Indre, og de to Synspunkter, hvoraf det ene konstaterer det Ydres Sammenhæng med det Indre og det andet det Indre med det Ydre, maa nødvendigvis falde sammen og give identiske Resultater. (Brøndal 1932: 4)

Atter må man notere sig at Brøndal ikke undersøger det indre for sig og det ydre for sig og får samme resultat ud af det. Han agter at undersøge de to momenter indbyrdes sammenhæng, og det er et sådant studium der får samme slutfacit uanset hvilken af de to komplementære komponenter der vælges som indfaldsvej. Men det forudsætter netop osse at de som komplementære er definitorisk adskilte, skønt funktionelt sammenkoblede.

Yderligere fremhæver Brøndal i foredraget "Sound and Phoneme" at de begreber hvormed symbollæren skal arbejde og definere sit objekt, har samme status i forhold til UG som de tilsvarende logiske begreber har, og at de to sæt definitioner følgelig har snæver indbyrdes affinitet. Om slægtskabet hedder det:

Phonetics, if defined as the study of sounds as they occur in actual speech, or of the combination in time of phonic elements, has an obvious affinity to syntax: in other terms, the theory of the syllable (...) should be studied in close connexion with the theory of the sentence [der er logisk defineret].

Phonology, if understood as the study of purely ideal elements of a phonic convention, is on the other hand intimately connected with morphology: the theory of phonological elements should not be separated from the theory of the word and its form. (Brøndal 1936d: 43)

Formålet med at fremhæve et slægtskab med de ikke-symboliske discipliner er en tilstræbt niveauidentitet i stratificeringen, de logiske grundbegreber og 'the phonic elements' er på samme niveau. Hvordan de enkelte begreber så skal defineres, når de er blevet placeret på samme niveau, ved vi endnu intet om: 'obvious affinity', 'close connexion', 'intimately connected', 'not be separated from' - disse vendinger angiver kun at en præcis forbindelse skal kunne findes.

Men med hensyn til niveaufællesskab kan man videre læse:

It must be admitted, I think, that in any science you may have units of three different kinds:

(1) Units may be of an immediate and in the last resort of an individual character and consequently the object of direct observation and experimental research - physiological and psychological. The sound would be such a unit.

(2) Units may be purely ideal, i.e. of normative or conventional, of an over-personal or over-individual nature, and consequently not the object of either physical or, directly at least, of psychological research. The Phoneme would be such a unit.

(3) Units may be ultimate, structural, permanent, and in this case to be found neither in individual experience nor in social convention, but presupposed by these and discovered by analysis. (ib.: 42)

Nu er dette foredrag næppe det bedste Brøndal har begået. Formuleringerne er ikke unika, af præcision, men man genkender klart træk som er fælles med overvejelserne i "Langage et logique". Enhederne skal jo også, hævder Brøndal, findes i 'any science' og ikke kun i fonologi og fonetik.

Man finder samme tvetydighed med hensyn til SB - i.e. 'sound' - som i Brøndals tidligere overvejelser over rytme og syntaks: er der tale om sprogbrug hvorfra alt andet end sproglige aspekter er fjernet, og dermed om et rent rytmisk studium? Det tyder det første citat på. Eller er der tale om den komplekse sprogbrug i Situationen? Det synes det andet citats punkt 1 at bekræfte.

Mens fonemerne - nævnt på andenpladsen - er parallelle med morfologiens enheder, skal den tredje type enheder Brøndal opremser øjensynlig være parallelle med de logiske grundbegreber. Enhederne på dette øverste niveau ('ultimate') kalder han foner. På grund af de metafysiske overtoner fone-begrebet er forbundet med (cf. Derrida 1967c), og dets snævre forbindelse til det lydlige udtryk alene, vil jeg i det følgende foretrække at benævne dem femer (efter Greimas 1970: 40). Femerne er de universelle byggesten hvorefter fonemerne konstrueres ved kombinationer, og de er relationelt defineret (cf. henvisningen til Jakobsons distinktive træk og til Pottier, Greimas og Courtés 1979: s.v.). Om det er muligt og hensigtsmæssigt at give sådanne grundbegreber en plads på linie med de logiske grundbegreber, bliver aldrig klart hos Brøndal (se IV.F.). Men den hensigt at gøre forsøget er utvetydig.

Der synes da ikke at være nogen hindring for at kalde de tre grupper grundbegreber på det øverste trin i modellen, dvs. 0-trinnet (og 4. trin), for kategorier. Der er ét sæt symbolske, femerne, og to sæt logiske, de relationelle og de generiske begreber eller artsbegreberne. De opfylder kravene med hensyn til konstitutiv evne og institutiv evne, og de bliver grammatiske kategorier ved at instituere det grammatiske Systems struktur i UG. Alle tre sæt begreber er sideordnede i beskrivelsen men ikke i forklaringen, idet hver af UGs delområder kan anvendes til at forklare forskellige forhold. Sådanne begreber skal vi prøve at finde hos Brøndal.

Når UG kan kaldes en 'grammaire générale et raisonnée', er den ikke generel fordi den reinstitutionerer tankens virksomhed og med reinstitutionerede enheder forklarer sproget som tankens udtryk. Men den er det fordi den leverer samtlige de institutionerede begreber der er struktureret således at teorien bliver generel, dvs. er i stand til at beskrive og forklare alle sproglige fænomener.

13. Grundenheder og mindsteenheder

Da jeg nu i næste del af afhandlingen skal finde begreber der kan kaldes kategorier i Brøndals egne værker, og da jeg i konklusionen på nærværende del skal operationalisere tese 4a (II.E.: 134) med henblik på dette analytiske eftersøgningsarbejde, kan der være grund til nu at sige noget om hvordan man ikke kan bære sig ad med Brøndal i hånd, når man vil bestemme arten af og definitionsområder for de instituerede enheder i UG indenfor en generel teori.

Som tidligere nævnt bliver grammatikken ikke universel og teorien generel via en induktiv generalisering. Bloomfields diktum at "the only useful generalization about language are inductive generalizations", får nogle bidragydere til Greenbergs Universals of Language (Greenberg (ed.) 1966) til at finde 3, andre 45 universalier i sproget - med løfte om flere. Her er ingen mulighed for definition med nødvendighed og tilstrækkelighed som Brøndal efterlyser. Den induktive generaliserings vej til almenbegreber kan ikke betrædes, så vi finder ikke de relevante begreber hos Brøndal selv, blot ved at finde de begreber han bruger hyppigst eller ved at nøjes med at bygge videre på de enkeltanalyser eller enkeltbegreber han selv fremhæver som vigtige. Så når vi aldrig begrebsstrukturen i Brøndals tekst.

En anden ufarbar vej, som Brøndal selv opponerer imod som en måde til at finde relevante generaliserede enheder på, er den lineære delingsprocedure:

Ved Ordningen af disse Grupper [af grammatiske områder] er man sædvanligvis gaaet ud fra, at de tilgrundliggende Begreber danner en Række: Lyd - Stavelse - Ord - Sætning, idet man antog, at Sætningen bestod af Ord, Ord af Stavelser og Stavelser af Lyd. (Brøndal 1932: 5)

Det er selve denne fremgangsmåde Brøndal vender sig imod. Isolation af mindsteenheder er ham inderlig ligegyldig. Opsøgningen af mindsteenheder vil være at insistere på de "empiriske Formler" (Brøndal 1940a: 107), som Brøndal kun tildeler en rolle til registrering af overfladefluktuationer. Set fra sprogfilosofiens standpunkt vil en sådan opmærksomhed omkring mindsteenheder være et ligeså sandt - hvis man ellers er skarpsindig - som uinteressant arbejde. Det er nemlig perspektivløst og aldeles ikke definitivt at finde mindsteenheder, men af betydelig større vigtighed at vide hvad man skal stille op med dem hvis man finder dem. Og ved man det, dvs. har man en komprehensiv teori, behøver man jo egentlig ikke at finde (15) dem, men kan konstruere dem, eller rettere: man har først fundet dem når man kan konstruere dem (cf. Kuhn 1969: ch. VI).

Ikke mindsteenheder med deres farlige kvantitative overtoner, men grundenheder er for Brøndal deduktionens udgangspunkt og ikke dens slutpunkt. Dette slutpunkt er en position der på grund af deduktionens principielt inadækvate karakter kun interesserer som

anledningen til revision af den videnskabelige praksis. Hvert niveau har da sin grundenhed, som altså skal være den platform hvor niveauets fundamentale dobbeltdikotomi ses og kan beskrives og forklares. Udgangspunktet i UG, dets grundenhed, er derfor for Brøndal uforanderligt ordet (Brøndal 1928: 208), idet han finder at alle sprogets aspekter her samles i en komplementær sideordning: ydre vs indre, system vs rytme (med hensyn til den sidste modsætning må Brøndal dog revideres, se kapitel V.B.). Disse fire 'tilgrundliggende Begreber' danner ikke en række, og sproget ses derfor som et komplekst hele og ikke primært lineært-hierarkisk (selv om et fænomen som hypotakse selvfølgelig ikke kan undlades).

Det er således karakteristisk at grundenheden konstituerer et område af grammatikken eller hele grammatikken og ikke er en addition af mindre enheder. Den holder så at sige sammen på et område. Grundenheden kan bestå af grundbegreber der indgår i den (fx ordklassen i ordet), og grundenheder kan være sammensat på ét niveau og usammensatte på et andet. Ordklassedefinitionen er sammensat af kategorierne. Samlingen af kategorier (hvad jeg senere kalder den logiske konstant) er den almene morfologiske grundenhed, mens ordklasserne som de konstrueres er dens grundbegreber og er sammensatte dannelser. I forhold til ordet derimod, dvs. på NG-niveau, er ordklassen et usammensat grundbegreb i ordet som grundenhed (cf. "La constitution du mot" i Brøndal 1943a: 117ff). Det afgørende her er ikke at lave et fintmasket skema af grundenheder og grundbegreber (som man fx har lavet over glossematikken (Flydal 1954)), men at slå fast at deres karakter i den givne sammenhæng hænger sammen med deres teoretiske og ikke deres empiriske status.

Brøndal stræber ikke efter at isolere sit objekt, men han former eller producerer det ved hjælp af ikke-empirisk fremanalyserede størrelser, nemlig grundbegreber som er fremdraget i reformuleret udgave af den hidtidige videnskabelige praksis, dvs. de betydninger som er den altid allerede givne ramme for ethvert empirisk objekt. "Empirien produceres" hævder Peter Brask (Brask 1974: II, 812). Beskrivelsen etablerer en sideordning indenfor UG, en horisontal kompleksitet, og ikke hierarkisk ordnede grupper. Først i det øjeblik forklaringen sætter ind, og den skal sætte ind, kan visse områder accentueres alt efter forklaringens formål. Den definitoriske isolation - som mindsteenheden osse er udtryk for - sker kun med henblik på den forklarende redegørelse for fænomenernes interaktion. Empirien bliver et korrektiv i deduktionen, der ikke leder efter strukturer i empiriske objekter eller skjulte invarianter. Den brøndalske deduktion er ikke led i en forudsigelighedens operation, en konstruktivisme. Sprogstrukturens realitet består i at den er konstrueret af konstruerede, fremanalyserede begreber - der kan dementeres. Brøndal arbejder med lingvistiske universalier, ikke sproglige universalier.

Forskellen mellem mindsteenheder og grundenheder kan markeres yderligere, når man ser på hvorledes man opbygger de sproglige

definitioner af de enheder der indgår i den kæde eller 'Række' som peger frem mod mindsteenhederne. Brøndal adskiller sig som nævnt fra den banale empiriske variant (induktiv generalisering), men osse fra den mere raffinerede, hvorefter der er tale om formaldefinitioner (som fx hos Hjeltslev).

Udgangspunktet her er Saussures konstatering af at sproglige definitioner kan opbygges udelukkende ved antagelse af negative enheder (Saussure 1972: 166). De formale definitioner forudsætter kun forskelle, rene forskelle, og udtaler sig kun om hvorledes forskellige elementer forholder sig til hinanden. Elementerne bestemmes udelukkende ved deres plads eller position, hvorfor de enkelte elementer ikke har anden begrebsmæssig forankring end at være indbyrdes forskellige. Angiver den indbyrdes forskellighed minimale par, kan mindsteenhederne udskilles. Opfattelsen af enheder som negative entiteter bygger på at forskellen er et givet - ikke et produceret - faktum i et lukket system af afhængigheder, der hos Hjeltslev kaldes interdependens, determination og konstellation, hvor konstellation ret beset er negativt bestemt, idet den er en relation der ikke hører under videnskaben, evt. blot ikke under den givne videnskab. Sprogets immanens som en gyldig udgangsantagelse er altså strengt taget forsvundet med antagelsen af de negative mindsteenheder, defineret i indbyrdes og kun i indbyrdes forskelle af relationerne interpendens og determination. For konstellationen - skønt selv negativt defineret - hører dog hjemme udenfor immanensen og udenfor den givne videnskab, måske i uvidenskabeligheden.

Som man skal se hos Brøndal, er det i flere henseender for pauvert og tjener for ham i første række til en spekulation over om relations-systemet ikke burde være mere fleksibelt. (Brøndal 1943a: 105).

Brøndals grundenheder og grundbegreber er positive, idet alle har en distinkt betydning der bevares i de skiftende positioner som det pågældende element kan befinde sig i: "Det konstante er [ikke] Combinationerne men de Elementer der kombineres" (Brøndal 1928: 218). De omtalte elementer er de logiske og symbolske kategorier (Brøndal glemmer her at der osse skal være et generelt og konstant struktureringsprincip eller kombinationsprincip). Denne positivitet opnås kun ved opgivelse af at systemet eller rytmen (Hjeltslev: system og forløb) - det vil i de logiske delområder sige morfologi og syntaks - udgør selve definitionsniveauet. Ellers ender man blot med en rest-kategori "af samme Art som Ormene i den gamle Zoologi, - en Klasse der er provisorisk opstillet og kun rent negativt defineret" (Brøndal 1940a: 10): Skal man væk fra sådanne negative størrelser (fastlagt i en konstellation hos Hjeltslev), i lingvistikken ofte indeklinable enheder som fx præpositionerne, må man anvende et logisk definitionsniveau, idet en sådan logisk fællesbasis for både morfologi og syntaks medfører en opfattelse der betyder "flere Fordele. Den er af positiv Karakter - og derved modsat den syntaktiske og den morfologiske, der begges slet ikke definerer Præpositionen som saadan, men kun Funktio-

ner eller Former, hvortil de formodes at rumme Analogier." (ib.: 11).

De positive definitioner af de begreber der tilsammen udgør morfologiens og syntaksens områder i UG, beror naturligvis ikke kun på ligheder, som de negative kun skulle bero på forskelle. Begreberne baseres på "Ligheds- og Forskelsforhold" (Brøndal 1928: 55, 69; Brøndal 1932: 18, 102), som det hedder flere steder. Lighed beror på at der indenfor en vis gruppe i morfologien eller syntaksen indgår de samme begreber i kombinationerne, og forskellen beror på at ingen af de kombinerede størrelser er identiske med andre end sig selv.

Denne identitet bliver således en konstrueret - produceret om man vil - enhed, byggende på fremanalyserede logiske kategorier. Men noget sådant kan kun gøres når det der opponeres til formen ikke er det absolut uformede (en amorf substans), men er elementer der hører til logikken eller den diskursive praksis. Og det skal gøres, fordi sprogteorien skal anvende sine begreber i translingvistisk øjemed. Og til den ende kræves det at begreberne, for at de kan forklare sammenhænge, bevarer deres identitet i alle de sammenhænge sproget indgår i. De er definitorisk bundne, men funktionelt frie, mens de rent negative termer osse er operationelt bundet. Hvis man således svigter interessen for de kombinerede elements identitet og samtidige forskellighed til fordel for den rent forskelsfunderede definitoriske fastlæggelse af formal identitet, hævder B. Sierstema ligefrem - bl.a. i forbindelse med Hjeltslevs negligering af funktionerne - at man næppe kan definere forskellene mellem de enkelte sprog (Sierstema 1965: 118, cf. fx osse ib.: 25). "We must therefore", bemærker A. Utaker, "consider the concepts of similarity and difference on the same level - only then can we escape the logical fallacy of binarism in which we easily become trapped" (Utaker 1974: 93, jeg fremh., cf. Parret 1971: 129).

14. Afhandlingens holdning til Brøndal

Efter i det netop foregående afsnit mest at have talt om hvordan man ikke skal bære sig ad ved begrebsrekognosceringerne i Brøndals tekster, kan det være rimeligt at lukke kapitlet med positivt at stille de opgaver op som skal løses i IV del af afhandlingen. Det er godtgjort at Brøndals teoribygning er opbygget således at der er et kategorielt niveau. Men to ting står tilbage, og det er ikke de mindste, inden man kan sige at Brøndal anvender grammatiske kategorier til definitioner af positive grundenheder i ligheder og forskelle, i forlængelse af den kategoridefinition jeg foreløbig har stillet op som Def. 9. (II.E.: 134).

Det første problem er om kategorierne er limitative og non-limitative, således som jeg har krævet, og om hvordan disse egenskaber stemmer med femer, relationelle og generiske begreber, hentet ud af den deskriptive og relative logik. Det skal vi undersøge ved simpelt hen at grave begreberne ud af Brøndals tekster.

Det andet problem er om de brøndalske begreber, hvis forekomst

er blevet sandsynliggjort nu, kan indpasses i den udtømningsproces som er karakteristisk for den dialektiske cirkularitet som behersker diskursen i den effektive strukturalisme. Det turde i hvert fald være yderst tvivlsomt om Brøndal selv skulle kunne tilslutte sig den udformning jeg har givet tankegangen. De fleste af de strukturalister og dermed beslægtede personer jeg har anvendt som støttepunkter for at tolke hvad der stod i og navnlig mellem linierne hos Brøndal, er jo langt yngre end han selv. Og sådan vil det fortsætte på alle de følgende sider.

Men på den anden side: hvis man kalder sig strukturalist, hvis man kalder sig ametafysisk, hvis der ved siden af de fåtallige eksplicitte formuleringer om videnskabelighedsproblemer findes udsagn som dem jeg har fundet eksempler på, så må konsekvensen være den der er blevet draget her: tilhørsforhold til en strukturalisme der med Boudon kaldes 'effektiv'; en placering af det videnskabelige objekt i en diskursiv proces, hvori det konstrueres gennem en analyse af den hidtidige videnskabelige praksis (induktion) og en syntese (deduktion) af de fremanalyserede begreber ved hjælp af et struktureringsprincip.

Den strukturelle helhed lader sig da ikke reducere hinsides de grundbegreber der har produceret den som objekt, og det må da forud for struktureringen være anskuet som emne for en strukturering, dvs. som System. Der skabes på denne baggrund en viden der bevarer sin gyldighed, sålænge erkendelse på de givne forudsætninger er mulig (Brøndal 1940a: 110f), forudsætninger som begrebsproduktionen i den videnskabelige praksis er med til at etablere, udvikle og afvikle.

Beviset for at disse påstande faktisk har gyldighed for Brøndal - hvis man kan tale om bevis og hvis et sådant ville have interesse - vil være en oprydning i de områder hvor Brøndal, erkendt eller uerkendt, demonstrerer sin tvivlrådighed. Noget sådant er allerede forsøgt i det små med udredningen af de forskellige begrebsstrata i de anvendte artikler, især "Langage et logique".

Og en oprydning skal der til, for selv om Brøndal måske alligevel skulle have godtaget disse konsekvenser, hvis han kunne have fået dem forelagt, og ville have billiget de tidligere henvisninger til Høffding og Bohr med hensyn til begrebernes historicitet og den cirkulære dialektik i den videnskabelige diskurs, så kan det ikke skjules at vi først og fremmest står med mine fortolkninger af Brøndals erklærede hensigter og standpunkter. Jeg har ikke bevæget mig frem gennem en omfattende citatbelagt dokumentation fra alle hjørner af Brøndals forfatter-skab, hvor han har debatteret og løst epistemologiske og videnskabsteoretiske problemer. Og når sandheden alligevel er på vej frem, skal det heller ikke skjules at der, ud over de tidligere bragte syv kompromitterende citater, er mange formuleringer der langt fra er vand på min mølle. Den 'værste' jeg har kunnet finde, er slutningen på "Sound and Phoneme", en svada der er blevet afleveret på den 2. internationale fonetikerkongres i London i 1935:

Our experience should not be confined to mere ear and eye and hand-experience. And our quest, as scientists, should not be Power, but Truth.

Those of my audience who are active workers in Phonetics, many of them empirically or practically minded British people, may have been surprised or even shocked by what they may be tempted to regard as a "continental" outlook, by my advocacy of entities to be found neither in space nor in time, neither in body nor in mind, of formative elements in the world of language that we find (when we seek), but which we do not in any sense make.

I admit frankly that this amounts to considering phonemes as "Ideas" in something like Platonic sense. But may I remind you that this theory constitutes no condemnation or even neglect of experience, but simply a research of greater consistence, of deeper unity of knowledge, an attempt to penetrate into the structure of things and find their permanent and universal elements. [Brøndal appellerer til] a sense of abstraction or generalization, an application of vigorous deduction, a comprehension of the theory of value, founded on that greatest of European traditions, Platonic Idealism. (Brøndal 1936d: 44f)

Det er jo ikke rart at læse - endsige lytte til. Men der er næppe tvivl om at én af grundene til formuleringernes overbærende og belærende tone, er at Brøndal føler sig i en forsvarsposition over for en overvældende armé af empiriske forskere. For at legitimere sig har han måttet identificere sig lidt mere intimt med traditionen end godt er. Og for på den anden side at blødgøre angrebet lidt har han ført traditionen i marken: det er ikke Brøndals private fornøjelse at ærte empiristerne, der er intet personligt eller polemisk i sagen; det er den europæiske kultur der taler gennem hans mund. Og afvisningen af 'Power' har måske osse aktuelle europæiske undertoner, toner der dog ikke klinger rent når han samtidig påkalder sig en platonisk dogmatik.

Jeg vil derfor stadig ikke insistere på sådanne udtalelser, uanset hvor megen idealistisk hypostasering, hvor megen skråsikker sandhedspatentering og hvor megen gold konstruktivisme citatet her rummer. Hvor meget eller hvor lidt Brøndal end selv har lagt i disse typer udsagn, er de ikke signifikante for hans praksis. Den endelige prøve på mine synspunkters holdbarhed beror ikke på en kvantitativ opremsning af 'gode' og 'dårlige' citater, men på deres evne til at bygge UG op og dermed føre Brøndals forehavende igennem, omend muligvis ad veje Brøndal ikke ville betræde og med konsekvenser han ikke ville have kunnet forudse - eller accepteret.

NOTER

1. På dette punkt forenkles og misforståes Brøndal af Greimas (Greimas 1966: 101, 170). Så vidt jeg kan se af dette værk, er Greimas kun bekendt med Brøndals *Essais de linguistique générale* (cf. Greimas 1963; Larsen 1975; Brandt 1986).
2. Brøndal har kendt Bohr personligt, dels fra universitetets konsistorium, dels tilbage fra studietiden, og de har drøftet videnskabs-teoretiske problemer med hinanden (det synes i hvert fald at fremgå af to breve fra Bohr til Brøndal før hans død og til Rosally Brøndal efter hans død (409,1)). Det er formentlig i tilknytning til kredsen omkring Høffding de to har mødt hinanden (om Bohr og Høffding, se diskussionen i Favrholt 1976; Faye 1979; Favrholt 1979).

Man kan af Brøndals papirer se hvorledes han har drøftet forholdet mellem sprog og logistik med Bohr forud for foredraget "Hvis jeg var Alexander...", holdt 18. oktober 1941 i Selskab for Filosofi og Psykologi. Brøndal tager en tråd op fra foredraget "Principper for Ordstilling" fra 1933 (de to manuskripter ligger i hhv. 4297,22 og 4297,24, cf. Brøndal 1943a: 163, 161). Men i 409,6 ligger der tre små notesblade med hastigt nedkradsede punkter og stikord til et brev til Bohr, delvis ulæseligt, med skitser til nogle sammenhænge mellem fysik og logik - "Analogi mellem Fysik og Logik" - vedrørende tid og kausalitet og erkendelsens kontinuitet. Der er samtidig en disposition til et foredrag den 17. oktober. Da denne er sammenfaldende med indledningen til foredragsmanuskriptet til den 18. oktober og med en lang række nummererede grupper af notater med titlen "Sprog og Logistik" eller "Logistik og Sprog" fra oktober 1941 (4297,25), må man regne med at der er tale om ét foredrag - med flytning eller fejlskrivning af dato - og at Brøndal har forhåndsdrøftet med eller blot forhåndsunderrettet Bohr om de mere principielle sider af foredraget.

3. Se fodnote Brøndal 1943a: 94, cit. efter M. Claparède, cf. henvisningen i Benveniste 1966: 96, note 4.
4. Osse Wilden skelner mellem 'system' og 'struktur', men ikke helt som her: 'struktur' er et subsystem af relationstyper; 'system' er en trindhøjere størrelse, omfatter relationer mellem relationstyper og disses reguleringer. (Wilden 1972: 204). I *Wörterbuch der Semiotik* - for nu at drage en speciel gren af den tyske semiotik ind - er der både en artikel om 'system' og om 'struktur' i semiotikken, men struktur anses for at være et semiotisk "(Rah-men)system", hvor 'system' er en mængde af (tegn)elementer i indbyrdes relation. (Bense og Walther 1973: 104, 108). I Greimas og Courtés' ordbog - jo osse af en speciel observans - er der

ligeledes to artikler. I artiklen om 'system' defineres begrebet glossematisk i en modsætning til forløb, og der er ingen kryds henvisning til artiklen om 'struktur'. Denne rummer først en glossematisk definition af begrebet som autonom relationel totalitet med operationelt perspektiv, nemlig den leddelte hierarkiske analyse. Dernæst som et alment begreb om et ordnet videnskabeligt objekt. Videre i sin særlige udformning i betydningens grundstruktur. Sluttelig opregnes en række specifikke strukturer. (Greimas og Courtès 1979). I Ducrot og Todorov 1972 identificeres de to begreber. Ej heller Lewandowski klargør nogen forskel i de to artikler (Lewandowski 1976: 760, 789). Og opremsningen kan sikkert fortsættes med en stigende raffinering af forvirringen.

5. Den mest gennemgribende anvendelse af en strukturopfattelse som den Boudon tilslutter sig er Umberto Eco's semiotik (Eco 1968 og Eco 1977), hvor en deontologiseret, metodologisk strukturopfattelse gør sig gældende. Boudons fremstilling har imidlertid vist sig mere anvendelig i nærværende sammenhæng.
6. Boudons konklusion giver et klart sammendrag af de to definitionstyper. Ordet 'intensional' er ikke her parallelt med 'komprehensiv', idet Boudon tydeligvis tænker på en metafysisk intensionalitet, der ses som en konsekvens af en positivistisk empirisme. (Cf. debatten om universalier som egenskaber (cf. 'intensional') vs universalier som ikke-prædikative størrelser (cf. 'effektiv') i Seiler (ed.) 1978: passim). Man kunne måske som foreslået af J.-B. Fages (Fages 1967: 10) skelne mellem de to strukturtyper ved hjælp af adjektiverne 'strukturel' (cf. 'intensional') og 'strukturel' (cf. 'effektiv').
7. Cf. Tragessers formel for "prehensions on an object O_i ": en person eller 'bevidsthed' p danner sig på et givet tidspunkt t en bestemt 'prehension' i om et objekt, dvs. retter ikke blot sin bevidsthed mod en objektivitet men mod en bestemt sådan, altså har en forhåndsopfattelse af O_i som en bestemt helhed. Denne konstellation (p, t, i) er forudsætning for dannelse af en 'conception' af et givet O_i . Denne relation mellem (p, t, i) og O_i er p 's udsagn om O_i udfra $i - s(i) -$ på basis af b , der er udsagnets konkrete forudsætninger (iagttagelsessituation, sandhedskrav etc.). Da ingen 'conceptions' er endelige, er de alle partielle, skrevet Δ . Man kan altså sige, tilføjer til Tragesser et R for relation (Tragesser 1977: 57ff):

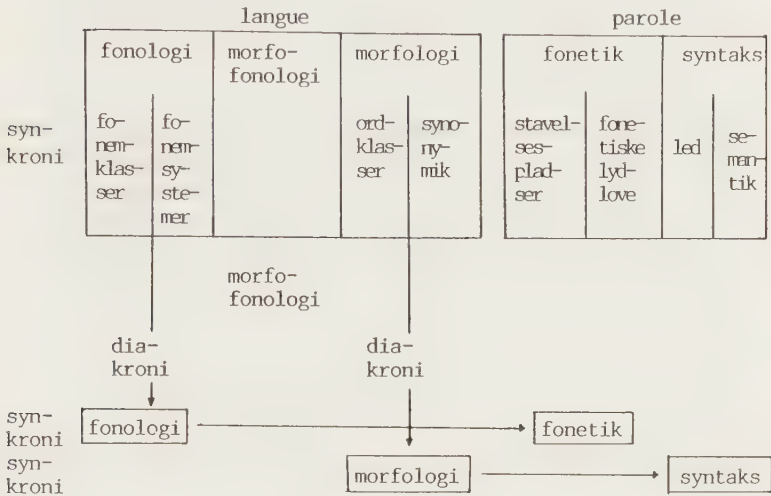
$$O_i R (p, t, i) = \Delta (p, s(i), b)$$

8. Boudon refererer flere steder til Popper, men forkaster hans falsifikationsprincip som for simpelt eller generelt. Dog accepte-

rer han det resultat Popper når frem til med dets hjælp, nemlig demarkationen mellem empiriske og ikke-empiriske videnskaber (cf. Popper 1975: 34ff og passim; Boudon 1968: 220f).

9. Cf. Saussure 1972: 138, 194 (cf. Berthelsen e.a. 1975: 22ff). Hos Jakobson finder man en uafklaret holdning til kodens rolle i forhold til selve kommunikationsaktiviteten - integreret eller ikke-integreret i den: "En gros, le processus d'encodage va du sens au son, et du niveau lexico-grammatical au niveau phonologique, tandis que le processus de décodage présente la direction inverse - du son au sens, et des éléments aux symboles." (Jakobson 1963: 93f). Et autonomt af kodningen uafhængigt budskab udveksles, iklædes og afklædes ord. Men på den anden side hedder det osse: "Le code convertible de la langue, avec toutes ses fluctuations de sous-code et tous les changements qu'il subit continuellement, demande à être théorie de la communication" (Ib.: 92). Men hvis koden skifter karakter kontinuerligt, har man jo ingen garanti for at den betydning der i- og afklædes bevarer sin identitet. Se nærmere med inddragelse af Greimas og Eco i Larsen 1984a: V.
10. Cf. Larsen 1978. Man har med rette bebrejdet Althusser at han ser bort fra det klassespecifikke ved ideologier og de konflikter i og mellem ideologier der hænger sammen med en sådan specificitet (cf. bl.a. Rancière 1974).
11. Hos Althusser er funktionsaspektet i centrum i fx artiklen "Idéologie et Appareils Idéologiques d'Etat" (Althusser 1976), og det genetiske aspekt i centrum i fx "Marxisme et humanisme" (i Althusser 1975).
12. Brøndal har ét eneste notat (4297,23) med direkte henvisning til Kant dateret nov. 1923: "Kants Filosofi og Videnskaben. 1) Kant antyder (Kr. d. rein. Vernunft, cf. Høffding) at Naturlovene delvis beror paa Aandens Lovgivning over Naturen. 2) Forbehold glemmes af Elever - og en Naturfilosofi opstaar (fx hos Schelling) der helt foragter Erfaringen (...). 3) If. dem er Stoffet eet og eensartet. Verden konstitueret apriori. 4) NB. Dette overføres paa Sproget. - Det antages (som i Rationalismen) for eet og eensartet. Formerne maa være een Gang for alle givne. Kant har givet den def. Kategoritavle. Følgelig maa en Formlære for et hvilket som helst Sprog kunde udledes af den." Parafrasen af de uspecificerede Kant-elever (pkt. 2-4) viser at Brøndal afviser forgrovelser af Kant, og at hans egen formulering (pkt. 1) mere er en ide ('antyder', 'delvis') end et resultat.
13. Modellen er fra Morfologi og Syntax og betegnelserne fordansket af mig. Brøndal har i en tilstræbt men ikke helt korrekt

overensstemmelse med Saussure og næppe heller med sig selv, helt identificeret 'rytme' med 'parole'. Dette er specificeret i duplikeret model i Brøndals papirer (4297,22), formodentlig til undervisningsbrug. Ortografien (syntaks, synkroni, diakroni) kan betyde at modellen ikke er hans egen. Men kan osse blot skyldes at en anden har skrevet stencil for ham, for det har han ikke gjort selv. Hvor om alting er, modellen bygger helt og holdent på hans doktrin.

Til "Délimitation et subdivision de la grammaire" er der en del noter i 4297,26, men ikke noget foredragsmanuskript som Tøgeby nævner (Brøndal 1943a: avant-propos; cf. ib.: 152). Heller ikke blandt Tøgebys papirer findes det (telefonisk oplysning fra lektor Ole Tøgeby, 1979). Både disse noter og den gengivne model har været materiale til Lingvistikredens grammatikgruppe. Der er ingen tvivl om at Brøndal har Port-Royals ideer i baghovedet: "Pour en arriver à Leibniz et à Condillac, pour en arriver à ce qu'une science puisse être considérée comme une langue bien faite, encore faut-il qu'on dispose d'un métalangage qui réponde des principes épistémologiques du rationalisme classique, c'est la fonction de la grammaire générale." (Jøly og Stéfanini (eds.) 1977, 154f).

14. I sit eksemplar af Heidegger 1916: 162, har Brøndal lavet et par karakteristiske markeringer: "Soll der Begriff "logische Gramma-

tik" besagen, die Grammatik müsse aus der Logik abgeleitet werden, dann liegt darin etwas Unmögliches. Wenn man nun aber darauf hinweist, dass logisch unwahre Urteile sich grammatisch völlig richtig ausdrücken lassen und daraus schliesst, also ist die Grammatik nicht logisch, dann versteht man unter dem logischen bzw. alogischen Charakter der Sprache etwas ganz anderes, als was die logische Bedeutungslehre mit dem Ausdruck logisch meint. Logisch und logisch sind in die beiden Fällen nicht dasselbe. [Ud for de sidste fire-fem linier har Brøndal lavet en streg i marginen og skrevet 'NB'. Man genkender skellet mellem normativ og generel logik fra "Langage et logique"].

Die Forderung der Logik einer Grammatik braucht nicht die theoretische Meinung vorauszusetzen, der grammatische Sprachgebrauch lasse sich aus logischen Gesetzen ableiten. Die Frage, wie die Sprache geworden ist, welchen schöpferischen Faktoren sie ihr Dasein verdankt, ist kein Problem der Logik. Man mag über Wesen, Aufgabe und Gliederung der Sprachwissenschaft wie immer denken, zugegeben muss werden, dass die Sprachgebilde Bedeutungen haben." [Brøndal understreger. Sprogets generelt logiske karakter er at det overalt er betydning (snarere end at det har betydning), og det er denne generelle betydning som de logiske kategorier skal kunne indkredse].

15. Og at 'finde' en mindsteenhed er, som påpeges af Siertsema i forbindelse med Hjeltslev, såre uklart (Siertsema 1965: 22ff).
16. Hjeltslev noterer i marginen af sit privateksemplar af det kongresreferat hvori Brøndals foredrag er trykt: "Skal altid udfordre de fattige i Aanden", "De tre sidste paragraffer af Brøndals foredrag er en taktløshed uden grænser mod Londonskolen." Hjeltslevs reaktion er forståelig i forbindelse med denne tekst.

Han har dog osse på anden - mere diskret - vis distanceret sig fra Brøndal. Da Hjeltslev som eneredaktør på Acta Linguistica efter Brøndals død skulle genåbne tidsskriftet, nøjes Hjeltslev med at skrive sin indledende programartikel - i flere henseender stærkt forskellig fra Brøndals fra 1939 - "en ouvrant la revue", ikke 'en rouvrant la revue' (Hjeltslev 1944: XI; cf. Benveniste 1966: 97). Denne og andre passager er strøget ved genoptrykket i Essais linguistiques i 1959. I sit privateksemplar af Acta Linguistica I, der tilhører Odense Universitetsbibliotek, følger Hjeltslev marginnoter til Brøndals indledning, men ikke til andre af bindets artikler, som ikke tyder på billigelse, omend heller ikke på at det redaktionelle forords omtale af "une confrontation constante et amicale" er helt falsk. Hjeltslev spreder udråbstegn, spørgsmålstegn og krydshenvisninger til modstridende steder i Brøndals opsats, og finder "Falske analogier" og anledning til at spørge "Der findes altsaa en Ding an sich?"

Så man går næppe galt i byen ved at formode at Brøndal befinder sig i den "impasse" som de mest moderne forsøg på universalvidenskab ifølge Hjeltslev er (Hjeltslev 1971: 108). Hvem er manden bag en "rationalisme métaphysique professé par quelques contemporains" (ib.: 138)? eller bag den "vilkårligt omlavede eller subtiliserede" begrebslogik (Hjeltslev 1963: 117)? eller bag den "apriorisme" der har bragt sprogvidenskaben i miskredit (Hjeltslev 1966: 8)? Mere direkte er Hjeltslev i oversigtsartiklen "Sprogvidenskab", men stadig kortfattet (Hjeltslev 1943: 183).

Det er en kendsgerning at Brøndal og Hjeltslev ikke var hjertevenner. På tryk brød de vist kun lansen en enkelt gang (diskussionen af Settre-indskriften 'halmaR mauna' i *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed* 1935, Gyldendal, København 1935). De svagere ekkoer af de mundtlige konfrontationer findes i Lingvistikredsens bulletin. Jeg skal ikke rippe op i uvenskabet. En egentlig mandjævning ville nok osse være en skævhed, da Hjeltslevs glossematik dannede skole og derfor bedst analyseres i sammenligning med andre skoler mere end med andre personer. Men der findes ingen 'brøndalik' eller 'kategorik'. Denne situation hænger naturligvis osse sammen med at de to sprogforskeres pointer ligger forskellige steder - Hjeltslev giver analyseprocedurer, Brøndal en sprogfilosofisk forudsætning. Hvad er højest, Rundetaarn eller et tordenskrald? For den der vil skrive Lingvistikredsens historie, kan det personlige og faglige modsætningsforhold måske finde en meningsgivende balance.

Balanceforskydningen i forholdet til Hjeltslev kommer mest til udtryk i Brøndals korrespondance (409,2 og brevene til Rosetti). Der er her en vis hjertelighed, fulgt op af Brøndals positive præsentation af *Principes de grammaire générale* i foredraget "Grammatikkens Principper og Inddeling", 5. marts 1930, i Selskab for Nordisk Filologi (4297,24; glemt i Brøndal 1943a: 161) og af hans positive opposition ved Hjeltslevs disputatsforsvar 17. marts 1932 (4297,27). Men ak, hvor længe var Adam i paradiset. I brevene til Rosetti giver den stigende kølighed rimfrost i formuleringerne: "un élève de Holger Pedersen, sans doute le plus brillant, mon jeune ami Louis Hjeltslev" (8.3.29); "M. Hjeltslev - jeune fervant de l'Ecole de Genève et peut être trop enthousiaste du stéril Secheyhay (nomen omen!) - est parti" (26.12.33); "D'autre part nous attendons la Glossématique de Hjeltslev et Uldall (qui sera vide, pleine seulement de terminologie superflue)" (23.10.36).

Til slut har Diderichsen og Brøndal stukket hovederne sammen; Diderichsen skriver i sit brev 31.1.1941 til Brøndal: "Det skulle interessere mig meget at drøfte de 'glossematiske' Paradoxxer med Dem ved Lejlighed". Paradoxxerne specificeres ikke, men der peges dog på "det aksiomatiske Grundlag (Form, Substans osv.)"

(409,2). Hvis man - med bibliotekar Michael Rasmussen, Odense Universitetsbibliotek - antager at Brøndals afsluttende bemærkninger i Præpositionernes Theori (Brøndal 1940a: 121ff) om det isolerede relationsbegrebs begrænsninger har en brod mod glossematikken, må man tro at Diderichsens diskussionslyst ikke er opstået af sig selv.

D. Konklusion

1. Læsningens sammenhæng og relevans

Fremstillingen i denne del har været omgærdet af visse betænkeligheder med hensyn til holdbarheden og rimeligheden i forhold til Brøndals doktrin. Det er omfattende problemer der har været drøftet i en blanding af fremadrettede krav til den nærlæsning af Brøndals produktion der forestår, forhåndsstrukturering af rammerne for deres indfrielse og eksplicitering af betingelser for den brøndalske videnskabelighed. Det er næppe et grundmuret hus jeg har bygget op. Men jeg har forsøgt at pilotere grunden under Brøndals videnskabelige praksis ved at læse ikke blot i, men osse omkring de direkte mere eller mindre programagtige erklæringer Brøndal har fremsat. Jeg har forsøgt at åbne en symptomallæsning der skal fortsætte i de kommende dele af afhandlingen. Ikke en 'korrekt' gengivelse eller parafraserende fremstilling af Brøndals udsagn, men en tolkning af de betingelser hans praksis er underlagt og de konsekvenser der følger heraf. Et forsøg på at tegne omridsene af en strukturalisme der, som Brøndals, er erklæret ametafysisk. Jeg har taget Merleau-Pontys ord til efterretning:

Si l'on croit que l'interprétation est astreinte ou à déformer ou à reprendre littéralement, c'est qu'on veut que la signification d'une œuvre soit toute positive, et susceptible en droit d'un inventaire qui délimite ce qui y est et ce qui n'y est pas. Mais c'est là se tromper sur l'œuvre et sur le penser (...) l'œuvre et la pensée d'un philosophe sont faites aussi [ligesom den perciperede verden] de certaines articulations entre les choses dites, à l'égard desquelles il n'y a pas dilemme de l'interprétation objective et de l'arbitraire, puisque ce ne sont pas là des objets de pensée, puisque, comme l'ombre et le reflet, on les détruirait en les soumettant à l'observation analytique ou à la pensée isolante, et qu'on ne peut leur être fidèle et les retrouver qu'en pensant derechef. (Merleau-Ponty 1960: 202)

Ved denne læsning er jeg kommet til resultater i III del der kan forbindes med resultaterne i II del, skønt jeg er gået to forskellige veje. Konklusionen på II del var en reaktion på det enkelte forhold at forskellige kategoriale begrebsdannelser skulle have en fælles basis eftersom de af Brøndal blev anvendt under ét. Kunne denne ikke findes, var der ingen grund til at gå videre. Ved at følge Brøndals anvisninger blev filosofierne læst så at sige uden om Brøndal, og konklusionen blev hævdet som den eneste mulige konsekvens af at Brøndals henvisninger skulle ses under ét.

I behandlinger af Brøndal i III del er tolkningen derimod foregået med en beständig tilbagevenden til hans eget værk, men ikke kun optaget af det. Jeg har forsøgt at bruge ham, ikke ved at isolere

mulige tvetydigheder, modsigelser etc., men ved at søge at tolke dem som symptomer på tilstedeværelsen af en ikke klart formuleret epistemologisk basis for hans praksis som en sammenhængende helhed, hvorfra man kun har enkelte duftspor. Overensstemmelsen med II dels resultater er ikke i sig selv en konfirmering, men kun en ansporing til at gå videre til selve nærlæsningen af Brøndals tekster.

Selv om den intime forbundethed mellem de to deles læsninger - Brøndals eget tekst - er en tilstrækkelig garanti fra læsningens brugbarhed som afsæt for afhandlingens videre forløb, kan en del indvendinger tænkes rejst. Er det ret beset ikke overflødigt at fortolke, måske endda overfortolke Brøndal, uanset om tolkningen nu måtte være konsistent eller ej, når disse vidtløftige og omfattende betragtninger er så sporadisk repræsenteret hos Brøndal selv? Læsningen er måske tilstrækkelig, men er den nødvendig?

Hertil kan man for det første replicere: Hvis det skal have nogen relevans at forsøge at trække Brøndal frem fra det clairobscur han er placeret i, må det ske på præmisser der er aktuelle her og nu. Han skal ikke præsenteres som en forsømt og gemt person, med eller uden helgenlorie og martyrkrone, hvis han vitterlig havde bedst af at beholde sin status som anonym. Hvis han ikke kan pejle ind i aktuelle problemstillinger når hans værk ses som et sammenhængende hele, kan man roligt tildele ham en plads som en filosofisk lingvistikks lidt snurrige rekvirit i videnskabernes museum, hensat blandt andre der er rige på iagttagelser men fattige på brugbare konklusioner, et materiale for eklektikere og kompilatorer. Det drejer sig ikke om en human bodshandling hvor en forsømmelse og forglemmelse gøres god igen, ej heller om humanistisk kustodevirksomhed i heftig kamp mod husstøvet, men om udviklingen af et humanistisk perspektiv. For at understrege at Brøndals hyppigt fremhævede isolerede position, hans teoris særegenhed, ikke er så isoleret eller særegen endda, har jeg gentagne gange gjort brug af referencer til repræsentanter for den ikke sakrosankte men brede og udbredte europæiske og amerikanske tænkning som Brøndal indskriver sig i (Husserl, Bachelard, Kuhn o.a.).

Det er derfor væsentligt at afgøre om Brøndals opus som helhed frembyder sig som anvendeligt og aktuelt materiale, eller om det kun er et kapitel hist og pist der har en vis applikationsværdi, mens resten højst har affektionsværdi. For at opnå en sådan helhedsanskuelse bliver der tale om en accentuering, en valgt synsvinkel. Intet synspunkt vil kunne omfatte hele Brøndals indsats uden at komme i konflikt med sig selv både hvad angår relevans (stednavneartiklerne udsender ikke mange gnister) og konsistens (tænk blot på Brøndals egne løbende rettelser). Man kan ikke gøre ham til platoniker og skolastiker og til effektiv strukturalist på samme tid. Men må vælge hvad der er relevant, undersøge om valget er holdbart - og skære resten væk som dødt kød. Det er hvad vi er i gang med. Og skal fortsætte med efter at denne dels resultater er resumeret.

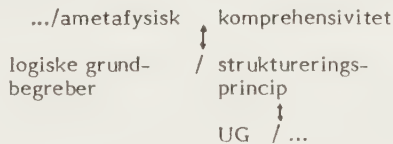
2. Afhandlingens videre forløb

Der har undervejs, først i indledningen siden spredt i teksten, været forsøgt nogle præliminære emnemæssige afgrænsninger i teseform. Denne manøvre skulle nu kunne foretages helt præcist, således at de resterende dele og kapitler, hvori Brøndals enkelte bøger behandles mere indgående, kan få afstukket deres områder klart. Diskussionen af begrebet grammatisk kategori er fra starten blevet indsnævret til at omfatte den teoretiske og ikke dem anvendte lingvistik.

Ser man endnu engang på niveau modellen (se bilag I), vil man se at interessen da skal samle sig om 1. niveau og 0-niveauet (4. niveau), dvs. seks punkter: 1) logik, 2) SB, 3) teori, 4) UG, 5) logik og 6) tanke. Her er 1 og 5 identiske, og 6 kan elimineres som selvstændigt undersøgelsesområde, da tanken qua ikke-beskrevet eller ikke-sprog kun kan betragtes som forklaringens indskrevethed i beskrivelsen og derfor hører under 1 og 5, er altså en integreret del af den refleksion hvormed de logiske begreber oprettes. Delvis behandlet er SB, nemlig i den særlige variant der vedrører den videnskabelige praksis' reduktion til ideologi eller ideologisk praksis, idet denne udgøres af den fortidige og samtidige praksis der er kritisabel og som i revideret udgave indgår i 3 (teori) og i 1 og 5 (logik). Da SB imidlertid fortsat har betydning for deduktionens forløb, for dens vendepunkter, vil den osse, omend mere sporadisk, indgå i det følgende. Delvis behandlet er osse den ametafysiske komprehensivitet, i 3 (teori), gennem karakteristikken af Brøndal som effektiv strukturalist, men der resterer her flere og mere principielle uafklarede spørgsmål.

Men tilbage står som centrale områder for afhandlingens IV del: de logiske grundbegreber (1 og 5); det generelle logiske aspekt af teorien, således som det udmøntes i et struktureringsprincip til strukturering af tekster i overensstemmelse med det diskursive forløbs cirkulære dialektik (3); og endelige UG (4). Sluttelig - i V del - må de endnu ikke afklarede momenter i karakteristikken af den ametafysiske komprehensivitet overvejes, dels med hensyn til overskridelsen af den immanente sprogkompetence, dels med hensyn til det subjekt/objekt-forhold komprehensiviteten implicerer.

Vi står således med en minimalsekvens i den videnskabelige diskurs der præciserer den tidligere opstillede (se II.E.: 132):

Om de logiske grundbegreber er der indtil nu kun opnået en vis overensstemmelse med den stipulerede definition i II del. Konstitutionen og institutionen er fastslået, udtømningsprocessen er sandsynlig-

gjort, og endelig kan strukturbegrebet inkluderes. Def. 9 (II.E.: 134) kan derfor ændres, og den definition der dækker Brøndals kategoribegreb så langt som vi er kommet indtil nu, vil se således ud:

Def.10: Kategorier er det nødvendige og tilstrækkelige antal (...) elementer til at konstituere en minimalsekvens i et givet logisk hierarki og til at instituere et objektplans struktur som grundlag for en entydig udtømmning af det instituerede objekt.

Hvis det instituerede objekt er UG, er kategorierne grammatiske kategorier.

Men hvordan disse begreber egentlig ser ud, og hvorledes de skal udvindes af den deskriptive og relative logik, om de er limitative og non-limitative står endnu ubesvaret tilbage. Foreløbig vides det at der skal være tre grupper grundbegreber, og de vil i det følgende blive kaldt kategorier, selv om det sidste moment i definitionen endnu ikke er præciseret for Brøndals vedkommende men kun er hidsat som (...).

Arbejdet med UG, som kategorierne er metaplan for, bliver, i forlængelse af Brøndals skema over grammatikkens områder, at udfylde de seks delområder, således at de hver for sig skal struktureres af kategorierne fra én af de tre grupper og af struktureringsprincippet, ved hvis hjælp kategorierne forenes til grammatiske enheder (hvorfor struktureringsprincippet er i metapositionen på minimalsekvensens midterste plan): 1) fonologi, 2) fonetik (under ét symbolsk), 3) synonymik, 4) semantik (under ét symbolsk/logisk), 5) morfologi, 6) syntaks, dvs. almen morfologi og almen syntaks (under ét logisk) (III.C.: 266).

Hermed skulle den endelige operationalisering af 4. tese kunne finde sted som afløsning for tese 4a (II.E.: 134):

- tese 4b:
1. der findes tre grupper af kategorier der er i overensstemmelse med den fulde definition, og
 2. som kan instituere en UG med seks delområder (der her kun udfyldes i det omfang det er relevant for selve kategori-problemstillingen);
 3. der findes et dialektisk cirkulært struktureringsprincip på dobbeltdikotomisk basis.

Som en betydningsfuld klaring af kategori-begrebets forvirrende anvendelse i lingvistikken som 'grammatisk kategori' blev man opmærksom på den tvetydighed, som skiftet fra skolestikkens objektive specielle fundament til rationalismens subjektive specielle fundament betød. Det medførte at grundbegrebernes niveau skiftende plads. Fra at være metaplan i grammatikken blev de metaplan for grammatikken. De problemer som denne fundamentsforskydning rejser, er fælles for filosofi og lingvistik. Begges metafysiske aspekter lader sig karakteri-

sere, selv om der er en nuanceforskel. I filosofien tænkes der på erkendelsens initiale grund eller dens finale mål. I sprogfilosofien hentydes der til sprogproduktionens initiale moment - den talende, afsenderen - og sprogets finale intention - det der tales om, i traditionel forstand indholdet.

Denne opstilling kan konfrontere de to epistemologiske rammer med henblik på at præcisere, hvad der endnu mangler i bestemmelsen af den ametafysiske struktur hos Brøndal. De fire trin men ikke de to kolonner kan optræde i sammenflettet form:

metafysisk	ametafysisk
linearitet (hierarkisering, kontinuitetsprincippet)	cirkularitet (struktureringsprincip skal findes)
specielle fundamenter (objektivt og subjektivt, lineari- tetens endepunkter	- - - -
fraværende/nærværende enhed i sig selv (manifesteret i de specielle fundamenter, eventuelt i en enkelt-dikotomi)	'det altid allerede givne', obligatorisk dobbeltdikotomi
reinstitution (erkendelse, udfyldning), intensional strukturalisme	institution (brug, udtømmning), effektiv strukturalisme

Mens tese 4b skal søges indløst i IV del, røber denne opstillings andet trin at der stadig mangler en udformning af en tese der kan operationalisere arbejdet med henblik på at klarlægge de specielle fundamenter transformation i ametafysisk regi, et spørgsmål som diskussionen af komprehensiviteten har taget hul på. Men da problemet skal behandles som et lingvistisk eller sprogfilosofisk problem, spalter det sig i to, ét der vedrører forholdet mellem bevidsthed og omverden eller subjekt og objekt, og ét der vedrører forholdet mellem ydre og indre - som der jo er tale om - i sproget, hvor tegnbegrebet er brændpunkt for denne diskussion.

Afhandlingens V del får altså sit program opstillet af to teser:

tese 5: Brøndals kategoriale sprogteori bidrager til overskridelse af tegnbegrebet eller et andet dermed ækvivalent begreb.

Mens denne teses formulering hænger sammen med den konstaterede dynamiske og ikke-immanente insisteren hos Brøndal, skylder den

sidste sin formulering det faktum at Brøndal i de refleksioner vi indtil nu har citeret vedrørende forholdet mellem bevidsthed og omverden, lægger vægt på det sprog bærende subjekts aktive rolle:

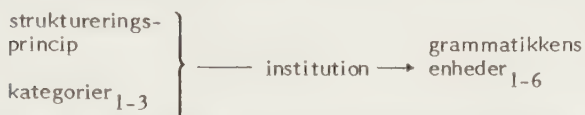
tese 6: De specielle fundamenters transformation er ensbetydende med en dannelse af en teori om subjektets konstitution.

Med disse teser vil jeg her på tærkslen til den egentlige læsning af Brøndals centrale værker, pege på at det ikke kun er helheden i disse værker der har interesse. Det relevante er selve det helhedssyn der bærer dem og som bærer en aktuel humanisme: en ambition om et helhedssyn på den menneskelige virkelighed udfra en teori om sprogets funktion og konstitution. Mindre kunne ikke gøre det for Brøndal. Det bør det heller ikke kunne for os.

IV KATEGORIER, STRUKTURERINGSPRINCIP OG UNIVERSEL GRAMMATIK

A. Indledning

Det er nu opgaven at bekræfte tese 4b ved at instituere UG gennem en udfyldning af de seks forskellige delområder som blev afgrænset i sidste del. Dette arbejde skal udføres ved hjælp af et generelt struktureringsprincip og en række kategorier fordelt i tre grupper. UGs enheder - ordklasser, fonemer, led etc. - dannes da således (1):

Sideordningen af kategorierne og den sideordning som osse de enheder får, der af kategorierne institueres i UGs struktur som grammatikkens enheder, muliggør en deskriptiv grammatik (men sideordningen umuliggør en normativ). Først en nærmere tolkning af enhedernes roller i forhold til hinanden under den diskursive proces gør en forklaring mulig. Uden at disse momenter lader sig adskille, er det dog hovedsagelig det første der optager mig i dette kapitel (cf. niveaumodellens venstre kolonne, se bilag I), mens det forklarende gemmes til V del.

Det kunne synes en selvfølgelig disposition for fremstillingen først at redegøre for kategorierne, derefter for struktureringsprincippet og sluttelig forene dem i UG. Det er imidlertid forbundet med en række praktiske vanskeligheder, der vanskeliggør en sådan procedure.

Det forholder sig nemlig så uheldigt at UGs struktur slet ikke foreligger færdigkonstrueret fra Brøndals hånd. Udover spredte bemærkninger om delområdernes indbyrdes kohærens findes der kun disse samlede redegørelser: fonologi og fonetik - undet ét symbolære eller symbolik - er behandlet i ganske få artikler; synonymikken er ikke behandlet som disciplin men i en monografi om præpositioner i Præpositionernes Teori; semantikken er slet ikke bearbejdet selvstændigt; den almene syntaks er gennemgået i halvdelen af Morfologi og Syntax, mens bogens anden halvdel er viet en redegørelse om ordklasserne eller den almene morfologi, dvs. en repetition af Ordklasserne men med en lidt anden synsvinkel på grund af sammenstillingen med den almene syntaks. De delområder af grammatikken der omhandler ordklasserne er således blevet grundigst studeret, og de har endvidere gennem den franske oversættelse af Ordklasserne - Les parties du discours - fået en kraftig revision, der er en udløber af en lang række artikler og foredrag fra 30'rne, hvoraf de vigtigste er optaget i Essais de linguistique générale.

Med denne fordeling af materialet forekommer det mig at der vil

være mere *raison* i at tage udgangspunkt i UGs struktur i stedet for i kategorierne, og derved lade gennemgangen diktere af dens tredeling, således at det logiske område, det symbolsk/logiske og det symbolske – hver med to underafdelinger, en systemisk og rytisk – behandles hver for sig.

Med denne strategi rejser der sig imidlertid et nyt problem, som kunne være undgået med den mere generelle og principielle gennemgang af kategorier og struktureringsprincip. Når de almene problemer fra det kategoriale niveau ses gennem de specielle med den vægtfordeling Brøndal giver disse, vil det for det første være vanskeligt at undslippe behovet for at supplere de specielle løsninger som Brøndal vælger på de problemer han tumler med, og at udfylde de huller han efterlader sig i den grammatiske struktur. Her må jeg imidlertid, hvor interessante og påtrængende disse problemstillinger end måtte være, skære fra og betragte dem som centrumflyvende ekskurser ud ad tangenten. De specielle problemer på UGs niveau inddrages kun som belysende eksempelmateriale for så vidt de peger mod mit centrale problem: kategoriernes status og art og de principielle konsekvenser der følger heraf. Det kan naturligvis ikke undgås at en række problemer og spændende ideer som Brøndal har ladet uomtalt, men som dog som gnister kan trækkes ud af bøgerne, vil få deres tilstedeværelse markeret når jeg støder på dem. De vil blive opstillet som vejvisere for den der måtte have lyst til at indlade sig på hvad der i denne sammenhæng må betragtes som digressioner, og som ikke gøres til genstand for systematisk behandling.

En yderligere begrundelse for denne tilbageholdenhed, ud over selve afhandlingens afgrænsning af sit interessefelt, følger af at det for det andet bliver nødvendigt, når den principielle problematik ses i lyset af den specielle samtidig med at man dog skal søge at distancere sig kritisk fra Brøndal, at gå frem efter Brøndals egen anvisning: "*il sera utile de considérer les cas-limites possibles*" (Brøndal 1943a: 35). At opsøge grænsetilfælde hvor de specielle løsningers mangelfuldhed eller begrænsning træder frem i et principielt lys, åbner både vejen til de almene problemstillinger og muligheden for at man med symptomalprincippet kan finde de fundamentale bristepunkter i tankegangen. Og hvis det sker – og som vi senere skal se sker det (IV.E.14., IV.E.19, IV.F.3. og IV.G.1.) – vil yderligere rekognosceringer i detailproblemer vedrørende enkelte analyser af ordklasser, ordbetydninger, syntaktiske variationer etc. ikke bringe nye afgørende momenter frem.

Derfor vil de fire logiske delområder, navnlig ordklasselæren der foreligger både i en oprindelig og revideret form, være det rimeligste udgangspunkt for min undersøgelse. Det mest omfattende materiale vil have markeret sine grænser klarest. Efter denne gennemgang af det logiske og symbolsk/logiske afsnit (i det følgende for nemheds skyld henregnet til det logiske, for så vidt dobbeltheden ikke er pertinent) følger en redegørelse for struktureringsprincippet og dets forhold til kategorierne i de logiske afsnit. Endelig sluttet IV del af med et forsøg

på at samle de få undersøgelser om symbollæren og sondere terrænet i det symbolske afsnit.

NOTER

1. Cf. begreberne 'primitive Begriffe' (cf. kategorier) og 'elementare Verknüpfungsformen' og 'Komplikationsgesetze' (cf. struktureringsprincip) (Husserl 1968: I, 243). (Cf. videre Husserls senere indførte 'Operationsgesetze' i forbindelse med de regionale videnskaber (Husserl 1974: 57) (se osse IV.B.: 379, note 11).

B. Kategorier I

1. Brøndal og traditionen

Med den netop citerede bemærkning om grænsetilfældenes betydning for forståelsen peges der direkte ind i den læsning jeg har forsøgt at praktisere, symptomallæsningen. I ekstremsituationerne bliver det specielle problem typisk, bliver til et symptom hvis art registreres med symptomalprincippet som indikator.

At denne henvisning ikke er grebet ud af luften, kan man se af indledningen til Ordklasserne, hvor Brøndal beskæftiger sig med den lingvistiske tradition. I den traditionskritik der hidtil har været øvet her i afhandlingen, har Brøndal været underforstået og vejledende medvider. Hans ekspliciteringer og mine har kvantitativt været omvendt proportionale: den filosofiske baggrund fremtrådte kun gennem hans bibliografi og hans forfatterhenvisninger, og derfor måtte jeg gå grundigt til værks på hans vegne; lingvistikens historie med særligt henblik på den sprogfilosofiske tradition indskrænkedes tilsvarende, dels fordi Brøndal åbnede munden lidt mere, dels fordi mine tidligere etablerede begreber fandt anvendelse; endelig kan jeg her overlade Brøndal selv ordet i opgøret med traditionens sammenbrud for morfologiens vedkommende. Brøndal går grundigt til værks, i indledningen til Ordklasserne især, og hans kritik skal derfor ikke refereres i detaljer. Men dens principielle form er interessant.

Hovedanklagen mod de traditionelle definitioner af grammatiske enheder er at de morfologiske og syntaktiske synspunkter kontamineres, og at det forhold umuliggør enhver strukturering. I resumeet af sin argumentation for det logisk kategoriale niveaus nødvendighed i teori-dannelsen hedder det med en overraskende overensstemmelse med symptomallæsningens principper:

1° Et Ords Morfologi er ikke afgørende for dets Klassifikation. - Det har vist sig, at samme morfologiske Træk karakteriserer flere, ja aldeles modsatte Klasser; (...) 2° Et Ords syntaktiske Funktion er fremdeles dets Ordklassedefinition uvedkommende. - Det er aldeles vilkaarligt at lænke et Substantiv til Subjectfunktionen, Adjectiv til Attribut, Verbet til Prædicat, etc. Det er en Methode, der ikke blot, som paavist, helt ødelægger Ordklasselæren; den virker ikke mindre fordærvelig i Syntaxen. Den fører til, at man her taler om substantiviske, adjectiviske og adverbiale Led og Sætninger. Man definerer med andre Ord syntaktiske Elementer ved ordklassemæssige - og omvendt. Et smukt Exempel paa svigtende Logik! (Brøndal 1928: 51ff; anden og fjerde understregning min)

Det er netop den samtidige tilstedeværelse af en kontradiktion (i morfologien ('aldeles modsatte')) og en tautologi (i syntaksen ('- og

omvendt')) som Brøndal her konstaterer i den traditionelle begrebsinventariering. Konsekvensen heraf må være, ikke en omflytning af de etablerede begreber indenfor traditionelle rammer, men en radikal nydefinering. En sådan postulerer Brøndal foreløbig på dette sted:

3° Et Ords logiske Værdi er konstant (...) Denne logiske Konstans medfører, som sagt, ikke morfologisk og syntaktisk Konstans, men den medfører Klassifikatorisk. "Et Ord er et Ord" vil ikke blot sige, at ethvert Ord under alle Forhold indenfor samme Sprogtrin beholder sin specifikke Betydning; det betyder tillige, at dets Ordklassedefinition er konstant. At tilhøre een bestemt Klasse synes at være et nødvendigt Element i et Ords Definition. Herpaa beror det, at selv Interjectionerne danner en distinct Klasse, og at intet Sprog savner Klassifikation. (ib.: 53ff)

Fra kontradiktion og tautologi mod præcis og entydig klassifikation (hvor ekstremitet interjektion påkalder sig særlig interesse), der kræver fastholdelse af morfologiens og syntaksens definitoriske autonomi på et fælles logisk grundlag. Klassifikation er en enten-eller funktion: et ord tilhører én og kun én klasse.

Samtidig med at Brøndal således uafvidende har praktiseret en symptomallæsning af traditionen og således ført kritikken til bunds, betyder det naturligvis ikke at han står på bar bund, frit stillet i enhver henseende. At traditionen skulle være elimineret er ikke tilfældet, men derimod er han fri til at lægge vægten hvor han vil. Men vægten ville af andre kunne lægges andre steder end dér hvor Brøndal foretrækker - logikken - med andre konsekvenser, perspektiver og problemer. Symptomallæsningen forholder sig både kontinuert og diskontinuert til traditionen. Netop det grundlag som den analytiske læsning ekspliciterer, det logiske, og som traditionen ikke kan nævne uden at briste, giver analytikeren nye muligheder. Kritikeren læser sig ud af traditionen for at indskrive sig i den igen. Det er hvad jeg med Husserl har kaldt en konstitutiv analyse (III.C.: 217).

Det er nu åbenbart en opfattelse Brøndal deler og praktiserer. Bag det følgende citat ligger der tilsyneladende en kompliceret og mangesidet læseproces med henblik på a) begrebsindkredsning, b) begrebsstatus og c) begrebsfunktion:

I Ordklasselærens Historie har vi fundet en Række Grundbegreber mere eller mindre hyppigt anvendte. Nogle af dem har vist sig at komme igen med stor Konstans i alle Perioders Opfattelse. De spiller ogsaa under Navn af Kategorier siden Aristoteles en central Rolle i Filosofien. Ja, Spørgsmaalet, om hvilke Kategorier der er de nødvendige - hvilke der altsaa beror paa selve den menneskelige Tankes Natur - er af vital Interesse for enhver Filosofi. Sprogfilosofien har her den

Opgave at undersøge de sproglige Kategoriers Antal og Definitioner. Hvis disse kan vises overalt - trods alle Variationer - at være de samme, vil der dermed være givet et vigtigt Bidrag til Menneskeandens Karakteristik.

Fremstillingen og Kritikken af Definitionerne har vist, at enkelte Grundbegreber ikke blot kom særlig hyppigt igen, men egnede sig fremfor andre til skarp Formulering af Lighed og Forskel mellem Klasserne. (ib.: 63)

a) De eftersøgte grundbegreber af logisk art har ligget som ofte underforståede krystalliseringscentre i den begrebshistorie Brøndal har undersøgt. Deres karakter af konstanter er altså et resultat af denne historie (cf. Høffding 1917: 259 om kategoriers historicitet), et resultat som kun en analyse ('har vi fundet', 'har vist sig') af denne historie, og ikke historien selv, ekspliciterer ud fra grundbegrebernes redundans ('komme igen', 'kom særlig hyppigt igen'). Det er den analyse Brøndal i første omgang har gennemført som en traditionskritik efter symptomalprincippet. I anden omgang er der tale om en identifikation af de fundamentale begreber med de aristoteliske kategorier. Konsekvensen heraf skal vi se på i det følgende.

b) De uddragne grundbegreber har, i hvert fald på dette indledende stadium, en dobbelt status - dels mentale, quasi-ontologiske ('beror paa selve den menneskelige Tankes Natur'), dels logiske ('skarp Formulering af Lighed og Forskel'). Brøndals afvisning af metafysikken er, som tidligere påpeget (III.C.: 206), ikke entydig, især for det subjektive specielle fundaments vedkommende. Men jeg vælger fortsat at tage hans intention om at være en ametafysisk teoretiker alvorligt uden yderligere diskussion i de umiddelbart følgende kapitler. I de afsluttende kapitler i V del, om tegnbegrebet og Brøndals sprogligt funderede personlighedsteori, vil jeg atter tage drøftelsen af de specielle fundamenter op igen.

Derfor vil jeg også her - som jeg har gjort det selv i de indledende kapitler om Brøndals forudsætninger - primært fokusere på den status der knytter sig til kategoriernes logiske definitioner, dvs. definition baseret på nødvendighed og tilstrækelighed. Men denne operation er naturligvis kun en deloperation, for så snart vi skal tale om

c) kategoriernes funktion vender billedet. Denne er jo ikke kun, som Brøndal nævner, at formulere lighed og forskel mellem ordklasserne, men osse derigennem at gøre en sprogfilosofisk refleksion over relationen sprog vs ikke-sprog mulig. Osse dette aspekt vender jeg tilbage til i V dels kapitler.

I citatets redegørelse for hvad Brøndal har foretaget sig i sin fremstilling, ligger der altså samtidig et arbejdsprogram for hvad han skal foretage sig: samle grundbegreberne i en logisk definition gennem en fornyet analyse af de aristoteliske kategorier. Det er afslutningen på den konstitutive analyse. Derpå skal han definere ordklasserne med deres hjælp (se kapitel IV.D.) og sluttelig drøfte sprogfilosofiske

problemstillinger med dem (se V del).

På de følgende sider ser jeg nøjere på Brøndals bearbejdning af de aristoteliske kategorier, selve hjertet i Brøndals doktrin. Gennemgangen hviler i første række på Ordklasserne, men derudover på nogle - desværre fåtallige - notater fra Brøndals papirer og på en del tilskrifter i Brøndals privateksemplar af Heideggers bog om Duns Scotus (Heidegger 1916) (findes på Filosofisk Instituts bibliotek, Københavns Universitet). Da det endvidere ikke blot drejer sig om at finde en del af Brøndals kategorier, men osse om at verificere tese 4b, vil jeg naturligvis have hele afhandlingens indledende kategorianalyse i baghovedet. Endelig vil jeg pege på nogle overensstemmelser med fænomenologien, der osse her forekommer at udgøre et åndeligt valgslægtskab, som muliggør den dannelse af en fællesnævner for kategoridefinitionen der er en nødvendig forudsætning for en forening af dens *disiecta membra*.

De anvendelige grundbegreber identificeres nu af Brøndal foreløbig med Aristoteles' kategorier. De var som påvist i besiddelse af en række uklarheder, særlig knyttet til substansen:

1. Kategorierne var ikke sideordnede, substans var overordnet.
2. Substanskategorien deltes i tre underafdelinger, primær og sekundær substans og differentiæ, hvoraf differentiæ var et hængsel mellem de to første, der dækkede over hhv. individuelle træk (især den sidste differentia, essensen) og klasse-tilhørsforhold.
3. Den primære substans optog modaliteten i sig, en distinktion der gik på tværs af den deling der ellers forelå mellem kategorierne. Ikke prædikativt indhold, men individuel nuancering. Gennem essensen skabtes forbindelse med et relationelt aspekt og grad og modus smeltede sammen.
4. Endvidere var alle kategorier reinstitutionerende som følge af deres status som basis i den metafysiske ontologi.
5. Den substantielle skelnen mellem individualitet og klasse kunne overføres til de andre kategorier og bragte her især relationskategorien i fokus, idet den kunne forbindes med både klassebestemmelsen (relation_1) og individualiserende modale bestemmelser (relation_2).

Den forvirring der her kort er resumeret anfægter for den overfladiske betragtning ikke Brøndal synderligt. Han trækker frejdigt de første fire aristoteliske kategorier frem og mener at de og kun de danner basis for en nydefinering af ordklasselæren: substans, kvantitet, kvalitet og relation.

Men i virkeligheden er der tale om en radikal revision af begreberne. Det første moment er her afskaffelsen af det generelle (og osse ofte normative) metafysiske reinstitutionsforsøg til fordel for den generelle ametafysiske komprehensivitet, som fremstillet i sidste del.

Et særligt moment i den ametafysiske komprehensivitet er institutionen der fuldføres i den strukturerende konstruktion. Man kan af Brøndals understregninger i Heideggers bog om Duns Scotus' kategorier se at Brøndal har været meget optaget af kategoriernes funktioner i den konstruktive strukturdannelse. Således sætter han (øjensynlig i den første gennemlæsning af de to som bogen bærer spor af, idet Brøndal anvender forskelligt skrivedeskab) streg under Heideggers gengivelse af Duns Scotus: "modi significandi sunt principium efficiens intrinsecum constructionis" [modi significandi udgør et immanent virkende konstruktionsprincip] (Heidegger 1916: 145) (1). Nu er 'constructio' hos modistæ jo knyttet til syntaksen, indkapslet i en metafysik der har modi significandi og kategorier på samme niveau som reinstitutionerende elementer (cf. III. B.: 151ff). Derfor arbejdes der på for snæver europæisk grund, bundet til et givet ordklassesystem. En løsrivelse fra de europæiske hovedsprog har været et stort problem for megen sprogfilosofi, finder Brøndal, men han mener med en selvstændiggørelse af kategorierne og en ametafysisk sprogteori, der udnytter konstruktiviteten, at kunne komme omkring ved denne vanskelighed (Brøndal 1928: 68ff).

Det er hjertebladene i Brøndals doktrin vi rører ved her. Han ved selv at opstillingen af kategorierne som afslutningen på den konstitutive analyse er svær at gennemføre. For som han skriver til Højberg Christensen (brev af 17.5.1925): "Det er mig en større Opmuntring end De maaske vilde tro at mærke, at mine Tanker overhovedet kan tænkes af andre" (4297,4). Jeg vil derfor først omtale det resultat Brøndal når frem til, og derpå følge vejen til det i de næste afsnit i en langsom gangart med inddragelse af ofte krydsende, ofte halvtudtalte bemærkninger fra trykte og utrykte kilder. For hvordan end vejen ser ud, Brøndal er ikke i tvivl om (Brøndal 1928: 72) at substansen med nødvendighed skal erstattes af et dobbeltgenstandsbegreb, et subjektivt og et objektivt til erstatning af substans og kvantitet (afsnit IV. B.2.); at de to næste aristoteliske kategorier knytter sig hertil som funktionsbegreber (afsnit IV.B.3.) således at Brøndal får fire kategorier: objektiv substans, subjektiv substans, kvalitet og relation med notationen R, D, d og r; at de er anvendelige til ordklassedefinitioner (afsnit IV.B.4.) og sætningsdefinition (IV.B.7.); og at de fire første aristoteliske kategorier kan isoleres i en selvstændig struktur (afsnit IV.B.6.). Hertil vil jeg som en uddybende teoretisk reference, ved siden af den analytiske illustration i afsnittet om proprie (afsnit IV.B.5.), inddrage Husserls noëma/noësis struktur (afsnit IV.B.8.).

2. Det dobbelte genstandsbegreb

For at komme i gang med denne kategorirevision må Brøndal have fat i den vigtige modsigelse der følger af reinstitutionen. Hvad han mener at opnå er at

Substansbegrebet afklædes herved [ved at sættes som objekt for tanken, dvs. i et forhold] ikke blot sin metafysiske Karakter; det befries tillige for den Dobbeltbetydning det hos Aristoteles havde, idet det paa den ene Side betegnede egentlig Genstand eller Object, paa den anden Side Genstand for Prædication eller Subject. (Brøndal 1928: 70)

Hvad Brøndal agter at gøre er at deabsolutere substansbegrebet ved for det første at bruge den dobbelthed han konstaterer hos Aristoteles og oprette to genstandsbegreber, et subjektivt og et objektivt. Herved deabsoluteres den ontologiske status. For det andet vil han bruge én af de andre kategorier, kvantiteten, til at artikulere det ene af de to genstandsbegreber og dermed sidestille substans og kvantitet. Herved deabsoluteres den logiske status. Men det er vigtigt at fastholde at Brøndal aldrig et øjeblik er i tvivl om at han skal bruge genstandsbegreber i selve grundlaget for sprogteorien (cf. ib.: 66). Han skal fastholde sprogets intentionalitet i selve de begreber hvormed sprogteoriens konstruktioner skal udføres. Han kan ikke nøjes med formeller relationsbegreber, og han kan ikke nøjes med at henvise til et empirisk objekt som ikke er begrebsligt til stede i teoridannelsen. Formalismen, positivismen og den rent ekstensionale logik er ikke Brøndals sag.

Det objektive genstandsbegreb får en logisk status som objekt for tanken:

Opfattes Ting som blot og bart Relat ("das Bezogene"), faar det i den Forstand rent objectiv Karakter, at det alene gælder Objecter for Tanken. Om disse Objecters Karakter og Natur er dermed intet sagt; de er rent individuelle, udefinerede og uden indbyrdes Forbindelse. De er, som Monaderne hos Leibniz, "uden Vinduer". De har ingen anden Funktion end tilsammen at udgøre en foreløbig uanalyseret Verden. (ib.: 70)

Det er det genstandsbegreb som Brøndal har fundet i fænomenologien, den genstandslighed som tidligere er drøftet i lyset af Husserl under Brøndals opgør med positivismen og den rent ekstensionale logik (III.B.: 179ff); det er begrebet om omverdenens realitet som et faktisk foreliggende noget, der går forud for alle forholds- og indholdsbestemmelser af det. Jeg skal i gennemgangen af proprierne som illustrativt analyseeksempel pege på de analytiske konsekvenser af denne abstrakte fastlæggelse og dermed osse på en mere konkret bestemmelse.

I resten af dette afsnit vil det blive inddraget alene i kontrast til det subjektive genstandsbegreb, som det er vanskeligere at få styr på. Brøndal karakteriserer det således:

Det andet eller subjective Genstandsbegreb gælder det nu at sætte i skarp og klar Modsætning hertil [til det objektive

genstandsbegreb]. Det kan opfattes dels som Subject (sml. fr. sujet, eng. subject) eller Emne for Behandling, dels - hvad der tilsidst kommer ud paa eet - som Kvantitet eller Orden. (ib.: 70f)

Ikke blot har spaltningen af substansen brudt dens ontologiske særstilling. Det er forudsætning for at skolastikkens konstruktionsbegreb med normativ og reinstitutiv basis kan transformeres til en effektiv strukturalistisk konception. Men integration af kvantiteten i det ene genstandsbegreb hindrer at spaltningen kan identificeres med den allerede etablerede deling mellem primær og sekundær substans, og bryder substansens logiske overherredømme. Denne sammenfletning mellem substans og kvantitet sker, står der i citatet, først 'tilsidst', dvs. efter en nærmere analyse. Det er denne analyse jeg nu skal prøve at rekonstruere.

Forsøget på identifikation mellem det subjektive genstandsbegreb og kvantitet fremstår ikke blot som en overset detalje hos de gamle, men som resultatet af en begrebs- og kulturhistorisk udviklingshistorie, knyttet til talbegrebet. Det hedder bl.a. at

i den nyeste Tid er Kvantitet og Tal saa vel som Situs og Orden blevet defineret paa en ny og mere almen Maade, der mulig ogsaa for Sprogfilosofien vil vise sig af Betydning. (ib.: 67)

Nu er talbegrebet et vanskeligt matematisk emne, og det Brøndal her kalder 'nyeste Tid' kan måske være mindre ny i dag. Men uanset hvordan matematikerne vil klare begrebet i dag, er det her Brøndals forståelse af det - rigtig eller ej, aktuel eller ej - og konsekvenserne for hans teori der interesserer mig. Den proces i tænkningens historie Brøndal refererer til skinner osse igennem i et - måske kasseret - notat til den danske grammatik, "Def. af Tal", der er indlagt i et læg benævnt "Varia" af Brøndal (4297, 3):

1. Opr. $1+1+1+...$ (rent kvantitativt)
2. Senere Del-Helhed (Leibniz' Ungdomsarb)
3. Efterhaanden som Brøker, irrationale Tal og især uendelige Størrelser inddrages, bliver Tal mere og mere et Forhold. Proportion som Specialtilf. af Relation (Leibniz, se Cass. 140 [se II. E.: 136 note 3]).

Den proces Brøndal her gengiver er en stigende løsrivelse af tallet fra de genstande der tælles, opremses eller ordnes: tal refererer ikke til afgrænsede tællelige størrelser, men til orden og rækkefølge som er forudsætning for at tællelige størrelser kan tælles. Som Brøndal omtaler i Ordklasserne, er det ikke og har ikke været således i alle sprog at denne abstraktionsproces har sat sig igennem (Brøndal 1928:

39ff, 85ff). Og på en lille seddel, indlagt i hans privateksemplar af Ordklasserne, står "Meyerson §190". Det må betyde Meyersons *Du cheminement de la pensée* §190, hvori forfatteren drøfter "Les primitifs et le nombre". Han peger på at tallet er skabt som en abstraktion fra det reelle, således at et nyt forhold til denne realitet er blevet muligt (Meyerson 1931: II, 317ff). Dog er det ikke abstraktionen fra de talte ting Meyerson fremhæver. Den sker altid i og med der tælles. Det er abstraktionen fra tælleredskaberne, målestokken, som konkret realitet der betyder det afgørende intellektuelle spring: fra fingre og tæer til den arbitrære og dermed uendelige talrække.

Det er denne diskontinuitet i den intellektuelle udviklingshistorie Brøndal hentyder til i de to foregående citater, og som han prøver at udnytte i sine kategorideinitioner. Vejen fra optællingen - første trin i sidste citat - til relationelle definitioner af tal - citatets sidste trin - går via talbegrebets forbindelse med 'Situs og Orden' og 'Del-Helhed'. Det sker i tiden efter skolastikken men med denne som omdrejningspunkt:

Unity itself, however, was not a number but the principle from which all (further) numbers were generated. This view persisted beyond medieval scholasticism, but again, and no later than Descartes, all distinctions between 1 and the rest of the integers had completely vanished. (Scriba 1973: 403).

Overvejselen over enhedsbegrebets forhold til talbegrebet er således et vigtigt trin. Er dette passeret vil det første punkt i det sidste Brøndal-citat stadig kunne forstås udfra de følgende, men ikke omvendt. Den abstraktion udviklingen rummer er derfor ikke en fjernelse fra realiteten, men en ny måde at omgås den på.

Det vil derfor samtidig være sådan, at det trin af udviklingen hvor refleksionen over talbegrebet stadig er en refleksion over hvorledes dette er en måde at omgås virkeligheden på, er det trin der har relevans for sprogfilosofien.

Det er denne problemstilling Brøndal fastholder, ikke tallenes operationelle karakter indenfor matematik og naturvidenskab:

Med Tal maales, tælles der. Maalingen forudsætter dels en Maalestok (Mass), dels noget at maale. Maalestokken er altsaa vilkaarlig, kan vælges. Det der skal maales el. tælles er derimod givet. Det givne, den tomme Ramme, ogsaa kaldet den ubekendte (el. X) er egl. det karakt. for Tal og Math. - den Vid. ved aldrig hvad den handler om. (4297,3, notat fra 1923 med uspecificeret henvisning til Russell).

Begyndelsens tilsyneladende sidestilling af målestokken og et 'noget' ender med at et 'noget' er givet i kraft af målestokken og dens arbitraritet, dvs. som en plads i en eller anden orden, som et X.

Brøndal er her tæt på Husserls opfattelse af tallenes dobbelthed i hans debutskrift om tallene, hvor fænomenologien ligger i svøb i psykologien. Husserl antager en første markering af forskelle, dernæst en samling af det således givne i en flerhed i indbyrdes forbundethed og videre flerhedens mulige samling under en enhed. Forudsætningen for denne bevidsthedsproces er da dels et 'Etwas' der alene er givet i kraft af en forskelsstruktur, dels en vilkaarlig ordning af denne hvori et afgrænset 'noget' kan træde frem. Tallet er denne dobbelthed (Husserl 1970a: 337). I Ordklasserne har Brøndal strammet sin tankegang yderligere:

Medens (...) Nominer beskriver og Pronominer antyder Genstande, er Tallenes rent formelle Verden uafhængig af disse. Arithmetik vilde være mulig, selv om der ikke eksisterer eet Individ. [note: cf. Bertrand Russell: Introduction til Mathematical Philosophy, London 1919, p. 103.]

Det egentlige karakteristiske ved Talord ligger saaledes i den "Formkapacitet", den rammedannende Evne, som vi allerede har konstateret ved Pronominer (...). (Brøndal 1928: 41)

Den rammedannende evne, det ubekendte X, det er de betegnelser som skal opsuges af det subjektive genstandsbegreb. Her er det ikke 'noget' betragtet som foreliggende eller eksisterende genstandslighed (det objektive genstandsbegreb), men som en åben bestemmelighed. Betegnelsen 'formkapacitet' viser nu samtidig at det næppe er den 'nyeste Tid' - som Brøndal har sagt ovenfor - der har inspireret ham til hans begrebsmutationer, men snarere skolastikken. Her finder Brøndal fire begreber der lader sig sammenligne med det subjektive genstandsbegreb.

Det er osse indenfor den periode den sene Husserl lokaliserer de første markante udtryk for opnåelsen af "die Konzeption des rein Formalen" eller "Leerformen" (Husserl 1974: 54, 89, 91). Og det er til beslægtede begreber Husserl selv rekurrerer når han i Ideen I skal karakterisere en beskrivelses tomme 'noget', det tomme men beskrivelige X (Husserl 1913: 270ff). I brugen af forestillingen om disse "tomme Former" (Brøndal 1928: 85) er det imidlertid ikke via Husserl, men via skolastikken at Brøndal prøver at forene det systematiske og det historiske perspektiv i samordningen af substans og kvantitet til et subjektivt genstandsbegreb. Han opstiller fire begreber:

1. suppositum. - Dette er, som subjectum, en Gengivelse af det græske hypokeímenon. Det betegner Basis for Prædication, Ramme for Indhold.
2. materia prima (eller primo prima). - Saaledes betegnes hos Duns Scotus det allerførste Raastof, det aldeles indeterminate Grundemne.

3. materia quantitate signata. - Dette er stoffet bestemt kvantitativt, endnu ikke kvalitativt.
4. capacitas formarum. - "Formcapacitet" er, som før omtalt [dvs. i Brøndal 1928: 24, 26, 41, 49], hos Duns Scotus Udtryk for en vis neutral Tilgængelighed for en hvilken som helst Formbestemmelse eller Determination. (...)

Disse Bestemmelser staar alle i tydelig Modsætning til det objective eller egentlige Genstandsbegreb; de kan sammenfattes som Ubestemthed eller Evne til at modtage Bestemmelse (...) Hvad enten denne Videnskab [matematik] behandler Tal eller Rum eller "Struktur"; hvad enten den behandler disse Genstande som kaotiske eller ordnede Elementer, statiske eller dynamiske, er Genstandene altid kvalitetsløse, subjektive i den Forstand, at de ligesom Subjectet endnu ikke har været Genstand for nøjere Karakteristik. (Brøndal 1928: 71)

Når man ved at skolastikkens begrebsdistinktioner er skarpe som knive, ja nu og da som barberknive, er det en risikabel affære at redegøre for denne periodes kringlede grundbegreber. Jeg vil derfor straks forudskikke den bemærkning at jeg ikke vil give en selvstændig fremstilling af denne tænkning, ejheller af disse begreber i sig selv eller deres oprindelige kilder. Jeg ønsker alene at forholde mig til Brøndals kilder ud fra hans snævrere sigte: dannelsen af et subjektivt genstandsbegreb. Disse kilder er Heideggers bog om Duns Scotus (Heidegger 1916; Heidegger 1970), Louis Rougiers store La scolastique et le Thomisme (Rougier 1925) (med støtte i E. Gilsons Index scolastico-cartésien (1913) med tæt citatbelagte leksikalske stikord).

Suppositum er et alment skolastisk begreb, men noget forskelligt opfattet i den realistiske og den nominalistiske optik (cf. Ducrot 1975) med aristotelisk overtoner (det konkrete enkeltindivid som primær substans) eller platoniske (den rene essens) (cf. Rougier 1925: 540f). Henvisningen til hypokeímenon/substrat-begrebet i forbindelse med kategorierne er bemærkelsesværdig derved at dette begreb hos Aristoteles ikke tilhører kategorierne (se II.B. 6.), hvad det kommer til hos Brøndal. Men det sker ikke med en reference til dets negative, absolutte position hos Aristoteles, men netop til dets relative, funktionelle rolle som 'Basis for Prædication', 'Ramme for Indhold'. Det synes da osse mere at være denne elementære substratopfattelse der gør sig gældende her, end skolastikkens subtile. Det relative substratbegreb indrulleres altså blandt kategorierne i forbindelse med spaltningen af substansbegrebet.

Materia prima betragter Brøndal åbenbart som et specifikt Duns Scotus-begreb, og han finder det omtalt hos Rougier. Duns Scotus anser ifølge Rougier primo prima for at være "le support dernier de toutes les formes qui peuvent se trouver chez un individu" (ib.: 607); men dette suppositum er ikke ren negativitet uden nogen aktualitet

(cf. Aristoteles' negative substrat), således som Duns Scotus så det hos Thomas Aquinas (ib.: 606). Primo prima er en "état d'indétermination initiale", "c'est la réalisation dans la nature des choses du sujet il ou ce, qui n'est attribué à rien mais auquel on attribue tout, avant n'importe quelle détermination" (ib.: 607).

Primo prima indgår altså altid allerede i en struktur, som en bestemthed for noget (relativt substrat) og indgår selv som mulighedsbetingelse for en sådan bestemmelse (er en 'réalisation dans la nature'). Primo prima må med andre ord altid bestemmes med et korrelativt begreb, ikke absolut, hvilket her er det vigtigste i forbindelse med Brøndals behandling af substansen.

Nu optræder Duns Scotus og Thomas af Erfurt under ét hos Brøndal, og hos Thomas af Erfurt hedder det om materia prima i forbindelse med pronomendefinitionen at det er ubestemt af enhver form det måtte indeholde, og derfor hverken udelukker eller indbefatter nogen form eller formbestemmelse. Denne egenskab ved materia prima er at det er "determinabilis (...) per formam" (Thomas of Erfurt 1972: 196 § 36), dvs. en formubestemthed der er lig en formbestemmelighed (cf. Bursill-Halls kommentar, ib.: 64).

Materia quantitate signata er til gengæld et begreb fra Thomas Aquinas, og det svarer nøje til Duns Scotus' materia secundo prima, der er primo prima med en kvalificerbar form, "la corporéité, qui y ajoute la quantité indéterminé, en vertu de laquelle elle possède largeur, hauteur et profondeur, mais sans limites précises". Disse grænser gives af den individuelle substantielle form, således at man får materia tertio prima (ib.: 607). Hos Thomas er der - som forudsætning for dannelsen af en aktuel individualitet - tre faktorer på spil samtidig (ib.: 461, 609): essens (fx. fornuft) og en ordnet, dvs. skelnelig materie (materia quantitate signata, fx. menneskekroppen som skelneligt fysisk faktum) og - endelig - suppositum forstået denominative (det individuelle væsenskenedetegn der gør fx. Sokrates til netop den Sokrates jeg ser). Materia quantitate signata angiver altså en skelnelighed, forskelsmarkering, som forudsætning for bestemmelse.

De tre første af Brøndals række på fire begreber der indgår i det subjektive genstandsbegreb, kan han strengt taget have hentet hos andre end Rougier (med støttende belæg i Gilsons Index). Men capacitas formarum er ikke opført som specifikt begreb i de nævnte værker (og jeg har heller ikke kunnet finde det andre steder). Det har Brøndal uden al tvivl fundet i Heideggers Duns Scotus-bog (Heidegger 1916: 199, hvor Brøndal har understreget "capacitas quaedam formarum"). Og Brøndal henviser til bogen i Ordklasserne (Brøndal 1928: 24, 26, 71) (men henvisningen er på uforklarlig vis fraværende i Brøndal 1948a).

I sine udkast (et notat fra 1924-26 mærket "Grundbegreber (3)" (4297,8)) og i sin endelige kladde (4297,8, manus. p. 86) anfører han ikke formcapacitet som selvstændigt begreb (men nok andre steder; 4297,8, manus p. 30, 32, 88). Denne 'ophøjelse' af formcapacitet til at

være det fjerde begreb i opstillingen sker altså først i korrektoren.

I Heideggers bog er der det pågældende sted tale om Duns Scotus' - dvs. Thomas af Erfurts - opfattelse af pronominerne. Deres ubestemthed i objektreferencen afleder han af *materia primo prima* særkende: ikke at udelukke eller besidde nogen form, men kun at have *Capacitas quaedam formarum*. Dette fjerde begreb hos Brøndal er imidlertid ikke, som Brøndal lader forstå i opremsningen i de fire punkter, et begreb hos Duns Scotus/Thomas af Erfurt. Det findes ikke i *Grammatica speculativa*, hverken under pronomengennemgangen eller andetsteds. Det er øjensynlig Heideggers egen latiniserede formulering af betydningsindholdet af *materia prima*. Det fjerde begreb hos Brøndal gentager derfor for så vidt kun det andet, men som vi skal se af Brøndals notater er det netop *formubestemtheden* han har brug for at fremhæve i forbindelse med en subjektivitet.

Denne umiddelbare kollationering af Brøndal-citatet med dets kilder viser altså at Brøndals subjektive genstandsbegreb er relativt i sin definition, fordrer et korrelativt begreb, og at det er et begreb om en genstandsmæssigheds indskrevethed i et univers af betydning (cf. Rougiers direkte sproglige hentydning til 'il' og 'ce' og begrebets tilknytning til pronomenanalysen i Heideggers bog).

Brøndals noter viser at hans primære interesse er den fordoblende deabsolutering af substansen og dermed sammenhørende *sideordning* af kategorierne. Et lille indicium herfor ser man i at han ved begge sine gennemlæsninger af Heideggers bog har skrevet samme margin-note: "D efter R?" [subjektivt genstandsbegreb efter objektivt?] til denne passus hos Heidegger: "Die Zahl [D] ist ein logisch späteres Gebilde als der Gegenstand überhaupt [R]" (Heidegger 1916: 1943) - Brøndals spørgsmålstegn udtrykker tvivl overfor den anførte logiske rangorden.

Brøndals noter taler dog endnu tydeligere. I et notat fra udkastet til *Ordklasserne* "Grundbegreber (2)" (4297,8) afvises den metafysiske, absoluterende brug af substansbegrebet som "Grundlag el. substrat (*hypokeímenon*) for alle andre Kategorier, altsaa et Grund-Subject, en Baggrund for Verden". I to notater, formentlig fra 1924, blandt forarbejderne til sin bog (4297,7) bemærker Brøndal at forholdet mellem *hypokeímenon* og *ousía* er uklart:

"NB: Substantia = R }
Subjectum = D } forblandes!" - og i det andet notat:

"NB: *hypokeímenon* tvetydigt (D cf. R)"

Bestræbelsen er øjensynlig dobbelt: både at få plads til *hypokeímenon* og at differentiere substansbegrebet internt (cf. Brøndal 1932: 62).

Et notat fra 1923, "Kategorier" (4297, 23), er mere udførligt. Brøndal fremhæver de fire første aristoteliske kategorier som de vigtigste og hyppigst nævnte og de sidste seks som mere specielle, der rettelig bør analyseres som de relationsarter vi senere vender tilbage

til (kapitel IV. C.). Desuden tilføjer han om substans og kvantitet:

2. NB Substans (cf. Subject og Substantiv) indeholder en Dobbelthed (R og D). Det er dels en blot Genstand, dels en Genstand for Beskrivelse (Kvalitet).
I første Tilf. en egl. Relation (r) det rette Korrelat, i sidste Kvalitet (d).
3. NB Kvantitet er (som det erkendes i math. Filosofi) et mindre væsentligt Begreb. Det bør erstattes med Tal el. Ubenævnt (D); men dette er lig det ene El.[ement], Subject-El., i Begrebet Substans.

Hvad der er vigtigt her er antydningen af en ikke-hierarkisk korrelativ definition af de fire kategorier, baseret på en samordning af substans og kvantitet i en - på dette sted ubegrundet - syntese og en samtidig spaltning af substansen.

Denne differentiering af substansen beskæftiger Brøndal sig med i andre optegnelser. Således én fra 1924 ("Kategorier hos Herbart" (4297,7)), hvor det om det subjektive genstandsbegreb hedder: "Dette paa en Maade det vanskeligste Begreb (blot Ramme, Klasse). Dels skjuler det sig i Substans (= Subject el. Substrat), dels ligger det i det noget uklare Kvantitet - som Mathematikken nu definerer det." Begrundelsen for syntese og spaltning er altså henholdsvis noget 'skjult' i substansen og noget 'uklart' i kvantiteten.

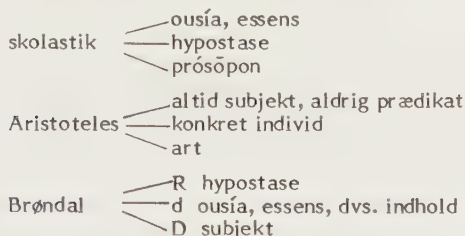
En tredeling antydes osse. Således taler Brøndal i en optegnelse fra den danske grammatik om at "Begrebet Ting (el. Substans)" betegner "a) konstant (modsat accidentia) b) absolut (relativ) c) enestaaende, altomfattende (modsat attributiverne)" (4297,3).

En lignende tanke kommer til udtryk i et notat fra ca. 1924 fra forarbejderne til Ordklasserne, "Substansbegrebets Hist." (4297,7). Substans har betegnet "Bærer eller Subject for acc.; det bestandige i Forhold til acc.; det absolutte i sig selv bestaaende." Denne karakteristik vil Brøndal nu i sin bog vende rundt med henblik på at fastlægge den objektive genstand (R), der skal være "ikke Bærer el. Subj. (men blot Genstand); ikke bestandigt (el. virkeligt el. overh. af bestemt Karakter); ikke absolut men relativt."

En tredeling af substansen kan osse fremstå af Brøndals kilder om skolastikken. I et længere manuskript "Sprog og Tanke. Udkast 1924" (4297,22) findes på første side nogle overvejelser over substansen, angiveligt inspireret af Louis Rougier. Der henvises i et hjørne af arket til "Paralogismes, Revue de l'histoire des Religions 1916". Det er nok gået lidt stærkt for Brøndal her, idet to tekster blandes sammen. Rougiers artikel i det nævnte tidsskrift hedder "Le sens des termes ousía, hypóstasis, prósopon", en artikel hvis indhold er omtalt i Brøndals notat og som er indarbejdet i Rougiers store værk La scolastique et le Thomisme (Rougier 1925), som Brøndal øser af. "Paralogismes" hentyder formentlig til Rougiers bog Les paralogismes

du rationalisme (1920), hvortil der henvises med sidetal i notatet, men ikke indholdsmæssigt. Hvad der end er løbet sammen i hovedet på Brøndal her, så synes det klart at Rougier må være hans hovedkilde vedrørende skolastikken i almindelighed (lige som Heidegger formentlig er det vedrørende Duns Scotus, cf. det forhold at Brøndal vedbliver at kalde forfatteren til *Grammatica speculativa* for Duns Scotus og ikke Thomas af Erfurt (dog Brøndal 1948a: 17)).

Brøndal prøver at tage udgangspunkt i den skolastiske tredeling *ousía* (essens, fx fornuft), *hypostase* (essensens afgrænsede subsistens, fx fornuften som menneskelig) og *prósōpon* (den individuelle eksistens for så vidt den er tilkendt fornuft). Denne ret specielle trehed vedrørende personbegrebet søges bragt sammen med Aristoteles' og hans egne begreber, i sammentrængt form således:

Nogen analyse der fører dette videre end til et indfald, findes ikke, men det fremgår af et brev til Aksel Højberg Christensen 24.11.1919 (4297, 4 p. 26 i et længere manus.) at Brøndal en overgang tænkte sig at føje et tredje begreb, kaldet 'fixatio' til det subjektive og det objektive genstandsbegreb. Men han tilføjer med blyant "[NB Dette taget tilbage, senere]", så disse triadiske overvejelser nærmere begrundelse og konsekvenser får står hen:

Hvor langt er vi kommet indtil nu? Ikke meget længere end til at konstatere en tydelig hensigt hos Brøndal på baggrund af Ordklasserne, noterne og Brøndals kilder til skolastikkens tænkning, en hensigt om at tvædele substansbegrebet og om at sikre de nye begreber en sideordnet status. Det er det systematiske aspekt af Brøndals hensigt. Derfor er de opstillede tredelinger at betragte som hierarkier der skal reduceres til et ikke-hierarkisk begrebspar - objektivt og subjektivt genstandsbegreb.

Det historiske aspekt af Brøndals hensigt er interessen for det trin i begrebshistorien hvor en 'skjult' side af substansen og en 'uklarhed' i kvantiteten bringes på en sådan form, at disse to begreber kan forenes i et subjektivt genstandsbegreb. Det er skolastikken, nærmere bestemt i Scotus' overvejelse over enhedsbegrebet (som allerede antydet i talhistorikeren J. Scribas bemærkning, IV.B.: 303).

Men ét er hensigten - selv den gode -, noget andet er udførelsen.

Når Brøndal kræver 'tydelig modsætning' og 'klar og skarp modsætning' mellem begreberne (Brøndal 1928: 70f), men indskrænker sig til at sige at det objektive genstandsbegreb skal bestemmes ved 'analyse' (ib.: 70), og det subjektive skal bestemmes - ja, ved bestemmelse (ib.: 71), er vi ikke kommet så vidt med tvedelingen. For denne tautologi er stort set hvad Brøndal præsterer, selv om henvisningen til tal og situs peger videre sammen med de mange notaters kamp om at finde sprogligt relevante begrebsdannelser om verden som realitet - det objektive - og verden som tilgængelighed - det subjektive. Og når Brøndal osse kan tale om det "egentlige Genstandsbegreb" (ib.: 71) i forbindelse med det objektive genstandsbegreb, er vi heller ikke kommet så langt med den ikke-hierarkiske korrelation mellem de to genstandsbegreber.

Vi kan imidlertid komme et langt skridt nærmere mod at få hensigten omsat til resultat ved mere direkte at inddrage Heideggers Duns Scotus-bog, der dels beskæftiger sig med skæringspunktet mellem Aristoteles og 'den nyeste Tid' som Brøndal vil skræve over, dels udspringer af den strømning i den nyeste tid, fænomenologien, som er vigtig for især Brøndals indførelse af de to genstandsbegreber.

Skønt jeg hverken skal fordybe mig i Duns Scotus' subtile begrebsapparat eller vurdere Heideggers fortolkning, men alene se på Brøndals konkrete brug af Heideggers bog, dvs. se på denne som kilde, vil jeg lige skitsere hvor i skolastikerens tankebygning Brøndal befinder sig. Det er det hjørne af huset der har med epistemologi og logik at gøre, der hvor spændingen mellem det værende som væren - erkendelsens og eksistensens absolutte forudsætning - og de enkelte tilstedeværende genstande her og nu formuleres i deres ureducerbarhed (*haecceitas*). I dette spændingsfelt mødes begrebet om Unum som enhed med begrebet om Unum som ental (cf. osse Aristoteles 1971: 3b11; de Rijk 1952: 46, note 5; Brøndal 1928: 66).

Mens Duns Scotus er interesseret i den metafysiske indramning af forsoningen af spændingens poler i en absolut erkendelse, er Brøndal - som osse i brugen af Aristoteles' begreber - alene optaget af den logiske synsvinkel på helheden: begrebernes indbyrdes rangforordning og muligheden for en ombrydning af denne. Jeg skal ikke hermed tage stilling til om Scotus selv afledte sin metafysik af logikken, en påstand F. Copleston refererer men afviser (Copleston 1965: II/ 2,229).

Idet problemet er at få den tællelige ener - tingen for mine øjne og i mine hænder - indlemmet i den enhed som væren er, giver Scotus sin tankebygning tre etager, idet jeg ser bort fra modificerende trappeafsats, mezzaniner og forskudte etager: det værende som væren (Ens) der er altings logisk-ontologiske forudsætning; den enkelte genstand i sin konkrete specificitet; dennes essentielle karakter (quidditas) der sikrer kontinuitet og identitet i de specifikke konkrete manifestationer. Dette essentielle mellemniveau omspænder i stigende generalitet fx Sokrates' identitet som Sokrates til 'alle tider', hans væren som menneske, menneskets væren som fornuftig, fornuftens

væren som immateriel erkendelsesmulighed etc. På denne kategoriale mellemetage mødes det begreb om Unum som enhed der udspringer af Ens og det begreb om Unum som har med ental at gøre. Det er her Brøndal skal operere. I hvert fald noterer han at det kvantitative alene er "for snevert, cf. Russell" i marginen ud for denne bemærkning: "Die Eins hat nur Sinn im Bereich des Quantitativen" (Heidegger 1916: 64).

Scotus indretter tre typer distinktioner der svarer til de tre niveauer: De reale distinktioner, knyttet til den enkelte ting: den ene hånd kan skelnes umiddelbart fra den anden, så den kan vide hvad den gør, ligesom isse fra fodsål og hoved fra hale. Denne distinktion kan give anledning til en tælning, for så vidt tingene da anskues med det kvantitative som kategorial ramme eller som medium. De mentale distinktioner, knyttet til Ens, er mere besværlige. Det værende som væren eksisterer jo i og for sig selv og kan derfor ikke bestemmes ved noget der er forskelligt fra Ens. Men Unum, Bonum, Verum er umiddelbart identiske med Ens - er konvertible transcendentia - og er derfor rent mentale hjælpeforanstaltninger for erkendelsen, de er 'i virkeligheden' ikke noget andet end Ens.

Endelig som det vigtigste bruger Scotus en distinctio formalis a parte rei. Hermed menes distinktioner som på den ene side er mentale (fx distinktionen mellem den fysiske stol foran mig og dens identitet som stol, dens væren stol) og på den anden side er reale, er en formmæssig evne i tingen, dvs. dens iboende mulighed for at få en universel bestemmelse, en identitet, når den foreligger for en bevidsthed. Antagelsen af at individuelle ting osse er generelle i og med de foreligger og derfor kan identificeres, er nødvendig for at sikre vejen fra enkelthing til Ens. Det er i denne antagelse de to aspekter af Unum skærer hinanden (cf. om Peirce, V. B.: 699f).

Men lad os nu se hvad Brøndal bruger Heidegger til. I et par notater til forarbejdet til Ordklasserne, dateret oktober 1924, henviser Brøndal til p. 24 og p. 29 hos Heidegger og reflekterer over "Begybet Genstand (el. Substantia, Unum)", bl.a. med ordene:

Men tillige maa der skelnes ml. Genstand (Ting) i to forskellige Betydninger. Dels betyder det Genstand overhovedet, ɔ: et Noget (el. en Ener) el. Individuum el. Ens (Unum, [ulæseligt, formentlig quoddam] hos Duns Scotus). Dels betyder det Genstand for Beskrivelse, en ubenævnt, altsaa talmæssig Ener. (4297,4)

Som sidehenvisningerne peger på, er det i Heideggers kapitel om Unum Brøndal griber fat. Hertil henviser han osse i en universitetsforelæsning i sit kursus "Almindelig Grammatik", efterårssemestret 1932, hvor han 10.11.1932 taler om Duns Scotus med henvisning til p. 31 hos Heidegger, og peger på Unum som "En (cf. R)" og Unum som "Talprincip (cf. D)" (4297, 15). Det er dog næppe kun det skarpe skel mellem de to sider af Unum Brøndal er interesseret i, men det område

hvor de griber ind i hinanden således at han kan fremanalysere sine to sideordnede genstandsbegreber (cf. ovenfor om det 'for snevre' kvantitetsbegreb).

I hvert fald peger citatet på at han med understregningerne markerer nogle adskilte genstandsbegreber, mens de forklarende begreber ikke ser klart adskilte ud: hvad er forskellen på 'Noget (el. en Ener)' og 'talmæssig Ener'? Hvis man kan se udtrykket 'Genstand overhovedet' udtrykke at der er tale om et forudsat genstandsbegreb, vil de efterfølgende forklarende referencer (Ener, Individuum, Ens (Unum) quoddam) kunne betyde forskellige udtryk for forudsatte identiteter. Citatet er da mere at betragte som et resumé af Heidegger end som Brøndals egen analyse.

At udgangspunktet er at det genstandsbegreb Brøndal betegner med 'R' dækker en logisk forudsat genstand, kommer osse frem i dette af Brøndal understregede citat: "Dass es [der Letzttheitscharakter des Ens als Gegenständlichkeit überhaupt] nun vielen einzelnen Gegenständen zukommt, von ihnen ausgesagt wird, ist ihm accidentell" (Heidegger 1916:26). "NB Propr (R)" tilføjer Brøndal i marginen. Denne forudsatte genstandslighed er det objektive genstandsbegreb. Det er dette forudsætningsforhold Brøndal skal prøve at afmontere.

Omkring de sider i Heideggers bog som Brøndal henviser til (p. 24, p. 29 og p. 31), kan han læse om de to typer genstandsbegreber han ønsker at operere med, og har anbragt mange gange 'D' og 'R' i marginen.

Wir sagen: das Etwas ist ein Etwas und sind mit dieser vermeintlichen Trivialität anscheinend nicht über den Gegenstand hinausgekommen. Und doch liegt in diesem Satze ein fruchtbares Moment, das der Beziehung. Der Gegenstand ist auf sich selbst bezogen. Inwiefern ist das Etwas ein Etwas? Weil es nicht ein Anderes ist. Es ist ein Etwas und im Etwas-Sein das Nicht-das-Andere-Sein. "Etwas ist, was es ist, nur in seiner Grenze", sagt Hegel. (...) Das Eine und das Andere sind gleich unmittelbar mit dem Gegenstand überhaupt gegeben, nicht das Eine oder gar die Eins im Gegensatz zur Zwei, sondern das Eine und das Andere, die "Heterothesis", ist der wahre Ursprung des Denkens als Gegenstandsbe-mächtigung. (ib.: 28)

Ein Anderes bedeutet das Unum, durch das jeder Gegenstand ein Gegenstand ist, ein Anderes das Unum als Zahl. (ib.: 31)

Lige før dette citat oversætter Heidegger Duns Scotus:

Unum est equivocum ad unum, quod est convertibile cum ente et ad unum, quod est principium numerorum.

Das Unum wird äquivok ausgesagt; es kann bedeuten das

Unum, das mit dem Ens convertibel ist, oder das Unum als Prinzip der Zahl (ib.: 31, note 1)

Brøndal sætter 'NB' ved noten og skriver 'R' ud for 'Ens' og 'D' ud for 'Unum als Prinzip der Zahl'. Efter noten fortsætter Heidegger at hvad der gælder for Unum osse gælder for Multitudo:

Nicht jede "Vielheit", besser Mannigfaltigkeit oder Mehrerleiheit, begründet eine Zahl schlechthin. Die Mannigfaltigkeit hat an sich einen weiteren Geltungsbereich als die Zahl, genau so wie das Unum als Transcendens. Die Mehrerleiheit verlangt nur überhaupt unterschiedene Gegenstände und hat in ihrem Begriff noch nichts Quantitatives. (ib. 31)

Endnu et sted Brøndal slår ned på er vigtigt:

Bei Duns Scotus findet sich eine fast modern anmutende Bemerkung: wir machen uns oft die Erfahrung, das wir etwas Gegenständliches vor uns haben, ohne dass wir wissen, ob es Substanz oder Accidens ist, mit anderen Worten: das Gegenständliche hat noch keine nähere kategoriale Bestimmung. (ib.: 24; Brøndals understregning med tilføjelse af 'R' i marginen).

Hvad Heidegger fastslår i disse citater er to ting. Den ene er at når Unum er givet som transcendens, som konvertibel med Ens, er det samtidig givet i en struktur (heterothesis). Denne forskel mellem Unum og 'det Andet' tilføjer ingen karakteristik til Ens, men angiver blot denne modsætning som forudsætning for en erkendelse af Ens som genstandslighed. Der er altså ikke - 'endnu' ikke siger citatet ovenfor - tale om en modsætning mellem to tællelige genstande eller om en modsætning mellem enhed og tællelig flerhed. Kvantiteten er endnu ikke kommet til, men den forudsætter således Ens. Denne strukturelle implikation i Unum er en del af Brøndals udbytte af læsningen. I det notat hvor han, som nævnt, henviser til p. 24 hos Heidegger, slutter han:

At noget er Genstand vil egl. blot sige at det kan indgaa i et System : et Hele af Relationer (4297,4; cf. Heidegger 1916: 30f; Brøndal 1928: 70)

At genstanden er givet i en sådan forskelsstruktur åbner for bestemmelsen af Unum som tal, hævder Heidegger (Heidegger 1916: 42).

Den anden ting Heidegger peger på for Brøndal er at dobbeltheden af genstand i og for sig og genstand givet i 'heterothesis' vedrører genstanden som genstand for bevidstheden. At dobbeltheden netop gribes hos Duns Scotus (og drejes via Hegel og Rickert som Heidegger

såvel som Brøndal henviser til (ib.: 28; Brøndal 1928: 66)), kan klargøres af den franske Heidegger-oversætter Florent Gaboriaus kommentar til en passus Brøndal ikke gør notater til:

Dieses Ens gehört zu den maxime scibilia. Darunter kann ein Doppeltes verstanden werden. Ein maxime scibile ist, was uranfänglich bewusst wird. (...) Das Ens, als maxime scibile in der genannten Bedeutung gefasst, bedeutet nichts anderes als die Bedingung der Möglichkeit von Gegenstandserkenntnis überhaupt.

Weiterhin kann maxime scibile bedeuten das, was mit der grössten Gewissheit zu erkennen ist. Diese erkenntnispsychologische, d.h. auf die Subjektivität bezogene, Bedeutung interessiert uns hier nicht. (Heidegger 1916: 25)

Efter 'überhaupt' sætter Gaboriau en note i den franske oversættelse:

Une différence est à signaler ici entre la conception scotiste (heideggérienne) et la conception thomiste de l'étant. Pour Scotte (et son commentateur d'alors), l'étant est conçu, comme le coloré est perçu: il est objet de l'intelligence, comme le coloré est objet de la vue. (Heidegger 1970: 88; cf. Boler 1963: 55ff og V.B.: 699f).

Denne passus tydeliggør osse funktionen af at det netop er pronomen-gennemgangen hos Heidegger og Thomas af Erfurt der tiltrækker sig Brøndals opmærksomhed. Thomas reflekterer over hvorledes pronominet overhovedet kan betyde noget positivt, når det er karakteriseret ved sin formubestemthed. Han tilføjer at det blot vil sige at det kan dække enhver betydning, og siger videre:

Furthermore, it must be noted that every part of speech is an entity in terms of the mind. Furthermore, it should be noted that all privations and negations in themselves are positive entities in the mind. (Thomas of Erfurt 1972: 199 §37).

Det positive i ubestemtheden ligger i at genstanden dermed under alle omstændigheder foreligger for bevidstheden.

Den andethed som heterothesis opretter i og med Unum som Ens, og som åbner for talprincippet, kan altså tolkes som den andethed som ligger i objektet både som givet slet og ret - det objektive genstandsbegreb - og som givet for - det subjektive genstandsbegreb. Det er disse to ting: forskelsstrukturen og bevidsthedsrelationen, som Brøndal via Heideggers analyse af Unum som tal forbinder i et subjektivt genstandsbegreb, forskelligt fra det objektive.

Hvad Brøndal når til ad denne omvej er et talbegreb der er mere generelt end det rent kvantitative, men samtidig skal Unum som tal -

ifølge Heideggers gennemgang af Duns Scotus (Heidegger 1916: 44) - osse omfatte de talte genstande.

Unum som Ens, givet i heterothesis, muliggør Unum som tal, fordi forskelsstrukturen muliggør en ordning, som heterothesis ikke i sig selv giver. Tæller man et antal mennesker op og når til 5, vil de dog udgøre en enhed, hvis de fx er et institut. Den kvantitative flerhed anfægter ikke dens status som enhed, for når man tæller, tæller man noget, i.c. et institut. Tæller man nu flere institutter op, vil enheden 'institut' stadig være et forudsat noget, givet som 'noget' i heterothesis, dvs. givet privativt som noget ved ikke at være noget andet. Ordningen, her kvantitativ, bidrager til at specificere og identificere dette noget, men inden denne identifikation finder sted, ved man at der er noget at identificere. Ellers var tælleprocessen som ordning ikke mulig. Tallene er et ordningsprincip i det kvantitative medium (ib.: 46).

Endnu er tallet kun knyttet til tælleprocessen og dermed til de konkrete og adskilte enkeltting. Men ordningsprincippet forudsætter dog ikke blot at der er noget at tælle. Det bliver først ordningsprincip når tælningen udtrykker en bestemt retning, sker i en bestemt henseende. Dermed bindes tælningen som ordning ikke af de reale genstande, men af en essentiell sammenhæng, dvs. af den identitet - fx identiteten af det optalte institut via den kvantitative ordning - der er forudsat som en intentional enhed: den talte genstandslighed som identificerbar via en ordning, bestemtlig som andet end blot genstandslighed. Man tæller ikke blot 1, 2 eller 3 ting, men 1, 2 eller 3 ting af en bestemt slags, eller rettere af en dermed bestemtlig slags. Ordningen er såvel en mulighed for og et krav om bestemmelse. Tallene har som forudsætning et rækkeprincip der fungerer i forhold til denne ordningens intentionale enhed (cf. ib.: 60). Denne benævner Heidegger tallenes homogene medium (ib.: 69).

Unum som talprincip knytter sig altså til kvantitet som genstandslig specifikation til forskel fra andre specifikationer. Men denne særlige specifikation har med rækkeorden at gøre, og dermed med en forudsat identitet der har karakter af en bestemmelse via rækkeordenen som intentional bevægelse. Tingen får i denne dobbelthed en særlig form for genstandslig fremtræden - tingen fremtræder via Unum som ental og samtidig som alment bestemtlig: capacitas formarum.

Den 'sneverhed' Brøndal ser i den rent kvantitative betragtning af tallet, synes da at kunne åbnes hvis man forener talbegrebets to adskilte sider: kvantitet og homogent medium, hvor homogeniteten som enhed er forudsat kvantiteten, mens selve tallet kun hører til kvantiteten. Brøndal kan altså tolkes således at han vil udvide det snævre - som han siger - talbegreb med henblik på at det optager både hensigtsbestemmelsen, homogeniteten, og kvantiteten i sig. Det er øjensynlig hvad Brøndal har gjort, når han i det subjektive genstandsbegreb, kvantitet kaldet, forener de fire skolastiske begreber (suppositum, materia primo prima, materia quantitate signata og endelig det

fænomen han selv udhæver til begreb, *capacitas formarum*).

Når han samler dem i udtrykket "Evne til at modtage Bestemmelse", dækker det den hensigtsbestemmelse som det kvantitative situs eller positionsbegreb er blevet forlenet med i Brøndals fremstilling under opbygning af to af de seks sidste kategorier i Aristoteles' række på 10 (Brøndal 1928: 66f). Hermed angives genstandens placering indenfor en ramme, på et sted i et betydningsunivers, hvorfra det lader sig specificere, fx i en videnskabelig sammenhæng: "*la perspective théorique place le fait expérimental où il doit être*" (Bachelard 1975: 2, jeg fremh. 'où'), "Human knowledge is a complicated structure, in which we always acquire knowledge locally, at a certain "place" in the structure of knowledge that has local relations to other parts of knowledge, without knowing everything at once." (Bernsen 1978: 50, jeg fremh.). Mere alment er der tale om en placering i et betydningsunivers, hvor der er en sådan homogenitet, kontinuitet eller sammenhæng at en identifikation kan finde sted.

Det er klart at denne 'subjektivering' af kvantiteten, som altså Heidegger delvis sætter parentes om som psykologisk (Heidegger 1916: 25), og hvorefter intentionaliteten, homogeniteten, sammenhængen fjernes fra begrebet om den objektive genstand, ikke blot er en formalistisk procedure efter formlen: jeg skal bruge to sidestillede genstandsbegreber; blandt de kendte refleksioner over dobbelte genstandsbegreber - som hos Duns Scotus - er det ene altid overordnet; nu fjerner jeg fra dette overordnede begreb de træk der bevirker hierarkiseringen og fører dem over til det underordnede eller afledte begreb; og så er balancen oprettet. Sådan er det ikke.

Der er tale om at fjerne det aspekt fra det objektive genstandsbegreb der bevirker at det lader sig forlænge til *essens*, dvs. den immanente hensigtsbestemthed, den iboende orden og sammenhæng, og dermed vokse fast i en metafysisk tankegang (cf. Heidegger 1970: 88, hele note 1).

Det der ligger bag Brøndals overvejelser er snarere en fænomenologisk grundtanke: For det første er det ikke en mere eller mindre ukendt men foreliggende verden der er det grundlæggende udgangspunkt for begrebsdannelsen, men det forhold mellem bevidsthed og (om)verden der gør denne verden til en foreliggende og tilgængelig verden. Ud fra denne samtidighed skal genstandsbegreber dannes. For at der overhovedet skal være en verden i denne relation, må der være et begreb om at denne genstandsagtighed er der, og for at der overhovedet skal være et forhold til denne verden som omverden, skal der være et begreb om dens bestemmelighed, om at den ikke bare er der, men er dér, om at den altid træder frem - eventuelt som uforståelig - som en mulighed for bestemmelse, som en formkapacitet med mulighed for placering et sted i en orden.

For det andet er der heller ikke brug for ét overordnet begreb om en væren som genstandslighed i og for sig selv, hvoraf alt andet udspringer. Der er brug for to genstandsbegreber der åbner for at

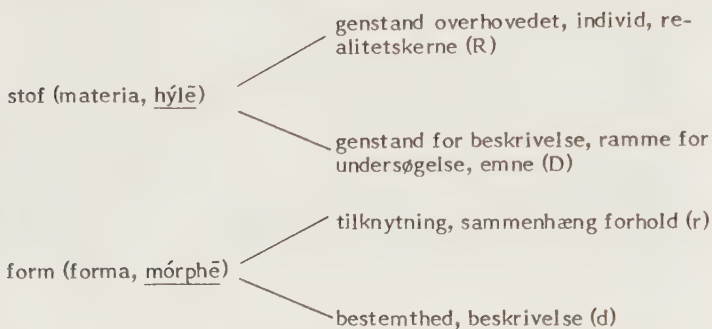
relationen mellem bevidsthed og omverden er en proces hvori verden begribes. Med fænomenologiens hjælp - i en omvej over Duns Scotus gennem Heidegger - er selve tvedelingen af substansen bragt på plads: intentionaliteten løsrives fra den selvberoeende genstand og bringes sammen med kvantitetsbegrebet (3).

Er de to begreber dermed sat 'i tydelig Modsætning' med afsæt i Brøndals Heidegger-læsning, skal Brøndal herudfra prøve at fjerne subordinations- eller afledningsforholdet mellem dem og sideordne dem. Det objektive genstandsbegreb siger at noget er, det subjektive hvor noget er, og de gør det i gensidig afhængighed. Men denne nødvendighed ledsages - som Heidegger-citaterne angiver - ikke af tilstrækkelighed: Der skal specificeres forhold mellem genstandene, og der skal specificeres et indhold (cf. Heidegger 1916: 25, 30f, 32). Det betyder at gennemførelsen af tvedelingen medfører at sideordningen ikke kan artikulere af genstandsbegreberne alene. Sådanne supplerende begreber indtager i den skolastiske tankegang en underordnet plads, for i dens konstruktion indgår "immer zwei und nur zwei Elemente: das Abhängige und das Bestimmende" (ib.: 146). Her er Ens forudsat og alt andet er bestemmelser til det. Da nu Brøndal har spaltet substansbegrebet med henblik på sideordning af de udspaltede elementer, så bliver de implicerede elementer ikke to, men to gange to. Brøndal noterer ud for det sidste citat "D (R) - d (r)", én bestemmelse til hvert genstandsbegreb. En undersøgelse af hvorledes kravet om sideordning indløses hos Brøndal, fordrer altså en fremstilling af de to supplerende begreber, deres indbyrdes forhold og deres forhold til genstandsbegreberne.

3. De to funktionsbegreber

Det første af de to nye begreber har ikke på forhånd samme logiske status som genstandsbegreberne. Det er betegnet d og er identisk med kvalitetskategorien hos Aristoteles, som er "eine Kategorie der realen Wirklichkeit" (ib.: 94; cf. ib. 88). Brøndal knytter det til det subjektive genstandsbegreb, for - som Duns Scotus bemærker -: "oportet, omnem modum significandi activum ab aliqua rei proprietate radicaliter oriri. Quod sic patet: (...) quia cum intellectus, cum sit virtus passiva, de se indeterminata, ad actum determinatum non vadit, nisi aliunde determinetur" ["Enhver aktiv måde at betegne på må i sidste instans komme fra en tingsegenskab. Dette bliver klart således: (...) eftersom intellektet er en passiv og i sig selv ubestemt evne, kommer det ikke frem til en bestemt akt uden at være bestemt andetstedsfra"] (ib.: 130f, fodnote; Brøndal sætter et "NB" i marginen). Hvis det subjektive genstandsbegreb kunne karakteriseres som en lokalisering (cf. 'aliunde') med hvor som stikord, kan kvaliteten, der hos skolastikerne er afhængig af genstanden men ikke omvendt, betegnes med hvad. Den bestemmer hvad der er på et sted. Begge begreber tilhører den subjektive sfære som det Brøndal kalder et passivt og et aktivt begreb.

Nu må man her ikke misforstå ordet passiv som refererende til en træg stofflighed. Når D som subjektivt genstandsbegreb kaldes for 'formkapacitet' betyder det nemlig snarere at det er forudsætning for en formningsakt, en slags form selv: "Former eller Rammer, der skabes (eller findes) og holdes beredte for at modtage et descriptivt Indhold" (Brøndal 1928: 72). Men Brøndal laver i en tidligere fase af sin begrebsudvikling en forsøgsvis opstilling af en modsætning mellem stof og form blandt de fire kategorier: "Sprogets Stof (R, D) - modsat dets Form (r, d)" (4297,7). Samme år, 1924, tydeliggør han modsætningen i materialet til Højberg Christensen i oktober (4297,4). I notatet "Kategorierne Stof og Form" skelner han mellem "de passive el. Stofkategorierne (R og D)" og "de active el. Formkategorierne (r og d)". Brøndals karakteristik kan resumeres således:

Opstillingen bruges af Brøndal til at konstatere endnu engang at substansbegreberne sammenblandes, men videre til at fastslå at osse de to sidste begreber "undertiden gaar sammen, saal. naar Duns Scotus kalder Prædicatet for Form". Herpå henvisning til Heideggers bog p. 210f, hvor Heidegger drøfter Scotus' modernitet i forbindelse med hans diskussion af dommen 'ens est', hvor han må erklære "das Material zum Subjekt, die Form zum Prädikat" (Brøndal understreger og skriver i marginen: 'DR, dr'). Omend det er et spidsfindigt eksempel, hvad Heidegger anfører, vedrører det skellet mellem "Gegenstand und Gegenstandsverhalt" (ib.: 211), og det er altså til denne distinktion at modsætningen mellem stof og form er for enkel til sprogvidenskabelige gøremål (Brøndal 1928: 59f, 64). Men den overvintrer dog dér i det stilistiske afsnit (stofflig stil vs formal stil med hhv. D- og R-overvægt og d- og r-overvægt (ib.: 187)). Brøndal bliver stående ved modsætningen aktiv vs passiv, og angiver dermed samtidig at formbegrebet skal betones som et aktivt begreb, et formningsbegreb med aktkarakter. Det formbegreb Brøndal bevarer, udspringer af relationsformerne, som jeg senere vil generalisere som struktureringsprincippet (se kapitel IV.D.), og som Brøndal - forgæves - prøver at forbinde med de fire

kategoriers definitioner (se IV.E.: 634ff).

Med modstillingen af D og d har Brøndal brudt med den universale tvedeling i aktivt og passivt princip som dette knyttes til hhv. den subjektive og den objektive sfære, idet han lader hvert af disse områder være spaltet i et aktivt og et passivt aspekt. Men skal man hos skolastikerne finde det aktive modstykke til det objektive genstandsbegreb, kommer man i knibe. Man kan visse steder i Heidegger-bogen se at Brøndal har uddraget to begreber hvor Heideggers formuleringer kun har haft til hensigt at omtale ét. Og det er netop det eftersøgte tilbehør til det objektive genstandsbegreb der således søges listet frem. Verbet skal, hedder det hos Heidegger, "ein Gegenstands-verhalt (...) bestimmen", og her understreger Brøndal '-verhalt' og 'bestimmen' og tilordner det sidste det nyligt indførte d-begreb og det første det endnu savnede r-begreb. Om verbet hedder det osse at det "drückt einen Gegenstandsverhalt aus, und in dieser Bedeutungsfunktion isoliert es gleichsam den Verhalt vom Gegenstand, so zwar, dass es den Gehalt in und durch die Isolierung doch wieder auf den Gegenstand bezieht, den Verhalt als vom Gegenstand geltend aussagt", og lidt længere nede understreger Brøndal ordet 'verknüpft' og skriver 'r' i marginen. (ib.: 212, 209, se osse ib.: 216, 221 (fodnote), 226). Brøndal kunne osse have bidt mærke i to passager fra siderne 24-31 i Heidegger-bogen, hvor han har hidsat flere understregninger og kommentarer men ikke til disse sætninger:

Und doch liegt in diesem Satze [das Etwas ist ein Etwas] ein fruchtbares Moment, das der Beziehung. (Heidegger 1916: 28)

In der Heterothesis liegen drei Momente: die Relation und die Relationsglieder (Relate). Die Relation ist nur Relation als zwischen den Relaten bestehend, und diese sind Relate als die Relation fundierend. (ib.: 31)

Det begreb som Brøndal søger, skal altså ikke afgøre hvad de objektive genstande er, give dem et indhold. Men det skal sætte forhold mellem genstande, hvorom man ved at de er, karakterisere dem med et hvordan som et aktivt supplement til det passive at - lig med, forskellig fra, langt fra, nær ved noget andet. Men som kvaliteten er logisk efterstillet det subjektive genstandsbegreb, er relationen underordnet det objektive.

Efter at have set hvad skolastikerne har ment og samtidig set hvor Brøndal under sin læsning af Heideggers bog forsøger at lede dem hen, må man se hvad han i Ordklasserne får ud af det som resultat. Af de fire kategorier han ønsker at arbejde med, kunne kvantitet og kvalitet sættes sammen i et subjektivt område, men det kneb at finde relationens plads i forhold til substansen, og det var ikke muligt at sideordne kategorierne: de to substansbegreber (herunder altså kvantitet som det subjektive) var overordnet deres aktive tilbehør.

Dette hierarkiseringsproblem har optaget Brøndal tidligt, inden

han i Ordklasserne fordrer sideordning. Den 5.10. 1919 bemærker han "Description = Klassesættilordning, Underordning", og d "kan erstattes med begrebet Klasse", og videre med henvisning til Russell og Frege laver han ligningen "D Tal = Klasse af Klasser". Herefter: "Begrebet [D] kan saal. erstattes med "Klasse af Klasser"; cl^2 - et Begreb som er afledet i Forh. til [d] (= cl.) - ganske som [R] er afledet i Forh. til [r]" (4297,4, p. 90f; jeg understr. 'afledet'). Her er det omvendt de passive begreber der er afledt af de aktive. I et svar lidt senere til Højberg Christensen fra 26.6. 1920 på spørgsmål om hvad kategorierne egentlig er for noget, svarer Brøndal bl.a. at han mener at relationen er fundamental og kalder de relative kategorier (R og r) for sam-ordnende, mens deskriptionen er eftersat (D og d) og karakteriseres som underordnende. Altså: først sættes ting sammen og derpå hierarkiseres de (4297,4). Der ligger således forud for Ordklassernes krav om sideordning af kategorierne i definitorisk henseende overvejelser der peger i modsatte retninger.

Selv om sagen således skulle være afgjort i princippet med Ordklasserne, fører den alligevel et stærkt efterliv hos Brøndal. Det skyldes at hierarkiseringsproblemet i virkeligheden dækker over to meget forskellige problemer: det ene ligger i forholdet til rytmen, dvs. i den omstændighed at kategorierne instituerer en rækkeorden; det andet ligger i forholdet til Brøndals formbegreb således som det skal udmøntes i struktureringsprincippet. Hvad det første angår viser notatet "Relation (Relator + Relat) Urkategori" fra oktober 1924 problemstillingen:

1. Bevidsthedens første Akt er at blive sig et noget, en Genstand bevidst (...)
2. Uden denne første Akt kun Mørke og Tankens Slumren.
3. Genstand maa imidl. staa i en vis Relation el. i det mindste have Mulighed derfor. Her er et første Tilløb til en Ordning af det opr. Kaos (...). (4297,4)

Her er det klart at Brøndal ser på kategoriernes proceskarakter, og herudfra udleder at processens første led er "Urkategori". Hvad vi senere skal se i afsnittet om syntaksen (IV.B.7.) forlades denne tanke: det er de sideordnet definerede kategorier der under ét instituerer en rytme. Og den dukker ikke op igen hos Brøndal.

Hvad det andet aspekt angår, forholdet til formbegreber, fortsætter den idé i Brøndals forfatterskab, at de fire kategorier definitorisk kan afledes af de fundamentale former (polær, kompleks, neutral). Jeg skal senere stærkt kritisere dette standpunkt (IV.E.: 634ff).

Indtil nu kan vi resumere de fire kategorier således med Brøndals forkortelser:

objektiv genstand, R, siger at noget er,
subjektiv genstand, D, siger hvor noget er,

kvalitet, d, siger hvad noget er
relation, r, siger hvordan noget er.

Og den tanke- eller bevidsthedsproces som han har haft som bagtæppe for sine refleksioner, kan breddes ud således, idet vi vender tilbage hertil i afsnittet som syntaksen:

Hér er A (cf. D), der er ikke-B (cf. R), men
forholder sig til B (cf. r) og kan bestemmes som a (cf. d)

Det er klart at man ikke kan blive stående ved disse enkeltkarakteristikker, idet der i dem indgår et 'noget', der får status som et absolut substrat i negativ bemærkelse, som vi har gjort os umage for at fjerne. Brøndal har osse tidligt puslet med kategoriernes indbyrdes forhold, på en anden måde end i de to foregående og tidligere optegnelser, hvori han enten låner et begreb - Russells talbegreb - eller formulerer sig i forhold til et forudsat 'noget'. I fire notater fra juli 1924 (4297,7) henviser han til Trendelenburg: Geschichte der Kategorienlehre (Trendelenburg 1963) p. 76. Fra p. 75 til p. 78 overvejer Trendelenburg de fire første aristoteliske kategoriers rangorden ud fra indbyrdes nærhed og fjernhed fra substansen. Brøndal kalder da R vs r for den polære modsætning og D vs d for en modsætning der ligger 'mellem' de to polære ekstremer, altså en svagere 'subkontrær' modsætning (måske med et logisk kvadrat i baghovedet). Samtidig noterer han det som en opgave at følge "disse to Par Modsætninger fra Arist. til Logistikerne". Brøndal tager øjensynlig denne opgave på sig den sommer i 1924, for i andre små notitser henvises til skolastikerne, til Leibniz, til Locke, til Herbart og til Cassirer (hvis substansbegreb er lig R og D og hvis funktionsbegreb er r og d). Men i Ordklasserne bruger han kun Trendelenburg som primær reference og afviser Cassirer (Brøndal 1928: 64, 66). Og opgaven har bestået i, kan man se her, at se på alle de fire kategoriers indbyrdes forhold samtidigt - det er Trendelenburg - og kun at se på disse forhold - det er logistikken som endemål.

I den sammenhæng noterer Brøndal sig i Ordklasserne især relationens prekære stilling. Det er den der skal trækkes ind fra kulden, idet

dette Begreb efter hans [Aristoteles'] Opfattelse forudsætter Kvalitet. Den aristoteliske og dermed skolastiske Logik bygger overhovedet på Kvalitet, hvorimod Relation træder tilbage; Aristoteles har ikke selv erkendt, hvad den engelske Historiker Grote gör opmærksom paa, at af de 10 Kategorier er de 6 sidste, egentlig alle med Undtagelse af Substans, at betragte som specielle Former for Relation. (ib.: 67)

Skal begrebet rettes op, må dets definition sættes i forhold til et genstandsbegreb:

Ting eller Substans kan opfattes blot som Genstand for Relation. At tænke er nemlig, som Fichte har sagt, at sætte Forhold; det Noget, der tænkes er da nødvendigvis Relat. (...) Om disse Objecters [dvs. Relaters] Karakter og Natur er dermed intet sagt; de er rent individuelle, udefinerede og uden indbyrdes Forbindelse. (ib.: 70)

Men det er samtidig klart at det ikke er tingen som 'Ens' eller 'Unum' der i kraft af selve sin væren sætter et forhold. Det sker - med henvisning til Fichte og ikke til Heidegger eller Duns Scotus ("Der Gegenstand ist auf sich selbst bezogen" (Heidegger 1916: 28)) - i kraft af at de tænkes, dvs. indgår i en relation til bevidstheden som en del af selve deres væren. Det er værens selvreference, dens enhed med sig selv som forudsat 'noget' Brøndal vil fjerne.

Relat og relation, R og r, er foreningen af at-funktionen og hvordan-funktionen. Relationsbegrebet er langt mere alment end noget af de to aristoteliske. Det dækker selve det abstrakte forhold at der gives en sammenknytning uden specifikation af nogen art. Der er i denne relation intet mere-mindre involveret (relation₂) men kun et enten-eller (relation₁). Enten er relaterne relateret eller osse er de det ikke - en sådan generaliseret relation₁-information er alt hvad man får (cf. heterothesis). Har Brøndal således øjensynligt med dette relationsbegreb i praksis taget den deling af relationen som jeg postulerede hos Aristoteles til efterretning, bliver det spørgsmål tilbage: hvor er relation₂ forsvundet hen? Det er selve delingen af relationen, ikke en isoleret genoptagelse af ét af aspekterne der er forudsætning for en ophævelse af den sammenblanding af kategorierne som Aristoteles gjorde sig skyldig i. Jeg tager dette spørgsmål op i kapitel IV.C. der omhandler Brøndals relationsarter, hvortil Brøndal ifølge citatet ovenfor henviser de 6 sidste aristoteliske kategorier som 'specielle Former for Relation').

Til det subjektive genstandsbegreb knytter Brøndal kvaliteten, d bindes til D:

De [subjektive genstande, kvantiteten] er alene Former eller Rammer der skabes (eller findes) og holdes beredte for at modtage descriptivt Indhold. De er Genstande for Beskrivelse (eller 'descripta'), ikke Beskrivere (eller 'descriptores'). (Brøndal 1928: 72)

Atter må beskriverfunktionens almenhed understreges. Den opfyldes af kvalitetskategorien, men af de to aspekter Aristoteles regner med (almen og individuel kvalitet, eventuelt differentia), er det det almene aspekt knyttet til relation₁, der her er tale om. Men som for relationen må det tiloversblevne individuelle aspekt senere opspores (se IV.C.).

Som sagerne står her ifølge Ordklasserne er det som i skolastikken

r og d der er afhængige af hhv. R og D, hvilket for Brøndal har afstedkommet at et ikke begrebsliggjort substratagtigt 'noget' dukkede op i citatet om Relat og relation. Men afhængigheden kan vises at være reciprok, således at begreberne som ønsket kan defineres korrelativt. Som r og d er defineret i forhold til R og D som relation for og beskrivelse af, er de to genstandsbegreber osse fastlagt i forhold til de to aktive kategorier, og ikke i forhold til 'noget', ved at være hhv. "foreløbig uanalyseret" og "endnu ikke beskrevet" (ib.: 70, 72; jeg fremh.). Genstandsbegreberne er bestemt af den logiske ordens dialektik i forhold til r (analysen) og d (beskrivelsen). I stedet for kategoriernes fælles tilhørsforhold til et 'noget' er der med forsøget på en korrelativ definition i gensidig afhængighed sket en tilknytning til en logisk proces eller akt (hvad Brøndal har fært af i det anførte notat fra 1924 (IV.B.: 320)). Denne konstatering åbner, som et krav og en mulighed, for en overføring af kategorierne til det syntaktiske område. Denne overføring må vi derfor gennemføre efter Brøndals overvejelser om den almene morfologi.

Det er denne sammenhæng der bevirker at jeg vil kalde d- og r-kategorien for funktionskategorier. Brøndal afviser i forbindelse med Cassirers brug denne betegnelse (ib.: 64) men tager den straks til sig igen (ib.: 72). Husserl peger i sin drøftelse af "Die funktionellen Probleme", som Brøndal, på snæverheden i den matematiske anvendelse som Cassirer holder sig til, og angiver en anden som er sammenfaldende med Brøndals.

Doch die allergrössten Probleme sind die funktionellen Probleme, bzw. die der "Konstitution der Bewusstseinsgegenständlichkeiten". Sie betreffen die Art, wie z.B. hinsichtlich der Natur, Noesen, das Stoffliche beseelend und sich zu mannigfaltig-einheitlichen Kontinuen und Synthesen verflechtend, Bewusstsein von Etwas so zustande bringen, dass objektive Einheit der Gegenständlichkeit sich darin einstimmig "bekunden", "ausweisen" und "vernünftig" bestimmen lassen kann.

"Funktion" in diesem Sinn (einem total verschiedenen gegenüber dem der Mathematik) ist etwas ganz Einzigartiges, im reinen Wesen der Noesen Gründendes. (Husserl 1913: 176)

Funktioner er knyttet til det forhold at genstandene som de foreligger for bevidstheden, dvs. ud fra modsætningen mellem de to genstandsbegreber, fordrer nogle syntetiserende elementer for deres bestemmelse som et aspekt af deres konstitution.

I forhold til den almene morfologi alene resumerer Brøndal:

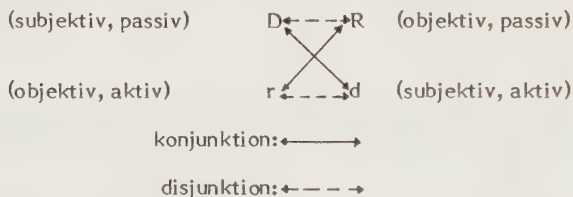
Det foreslaaes da at betragte disse fire Begreber og kun dem som fundamentale. De antages - efter den foregaaende Begrundelse - at være Sprogets faste Kategorier, de eneste

nødvendige og tilstrækkelige til at definere et hvilket som helst Sprogs System af Ordklasser.

Det foreslaaes endvidere paa det relative Omraade at betegne Forbinder eller relator ved r , Genstand eller Relat ved R , - og parallelt paa det descriptive Omraade Beskriver-element, Kvalitet eller Descriptor ved d , "Formcapacitet", Kvantitet eller Descript ved D . (Brøndal 1928: 72)

De logiske Begreber skal saaledes udgøre to Par saa vel fra eet som fra et andet Synspunkt. De inddeles fra een Side set i relative (r, R) og descriptive (d, D); fra en anden Side set i active (r, d) og passive (R, D). Med Relation ($r:R$) sættes Ting eller Genstande i egentlig Forstand (R) i indbyrdes Forhold (r); ved Description ($d:D$) sættes et vist Indhold (d) ind i en Ramme (D). (Brøndal 1932: 19).

Af det tilfældige udpluk på fire af de ti aristoteliske kategorier er der nu skabt en fasttømret tetrapolær, dvs. dobbeltdikotomisk grundenhed for ordklassedannelsen. Den består af to gange to disjunkte områder: det deskriptive og det relative med hver to konjunkte elementer, og det aktive og det passive med hver to disjunkte par:

Nu skulle forskellen mellem de fire kategorier være fastslået ved hjælp af to logiske indefinable, men endnu står det tilbage at finde det fælles karakteristikon, efter at 'noget' som et absolut substrat er fjernet, således at de kan sammenfattes i én grundenhed, hvis gyldighedsområde rækker fra morfologien over i syntaksen. De to distinktive træk der står til rådighed, hvis Brøndals kategoribegreb skal være i overensstemmelse med min stipulative definition, er limitativitet og non-limitativitet.

4. Limitativitet/non-limitativitet

Valget mellem disse to muligheder kan træffes ved at man ser på hvorledes Brøndal forholder sig til Aristoteles' uafklarede holdning i kategorilæren til modsætningen mellem individualitet vs almen- eller klassebestemmelse. Relationen har klart tabt sin individualiserende specificitet hos Brøndal, men hvorledes forholder hans øvrige kate-

gorier sig til modsætningen mellem de 'primært substantielle træk' og de 'sekundært substantielle træk'? Det hedder i et af citaterne ovenfor om R på modsigende måde at Relaterne på den ene side er 'rent individuelle' og på den anden side at de udgør 'en foreløbig uanalyseret Verden'. Der kræves med andre ord en tolkning af hvad 'individuel' betyder i denne sammenhæng.

Brøndal har blik for, angivelig under indtryk af det tidligere anførte værk af Rougier (Rougier 1925), at metafysikken i sin anvendelse af substansbegrebet blander det sammen "med Begreberne Individ (átomon) eller Person (prósōpon)", men understreger umiddelbart efter:

Det er fra Sprogets Standpunkt ligegyldigt, om de Genstande, der opereres med, er virkelige eller blot tænkte, personlige eller upersonlige, legemlige eller ulegemlige. Der behøves blot en Art logiske Punkter eller Atomer, der kan gøres til Genstand for vor Tanke. (Brøndal 1928: 69)

Og han advarer mod en

altfor massiv Opfattelse af Begrebet Individ eller Individualitet. Dette Begreb kan naturligvis ikke indskrænkes til at gælde Personer alene. (ib.: 43)

Brøndal er tilsyneladende ude i et dobbeltærinde her. Dels skal individualitetsbegrebets specifikt antropomorfe overtoner fjernes, dels skal begrebet løsrides fra sin metafysiske substantielle binding. Når Brøndal bruger udtrykket 'rent individuelle' om Relaterne, må det derfor nødvendigvis underforstås at individualitetsbegrebet har emanciperet sig fra en privilegeret binding til menneske og substans. Individualitet betyder altså ikke enkeltksemlar, men elementær afgrænsning som basis for analyse, en analyse der meget vel som resultat kan have at det individuelle og afgrænsede er et *pêlemêle* af enkeltksemlarer. Unum som Ens er ikke konvertibel med Unum som ental, hedder det hos Duns Scotus, og hovedpointen i heterothesis var at enhed var enhed ved at være afgrænset fra det Andet (Heidegger 1916: 28).

Hvis man forstår individuel således på dette sted, bliver den direkte henvisning til Leibniz' monader rimelig (ib.: 70). Monaderne er udelelige, dvs. elementært afgrænsede, og de kan ved analyse tillægges et hvilket som helst indhold eftersom de spejler hele universet, idet selve afgrænsningen eller udeleligheden ikke determinerer et bestemt udfald af analysen. Osse Rougiers fremstilling af skolastikken klinger med: i et tidligere citeret notat (IV.B.: 309) jævnfører Brøndal R med hypostase på basis af en artikel af Rougier. Det er i 1924. Og i Rougiers bog fra 1925 kan han inden Ordklasserne er færdig læse:

Il faut en venir à Léonce de Byzance pour entendre le mot définitif: l'hypostase ou la personne est, sans doute, une nature individuelle, mais elle inclut, de plus, l'idée d'être à part soi, d'exister par soi-même, kat' eauton, de ne jamais faire partie d'un tout à titre de composant; bref, de constituer une substance individuelle complète, incommunicable à tout autre: "L'hypostase, déclare-t-il, est ce qui caractérise l'être au point d'en faire un tout en soi, incommunicable". (Rougier 1925: 538f, jeg fremh.)

Ekkoet hos Brøndal lyder: objekterne "er rent individuelle, udefinerede og uden indbyrdes forbindelse. De er, som Monaderne hos Leibniz, "uden Vinduer" (Brøndal 1928: 70).

Brøndals forbindelse mellem det foreløbigt uanalyserede, det individuelle og det monadiske ved Relaterne må da udlægges således, at de er mulige forlæg for en hvilken som helst analyse, dvs. at de ved hjælp af relationerne kan struktureres på en hvilken som helst måde, og at det der karakteriserer dem er denne logisk-definitoriske prædestination til at underkastes analyse, men ikke nogen bestemt analyse. De afgrænser verden som emne for en analysestrategi, det at elementer sættes i forhold til hinanden. Men de angiver ikke nogen metafysisk selv-afgrænsning som monader og skolastikkens Ens eller hypostase. Heraf følger osse at konkretiserende stofflighed ikke vedrører disse kategoriers definitions- eller funktionsområde, hvorfor, som nævnt, form/stof-dikotomien ikke er definerende for dem.

Det er nu godtgjort, i hvert fald for genstandsbegreberne, at Brøndals hensigt er at fratage dem evnen til at være individualiserende og konkretiserende. De er snarere i slægt med de sekundært substantielle træk, klassebegreber der i deres afstikning af grænser opfylder en enten-eller funktion. Det medfører at modaliteterne og relation₂ må fjernes fra genstandsbegreberne.

Der er imidlertid to af de fire kategorier der har tydelig affinitet til netop disse to kategoriale aspekter, r og d. Om d hedder det i forbindelse med definitionen af adverbier:

De rent logiske Kvaliteter [dvs. d] eller Tankens Afskygninger, der her søges, synes at hænge nøje sammen med, ja at være identisk med hvad man i Logikken kalder Dommens Modaliteter (...) et Forhold, der giver Domsakten sin særlige subjective Farve eller logiske Kvalitet. (ib.: 70)

Man ser tydeligt her forbindelsen mellem kvaliteten og differentia, osse den sidste ('særlige subjective Farve'), og dermed relationen. Denne sidste forbindelse træder frem når Brøndal skal definere modalverberne, der er defineret som en forbindelse mellem et r-element og et d-element, men med særlig eftertryk på r-elementet og ikke, som man måske ville forvente, på d-elementet. (Brøndal 1948a: 113).

Er individualiseringen end udelukket af både kvalitetens og relationens definition på grund af junctionen mellem R og D, viser Brøndals opfattelse af dem dog et tydeligt slægtskab med det modale og individualiserende gebet. Man er derfor tvunget til, for ikke at gentage Aristoteles' sammenblandinger, at definere et særligt område hvor relation₂ og den primære substans' modalitet finder deres plads. Ved at give et sådant område et veldefineret forhold til de her omtalte fire kategorier skulle det være muligt at løse den aristoteliske forvirring ved at gribe den i struben.

Efter således at have fastslået hvad der må ekskluderes fra det just indkredsede tetrapolære kategoriale felt, kan spørgsmålet om det fælles distinktive træk finde sin løsning. Det må knyttes til det sekundært substantielle aspekt, dvs. limitativiteten. En sådan påstand synes at blive bekræftet af Brøndal.

Fra 1937 og fremefter, dvs. fra essayet "Définition de la morphologie", kalder han de fire kategorier for generiske kategorier (sat i modsætning til de relationelle eller specielle). Og det hedder om de grammatiske enheder som de instituerer, ordklasserne (leddene i syntaksen nævnes ikke her), at de er "rammer" og at det de er rammer om, er de specielle eller relationelle kategorier (Brøndal 1943a: 35; Brøndal 1940a: 11, 118). Den egenskab at instituere rammer gælder her samtlige fire kategorier. I Ordklasserne hedder det at D er ramme (Brøndal 1928: 72), men det der i forbindelse med de fire kategorier under ét er tale om, er ikke at kategorierne er rammer. De instituerer derimod fikserede grænser som fx ordklasserne. De fire kategorier opretter således forskelle af enten-eller typen i overensstemmelse med Brøndals krav om at det hører til et ords klassifikatoriske konstans, at ordet hører hjemme inden for én og kun én klasse, én og kun én ramme.

Der aftegner sig nu et billede af kategorierne i Brøndals regi som stemmer overens med tese 4b (III.D.: 290): de generiske kategorier er limitative og er sat i modsætning til en række andre kategorier med andre egenskaber og funktioner, hvortil to af de limitative kategorier, r og d, har en vis affinitet. Denne tvedeling er foregået ved at den distinktion der reelt er til stede som en implicit uorden i Aristoteles' kategoriale geledder, er taget til efterretning. Klasse og individualitet kan ikke forenes indenfor én og samme kategori eller indenfor ét sæt homogene kategorier. En sådan forening ville på det nøjeste være forbundet med metafysikerens tro på muligheden for at gå induktivt fra enkeltteksemplaret til den almene erkendelse af det værende, der atter vender sig mod individualiteten i sig selv, i dens essens. Brøndal hugger den gordiske knude over ved opstillingen af ikke ét men to spørgsmål; der er ikke én række kategorier, og slet ikke én kategori, der kan begrebsmonopoliseres (4):

l^o Quelles sont les catégories fondamentales nécessaires et suffisantes pour expliquer celles du langage?

2° Est-ce qu'il y a une affinité intime entre les relations particulières - ou certaines de leur formes - et ce que nous avons appelé ici les genres? (Brøndal 1943a: 43)

Af disse samtlige logiske kategorier er nu de fire limitative indkredset, og der er med r og d antydnet en affinitet til en række andre, her kaldt 'relations particulières'.

5. Proprierne: et eksempel

De fire kategorier der er gennemgået her, vil sikkert for den der møder dem første gang være yderst fremmedartede, og vil med stor sandsynlighed forekomme højest aparte i forbindelse med en sproglig klassifikation. Og selv for den der har stiftet bekendtskab med dem, varer det nogen tid inden en vis fortrolighed indfinder sig. Og Brøndal skriver da osse til Højberg Christensen i et brev af 5.10. 1919 (4297,4) at han egentlig betvivler at begreberne deskription og relation kan defineres, hvorfor de snarere markerer erkendelsens grænse og derfor må tages med den betydning de nu umiddelbart har. Jeg håber i det mindste at jeg på de foregående og på de følgende sider klargør at forholder det sig måske end som Brøndal siger, har det dog nogle konsekvenser der kan præciseres.

Til belysning af den smidighed de logiske kategorier faktisk besidder, i hvert fald i Brøndals hånd, vil en kort gennemgang af én af de ordklasser som defineres af kategorierne være illustrativ. Ordklasserne er defineret ved kombinationer af de fire logiske kategorier. Men da jeg endnu ikke har drøftet kombinationsproblemer og -principper, vælger jeg til mit formål for klarheds skyld proprierne (5). De er hos Brøndal defineret ved én kategori alene, R, som jeg da samtidig kan karakterisere nærmere; men der er kun tale om en praktisk illustration af kategorien, ikke en udvidelse af definitionen, for vi bevæger os nu fra det kategoriale niveau til UG. Ordklassen af proprier har endvidere den egenskab at den ligger i den logiske klassifikations grænseområde som "en ejendommelig Enklave" (Brøndal 1928: 86), hvorfor den er velegnet til at demonstrere definitionens logiske skarphed og den omhu der kræves af den der definerer. Den er et af de "cas-limites" som Brøndal giver analytisk forrang (Brøndal 1943a: 35) når definitioner skal files til.

En tant qu'ils relèvent d'un ensemble paradigmatique, les noms propres forment donc la frange d'un système général de classification: ils en sont, à la fois, le prolongement et la limite. Quand ils entrent en scène, le rideau se lève sur le dernier acte de la représentation logique. (Lévi-Strauss 1974: 285)

Brøndal ville have kunnet tilslutte sig denne udtalelse af Claude Lévi-Strauss. Han konstaterer

dels at det enkelte Egennavn med hensyn til sit specielle Betydningsindhold ikke har nogen fast og fra Normens Synspunkt obligatorisk Definition, dels at den ved Navnet betegnede Genstand kan være af hvilkensomhelst Art: en Person eller et Sted, en Gud eller Klode, et Element eller en Klasse. (Brøndal 1928: 81)

For at indkredse de vanskeligt definerbare *proprier* begiver Brøndal sig derfor ud i en kritik af traditionens definitioner for gennem denne kritiske gennemlysning at få øje på anvendelige detaljer til en ny klassifikatorisk fastlæggelse, altså i overensstemmelse med den arbejdsmetode jeg tidligere har beskrevet. Og til forskel fra mange andre ordklasser gælder det endvidere for *proprierne* at de grundlæggende problemer og synspunkter, kort sagt diskussionens præmisser, stort set er uændrede siden Brøndals bog, hvad man kan se i to nyere monografier (Sørensen 1963; cf. Sørensen 1958), Molino (ed.) 1982).

Man kan på forhånd stille nogle krav til de brugbare elementer som traditionsanalysen måtte bringe for dagen. De skal kunne indgå direkte i UG, dvs. kun være defineret af de logiske kategorier, og hverken rumme relikter fra NG, dvs. kulturelle særpræg, eller fra SB, dvs. have spor af individuelle eller rent lokale ejendommeligheder. Det viser sig nu faktisk at selv om Brøndal ikke opstiller sine krav således, er det disse grammatiske niveauer der ligger til grund for kritikken, og det er deres sammenblanding der fører til definitorisk inkonsistens og modsigelser af forskellig art.

Efter at det morfologiske standpunkt, at *proprierne* skulle kunne defineres som indeklinable, er affærdiget, ser Brøndal på de logiske definitioner han kan opspore og ordner dem i tre grupper, her benævnt A, B og C.

A) Definition efter de benævnte genstandes karakter:

Dette synspunkt er rent ekstensionalt og må forkastes af Brøndal. Det sker i to omgange:

1.

Proprium er efter den gængse Opfattelse Betegnelse for et Enkeltvæsen, modsat flere (...) Det er dog let at se denne Bestemmelses Utilstrækkelighed. *Peter* og *Johannes* har siden *Urkristendommens Dage* været *Navn* paa *utalte* Tusinder. Omvendt tjener Fællesnavne (som *Mølleren*, *Stranden*, *Sko-ven*) under givne Forhold ligeledes som Betegnelse, ja som *Navn* for en individuelt bestemt Genstand. (Brøndal 1928: 43)

Brøndals formulering afslører at den begrundelse hvormed dette krite-

rium forkastes, er at det bygger på den sprogfremmede ekstensionalitet, som Brøndal behandler et par år senere i "Langage et logique"; og at det bygger på en sammenblanding af NG ('siden Urkristendommens Dage') og SB ('under givne Forhold') (6).

2. Udover modsætningen én vs flere anvendes osse en anden modsætning til forståelse af propriiet som individbetegner: individ vs kollektiv, og sammen med denne individ vs stof. Brøndal kritiserer denne inddeling, som han finder hos H. Bertelsen (der melder hus forbi (409,1)), for at hævde at individnavne og kollektivnavne lader sig underindele i propriier og appellativer, mens dette ikke skulle gælde stofnavne. Det får som konsekvens at

Personnavnet Dahl og Stednavnet Hafnia (= København) er Egennavne, ligeledes muligvis Planteartsnavnet Dahlia (dannet af Dahl), men ikke Stofnavnet Hafnium (dannet af Hafnia) (ib.: 43)

Den her påpegede vilkårlighed skyldes igen at den kritiserede teori arbejder på et for lavt grammatisk niveau, idet distinktionernes manglende klarhed på NG-niveau ikke søges løst ved placering af en afklaring på et højere niveau. Der henvises blot til allerede kendte skillelinier mellem propriier og appellativer.

Når Brøndal derpå udvider sin kritik, skinner hans egen opfattelse igennem, således som han senere vil lancere den. Uklarheden bygger på en

Altfor massiv Opfattelse af Begrebet Individ eller Individualitet. Dette Begreb kan naturligvis ikke indskrænkes til at gælde Personer alene. (...) Der er neppe Tvivl om, at det bør bringes til at gælde ogsaa Arter og Stoffer og overhovedet Genstande af en hvilkensomhelst Art. Fra Evighedens Synspunkt er de enkelte Dyr- og Plantearter og Grundstofferne (paa Jorden og paa Stjernerne) Unica af ganske samme Natur som f.Ex. Sirius eller Napoleon. Alle disse Genstande kan tænkes - og derfor benævnes - paa individuel eller almen Maade, altsaa ved Egennavne eller ved Fællesnavne. (ib.: 43f)

Brøndal affærdiger altså ikke det synspunkt at propriierne er individbetegnere, hvilket måske ved første øjekast synes forvirrende, men han anbringer dette begreb på et andet niveau. Med 'Unica' mener Brøndal med sin komprehensive logiske synsvinkel ikke de individuelt fysisk forekommende genstande, men han hentyder til at et genstandsbegreb tænkes på en individuel måde, uanset om det er abstrakt eller konkret, en enhed eller en flerhed set fra et andet synspunkt. 'Unica' er hvad der lader sig afgrænse og benævne. Det er igen det skolastiske hypostase-begreb der er på spil: gennem propriums-anvendelsen gives et omverdensforhold karakteristikken 'individuelt afgrænselig'.

Brøndals Heidegger-bog kan igen være til nytte her. Når Heidegger skriver: "Dieser Letztheitscharakter des Ens als Gegenständlichkeit überhaupt ist das Wesentliche eines Transcendens. Dass es nun vielen einzelnen Gegenständen zukommt, von ihnen ausgesagt wird, ist ihm accidentell", foretager Brøndal den i citatet anførte understregning og tilføjer som marginnote: "NB Propr (R)". Enkelteksemplaret er her et sekundært fænomen, 'Letztheitscharakter' et primært. Og hermed mener Heidegger at en genstand betraget som transcendent ikke kan rummes i en klasse eller genre ("Gattung"). Den er derimod betingelse for den primære grænse eller ramme (Heidegger 1916: 26). Det er netop dette synspunkt Brøndal forfægter fra 'Evighedens Synspunkt' og som bevirker at hans proprier kommer til at høre hjemme i UG, defineret alene ved logiske kategorier.

På denne måde ligger overalt i Brøndals kritik hans egne teoretiske nydannelser på spring. I dette tilfælde er forbindelsen sprog og tanke, der jo hører hjemme på UGs niveau, og dermed det filosofiske aspekt involveret: alt hvad der kan tænkes kan benævnes, og alt hvad der benævnes er tænkt og derfor logisk. Det er disse funktioner som det logiske genstandsbegreb, der skal definere proprierne, skal forene til én og samme funktion.

Men denne tendens medfører jo osse at traditionskritikken ikke er en konstans: ændrer Brøndal sine egne standpunkter, må osse kritikens pointer ændres. Og det sker efter revisionen af *Ordklasserne* i 1948. I den franske udgave forekommer de to foregående citater ikke, bortset fra de principielle bemærkninger om det snævre individbegreb. Den implicitte tilkendegivelse af at stofnavne og andre termini technici bør være egennavne glider ud. Tilbage bliver kun problemet om at skelne proprier fra appellativer, uden at problemet er konkretiseret som i 1928-udgaven. Og da det lancerede individualitetsbegreb ikke i sig selv løser problemet eller præciserer det uden medvirken af de andre kategorier, bliver denne del af Brøndals traditionskritik uhyre vag og de 10 linier som dette punkt nu kun fylder slutter blot med en retorisk bebrejdelse mere end en analytisk kritik:

En quoi consiste la différence qui sépare ces deux classes [proprier og appellativer], c'est ce que la conception commune, qui part de la nature des objets, n'a pas réussi à élucider. (Brøndal 1948a: 59)

Det der er sket er at Brøndals revision af appellativklassen har muliggjort oprettelse af en underklasse af "Noms techniques", bestående af to definitoriske elementer, et beskriverelement d og et genstandselement R, hvor d er fremhævet og R er dobbeltbetonet (for denne formelle karakteristik redegøres der i kapitel IV.D.), og de har en "très grande ressemblance avec les noms propres" (ib.: 109). Hvad Brøndal har erkendt er formentlig hvad Molino gengiver fra den nyeste diskussion af forholdet mellem proprium og bestemt beskrivelse i

kritikken af Russell's standpunkt: Stofnavne og tekniske navne kan udtømmes af en bestemt beskrivelse, og den identitet de betegner kan fjernes hvis en ny bestemt beskrivelse som følge af fx en videnskabelig erkendelse opløser denne identitet. Egentlige proprier - fx Larsen - er konstant uafhængig af beskrivelsen, betegner en 'sammehed'. (Se Molino (ed.) 1982: 14f, 26; cf. Sørensen's interessante forsøg på i forlængelse af en lignende tankegang at skelne mellem appellativer, proprier og pronominer (Russell's logical proper names) i Sørensen 1963: 76ff). Brøndal har i hvert fald ikke kunnet fastholde sin kritik af at stofnavne m.v. er uafhængige af et beskriverelement.

B) Definition efter navngivningen:

Mens de først kritiserede definitioner lagde vægt på reference-forholdet, betoner de næste tegnet og primært dets udtryksside. Osse her ser Brøndal to undergrupper.

1. Den modsætning der går igen i den første undergruppe er "at Egennavne, i Modsætning til Fællesnavne, var vilkaarligt valgte" (Brøndal 1928: 44). Hertil bemærker Brøndal:

De vælgende har i mange Maader været bundne i deres Valg, Forældrene af sociale og religiøse Traditioner, videnskabsmændene af Hensynet til Prioritetskrav. Enhver vil ved sin Navngivning røbe sine Interessers Karakter og sin Horizons Begrænsning. (ib.: 44)

For at redde vilkårlighedssynspunktet igennem har man tilføjet at benævnelsen sker med en bestemt hensigt, for at betegne noget specifikt ved den benævnte genstand, enten i den øjeblikkelige navngivning hvor et nyt navn skabes, eller ved overtagelsen af et gammelt hvis etymologi rummer en sådan specifik kerne. Det nyligt anførte citat viser at Brøndal heller ikke mener at en sådan hensigt kan være fri og navnet derfor heller ikke vilkårligt.

Men som H.S. Sørensen gør opmærksom på (Sørensen 1963: 28ff) har ordet 'vilkaarlig' (eller 'arbitrær') jo flere betydninger: dels betyder det i mere vag forstand 'tilfældigt', 'uden hensigtsbestemmelse', og det er hvad Brøndal afviser; dels betyder det i mere teknisk forstand et særkende ved relationen mellem tegnets indholds- og udtryksside, og den side af sagen tager Brøndal ikke direkte stilling til her. Men han bemærker dog at

Spørgsmaalet om større eller mindre Vilkaarlighed eller Til-sigtethed gælder kun Navnegivningen, ikke Navnets faktiske Brug; det er et genetisk og ikke et descriptivt Problem og følgelig Definitionen uvedkommende. (Brøndal 1928: 45)

Hvad Brøndal her siger er at vilkårlighed eller konventionel bundethed i den første mere vage betydning af ordet, alene vedrører navngivningen og dermed hører hjemme i SB, eventuelt i en diakron betragtning

af NG. Men denne vilkårlighed/bundethed er ligegyldig for den 'faktiske Brug', dvs. er ligegyldig for navnets placering i forhold til den lingvistisk forpligtende arbitraritet/konventionalitet, hvorfor man ikke heraf kan udlede nogle definitoriske træk hvad angår navnets placering i en synkron NG-struktur (det er det 'descriptive') eller i UG (det er 'Definitionen').

2. En anden mulighed man har forsøgt er at "karakterisere Betegnelses aktuelle Natur og den Talendes Intention ved Brugen" (ib.: 45), idet Brøndal ikke kun tænker på den intention der ligger i valget af propriier frem for andre ordklasser, men i valget mellem propriier. Det forsøg Brøndal refererer til er O. Funks fra 1925, vel det nyeste da Brøndals bog udkom. Han får strafpoints for dobbeltfejl. For det første må han uvægerlig med den indfaldsvinkel han vælger lade udtrykket 'benævnelse' ('so und so Genanntsein') indgå i definitionen, og den er da omgående tautologisk - man benævner ved at benævne. For det andet bruger han en vildledende analogi mellem bibliotekssignaturer og egennavne forstået som etiketter. Men denne jævnføring forudsætter at egennavne er ordnet i et system som bibliotekssignaturerne. Og det var jo det det drejede sig om at vise (7).

Selv om kritikken er rammende, er det mere interessant at prøve at finde Brøndals principielle interesse i at fremføre den. I første tilfælde prøver Funke øjensynlig at definere hvad et proprium er i universel forstand til forskel fra andre klasser, men uden held. Og det formål er Brøndal interesseret i. Men nu indeholder grammatikken ud over afdelingen med ordklasser osse en afdeling med enkeltordenes specialbetydning. Og det er disse to områder der blandes sammen i andet tilfælde, synes Brøndal at mene:

Men Spörgrsmaalet er netop om Egennavnene betragtede som Egennavne, altsaa fra selve Sprogets Standpunkt, danner noget System. Faktum er, at samme Navn ofte bruges om helt forskelligartede Genstande, for saa vidt vilkaarligt eller meningsløst. (...) Disse Kendsgerninger tyder ikke paa, at Egennavnene har et fast Betydningsindhold og altsaa formaar at danne rationelle Systemer. (ib.: 45)

Proprierne kan nok klassificeres, dvs. anbringes som en distinkt klasse i modsætning til andre klasser ('betragede som Egennavne'), men ikke struktureres internt. Den antagelse Funke imidlertid må gøre, uanset biblioteks billedet, er netop at valget af et bestemt proprium, bygger på en specialbetydning. Dette valg er imidlertid, som et tidligere citat viste, et socialt spørgsmål. Brøndal forestiller sig altså at proprierne ikke har nogen synonymik, hvilket ikke giver problemer i UG, men så sandelig i NG (se senere IV.E.: 606f).

C) Definition efter logisk betydningsindhold:

Osse her er det mindre hensynet til referencen end til tegnet der styrer kritikken, dog nu med hovedvægt på indholdssiden.

1. Ifølge den første antagelse under denne definitionstype er propriiet det der "betegner et Minimum af Genstande og et Maximum af Betydning" (ib.: 46). Brøndal har to kritikpunkter her. Heldigvis. For det ene må han opgive i 1948 (cf. Brøndal 1948a: 61). Det er igen det der angår stofnavne m.v. Er de egennavne er standpunktet klart absurd. Det andet kritikpunkt er mere skjult, men vedrører - gennem en krydshenvisning til Brøndals tidligere kritik om en massiv brug af substansbegrebet i positivistisk forstand til definition af substantiver - sammenblandingen af ekstensionalt og komprehensivt synspunkt. Tænkes 'by' på individuel måde, dvs. som afgrænset men ikke nærmere analyseret enhed, og man da navngiver den fx Dalby, vil ordets maksimale betydningsindhold kun kunne tildeles det ved ekstensionalt synspunkt, nemlig ved en udpegning af de lokaliteter der bærer dette navn. Følgelig kan et sådant definitionsforsøg ikke bruges, selv om det befinder sig på et niveau over SB og NG (cf. mere generelt om brug og misbrug af den omtalte relation mellem intension og ekstension i Joseph 1966: 136ff. Joseph præciserer tydeligt Brøndals valg her af komprehensivt standpunkt: "To attend to the intension [komprehensiviteten] is to attend to the element of unity; to attend to the extension is to attend to the element of variety" (ib.: 142)).

H.S. Sørensen finder at Brøndal her misforstår begrebet "specielle Egenskaber" i sine kilder (Brøndal 1928: 46; Brøndal 1948a: 61) og at han læser 'speciel' som 'particularly large number of properties' (Sørensen 1963: 62), mens det i virkeligheden både hos stoikerne ('idios') og hos Diomedes ('specialiteter') betyder 'individuel'.

Men Brøndal mener overalt med 'speciel' individualiserende, hvad enten der er tale om ordenes specialbetydning, dvs. det enkelte ords individuelle betydning, eller tale om specielle egenskaber, dvs. individualiserende egenskaber, hvormed det individuelt afgrænsede (cf. hypostase) bliver individualiseret som konkret fænomen (cf. *prósōpon*). Hvad Brøndal her hævder er at den specialbetydning der knyttes til propriiet efter den kritiserede propriumskonception muligvis er maksimal, men at den er maksimal på en måde der er "logisk set vilkaarlig", dvs. alene vedrører opremsede steder, opremsede egenskaber etc. Dermed er den maksimale betydning blevet anbragt som et SB-fænomen og derfor definitorisk irrelevant, men naturligvis ikke irrelevant for sprogets funktion, for de talendes associationer, for blandingen af social vilkårlighed og bundethed etc. At påstå at proprierne har maksimal betydning, er for Brøndal det samme som at påstå at denne betydning ikke tilhører sprogets struktur i UG og NG.

Et andet aspekt af denne definition gør proprierne til konkretissima. Hertil noterer Brøndal:

Det er ganske vist rigtigt, at det enkelte Navn i den enkelte Kreds og især i den enkelte Situation for den Talende og hans Tilhører har eller kan faa en overordentlig specialiseret Karakter, en ubegrænset Rigdom af Indhold, et præg af

"Einmaligkeit". Men dette beror paa Milieu og Situation, ikke paa Navnet. (ib.: 47)

Dette forsøg på universel fastlæggelse af proprierne inkorporerer således fejlagtigt SB i definitionen, og derfor gælder disse konkrete, individuelle variationer af psykologisk art ikke specielt for proprierne men for alle sprogets ord. Men variationsrigdommen kan omvendt være et særligt fremtrædende træk ved brugen af proprierne og derfor forveksles med et logisk pertinent træk. Det hænger sammen med at proprierne i logisk henseende er meget lette – kun defineret R – og, som Brøndal fremhævede ovenfor, ikke internt i klassen lader sig strukturere. Den logiske definition skal bruges til forklaring af dette forhold, men skal ikke findes ud fra en induktiv generalisering af den konkrete iagttagelse, for da tager man ikke hensyn til grammatikkens samlede struktur i UG.

2. Den sidste opfattelse Brøndal refererer, viser sig at være den han selv vil forfægte. "Egennavnenes Betydningsindhold er fattigt, ja lig Nul" (ib.: 48). Brøndal vælger med henvisning til J. Stuart Mill's terminologi at gøre proprierne rent denotative og ikke konnotative, termer som Brøndal ikke bruger på egne vegne. Det konnotative refererer ikke til en sky af private og efemære associationer eller kulturelt almengods, og denotation hverken til en fysisk ting i omverdenen eller til leksikalsk ordbogsregistreret kernebetødning. Brøndal skal have drejet begreberne, så de kan pege ind i hans definitionsinventar af begreber. Denotation for proprierne angiver ikke andet end at der tænkes en genstand, hvad man kan kalde "Bestemthed eller Individualisering" (ib.: 49), men som uanalyseret enhed, idet 'individualisering' fortsat blot betyder afgrænsning. Brøndal angiver at savne det rette udtryk – *substantia sine qualitate* – hos sine skolastikere, men han kan med henvisningen til skolastikken have benyttet det hos Rougier anførte '*suppôt prit dénominativement*' (Rougier 1925: 504f), der netop betegner en (selv)afgrænset genstandslighed. Konnotation betyder i denne sammenhæng beskrivende, specificerende, attributivt indhold. Modsætningen mellem denotation og konnotation er således mere tænkt via den logiske doms struktur end via en tegnmodel.

Med sin karakteristik "Propriet betegner med andre Ord, uden at betyde; de er blotte Genstandsbetegnelser og ikke beskrivende" (Brøndal 1928: 48) synes Brøndal da at tilslutte sig de nyeste teorier på området:

S. Kripke a insisté, poursuivant les analyses de Donnellan, sur la caractérisation du nom propre comme "designateur rigide". C'est-à-dire que le nom propre, indépendamment des prédicats attribués à l'objet qu'il désigne, s'attacherait à cet objet comme à un point archimédien inconcussible. (...) Kripke considère assurément ici le nom comme propre dans la mesure où il désigne univoquement un individu, et affirme

que cette désignation ne saurait dépendre qu'en apparence de nos façons de le décrire. (G. Granger i Molino (ed.) 1982: 31)

Brøndal har faktisk kun én kritik at fremføre, nemlig at teorien ofte har haft en psykologisk overvægt:

Hvad der har voldt denne klare Opfattelse Vanskeligheder, er det eensidigt psykologiske Synspunkt, man har anlagt. Man har her, som ofte ellers, betragtet Ordene ikke fra Samfundets og selve Sprogets Stade, men fra Talens og den Enkeltes. Men kun ved at anlægge et rent logisk Synspunkt - og det vil samtidig sige et socialt og et normativt - vil det lykkes at definere Sprogets System og dermed de Klasser, hvori det er delt. (Brøndal 1928: 48)

H.S. Sørensens kritik af Brøndal er her overfladisk. Brøndal beskyldes for lidt pompøs selvscenearøttelse ved at kritisere Mill for psykologisme for derpå at hævde Mill's synspunkt som sit originale (Sørensen 1963: 47f). (Sørensen kan dog osse selv lide at foretage sig noget som "has never been" foretaget i lingvistikken før (ib.: 77)). Men citatet er ganske klart indenfor Brøndals tankegang, og er ikke - som Sørensen mener - en kritik af Mill (ib.: 49) (8), men af hvad hans i sig selv "klare Opfattelse" har medført af misforståelser. En kritik af Wolf er ikke identisk med en kritik af Leibniz, en kritik af Stalin ikke det samme som en kritik af Marx. Den fare synspunktet rummer er at afvisningen af at der i grammatikkens struktur er bundet et konnotativt indhold, kan medføre at man kun ser proprierne som et SB-fænomen. Og det er her individuelt motiverede fornemmelser o.l. gør sig gældende. Hvis man nu yderligere giver efter for den overfladiske lighed mellem betegnelse og beskrivelse, således som G. Granger peger på i citatet ovenfor, giver man kun en enkeltstående karakteristik af propriets problem uden at se det i forhold til den klassifikatoriske struktur som helhed. Man vil da bygge på løsrevne iagttagelser der ikke holdes på plads af deres tilhørsforhold/ikke-tilhørsforhold til andre klassers definition, og man vil igen være overladt til at generalisere iagttagelser i SB, dvs. fra "Talens og den Enkeltes" stade.

Sidste del af citatet peger på det alternative program: ikke at omstøde Mill's synspunkt eller lade som om det er ens eget, men at præcisere det standpunkt der allerede i citatets indledning kaldes klart, således at det ikke mister sin klarhed, og det vil sige finde en logisk definition der ikke inddrager SB. Der er ingen skjult polemik mod Mill. Med den øvrige kritik in mente kan dette behov for præcision omsættes til en række krav:

1. Der skal være et alment genstandsbegreb der angiver at der er en tænkt enhed, men uden at denne enhed nærmere specificeres som et hus, en botanisk art, en marsmand, en

fiktiv hovedperson eller den nuværende kejser af Kina.

2. Begrebet må intet rumme der kan henføres til NG eller SB, men udelukkende tilhøre UGs af kategorierne definerede dimension.
3. Begrebet skal kunne anbringe propriet i en klassifikatorisk struktur, ikke i en synonymisk.
4. Denne strukturelle placering skal bidrage til forklaringen af de faktiske propriers adfærd i NG og SB.

Brøndals egen definition benytter sig, ikke overraskende, af R, og lyder:

En Klasse af rene Relater (R) maa kun indeholde Ord, hvis eneste Funktion det er at betegne blotte eller egentlige Genstande; de maa ikke være hverken forbindende (r) eller beskrivende (d), og de skal ved deres indbyrdes Uafhængighed adskille sig skarpt fra de subjektive eller ordnede Genstande (D). (Brøndal 1928: 81)

Man bemærker at klassen defineres i forhold til andre klasser i den grammatiske struktur. Men derudover må et par vendinger kommenteres lidt. Når jeg tidligere har citeret Brøndal (ib.: 49) for at mene at egennavnene angiver 'bestemthed', viser det sig efter denne definition at være en mindre heldig formulering fra Brøndals hånd. Men kunne umiddelbart tro at han med bestemthed tænkte på denne eller hin konkrete enkeltgenstand anbragt dette eller hint sted. Denne lokalisering er imidlertid del af den pronominal definition (RD) (9), så man må med denne lidt malplacerede glose ikke forstå andet end det forhold at en genstand tænkes og benævnes på en sådan måde at den giver anledning til bestemmelse, optræder som endnu ikke analyseret (cf. R-definitionen, ib.: 70). Det er tilsyneladende denne egenskab ved proprierne som H.S. Sørensen drager de syntaktiske konsekvenser af: Proprierne kan optræde med et deskriptivt syntagma, hvori indgår bestemt artikel plus appellativ i singularis plus tids- og stedsangivelse, mens pronominer kan optræde med et deskriptivt syntagma uden tids- og stedsangivelse (endvidere gøres der overvejelser over visse appellativer) (Sørensen 1963: Ch. VIII). Brøndal ville ikke, som H.S. Sørensen, her tale om et semantisk forhold, men om en morfosyntaktisk relation: behandlingen af de muligheder og restriktioner som er bundet til ordklassers syntaktiske adfærd, hvilket skal kunne forklares ud fra definitionerne men ikke er definitiv. Den forskel Sørensen registrerer for egennavne og pronominer ville Brøndal give den kommentar, at da pronominet allerede indeholder D-elementet giver Sørensens iagttagelse sig selv.

Den adskillelse fra de subjektive genstande som kræves i Brøndals propriumsdefinition, forekommer heller ikke at have fundet et heldigt udtryk. Man bringes til at tro at der skulle findes et andet sæt genstande der er subjektive, og som fordrer en anden bestemmelse. En sådan holdning ville imidlertid stride mod den komprehensivitet som Brøndal overalt hylder. Ingen genstande, empiriske eller tænkte, er prædestinerede til at have særlige etiketter. Genstandsbegrebet hører til en måde at tænke på. Men hvad Brøndal her har været opsat på, er sikkert en knivskarp adskillelse ikke mellem kategorierne, men mellem ordklasserne som følge af de logiske kategoriers definitoriske adskillelse, og denne tanke har da styret hans pen.

Det er nu denne definition som uforbundet afgrænset genstand der bevirker at proprierne får den logiske marginalposition, som Lévi-Strauss' og Brøndals indledende citater angav.

Merkur er f.Ex. fra Oldtiden Navn paa en Gud og paa en Planet; senere bruges det om et Metal og om periodiske Tidsskrifter; i vore Dage tillige f.Ex. om et Skib eller en Forretning. Og det er bekendt, hvorledes samme Navn snart er Stednavn, snart Personnavn. (Brøndal 1928: 45)

Denne næsten ufikserbare åbenhed sætter sit præg på forholdet til brugernes private fornemmelser og den almene anvendelse i et givet sprog.

Ved Propriernes [synonymisk] udefinerede og ikke-obligatoriske Karakter forklars det, at de faktisk ofte for den Enkelte staar med et Præg af Uklarhed og Mystik (...) Paa Egennavnenes frie eller løse Stilling overfor Normen [dvs. med hensyn til bøjning og synonimik] beror ogsaa deres store Uregelmæssighed saa vel i Betydning som i Form. (ib.: 81f, jeg fremh.)

Skeptikeren vil her straks angribe Brøndal for at anvende definitoriske kriterier hentet fra NG og SB. Men Brøndal kan nemt parere. Det fremgår udtrykkeligt at han ikke, som de forskere der har fået et par kritiske ord med på vejen, forklarer og opbygger definitionen på grundlag af disse niveauer. Tværtimod forklars de særlige grammatiske og personlige omstændigheder ved hjælp af den logiske definition.

Ligesom Brøndal tilslutter sig Mill's standpunkt og modificerer det til egen brug, tror jeg at mange af de forskere der endevendes hos Brøndal og osse i Molinos og Sørensens monografier langt hen er enige, sålænge man holder sig til en bred beskrivelse af propriernes natur. Forskellen opstår når de forskellige definitoriske systemer sætter ind med deres præcisionskrav. Og her er den afgørende forskel mellem Brøndal og Sørensen og forfatterne i Molinos antologi denne: for Sørensen er det at fralægge proprierne en ordbetydning det samme

som at ophæve deres tegnkarakter, hvorfor standpunktet bliver ubrugeligt for ham; for forfatterne i Molinos antologi er det forhold at proprierne som klasse ikke kan tillægges betydning, ensbetydende med at definitionen skal findes i propriernes faktiske positive sprogfunktion. Alene Brøndal hævder det korrekte strukturalistiske standpunkt at osse et nul-element tilhører strukturen, og at forekomsten af et sådant element får visse konsekvenser for nul-elementets sproglige funktion og andre klassers betydningsindhold. Det skal vise sig at være et uhyre væsentligt træk ved Brøndals sprogteori i forbindelse med fastlæggelsen af struktureringsprincippet.

Det almene genstandsbegreb, R, vil nu kunne få en bestemmelse eller modifikation på to måder. For det første ved at en eller flere af de andre logiske kategorier adderes til R indenfor ordklassestrukturen, men dermed ophører propriet med at være proprium. De klasser der særlig vil kunne opsluge propriet i den sproglige udviklingsproces i NG, er da dem hvori der indgår et R-element med særligt eftertryk. Det gælder bl.a. appellativerne, Rd. For det andet ved at egennavnet, uden at miste sin karakter af egennavn, men netop på grund af sin synonymiske tomme karakter, vil kunne fyldes med mere eller mindre privat associativt indhold, socialt eller psykologisk bemøt.

Brøndal prøver osse, men med stor usikkerhed, at integrere visse ord blandt proprierne som normalt henregnes til appellativerne. Men *termini technici*, stofnavne, artsnavne glider ud af propriernes rækker igen i 1948-versionen af Ordklasserne sammen med sammensatte propriet som fx 'Angle-terre', der udskilles som en syntaktisk dannelse, og propriiske derivater 'Ital-ie' (Brøndal 1928: 82f vs Brøndal 1948a: 92f).

De sidste eliminationer lyder jo ikke overbevisende, men det næste citat viser i selve Brøndals måde at argumentere på hvorfor han tøver med sin accept af dem som propriiske. Med nogen forbavselse kan man læse at Brøndal lader appellativerne annektere disse ord:

Appellativer, sædvanligvis Substantiver, der tilhører det almindelige Sprog, og som blot med større eller mindre Konstans og i større eller mindre Kredse anvendes for at betegne en bestemt Genstand. Dette gælder talrige Gudenavne (lat. Venus 'Ynde') og sandsynligvis oprindelig alle indoeuropæiske Gudenavne, det gælder Menneskers Tilnavne og mangfoldige yngre Stednavne, bl.a. dem der ledsages af bestemt Artikel, og sandsynlig alle indoeuropæiske Person- og Stednavne. (Brøndal 1928: 83)

Skulle 'Venus' virkelig ikke være et proprium? De færreste der taler europæiske sprog er vist så fortrolige med dette ord, at de sætter det i forbindelse med fx veneriske sygdomme, sådan som man på dansk uden videre ser afledningsforholdet mellem fx 'uheld' og 'uheldig', hvorved begge ord indskrives i en synonymik. Men at affærdige Brøndal på

denne måde ville være at have misforstået ham.

Proprierne har den egenskab at de er internationale, er fælleseje for et meget stort sprogområde, men derfor fungerer de ikke ens i de forskellige nationale sprogs system og rytme. De kan således på ét sprog være medlem af propriernes klasse, på et andet af appellativerne, og nogle ord kan måske være proprier på alle de nationale sprog der tales i øjeblikket. Der er mulighed for classeskift både synkront og diakront (cf. citatets brug af 'oprindelig').

Hos os er Venus utvivlsomt et proprium, mens det på et eller flere af oldsprogene kan have været et appellativ. Hvis endelig et ord indgår som proprium i mere end ét sprog, er det ikke dermed givet at det i de to sprog har samme lokalt bestemte indhold for brugerne af de respektive sprog. At kalde én 'en Herkules' vil for de fleste europæere med blot en diminutiv viden om græsk mytologi (eller diverse Hollywoodfilm) give bestemte associationer, mens en kineser formodentlig ville have vanskeligt ved at opfatte ordet, for slet ikke at tale om at udtale det. Det ville blot være at opfatte som fremmedartet, måske på linie med en vanskelig fagterminologi som ens egne landsmænd bruger. Hvad Brøndal hermed slår fast er at definitionen i UG af propriet ikke er en definition af konkrete ord som fx 'Italie', 'Venus', men af en universel sproglig størrelse. I bestemte sprog, dvs. NG synkront og diakront betragtet, vil denne sproglige størrelses konkrete manifestationer i en ordklasses medlemmer ikke nødvendigvis være ens for alle NG. Det er derfor forkert når Brøndal principielt udelukker 'Angleterre' og 'Italie' fra propriernes klasse som om han kunne konstatere det i UG (Brøndal 1948a: 92). Denne konstatering er alene et anliggende for de forskellige NG, hvorom det for nogle vil gælde at de to ord er proprier (fx nudansk), mens det for andre muligvis vil gælde at det er appellativer, mens det i atter andre tilfælde vil kunne karakteriseres som diakrone grænsetilfælde og udtryk for en bevægelse fra én klasse til en anden.

Vendingen 'en Herkules' er ifølge Brøndal ikke signal for at det græske navn er overgået til appellativernes klasse hos danskerne, men det interessante i hans udredning er ikke så meget hvilke ord der præcis hører til hvilken klasse, men derimod mere principielt: hvad er betingelsen for at et appellativ indlemmes i propriernes klasse og omvendt?

Stednavnet Borg (Le Château, Castellum) er paa samme Maade ikke et ægte Egennavn, saa længe Borgen der gav Anledning til Navnet, eller Mindet om den og tillige Appellativet der betegner den, er bevaret i Folks Bevidsthed. Først naar den oprindelige (...) Borg er glemt, er Navnet blevet et virkeligt Navn; først da har det vundet sin frie og uregelbundne Existens som blot og bar Individbetegner, uafhængig af den nationale Norm og den for Tiden herskende autoriserede Orthografi (dansk Schmidt, fransk Lefébure; dansk Borre,

fransk Le Cateau, etc.). (Brøndal 1928: 83f, jeg fremh. midt i citatet)

Hvor det ovenfor var nødvendigt, delvis mod Brøndals påstand om 'Italie', at præcisere forskellen mellem UGs definition af en sproglig størrelse og de forskellige NGs konkrete udfyldning af den, evt. med samme udtryksstørrelse på en forskellig plads i NGs grammatiske struktur, er det opgaven her at se på dynamikken i SB. Den er enorm for proprietærerne, fordi de er synonymisk 'frie og uregelbundne', dvs. har en adfærd der kun i ringe grad er forudsigelig ud fra den grammatiske struktur. Atter skal Brøndal læses med agtpågivenhed. Grænseoverskridelsen mellem proprietær og appellativer sker i de talendes bevidsthed. 'Nyborg' er et egennavn, selv om Nyborg Slot stadig kan ses; det modsatte ville være at hævde et ekstensionalt synspunkt. Ændringen i et ords klassetilhørsforhold i NG er derfor en udvikling indenfor selve sprogsamfundet, hvor appellativerne hentes ind blandt proprietærerne og vice versa. Denne sidste udvikling

sker meget hyppigt, især i Lande og Tider hvis Kultur gennemløber en Krise, naar Navne paa fremmede og nye Ting (Arter, Produkter, Redskaber) trænger fra den snævre Kreds, hvor de først er skabt eller havde vundet Indpas, ud til Folket som Helhed (...) først Populariseringen, dvs. Overgangen fra den snævre Kreds til den videre og dermed fra teknisk Navn til Fællesnavn, muliggør den nu i Europa hyppige Anvendelse [af ordet 'vin'] om Drikke af Korn eller Frugter. (ib.: 84)

I 1948-versionen er denne passage skrevet om, fordi Brøndal ikke længere er så sikker på at stofnavne – som fx 'vin' – i grunden er egennavne. Han taler nu blot om at sådanne termini technici er "en quelque sorte à cheval entre les noms communs et les noms propres" (Brøndal 1948a: 93). Men hvad han fortsat fastholder, er at det er den sproglige proces, den diskursive praksis, der forestår forandringen. I en sådan praksis har man behov for statiske fikseringer af ting og begreber på det sociale betydningsfirmament, en bestræbelse som samme praksis nedbryder, når der er behov for at faste navne bliver gangbar mønt. Og nye og ubrugte mønter må slås igen. Væggen mellem de to klasser er permeabel og en indtrængen foregår fra begge sider:

les noms propres contaminent les noms communs; ceux-ci, expulsés du langage ordinaire, passent dans la langue sacrée, laquelle permet de former des noms propres en retour. Ce mouvement cyclique est entretenu, si l'on peut dire, par une double pulsation: les noms propres, primitivement dépourvus de sens, gagnent du sens en passant dans la langue sacrée, ce qui leur permet de redevenir des noms propres. (...) En fin de compte, l'énergie consommée, qui fabrique des mots nou-

veaux pour les besoins de la communication, au fur et à mesure que d'anciens mots lui sont enlevés. (Lévi-Strauss 1974: 279)

Denne sekvens af Lévi-Strauss ville kunne have fået Brøndals fulde tilslutning (cf. Lévi-Strauss' egen omtale af Brøndal, ib.: 246, 267) og min (cf. den cirkulære dialektik og 'mouvement cyclique'). Netop fordi de mere esoteriske egennavne står med deres ganske bestemte funktion i sproget, kan Brøndal med rimelighed harcelere over traditionalister, purister og nationalister der udrydder måske en speciel terminologi uden sans for det behov for præcision den imødekommer.

Propriernes klasse er således en klasse med stort gennemtræk, affødt af den logiske grænsestilling. Dens indhold af ord på et givet sprogligt udviklingstrin kan kun bestemmes negativt, idet den er uden intern synonymisk struktur (den lader sig altså ikke på forhånd anskue som System). Denne negative indkredsning kan dog gøres præcis ved propriets eliminering fra appellativerne, der jo i en givet NG har en synonymik og dermed en fast intern struktur.

Nu er det imidlertid uimodsigeligt rigtigt at sprogbrugeren i hver konkret anvendelse i SB tillægger proprierne betydning, men den er ikke hentet fra sprogets logiske kategorier til definition af ordbetydninger. Den stammer fra andre dele af betydningsuniverset der omgiver brugeren i den ganske bestemte kulturelle, eller mere alment historisk bestemte, situation han befinder sig i. Egentlig navnemagi kendes vel ikke i vore vesteuropæiske samfund, men det er sikkert en udstrakt omend svindende fornemmelse hos en dansker, at fornavn er forbundet med mere intime og personlige forhold, mens efternavnet er det ydre og for alle tilgængelige navneskilt, hvorfor det stadig - navnlig hvis det er særpræget - er knyttet til en vis grad af social prestige. (I 1912 skifter en hr. Rasmus Viggo Hansen navn til Rasmus Viggo Brøndal). Således er som regel tiltaleformen 'du' forbundet med fornavn og 'De' med efternavn i Danmark, idet man dog i disse år hvor tiltaleformerne skifter møder blandede kombinationer.

Men i øvrigt er alt hvad man føler af fremmedartethed, grimhed, bekendthed, fornemhed etc. forbundet med et socialt, måske helt privat, normsystem der ikke har det fjerneste at gøre med et logisk indhold af specialbetydning, men tilhører et multidimensionalt socialt rum hvis enkelte dimensioner accentueres i skiftende grad fra sted til sted. At kortlægge propriernes specificitet er at redegøre for træk i en social kontekst hvortil SB hører, men det har intet at skaffe med sprogets logiske karakteristik: alle disse ting definerer ikke propriet, men definitionen har konsekvenser for propriens placering på alle sproglige niveauer og præciserer hvad det er der skal beskrives og forklares for propriernes vedkommende på disse niveauer. Når navne, skriver Brøndal,

fremkalder visse Billeder eller Associationer hos os, beror

dette nemlig ikke paa Navnene selv, der ofte paa forvirrende Maade gaar igen paa flere af disse Omraader [mytologi, historie, geografi etc.], men vore Kundskaber og vor Fantasi. Disse Billeders Tydelighed, disse Associationers Rigmig er nemlig i højeste Grad variable; de afhænger af min Tids og min Klasses Interesser, af min specielle Uddannelse, af mine individuelle Evner. De er derimod ikke forankrede i Normens sikre Havn; de er udsat for Vind og Vove, og relativt ubetydelige Tidsstrømninger kan volde deres totale Undergang (...) Deres Definition er af rent historisk og provisorisk Karakter [dvs. deres special- men ikke deres klassedefinition]. (Brøndal 1928: 85)

Propriernes klassedefinition svæver over det drama i sproget som Brøndal skildrer til slut. De rummes i et rent klassebegreb uden specialbetydningsstruktur indenfor klassen, og de er kun defineret ved én logisk kategori. Derfor kan vi lade propriernes almene logiske karakteristik blive overført til denne logiske kategori. Et sådan logisk limitativt begreb kan følgelig aldrig betegne en konkret eller blot specifik begrebslig (for nu at medregne fonemer, atomer, etc.) individualitet eller entitet. Den angiver omverdenen som elementær genstandsagtighed der kan skelnes. Når propriet dog som alle ord får et konkret og specielt indhold, stammer dette fra andre betydningssystemer i sprogbrugens univers end sprogets logiske specialindhold. Dette forhold medfører dels at propriernes klasse tit skifter medlemmer, dels at det er umuligt rent terminologisk, hvor præcis man end er, at fastholde individuelle enheder og mindsteenheder. En specificitet der i så tilfælde tilskrives en enhed som en individuel 'kerne' stammer hverken fra sproget eller enheden, men fra andre grene af det fleksible sociale betydningssystem.

Brøndal ville derfor kunne tilslutte sig Molinos karakteristik af propriets funktion: Det er anbragt midt mellem sprogets repræsentative og dets deiktiske funktion. (Molino henviser til Bühler, formentlig Bühler 1965: 225ff, 292). Brøndal selv mener at Bühler overbetoner propriets deiktiske side (Brøndal 1938b), og at man ikke kan udlede propriets definition af funktionsbeskrivelsen. Bühler henviser til Brøndals franske resumé af Ordklasserne, men ser deri alene en definitions-historisk oversigt (Bühler 1965: 227, fodnote). Molino holder dog fast ved den anførte dobbelthed: Egennavnet er knyttet til sprogets repræsentative funktion ved sit logiske klassetilhørsforhold, men på grund af sin placering som nul-element i den synonymiske struktur implicerer det – og det er her Bühler lægger vægten med en kursivering (ib.: 292) – en mangfoldighed af bestemmelser der da stammer fra og kun stammer fra at det indgår i en talehandling, dvs. i en 'jeg-er-her-nu' situation (Molino (ed.) 1982: 7, 19). Dette standpunkt skærpes af G. Granger i Molinos antologi:

Au premier niveau, le signe sert à parler d'un individu (...) Le second degré que nous voulons distinguer, et qui correspondrait pleinement au nom propre, ne se réalise que lorsque l'interpellation est effective, et que l'on parle à l'individu. En ce cas, le caractère sémantique du signe importe peu. Descriptif ou non descriptif, sa valeur dans le langage a basculé complètement du plan sémantique au plan pragmatique, et l'on ne saurait même plus qualifier correctement son usage de "référentiel" puisque la référence n'est pas ce qui est proprement visé par sa fonction. (ib.: 30f)

Her er propriet gjort til et rent pragmatisk fænomen. Det skyldes i begge tilfælde at et nul-element ikke tilkendes en plads i strukturen. Og det kunne Molino og Granger ellers have læst hos Bühler, når han citerer Husserls begreb om 'einfache Bedeutungen': "dass es wirklich einfache Bedeutungen gibt, lehrt das unzweifelhafte Beispiel etwas. Das Vorstellungserlebnis, das sich im Verständnis des Wortes vollzieht, ist sicherlich komponiert, die Bedeutung ist aber ohne jeden Schatten von Zusammensetzung" (Bühler 1965: 292). Her er tale om et element hvis betydningsfylde tilhører SB, men hvis betydning er nul-stillet i sprogets struktur (Brøndal ville her tale om et sprogligt universale).

Jeg har med dette afsnit villet vise hvorledes Brøndals argumentation med de kategoriale størrelser er gennemstruktureret af den niveaudeling jeg tidligere har etableret, og hvorledes han med kategorierne - i.c. R-kategorien - kan etablere ganske skarpe distinktioner i det sproglige materiale, men jo altså osse at han af sine egne teoretiske udviklinger tvinges til modifikationer. Det er altså ikke doktrinær ubevægelighed begreberne giver, men en udvikling af tanken. Endelig har jeg ved at demonstrere Brøndals brug af de klassificerende, limitative kategorier villet fremhæve disse kategoriers hovedegenskab i almindelighed: de fikserer en ramme, et holdepunkt, men ingen individualitet (10). Dette standpunkt kunne fastholdes, selv om Brøndal sine steder mindre lykkeligt anvender begrebet 'individ' og 'individualitet', ved at disse begreber føres tilbage til den fænomenologiske filtrerede konception af skolastikken som er Brøndals baggrund. Analysen af denne baggrund bevirkede at individualitet blev løsnet fra konkretion og person, hvorfor dette begreb kunne tolkes som udtryk for elementær afgrænsning. Herigennem fik tankegangen mening.

6. Indefinable og analogi

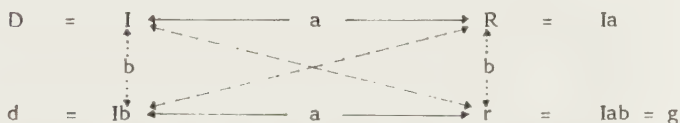
Nu er de fire kategoriers limitative karakter klargjort og eksemplificeret med gennemgangen af proprietene, men der er endnu ikke gjort fuldt rede for de definitoriske afhængigheder i den tetrapolære grundfigur der er basis for ordklassedannelsen. Sådan der den ud:

Den kan til sammenligning betragtes som en variant af den 'betydningens grundstruktur' ('carré sémiotique') som Greimas har lanceret, først i *Sémiotique structurale* (1966), senere i en revideret udgave i "*Les jeux des contraintes sémiotiques*" (i Greimas 1970) og præsenteret samlet i Greimas og Courtès 1979: s.v. Så vel denne som andre lignende modeller går tilbage til den klassiske logiske kvadrat som den kendes fra domstypologien, et slægtskab der ikke altid er lige klarlagt (cf. Berthelsen e.a. 1975: kap. VI).

Det samme gælder den såkaldte Kleins firegruppe som blev præsenteret for strukturalisterne samtidig med Greimas' grundstruktur i strukturalismens lømmelalder i 60'erne. I *Les temps modernes'* sæmummer om strukturalismen fra november i 1966 gennemgik matematikeren Marc Barbut Kleins firegruppe med prisværdig pædagogisk sans for ikke-matematikeres forståelsesproblemer (Barbut 1966). Senere indfører osse Peter Brask denne struktur som grundlaget for sin tekstbeskrivelse (Brask 1974: I, 166ff; II, 744ff; Brask 1979), i opposition til Greimas men uden manifesteret kendskab til Barbuts præsentation.

Firegruppen er en generativ model. Med udgangspunkt i ét element og ved hjælp af to modsætninger dannes en entydigt fastlagt tetrapolær gruppe, hvor "hvert element [kan] beskrives alene ved sin plads i strukturen" (Brask 1974: I, 174). Man kan starte hvor som helst og vælge et gennemløb med eller mod urets retning (derfor dobbelt-pile). Begynder man nu i D-kategorien - hvilket altså er helt arbitrært fra modellens synsvinkel - og de anførte modsætningsrelationer er a (fra deskriptiv til relativ) og b (fra passiv til aktiv), således at deres forening er g ($g = ab$), så dannes Brøndals kategorier således:

Begreberne kan altså defineres med nødvendighed og tilstrækkelighed ud fra Kleins firegruppe. Men den sidst anførte opstilling passer ikke til Brøndals formål og genstandsområde: analysen af den sproglige betydningsdannelse. Derfor har jeg givet en anden opstilling, hvis nytte vil fremgå af afsnittet om den rytmske grundenhed (IV. B: 350ff), hvori ikke enkeltermer men par er definitivisk afgørende.

Barbut er da osse til fulde klar over at et specifikt genstandsområde kan sætte nogle behov der ikke overskrider de formale regler, men begrænser deres anvendelse. Han siger selvudslættende:

Les mathématiques sont d'ailleurs là dans leur rôle d'humbles servantes des autres sciences: elles trouvent leur justification dans l'élaboration des outils d'analyse dont les autres disciplines ont besoin. (Barbut 1966: 791; cf. McCawley 1981: X)

Brøndal har ikke brug for en generativ model hvorefter kategorierne "alle defineres ud fra eet Udgangspunkt, saa at de danner een Række" (Brøndal 1928: 70), som det sker i bevægelsen fra I-elementet og i urets retning rundt i modellen. Han har tværtimod brug for nogle begreber hvormed han kan generere andre ting. Hvor fx Brask definerer relationen forud for opstillingen af firegruppen og dens mere komplicerede varianter, standser fx Greimas ved sin grundstruktur og indsætter i den nogle indefinable. Disse er i sig selv neutrale overfor det genstandsområde modellen er rettet imod, men ikke overfor den måde det sker på. Men de begreber som de indefinable forbinder, i.c. kategorier, søges givet en genstandsspecifik orientering, nemlig mod den sproglige betydningsdannelse. Mens forekomsten af de indefinable siger noget om de niveauer den videnskabelige tænkning udfolder sig på, siger forhåndsorienteringen af grundbegreberne noget om den rolle analogidannelser spiller. Disse to omstændigheder vil jeg give et par bemærkninger med på vejen.

Når jeg som Greimas - men altså modsat Brask - hensætter et lille sæt indefinable i figuren: konjunktion og disjunktion, er formålet at sætte de fire kategorier i et gensidigt afhængighedsforhold for at undgå forekomsten af et 'noget' som definitionernes fællesbasis (at noget er, hvor noget er, etc.). Definitionen er da givet alene ved pladsen i figuren på basis af de to modsætningspar. Men man må da straks spørge hvor fordelene er ved at skifte dette 'noget' ud med et sæt indefinable (som jo osse Brask må have, et andet sted i sit begrebshierarki). Det synes ikke at være et fremskridt.

Der er imidlertid den meget væsentlige forskel at de indefinable, modsat 'noget', ikke med nødvendighed er indefinable i absolut forstand som et absolut negativt substrat; blot har de denne egenskab i den foreliggende definitoriske kontekst, idet jeg, i overensstemmelse med min tidligere konstatering (se II. E.: 132), vælger at befinde mig på det niveau hvor mine begreber, i.c. kategorierne, får indhold. Hvad der ligger forud for det, er indefinabelt. Da fx Brask mener at definere de relationer der holder firegruppen sammen, har han således valgt at placere sig anderledes i forhold til de begreber han vil give indhold som grundlæggende.

De indefinable fungerer som konstanterne i en matematisk formel, fx π i cirkel- og kugleformlerne. Konstanten kan udregnes og defineres, dvs. få indhold, i en anden sammenhæng, men ikke i

formlerne, hvori den blot er et faktum og her er en forudsætning for at formlerne kan anvendes til udregning, dvs. for at begreberne kan få et indhold. Men man kan ikke (som Hjelmslev synes at gøre (Hjelmslev 1966: 70)) håbe på et 100% ekspliciteret grundlag og gøre fuldstændigt rent bord. De indefinable hører hjemme på det niveau der ligger før den valgte minimalsekvens for den videnskabelige arbejdsproces, og et sådant niveau vil altid eksistere (i.e. fx logikkens sandhedstavler, overvejelser over logikker med flere værdier end sand og falsk).

Kategoriernes sammenknytning via de indefinable er en følge af at Brøndal er effektiv strukturalist, der vælger at betragte sit emne som System forud for struktureringen, en enhed af visse afhængigheder. Med en sådan synsvinkel vil det naturligvis være meningsløst at søge efter afhængighederne eller sætte etableringen af dem som endemål. De postuleres simpelt hen som forudsætning for at beskrivelsen og forklaringen kan finde sted, og er kun integreret i teorien som disses forudsætning. Indføringen af de indefinable afhængigheder karakteriserer intet bestemt sprog eller en bestemt videnskab, men videnskabelig tænkning på strukturalistisk grund.

Betyder det nu at enhver videnskab rummer en kerne af rablende og ukontrollabel vilkårlighed? På sin vis ja. Brøndal stiller sig, som før nævnt, i et svar til A. Højberg Christensen tvivlende overfor om det overhovedet kan lade sig gøre at definere deskription (D, d) og relation (R, r), og om de ikke snarere markerer en erkendelsesgrænse og må tages med den præcision de umiddelbart har. Men de begreber man postulerer at forstå umiddelbart, forstås jo i en umiddelbarhed der får indhold når man sammenholder den med det allerede kendte, dvs. i en analogisk proces, og denne analogi kan man skærpe og begrebsliggøre i kraft af de konsekvenser som anvendelsen af den får i den videnskabelige diskurs. Denne tankegang er hverken fremmed for matematikere (Maegaard e.a. 1975: 321) eller for logikere; "'Set' is one of those words for which it is impossible to give a real definition. Attempts at defining it generally consist in giving a list of synonyms", tilstår McCawley næsten med Brøndals ord (McCawley 1981: 139).

Der er næppe tvivl om at denne analogiske filtreringsrest er en nødvendig del af vores måde at tænke på, og derfor ikke mere rablende eller vilkårlig end selve det forhold at videnskab og erkendelsesprocesser i kraft af selve deres væsen arbejder med at forstå områder uden kendt rationalitet (cf. T. Sebeok om ikonicitet (Sebeok 1979: ch. 6)). Brøndal selv reflekterer ikke over denne side af sin begrebsopstilling, udover den citerede bemærkning til Højberg Christensen. Men han bruger stedvis analogibegrebet. Det gør han på tre måder:

a. negativt: det sker når han kritiserer dårlige analogiargumenter, hvorefter en overfladisk overensstemmelse forveksles med en dybere-liggende indentitet (fx Brøndal 1940a: 11). Faktisk handler et af hans første videnskabelige forsøg om "Falske Analogier" udfra W. Johannesens universitetsprogram fra 1914 med denne titel (4297,22). Brøndals omtale af analogier i forbindelse med lydlovene viser osse utvetydigt

at han afviser at de er forklaringer, og peger på at de er deskriptive størrelser som tværtimod kræver forklaringer af en anden art (psykologiske, kulturelle etc.) (Brøndal 1917: 16ff).

b. positivt, beskrivende: det forhold at to ordklasser er partielt identiske men ikke totalt forskellige (helt identiske er ingen), betegner Brøndal med analogi: fx er nominer, Rd, og proprier, R, analoge med hensyn til R-kategorien. (Brøndal 1932: 60f).

c. neutralt, beskrivende: analogien bruges undertiden i den løbende tekst, blot til at betegne en vis overensstemmelse der i den givne sammenhæng ikke behøver nærmere præcision (fx ib.: 39).

Kun mulighed b. har en præcis teoretisk status hos ham, men er samtidig en afgrænset anvendelse i forbindelse med allerede instituerede enheder uden tilstræbt generalisationsværdi for andre dele af eller for hele begrebsinstitueringen. Til dette formål kan bl.a. W.H. Leatherdale yde et bidrag. I sin bog The Role of Analogy, Model and Metaphor in Science skiller han, som Brøndal og som så mange andre, det ud som uanvendeligt som han kalder 'manifest analogy', dvs. argumentet om identitet baseret på empirisk iagttagne ligheder. I stedet samler han sig om 'imported analogy', dvs. en lighedsrelation mellem forskellige emner baseret på abstrakte relationer, og om dens rolle i den videnskabelige proces hvori der opdages eller udtænkes noget nyt, en proces han kalder 'the analogical act' (Leatherdale 1974: 14ff).

I denne tankeproces indgår dels 'a topic analogue', dvs. en allerede kendt genstand som iagttagers erfaring finder ligner den ukendte han har for sig; dels 'an imported analogy', dvs. nogle relationer eller lovmæssigheder som allerede er kendte og som anvendes forsøgsvis som en forståelsesramme. Den analogiske handling giver ikke en erkendelse, men er helt bundet af den umiddelbart, intuitivt givne erfaring i et udkast til en sammenhæng. Derfor er der tale om en anledning til en diskursiv proces, ikke et facit.

I forbindelse med de fire kategorier hos Brøndal vil leksemerne 'at', 'hvor', 'hvad', og 'hvordan'; 'aktiv', 'passiv', 'genstand', 'funktion' etc. fungere som 'topic analogues' af sproglig art. Mens det jeg er i færd med ved introduktionen af de indefinable er at bringe en 'imported analogy' i anvendelse.

I sin artikel om analogibegrebet (Høffding 1905) opstiller Høffding for det første en graderet skala af typer af analogisk tænkning med dannelse af helhedskonceptioner som det afgørende. Disse foreligger nemlig aldrig empirisk, men er konstruktioner på basis af dele eller aspekter af helheden. Her er analogidannelser uomgængelige, hvis man altså stiller sig den slags spørgsmål og hvis man anlægger en komprehensiv synsvinkel. Og det gør Brøndal. For det andet giver Høffding analogibegrebet en erkendelsesteoretisk begrundelse. Når man som Aristoteles sætter identiteten i domsudsagnet, værens sammenfald med sit begreb, som ideal, vil analogien blot blive den jammerlige men praktisk anvendelige sekundavare som bruges alle de steder hvor

identiteten og dermed den sande erkendelse ikke kan opnås. Men i samme øjeblik den position forlades til fordel for den Høffding forsvarer i artiklen, og som er gældende i nærværende afhandling og hos Brøndal, nemlig "We ourselves produce the truth, when we find the principles, which can connect phenomena in greatest extension and in highest degree" (ib.: 199), vil analogier blive et principielt tilbehør til erkendelsen: "The critical or dynamic concept of truth is then also a symbolic concept" (ib.: 200).

I det øjeblik analogien med denne principielle status skal gives den funktion som Leatherdale tillægger 'the analogic act', nemlig tankens initiering, teoriens udkast, kan man betegne den med C.S. Peirce's term: abduktion (udtrykket er selv en analogi til induktion og deduktion). Peirce lader abductionen være en slutning som man foretager i forhold til en overraskende, uforståelig, irrational kendsgerning. Antager man da at lovmæssigheden A gælder, vil det uerkendte faktum kunne få tildelt en rationalitet. Vi lader da A gælde abduktivt, og vi udfører de eksperimenter eller deduktioner som er konsekvensen af A. (cf. Harvard-forelæsning om pragmatisme nr. 7 (1903), Peirce: C.P. 5. 189).

I Brøndals tilfælde ligger der en konstatering af at de sproglige realiteter - i.c. på ordklasseområdet - ikke er tilfredsstillende fremstillet af de traditionelle begreber, der efterlader huller og modsigelser. Det er altså ikke de sproglige fakta i sig selv der er overraskende, men de er overraskende i og med de eksisterende forståelsesrammers inadaekvate karakter. Men der ligger dog nogle elementer i begrebshistorien, hvis sammenhæng denne ikke selv giver, der måske er brugbare. Det er hvad den induktive analyse har givet os. Om denne sammenhæng må vi da, ved hjælp af de begreber der nu én gang findes om begrebers indbyrdes relation, danne os en forestilling. Det sker ikke nødvendigvis i streng overensstemmelse med hvad der siges dér hvor vi låner begreberne til at formulere sammenhængen. Man skal lægge vægt på det der ikke kan "undværes i Sprogfilosofien" og undgå det der er "Sprogets logik (...) uvedkommende" (Brøndal 1928: 66). Begrebsopstillingen foretages altså med henblik på det genstandsområde der har fomyet forklaring behov, dvs. komprehensivt. Den omtalte sammenhæng etableres derfor abduktivt, i.c. ved hjælp af visse logiske relationer der henstår som indefinable i den givne sammenhæng (11), men som retfærdiggøres eller ikke retfærdiggøres af de deduktioner de giver anledning til. Den induktive analyse og abduktive opstilling er det jeg, med Husserl, har kaldt konstitutiv analyse (og som Husserl kalder "schöpferisch" (Husserl 1974: 188)). Peirce skriver:

But if understood to be a process antecedent to the application of induction [der hos Peirce bl.a. omfatter hvad jeg kalder deduktion], not intended to test the hypothesis, but intended to aid in perfecting that hypothesis and making it

more definite, this proceeding [abduktion] is an essential part of a well-conducted inquiry. (fra The Lowell Lectures (1903), Peirce: C.P. 7. 114).

Med denne perfektion in mente, kan Brøndals arbejdsproces ved begrebsetablering resumeres (cf. III.C.: 218):

konstitutiv analyse (induktion + abduction) og deduktion

Heraf følger nu at den figur jeg grafisk har indsat kategorierne i, ikke er udtryk for en korrekt formallogisk eller matematisk opstrømning af Brøndals begreber. Den illustrerer nogle afhængighedsforhold mellem kategorierne på en overskuelig måde som gør det videre - deduktive - arbejde med begreberne enklere. Havde jeg ønsket en sådan streng begrebsanvendelse, som fx Brask finder det hensigtsmæssigt i sine semantiske beskrivelsesprocedurer, ville jeg skulle have forudsat andre indefinable som forudsætning for at kunne give Kleins firegruppe en ulastelig matematisk udformning. En sådan trofasthed mod den långivende videnskab er ikke på forhånd givet som frugtbar for den låntagende videnskab, i.e. lingvistikken (cf. Larsen 1977). Jeg må - som Brøndal i sin brug af matematiske relationer (se IV. C.) - konstatere at jeg ikke kommer nærmere til en forståelse af hans projekt ad denne formallogiske vej, hvorfor jeg kun inddrager disse forhold i praktisk øjemed uden at vie dem selvstændig interesse.

7. Den rytmiske grundenhed

Men fjernelse af det negative substrat, 'noget', til fordel for et sæt indefinable, har ikke kun haft oprettelsen af en lukket statisk dobbelt-dikotomi til følge. Spaltingen af substansbegrebet og koblingen med funktionskategorierne implicerede en henvisning til et kategorielt felt udenfor det her givne. Karakteristikken som 'foreløbig' uanalyseret og 'endnu ikke' beskrevet indebærer en fordring til kategorierne om osse at kunne artikulere sprogets processuelle logik.

Det er da heller ikke kun morfologien, men osse syntaksen Brøndal vil definere ved hjælp af de fire kategorier. Men hans egen begrundelse for denne udstrækning af kategoriernes gyldighedsområde fra morfologi til syntaks synes tvivlsom i betragtning af at disse områder netop bør betragtes som autonome. Begrundelsen er at der hersker en vis affinitet mellem morfologi og syntaks (Brøndal 1932: 56f), men det var jo det som de kategoriale definitioner skulle vise. Begrundelsen for deres anvendelse må derfor komme et andet sted fra. Mens Brøndal ellers overalt opsøger den logiske basis, før en given enhed defineres eller en operation begrundes, gør han her det omvendte og postulerer en fælles basis for to delområder på grund af disses indbyrdes lighed - og skal da dernæst med denne basis redegøre for deres autonomi. Det lyder ikke overbevisende. For at påvise forskelle og ligheder må

udgangspunktet være det kategoriale niveau og ikke andet.

Skal morforlogiens og syntaksens autonomi begrundes gennem en logisk definition, må det ske gennem refleksion over det allerede etablerede logiske grundlag under morforlogien, således som jeg har forsøgt det i forbindelse med selve definitionsgrundlaget (VI. B.: 296ff).

Brøndal har tydeligvis et langt liv igennem haft en sikker overbevisning om at de fire kategorier kunne definere syntaksens logiske dynamik, men næret en betydelig større usikkerhed overfor hvordan dette projekt skulle føres ud i livet. Morfologi og Syntax er nok den løseste af Brøndals bøger, sine steder notatagtig. De to eneste større omtaler af den (Jespersen 1937; Akhmanova og Mikael'an 1969) vidner heller ikke om nogen større forståelse, selv hos den velvillige læser (12). At den kun foreligger på dansk har måske osse bidraget til at den er den mindst omtalte af Brøndals titler.

Men Brøndal arbejdede - så vidt det kan ses af hans noter (4297, 22 og 23) - hektisk på planer om et større arbejde om syntaks. Til tider ulæselige titler og eksempler viser at han har arbejdet om kap med sygdommen i krigens første år, men uden en manifesteret overordnet plan. Dog findes der en gruppe sedler, fra nov. 1941 til febr. 1942, med en 15 siders disposition til et værk om "Almen Syntax" (4297, 22) der formentlig har været drøftet med Knud Togeby (cf. Togeby 1943a). Osse Paul Diderichsen har været en overordentlig seriøs diskussionspartner, med hvem Brøndal har drøftet adskillige syntaktiske detailspørgsmål, især omkring fremlæggelsen af Diderichsens disputats, der havde Brøndal som officiel opponent og skulle have været anmeldt af ham i *Acta Linguistica* (brev af 30.6. 1942 (409,6)). Diderichsen udtrykker både indforståethed og skepsis overfor resultaterne i *Morfologi og Syntax* og er åbenbart stærkt medvirkende til skærpelse og revision af Brøndals synspunkter (se breve af 23.1. 41 (409,2), 20.1. 42 (409,6)). Arbejdet med disputatsen "bliver et Forarbejde til min (og mulig Deres) fremtidige Syntax" skriver Brøndal til Diderichsen (30.6. 1942 (409,6)).

Men lad os følge Brøndals egne oprindelige overvejelser til en start. Når man bevæger sig fra morfologi til syntaks, passerer man fra en struktur af konvertible enheder til en struktur af inkonvertible enheder, dvs. en følge. De fire kategorier må derfor søges ordnet i en rækkefølge:

Denne de fire Grundbegrebers syntaktiske Rækkefølge synes nu kun at være følgende:

- 1° D - Descriptum: Basis eller Ramme for Beskrivelse;
- 2° r - relator: Forbindelse eller Forhold, dvs. Stil-
lingtagen til noget Nyt eller Andet;
- 3° d - descriptor: Beskrivende Indhold;
- 4° R - Relatum: Genstand eller Resultat.

En Sætning eller overhovedet en Tanke-Artikulation forløber med andre Ord i sin simpleste Form paa een bestemt Maade. Opmærksomheden samles først om et Emne (D), der ved sin ubeskrevne Karakter kalder paa en Beskrivelse. Der sættes - for at opfylde dette Krav - en Relation (r), der atter peger frem mod en Genstand. En Beskrivelse (:d) findes, der passer til Emnet. Og endelig sættes en Genstand (:R) for Relationen. - Her er saaledes D: og :d subjective eller descriptive Led, r: og :R relative eller objective. D: og r: kan kaldes initiale Led (hvis Retning fremad kan betegnes ved et eftersat Kolon); :d og :R kan kaldes finale Led (og deres Retning tilbage betegnes ved et foransat Kolon). (Brøndal 1932: 57f)

Denne passage er det sted hvor Brøndal mest udførligt resumerer sin sætningsopfattelse. Og der ligger her tre hovedproblemer:

1. Hvad der straks falder i øjnene er det på én gang specielle i denne udredning ('Sætning') og almene ('Tanke-Artikulation'). Rytmen kaldes i "Langage et logique" for 'discours ou l'intention' og Brøndal noterer, som før nævnt i et arbejdsnotat under konciperingen af Ordklasserne uden direkte tanke på syntaksen, at genstandsrettetheden er en ordningsproces (4297,4). Sætningen har altså 'intention' som strukturel egenskab der skal defineres (Brøndal 1932: 53).

Det Brøndal fastlægger her er en almindelig organisering af enhver diskursiv proces, "den diskursive Tankes Aktivitet" (Brøndal 1940a: 119). En umiddelbar inspiration til opfattelsen af bevidsthedsprocessens generelle diskursive karakter er sikkert Høffding, der i Den menneskelige Tanke fremlægger en processuel logisk- psykologisk opfattelse af forholdet subjekt/prædikat (Høffding 1910: 82ff) (13).

En sætning er således et specialtilfælde af en logisk diskursiv grundenhed, og den rytmiske eller syntaktiske definition er derfor ikke bundet til sætningen, hvorimod omvendt denne er bundet til den logiske definition af den rytmiske grundenhed, som derfor af Brøndal kan vælges som grundenhed for den diskursive proces. Men der skulle ikke være noget principielt i vejen for at man kunne vælge sig ind på et andet diskursivt niveau, et forhold der må kunne få betydning for opbygningen af en syntaks og for en transfrastisk perspektivering af denne.

Det første problem Brøndals sætningsrefleksion afsætter er altså definitionens generelle karakter og det dermed sammenhængende behov for supplerende definitoriske størrelser til at formidle overgangen mellem den generelle definition og den konkret afgrænsede sætning, under fastholdelse af det transfrastiske perspektiv. Det problem står Brøndal ikke ene med, cf. Seidels beslægtede konstatering:

Es ist paradox, aber unbestreitbar, dass man im allgemeinen

zweifelsfrei angeben kann, ob ein bestimmtes Sprachgebilde ein grammatischer Satz ist oder nicht, ohne dass man sich dabei auf eine bestimmte grammatische Satzdefinition festzulegen braucht. (Seidel 1935: 110, note 32)

Det kan derfor være værd kort at opholde sig ved selve den definitiviske fremgangsmåde ved et af sprogets kildne centralbegreber: sætningen. Det forholder sig med den som med (i hvert fald) ordet, fonemet og stavelsen - alle taler om dem, ingen ved hvad de (egentlig) er, men de tilhører vor common sense viden (cf. Bernsen 1978). Den forvirring der følger heraf, har Brøndal fået tydeliggjort for sætningens vedkommende af Ries' bog, der bringer en syndflod af definitioner (Ries 1931: 208ff; cf. Brøndal 1932: 52; cf. osse Seidel 1935: 114ff). Man kan da vælge at betragte sætningen som en begrebslig konstant, hvis forskelligartede manifestationer udelukkende kan forstås i forhold til det indbyrdes fællesskab som sætning, og hvis modsætningsforhold til ikke-sætningen (hvis manifestation måske kan være sammenfaldende med den sætningsmæssige, cf. Brøndals overvejelser over interjektion som ordklasse og sætning (fx Brøndal 1932: 41, 56)) alene kan udledes af en begrebslig konstant. Omkostningerne for denne synsvinkel ligger jo klart i den empiriske detailanalyse.

Men man kan på den anden side osse vælge at betragte sætningen som konkret fænomen der gives forskellige afgrænsninger alt efter hvilket aspekt - Abschattung - den behandles udfra (et fonetisk aspekt, fx intonation; et logisk aspekt i forbindelse med den logiske dom; et sociolektalt aspekt, fx med hensyn til graduering, ledstilling o.l.; etc.). Omkostningen er her den snæverhed som det empiriske materiale giver analysens rækkevidde (cf. den tilbagevendende diskussion om det eksklusivt europæiske grundlag for subjekt/prædikatsstrukturen som syntaktisk model).

Det er klart at Brøndal, ikke blot på grund af sin "ubetvingelige Tendens til Deduktion" (18.6. 1920 til Højberg Christensen (4297,4)), men især på grund af sit videnskabelige grundsyn som vi har udkrystalliseret det i III del af afhandlingen (effektiv strukturalist; generel komprehensiv logisk synsvinkel), må være opsat på at se på sætningen som primært en kategorial begrebslig konstant (cf. Ries 1931: 89ff). (Dette synspunkt gælder osse ordet, fonemet og stavelsen). Det andet synspunkt er for ham ikke nødvendig pragmatik, men blind positivisme.

Brøndal ville formentlig af Seidel, blive rubriceret i den fænomnologiske eller den "psychologische" gruppe hvor sætningsdefinitionen lægger vægt på intentionalitet og forankring i betydningsproblemet (Seidel 1935: 53ff). Seidel er sympatisk indstillet over for denne type definition, men anser - i erkendelse af dens empiriske vanskeligheder - arbejdet med den for uafsluttet (ib.: 76ff). Brøndals indsats dementterer ikke denne opfattelse (se IV. D.: 544ff).

2. Det andet hovedproblem, der melder sig når den generelle definition accepteres at foreligge som en brugbar mulighed, er hvilken

rækkeorden kategorierne definerer og dennes nærmere egenskaber. Her har Brøndal ikke altid haft den opfattelse som citatet fra Morfologi og Syntax udtrykker (D:r::d:R).

I et notat "Sætning" fra febr. 1919 (4297,3) bemærker Brøndal "Her er der endnu intet Forsøg paa at definere Syntax ved RD/r/d". På en lap fra 1920 "Sætning - Positio" (4297,3) opstiller Brøndal nogle sætningstyper som kombinationer af kategorierne to og to. Og det ser ud som om Brøndal lader sætningen bestå af en subjektiv, deskriptiv og en objektiv, relativ halvdel: D:d + r:R (4297,3 ("Sætning", 1923), 4297,4 (okt. 1924), 4297,7 (okt.-nov. 1924)) eller omvendt rR/Dd (4297,7 (okt. 1924)) eller svingende mellem de to muligheder (4297,22 (sept. 1924)), og endelig rR, dD (4297,3 (1923)). Her er de to halvdele endnu ikke flettet sammen via de funktionelle elementer, r og d. Der er kun én dikotomi på spil, deskriptiv vs relativ.

I manuskriptet til foredraget "Sætningsleddenes Rangforordning", holdt 17. nov. 1930 i Selskab for Nordisk Filologi (4297,22), lærer man imidlertid på side 4 dette:

a) Iagttagelse: Centralledet, sml. Verb. [der nemlig er defineret som ordklassen rd], er ikke blot forbindende (copula), men tillige beskrivende. Det forbinder Sætningens Beg. med dens Slutning. (Subj: etc. med Obj: etc.). Det tjener tillige til at tilskrive Grundledet det Indhold som det selv el. Slutledet rummer.

b) Hypothese

1) Centralled = :rd: (cf. Verb. prædicativt Par etc.)

2) Begynderled D:, Slutled :R
(Zone I) (Zone III)

3) alment Skema $D \xrightarrow{r} d \xrightarrow{R}$ [NB d=r:R]

Her er en beskrivelse af sætningsrytmen der i mangt og meget ligner den der er citeret fra Morfologi og Syntax, og en formel der er identisk med den. Gloserne 'Iagttagelse', 'Hypothese' lader formode at disse erkendelser er relativt nye for Brøndal. Brøndals sætningsopfattelse udformes altså mellem 1924 og 1930.

Brøndals revision af den tidligere mere additive opfattelse kan være sket i en forbindelse med arbejdet med Ordklasserne, der er startet efter at projektet "Den danske Grammatik" er lagt på hylden nov. 1924, da han i et brev til Højberg Christensen omtaler en plan om "De sproglige Kategoriers System", der udover morfologi og stilistik osse skal indeholde et syntaks-afsnit (4297,4). Men revisionen kan osse være sket senere, idet der jo ikke findes noget afsnit om syntaks i Ordklasserne. Denne mangel kan netop skyldes at revisionen ikke endnu har nydt Brøndals fulde tilfredshed. I hvert fald benytter Brøndal det eneste sted syntaksen omtales i Ordklasserne én af de tidlige formler (DdrR eller rRDd), dog således at formlen men ikke

selve den omgivende tekst rettes i Les parties du Discours, hvorfor rettelsen måske er lavet af oversætteren:

Denne Definition [på interjektionen] synes nu bedre at passe paa en hel Sætning - f.Ex. bestaaende af Subject og Prædicat - end paa et enkelt Ord. En Sætning er nemlig netop en paa een Gang relativ og descriptiv Synthese (rRDd) [i den franske udgave rettet til: DrdR]. (...) Der er i enhver Sætning et Grundlag hvorpaa der bygges, en Ramme (D) hvori der indtænkes Beskrivelse (d); og for saa vidt er Sætningen descriptiv eller analytisk. Men tillige er der altid et Tankeresultat eller Object (R) hvorimod der stiles (r), to eller flere Elementer der tænkes sammen; og for saa vidt er Sætningen relativ eller syntetisk. (...) En Sætning er et Hele paa en Gang af analytisk og syntetisk Art, en Forening af Substans og Funktion saa vel i subjectiv som i objectiv Betydning; den er defineret: rRDd [i den franske udgave rettet til: DrdR]. (Brøndal 1928: 155; Brøndal 1948a: 137f)

Den endelige sætningsdefinition ser da ud til at være udformet efter 1928, og at det sker omkring foredraget fra 1930 er da det mest sandsynlige, hvorefter Morfologi og Syntax tager form (der findes intet efterladt manuskript til dette værk hvorfor en kladde ikke kan dateres) som et efterhængt, forsinket midterafsnit til Ordklasserne i overensstemmelse med de planer Brøndal meddelte Højberg Christensen.

I forbindelse med dette arbejde har Brøndal gravet sine gamle noter frem, og i én af dem ser man - *in statu nascendi* - selve ændringen tage form. Notatet er fra 1923 fra udkastene til den danske grammatik (4297,3) og hedder "Sætningens Form"

1. Sætningens fuldstændige Form er paa een Gang forbindende og beskrivende. Der kræves 4 Led: DdrR.
2. Alm. gør man siden Aristoteles Sætningen 3-Jeddets: S → P. Altsaa Drd. - Men NB: Her glemmes, at Præd. ogsaa er Genstand. Først ved (R) faar Copula (r) sit Korrelat.

På dette papir har Brøndal - med andet skriveredskab og med anden skrift - overstreget DdrR og skrevet $D \xrightarrow{r} d \rightarrow R$. Da han har brugt samme notationsmåde som i foredragsmanuskriptet, kan man med god ret formode samtidighed, og når han har gjort det netop på dette gamle notat og ikke på andre, er det fordi notatets punkt 2 faktisk allerede i 1923 har argumenteret for den rækkefølge Brøndal til sidst beslutter sig for: Drd + R. 'Her glemmes', står der - det gælder åbenbart osse Brøndal selv.

Sætningen defineres altså ikke kun af én dikotomi (Dd vs rR, dvs. subjektiv eller deskriptiv vs objektiv eller relativ) men af en dobbelt-dikotomi: Dr::d:R eller subjektiv-passiv, objektiv-aktiv vs

subjektiv-aktiv, objektiv-passiv. Sætningen er således både defineret ved en rækkefølge og en vis sammenfletning. Disse to træk vil jeg prøve at forstå. Lad os først vende tilbage til det store citat fra Morfologi og Syntax hvor rækkefølgen er i centrum (IV.B.: 351f).

Det synes indlysende rigtigt at det første led i kæden må være D:, det ubestemte indeterminatum der blot udtrykker at der er fokus på et emne, at der altid er valgt en udgangsposition og er sat en ramme om en bestemmende aktivitet. Det er helt i overensstemmelse med den komprehensive logiske synsvinkel der styrer Brøndals tankegang. Men samtidig er D: igangsætter for den diskursive proces ('kalder paa', 'Krav'), og denne initiale intentionalitet er netop blevet tilført kvantiteten ved dens forening med den fra substansbegrebet udskilte hensigtsbestemmelse og har gjort den til et subjektivt genstandsbegreb. Forudsætningen for at Brøndal kan definere sin sætning er den kategoriale revision.

Det er nu videre hans opfattelse at der hersker et forudsætningsforhold mellem D: og r: ('der sættes - for at opfylde dette Krav - en Relation'), altså r: forudsætter D:, dvs. D: kan tænkes uden r:, nemlig hvis sætningen ikke bliver til noget, men ikke omvendt. Dette implikationsforhold er derimod set fra en morfologisk synsvinkel ejendommeligt, da D jo er reciprokt forbundet med d og ikke med r. Men det der skal være tale om her, er orienterede kategorier. D: sætter i kraft af sin indeterminerede karakter en mulighed for aktivitet, det være sig r: eller :d.

Mens der klart hos Brøndal er angivet et forudsætningsforhold fra r: til D:, står der ved det tredje led, :d, blot at der 'findes en Beskrivelse der passer til Emnet'. Denne vaghed i formuleringen er imidlertid en følge af at D og d er reciprokt forbundne i en konjunktion, hvorfor iværksættelsen af den ene trækker den anden med sig. Deres reciprocitet beror på deres modsatte retning, angivet af kolonerne, D: peger fremad mod :d der peger tilbage mod D:. I en diskursiv proces kan r: ikke eksistere uden fastlæggelsen af en åben ubestemt 'situation', et sted at udfolde sig i eller fra (D betegner jo orden og position). Den identiske retning i D: og r: angiver således det ensidige forudsætningsforhold.

Til slut hedder det at der 'sættes en Genstand (:R) for Relationen'. Mellem r: og :R hersker altså samme reciproke forhold som mellem D: og :d. Ordet 'sættes' indicerer som før kun en implikation, men reciprociteten fremgår af den modsatte retning i de orienterede termer.

Brøndal har imidlertid ingen forbindelse sat mellem d og R, hhv. :d og :R. Begge er afsluttende momenter, og :R forbliver ligesom et overskudsprodukt i processen der lukker sig i triaden D-r-d, ikke ulig subjekt/prædikat-dommen, der af Brøndal forkastes som utilstrækkelig i "Langage et logique" og i det anførte notat med den afgørende rettelse i notationen. At der skal være en forbindelse til :R, ser man klart af en reformulering af definitionen på det alment syntaktiske

forløb, hvorefter

der ved enhver Sætningsdannelse og overhovedet ved syntaktiske Operationer gaaes ud fra en ubeskrivet eller subjectiv Genstand (D), som sættes (r) i et beskrivende Forhold (d) til en egentlig eller objectiv Genstand (R). (Brøndal 1940a: 72)

Her ser det ud som om forløbet er tænkt som en lineær række hvor hvert led forudsætter det foregående og altså impliceres af det efterfølgende. For :R og :d betyder det da at :R forudsætter :d, idet :d ikke kun som før skal 'passe til et emne' men osse til en genstand. Det forekommer dog utænkeligt på grund af den retning som de to led, markeret med deres koloner, har fået tildelt. D's dobbelte forbindelse, til både r: og :d, lader formode at forholdet ikke er så lineært endda, og der er i denne passage osse antydnet en nærmere forbindelse mellem D: og :R, den første sættes i et beskrivende forhold til den sidste, og det fremgik ikke af det første store citat fra Morfologi og Syntax.

Den fornemmelse af et mere komplekst forhold bekræftes af Brøndals omtale af et led der omfatter alle fire kategorier på én gang og derfor egentlig er en sætning:

Det [leddet] har i sig optaget Sætningens Begyndelse og Slutning, dens Midte og Periferi. Det er identisk med selve Sætningen - der altsaa herved har faaet sin Definition. (Brøndal 1932: 78)

På dette sted tænkes den diskursive helhed ikke som en lineær følge men netop som en sammenfletning af de kategoriale par, således som det osse er fremgået af foredragsmanuskriptet "Sætningens Rangforordning", hvori der tales om begyndelsesled, centralled og slutled, hvoraf centralleddet er komplekst. I en udateret opstilling af sætningsleddene skrives sætningen osse D:(r/d):R (4297,11). Der arbejdes altså med disse modsætningspar:

begyndelse	vs slutning	- eller	D:	vs	:R
midte	vs periferi	- eller	r::d	vs	D::R

En sådan opfattelse af det diskursive forløb er det tilsyneladende ikke muligt at integrere i den tetrapolære kategoriale grundenhed. Opstillingen giver ingen entydig retningsbestemmelse, men snarere en balance mellem to modsatrettede orienteringer: initial mod final og final mod initial, balancerende om en kompleks perifer og en kompleks central enhed. Rækkefølgen i den syntaktiske orden har klart ikke-lineære træk der må fortolkes.

Jeg vil nærme mig problemet via en bemærkning af E. Benveniste, der i sin afhandling om nominalsætningen skriver:

La fonction verbale, telle que nous la posons, reste en une certaine mesure indépendante de la forme verbale, bien que souvent les deux coïncident. Il s'agit justement de rétablir dans leur relation exacte, cette fonction et cette forme. Au sein de l'énoncé assertif, la fonction verbale est double: fonction cohésive, qui est d'organiser en une structure complète les éléments de l'énoncé; fonction assertive, consistant à doter l'énoncé d'un prédicat de réalité. La première fonction n'a pas besoin d'être autrement définie. Tout aussi importante, quoique sur un autre plan, est la fonction assertive. Une assertion finie, du fait même qu'elle est assertion, implique référence de l'énoncé à un ordre différent, qui est l'ordre de la réalité (Benveniste 1966: 154)

Benveniste isolerer en bestemt funktion i den almindelige fremførende ytring, som den rummer uanset hvilke ordklasser der realiseres i den. En specifik og generel syntaktisk funktion. Denne funktion er dels lukkende ('cohésive'), dels åbnende ('assertive') i forhold til - i snævre forstand - en referentiell virkelighed ('la réalité') og til - i videre forstand - en anden orden ('un ordre différent'), nemlig forskellig fra den der struktureres i lukningen.

Når jeg med rimelighed kan henvise til Benveniste i forbindelse med Brøndal, ligger det dels i begges insisteren på det ordklasseafhængige genuint syntaktiske træk, dels på den overensstemmelse der er mellem 'la fonction verbale' og Brøndals centralled, r::d, cf. den tidligere citerede optegnelse (4297,3):

Alm. gør man siden Aristoteles Sætn. 3-leddet S → P. Altsaa Drd. - Men NB: Her glemmes, at Præd. ogsaa er Genstand. Først ved den (R) faar Copula (r) sit Korrelat.

Her angiver 'Drd' centralledets lukkende ('cohésive') funktion, mens genstandsrettetheden angiver dets åbnende ('assertive') funktion. Men hvor radikal er forskelligheden ('un ordre différent') mellem de områder som de to funktioner afsætter spor af i Brøndals centralled (de subjektive og det objektive) og i Benvenistes verbalfunktion (det grammatiske og det reale)? Er realitet den umiddelbare reference til et reelt objekt, der selvfølgelig er forskellig fra sin sproglige repræsentation, eller er der tale om realitet i sidste instans, der som i den klassiske logiske doms tautologi (A er (i sandhed)A) lader sig inkludere i en adækvat sproglig form, således at den lukkende funktion dominerer over den åbnende? Benvenistes pointe synes at være at verbal funktion åbner den referentielle dimension overhovedet:

A la relation grammaticale qui unit les membres de l'enonce s'ajoute implicitement un "cela est!" qui relie l'agencement linguistique au système de la réalité. (ib.: 154)

Det er indbygget i den syntaktiske proces ('l'agencement linguistique') med den verbale funktion, at der sættes en genstandsmæssighed om hvis beskaffenhed der i øvrigt ikke siges noget, og altså heller ikke om forskellen mellem sprog og virkelighed er reducerbar i sidste instans. Benveniste udtrykker sig sprogfilosofisk neutralt om verbalfunktionen og dermed osse om forskelligheden af de to dimensioner verbalfunktionen sammenfletter. (Dog kaldes virkeligheden et 'system').

En sådan neutralitet er ikke mulig hos Brøndal, når han vil fikseres centralledets funktion kategorialt, omend han ikke er særlig eksplicit. Det er klart at Brøndals Relatum-begreb, R, på samme måde som den realitet som Benvenistes assertive, åbnende funktion peger på, blot er sat som en genstandsmæssighed hvorom man ved at den er. Men hvor Benveniste kun tager anledning til at tale om at den sprogeksterne realitet - hvilken epistemologisk status den end har - kan sætte sine spor i verbalfunktionens dobbelte funktion, vil Brøndal både integrere dette spor (r:) og genstandsmæssigheden selv (:R) i definitionen af den syntaktiske rytme. Denne øgede kompleksitet i forhold til Benveniste giver problemer (cf. Larsen 1984a: 343ff).

Brøndals ene forslag til denne integration lyder som før:

ved enhver Sætningsdannelse og overhovedet ved syntaktiske Operationer gaaes ud fra en ubeskrevet eller subjectiv Genstand (D), som sættes (r) i et beskrivende Forhold (d) til en egentlig eller objectiv Genstand (R). (Brøndal 1940a: 72)

Her er rytmen en lineær kategorial gåsegang, hvor centralledet binder begyndelses- og slutled sammen. Slutningen bliver opfyldelsen eller udfyldelsen af begyndelsens tomme ramme, altså en bevægelse der ikke adskiller sig væsentligt fra den logiske doms erkendende identifikation mellem substans som subjekt og substans som objekt, blot fastholdes i stedet den identificerende bevægelse og ikke identifikationens resultat. Subjektet (D:) indgår i en række forhold (r:) (fx Peter der giver sin bil dæk på, derpå vasker den, derpå kører i den, derpå ...), som beskriver (:d) Peter som fingernem, renlig, påpasselig, ... Til sidst opstår en række identifikatoriske domsformede udsagn (Peter er a, b, c, ...), der til allersidst fortæller at Peter (i sandhed) er det eller det: Han er fingerfærdigheden selv, han er renligheden selv, ... Den egentlige eller objektive genstand er fundet, erkendt (:R).

Men det er netop den radikale spaltning af substansbegrebet der er Brøndals udgangspunkt, hvormed han eksplicit afviser en metafysik. I den just citerede optegnelse er det der 'Her glemmes' nemlig at ikke D:, men r: får sit korrelat i :R. Det er altså centralledet der under ét forholder sig til ét perifert led (D::R), dvs. en funktionel modsætning forholder sig til en genstandsmæssig, uden at disse modsætninger eller modsætningen mellem dem lader sig reducere, hvorfor det derfor er selve disse modsætninger der er indskrevet i den logiske diskursive rytme. Det må være det Brøndal mener med at modstille sætningens

"Midte og Periferi" (Brøndal 1932: 78), altså ikke periferier, hvad han først bliver i stand til at formulere i sin kasusteori ved hjælp af begreber der er knyttet til relationsarterne, nemlig relationsformerne (som vi kritisk vender tilbage til i kapitlet som struktureringsprincippet, IV. E.):

alle negative Relationer (...) [peger] mod Sætningens Slutpunkt og udover dette mod en af selve Sætningen uafhængig transcendent Genstand (R) - en Genstand der netop bliver til ved Synthese af alle negative Relationer (Brøndal 1940a: 80)

Genstanden produceres altså i sin uafhængighed af diskursen - er ikke uafhængig slet og ret - og er således eftersat denne (cf. pilene i Brøndals optegnelse (4297,3): $D \xleftarrow{r} r \xrightarrow{d} d \xrightarrow{R} R$). Men den er samtidig forudsat, nemlig som den genstand diskursen er rettet imod. Det er således selve kompleksiteten mellem forudsathed og eftersathed der fastholdes i sætningens periferi ($D::R$). De to substansbegreber forholder sig ikke direkte til hinanden (D som position for R), men er altid determineret af diskursens logiske orden, hvor de er bestemt i foreløbig negativitet (R) eller ved en endnu ikke opnået positivitet (D), en foreløbighed der fordrer centralledets dobbelte funktion for at sættes i værk, og som samtidig - som vi så i karakteristikken af r- og d-kategorien - åbner for relationsarters og -formers felt, der er området for Brøndals semantik. Kategorierne er altså kategorier for betydningsproduktionen i syntaksen, således at de fire limitative kategorier artikulerer rytmens generelle aktkarakter, mens - synes det - relationsarter og -former artikulerer den specifikke og udfyldende 'Synthese'.

I stedet for at opskrive den syntaktiske rækkeorden som Brøndal gør med begyndelsesled, centralled og slutled ($D:r::d:R$), bør man derfor snarere opstille en orden med perifert led, centralt led, perifert led, hvor overgangen mellem syntagmerne artikuleres af og i det perifere led (cf. at Brøndal i sine tidlige optegnelser skifter mellem notationen $DdrR$ og $rRdD$). Udgangspunktet er ikke D: men $:R/D::$, således:

...:R/D:r::d:R/D:...

Hermed understreges det at den diskursive rytmik og dens lingvistiske grundenhed, sætningen, fremtræder som et hus i splid med sig selv. Den er en fast lukket helhed holdt sammen i en konjunktion mellem centralled og perifert led. Men centralledets finale komponent, :d, peger tilbage og udfylder initialledet, D:, og overfløddiggør gennem sin udfyldning på sin vis det videre forløb. Dog insisterer centralledets første og initiale komponent, r:, på en fortsættelse, en sprængning af den initialt-centrale helhed $D::d$, til fordel for en central-final afslutning, $r::R$. Der er et aldrig synkroniseret gearskift i

forløbet der netop gør det til forløb (cf. Kristevas fortolkning af Benveniste i Kristeva e.a. (eds.) 1975).

Nu er det imidlertid selve den initialt-centrale lukning der har sat muligheden for sin ophævelse eller tømning på grund af forudsætningsforholdet mellem D: og r:.. Det diskursive forløb fremtræder på én og samme tid som en lukket og sluttet helhed, r::d vs D::R, og som åben i kraft af polariseringen mellem den initialt-centrale lukning og den finalt-centrale åbning eller tømning, D::d vs r::R.

Men det er osse dette forhold der giver den diskursive proces dens dialektiske karakter; det er dens motor, idet sætningen som her defineret ikke blot slet og ret indgår i dette forløb som en fikseret enhed, men er defineret således at den fremtræder af forløbet og tvinger det videre. Det er trivielt faktum fra sprogbrugen at den ene sætning følger af (og ikke blot efter) den anden, at sproget altid fungerer i en kommunikativ kontekst. Denne truisme kan specificeres og problematiseres gennem opstilling af forskellige spilleregler for konversationen for at den kan fungere efter sprogbrugerens hensigt, altså regler for hvordan forløbet kan kontrolleres af de medvirkende. (Lad mig her blot nævne værker som Ducrot 1972; Searle 1972; Grice 1971; Grice 1975; Searle 1979; generalisationsforsøg udover det naturlige dagligsprog findes i fx Burton 1980; Pratt 1977).

Brøndal prøver ikke her at lave et sæt slutningsregler for sætningens faktiske brug, men prøver at give den erfarede sammenhæng et logisk indhold, dvs. hæve den fra SB til UG for dermed at kunne forklare at sprogbrugen arter sig som den gør (men jo ikke nærmere hvordan den arter sig): den polarisering som slutningen forårsager er forudsætning for en ny diskursiv enheds begyndelse, der atter producerer sit eget ophør, sin egen overskridelse i den finale åbning. Deraf det perifere leds forbundne ekstremer. Det frisatte :R er den logiske basis for at en forståelsesramme, D:, etableres, netop til forståelse og integrering af :R - og den diskursive proces igangsættes/fortsættes, :R/D:.. Det er den dialektiske cirkularitet der således er grundstammen i den logisk definerede rytmik, og det er den som den klassiske logik ved elimineringen af :R ikke kan forestille sig. De rytmiske grundenheder hænger sammen som led i en kæde, ikke i forlængelse af hinanden men gribende ind i hinanden, de binder og ophæver hinanden som nødvendig forudsætning for sammenhængen. Hvad der er banalt i SB, er basalt i UG og kan benævnes det diskursive paradoks og er et aspekt af diskursen som konstitutiv akt, således om det indgår i min kategoridefinition, def. 10 (III.D.: 290).

Med nogle linier fra en narratologisk analyse af P. Aa. Brandt og J. Mønster Pedersen kan det særlige symmetrisk/asymmetriske forhold i Brøndals logiske rytmik, der måske synes usædvanligt, illustreres teoretisk. Det syntaktiske eller rytmiske perspektiv er jo ikke indsnævret til at gælde for sætninger *stricto sensu*:

Det er ejendommeligt, og væsentligt for overfladeforløbet, at

det er endeligt, det slutter; dette er ikke en trivial bemærkning men peger antagelig på en afgørende egenskab ved den narrative vare: dens performative eller endda imperative natur.

Ethvert kvant medfører en valorisering, nemlig aktanternes. Men ligesom konkatenationen i alm. implicerer et narrator-subjekt, og for såvidt en narratorvalorisering, kan man sige, at de to valoriseringer på karakteristisk måde sættes i forbindelse med hinanden netop ved narrationens afsluttethed, nemlig i dens sidste-kvant hvorefter konkatenationen ophører. Lad os sætte, at der altid gives et sidstekvant, sidste led i det narrative vævs overordnede kæde; dette sidstekvant vil ligesom alle de foregående udskille sin valorisering, men kan ikke modalisere, da ingen konkatenation følger. I stedet manifesteres den "frigjorte energi" som en modalisering af narrator: narrator overtager de modale værdier, som ellers ville være ført videre i konkatenationen. Dette betyder, at narrator valoriserer sidstekvant som dennes modtagerinstans, og modaliserer sin egen situation (det kvant af "virkeligheden", hvori han selv er aktant). Eller rettere: såvel narrator som "publikum", der som kommunikationsdeltagere i samme grad valoriserer den kommunikerede vare, overtager "narrationsenergien" i sidste kvants frigjorte modalitet. Tydeligst viser fænomenet sig derved, at det fortalte efter sidstekvant står polariseret; de to deixis i kvantets "polemiske" struktur er ikke mere symmetrisk modstillede: den "sejrende" part står som et euforisk univers, den "tabende" part som et dysforisk univers. Det er netop ved at slutte på en bestemt måde, at fortællingen bliver "værdifuld" som kommunikeret vare; fortællingen "handler" ikke på forhånd "om" kampen mellem et bestemt euforisk (godt) princip og et dysforisk (ondt) princip, men producerer først eufori/dysfori ved at slutte, og da kommunikere. (Brandt og Mønster Pedersen 1969: 28f).

Artiklen er skrevet i forlængelse af en artikel af Greimas, hvilket præger terminologien, der dog kun her kommenteres i den udstrækning den belyser Brøndals rytmekonception.

For det første bemærker man at forløbet er karakteriseret som en afsluttet helhed, men at den afsluttede helhed har en brudt symmetri. Det initiale og det finale moment er ikke i balance. Den valorisering der er tale om mellem kvanterne (hos Brøndal kategorier) er en transport og produktion af værdi. D: der er tom, valoriseres ved at fyldes af :d, hvilket bevirker en afsluttethed, idet D: taber sin åbenhed og ubestemthed. Der er sket en transport af værdi, et tab og en vinding. Men konkatenationen, dvs. en retningsbestemt sammenkædning, fortsætter og indikerer via r: eksistensen af :R, der er det

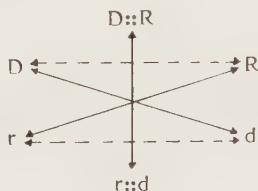
omtalte sidstekvant. Det er ved at være sidstekvant at :R kompletterer helheden, men ved netop at være sidstekvant osse sætter sig udenfor den helhed som valoriseringen af D: ved :d har etableret. :R sætter qua sidsteled med nødvendighed en begyndelse, nemlig begyndelsen på den helhed den er afslutning på. Men den sætter, da denne begyndelse ikke kan gentages, osse en fortsættelse hvori sidstekvantet lader sig integrere, dvs. der sættes et nyt D:. Det er denne modalisering af narrator (D:) som citatet taler om, og 'overtagelsen af "narrationsenergien" i sidstekvants frigjorte modalitet' er D:s iværksættelse af en fortsættelse af konkatenationen i en ny diskursiv helhed, det der gør den afsluttede helhed til en 'kommunikativ vare'. Heraf det diskursive forløbs forening af symmetri og asymmetri, en forening der ikke ligger færdig i forløbet - forud for det eller efter det - men produceres i og med den diskursive praksis.

Lad mig osse give en mere konkret illustration af den diskursive rytmske egenart i dens dobbelthed af genstandsrettethed og forløbslogik. Freud sammenligner af og til drømmen med hieroglyffer (fx i den 15. forelæsning (Freud 1975)) udfra en ide om en særlig modsigelsesfuld karakter i det gamle sprog (efter Abels vist nok nu ganske glemte bog "Gegensinn der Urworte"). Ratioen i den systemiske side af denne abduktive ide er denne: med de gådefulde drømme eller hieroglyffer ved man at der foreligger et betydningsobjekt, men ikke hvilket. De er sat som uanalyseret genstand, R. Hvad de betyder (d) hænger sammen med deres position i et betydningsunivers, dvs. hvor genstanden er placeret (D) i en struktur af indbyrdes relationer (r), der siger hvordan objektet og dets elementer forholder sig internt og eksternt. Ratioen i den rytmiske dimension er denne: Givet R der undersøges i forhold til sådanne positioner, D, der "skabes eller findes" (Brøndal 1928: 72), at der opstår forbindelser, r, hvormed den i forhold til R nødvendige position kan karakteriseres, d, hvorved R frembringes: aha, så det er hvad en hieroglyf eller en drøm er (Drd), og det er hvad den betyder (R). Dermed afsætter R - som 'transcendent Genstand' - mulighed for indtagelse af nye positioner. "Empirien produceres", hedder det lapidarisk og enfatisk hos P. Brask indenfor en beslægtet optik (Brask 1974: II, 812).

De to eksempler er kun illustrationer af en tankegang, uden nærmere stillingtagen til deres brug af Greimas og Freud og deres særlige metaforik. Men det synes rimeligt at sige at der med Brøndals kategorier er institueret et logisk systemisk og logisk rytmisk område. Men der er stadig hermed intet tilkendegivet om det struktureringsprincip, hvormed en konstruktion kan udfylde disse områder i en diskursiv praksis på basis af et givet antal kategorier (osse konstruktionen af morfologien i UG er en diskursiv praksis, nemlig i den videnskabelige diskurs), men der givet en logisk karakteristik af en sådan praksis. For hvert område er defineret en grundenhed, bygget over en dobbeltdikotomi; for rytmen sætningen og for systemet den tetrapolære grundenhed.

3. Det tredje hovedproblem - udover de netop behandlede (sæt-

ningsdefinitionens almenhed, kategoriernes rækkeorden) - bliver om den syntaktiske grundenhed kan bestemmes af et sæt afhængigheder som den morfologiske. Denne grundenhed fastlagde vi ved to indefinable, konjunktion og disjunktion. For den syntaktisk-rytmiske grundenhed er det klart at der mellem kategoriene én for én kun kan etableres afhængigheder mellem D, r og d, mens R er isoleret i forhold til disse. Derimod er modsætningen mellem centralled og perifert led (r::d) vs (D::R) karakteristisk for den diskursive rytmi som helhed, idet der her er tale om en konjunktion mellem to størrelser, der hver for sig udgøres af disjunkte kategorier:

8. Den logiske konstant og fænomenologien

De fire logiske kategorier, der her er formaliseret strengere end Brøndal selv gør det, er for Brøndal selve sammenknytningen af sprog og tanke, dvs. formidlingen mellem den sproglige beskrivelse og den filosofiske forklaring. Han kalder den: "den logiske Konstant der gør Mennesket til Menneske" (Brøndal 1932: 107; cf. Husserl 1974: 190).

Brøndal forsøger hermed at sætte sig ud over den kritik der ofte har været rettet mod en videreførelse eller fornyelse af de aristoteliske kategorier i lingvistisk sammenhæng, fx af Hjeltslev:

Mere skeptisk må man forholde sig over for de især i ældre tid florerende forsøg på at opbygge en sproglig betydningslære på begrebslogikken, bl.a. fordi den slags forsøg kører i ring: begrebslogikken er dannet på grundlag af sproget (Aristoteles' logik ville bl.a. aldrig være kommet til at se ud, som den gør, hvis den ikke havde været tænkt på græsk). (Hjeltslev 1963: 177)

Hjeltslev fremfører både en praktisk og en principiel kritik. Den praktiske er parentetisk og ligger i bemærkningen om at overvejelserne er baseret på et for snævert sprogligt grundlag: det græske sprog har formet logikken. Den direkte fremførte principielle kritik kan imidlertid vendes om: hvis begrebslogikken er bygget på sprogligt grundlag, kunne det tyde på at enhver logik er sprogligt funderet. Og da hjælper det ikke blot at skyde begrebslogikken til side til fordel for

anden logik, som Hjeltslevs skjulte opfordring indbyder til. Ved at acceptere sammenhængen mellem sprog og logik som uopløselig, er der skabt basis for en refleksion over forholdet mellem sprog og tanke der ikke nødvendigvis fanges af cirklen. Men det bliver man med sikkerhed, hvis man indser den som en realitet og dog fornægter den under arbejdet. Det er Benvenistes standpunkt, uden at han dog er blind for den tautologiske fare:

En fait, essaie-t-on d'atteindre les cadres propres de la pensée, on ne ressaisit que les catégories de la langue. (...) Le fait que la langue est un ensemble ordonné, qu'elle révèle un plan, incite à chercher dans le système formel de la langue le décalque d'une "logique" qui serait inhérente à l'esprit, donc extérieure et antérieure à la langue. En fait, on ne construit ainsi que des naïvetés ou des tautologies. (...) Mais la possibilité de la pensée est liée à la faculté de langage, car la langue est une structure informée de signification, et penser, c'est manier les signes de la langue. (Benveniste 1966: 73f)

Brøndals definition af mennesket ud fra den logiske konstant som dets differentia specifica er jo noget rationalistisk farvet og følgelig forsynet med stærke metafysiske overtoner. Derfor er det væsentligt at få kategoriernes funktion gjort klart i sprogteoriens forklarende aspekt, så man kan se om Brøndal, som Benveniste, ser forbundetheden mellem tanke og sprog uden rigtig at kunne stille noget op med den ud over at konstatere den, eller om Brøndal som ægte rationalist kan hældes ud som barnet i det hjeltslevske badevand.

Da jeg kun her har fremdraget en del af Brøndals kategorier, de limitative, er det naturligvis for tidligt at trænge til bunds i problemet om kategoriernes status indenfor Brøndals samlede teori. Men på den anden side tillægger han selv disse kategorier størst vægt og giver dem en mere omfattende fremstilling end de øvrige grupper, der ligesom er opsamlinger af kategoriale problemstillinger der er opstået under arbejdet med de fire limitative kategorier uden at kunne artikulere af disse. Og vi har da osse set at der fra disse kategoriale områder - både ved indførelsen af d og r med henblik på den almene morfologi og ved diskussionen af centralleddets, r::d, produktion af slutleddet, :R, i den almene syntaks - blev impliceret et andet kategorialt felt, tentativt tilknyttet relationsarterne.

Der kan altså være grund nok til, som en første fase af placeringen af kategorierne under sprogteoriens forklarende aspekt at standse op her. Selv om Brøndal, som tidligere nævnt, ikke lover Højberg Christensen andet end den betydning kategorierne umiddelbart har som definition, er det ikke ren defaitisme (4297,4). For når han samtidig siger at kategorierne markerer erkendelsens grænse, er det i virkeligheden en meget præcis angivelse af den funktion de skal opfylde i sprogteorien: kategorierne skal artikulere det sprogfilosofiske hoved-

problem, forholdet mellem sprog og tanke, eller sprog og bevidsthed, med fastholdelse af det som et problem om betydning. Kategoriernes rolle bliver at formidle sprog og tanke i en teori om sproget som i alle henseender gennemtrængt af betydning: kategorierne skal muliggøre at man kan tale om sprog (morfologi, syntaks etc.) som om det er bevidsthed, dvs. betydning og ikke formalistiske regler, og muliggøre at man kan tale om bevidsthed, tanke som om det er sprog, dvs. artikuleret betydning. Kategorierne skal, om man vil, gøre erkendelsens grænse operationel.

Sproget som abstraktum, som tanke- eller bevidsthedsprodukt, kan omtales konkret, nemlig som kategorialt institueret UG, og tanken kan diskuteres som sproglig evne eller kraft uden med nødvendighed at blive en sproget iboende *lógos* eller en mennesket iboende entelekisk kraft der er sammensat af medfødte ideer. Når Brøndals teori derfor med nødvendighed i sit fundament og fra sin første begyndelse er knyttet til betydningsproblemet og i sit kategoriale valgslægtskab forbinder sig med en Aristoteles (kategorierne forener ontologi og logik), med en spekulativ grammatik (sprogets form er betydningsmåder, modi significandi) og med en fænomenologi (bevidsthed er betydende bevægelse), bærer den på en almen humanistisk vision og ambition med brede inspirationsmuligheder - men med store muligheder for at falde dem for brystet der, af gode og praktiske grunde, ser humanioras hovedopgave i afgrænsning af autonome specialområder.

For det er vigtigt her ved understregningen af betydningsproblemet at holde fast i at kategorierne ikke - hvad vi klart har set ved institueringen af morfologi og syntaks i UG - kan instituere et autonomt område (i morfologien peges på aktkarakteren, på relationsarternes område, i syntaksen er motoren brydningen mellem D og R, dvs. det der skiller sig ud af forløbet, og dermed referenceproblemet). Det er dette gensidige henvisningsforhold mellem sprog og tanke uden hypostase af en enkelt pol eller et enkelt element der kommer til udtryk i dette billede fra januar 1922 (4297, 23). Spejlene spejler noget, men transformerer det i selve spejlingens indbyrdes henvisning til struktur:

Disse danner 2 Par

1° r og R

2° d og D

Disse kan sml. med de 4 Spejle i Michelson Forsøg quatre miroirs équidistants et faisant face deux à deux.

Betydningsproblemet (sprog, tanke/bevidsthed) manifesterer sig i den sproglige refleksion over kategorier som en refleksion over sprogets aktkarakter (betydningsproduktion), over forholdet ydre/indre i sproget (tegnproblemet, hos Brøndal ordproblemet (se kapitel V.B.)) og over den producerende instans (subjektproblemet, hos Brøndal personproblemet (se kapitel V.C.)).

Jeg skal nu se nærmere på sprogets generelle aktkarakter, ved at videreføre den tidligere foretagne inddragelse af Brøndals fænomenologiske inspiration som et alment træk i hans teori (den specielle aktkarakter vil jeg se på ved differentieringen af intentionaliteten i sproget ved behandlingen af relationsarterne og synonymikken i kapitel IV.E.). Jeg vil altså drøfte de fire limitative kategoriers husserlske reference, og dermed - forhåbentlig yderligere - bidrage til at overvinde reservationen overfor kategoriernes begrebsliggørelse overhovedet. Hvad jeg holder fast i er altså sprogets rolle i bevidstheds- og betydningskonstitutionen, mens jeg allerede i afvisningen af mentalitetshypotesen hos Brøndal har forkastet at sproget skulle have monopol i forklaringen af betydningsfunktionen (cf. Penn 1972).

Kategorierne kan naturligvis ikke findes én for én i Husserls tekst, men det kan en parallel problematik og dens konstituent. Da det således er et valgslægtskab der fortsat interesserer mig og ikke en årsag/virkningsrelation på enkelte konkrete punkter, inddrager jeg atter værker af Husserl Brøndal formentlig ikke har læst, for at jeg kan artikulere problemstillingen som helhed (14). Husserl sigter mod sandheds- eller væsensindholdet i det givne fænomen, og i denne stræben placerer han sproget i de indledende stadier af erkendelsesprocessen som udtryksmedium og - i hvert fald i en vis fase af sin udvikling - reducerer dets kommunikative karakter i sidste instans "im einsamen Seelenleben" (Husserl 1968: II/1, 35ff; cf. Derrida 1967c). Brøndal derimod vil, i sin egenskab af sprogforsker, ikke skille betydningsproblemet fra erkendelsesproblemet og ikke acceptere til sit formål at "Bedeutungskategorien" opfattes som trinlavere begreber i forhold til "Gegenstandskategorien" (Husserl 1968: I, 244f). Det er betydningskonstitutionen, ikke sandhedsfunderingen som er Brøndals emne.

Overensstemmelsen mellem Brøndal og Husserl på det kategoriale område er mest iøjnefaldende i forbindelsen med det objektive genstandsbegreb (cf. Egebak 1969: 93). Brøndal taler om "objets purs" (Brøndal 1943a: 26) og om "et logisk Genstandsbegreb" med direkte henvisning til bl.a. Husserl (Brøndal 1928: 66).

Denne henvisning er endnu mere eksplicit i én note, nemlig fra ca. 1923 (4297,3), hvori "Begrebet Genstand R" tilføjes sidetal i Logische Untersuchungen, nemlig "I 229, 249 II 124f". Vi kan først citere hvad Brøndal må have læst (Husserl 1900-01):

I 229 (fra Prolegomena):

Ein Gegenstand (der Erkenntnis) kann ebensowol ein Reales sein wie ein Ideales, ebensowol ein Ding oder ein Vorgang wie eine Species oder eine mathematische Relation, ebensowol ein Sein wie ein Seinsollen. (ortografiske rettelser i 2. udg.)

I 249 (fra Prolegomena):

Es [die Mannigfaltigkeit] ist also ein Gebiet welches einzig

und allein dadurch bestimmt ist, dass es einer Theorie solcher Form untersteht, d.h. dass für seine Objecte gewisse Verknüpfungen möglich sind, die unter gewissen Grundgesetzen der und der bestimmten Form (hier das einzig Bestimmende) stehen. Ihrer Materie nach bleiben die Objecte völlig unbestimmt - der Mathematiker spricht, dies anzudeuten, mit Vorliebe von "Denkobjecten". ('d.h.' rettet til 'bzw' i 2. udg.; osse ortografiske rettelser)

II 124f (2. log. Unters.):

Wir leugnen es nicht und legen vielmehr Gewicht darauf, dass innerhalb der begrifflichen Einheit des Seienden (oder was dasselbe: des Gegenstandes überhaupt) ein fundamentaler kategorialer Unterschied bestehe, dem wir eben Rechnung tragen durch den Unterschied zwischen idealem Sein und realem Sein (...) Aber dieser Unterschied hebt nicht die oberste Einheit im Begriffe des Gegenstandes und in dem der kategorischen Satzeinheit auf. (i 2. udg.: 'und korrelativ den der kategorischen Satzeinheit auf')

Det er ikke svært at se afsmitningen hos Brøndal:

Det er fra Sprogets Standpunkt ligegyldigt, om de Genstande, der opereres med, er virkelige eller blot tænkte, personlige eller upersonlige, legemlige eller ulegemlige. Der behøves blot en Art logiske Punkter eller Atomere, der kan gøres til Genstand for vor Tanke. (Brøndal 1928: 69)

Opfattes Ting som blot og bart Relat ("das Bezogene"), faar det i den Forstand en rent objectiv Karakter, at det alene gælder Objecter for Tanken. Om disse Objecters Karakter og Natur er dermed intet sagt. (ib.:70)

Nu er det vigtigste imidlertid ikke at påvise at Brøndal har sin R-kategori fra Husserl (og D-kategorien et andet sted fra, r-kategorien et tredje etc.), fordi hans mål er at anskue alle fire kategorier så de "danner et System", og så de ikke "defineres ud fra eet Udgangspunkt, saa at de danner een Række" (ib.: 70), dvs. med R-kategorien som overordnet kategori. Det er derimod vigtigt for vurderingen af Husserl-inspirationen at se om Brøndal har kunnet finde ansatser til de øvrige kategorier og til en kategorial systematik, dvs. om Husserls tankegang tillader Brøndals ombrydning af kategoritavlen, osse selv om vi ikke kan sætte fingeren på præcise citater som ovenfor. Findes der med andre ord passager hos Husserl der tillader Brøndals fortolkning af det spaltede genstandsbegreb (som vi fx har set i tilskrifterne til Heideggers Duns Scotus-bog)? I hvert fald ville Brøndal udskille de matematiske genstande i Husserl-citatet ovenfor som selvstændig D-kategori.

Der findes i den vigtige 1. logiske undersøgelse "Ausdruck und

Bedeutung" (som Brøndal henviser til uden sidetal i notatet "Betyde og betegne" fra 1923 (4297, 3)) passager der kan antyde en mulighed:

Die Ausdrücke unter ihre Bedeutungsintentionen messen sich (...) im Denk- und Erkenntniszusammenhange nicht bloss den Anschauungen an (ich meine den Erscheinungen der äusseren und inneren Sinnlichkeit), sondern auch den verschiedenen intellektiven Formen, durch welche die bloss angeschauten Objekte allererst zu verstandesmässig bestimmten und aufeinander bezogenen Objekten werden. Und demgemäss deuten die Ausdrücke, wo sie ausserhalb der Erkenntnisfunktion stehen, auch als symbolische Intentionen auf die kategorial geformten Einheiten hin. So können zu derselben (aber kategorial verschiedenen gefassten) Anschauung, und damit auch zu demselben Gegenstände verschiedene Bedeutungen gehören. Wo anderseits einer Bedeutung ein ganzer Umfang von Gegenständen entspricht, da liegt es im eigenen Wesen dieser Bedeutung, dass sie eine unbestimmte ist, d.h. dass sie eine Sphäre möglicher Erfüllung zulässt. Diese Andeutungen mögen vorläufig genügen; sie sollen nur von vornherein dem Irrtum vorbeugen, als wären am sinngebenden Akte ernstlich zwei Seiten unterscheidbar, deren eine dem Ausdruck die Bedeutung, deren andere ihm die Bestimmtheit der gegenständlichen Richtung gebe. (fodnote: henvisning til Twardowskis antagelse af en "in doppelter Richtung sich bewegenden Vorstellungstätigkeit") (Husserl 1968: II/1, 49f; først og sidste fremh. min; identisk med 1. udg. Husserl 1900-01: II, 49f).

Die mehrfachen Äquivokationen der Rede von dem, was ein Ausdruck ausdrückt, oder vom ausgedrückten Inhalt, kann man so ordnen, dass man zwischen dem Inhalt im subjektiven Sinn und dem Inhalt im objektiven Sinn unterscheidet. In der letzteren Hinsicht muss auseinandergehalten werden:

Der Inhalt als intendierender Sinn oder als Sinn, Bedeutung schlechthin,
der Inhalt als erfüllender Sinn und
der Inhalt als Gegenstand.

(Husserl 1968: II/1, 52; identisk med 1. udg. Husserl 1900-01: II, 52, bortset fra et indskud efter 'subjektiven Sinn': "(im phänomenologischen, descriptiv-psychologischen, empirisch-realen Sinn)").

På trods af den snævrere erkendelsesfunktion Husserl her tilkender det sproglige udtryk, skelnes her klart mellem forbundne objekter ($R + r$) og ubestemte sfærer for udfyldning ($D + d$), der indenfor det instituerede betydningsunivers, dvs. på UGs niveau ('Bedeutung als solches'), optræder som objektivt ('Gegenstand') og subjektivt ('erfüllender Sinn')

betydningsområde.

Nu er det imidlertid klart at genstandsbegrebet og genstandsligheds-akttilknytning, dens intentionale status (cf. V. log. Unters.) hos Husserl (cf. Husserl 1913: 22f) er mere omfattende og overordnet i forhold til 'udfyldningen' der er tilknyttet betydningsintentionen som dens udfyldning. Hos Brøndal er sådanne forhold på samme niveau, og betydningsintentionen er akten par excellence hos ham, inkluderende aktens 'intentionales Wesen' og 'bedeutungsmässiges Wesen' (Husserl 1968: II/1, 417).

Der er dog et sted i Logische Untersuchungen (V. log. Unters.) hvor der præsenteres et begreb der slående minder om Brøndals D-kategori (intentionalitet + quasi-skolastisk materialitet), nemlig "intentionale Materie", der sammen med "intentionale Qualität" (cf. d-kategorien) står over for "intentionaler Gegenstand" (cf. R-kategorien), de er alle aspekter af det intentionale indhold (til forskel fra det reale og det reelle) i en intentional oplevelse (Husserl 1968: II/1, 399). Den intentionale materie er tilsyneladende Brøndals efterspurgte 'substantia sine qualitate' (Brøndal 1928: 48).

Men terminologien ændres når Husserl skal karakterisere materien, idet han placerer den "im phänomenologischen Inhalt des Aktes" (Husserl 1968: II/1, 415), dvs. bevidsthedsakten, og gør den til "eine Komponente des konkreten Akterlebnisses" (ib.: 411). 'Fænomenologisk materie' er nemlig af Husserl tidligere (ib.: 397) identificeret med det 'reelle' indhold (og 'konkret' synes da osse at betyde 'reel' eller 'fænomenologisk'), der igen skarpt skilles fra det intentionale indhold, der vedrører genstandslighedens aktbundethed som sådan (ib.: 339) (cf. at "das Gegenstand-sein, phänomenologisch gesprochen, in gewissen Akten liegt" (ib.: 362)), og dermed peges der videre mod det 'intentionale væsensindhold' og dets ideale status (cf. ib.: 417ff)).

Begrebet 'intentional materie' kan altså ikke opretholdes som et særskilt og fundamentalt begreb, for dets to dele peger i hver sin retning. Og vi kan følgelig ikke på Brøndals vegne komme længere hos Husserl i eftersøgningen af et forlæg for kategorierne og deres system, dvs. længere end til konstateringen af at Brøndal søger ét niveau for betydningskategorier, hvor Husserl har to (genstands- og betydningskategorier), og til at Brøndals opdeling i to områder, det objektive (R + r) og det subjektive (D + d), udviser punktvis overensstemmelse med Husserls betragtninger.

Men netop det sidste sted jeg har slået ned på i Logische Untersuchungen omkring intentional/fænomenologisk materie, er i denne sammenhæng bemærkelsesværdigt i to henseender. Dels fordi Husserl her i en note i 2. udgaven henviser til fremstillingen i Ideen I af nóēsis/nóēma-problematikken til en klaring af forholdet mellem reelt/intentionalt, hvorfor vi kan fortsætte i dette værk. Dels fordi Brøndal øjensynlig kun har læst 1. udgaven under udarbejdelsen af sine kategorier, slet ikke kender Ideen og først sent måske kan have kendt de korrigerende noter som dette værk har givet anledning til i Logische Untersuchungen (der først optræder i 2. udg. i bibliografien

til Præpositionernes Theori).

Den problematik der henvises til er hýlē/mórphē/nóēsis/nóēma-strukturen. At Brøndal er motiveret til så at sige at tænke indenfor denne problemstruktur i Ideen I er klart: dels afviser han at bruge den klassiske stof/form-dikotomi og kalder på yderligere differentieringer (Brøndal 1928: 59f, 64); dels tager han materia-begrebet til sig fra skolastikken hvorfra det intentionalitetsbegreb stammer som Brentano og Husserl bearbejder (ib.: 71).

Den vigtigste drejning af fænomenologiens interesse for tingen-i-dens-fremtrædelse Husserl foretager i sin senere produktion, er hans insistere på det rene jeg, hvis teoretiske forform er "das einsame Seelenleben" i Logische Untersuchungen, dvs. den bevidsthed som fremtrædelsen sker for. Den sættes som det residuum der står tilbage efter den fænomenologiske epokhē, dens noksom bekendte metodiske 'sætten verden i parentes'. Denne operation er ikke primært en udeladelse af verden til fordel for en ren eller tom bevidsthed, men den er en bortseen fra eller indifferens overfor denne verdens reale eller reelle karakter, dvs. dens karakter af andet end den rene bevidstheds korrelat, idet denne bevidstheds væsen fortsat er intentionalitets væren-bevidsthed-om, forholdet-sig-til (Husserl 1913: 56ff). Epokhē udøves altså ikke blot som sætten i parentes, så man ser hvad der nu kan blive til overs, men en sætten i parentes med henblik på etableringen af den rene bevidstheds region i den transcendente fænomenologi, en region der må karakteriseres som aksiomatisk sat.

Disse operationer har naturligvis været omstridt, men hvad der interesserer mig her er de distinktioner de giver anledning til som bidrag til en forståelse af Brøndals kategorier. For det første en videreførelse af tredelingen fra Logische Untersuchungen: mellem det reale (dvs. materielt perciperbart fremtrædende), det reelle (dvs. denne fremtræden som bevidsthedsindhold), det ideale eller eidetiske (dvs. den rene fænomenologiske region efter epokhē, mulighedsbetingelsen for en givethed-for-bevidstheden). Derudover (ib.: 68ff) en skelnen mellem immanent (den intentionale oplevelses egen karakter som oplevelse af intentionale objekter, dvs. bevidsthedens refleksion over bevidsthedsindholdet; immanensen må altså være reel) og transcendent (der er defineret som det ikke-immanente, dvs. det intentionale objekt tilhører det reale eller det ideale). Men i både det immanente og det transcendente er sat et intentionalt objekt, hvilket bliver anledning til endnu en relevant distinktion, nemlig mellem intentional og ikke-intentional. Intentionaliteten er fænomenologiens hovedtema, en 'durchgehende phänomenologische Struktur' (ib.: 168), men omfatter ikke hele bevidsthedshorisonten. Det ikke-intentionale omfatter naturligvis alt det reale som materiel ydverden, men osse sanserfaringen, perceptionsdata, altså ikke blot 'det hvide papir' men dets perciperbarhed som hvidt. Hermed er der tale om et reelt moment (ib.: 65ff, 165), fx knyttet til et (op)fattet objekt, en opfattelse eller oplevelse der er reel, men ikke-immanent, idet den immanente dimen-

sions absolutte karakter er en del af det rene jegs ikke-reducerbare karakter (ib.: 80ff). Det intentionale objekt træder frem som idealt efter udøvelsen af epokhē. Til det ikke-intentionalt reelle hører osse det 'potentielle Wahrnehmungsfeld', den 'gegenständliche Hintergrund' hvorefter den ren-intentionale genstand hæver sig (ib.: 169).

Vi kan opstille et skema for begrebernes overlappings:

transc.	immanent	transc.
real	reel	ideal
ikke-intent.	intent.	

Pointen er altså at de negativt definerede enheder (transcendens som ikke-immanens, det ikke-intentionale) lader sig præcisere via de øvrige områder, men nogen bevægelse mellem områderne gengives jo ikke.

Dette skema under ét vedrører det "Bewusstseinsgegenständliche" som sådan, altså en eidetisk erkendelse, hvor det rene genstandsbegreb hører hjemme. Men det implicerer samtidig et sæt af begreber der har med betydningsstørrelser at gøre i en udvidet forstand i forhold til Logische Untersuchungen, fænomener uden nødvendig udtryksbinding eller udtrykkelighed. Det er den såkaldte "noetisch-noematische Sphäre" (ib.: 256), hvor betydningskategorier og genstandskategorier fra Logische Untersuchungen skærer hinanden. Altså præcis den sfære der er relevant for Brøndal (15).

Fremstillingen af den starter med modstillingen hýlē vs mórphē. Hýlē er den fænomenologiske stoffligheds kategori, ikke i absolut forstand men som "funktionierende Stoffe" (ib.: 173), som "mögliche Stoffe für intentionale Formungen" (ib.: 178), dvs. en parallel til Brøndals D-kategori: formcapacitet. Nu taler Husserl imidlertid om en "Doppelheit und Einheit von sensueller hýlē und intentionaler mórphē" hvor enhed må forstås således at hýlē ikke er de reale objekter an sich, men omverdenen, dvs. en realitet som den foreligger for bevidstheden og formes af denne (mórphē) (cf. Husserls spil på dobbelttydigheden i 'Sinn' (ib.: 172f): 'Sinn-gebung' som given-betydning (til stoffet), given-sanselighed til formen). Stoffet står i et nødvendigt forhold til et intentionalt morfematisk moment og omvendt.

Husserl understreger osse at tingen for fysikeren netop er tegn, for så vidt den kan bestemmes og udforskes af ham, altså en ubestemt rammesættende bestemmelighed (ib.: 99) (cf. osse i VI log. Unter.: "Sinnliche Gegenstände sind in der Wahrnehmung in Einer Aktstufe da" (Husserl 1968: II/2, 145f); cf. Brøndals præference for Duns Scotus frem for Thomas Aquinas (Gaboriau i Heidegger 1970: 88)).

Nu glider imidlertid termen mórphē ud, formentlig af rent terminologiske grunde (Husserl 1913: 174), til fordel for termen noésis, som

term for bevidsthedens mod genstandsverdenen - som hýlē - rettede formgivende ("sinngibende") intentionalitet. Nóēsis synes at være det fundamentale samlebegreb for intentionaliteten som formproces, dvs. det fundamentale der gør stoffet bestemmeligt så at en "objektive Einheit der Gegenständlichkeit sich (...) bestimmen lassen kann" (ib.: 176). I Logische Untersuchungen bruger Husserl osse termen noetisk, nemlig om erkendelsens ideale betingelse, beroende på subjektivitetens form (dvs. intentionalitetens) (Husserl 1968: I, 111), den dynamiske betingelse for erkendelsen, dvs. erkendelsesprocessen som sådan, ikke indholdet (ib.: 237f).

Hvis man kan tolke Husserl således at hýlē/mórphē - som dobbelthed og enhed - udtrykker selve stoffet som formeligt (formcapacitet), stoffets intentionale integrerbarhed, så er det den dobbelthed der er Brøndals subjektive genstandsbegreb (D) (en kompleksitet der igen viser at Brøndals begreber ikke befinder sig på samme niveau som Husserls).

Men nóēsis synes da at være en dobbeltfungerende akt, nemlig det reelt-intentionale moment, der alment orienterer hýlē/mórphē-strukturens genstandsligt og peger mod indholdsmæssige specifikationer af genstandsligheden i enhed og identitet (Husserl 1913: 181). Dette noetiske moment synes da at være enheden af Brøndals funktionskategorier (r og d), der åbner mod et andet kategorialt felt (hvad jeg har kaldt det non-limitative) (cf. ib.: 176ff). Det almene genstandsbegreb hos Husserl er, som før nævnt, Brøndals "transcendente" R-kategori (Brøndal 1940a: 80). Husserls sidste begreb er nóēma, der med nødvendighed er forbundet med nóēsis. Nóēma er de identitetsgivende betydninger i nóēsis' skiftende intentionale orienteringer i hýlē/mórphē-enheden. Nóēma er således et 'semantik'-begreb af intentional art (cf. Brøndals relationsarter), artikuleret i noemata som fx sproglige betydninger (cf. Brøndals synonymiske strukturer) (Husserl 1913: 193f).

Mens de øvrige termer kan indsættes i skemaet, kan nóēma ikke:

transc.	immanent		transc.
real	reel		ideal
ikke-intent.	intent.		
ting	<u>hýlē</u>	<u>nóēsis</u>	almen genstand

Nóēma er nemlig ikke-reel, en negativ bestemmelse der ikke gøres positiv af de øvrige positive i skemaet. Ikke-reelliteten betyder for det første at denne betydningsidentitet ikke er real (= tingen), ikke er mental (= mentalt billede), ikke er ideal (apriori), ikke har transcen-

dent eksistensmodus (platonisk ide eller lignende).

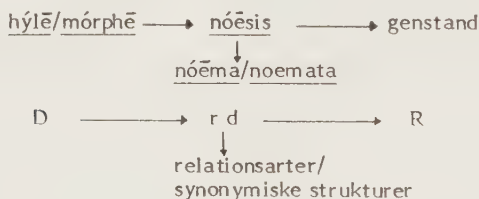
Hvis vi resumerer Husserl/Brøndal-parallellen her kan vi give ikke-reelliteten et perspektiv der peger videre frem i afhandlingen. At der eksisterer en parallelitet mellem Husserl og Brøndal, og at det er klart at væsentlige dele af Brøndals teori er konciperet på fænomenologisk grund, anser jeg for givet.

Derudover synes det påvist at Brøndals og Husserls niveauforskellighed i teoretisk interesse gør en én-til-én parallel mellem Brøndals kategorier og Husserls begreber umulig, men at det på den anden side ikke er nødvendigt at indskrænke sig til blot at påvise et vagt åndeligt valgsælgtsskab.

Tværtimod var det muligt først at pege på et fælles genstandsbegreb, og derudover de fundamentale begrebers definitoriske akttilhørsforhold - de defineres ud fra deres funktion i og indskrevethed i en logisk konstitueret akt, hos Brøndal logisk diskursivitet. Det centrale husserlske problemkompleks omkring *hýlē/mórhē-nóēsis/nóēma* strukturens betydnings- og objektkonstitution, har ikke kunnet udtrages som en genetisk baggrund for Brøndal, men som en forståelsesmæssig parallel. I den forstand kan denne struktur siges at artikulere de brøndalske kategorier som ikke-autonome kategorier (morfologi forbundet med syntaks på kategorialt plan og disse kategorier forbundet med semantiske kategorier).

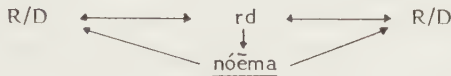
Skemaet skal vise hvorledes begreberne er flettet ind i hinanden, men man kan næppe endegyldigt i grafisk form oprette et bås-system, da de primært skal fastholde ideale bevidsthedsprocesser. En påpejning af deres rolle i en diskursiv rytmi (cf. Husserl 1974) vil derfor kunne fremhæve en vigtig side af deres karakter.

Brøndals syntaks synes at kunne finde sit modsvar i rækken

Hvis vi samtidig fastholder den af Husserl påpegede dobbelthed mellem immanent og transcendent (ideal/real) genstand, og diskussionen om forholdet mellem intentionalt og opfattet objekt som en i den "naturlige indstilling" (dvs. før *epokhē*) liggende konstituerende dobbelthed, kan man forstå Brøndals perifere led (D::R) som en fastholdelse af denne forskel som betydningskonstituerende i den diskursive proces. Med denne parallel in mente kan man forstå *nóēmas*

ikke-reellitet som referentialitetens mulighedsbetingelse, dvs. rekursen til den naturlige indstilling (hvilket naturligvis ikke har nogen plads i Husserls skema), dvs. til R/D dobbeltheden som gemt i den naturlige indstilling. Det giver denne figur (cf. Smith og McIntyre 1982: ch. III og IV):

Hermed er vi tilbage i den sfære af sproget som Husserl i *Logische Untersuchungen* kalder indiciel og tilordner den reale kommunikations intersubjektivitet, hvori *noëmas* intentionalitet da indskrives (ikke-reellitet er altså, med Brøndals termer, den kategorialt instituerede grammatiks nødvendige indskrivning i SB, dvs. den nødvendige forklaringskarakter og ikke isolerede beskrivelsesfunktion). Denne forståelse dækker tilsyneladende osse Husserls opfattelse i *Ideen I*, hvor genstandskorreleringen netop ligger i *noëmas* ikke-reellitet og omfatter en dobbelthed af "Gegenstand schlechthin" (R + (r)) og "Gegenstand im Wie seiner Bestimmtheit" (Husserl 1913: 265, 272). Cf. Husserls formulering: at de noëtiske momenter, der jo er reelle og intentionale, og som henviser til reelle komponenter, osse fremviser (aufweisen) ikke-reelle, dvs. peger på deres eksistens, ikke deres indhold. Og det er jo 'Anzeigen's indicielle felt (Husserl 1968: I. log. Unters.).

Og hermed peges samtidig på intersubjektivitetens rolle i betydningskonstitutionen (*hýlē's* allerede stedfundne formning). Disse to problemer vender jeg tilbage til i drøftelsen af tegnbegrebet i kapitel V.B.

Hvad jeg således har nået i dette afsnit er for det første definitionen af de fire logiske limitative kategorier og karakteristiken af deres institutive evne i forhold til det logiske system og den logiske rytme gennem oprettelsen af en systemisk og rytmisk grundenhed, den logiske konstant. Og for det andet en præcision ved hjælp af Husserl-referencen af hvordan Brøndal i sin sprogfilosofi ser sprog og bevidsthed som gensidigt betingende intentionalitet i objektet, en betydningskonstitution i et dobbeltspil hvor kategorierne hverken fikserer tankens eller sprogets natur, men fastholder og manifesterer forskellen mellem dem ved at gøre dem til måske for hinanden på en måde der nærmere skal bestemmes i de afsluttende kapitler om relationen *ydre/indre* (tegn- og personbegreb).

Men der rejser sig osse derudover nye muligheder og krav af disse bestemmelser der skal realiseres og honoreres i de nærmest følgende kapitler. Berettigelsen af den fortsatte eftersøgning af et struktureringsprincip der er i overensstemmelse med den dialektiske cirkularitet - det diskursive paradoks - har fået sin logiske begrundelse i den

rytmiske grundenhed. At kategorierne generelt tilknytttes diskursiviteten i deres definitioner, fordrer at den videnskabelige diskurs får et eksplicit struktureringsprincip der kan forme dens niveauer i overensstemmelse med dette princip – kategorierne gør det jo ikke af sig selv. Og et spændende syntaktisk perspektiv rulles op ved at den rytmiske grundenhed ikke primært karakteriseres som en sætning, men som en diskursiv enhed overhovedet.

Endelig godtgjorde undersøgelsen eksistensen af et andet sæt kategorier, dels indiceret af de aspekter ved de aristoteliske kategorier som ikke kunne inkorporeres i de limitative, dels indiceret af affiniteten mellem *r* og *d* og et modalt/relationelt område udenfor de limitative kategoriers kredse, en indikation der forstærkedes af drøftelsen af *nōēsis/nōēma*-strukturen. Det er de kategorier jeg vil opspore i det følgende kapitel.

NOTER

1. I marginen skriver Brøndal: "NB dette om 4 [ulæseligt] r^{or} ." r^{or} er Brøndals første notation for 'relation'. I noterne til 2. gennemlæsning og i sin trykte produktion skriver han 'r' for relationskategorien 'relator'. Den ændrede kategorinotation, hvorefter R, r, D og d svarer til r, r^{or} , d, d^{or} , stammer fra ca. 1920. Første gennemlæsning er formentlig fra bogens anskaffelse kort efter dens udgivelse, den anden formentlig enten samtidig med noterne fra 1923 til den danske grammatik, hvori der osse reflekteres over almene grundbegreber, eller fra perioden 1924-28 da Ordklasserne udarbejdes. Jeg skriver overalt de nye betegnelser: R, r, D, d.
2. Som de Rijk gør opmærksom på indgår denne 'knowability' som en del af forudsætningerne osse for Aristoteles' ontologiske sandhedsbegreb. Om 'asyndeton' siges: "...it must have the sense: the being qua object of thinking before the act of judgement, in other words: the being qua object of the so-called simplex apprehensio. By the latter term the act is meant in which the intellectus learns to know ('apprehends') something, without affirming or denying anything of it." (de Rijk 1952: 14 (cf. II.B. : 44); cf. Owens 1960: 81 (cf. II.B.: 55, note 8); cf. Heidegger 1916: ch. I, 2, hvor 'sandhed' drøftes som tingsegenskab eller bevidsthedsprodukt i dommen).
3. Det forekommer mig klart at Brøndals fordobling af substansbegrebet er en parallel til Peirce's begrebsdannelse på dette punkt. Han skelner mellem 'the immediate object' og 'the dynamical object' som én af forudsætningerne for at kunne forene erkendelsesprocessen med semiosis. I Lady Welby-korrespondancen (allerede citeret på netop dette punkt i Ogden og Richards 1969: 288f) står: "But it is necessary to distinguish the Immediate Object, or the Object as the Sign represents it, from the Dynamic Object, or really efficient but not immediately present Object." (Peirce: C.P. 8.343 (= Collected Papers vol. 8§343)). 'The dynamic object' er "the Object as it is regardless of any particular aspect of it, the Object in such relations as unlimited and final study would show it to be" (ib.: 8.183). D. Greenlee understreger at dette objekt-aspekt ikke angiver en position udenfor bevidstheden, men udenfor bevidsthedens analyse: "outside the standpoint of representation" men ikke udenfor 'the mind' (Greenlee 1973: 66), et begreb om det reale objekt som forudsætning og mål. Vi står med en parallel til Brøndals R-kategori. (D-kategorien finder sin parallel i interpretanten hos Peirce, se V.B.: 729, note 10).
4. Jeg har ikke i noterne kunnet finde betegnelsen 'generisk'. Men i en optegnelse fra 1923; "2 Arter Grundbegreber" (4297, 3), kaldes

de fire kategorier for "artikulatoriske", de øvrige for "konstitutive", og begge betegnelser er skabt i forhold til ordbetydninger: de artikulatoriske inddeler et område, således at de konstitutive indenfor inddelingen konstituerer ordbetydninger. I de artikulatoriske ligger altså en rammesætning.

5. Man kan osse her minde om Brøndals tid som sekretær i stednavneudvalget 1915-25, hvorfra hans erfaringer sikkert slår igennem i omtalen af studiet af navne, "som meget let bliver et eneste Væv af vilkaarlige Hypotheser, en Fryd for lokale Dilettanter." (Brøndal 1928: 82).
6. Hvad Brøndal her anfægter er Russell's og Stebbings standpunkt. Stebbing 1933: 27: "An ordinary proper name, which is used descriptively but which is primarily intended to stand for the individual called by the name." Og det udvides til at omfatte demonstrativer: "A demonstrative symbol, or logically proper name, the sole function of which is to indicate the individual for which it stand." Cf. diskussionen i Sørensen 1963: 52ff, hvor det mere udførligt påpeges at standpunktet betyder at enten er egennavnene slet ikke tegn, eller osse lapper de ind over alle andre ordklasser: "A division based on denotation cuts across the entire vocabulary of a language" (ib.: 59).
7. Dette er nærmest Gardiners synspunkt. Han mener at proprierne er rene lydkombinationer der tillader at man skelner mellem objekter (Gardiner 1954: 43) og henviser til Funke. Brøndal har personligt diskuteret sagen med Gardiner (cf. Gardiners forord; et duplikeret resumé af Gardiners synspunkter findes i Brøndals papirer, dateret 1937 (4297,22)), men de har næppe kunnet blive enige. Og dog skriver Brøndal: "Tilnavnet Smed (fransk Lefèvre, latinsk Faber) er saaledes ikke Egennavn, saa længe det bevarer samme Udtale (og i Sammenhæng dermed samme Skriftform) og samme Begrebsindhold som Appellativet Smed." (Brøndal 1928: 83). Er konsekvensen at udtalen kan blive udslagsgivende for ordklasseplaceringen, når der ikke længere er samme udtale og samme begrebsindhold? Hvis ja, må han tage Gardiner til nåde igen.
8. Når Sørensen skriver: "Mill's definition is labelled psychological (why?)" afslører det at han ikke ved at Mill selv kalder sin logik for en underafdeling af psykologien i sin bog om Hamilton, som anført af Husserl (Husserl 1968: I, 51), hvorfra Brøndal formentlig har sin viden, da han selv, ligesom Sørensen, kun henviser til Mill's logik.
9. Russell og Stebbing inkluderer, som nævnt i note 5, visse pronomi-

ner som 'logically proper names'. Det er lingvistisk uacceptabelt (cf. Molino (ed.) 1982; Sørensen 1963), men det er altså ifølge Brøndal osse logisk misvisende.

10. Kombinationen af navn og anonymitet, der skyldes at navnets præcision er en skinindividualitet, et pseudonym, træffes ofte i poesien. Navnet giver beskyttelse gennem mystifikation eller ved at være en maske (cf. persona/prósōpon etym. identisk med maske): "Maskens egentlige Mening var altid: bag den kunne du være nøgen" (Paul la Cour: Fragmenter af en Dagbog, Gyld. 1966, p. 61; cf. Kierkegaards mange pseudonymer). Navnet giver et klan-, klasse- eller slægtstilhørsforhold før det giver individualitet, hvilket især kendes fra aristokratiske og royale dynastier: man er en Medici før man er en Katharina af Medici.
11. De omtalte "elementare Verknüpfungsformen" hos Husserl (IV.A.: 295, note 1) synes da at være disse indefinable grundrelationer, mens de omtalte "Komplikationsgesetze" er kombinationsformer, der forudsætter de "elementaren Verknüpfungsformen" og derfor er identiske med det jeg senere skal fremstille som 'struktureringsprincippet' og igen identiske med de operationslove med henblik på den "ideelle Konstruktion der Unendlichkeit der Formen" som Husserl senere indfører i sin logik (Husserl 1974: 57).
12. Jespersen sendte korrektoren af sin omtale af Brøndal til ham med disse ord: "Jeg vedlægger en korrektur av min kritik av Dem i Analytic Syntax, lisom jeg osse har sendt Hammerich min kritik av hans teorier. Jeg håber ikke De tar mig denne kritik ilde op." (8.11.1936) (409,3).
13. Cf. osse at Brøndals bidrag til temanummeret "Psychologie du langage" af Journal de Psychologie (Alcan, Paris 1933) er "L'automie de la syntaxe" (optrykt i Brøndal 1943a, men ikke genoptrykt i Parientes udvalg fra temanummeret, Pariente (ed.) 1969); Brøndals hastværk under arbejdet med Morfologi og Syntax kan man måske se af at redaktøren I. Meyerson må rykke for den franske artikel 8.11.1932 (409,4). Jeg har især haft glæde af Edie 1976; Schérer 1967; Derrida 1967c.
14. Trods ihærdig søgen er det ikke lykkedes mig at finde Brøndals eget eksemplar af Logische Untersuchungen, der - sammen med Heideggers Duns Scotus-bog - kunne have været en spændende kilde. Men det ville dog under alle omstændigheder, som Heidegger-bogen, være en tilfældig kilde, der kunne rykke interessen bort fra det væsentlige, valgslægtskabet med fænomenologien, trods rammende enkeltcitater og -notater fra Brøndals hånd. En sådan isoleret detailfascination ville være helt i strid med Brøn-

dals egen grundholdning. Og osse min egen.

15. Niels Egebak foretager en lignende jævnføring mellem Husserl og Greimas (Egebak 1972: 112ff).

C. Kategorier II

1. Relationernes placering og funktion i Brøndals teori

Den tvedeling som er foretaget efter den implicitte deling i de aristoteliske kategorier - de sekundært substantielle eller generelle træk vs de primært substantielle træk - har dikteret behandlingen af kategorierne hos Brøndal, og gennemgangen af de limitative kategorier, de sekundært substantielle, er tilbagelagt. Tilovers bliver en samling noget heterogene elementer som de øvrige kategorier må tage sig af: de specielle relationer eller relation₂, som bl.a. findes hos Leibniz og den nyere logik; modaliteterne heriblandt Aristoteles' og Kants; begrebet stof eller konkretum elimineredes fra de limitative kategorier med den besked at det ikke må forstås ud fra den isolerede modsætning stof vs form; og endelig individualitetsbegrebet eller i snævrere sproglig forstand specialbetydning til forskel fra klassebetydning ('individuel' i forbindelse med R og proprierne blev tolket som afgrænsning).

Disse er alle begreber der eksplicit, med undtagelse af relationen, knyttede sig til Aristoteles' primære substans, til dens særlige måde at være primær på, dvs. den særlige synsvinkel hvorunder prædikationen i dommen foregår, og den særlige måde hvorpå substansen forener stof og form.

Det er nu opgaven at få dette blandede kor til at synge rent. Og til denne opgave har Brøndal i Ordklasserne ikke været til megen hjælp. Kun en støtte af negativ art har han ydet - substansen forstået som individbetegner er en misforståelse.

Dog har Brøndal i Ordklasserne givet en antydning der først senere foldes ud på tryk: "Af de 10 kategorier [hos Aristoteles] er de 6 sidste, ja egentlig alle med Undtagelse af Substans, at betragte som specielle Former for Relation" (Brøndal 1928: 67, jeg fremh.). Den bemærkning kan i den givne sammenhæng bedst forstås med to supplerende oplysninger. Den ene af disse er at finde i Brøndals forarbejder til Ordklasserne. På et notat "Kategori", fra 1923, bemærker Brøndal efter omtale af de fire første kategorier: "Det [sic] øvrige 6 Kategorier er af speciellere Art (bør analyseres under 1) Sym[metri]. 2) Trans[itivitet]. 3) Conn[exitet]. 4) Plur[alitet]. 5) Gener[alitet].)" (4297,23). Her omtaler Brøndal 5 af de "Specialrelationer" han arbejder med i Præpositionernes Teori, hvor han fremstiller sin doktrin om specialbetydning med relationsbegrebet i centrum. De specielle kategorier er ikke identiske med de 6 sidste aristoteliske kategorier, men snarere indeholdt i dem (cf. 'bør analyseres under'), dog ikke på en sådan definitorisk måde at Brøndal nogen steder har voget at udlede sine relationer direkte fra Aristoteles' sidste kategorier.

Den anden supplerende oplysning drejer sig osse kun om en - lige så løs - tilknytning til en kategoritavle. Det drejer sig om læremesteren Høffdings i Den menneskelige Tanke fra 1910. Her placerer Høffding

relationerne symmetri, transivitet og konvertibilitet som overgang mellem de fundamentale kategorier (syntese, relation) (Høffding 1910: 155f; 163ff) og de mere specielle kategorier (dvs. mere specielle ligheds- og forskelsforhold). Skønt en dybtliggende inspiration fra Høffding, er der imidlertid ikke tale om en definitorisk begrebsudledning (cf. osse Høffding 1921). Specialbetydning i sproget som kategorial erkendelsesakt, det skal være relationernes område.

Nogen direkte redegørelse for hvorfor relationsbegreber lader sig anvende til det formål at studere specielle og individuelle forhold ved ordene, giver Brøndal imidlertid ikke, hverken i *Præpositionernes Theori* eller andetsteds. Vi må igen ud på rekonstruktionens møjsommelige vej, alene med en punktuell viden om at egenskaberne ved 'restkategorierne' og restegenskaberne ved de øvrige kategorier skal have en plads i den forbindelse, og om at man via Høffding forbinder relationerne med den moderne logik, med tankens eller bevidsthedens grundlæggende virksomhed og altså ikke kun med sproget isoleret betragtet, og med bevægelsen fra almene mod specielle erkendelser eller betydninger.

Men da nu præpositionernes klassedefinition er den almene relation (r), kunne man ledes til den forhastede slutning at det er foranlediget af denne klassedefinition at den præpositionelle synonymik lader sig fikseres med relationsbegreber:

Klassen som saadan turde være tilstrækkeligt defineret som Udtryk for Relation i Almindelighed; indenfor denne Ramme maa da den enkelte Præposition søges defineret ved en Sum af Specialrelationer. (Brøndal 1940a: 11)

Citatets 'da' bidrager til misforståelsen, men i slutningen af samme bog hævder Brøndal at "al Specialbetydning er relationel". (ib.: 121). Hvordan det end skal forklares, så knyttes relationerne i hvert fald de facto til de individuelle definitioner (og osse de jure: 'maa søges defineret').

Disse definitioner er fastlagt indenfor de rammer som ordklasserne afstikker, og man kan derfor sige at de specielle orddefinitioner er klassens måde at være klasse på, skiftende fra NG til NG. Det sæt af specialrelationer som tænkes at udgøre ordenes individuelle logiske definitioner, er da et mulighedsfelt for realisering af ord. De knyttes således til et modalitetsbegreb, idet realisationerne af det enkelte ord eller aspekter af det, dvs. af morfologiske størrelser, på en syntaktisk ledplads bliver et spørgsmål om mulighed, nødvendighed etc.

Det hed ovenfor at præpositioner skulle være 'en Sum af Specialrelationer', og netop fordi ordenes specialbetydning forstås som en sum, er der fri udnyttelsesret blandt 'addenderne' i summen, dvs. de enkelte specialrelationer. Deres tilstedeværelse i summen er afhængig af de synonymiske Systemers struktur, men deres realisationer er der ikke her knyttet nogen betingelser til. De er potentielle uden aktuali-

seringsimperativ i forhold til hinanden. Men i det spørgsmål spiller den konkrete realisation i en kontekst af sproglige og ikke-sproglige fænomener en rolle, den allerede manifesterede betydning. Det er her spørgsmålet om mulighed, nødvendighed etc. afgøres. (Cf. senere om faste og frie varianter, IV.E. 10. og 12.).

Eftersom anvendelsen sker i den diskursive praksis, må definitionerne være skabt med henblik herpå, dvs. med mulighed for at indgå i, udfylde et alment syntaktisk forløb. Derfor skal de specificere den almene rytme (som de specificerer klasserne ved at være en sum af skiftende sammensætning) som den defineres af de limitative kategorier (D:r::d:R). De skal være prædestineret, eller rettere prædefineret, til at indgå i en relationel forbindelse i en syntaktisk kæde. Derfor skal de allerede i de morfologiske sammenhænge de indgår i og instituerer være fleksible, fordi de indgår i en sum i de enkelte ord der sammen med andre summer udgør en statisk morfologisk struktur, en given ordklasses interne synonymiske ordning. Ordenes specialdefinitioner er morfologisk individualiserende ved at være en sum, syntaktisk ved at være relationer.

Når det modale aspekt ved betydningsfrembringelsen således er underlagt konteksten i situationen, bliver sproget, når det betragtes som stof eller konkretum, ikke set som en formgivning af stof som almenbegreb, en universelt passiv størrelse, men som en konkret fremtræden af betydning hic et nunc (cf. i øvrigt Leibniz' opfattelse af stoffet som en speciel egenskab ved de laverestående monader). Det kræver at de kategorier som skal definere sprogets ydre eller symbolske side, ikke bestemmer det ydre som rent fysisk, men som begivenhed i diskursen, ellers kan de modale forhold næppe integreres i teorien (se kapitel IV.F.).

Modalitet og relationalitet synes således i hvert fald teoretisk at være gyldige begreber i forbindelse med fastlæggelsen af specialbetydning, ordenes individuelle bestemmelse og realisering. De er ikke grænsesættende som de klasseinstituerende kategorier, men snarere en række diakritiske størrelser der sætter skelnemærker i klasserne og gør dem forskellige fra sprog til sprog. Det er imidlertid væsentligt at de grundbegreber som er individualiserende, ikke indskrænker sig til at være interne enheder i en klasse, men osse - hvad der er afgørende for skellet mellem limitative og non-limitative kategorier - transcenderer disse grænser (1).

Det hedder hos Brøndal:

Relationsbegrebet har saaledes vist sig af fundamental Betydning som Grundlag for al speciel Synonymik (ogsaa - bortset fra selve Klasseforskellen - ved Sammenligning fra Klasse til Klasse). (ib.: 121)

Relationsbegrebet udfylder og transcenderer de grænser som de limitative kategorier skaber ved ordklassedefinitionerne. 'Addenderne' i

ordenes 'summer' lader sig skille og gentage ved at indgå i en ny intern struktur.

De limitative kategorier afstikker imidlertid ikke blot grænserne mellem klasserne og mellem leddene i institueringen af en morfologisk og syntaktisk struktur, men de instituerer osse grænsen mellem morfologi og syntaks ved definitionen af de to grundenheder - den morfologiske (D, d, r, R) og den syntaktiske (D:r::d:R).

Derfor skal de relationelle begreber, hvis de skal være non-limitative, osse overskride denne sidste grænse. Og det ligger netop i deres modale karakter.

Hele fremstillingen af relationsarterne, som Brøndal kalder sine grundbegreber i Præpositionernes Theori, får ikke nogen generel indledning som den logiske konstant får i Ordklasserne, men er tæt vævet sammen med en gennemgang af deres særlige anvendelse for præpositioner. Det skyldes formodentlig nogen usikkerhed hos Brøndal med hensyn til årsagen til at de egentlig kan anvendes og med hensyn til deres definition og antal.

Først i 1937 omtales de på tryk som kategorier, altså med samme status som de reviderede skolaske og aristoteliske begreber ("... deux séries de catégories linguistiques: les genres et les relations." (Brøndal 1943a: 42)). Brøndal angiver i forordet til Præpositionernes Theori at have puslet med disse relationer siden 1917, hvilket hans efterladte papirer til fulde bekræfter (fx om "2 Arter af Grundbegreber el. Kategorier, de artikulatoriske [= de limitative] og de konstitutive [= de non-limitative]." (4297,3; fra 1923)) (2).

Men han er ikke helt på det rene med hvorledes sammenhængen mellem dem er. Jeg nøjes derfor med at konstatere at disse begreber, som randzonen af Brøndals fremstilling viser, ikke er limitative, men modificerer og overskrider grænser og nedbryder skellet mellem morfologi og syntaks. En nærmere eksemplificering af disse egenskaber må jeg på grund af Præpositionernes Theoris karakter af specialmonografi sætte på venteliste og behandle nærmere i gennemgangen af præpositionernes synonymik (se IV.E.). Her vil jeg i stedet søge at finde ud af hvilke og hvor mange disse specialiserende, individualiserende og transcenderende kategorier er (som i det følgende som en slags foruddiskontering kaldes non-limitative). Specialmonografiens kategoriale grundlag skal uddrages.

Brøndal har til hensigt at fremlægge sine begreber i "det tilstrækkelig og fornødne Antal" (Brøndal 1940a: 32), men er dog noget reserveret i sine forventninger til om det skal lykkes ham. Han afviser ikke et "Korrektiv til deres Definition" (ib.: 36), og foreslår selv deres antal suppleret "fx ved nye Combinationer af Relationsarter" (ib.: 85). Men af denne bemærkning ser man straks uklarheden begynder at brede sig. Hvis disse relationsarter skal være kategorier - og det hævder Brøndal - må de blandt andre ligheder og forskelle med de limitative i hvert fald have den fundamentale overensstemmelse at de er usammensatte, eftersom de skal anvendes som udgangspunkt for

deduktiv konstruktion af enheder. Kategoriernes antal kan aldrig øges ved kombination. En afklaring af om de af Brøndal opstillede non-limitative kategorier er nødvendige og tilstrækkelige, kræver således en bortskæring af forskellige syntetiske enheder - hvad Brøndal besynderligt nok er ganske blind for - og en eventuel udvidelse eller indskrænkning af de usammensatte elementer, hvis deres antal ikke kan bevares.

Ser man derefter på Brøndals tavle på 11 non-limitative kategorier (ib.: 32ff), opdager man at de 5 sidste er syntetiske størrelser og derfor afledte af mere fundamentale begreber. De kan følgelig ikke være kategorier, og behandlingen af dem må gemmes til senere (se IV.E.: 568ff). Tilbage bliver 6 begreber, hvis nødvendighed og tilstrækkelighed her skal søges afgjort, desværre kun med beskeden hjælp fra Brøndal: Symmetri, Transitivitet, Connexitet, Variabilitet, Pluralitet, Generalitet.

Skønt Brøndal altid har været 100% overbevist om relationernes anvendelighed til orddefinitioner so oder so, fremgår det med næsten chokerende tydelighed af hans papirer at han osse har været 100% i tvivl om deres nærmere udseende. Helt frem til kladden til Præpositionernes Theori fra 1940 arbejder Brøndal med kun 5 usammensatte relationer, og først i sommeren 1940 dukker de kombinerede relationsarter op (4297,10), dog foregrebet i en disposition fra 1938, nemlig til en planlagt bog om præpositioner til udgivelse på fransk "i Serien Actualités Scientifiques, Paris 1939" (4397,9). Det er derfor ikke nogen overdrivelse, når Brøndal i "Langage et logique" fra 1937 skriver at de relationelle begreber er synonymisk anvendelige, "bien que non encore défini complètement" (Brøndal 1943a: 65).

Der har sikkert fra begyndelsen været bragt 4 relationer på bane. I et brev til Højberg Christensen fra 5. og 6.12.1920 taler Brøndal om de "Grundbegreber vi har vænnet os til at regne med" (4297,4, jeg fremh.). Det drejer sig om Symmetri, Transitivitet, Connexitet, Pluralitet, der da ikke kan være af helt ny dato. De findes anvendt i oppositionsindlægget ved Alf Brahdes disputats om engelske præpositioner fra december 1919, og de findes i en række opstillinger af tyske præpositioner fra juli 1919 (4297,9) og breve til Højberg Christensen fra 14. juni til 13. juli 1919 (4297,4). I et notat - det tidligste jeg har kunnet finde - fra jan. 1919 bruges kun de to første (4297,9). Men da de alle fire optræder i juni/juli-notaterne fra 1919, og da man næppe kan gøre sig forestillinger om kun at bruge to eller tre begreber til synonymiske analyser, må man regne med at indskrænkningen i disse notater alene skyldes de begrænsede analysemaal som der forfølges og ikke principielle grunde. Brøndal er altså startet med fire relationer.

I en optegnelse fra jan. 1921 er der imidlertid kommet endnu et begreb til, Generalitet, således at der nu optræder fem relationer i Brøndals synonymiske inventar (4297,23). Omkring 1933-34 kan man se at Brøndal vakler mellem Generalitet og Totalitet (4297,9). Et par år

efter skriver han sin artikel om Totalitet ("Omnis et totus" (1937) i Brøndal 1943a: 25ff) uden at markere hvorledes begrebet Totalitet er placeret i forhold til de andre synonymiske grundbegreber i definitiv-risk henseende. I et appendix, senere indsat som en bibliografisk annotering (ib.: 147), skelner han skarpt Totalitet fra Generalitet (definerende 'some' og 'any') og arbejder med komplekse former. Totalitet findes da osse i Præpositionernes Theori blandt de kombinerede relationer, men i 1937 er sådanne kombinationer ikke kommet frem endnu.

De fem relationer er de eneste i et pagineret udkast til præpositionsskriftet fra 1940 (4297,10 p. 13). Men på en enkelt lap opregnes seks relationer: Symmetri, Transitivitet, Connexitet, Mult., Pluralitet, Generalitet. Og først i selve kladden, p. 53, fra sommeren 1940 optræder endelig Variabilitet som den sjette relation. Frem til jan. 1921 har Brøndal haft fire relationer; fra jan. 1921 til sommeren 1940 har han haft fem, dog således - som Totalitetsartiklen viser - at han har erkendt eksistensen af andre begreber; fra og med kladden til Præpositionernes Theori fra sommeren 1940 findes der seks relationer og en række kombinerede relationer. Det kan man kalde at arbejde om kap med tiden: bogen kom som universitetsprogram i november 1940.

2. Fire relationer

Lad os nu se på hvad Brøndal har brug for blandt relationernes karakteristika. Det er typisk for enhver relation at den for at fungere kræver mindst to termer der kan sættes i forbindelse. Det er dette almene forhold - karakteristisk for enhver tankeaktivitet - og kun dette som r-kategorien indstifter. Arbejder man nu med en sådan dyadisk relation, ser man osse straks at en given relation vil modificere og individualisere de to investerede termer. 'Peter er større end Poul' giver både Peter og Poul en specifik karakter i forhold til hinanden. De kan have andre egenskaber, men ingen kan bestemmes uden en sådan relationel forbindelse. Det er den mere-mindre funktion som relation₂ havde hos Aristoteles (og som Brøndal endvidere mener er indeholdt i de sidste 6 kategorier).

Enhver sådan specificerende relation kræver mindst to termer. Det gør den almene relation, *r*, for så vidt osse, men kun i form af ét alment genstandsbegreb, *R*, hvoraf de i specifikationen implicerede termer er instanser (cf. Heidegger 1916: 30f). Derfor har den specificerende relation retning, en egenskab som kun relation₂ kan have. Herom skriver L.S. Stebbing (3):

It has already been pointed out that relations have a direction or sense. That is to say, a relation between two terms proceeds from one to the other. Thus, in 'Brutus killed Caesar' the relation expressed by 'killed' goes from Brutus to Caesar. In 'Caesar killed Brutus' it goes from Caesar to Brutus. Hence, these two propositions are different although

the terms and the relation are the same. (Stebbing 1933: 111)

Betydning og retning er kædet sammen, hvilket understreger ordenes duelighed til at indgå i det almene diskursive forløb (af Brøndal jo osse kaldt 'l'intention') netop når ordene er definerede ved de non-limitative kategorier, således som jeg krævede det af deres definition ovenfor. Herved adskiller de sidste relationer sig fra den limitative relation, der sætter en grænse, afgrænser et mellemrum mellem to termer, mens den non-limitative i kraft af sin retningsbestemmelse overskrider grænsen, i.c. går fra Brutus til Cæsar. Den passerer gennem mellemrummet. Derfor kan man kort sige at r er et mellemrum, mens de specielle relationer er mellemrum. Den limitative relation bygger på oppositionen r vs non- r (dvs. D , R , d), de non-limitative på en opposition der er indifferent overfor den første: r_a vs r_b vs r_c vs ... vs r .

Retningen kan teoretisk vendes om og derved fastlægge en relation med modsat orientering (Stebbing gør i det anførte eksempel noget andet. Hun bytter om på termene men bevarer relationen). 'Peter er større end Poul' modsvares således af 'Poul er mindre end Peter', hvor 'større end' negerer eller omvender 'mindre end'.

Samtidig må man understrege at man osse her, i forsøget på at indkredse brugbare begreber til specialbetydning, støder på den nødvendige komprehensivitet i Brøndals tankegang. Blandt de limitative kategorier stod den situative, positionelle og intentionelle D : i spidsen for den diskursive proces, der ikke kan tænkes uden udgangsposition, en subjektiv ramme kalder Brøndal den. Således osse her hvor relationen bevæger sig fra en position til en position og derved specificerer positionerne.

De non-limitative kategorier har da disse fællestræk: deres specialbetydning har med retningsbestemthed at gøre, de er aldrig monadiske men mindst dyadiske - de overskrider og forbinder. Derved er de brugbare som betydningsdefinitoriske begreber der vil knytte betydning til aktivitet, til det diskursive forløb.

Efter denne introduktion må man se hvilke relationer Brøndal opfatter som non-limitative kategorier. Han er her ikke som ved de limitative inspireret af Aristoteles og skolastikerne (og måske Kant), nu er det Leibniz og den moderne logiks værker han går til, formentlig formidlet via Høffding (4).

Hans relationer ordner sig i tre grupper, hver med to medlemmer:

1. Symmetri:

En relation er symmetrisk, hvis den samme retning hersker mellem to termer, uanset hvilken der tages som udgangspunkt. 'Hans er gift med Inger' er således symmetrisk. En asymmetrisk relation tillader ikke en udveksling af første med anden term og omvendt, fx er 'mindre end' asymmetrisk.

2. Transitivitet:

En relation er transitiv, hvis dens gyldighed lader sig forlænge fra to

termer til en tredje, fx er der transitivitet i dette tilfælde: 'Peter er større end Poul, Poul er større end Bent - ergo er Peter større end Bent'. Gyldigheden af denne slutning bygger på at 'større end' er transitiv. Intransitivitet finder man hvis en sådan slutning ikke kan etableres, fx med relation 'er far til'.

Disse to non-limitative kategorier kalder Brøndal for primære eller ordinative, fordi de i kraft af deres enkle karakter "muliggør en første Orientering eller Ordning" (Brøndal 1940a: 34). De er i stand til at fastholde et minimalt antal termer, to eller tre, sammen samtidig, og det er derved de giver en første orientering i et område.

Hvis man tænker sig en lang række termer der er forbundet med en symmetrisk relation, vil de udgøre hvad Stebbing kalder 'domain' (mængden af relationernes første-komponenter), og 'converse domain' (mængden af anden-komponenter), og enheden af disse to områder kaldes 'field'. Det svarer til hvad man i mængdelæren kalder definitionsmængde og værdimængde, idet 'field' er de to taget under ét - de kan være identiske eller den ene kan være delmængde af den anden. Selve relationen giver elementerne i hver mængde en ordning, og relationen kaldes selv mængde, nemlig af ordnede elementpar (x,y) , hvor det første element står i den givne relation til det sidste, (xRy) . Hvor det forekommer mig påkrævet, bliver mængdelærens terminologi brugt i det følgende.

Men det må stå helt klart at det mindre er matematikken og den formelle logiks indkredsning af relationerne som i sig selv interesserer Brøndal. De specielle relationer ses overalt hos Brøndal indenfor den samme optik som Høffding anlægger: ikke inventar i logiske slutningsregler, men elementer i tankens virksomhed overhovedet, anvendelige til at karakterisere sider af bevidsthedens greb om og formning af virkeligheden. Derfor hører man i ordet 'første Orientering' ekkoet af Høffdings gradvis konkretiserende virkelighedstilnærmelse, mere end af logikkens gradvis kompleksere relationssammenfletning. Og derfor hører man i ordet 'første Orientering' ekkoet af Høffdings forud placerede trin: "kaotisk Forskelsrække" hvor emner bringes sammen uden indbyrdes nødvendighed (Høffding 1910: 164). Dette trin svarer nøje til Brøndals karakteristik af R sammen med r, hvor R er foreløbig uanalyserede genstande. Vi ser her atter forskellen mellem Brøndals og Høffdings forskningsinteresser: Høffding reflekterer over tankens vej mod sandhedserkendelsen, identifikationen af hvad et emne virkeligt er, og i den situation vil den 'kaotiske forskelsrække' være en forform. Brøndal har overalt som sit genstandsområde sproget og dets betydningsproduktion, og her er den 'foreløbig uanalyserede genstand' ikke en forform, men allerede et moment i betydningen. Bevidsthedens orientering mod genstanden ligger udenfor eller før sandhedserkendelsen, men indenfor betydningsuniverset. Derfor kan en parallel til logik og mængdelære i mange tilfælde være illustrativ og nyttig, men kan ikke være udslagsgivende for en eksplicitering af Brøndals tankegang. Således fungerer osse Brøndals egne paralleller til logistikken.

Det synes nu videre klart at der er adskillige nye muligheder for relationer ud over de primære en-til-en relationer, forstået som relationer mellem vilkårlige to elementer i relationens 'field', der rummer mindst ét ordnet par for Symmetri og mindst to for Transitivity. Dels kan man tænke sig flere-til-flere relationer, dels en-til-flere relationer og omvendt, hvor enheden naturligvis set fra en anden synsvinkel kan være en flerhed og omvendt en flerhed anskues som en enhed (cf. Allwood e.a. 1973: 59f om "Ein-und Mehrdeutigkeit"; cf. Stebbing 1933: 169f). Heraf opstår Brøndals fire sidste non-limitative kategorier.

3. Pluralitet:

Denne relation etablerer en forbindelse mellem én og flere, fx 'Peter kender Hans, Else, David Bowie, onkel Theodor og prins Henrik'. Her er 'kender' plural og angiver forbindelsen fra én til flere, men ikke nødvendigvis modsat. Det er tvivlsomt om kendskabet til rockstjernen og højheden er gensidigt. Derimod ser en implural eller singular relation således ud: 'Tante Tove, onkel Rasmus, farmor ... er fædrene familie til Peter'. I denne relation, der i øvrigt osse er asymmetrisk, går relationen fra flere til én.

4. Generalitet:

Brøndal hævder efter jan. 1921 desuden nødvendigheden af en relation der er beslægtet med den foregående. I eksemplet 'kender' er Peter formodentlig bekendt med andre end de nævnte fem, og de opremsede familiemedlemmer kan være medlemmer af den fædrene familie for andre end Peter. Der kunne have været indføjet et 'mindst' eller et 'i hvert fald' i de to udsagn (uden dog at definitionsmængde og værdimængde behøver at være ubegrænsede).

Ved generaliteten vælges et fikspunkt der har samme relation til en flerhed. Heraf udpeges ét vilkårligt valgt medlem, således at valget har den nævnte flerhed som absolut grænse. 'Hr. Hansen er borger i Danmark'. Tilsvarende er den ingenerelle eller partikulære relation en forbindelse mellem en vilkårligt valgt genstand og én bestemt, og den kræver altså ligeledes et felt hvorfra den vilkårlige term kan udvælges. 'Hr. Hansen vælges til formand af de fremmødte'.

Brøndal anfører modsætningen mellem eng. 'any' og 'some' som et eksempel på generalitet overfor ingeneralitet (Brøndal 1940a: 28; Brøndal 1943a: 147), og det er netop i diskussionen af prædikatskalkylens kvantorer (alle vs mindst én) at logikken har måttet nuancere sine begreber med inddragelse af ord som 'some', 'every', 'any', 'most of', 'all', 'each' etc. (se McCawley 1981: 98ff, 425ff), uden at disse nuancer nødvendigvis kan eller skal indgå i kalkylens formaliseringer, idet de ikke alle er nødvendige for sandhedsværdierne. Men Brøndal, der har til formål at præcisere betydningsnuancer, mener at have lavet en distinktion med kategorierne Generalitet og Pluralitet der er overset i logikken, men nødvendig til hans brug. Det er rigtigt for så vidt som fx Stebbing og Allwood e.a. ikke regner med en dobbelthed i relationen én → flere, flere → én (cf. Allwood e.a. 1973: 59f; Stebbing 1933: 170),

mens Brøndal ser denne dobbelthet som nødvendig:

plural:	(mindst) én → flere (mindst én)
generel:	én og kun én (hver enkelt taget for sig) → flere (mindst én)

Det er mindre rigtigt, for så vidt logikerne godt kender nuancerne, men ikke altid har brug for dem, fx McCawley:

For the purposes of this book, I will adopt the position that all should be part of the vocabulary available for representing meanings, that it is all or part of the meanings of all, every, each, and any (...) and that the differences in meaning among those four words correspond to extra material that in some cases may legitimately be ignored. (McCawley 1981: 101)

Men denne bortskæring er ikke legitim for Brøndal, der anfører

Fra andre Synspunkter [end logikkens], og specielt fra Sprogets, vil nu en yderligere Supplering vise sig nødvendig. Man kan fx hverken undvære Del: Helheds-Forholdet (Totalitet) eller Samme: Anden-Forholdet (Variabilitet) eller Forholdet some: any (Generalitet) (Brøndal 1940a: 28)

Den supplering Brøndal taler om er i hovedsagen ikke en supplering ifølge de matematiske eller logiske regler, men en udvidelse på tværs af dem eller i bedste fald i forlængelse af dem. Det er under ingen omstændigheder en fældende anklage mod Brøndals forsøg på en generel anvendelse af relationerne i betydningslæren, men falder indenfor den måske mere vage men ikke desto mindre uomgængelige funktion analogier spiller osse i omgang med formaliseringer (se fx Maegaard e.a. 1975: 320f). Brøndals suppleringer er dikteret af hvad han finder relevant for sproganalysen.

For det første 'semantiseres' relationerne i beskrivelser (fx Pluralitet og Generalitet: "udfolder en allerede given Verden" (Brøndal 1940a: 34)) hinsides de elementære karakteristika: dyadisk, retningsbestemt elementordning. De er for sparsomme til at sætte en tilstrækkelig fintmærkende distinktion mellem symmetri (mindst én → mindst én i en omvendelig relation) og plural (mindst én → mindst én i en relation der implicerer udvidelse af elementantallet). Der må altså findes nogle karakteristika der ikke nødvendigvis er formalistiske eller formaliserbare for at relationerne kan gøres brugbare i sproganalysen. Man kan sige at Brøndal prøver at transformere den logiske formalisering til ikke-formaliserede logiske semer, hvis adskillelse - uanset hvilket metasprog de udtrykkes i - er funderet på det logiske grundlag. Det kan ske med begreberne retning og omfang (se IV.C.: 408ff) og kan udfoldes i præpositionsanalysen (IV.E.: 588ff). Man mærker her hos

Brøndal klart Høffdings indflydelse i tankegang og diktion, selv om Brøndals henvisning til ham kun er almen i indledningen til kapitlet "Relationer" (ib.: 26).

For det andet udvider Brøndal antallet af de former relationerne kan foreligge i. Ikke blot positiv og negativ (fx symmetrisk vs asymmetrisk), men fx osse en neutral form og en kompleks form:

Desuden kræver Logikernes Definitioner Supplering i en ganske anden Retning: Opstillingen af en fjerde eller complex Form indenfor hver Relationsart ved Siden af den positive, negative og neutrale. (ib.: 28)

Man kan her se hvorledes vejene skilles: I forbindelse med Pluralitet og Generalitet vil en logiker eller matematiker interessere sig for at den ingenerelle relationsform artikulerer overgangen fra relation til funktion i matematisk forstand (ingenerel: (mindst én) R (én og kun én)), men i sproganalysen er det overalt af interesse samtidig at kunne fremhæve at markering af et givet moment er ikke-markering af et andet, altså den neutrale form "hvis Definition altsaa forudsætter Ikke-Anvendelse af den paagældende Relationsart" (ib.: 37). Således er den ingenerelle fx non-symmetrisk (5), idet den neutrale form blot angiver at den symmetriske relation ikke gælder for alle elementer, dvs. ikke altid er specificerende. Den generelle relation kan siges at være non-plural. En sådan karakteristik er vigtig i betydningsanalysen, men ikke eller i mindre grad relevant i den logiske sandhedstavle (se dog McCawleys omtale af 'presupposition' hvor antagelsen af en værdi der hverken er sand eller falsk er nødvendig (McCawley 1981: 235ff 360ff)).

Lad mig kort antyde hvorledes Brøndal kunne tænkes at ville analysere de kvantorer som McCawley mener det i logikken er tilstrækkeligt at slå sammen under alkvantoren (McCawley 1981: 98):

- a. All doctors will tell you that Stopsneeze helps
- b. Every doctor will tell you that Stopsneeze helps
- c. Any doctor will tell you that Stopsneeze helps
- d. Each doctor will tell you that Stopsneeze helps

Og dem der kan klemmes ind under eksistenskvantoren (cf. ib.: 425ff):

- e. Some doctors will tell you that Stopsneeze helps
- f. Few doctors will tell you that Stopsneeze helps
- g. Most doctors will tell you that Stopsneeze helps
- h. Many doctors will tell you that Stopsneeze helps
- i. Several doctors will tell you that Stopsneeze helps.

Med de understregede ord har vi forladt det man i logik og matematik ville kalde relationer: 'i familie med' er i den sammenhæng helt

anderledes end fx 'every'. Brøndals pointe er stadig at i enhver tankeproces indgår en forholdssætten, og det at tænke sig eller forestille sig 'every doctor' er en tankeproces, hvori der med nødvendighed sættes en bestemt relation mellem én og flere. Og i denne relation indgår bl.a. - men ikke kun - specifikationer der hidrører fra Pluralitet og Generalitet, og at kunne præcisere denne relation fuldstændigt under inddragelse af samtlige relevante relationsarter, er at forstå betydningen af 'every'. Abstraktionsniveauet er altså hævet i forhold til de tidligere eksempler.

Nu er det kun de to nævnte relationsarter der interesserer mig her som eksempel på Brøndals svært tilgængelige tankegang. Og det skal da noteres at Brøndal med sin løst henkastede bemærkning om 'some' vs 'any' som en for Generaliteten relevant modsætning, faktisk skræver henover de to kvantors område (sc. c. og e.). Der er derfor tale om en faktisk af logikken anerkendt distinktion, blot i mere subtil og mindre firskåren form.

Pluralitet og Generalitet kaldes, i modsætning til de primære eller ordinative kategorier, for numerative: "De udformer og udfolder en allerede given Verden især med Hensyn til dens Proportioner: de er aritmetiske eller numerative." (Brøndal 1940a: 34). Herved adskiller de sig fra de ordinative, hvis ordnede elementpar ikke var flerheder men enheder.

'All' i a. er beslægtet med 'hel', dvs. doktorstanden som helhed, og bliver derfor i hvert fald bestemt af kategorien Totalitet. Men for at antyde at de anførte ords synonymik som helhed ville implicere flere kategorier, skal jeg lige nævne at Brøndal osse kalder de danske 'al' og 'hel' for implurale (brev til Skautrup, påske 1924): en flerhed samles til enhed.

'Every' i b. angiver samlingen af doktorer uden den samme skarpe afgrænsning: den ene omtalte er umiddelbart udtryk for flerheden. Der er tale om pluralitet. Brøndal taler et sted om en 'forme illimitée de la distribution' (Brøndal 1943a: 25).

I c. er 'any' noget anderledes: den bestemte udpegede karakteriseres som vilkårligt valgt i forhold til flerheden. Det er Brøndals generelle relation (cf. ib.: 25f).

'Each' derimod i d. er mere sammensat. Brøndal taler om 'forme limitée de la distribution' (ib.: 25). I hvert fald betegner 'each' som 'any' den bestemte ene der træder frem af en flerhed, men dertil kommer dens karakter af afrundet isolation, en enkelt isoleret betragtet i sig selv som singular. Hermed er i hvert fald impluraliteten på spil.

Men både for 'every' og 'each' er der osse andre betydningsaspekter inde i billedet. Der kan da være tale om en kompleksitet der følger af andre former end positiv (plural eller generel) og negativ (implural og ingenerel): for i og med at den ene træder frem af enheden som 'each doctor', karakteriseres jo flerheden omvendt som en samling singulære, måske partikulære doktorer, for så vidt en kompleks form (generel-

ingenereel/plural-implural). Brøndal beslutter sig tilsyneladende for den komplekse tolkning: "Every et each (...) sont de caractère complexe, pour ainsi dire itératif, le premier soulignant ce qui est donné une fois pour toutes, le deuxième la distribution" (Brøndal 1943a: 147). Måske tænker Brøndal på en af de kombinerede relationer han kalder kompleks, Integritet, hvor den integrale er "afrundende, fuldstændiggørende" (cf. 'each') hvor den limitative er "grænsesættende" (cf. 'every') (Brøndal 1940a: 35).

Som vi senere skal se i forbindelse med præpositionernes synonymik, hvor abstraktionsniveauet hæves endnu en tak, står vi ofte hos Brøndal med en problemstilling i forbindelse med det enkelte ord, hvor løsningen er åben og måske tvivlsom, men giver anledning til en rigt nuanceret diskussion. Det hænger sammen med at sproget har mange muligheder for at udtrykke beslægtede betydninger, og at den endelige karakteristik af hvilke muligheder der i det givne sprog er valgt i forbindelse med det pågældende ords definition, først kan træde frem når de andre ord i den givne klasse betragtes samtidig i forskel og lighed. I forbindelse med 'each' er der altså ridset nogle muligheder op som der skal tages stilling til når de engelske pronomener skal gives en fast synonymisk struktur. Brøndal antyder at 'every' og 'each' danner par ligesom 'any' og 'some', hvilket igen medfører at den endelige præcisering af ordbetydningen af 'each' vil kunne præcisere nye sider af 'every'.

I e. betyder 'some', som logikerne jo har angivet, at der i hvert fald kan findes én som træder frem i forhold til de andre af en nærmere angiven flerhed. Denne bestemte ene som der peges på er udtryk for Brøndals ingenerelle relation ("some, expression du particulier" (Brøndal 1943a: 26)).

En omskrivning kan tydeliggøre forskellen på den implurale eller singulære og den ingenerelle eller partikulære form: e. kan omskrives til 'det er typisk for nogle doktorer at de påstår A', hvormed visse doktorer får en specificerende eller partikulariserende kvalitet, (ligesom 'formandskab' og 'statsborgerskab' er hhv. partikulære og generelle kvalifikationer i mit eksempel ovenfor). Siger man derimod 'der er altid én doktor der påstår A' eller 'hver enkelt doktor påstår A', vil logikken stadig skrive 'one' eller 'each' - som er implicit til stede i de to sidste omskrivninger - om til 'some'. Men nu er der lagt vægt på den kvantitative udpegning af en enkelt som singulær. Alle eksemplerne betegner - som Brøndal siger i analysen af latinske pronomener - "des quantités ou objets indéterminés, mais de manière bien différente" (ib.: 27), her iblandt to måder, den ene numerisk (cf. implural), den anden konstitutiv (cf. ingenerel). Endvidere angiver Brøndal i et notat "Generalitet" fra dec. 1921 (4297,23) eng. 'a' som den neutrale form af Generalitet (ental, men hverken den bestemte ene eller hvem som helst) og eng. 'the' som kompleks form af Generalitet (en bestemt, men samtidig hvem som helst).

De fire sidste vil i Brøndals morfologi blive placeret lidt forskel-

ligt: 'few' vil sammen med 'several' og 'many' høre til adjektiverne (cf. underklassen 'adjectifs métriques' og udeladelsen af ty. 'mancher' fra pronominerne (Brøndal 1948a: 109, 115)), mens 'most' vil være en bøjningsform, superlativ, defineret af Brøndal med den relationelle kategori diskontinuitet (der er en særlig forening af asymmetri og intransitivitet (se IV.E.: 570) (Brøndal 1943a: 121). Da vi har med andre klasser end pronominerne at gøre, vil adjektiverne godt kunne have samme ordbetydning som visse pronominer, da der fortsat vil være en limitativt kategorialt fastlagt klassebetydning til at differentiere dem indenfor den givne grammatiske struktur i NG.

De vil utvivlsomt være mere sammensatte end de øvrige ord, idet de alle vil skulle inkludere forholdet mellem én og flere og forholdet mellem en absolut grænse (hvornår bliver 'few' til 'many'?) og en graduering (hvor længe er 'few' faktisk 'few'?). Igen står vi derfor med muligheder for at inddrage generelle træk ('many', 'several') og ingenerelle ('few', 'several' (cf. 'separate')) og implurale ('most') træk, som videre kan blive suppleret med inddragelse af sammensatte relationer (fx Kontinuitet), ved supplerende enkelte relationer (fx Transitivity i positiv og negativ form) eller ved hensyntagen til komplekse former (fx transitivity-intransitivity) (cf. Brøndal om det franske system (Brøndal 1943a: 147f)).

Jeg skal ikke føre denne diskussion før senere når præpositionerne er på tapetet, men blot bemærke at fastlæggelsen af adjektiver i indbyrdes forskel og lighed er endnu besværligere end pronomineres kortlægning, da klassen har langt flere medlemmer (Brøndal prøver at kortlægge de danske adjektiver i brev til Peter Skautrup, påske 1924 (osse korrespondance i 409,5)). Hovedsagen her er alene at illustrere Brøndals brug af relationerne, og her især pege på hans bestræbelser for at bevare forbindelsen til de logiske teorier og dog kunne nuancere hele det rige sproglige betydningsregister.

3. Ekstern affinitet

Inden jeg karakteriserer de to sidste relationer, Connexitet og Variabilitet, vil jeg uddybe det forhold at vi ved relationerne står med den samme erfaring som ved de limitative kategorier: en del af inventaret synes at have affinitet til sektorer udenfor gyldighedsområdet. Blandt de limitative kategorier er det de aktive eller funktionelle kategorier, d og r, der viser tilknytning til et modalt og relationalt område. Her synes nu de numerative kategorier at demonstrere et tilsvarende slægtskab med klassebegreberne ('udfolder en allerede given Verden', hed det om dem). Til sammenligning skriver Brøndal således om adverbierne, defineret som klasse af d-kategorien alene, at de "bestemmer eller beskriver Tanken som Helhed", og at de hører hjemme "i en given Sammenhæng eller Situation (overfor eet eller flere andre Begreber, eller overfor en allerede given Synthese af disse)" (Brøndal 1928: 90f). Ligheden mellem 'allerede given Verden' og 'allerede given

Synthese' er frapperende.

Den her påpegede affinitet vil jeg tolke som udtryk for den fundamentale dobbeltdikotomi, som er grundfiguren for al begrebsdannelse hos Brøndal. Det er ikke tilstrækkeligt at betragte de forskellige delområder i UG immanent og derpå addere dem. Der må udover en immanent dobbeltdikotomi altid ske den udvidelse af betragtningen af genstandsområdet der sætter modsætningen intern vs ekstern op; immanensen må sprænges. Den interne dobbeltdikotomi blandt de limitative hedder objektiv (relativ) vs subjektiv (deskriptiv) og aktiv vs passiv. Den internt/eksterne blandt de limitative med hensyn til de non-limitative kategorier hedder følgelig limitativ vs non-limitativ og aktiv vs passiv. Med andre ord: Sættes den ene interne dikotomi ud af kraft og man kun ønsker at betragte den resterende, fx aktiv vs passiv svarende til stof vs form o.l., viser dobbeltdikotomiens irreducibilitet sig ved at en ny dimension følger sig til, i.c. limitativ vs non-limitativ. Den korresponderende dobbeltdikotomi blandt de non-limitative kategorier hedder limitativ vs non-limitativ og ordinativ (primær) vs numerativ (sekundær).

Viser affiniteten således umuligheden af at reducere dobbeltdikotomien til en enkeltdikotomi og derefter reducere denne til en enhed, belærer den samtidig om et væsentligt træk ved forholdet mellem limitativitet og non-limitativitet, således som jeg påpegede det i min konklusion på gennemgangen af kategoriernes historie i I del. De to sæt begreber er, når de aktiviseres i konstruktioner i den videnskabelige diskurs, forbundet i en dialektisk forløbsstruktur, således at de uafsladeligt tenderer mod at ophæve sig selv i deres kontrasterende begreber, og det er forudsætningen for at udtømmningen i en diskursiv proces kan finde sted. Hvert område, hvad enten det er defineret af limitative eller non-limitative begreber, rummer således en negerende eller distraherende uro, et spor af de andre og udskilte begrebsområder der dog således markeres irreducibelt hos 'naboerne' i den kategoriale kontekst i UG som en affinitet der fremtvinger den internt/eksterne dikotomi. Begrebssektionerne, UGs delområder, er aldrig 'rene'.

For at en diskursiv proces skal kunne underkastes en symptomallæsning, må de begreber der indgår i den, i.c. de limitative og non-limitative kategorier, være således udstyret at symptomalprincippet kan fungere, dvs. at diskursen på et vist tidspunkt tømme for udfoldelsesmuligheder. Det er denne proces den latente affinitet vidner om.

En sådan antiimmanent betagtningsmåde er Brøndals sprogfilosofi i kødet båret, og den på én gang forfiner og komplicerer tankegangen, og under alle omstændigheder vanskeliggør den gennemgang og kritik, fordi den gør næsten enhver opdeling af stoffet kunstig og giver anledning til talrige krydshenvisninger, et træk der i øvrigt osse præger Brøndals egne værker, fx i Ordklasserne hvor væsentlige dele af de ordklasser der er kategorialt defineret af tre kategorier, gennemgås sammen med de todimensionale ordklasser som de delvis er i slægt med. Osse mellem Brøndals bøger gælder et lignende forhold.

De lader sig dårligt læse med udbytte, hvis man ikke under studiet af de sidste har fortrolighed med de første, og omvendt kan disse kun læses med ringe forståelse uden kendskab til de revisioner som Brøndals fortsatte refleksioner medførte, og som er udsprunget af en fortsat udforskning af den kontekst til de første bøgers undersøgelsesområder der midlertidigt blev ladet ude. Ja, enkelte af essayene i *Essais de linguistique générale* er i al deres korthed på det nærmeste uforståelige for den der ikke har et elementært kendskab til Brøndals øvrige produktion. Brøndals bøger er som tidligere nævnt ét værk, omend det eneste værk Brøndal egentlig drømte om at realisere - den samlede danske grammatik - blev opgivet omkring 1924.

Smukkest resumerer Diderichsen dette træk ved Brøndals oeuvre:

Hvert Værk af Viggo Brøndal var en afsluttet Helhed, en Organisme, der harmonisk hvilede i sig selv. Og dog fik det, som en Sats i et Musikstykke, dybere Betydning ved sin skjulte Sammenhæng med andre Værker, skrevne og uskrevne, som han stadig havde in mente. (Diderichsen 1943a: 95)

Selv om der således består en trådløs kontakt på det kategoriale niveau mellem det limitative og det non-limitative felt, og dermed åbnes for nogle symptomale sammenknytningspunkter, er det dog nu forskellene der optager mig: det første har fire logiske elementer, det sidste seks.

4. De to sidste relationer

Af disse seks relationelle kategorier mangler vi at fastlægge de to sidste. De udgør for Brøndal en tredje gruppe, der både er i slægt med de primære eller ordinative kategorier (Symmetri og Transitivitet) og med de sekundære eller numerative (Pluralitet og Generalitet).

5. Connexitet:

Hvis man har to mængder, er det ikke givet at den ene altid er definitions-mængde for den anden som værdimængde. Forholder det sig da sådan at enten er den ene eller den anden mængde definitions-mængde og den anden værdimængde, dvs. hvis rollerne er ombyttelige, er relationen connex. Denne relation er i familie med de primære ved at være en relation mellem to forskellige enkeltkomponenter (dvs. den er indifferent overfor de forskellige relationer mellem én og flere), der set fra andre synsvinkler kan være flerheder. Og den er i familie med de sekundære ved i Brøndals semantiserede relationslogik at kræve et afstukket område at udfolde sig i (cf. 'en allerede given Verden'). Fx vil relationen 'større end', der er transitiv, osse være connex inden for mængden af naturlige tal. Der findes for ethvert tal et der er større.

Denne relation er ikke almindeligt fremstillet i logikken og mængdelæren, men kan findes i L.S. Stebbings afhandling om logik (Stebbing 1933). Brøndal har hos Høffding fundet denne beslægtede

antagelse formuleret efter indføringen af den transitive række:

Og der kan muligvis dannes en Række af den Beskaffenhed, at hvilketsomhelst Led i den kan byttes om med sit Naboled uden at Ligheds- eller Forskelsforholdet derved forandres. En saadan Række vil jeg kalde konvertibel. I en transitiv Række ABCD kan B falde bort, og Forholdet mellem A og C er da det samme som mellem A og B, og som mellem B og C. I en konvertibel Række ABCD... kunne fx B og C ombyttes, og Forholdet mellem A og C, C og B, B og D er da det samme som mellem A og B, B og C, C og D. En konvertibel Række må tillige være transitiv. (Høffding 1910: 163).

Når Brøndal kalder denne relationsart 'mindre fundamental' (Brøndal 1940a: 32) og placerer den midt imellem de primære og de sekundære relationsarter, er det tilsyneladende den omstændighed at den forudsætter noget transitivt han tænker på. Når han taler om at den er "indre eller central, idet den maaler Sammenhængen indenfor et Emnes Elementer" (ib.: 34), og hævder at den "etableres mellem indbyrdes forbundne, solidariske Relater" (ib.: 32), så ligger det nært på denne indledende beskrivelse af ordningsrelationer:

En relation i en mængde A kan være således defineret at det for to vilkårlige forskellige elementer i A har mening at spørge om hvilken rækkefølge der foreligger mellem dem med hensyn til ρ . (Maegaard e.a. 1975: 84).

Ordensspørgsmålet kan altså stilles, uanset hvilket element der startes i. Mens logikken, der skal formulere slutningsregler, kan klare sig med afledninger fra og suppleringer med transitiviteten, og dermed prioriterer rækkeordenen (cf. Høffding-citatet), mener Brøndal at have brug for både modsætningen lineær orden vs ikke-lineær orden (og dermed kausalitetsforestillinger) (indenfor Transitivitet) og sammenhæng eller udskillelse, isolation overhovedet (af hvad art den end måtte være) vs ikke-sammenhæng (indenfor Connexitet) (6). Men der vil stadig være nært slægtskab mellem de to positive former, transitivitet og connexitet.

Brøndal eksemplificerer et sted (Brøndal 1943a: 121) med verbernes bøjning; aspekt er omfattet af Transitiviteten, således at det perfekte er intransitiv (det "een Gang for alle" givne der ikke lader "sig fortsætte (forskyde)" (Brøndal 1940a: 32)) og det imperfektive er transitivt; tempus er derimod omfattet af Connexitet, idet præteritum (der hvor tingene ikke kan gøres om) er inconnex og futurum (der udgøres af "indbyrdes forbundne, solidariske Relater" (ib.: 32), dvs. en sfære hvor 'hvis ...så' argumenter er gyldige) er connex. Fortiden er den tidsdimension hvor man meget vel kan sige 'hvis jeg havde gjort A så var der sket C; hvis jeg havde gjort D så var der sket M; men der

skete P og det kan ikke gøres om, byttes om med noget andet'. Det er inconnexitetens beskrivelse.

6. Variabilitet:

På én gang i modsætning til Connexiteten og beslægtet med denne står Variabiliteten ved osse at befinde sig i området mellem de primære og de sekundære kategorier. Den er den sidst tilkomne af Brøndals kategorier, og er lige så svær at få et konkret forhold til som den foregående. Den variable relation peger mod de sekundære ved at være en flere-til-flere relation, men dog ikke som de en flere-til-en eller flere-til-en-eller-anden relation. Den sætter relationen mellem definitionsmængde og værdimængde, således at valget af et element i den ene ikke determinerer valget af noget bestemt element i den anden. Fx er relationen 'nord for' variabel. Ethvert punkt kan karakteriseres som liggende nord for et uendeligt mange punkter, og omvendt kan der vælges uendeligt mange punkter nord for et hvilket som helst punkt.

Den invariable relation, fx 'er ældste søn af' eller 'er gift med', gælder kun mellem ét bestemt element og ét bestemt andet element og ikke mellem andre (idet de her nævnte samtidig er i hvert fald osse hhv. intransitive og symmetriske). Osse her er det tydeligt at Brøndal må supplere logikkens distinktioner, for hans primære kilde, L.S. Stebbing, ville sige at "One-one relations may be regarded as a special case of one-many relations [= generelle]." (Stebbing 1933: 170). Brøndal anfører selv som et slående eksempel 'mellem' som variabel overfor 'gennem' som invariabel: fx i 'jægerne går mellem træerne' og 'jægerne går gennem skoven'.

Med variabiliteten er nævnt den relation der stærkest vidner om de kategoriale områders overdetermination ved at være spor af ordklassekategorierne. 'Danskérne bor nord for italienerne' bygger på den variable relation 'nord for'. Her afgrænses to grupper, men de er dog ikke at betragte som klasser, idet afgrænsningen ikke er baseret på noget pertinent træk men er blot et tilfældigt, i.c. geografisk, faktum. Begge grupper er anskuet som flerheder, altså mere efter deres mangfoldige indhold end efter deres afgrænsning: enhver dansker bor nord for enhver italiener, men der er intet forhold sat til andre grupper/klasser. Variabiliteten ses derfor bedre i modsætning til connexiteten, hvis maksimum af orden og kohærens modsvares af variabilitetens minimum, to diffuse områder forbindes.

Man kan da osse bedre forstå den invariable relation. Denne absolutte en-til-en relation giver ikke orden til området, men indskrænker det og giver identitet til de forbundne elementer. Den giver en relationel pertinens, hvad variabiliteten ikke gør. Variabiliteten er en omfangsrelation mere end den er en afgrænsningsrelation. Det må være sådanne betragtninger der ligger bag Brøndals karakteristik af variabiliteten der "for saa vidt (er) mere ydre eller periferisk, som den alene afgør en Genstands Identitet og dermed selve dens Existens" (Brøndal 1940a: 34), idet han må mene at variabiliteten afgør den grad af præcision hvormed identiteten kan fastlægges.

Hos Brøndal mangler en i matematikken og i logikken vigtig relation, ja den er end ikke omtalt med et ord, og det er refleksiviteten. "A relation is reflexive when it holds between a term and itself. The relation of identity is reflexive", siger Stebbing (Stebbing 1933: 168f). Men det må netop være grunden til at refleksiviteten fjernes fra de brugbare relationers område, idet deres fællestræk er at de er dyadiske og ikke monadiske. De skal være grænseoverskridende og retningsbestemte, og det kan en monadisk relation per definition ikke være.

Det er derimod et fælles træk ved alle definerede enheder, både kategorier og sammensatte størrelser i UG der er konstrueret ved hjælp af kategorierne, at de er identiske med sig selv og kun med sig selv fordi de er konstrueret således. Der er ingen der udtrykker en fællesidentitet, dvs. betyder 'det samme'.

Refleksiviteten, for så vidt den forbindes med identitet, bliver derfor ikke en specifik, individuel egenskab for nogle begreber der er identiske i sig selv, men en generel eller almen egenskab der følgelig hører under de limitative kategoriers ressort. Men eftersom identiteten med sig selv osse skal gælde for de limitative kategorier, kan refleksiviteten ikke selv være en kategori. Følgelig må den være et sammensat, dvs. et afledt begreb. Identitetsbegrebet er sekundært, produktionsforholdet - og dermed forskellen mellem de termer der er forudsætning for konstruktionen - er irreducibelt og primært. Man finder da osse ganske rigtigt refleksiviteten defineret logisk i forbindelse med de limitative kategorier og i en sammensætning af disse, de refleksive pronominer (Dd) (7). De er

stillet ganske nær det psykologiske Begreb Reflexion, der betyder Evnen til at böje Tanken tilbage mod sig selv, til at indföje Domsakter (d) i et givet Hele (D). (fodnote: Sml. Definitionen af Tanke hos Leibniz: "Cogitans est, quod est conscium suarum actionum seu habet actum reflexivum".) (Brøndal 1928: 139)

Med Leibniz-citatet peger Brøndal således på at refleksiviteten ikke kun er et særskilt logisk eller sprogligt begreb, men en del af den almene bevidsthedsproces hvormed definitioner overhovedet foretages, dvs. den proces hvormed man fastlægger et givet elements identitet: udfører 'Domsakter'; altså ikke nødvendigvis formaliserede domsudsagn, men netop de akter der gør at man kan sige at 'begrebet Kategori er det og det', 'en ordklasse er det og det', 'et proprium er det og det'. Og det er netop den identitet der følger af de definitoriske konstruktioner. Begrebet om identitet med sig selv, der er fælles for alle begreber, hører ikke til relationsbegreberne for Brøndal, fordi han fortsat er interesseret i bevidsthedsprocesser og betydningsdannelse og ikke sandhedskalkyler i forbindelse med doms- og prædikatslogikken og deres sammenkobling med matematik.

Relationernes fællestræk er at en given identitet kan præciseres, gives individualitet og specificitet. Og det er her Variabiliteten kommer ind. En karakteristik ved hjælp af et relationelt begreb bygger i almindelighed på fastlægnings af grader af lighed og forskel fra andre individuelle eksemplarer, i.c. ord. Identiteten med sig selv er limitativ (et enten-eller begreb, det Brøndal har kaldt individualitet i forbindelse med R-kategorien og *proprie*ne), individualisering er relationel (et mere-mindre begreb). Det der ligger i Variabilitetens identitet, må da være 'betydningen 'identitet' knyttet til visse ord men ikke til andre':

La variabilité exprime l'opposition entre identité et différence, entre constance et altération, entre norme et irrégularité (Brøndal 1950: 74)

... Samme: Anden-Forholdet (Variabilitet)... (Brøndal 1940a: 28)

I et tidligt notat "(Analyt.) Grundbegreber af 2. Rang", fra 1923, drøfter Brøndal identitetsbegrebet (4297,23):

Identitet (= Dieselbigkeit) kaldes højeste Grad af Lighed. - Dette er ikke et Grundbegreb. Thi det forudsætter dels Symmetri ($A = B$; $B = A$), dels enten Transitivitet el. Intr. Naar to Obj. ved Sml., altsaa Gaaen fra A til B og B til A findes lige, foreligger en trans. sym. Relation (Lighed).

Dette notat er klart lavet før Variabiliteten dukker op. Men Brøndal føler sig heller ikke fristet til at drage den refleksive relation ind. Hans hovedformål at pege på begrebets sekundære karakter. Hvad vi imidlertid snarere må slå fast er dets differentierede karakter, og derfor er det umuligt at hæve til grundbegreb.

Men Brøndal har ikke været tilstrækkelig omhyggelig med at skelne mellem de niveauer, hvorpå han drøfter identitet-med-sig-selv eller sammehed: dels på ordbetydningernes niveau i konkrete NG, hvor visse ord i deres betydningsbestanddele i et givet sprog har en komponent der betyder 'identitet'; dels på definitionsbegrebernes niveau i UG eller blandt kategorierne, hvor der skal findes et eller flere begreber, hvormed den omtalte betydningskomponent 'identitet' kan gives en begrebslig status, der integrerer den i et grammatik til beskrivelse og forklaring (fx invariabilitet eller *D* og *d*, måske symmetri og transitivitet som i notatet fra 1923); dels som et begreb om målet med de tankeprocesser der bruger de omtalte ord og begreber (finde 'identiteten af noget' i domsakter og sproghandlinger i SB); dels om den teoretiske status som konstruerede begreber (en ordklasse, et ords hele synonymiske struktur etc.) får i den videnskabelige diskurs, hvori begrebernes identitet med sig selv og betingelserne herfor kan lægges frem (de kategoriale konstruktioner via struktureringsprincippet).

5. Klassebegrebet

Udeladelsen af relationen refleksivitet som den forefindes i logik og matematik kan understrege de limitative og non-limitative kategoriers gensidige uafhængighed og nødvendighed, på trods af den affinitet jeg indtil nu en passant har påpeget som et symptom på at de produceres af og i en diskurs. Alligevel kunne denne affinitet godt inspirere til den tanke at det ene sæt er overflødigt og kan defineres ved hjælp af det andet. Noget sådant reagerer Brøndal kraftigt imod, især i slutningen af Præpositionernes Theori. Og jeg vælger at tage ham på ordet, selv om andre træk (se IV.E. 19.) viser at han livet igennem bar på en drøm om at reducere de opstillede kategorier og formale struktureringsprincipper i deres principielle forskelligheder til en enhed på et højere niveau.

At definere en klasse ved hjælp af de ord der fylder den, dvs. ved hjælp af synonymiske forhold, ville være at anlægge en ekstensional synsvinkel. Man skulle nemlig da først indsamle alle ord i alle sprog, fx verber, før klassen kunne etableres. Men før en sådan indsamling var tilendebragt og klassen dermed etableret, kunne man jo ikke vide om de var verber. Lige så ukorrekt ville det for Brøndal være at definere enkeltordenes særpræg ud fra et formodet klassebestemt fællestræk, som fx at substantiver skulle betegne ting og have en referent, mens præpositioner er uden reference. Dette ville både være en for primitiv opfattelse af hvad referentproblemet indebærer, og af hvorledes sprogets betydninger forbinder sig med hinanden på tværs af klasserne og fungerer.

I stedet for at gentage Brøndals allerede delvis kommenterede kritik af sine lingvistiske med- og modspillere, der lader verden og/eller sproget være umiddelbart tilgængelige for klassifikation og analyse og derfor kan nøjes med ét sæt begreber, vil jeg forsøgsvis give en mere formel begrundelse for at Brøndal i sit arbejde ikke kan basere sit arbejde på ét sæt begreber som fx relationerne i den logik og matematik han uafledeligt skæver til (cf. Christiansen e.a. 1964: 285-432; Mægaard e.a. 1975: kap.I, §§2,4; Wall 1972: 121-24):

I mængdelæren kræves for at en deling kan kaldes en klassedeling (8) at

1. foreningsmængden af alle delmængder er den givne mængde
2. ingen delmængder er tomme
3. delmængderne er parvis disjunkte

Det betyder for en sproglig klassifikation at

1. alle sprog har klasser
2. alle definerede klasser har medlemmer
3. et hvert ord tilhører én og kun én klasse

Disse tre punkter er helt i overensstemmelse med Brøndals projekt i Ordklasserne:

Et Sprog der hæver sig over det rent dyriske (...) kan ikke være uden Modsætning mellem Ordklasser; thi et virkeligt Ord, selv en Interjection, kan ikke være uden Ordklassedefinition. (...) Som Minimum af Ordklasser maa et Sprog - foruden Interjectioner - indeholde to indbyrdes correlate. (...) Et sprog er altid delt i Klasser, og disse danner altid Systemer [nemlig af ord]. (Brøndal 1928: 214, 217, 218; cf. ib.: 54f).

Nu definerer man imidlertid i matematikken en klassesdeling udelukkende ved hjælp af relationer, heriblandt refleksiviteten. Først fastlægges en ækvivalensrelation, dvs. en relation der både er symmetrisk, transitiv og refleksiv. Et eksempel: givet en mængde der både er definitionsmængde og værdimængde $E = \{1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8\}$. Den relation der ordner elementerne i ordnede talpar er ' $x + y$ er lige', hvor både x og y tilhører E . E kan da deles i følgende delmængder: $\{1, 3, 5, 7\}$ og $\{2, 4, 6, 8\}$. De er refleksive (fx $1 + 1$ er 2, $3 + 3$ er 6), de er transitive (fx $1 + 3$ er 4, $3 + 5$ er 8, $1 + 5$ er 6, hvor 4, 8 og 6 alle er lige, og de er symmetriske ($1 + 3$ er 4, $3 + 1$ er 4). Den angivne deling er en klassesdeling af E , idet den opfylder de tre krav der er stillet ovenfor. En klassesdeling er da defineret som ækvivalensrelation i E , og man siger at to elementer tilhører samme klasse, når og kun når de er ækvivalente.

Kunne Brøndal end tilslutte sig de tre krav i punkttopstillingen, ville han aldrig gå med til den matematiske klassesdeling ved ækvivalensrelationen som en ordklassesdeling. En ækvivalensrelation er fx 'er lig med'. Hvis den skulle kunne diktere en ordklassesdeling, kunne Brøndal risikere at få en klasse af samtlige forekomster af ordet 'på', 'hus' etc., og det ville netop være en klassifikation efter de ekstensionale principper som Brøndal forkaster. Han ville osse kunne få klasser af alle ord der rummer betydningselementet 'retning' (udtrykt fx ved relationen transitivitet). Han ville i begge tilfælde nok stå med en klassifikation, men én uden sproglig relevans. Udover de tre opstillede krav må Brøndal derfor kræve at alle elementer i en given klasse skal være forskellige, ellers kunne det eneste distinktive træk risikere at blive at ordene havde samme udtryksside eller betød det samme. Deres eneste sammehed er at de tilhører en klasse. Dette karakteristikon kan derfor ikke fastlægges udfra ordenes egne definitioner ved de non-limitative kategorier, men af de grænsemarkerende limitative kategorier der da osse, som nævnt udtrykker refleksiviteten for Brøndal (IV.B.: 399ff). Ækvivalensrelationen har ingen plads blandt relationerne hos Brøndal - og det synes man jo nok han kunne have gjort opmærksom på - og hans klassesdeling er ingen klassesdeling i matematisk forstand. Både de limitative og de non-limitative kategorier er nødvendige for sprogvidenskab.

Men det betyder til gengæld at vi er kommet til at bruge klassebegrebet på to måder hos Brøndal:

1. til definition af limitativiteten som selvstændigt begreb udfra

- modsatningen individ/klasse- eller almenbegreb (II.E.: 111),
2. til definition af den ordning af et delområde af grammatikken der følger af limitativitetens begrebslige tilstedeværelse i teorien.

Det er nok i denne dobbelthed at det sprogvidenskabelige særpræg i brugen af klassebegrebet viser sig: det første punkt vedrører nogle grundtræk i oprettelsen af et genstandsområde, uanset hvilket; angiver at der skal forekomme distinktive træk med enten-eller funktion. Klassebegrebet er for så vidt rent deskriptivt anvendt, eftersom der ikke er knyttet nogle procedurer eller kriterier til forekomsten af eller konstruktionen af de distinktive træk eller deres relevans. Termer som zone, sektor, gruppe, mængde o.l. kunne være lige så tjenlige som termen klasse, da det kun er selve grænsemarkeringen, limitativiteten, jeg har ønsket at fastholde her (cf. Juilland og Lieb 1968: ch. 1 og ch. 11).

Det andet punkt vedrører mere den arbejdsproces hvorefter klasser af særlig karakter fastlægges, dvs. klassifikationen efter bestemte regler. Osse denne har et alment træk i sig, da ordninger af en eller anden art jo altid hører hjemme i en videnskabelig diskurs. Det er imidlertid ikke en sådan almen klassifikation sproganalysen søger: den skal være objektspecifik, og den skal kunne fastholde en ganske bestemt side af objektet, nemlig den ordning af grundenhederne (ordene) som tillader at det fungerer. Det er altså ikke kun en ordning af det sproglige materiale i passende grupper, det være sig ordklasser, dialektale udtaler af /a/, betydningskomponenter o.l. Men en konstruktion af den grænsedragning mellem ordene sproget selv rummer.

Her krydser sproganalysen klart logikken og matematikken, der i deres almenhed er hjemmehørende under punkt 1 (gruppeinddeling overhovedet), men i deres procedure- og kriteriepræcision lige så indlysende inkluderet i punkt 2. De er indifferente over for adskillelsen i de to punkter, fordi de ikke er objektspecifikke. Men det er sproganalysen, og den må følgelig opretholde de to punkter og må, under punkt 2, hele tiden sætte relevanskriterier for klassifikationen først (cf. den komprehensiv synsvinkel).

Når Juilland og Lieb i deres bog om "Klasse" und Klassifikation in der Sprachwissenschaft afviser den rent deskriptive brug af 'klasse' som irrelevant og alene argumenterer for en logisk, ser de bort fra dette fundamentale forhold. Derudover drøfter de forholdet mellem mere eller mindre strenge klassifikationsdefinitioner i matematikken og logikken og deres mulighed for at kunne forenes med sproganalysens særlige krav, dvs. punkt 2. Men de sætter den logiske form som et ideal, dvs. forud for relevansen, og får derved givet sproganalysen et drag af permanent ufuldkommenhed (se resumeet Juilland og Lieb 1968: ch. 11), skønt de ved at "in der Sprachwissenschaft, bei sog. Klassifikation der logische und der nicht-logische Aspekt selten klar unterschieden [werden]" (ib.: 39).

De opererer med to klassifikationer, en klassifikation slet og ret

og en streng klassifikation der er identisk med den logisk-matematiske jeg netop har præsenteret. En sådan er der som nævnt ikke tale om hos Brøndal, men derimod om den anden klassifikation:

K ist eine Klassifikation von B genau dann, wenn gilt:

- a. K hat wenigstens zwei Elemente.
- b. Von verschiedenen Elementen von K ist keins eine Teilklasse des andern.
- c. Die Vereinigung von K ist B.

(ib.: 25)

Det vil sige at sproget (B) har mindst to ordklasser, at klasserne ikke overlapper hinanden, og at der ikke er nogle 'restgrupper' ved siden af klasserne. Som det er fremgået af Brøndal-citatet ovenfor er han helt enig. Men denne klassifikation kan omfatte mange andre dele af sproget end den almene morfologi. Derfor må der samtidig være tale om en klassifikation der inddrager nogle kriterier der afgør relevansen; det hedder da at "K ist eine Klassifikation von B nach E", hvor E er klasser af relevante egenskaber, hvorom det gælder at "Die Rechtfertigung von Kriterien ist letzten Endes auf eine Sprachtheorie zu beziehen" (ib.: 71). Og i Brøndals sprogteori ligger det klart at E = samlingen af limitative kategorier, dvs. den logiske konstant. Og dermed er punkt I i min opstilling ovenfor kommet ind i billedet igen. Her vil Juilland og Lieb ganske vist kun tale om ekstensionalt afgrænsede egenskaber (ib.: 38), men med den afsluttende henvisning til en sprogteori vil en sådan teori jo kunne ændre denne opfattelse. Hos Brøndal betyder det at der bliver tale om en klassifikation (K), der ikke er streng, af sproget (B) i henhold til den logiske konstant (E), hvormed det samtidig er givet at B kun kan omfatte de dele af sproget der er konstitueret af de limitative kategorier, dvs. den almene morfologi og den almene syntaks (indtil videre), hvorfor Brøndal osse - som faktisk sker - må operere med klasser af led. Juilland og Lieb skriver:

K ist eine Klassifikation von B nach E genau dann, wenn gilt:

- a. K ist eine Klassifikation von B.
- b. Zu jeder Klasse aus K gibt es genau eine Eigenschaft aus E derart, dass die Klasse gerade diejenigen Elemente von B enthält, denen die Eigenschaft aus E zukommt.
- c. Zu jeder Eigenschaft aus E gibt es eine Klasse aus K derart, dass die Klasse gerade diejenigen Elemente von B enthält, denen die Eigenschaft aus E zukommt.

(ib.: 30f)

Det betyder at hver klasse får én egenskab fra E og ikke andre (hos Brøndal kombinationer af limitative kategorier), og at alle egenskaber

i E anvendes (den logiske konstants elementer skal alle bruges). Videre beviser Juilland og Lieb at "Gibt es eine Klassifikation von B nach E, so gibt es genau eine Klassifikation von B nach E" (ib.: 32). Det betyder at det givne sæt kriterier tillader kun én klassifikation. Når den almene morfologi er konstrueret hos Brøndal, gives der på de samme præmisser ingen alternativer, men muligvis rettelser hvis principperne ikke har været anvendt konsekvent nok (cf. rettelserne i Ordklassernes franske udgave).

Da den klassifikation der er tale om hos Brøndal er en objektspecifik klassifikation efter teoretisk forhåndsopstillede relevante kriterier eller egenskaber (i.e. den logiske konstant), vil det være nødvendigt at operere med både den almene deskriptive brug af klassebegrebet og den særlig quasi-logiske, dvs. begge mine punkter. Af det første punkt følger kravet om relevanskriterier; det andet vedrører selve klassifikationsoperationen der følgelig må finde sit udtryk i et struktureringsprincip.

6. Relationernes nødvendighed og tilstrækkelighed

Af kategoriernes konstante identitet med sig selv følger naturligvis at de forklaringer der ovenfor er givet på hvad de seks forskellige relationer er, ikke må betragtes som definitioner. De relationer jeg har brugt - fx 'større end', 'i familie med' - er i sproglig forstand syntagmer bestående af forskellige led, der udfyldes af bestemte ord som hver for sig kan defineres synonymisk ved relationer i forskellige former og kombinationer, fx 'end', 'i', 'stor plus komparativ'. Skønt man i logikken måske vil sige at vi står med relationer, er de anvendte syntagmer og de eksempler jeg har givet snarere eksempler på det Greimas kalder "parasynonymie" (Greimas 1966: 74, 79); en slags 'skæve' oversættelser der skal tydeliggøre det ikke helt lettilgængelige abstraktionsniveau Brøndal befinder sig på i Præpositionernes Teori, hvis muligheder og problemer den hurtige gennemgang af kvantorerne 'all', 'every' etc. illustrerede. Og det er netop illustrationer jeg har givet, men - som Brøndal siger om Port-Royals tilsvarende forsøg på at definere adverbier ved ækvivalerende omskrivninger: 'sagement = avec sagesse' - "Illustration er imidlertid ikke Definition" (Port-Royal 1966: 93; Brøndal 1928: 36f).

Sådanne omskrivninger er som de indefinable uundgåelige som et rent terminologisk niveau, som altid ligger før det niveau hvor man vælger at begreberne skal have funktionsduelighed, hvilket netop afstedkommer de anførte forskelle mellem logikkens og matematikkens krav på den ene side og sproganalysens på den anden. Omskrivningerne er ikke principielt forskellige fra de indefinable, blot løsere og mere svævende. De tilhører den fase af arbejdet hvor den analogiserende ideproduktion foldes ud, dér hvor man så at sige altid er tvunget til at give tingene forkerte navne. Det skyldes at man aldrig står med de rene begreber an sich, men altid fremstiller dem af og i den

allerede etablerede sprogbrug der modificerer dem og modificeres af dem. En art leksikografisk "jeu de cache-cache" (Greimas 1966: 82).

Skal begreberne imidlertid på denne måde dog defineres med nødvendighed og tilstrækkelighed, som Brøndal ønsker det, må de derfor defineres i forhold til hinanden og med et så begrænset antal indefinable som muligt. Men hvis relationerne skal konfronteres med hinanden, må man se bort fra deres interne differentiering (fx symmetri, asymmetri, non-symmetri). At sammenholde symmetri og intransitivitet siger intet om relationernes nødvendighed og tilstrækkelighed. Men samtidig understreger disse interne differentieringer relationernes klare selvstændighed i forhold til hinanden. Således fremhæver osse Stebbing at "The properties of symmetry and transitivity, and their opposites [asymmetri og intransitivitet], are independent" (Stebbing 1933: 168). Det kunne få én til at opgive at sætte dem i et mere præcist forhold til hinanden og blot remse dem op, så mange man nu kan komme på.

Men det er ikke god tone hos Brøndal. Og relationernes netop konstaterede uafhængighed er en forudsætning for at de kan indgå i orddefinitionerne som i en sum, dvs. en sammenføjning af addender hvor enkelte betydninger kan træde frem i visse sammenhænge og andre ikke. Men lingvistikken har endnu et behov, nemlig at der er tilstrækkeligt med relationer til at klare orddefinitionerne, og at de er de rette til det. Der må derfor være fuld klarhed over om de skal suppleres eller ej. Er de seks relationer nok? Herom fortæller logikken intet, og for at man kan få det at vide, skal den muligvis tilpasses. Brøndal har således allerede indført Variabilitet, Pluralitet, Generalitet ved siden af Symmetri og Transitivitet og Connexitet, som han kender fra logikken, og konstaterer videre at

Ved Siden af de enkle Relationsarter, som Logikerne har holdt sig til, konstaterer Sproganalysen imidlertid ogsaa mere sammensatte. (Brøndal 1940a: 34)

Og han skriver lapidarisk i et notat fra maj 1938: "Nødvendighed af Supplering (krævet af Sproglige Fakta, specielt Præpositionerne)" (4297,9). Både her og i forbindelse med begreberne om klassedeling giver Brøndal McCawley ret, når han siger at logikken ikke er en 'package deal'; det drejer sig om at finde

a conception of logic as a resource to be exploited according to one's own aims rather than a legal code to be obeyed, and of logicians as merchants and manufacturers of potentially useful products that one is free to buy or not, according to one's needs and resources, with no obligation to buy all the standard accessories. (McCawley 1981: X)

Brøndals særlige mål, som han ser dem 'krævet af sproglige fakta', er

først og fremmest at få tilstrækkeligt med begreber til at klare de synonymiske definitioner for alle klasser, osse dem med mange medlemmer (Brøndal 1940a: 118). Netop fordi dette praktiske analyseproblem står i forgrunden, og måske osse fordi det er vigtigst for ham som sin første indsats straks at lade skeptikere få revet i næsen at der er grundbegreber nok til at klare en nuanceret betydningsanalyse, lykkes det ikke Brøndal noget sted at godtgøre at begreberne osse er nødvendige; tværtimod blander han kategorier sammen med sammensatte begreber (fx Totalitet, Integritet) for at opnå denne nødvendighed. Og relationernes indbyrdes selvstændighed, som Stebbing understreger, gør det osse svært at finde den fællesnævner der gør dem kommensurable. Symmetri og Transitivitet kan ikke uden videre sættes i forhold til hinanden som fx R og r (den 'foreløbig' uanalyserede verden hvor r ophæver denne foreløbighed). Højest kan non-symmetri markere nødvendigheden af at den symmetriske relation er neutral i forbindelse med at fx intransitivitet er fremhævet. Men i så fald er vi atter gået ind i relationernes interne differentiering.

Vil man derfor søge gennem relationskategoriernes indbyrdes afhængighed at insistere på deres nødvendighed som i forbindelse med de limitative kategorier, yder Brøndal eksplicit slet ingen assistance, men han kan dog hjælpe undersøgelsen lidt på gled. Om Symmetri og Transitivitet kan man således aposteriorisk fastslå at de begge som de eneste indgår i samtlige de 23 præpositionsstrukturer som Brøndal opstiller i Præpositionernes Theori, og de spænder geografisk fra Danmark til Ægypten og epokalt fra oldpersisk til nudansk. Brøndal tilføjer da osse i den franske udgave af Præpositionernes Theori:

On sait par expérience que la symétrie, la transitivité et la connexité sont les espèces de relation les plus importantes et les plus fondamentales. (Brøndal 1950: 51, jeg fremh.)

Osse Brøndal har kun aposteriorisk viden om deres universalitet.

Endvidere indgår Symmetri og Transitivitet i alle synonymiske skitser i Brøndals breve og papirer. Så det er ikke uden grund de kaldes primære af Brøndal, idet de åbenbart er forudsætning for alle andre og altid er samtidig til stede. Det underbygges til en vis grad af denne bemærkning om connexitet hos Stebbing, en relation som Brøndal medregner i citatet ovenfor:

The three properties of asymmetry, transitiveness and connexity are independent, since a relation may have two of them without the third. (Stebbing 1933: 169)

De er altså ikke mere uafhængige end at to af relationerne altid kan være sammen under udelukkelse af den tredje. Brøndal er øjensynligt interesseret i at skærpe formuleringen på to måder: dels ved at sige at Symmetri, Transitivitet og Connexitet - i positiv eller negativ form -

implicerer mindst én af de andre i en ordklassens synonymiske struktur; dels ved at give de to førstnævnte faktiske universelle anvendelse i alle de ordklasser Brøndal prøver at kortlægge en principiel forlængelse: Symmetri og Transitivitet er solidariske og forudsættes af Connexitet.

De to primære kategorier er fra Brøndals side sat i modsætningsforhold til de sekundære, og det forekommer rimeligt, alene på grund af navnet, at sige at de sekundære forudsætter de primære. Men nu kan den aposterioriske redegørelse heller ikke bringes videre. De tre sidste kategorier kan ad denne vej ikke forbindes indbyrdes eller med Connexitet på anden måde end ved simpel juxtaposition.

Af denne eksemplificerende gennemgang fremgår hverken nødvendighed eller tilstrækkelighed, og resultatet af overvejelserne bliver derfor, at man for at komme videre alligevel i stedet må foretage en selvstændig analyse af Brøndals fremstilling, dvs. underkaste hans gennemgang af relationerne den samme analyse som han foretager i sin analyse af ordklassernes definitions historie for at finde skjulte spørgsmål og - især - svar på spørgsmål der ikke eksplicit er stillet. Vi skal altså hæfte os ved de træk i de logiske relationer som Brøndal må have betragtet som pertinente, men uden at have stillet de spørgsmål der har denne pertinens som svar. Og han har givet ment at have et svar, ellers havde han ikke kunnet flytte på de logisk-matematiske grænser til lingvistiske formål og dog bevare de logiske begreber.

De non-limitative kategorier kan siges at have to fælles pertinente træk: retning og omfang, hvor omfang hentyder til antal elementer der indgår i relationerne (cf. Brøndals skelnen mellem hhv. ordinative og numerative relationer). Det er disse træk man må have fat i, hvis man vil foretage en adskillelse mellem limitative og non-limitative kategorier, der går udover den blot implicitte modsætning der hidtil har været den aristoteliske kategoritavles kendemærke, og dermed udover den negative bestemmelse - non-limitativ - der indtil nu har været resultatet af bestræbelserne på at eksplicitere og bruge Aristoteles' kategoriale vanskeligheder: de non-limitative kategorier var opsamlingssted for filtreringsresterne fra den limitative kategorianalyse. Men med disse to karakteristika kan man i højere grad få fat i den forskel som en sprogteori må have mellem sine begreber, for at de skal være brugbare. Og sigtet med denne brug kan godt beskrives:

Med et begrænset antal limitative kategorier skal der konstrueres et endeligt antal klasser. Men med et begrænset antal non-limitative

kategorier skal en principielt uendelig række enkeltbetydninger skabes. Henover det fikserede antal båse som klasserne er, og som ikke skal være så snævre at der kun bliver plads til tremmekalve og ikke så vide at klassifikationen blander dyreracerne (cf. modsætningen mellem de todimensionale klasser i Ordklassernes 1928- og 1948-version), skal de non-limitative kategorier i et fluksus af kombinationer og enkeltforekomster lægge tætte betydningszoner. Et ord har én klasse og kun én, men mange betydningsmuligheder. Disse undgår at blive diffuse netop på grund af klassegrænser, der bevirker at de qua non-limitative kan bruges igen i en anden klasse uden sammenblanding med en allerede konstateret anvendelse i en given NG. Og de limitative kategorier skaber ikke stive kasser, men bliver brugbare netop ved at være rammer om noget. Grænserne skal gøre mangfoldigheden effektiv ved at den kan udnyttes med nuanceforskelle i forskellige klasser, og de non-limitativt definerede enheder giver da tanken præcision og smidighed. Det udtrykker Brøndal således:

Relationsbegreberne betinger Tankens Klarhed og Harmoni, Artsbegreberne dens Frugtbarhed og Effektivitet. Rationalitet beror paa deres ligelige Samvirken. (Brøndal 1940a: 124)

Denne konklusion når Brøndal til efter sin præpositionale teoridannelse, og den er således en art efterrationalisering. Men hvad jeg nu skal gøre er at opstille disse krav til kategorierne på forhånd, ellers kan der slet ikke stables en sprogteori på benene der vil studere forholdet mellem sprog og tanke. Relationernes nødvendighed og tilstrækkelighed skal således formuleres i forhold til kravet om de non-limitative kategoriers tæthed og nuancerigdom overfor de limitative grænsemærkninger. Og her kommer netop de to distinktive træk, retning og omfang, ind i billedet.

Ordnes kategorierne først under hensyntagen til omfangsdimensionen, kan de deles i to grupper. De primære og Connexitet for sig, og de sekundære og Variabilitet for sig. Det er omfangsdimensionen Brøndal bearbejder mest selvstændigt i forhold til logikken. Det er her han nuancerer i forhold til kvantorerne 'alle' og 'nogle', dvs. mindst én, og eventuelt 'én og kun én' (hhv. symboliseret $\forall$, $\exists$, $\exists!$) og deres negationer. Når Brøndal fx for Generalitet taler om "en vilkaarlig valgt Genstand" (Brøndal 1940a: 33), må det være mindst én blandt flere mulige, altså indenfor et givet omfang større end én (cf. "en allerede given Verden" (ib.: 34)). Og når han modstiller dette forhold Pluralitetens 'flere' og fastslår at ingen omfangsrelationer "paa nogen Maade" falder sammen (ib.: 33), må 'flere' betyde mindst to inden for et givet omfang større end én. Og når han i forbindelse med Generalitet taler om en "bestemt Genstand", må han mene én og kun én, og når han ved invariabiliteten taler om én genstand i forhold til størrelser som 'identitet' og 'sammehed', må der osse være tale om én og kun én, som blot ikke er vilkårlig. Brøndal skal altså – som vi så i forbindelse med

de engelske kvantorer 'all', 'every', 'any' etc. - arbejde med en flerhed af kvantorer. For mens logikken kan nøjes med at stille mindstekrav til de implicerede kvantorer, hvoraf nogle derfor i visse sammenhænge "inay legitimately be ignored" (McCawley 1981: 101), må Brøndal stille maksimumskrav til de nuancer som skal kunne artikuleres i betydningsuniverset.

Man kan nu sige at der er en vis overlaping mellem de to nævnte grupper af relationer. Variabiliteten forbinder flere elementer med flere, dvs. mindst to med mindst to. Invariabiliteten forbinder én og kun én komponent med én og kun én. Derved nærmer invariabiliteten sig til Symmetri som helhed, der kræver mindst ét element forbundet med mindst ét element og derved så at sige omfatter invariabiliteten. Men det betyder ikke at Symmetri og invariabilitet bliver identiske på noget punkt, idet de forholder sig til hver sit interne modsætningsforhold: Symmetri spaltes i symmetri vs asymmetri (omvending eller ikke omvending af retning), mens variabilitet er modstillet invariabilitet (diffust omfang overfor præcist omfang, idet invariabiliteten artikulerer modstillingen af det Samme med det Andet). Det der er tilfældet er at Symmetri ganske enkelt er indifferent overfor omfangsdimensionen; der kan være mange eller få elementer, blot mindst ét på hver side, og det gælder uanset om relationen er symmetrisk eller asymmetrisk.

Det samme kan siges om Transitiviteten. Osse den forbinder en række enkeltermer to og to, således at der er i alt tre men gerne flere. Og det forhold influerer ikke på modsætningen transitiv vs intransitiv.

Og Connexiteten har det på samme måde. Om den forbinder to elementer - det mindste antal - eller en lang række er ligegyldigt og vedrører ikke modstillingen af connexitet med inconnexitet.

De sidstnævnte tre kategorier har det fællestræk at de forbinder termer parvis, men det er netop fælles for dem og derfor ikke egnet til at skelne dem fra hinanden, kun til at skelne dem som en samlet blok fra de tre øvrige kategorier.

Disse kan imidlertid på deres side adskilles fra hinanden med hensyn til omfang, og denne indbyrdes distinktion viser hvilken skarp-sindighed Brøndal arbejder med. Det er her han reviderer den formelle logik som han har sine begreber fra, idet han hævder at den set fra den sprogvidenskabelige synsvinkel blander tre kategorier sammen, uden at han egentlig præciserer hvori sammenblandingen består. Men det lader nu til at det netop er omfangsdimensionens kvantorer han lægger til grund for sin differentiering, så han kan hævde denne som en nødvendighed, i hvert fald i sprogteorien.

Variabiliteten etablerer forbindelsen mellem flere og flere, dvs. mindst to og mindst to; Pluraliteten relaterer én komponent med flere, forstået som en eller anden, dvs. mindst én, med mindst to; endelig sætter Generaliteten et forhold mellem én og kun én enhed og mindst én enhed. Samtlige de tre første kategorier skaber forbindelse mellem

mindst én og mindst én komponent ad gangen.

Således skulle hele omfangsdimensionen være dækket ind fra én til uendeligt mange (cf. Brøndals opstilling ved Totalitet, Brøndal 1943a: 27). Hvis man tænker sig andre muligheder end dem de seks kategorier kan opfylde som mindstekrav, vil de enten være integreret i én af kategoriernes omfangsdimension eller i sammensætninger af disse. Og man får således skabt den tæthed som sprogteorien må kræve af relationerne for at de kan bruges til fastlæggelse af specialbetydninger. Fx vil en relation mellem tre og kun tre og mindst to elementer være at betragte som en syntese mellem - i hvert fald - Generalitet og Variabilitet. Eller forestiller man sig en relation mellem mindst tre og mindst fem elementer vil den være integreret i Variabiliteten. Det samme vil i forbindelsen mellem én og kun én og én og kun én enhed, nemlig som invariabilitet. Heraf ser man da osse at omfangsdimensionen netop er den der er på spil ved negationen i Variabilitet, Pluralitet og Generalitet, mens de tre første kategorier her er indifferente.

Grupperer man de tre omfangsrelationer sammen med de tre første ser billedet således ud:

S T C:	mindst én	vs	mindst én
V:	mindst to	vs	mindst to
P:	mindst én	vs	mindst to
G:	én og kun én	vs	mindst én

De tre sidste relationer kan karakteriseres i henseende til omfang med de tre indefinable: disjunktion, non-eksklusiv disjunktion og konjunktion. Tager man Variabilitets-eksemplet fra før, 'Danskerne bor nord for italienerne', vil man se at det er ganske ligegyldigt hvilken dansker der kombineres med hvilken italiener. Enten den ene eller den anden dansker, evt. begge, fem eller ti, kombineres med enten den ene eller anden italiener, ingen er udelukket på nogen af siderne. Det kan kaldes en non-eksklusiv disjunktion med hensyn til omfang. Heroverfor kunne man sætte Pluraliteten som en eksklusiv disjunktion, idet det er således at når det ene element er valgt ud, vil et ganske bestemt antal elementer i flerheden være udvalgt og et ganske bestemt udelukket som muligheder for relationsdannelse. Der kan tages udgangspunkt i et andet element end et givet, muligvis med lignende egenskaber, og der kan måske findes flere elementer i flerheden end det faktisk er sket. Men det er karakteristisk at så snart det valgte synspunkt er lagt, foretages relateringen uden tøven. Enten det ene eller det andet element kan vælges, men der kan når valget er truffet ikke blandes andre ind i relationen. Det kan kaldes en disjunktion med hensyn til omfang. Endelig kunne man kalde Generalitet for en konjunktion, idet der kan vælges blot ét eneste element som udgangspunkt for relationen, og de elementer der tilordnes kan kun forbindes med netop dette element i en Generalitet; ingen andre kan anvendes på nogen side uden relationen sættes ud af kraft. Modsætningerne kan nu præciseres

yderligere:

- V: non-eksklusiv disjunkt omfangsrelation
- P: disjunkt omfangsrelation
- G: konjunkt omfangsrelation

Efter at have bestemt disse tre som omfangsrelationer, må man undersøge hvorledes det forholder sig med de tre tiloversblevne kategorier. De er indifferente på dette punkt, men kan bestemmes med hensyn til retning.

Symmetrien er retningsbestemt idet den er reversibel. Variabiliteten er derimod ganske indifferent over for noget sådant. Den er således konstant i disse to eksempler hvor Symmetrien skifter: 'Danskene bor nord for italienerne' (asymmetrisk-variabel), 'Sjællænderne har samme nationalitet som jyderne' (symmetrisk-variabel). Et tilsvarende eksempel kan gives for Pluralitet: 'Peter er større end sine onkler' (plural-transitiv (og i øvrigt osse asymmetrisk)), 'Peter er onkel til Jan og Kirsten' (plural-intransitiv (og i øvrigt osse asymmetrisk)). Eliminerer man fx 'Jan' fra 'Jan og Kirsten', altså ændrer omfanget, forsvinder pluraliteten mens intransitiviteten bevares, da den er uafhængig af omfang.

Lad mig for en ordens skyld understrege at omfang her for anskuelighedens skyld er behandlet rent numerisk og for så vidst ekstensionalt. Jeg bevæger mig i dette eksempel, så vel som i adskillige andre, på et lavere abstraktionsniveau end Brøndal (men der er en ringe forskel på hvad Brøndal kalder 'en allerede given Verden' i forbindelse med omfangsrelationerne og så mine italienere, sjællændere og andet godtfolk). Men en sådan pædagogisk gumpetunghed er ham fremmed. Han skriver til Højberg Christensen 30.6.1919: "I og for sig (o: for en uendelig intelligens) er disse Bindeled [sc. mellem abstrakte begreber og konkrete fakta] maaske unødvendige. Men for Læsere, der vil kontrollere, maa jeg indrømme Nødvendigheden." (4297,4). Det er den indrømmelse jeg fortsætter med her.

Transitiviteten er osse retningsbestemt som Symmetrien, men afgør ikke reversibilitet. Den bestemmer forskydning eller fortsættelse. Den er således nødvendig til etablering af en række, der kan være transitiv-symmetrisk (2 - 2 - 2 - 2 etc.) eller transitiv-asymmetrisk (1 - 2 - 3 - 4 etc.). Hver af disse rækker vil endvidere være connexe. Connexiteten etablerer en konstant relation enten i den ene eller den anden retning, eventuelt i begge. Ligegyldigt hvilke to tal der kombineres i række 2 - 2 - 2 - 2 etc. hersker relationen 'er lig med' mellem dem, og uanset hvilket par der vælges i rækken 1 - 2 - 3 - 4 etc. vil relationen 'er større end' eller 'er mindre end' herske mellem dem.

Man vil måske hævde at Connexiteten derfor er en omfangsrelation og ikke en retningsrelation, nærmest beslægtet med Variabilitet. Men at det ikke er rigtigt, selv om de ligger hinanden nær, kan man se ved at negere dem begge. At en relation er inconnex vil da sige at retningen for relationen ikke er ligegyldig, og den betyder følgende ikke

sammenhæng, men udelukkelse fra en ordnet sammenhæng, dvs. udskillelse. Invariabiliteten derimod viser at omfanget ikke er ligegyldigt, én og kun én forbindes med én og kun én enhed, og den har med isolation fra en flerhed, der ikke nødvendigvis er ordnet, at gøre, dvs. autonomi, identitet.

Hermed skulle mulighederne for retning være udtømt - frem og tilbage, kun frem og endelig frem eller tilbage. Som omfangsrelationerne giver tæthed, giver disse relationer nuancerigdom i orienteringen af stoffet. Nu lader osse disse tre kategorier sig bestemme ud fra junctionsforhold. Symmetrien bliver en konjunktion med hensyn til retning, idet den sætter både den ene og den anden retning af to modsatte orienteringer. Heroverfor står Transitiviteten. Det er ligegyldigt hvilken retning den giver forskydningprocessen, men når udgangspunktet er valgt er retningen entydigt givet. Enten den ene eller den anden af to retninger, men kun én af dem. Den kan kaldes en disjunktion med hensyn til retning. Sluttelig vil Connexiteten kunne betragtes som en non-eksklusiv disjunktion med hensyn til retning, enten den ene eller den anden af to retninger, eventuelt dem begge. Resultatet for retningsrelationerne er da:

S: konjunkt retningsrelation

T: disjunkt retningsrelation

C: non-eksklusiv disjunkt retningsrelation

Studerer man nu in extenso Brøndals lidt vel kompakte opsummerende karakteristik af de seks non-limitative kategorier, bragt stykkevis og delt i det foregående, får mine forsøg på at stramme formuleringerne ved at lægge to dimensioner, retning og omfang, ned over materialet en foreløbig men lidt overraskende bekræftelse:

Af disse 6 Relationsarter, der alle - som Definitionerne viser - har en meget enkel eller abstract Karakter, kan de to første, nemlig Symmetri og Transitivitet, kaldes fundamentale eller primære: de muliggør en første Orientering eller Ordning (deraf deres store logiske Betydning): de er geometriske eller ordinative. I Modsætning hertil er de to sidste, altsaa Pluralitet og Generalitet, secundære. De udformer og udfolder en allerede given Verden især med Hensyn til dens Proportioner: de er arithmetiske eller numerative. - Mellem disse to Grupper eller Zoner staar, hver paa sin vis, Connexitet og Variabilitet. Den første er indre eller central, idet den maaler Sammenhængen indenfor et Emnes Elementer, den anden for saa vidt mere ydre eller periferisk, som den alene afgør en Genstands Identitet og dermed selve dens Existens. (Brøndal 1940a: 33f)

Her ser man at nøgleordet for de primære er 'Orientering eller Ordning', dvs. deres retning, mens der intet nævnes om deres omfang.

Dette karakteristikon er derimod særlig fremhævet for de sekundære kategorier, der giver 'Proportioner', mens der intet forlyder om deres retning. Hvad Brøndal gør er altså nok at bestemme kategorierne i to dimensioner, men han nævner kun den dimension der er pertinent for de forskellige kategorier. Men først når den ikke-distinktive dimension indkatalyseres, læses mellem linjerne, bliver kategorierne kommensurable ved at kunne forstås ud fra de to samme dimensioner. Der er for mig ingen tvivl om at denne mangel er årsagen til at Brøndal er ganske i vildrede med hensyn til kategoriernes nødvendighed og tilstrækkelighed.

Den centrale kategori, Connexiteten, er en overgangsform, dels er den retningsbestemt som Symmetri og Transitivitet, dels er dens formål at 'maale Sammenhængen indenfor et Emnes Elementer', hvorved den slægter omfangsrelationerne på. Omvendt bevæger Variabiliteten sig i retning af de primære ved at afgøre 'Existens' (cf. Brøndal 1943a: 28 om 'ullus' og 'quidam'). Den centrale angiver retningsens indifferens, den perifere omfangets; deres positive former er beslægtede, de negative ikke. Men uden hensyntagen til begge dimensioner lader de sig næppe helt klart adskille.

Bruger man nu kun Brøndals formulering, får man ved samtidig at læse mellem linierne nedenstående modsætning. Heri indgår svaret på det spørgsmål han selv stiller: hvad er karakteristisk for de enkelte relationer? Dette svar giver den positive karakteristisk (+ retning eller + omfang). Men heri indgår osse svaret på det spørgsmål Brøndal ikke stiller, men som han forudsætter besvaret, for ellers kunne relationerne ikke forbindes indbyrdes med nødvendighed og tilstrækkelighed: hvilke karakteristika mangler de enkelte relationer? Dette svar giver den negative karakteristisk ($\div$ omfang eller $\div$ retning). Altså:

S T C (+ retning, $\div$ omfang) vs V P G (+ omfang, $\div$ retning)

Men denne opstilling alene er ikke nok til at redegøre for forskelle og ligheder mellem de enkelte kategorier indenfor de to grupper og på tværs af dem. Men her giver indførelsen af junktionerne den ønskede differentiering og et langt klarere billede af afhængighederne end det aposterioriske indledningsforsøg gav anledning til at tro.

De indefinable er atter reduceret til et minimum som ved de limitative kategorier. Jeg symboliserer for nemhed skyld (majuskler: retning, minuskler: omfang, andre tegn: junktioner):

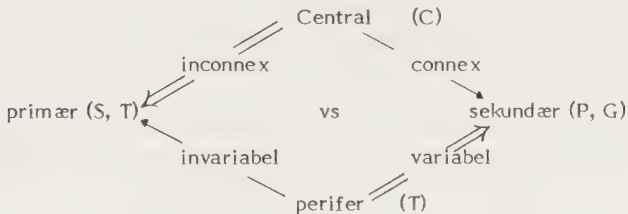
S:	konjunkt retningsrelation	$X \wedge Y$
T:	disjunkt retningsrelation	$X \vee Y$
C:	non-eksklusiv disjunkt retningsrelation	$X \vee Y$
V:	non-eksklusiv disjunkt omfangsrelation	$x \vee y$
P:	disjunkt omfangsrelation	$x \vee y$
G:	konjunkt omfangsrelation	$x \wedge y$

Opstillingen følger Brøndals rækkefølge og er - ejendommeligt nok (?) - smukt symmetrisk.

Da systemet er opbygget i en dobbeltnegation (markering af omfang er negation af markering af retning og vice versa) er alle elementer gensidigt afhængige på det kategoriale plan. Og de seks non-limitative kategorier udgør derfor det nødvendige og tilstrækkelige antal. De kan med hensyn til omfang fylde enhver ramme ud og med hensyn til retning lægge en hvilken som helst ordnende orientering ind i og udover et område. De opfylder således de krav som lingvistikken må stille til dem i forhold til de limitative kategorier. (Men ikke alle krav, idet visse obligatoriske træk ved de non-limitative kategorier ikke er undersøgt endnu (individualisering, modalitet)).

Brøndal forestiller sig øjensynlig at relationernes fuldstændighed som grundlag for den sproglige betydningsanalyse dels giver dem en rækkefølge, dels giver dem en statisk kontrast. I den just citerede sekvens hvor de seks relationer gives en samlende karakteristik, ser man at de ordinative er en 'første' ordning, mens de numerative forholder sig til noget 'allerede givet'. Der ligger her en forestilling om at tankens vej gennem kategoriernes anvendelse når frem til en mere og mere dækkende omverdensopfattelse, og at det er denne vej der skal kortlægges i analysen af de sproglige fænomener. Høffding er uden tvivl en af inspirationskilderne hertil (cf. brugen af et Høffding-citat fra *Den menneskelige Tanke* som motto over konklusionskapitlet i *Præpositionernes Theori* (Brøndal 1940a: 115)). Men samtidig er der med Connexiteten og Variabiliteten tale om en statisk modstilling mellem henholdsvis et centralt overfor et perifert element, akkurat som i sætningsdefinitionen ($r::d$ vs $D::R$). Disse to relationer bærer i kraft af spændingen mellem deres positive og negative former på en intern kontrast der bringer dem i forbindelse med de ordinative og de numerative samtidig.

Bruger man denne opstilling, som Brøndal jo gør i citatet, får man derfor en anden point frem:

Brøndal, der som nævnt mest har interesseret sig for at legitimere relationernes tilstrækkelighed og derfor deres mulighed for at dække tankens vej fra en første orden frem mod en omfattende sammenhæng, bestræber sig på at vise at grundbegreberne dels markerer nogle absolutte yderpunkter, dels nogle medieringer imellem dem.

Men skønt han således ikke får fat på det vigtige spil mellem markering af retningsdimensionen og fravær af omfangsdimensionen og vice versa i relationernes karakteristik, får han indirekte peget på et andet forhold i relationernes egenskaber. Ligesom det er blevet understreget at ethvert afgrænset begrebsområde, fx det limitative, er mærket af det eksternt placerede begrebsområde som det må forholde sig til i modsætningen intern vs eksternt, så kan man her se at relationernes sammenhæng som kategorier, hænger sammen med de former (positiv, negativ etc.) som holder dem sammen internt: Connexiteten er i negativ form, inconnexitet, stærkt forbundet med de primære relationer ($\Rightarrow$) og i positiv form, connexitet, svagt forbundet med de sekundære ($\longrightarrow$). For Variabiliteten er det omvendt.

Således peger kategorierne inde fra deres eget gebet på de formale faktorer og dermed på det struktureringsprincip der dikterer deres ordning i UG (og NG). Modsætningen intern vs eksternt hedder altså ikke kun limitativ vs non-limitativ, men osse kategorial vs formal. Det er disse kun halvt ekspliciterede affiniteter som Brøndal snubler over (IV.E.: 630f).

Men holder vi i stedet som det fundamentale fast ved at kategorierne (akkurat som de limitative kategorier) er bestemt af to dimensioner, *retning* og *omfang*, i gensidig afhængighed, kan vi drage en lignende konklusion som Brøndal gør i forbindelse med de limitative kategorier. Han hævder, som følge af disses indbyrdes solidaritet, at de skal forekomme i ethvert sprogs ordklassesystems struktur som et absolut minimum. Og konsekvensen af analysen af relationerne må derfor være at i konstruktionen af ethvert sprogs synonymik, altså for alle ordklasserne i sproget, skal disse seks relationskategorier forekomme. Det betyder ingenlunde at fx præpositionsstrukturen i et givet sprog skal investere alle kategorierne. De non-limitative kategorier er jo netop ikke determineret af ordklassegrænserne. Men det betyder at de skal findes når samtlige ordklassesynonymikker er gjort op. Men en sådan total synonymik vil til gengæld være et særdeles omfattende projekt (og egentligt ikke kun praktisk uoverkommeligt men osse principielt umuligt (se IV.E.: 605ff)). Dog lægger Brøndal faktisk ud med en plan om en samlet dansk grammatik: alle ordklasser og alle synonymikker. Og tanken er levende hos ham som Diderichsen anfører:

Han ansaa det for et Spørgsmaal af grundlæggende Betydning, om et Sprog havde 12 eller 13 Præpositioner: de kunde jo alle forandre Definitionen, hvis man medregnede eet Ord for meget eller for lidt. (Diderichsen 1943a: 92)

Når Brøndal nu faktisk ikke har opstillet sine kategorier som jeg her har gjort og formuleret kravet til dem så skarpt, og når han først har opstillet dem fuldstændigt så sent som i sommeren 1940, mens trykkeriet hev ham i ærmet, så hænger det sikkert sammen med de forbehold som et angreb på de ikke-præpositionelle områder kan

medføre: det ene ord, som Diderichsen taler om, påvirker jo ikke kun præpositionsklassen ved sit nærvær eller fravær, men osse den klasses synonymik det fjernes fra eller indføres i. Men hertil kommer dog osse at han, som påvist, er principielt udelukket fra at se de seks kategoriers særpræg, da han blander dem sammen med sammensatte størrelser (Totalitet, Continuitet etc.) og ikke ser dem alle i to dimensioner samtidigt (retning og omfang).

Opgavens dristighed taget i betragtning er det dog meget forståeligt at Brøndal i sin principielle redegørelse for de non-limitative kategorier er mere bundet til den specielle situation i præpositions-synonymikken end godt er, og derfor kun vanskeligt får en tilbunds-gående drøftelse af relationerne. Til gengæld har han ikke foretaget de pædagogiske kompromisser i fremstillinger, som jeg har tyet til for at anskueliggøre hvad disse relationer er for noget og kan bruges til. Han føler sig frem med stor forsigtighed som en soldat i et minefelt. Det fjerner den sikkerhed, til tider skråsikkerhed, som hviler over adskil-lige af hans lapidariske konstateringer her og i andre værker, men åbner til gengæld talrige perspektiver for de non-limitative kategoriers anvendelse, et reservoir af ideer.

Det er frugten af 23 års studier der er nedfældet i Præpositioner-nes Theori på 124 sider. Fremstillingen får heraf en uhyre tæthed, og det er måske belært af de mange års erfaring at Brøndal fører sig frem med så stor forsigtighed. På den ene side afsløres en vilje til forsigtigt og følende at anvende de perspektiver der ligger i den synonymiske organisation af præpositionerne:

Præpositionernes System [struktur] synes - som mange af vore Exempler viser - at være et velegnet Udgangspunkt for Opstillingen af begrundede Formodninger paa dette vanske-lige Felt. Ganske vist er det ingenlunde udelukket, at Under-søgelsen af andre Ordklasser vil bringe en vis Modifikation (dette følger allerede af den vigtige Rolle som Variation og Compensation mellem Klasserne spiller), og aabenbart kan først en saadan alsidig Kontrol garantere et definitivt Resul-tat. (Brøndal 1940a: 124)

Er der således tvivl om projektets gennemførelse, er der på den anden side ingen tvivl om at målet ikke er indfriet på halvvejen: et 'definitivt Resultat' er målet. Og der er heller ingen tvivl om betingelsernes uomgængelige skarphed:

Sikkerhed i den enkelte Definition har man efter min Opfat-telse først, naar man klart kan angive Synonymiteten til alle Sider (brev til Peter Skautrup, påske 1924)

Tvivl om dueligheden af de seks non-limitative kategorier (plus de sammensætninger jeg har udskilt) levnes der heller ikke plads til. De må træffes overalt:

Symmetri, Transitivitet og Connexitet er allerede fastslaaet af vor Tids Logikere som fundamentale; ligeledes Pluralitet og Variabilitet (som Logikerne blot sammenfatter). Generalitet og Universalitet [én af de sammensatte relationer] har altid hørt til Logikens Grundbegreber. Endelig er Continuitet [én af de sammensatte relationer] og Variabilitet af største Vigtighed i Mathematikken. (Brøndal 1940a: 36)

7. Foreløbig statusopgørelse

Det er nu lykkedes at definere både de limitative og de non-limitative kategorier i nødvendigt og tilstrækkeligt antal, i begge tilfælde med et minimum af delvis fælles indefinable. De to sæt kategorier er samtidig sat i et sådant forhold til hinanden gennem affiniteten mellem de tre omfangsrelationer og de to aktive limitative kategorier, at der ikke definitorisk skulle være noget til hinder for at den dialektiske cirkularitet skulle kunne iværksættes mellem de to begrebsområder og de enheder der defineres indenfor dem. Denne affinitet fastholder samtidig begrebernes karakter af producerede begreber, ikke størrelser der i sidste instans legitimeres af eller går i ét med deres objekt, det være sig sproget eller tanken.

Endvidere er de to sæt kategorier sat i en sådan indbyrdes relation at de non-limitative kategorier med deres to distinktive træk er i stand til at udfylde og overskride ordklassernes rammer. I forbindelse med deres mulighed for at danne det fuldstændige grundlag for denne overskridende funktion, hvorigennem ordbetydningen kan fastlægges, fremgik det at Brøndals definitioner indirekte skabte en sammenhæng mellem relationskategorierne via deres former (Connexitetens og Variabilitetens positive og negative former), og dermed blev der sat en affinitet mellem kategorierne og det formale struktureringsprincip der dirigerer den dialektiske cirkularitet.

Hvad der mangler nu er det struktureringsprincip der skal kunne konstruere den samling enheder som UG udgør. UG skal være en struktur der er produceret i den videnskabelige diskurs og i overensstemmelse med det diskursive paradoks, der er logisk defineret af de fire limitative kategorier i institueringen af den logiske rytme, og som skal gøres håndterligt med struktureringsprincippet. Det sker i næste kapitel. Hvad jeg osse mangler at klarlægge, for at specielt de non-limitative kategorier bliver brugbare i synonymikken, er hvorledes de overskrider grænsen mellem system og rytme, et spørgsmål der hænger sammen med hvorledes ordenes realisation tænkes indenfor teorien, og dermed hvorledes forholdet til modaliteten tager sig ud. Det sker i det næste kapitel igen.

NOTER

1. Netop i relationsbegrebet finder Høffding grænsemarkering og grænseoverskridelse forenet: "Relationsbegrebet paa én Gang betinger en Grænse [cf. relation₁] og en Opgave [cf. relation₂]"; "Den allerede omtalte dobbelte Karakter af Relationen, som begrænsende [cf. relation₁] og som videreførende [cf. relation₂], fremtræder tydeligt i Psykologien." (Høffding 1921: 7, 17). Tankegangen er allerede til stede i Den menneskelige Tanke med en skelnen mellem relation eller den almene forholdsbestemthed som fundamental kategori (cf. r) på den ene side og mere specielle arter på den anden (Høffding 1910: 156, 164).
2. Øjensynlig har Alf Brahdes disputats *Studier over de engelske Præpositioner* fra 1919 været en igangsætter for Brøndal (ikke omtalt i Brøndal 1943a: 164). Det første samlede udkast til et arbejde om præpositioner er fra dec. 1919 til jan. 1920, herunder et oppositionsindlæg mod Brahde fra 12. dec. 1919 og notater fra det mundtlige disputatsforsvar (4297,9), samt forarbejder hertil, der falder sammen med forberedelsen af foredraget om 'på' og 'i' fra 9.10.1919 (ib.: 160).
3. Brøndal bygger mere på Stebbings bog i 2. udg. fra 1933 (Brøndal 1940a: XV, 27f) end på Russell og Carnap, som han uspecificeret henviser til (dog visse noter til Russell 1930). Stebbing har sikkert været en opsummering for ham, da han jo har kendt begreberne før 1930. På samme måde har Meyerson 1931 været en opsummering på andre områder. Det forekommer osse rimeligt at indskrænke omfanget af logisk-matematiske kilder, da Brøndal hyppigt understreger at de logiske begreber skal tilpasses sproganalysens krav (fx Brøndal 1940a: 27, 121). Det er da osse kun Stebbing der henvises til i denne sammenhæng med sidetal i notaterne (kladde fra 1940 p. 44: Stebbing 1933: 112f (de enkelte relationer), 116 (om de logiske begrebers præcision til forskel fra dagligsprogets) (4297,10).
4. Jeg støtter mig som Brøndal til Stebbing 1933, og derudover til Allwood e.a. 1973; Christiansen e.a. 1964; McCawley 1981; Mægaard e.a. 1975; Wall 1972. Brøndals overvejelser går ikke i den grad ind på logistikens og matematikkens finesser at dens primære kilder har været relevante, og så havde jeg heller ikke kunnet følge ham. For Leibniz' vedkommende er der nok mest tale om at han inspirerer Brøndal til dannelsen af specielle relationer, end at han egentlig fremlægger dem han skal bruge. Hans indsats (se her II.D.) er at have peget på overgangen fra en substantiel prædikationslogik til en relationel sætningslogik, og at have stræbt efter en udtømmende relationel tolkning af prædikationen i

en prædikatskalkyle, uden at have forsynet denne med specielle relationer.

5. I mængdelærens sprog, efter Wall 1972: 111f.

Hvis $R \subseteq A \times A$:

symmetrisk: $(\forall x, y) ((x, y) \in R \rightarrow (y, x) \in R)$

a-symmetrisk: $(\forall x, y) ((x, y) \in R \rightarrow (y, x) \notin R)$

non-symmetrisk vil formentlig kunne noteres således:

$$\sim [(\forall x, y) ((x, y) \in R \rightarrow (y, x) \notin R)]$$

6. Der er utvivlsomt forbindelse med Brøndals begreb om Connexitet og matematikkens begreb om ordningsrelationer. Den positive form, connexiteten, vil kunne noteres:

Hvis $R \subseteq A \times A$:

connex: $(\forall x, y) ((x, y) \in R \vee (y, x) \in R)$

Den fuldstændige ordningsrelation definerer Maegaard e.a. således (Maegaard e.a. 1975: 86):

"Lad der være givet en mængde A og en svag eller streng ordningsrelation ρ i A .

ρ er en fuldstændig ordningsrelation $\Leftrightarrow_D$

$$\forall x, y \in A: x \rho y \vee y \rho x \vee x = y."$$

7. Dog hedder det om symmetri: "Den symmetriske Relation (...) har overalt de modsatte Egenskaber af den asymmetriske: Tosidighed, Reversibilitet, Reflexivitet" (Brøndal 1940a: 68). Her har reflexiviteten dog øjensynligt ikke nogen præcis logisk betydning, men er blot en praktisk synonymvariation for 'reversibilitet'. Det samme gælder i et notat om "Pron.[ominernes] sem.[antiske] Inddeling" fra febr. 1923, hvor der om 'sig' og 'sin' står at "de er reflexive, $\circ$: symmetriske" (4297,23).

8. En mere formel definition lyder (Maegaard e.a. 1975: 51):

"Lad der være givet en ikke tom Mængde A .

Lad $K = \{A_1, A_2, \dots, A_n\}$ være en familie af ikke tomme delmængder af A .

K er en klassedeling af $A \stackrel{\leftrightarrow}{D}$

$$[\forall A_i, A_j \in K: (A_i \neq A_j) \Rightarrow (A_i \cap A_j = \emptyset)]$$

$$\wedge \bigcup_{i=1}^n A_i = A."$$

